

E U S K E R A

Euskaltzaindia'ren lan eta agiriak
Trabajos y actas de la Academia de la Lengua Vasca
Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque

VIII-IX

1963 - 64

BILBAO

DESPOJO SISTEMATICO DE LA LENGUA DE AXULAR

Cap. IV

El título del capítulo IV del *Guero* reza así: *Nola eztugun gueroco segurantçaric* (de cómo no tenemos seguridad alguna respecto del futuro). En las cabeceras de página del mismo capítulo leemos: *Eztugula gueroco segurantçaric* (que no tenemos seguridad respecto del futuro). Este es en efecto el tema central del capítulo. El pecador, persuadido del mal camino que lleva, está decidido a convertirse, mas no ahora, sino después, más tarde, en el futuro. Pero ¿quién te da garantías ni seguridades respecto a una cosa tan problemática e incierta como es el futuro? Esta es la réplica de Axular, quien a lo largo de todo el capítulo va poniendo en evidencia lo necio de esta actitud, con que nos prometemos luengos años de vida y aun disponemos lo que en ellos hemos de hacer, siendo así que no tenemos ni un día seguro.

El capítulo es de los más bellos y humanos, por los análisis finamente psicológicos y reales en que se describe esa imperturbable y a la vez engañosa seguridad que el instinto vital nos comunica, no obstante la fragilidad y substancial endeblez de la vida humana, tantas veces comprobada. Decimos con frecuencia: tal vez moriremos hoy, pero a despecho de lo que decimos, ordenamos nuestras cosas como si estuviéramos seguros de que alcanzaremos una vejez extrema. Esta fragilidad de la vida y su inexorable y veloz fluir son descritos por medio de expresivas comparaciones, tales como la del vidrio, o la condición de la vela que mientras está encendida se va consumiendo, el agua que corre y no vuelve atrás, etc.

Axular hace una enumeración de las edades de la vida del hombre, que no deja de tener interés. He aquí su clasificación: 1) *hauritasuna* “niñez”, 2) *morrointasuna* “adolescencia”, 3) *gaztetasuna* “juventud”, 4) *cabartasuna* “vejez” y 5) *sentontasuna* “vejez extrema o decrepitud”. Extraña que en esta clasificación no haya un nombre para la edad madura, que sin duda viene comprendida dentro de lo que Axular llama *gaztetasuna*. *Morroin* según Lhande es muchacho de 14 a 20 años. Como los criados solían ser muchachos de esa edad, la voz pasó luego a significar

criado (o bien pudo suceder a la inversa: que primero significó criado y después por extensión muchacho).

También es sumamente expresiva la descripción del cambio que se opera en el estado de ánimo del preso, cuando se entera de que está condenado a muerte y ve que no tiene escapatoria posible. Da de mano a todas las cosas de este mundo, y sólo atiende al negocio de su alma, a fin de morir bien preparado. Pues esta misma es nuestra condición, dice Axular: estamos condenados a muerte por causa del pecado original. Nada hay más cierto que la muerte, aunque su hora sea incierta. Nuestra moral y nuestra actitud debe ser la misma del condenado a muerte.

La muerte es traidora y sorprende al hombre cuando está más desprevenido. Ella se comporta como el pescador y el cazador, que atrapan a los incautos peces y a las aves cuando más desimaginados están. Qué visión tan certera y qué hondo patetismo humano se encierra asimismo en la siguiente descripción: "Cuando has pagado las deudas y has hecho casa nueva, y has casado a los hijos. En fin, cuando has dado cima a tus negocios y te dispones a quedarte en paz y sosiego y a concederte a ti mismo un poco de tranquilidad y de contento, allí está al punto la muerte..." Sumamente expresiva asimismo es la descripción del fluir silencioso de los años de la vida, que es causa de que sin saber cómo, de pronto, un buen día nos encontremos llegados a viejos.

Como siempre, Axular intercala en su exposición numerosas citas de autores. Además de la Biblia, San Gregorio, San Agustín, Séneca y Ovidio son los alegados en este capítulo.

A continuación ofrecemos el despojo del vocabulario y formas verbales de este capítulo IV del *Guero*. En la edición príncipe este capítulo se extiende la página 55 a las 67, ambas inclusive. Cf. *Riev IV* (1910), 517-529.

ABANTAIL, ventaja, prerrogativa, privilegio. "Adanec anhitz fabore eta abantail errecibitu quen Jaincoaganic", 57 == Adán recibió de Dios muchos favores y prerrogativas.

ABIATU, ponerse en marcha, echar a andar. "Ceren sortcen garenean, hasten gara hiltcen, orduan abiatcen gara, eta ezcarra behin ere baratcen", 62 == Porque cuando nacemos empezamos a morir, entonces echamos a andar y no nos detenemos jamás.

ACCABATU, acabar, finar, morir. "Bata bertcearen ondoan dohaci, halaco moldez, ecen azquen adina dathorreneco, accabatu baitirate leheneco guztiac", 63 == las edades se suceden una en pos de otra, de tal ma-

nera que para cuando llega la última edad, ya han muerto todas las primeras. "Ecin sinhets deقاquegu, adinac berac accaba arteño, accabatuco garela", 64 = no podemos creer que moriremos hasta que mueran las mismas edades.

ADAN, Adán. P. 57. Texto alegado en ABANTAIL.

ADIN, edad, época de la vida. "Gueure buruac ahalic eta hobequien errecaitatu eta beguiratuagatic ere, adinac berac eramaiten baicaitu", 61 = Aunque nos cuidemos y tratemos a nosotros mismos de la mejor manera posible, la misma edad nos lleva, "Hala garamatça bada gu ere gueure adinac eta demborac berequin", 62 = así también nos lleva a nosotros nuestra edad y tiempo. "Adin guztiac elcarri darraitça: iragaitea eta hiltcea guztia da bat: bata bertcearen ondoan dohaci, halaco moldez, ecen azquen adina dathorrenero, accabatu bai-tirate leheneco guztiac", 63 = todas las épocas de la vida se suceden una en pos de otra: pasar y morir todo es uno: se van una tras otra, de tal suerte que para cuando llega la última época, han fencido todas las primeras. Cf. ACCABATU.

AGUSTIN (SAN), San Agustín. "..., dio San Agustinec", 61 = dice San Agustín.

AHAL, expresa idea de posibilidad. "Baldin ba ez ahal naiz hunengatic, hunein gauça appurragatic, eta hunein erraxqui eguin dudanagatic ifernuraco", 57 = Acaso puede ser que no me condene por esto, por una cosa tan pequeña y que he cometido tan fácilmente. "Baiña gauça ttipian eta errachean, sagar baten debecuan, cer desencusa, cer estacuru ahal duqueç?", 57 = Pero en una cosa pequeña y fácil, en la prohibición de una manzana, ¿qué excusa, qué atenuante puedes tener? "Bere beccatuac pensatceintu, ahalic eta hobequien cofes-satceintu; batari eta bertceari barcamendu escatcen çaye. Finean ahal beçanbat, bere concientzia descargaturic, eta garbituric, heriot-ceari iguriquitcen dio", 58 = recapacita sus pecados, los confiesa de la mejor manera posible; pide perdón a uno y a otro. En fin, aguarda a la muerte habiendo descargado y limpiado la conciencia en cuanto es posible. Cf. ADIN.

AHITU, consumirse, agotarse. "Egunetic egunera ahitce eta flacatce hura, cer da, luçaro hiltce bat baicen? çucia iratchequiric dagoenean, bici da, eta orduan hiltcen da, ceren orduan ahitcen baita", 63 = ¿Qué otra cosa es ese consumirse y languidecer de cada día, sino una muerte prolongada? La antorcha, cuando está encendida, es cuando está viva, pero entonces es también cuando va muriendo, porque entonces se consume.

AHO, boca. "Comunzqui ahotan dabillan solhasa da", 59 = es una expresión proverbial, que anda en boca de todos.

AILTCHATU, guardar, conservar. "Eta alabaiña ailtchatcen eta begiratcen denean, irauten du mendez mende", 61 = Y sin embargo, cuando se le guarda y conserva, dura siglos.

AITA-AMAC, padres. "Erran cerauenean deubruac gure lehenbicico aita amey", 64 = cuando el diablo les dijo a nuestros primeros padres. "Ecin engana gaitçaque gu, gure lehenbicico aita ama hec beçain erraxqui", 65 = no nos puede engañar a nosotros tan fácilmente como a aquellos nuestros primeros padres.

AITCINERAT, para el porvenir, para lo sucesivo. "Ceren gutien uste dugunean, gueure gogarenic gaudenean eta aitcinerat ere anhitz gauçaren eguiteco gogo hartcen dugunean, atrapatcen baicaitu heriotceac", 59 = porque cuando menos lo pensamos, cuando nos hallamos más a nuestro gusto y proyectamos realizar muchas cosas para lo sucesivo, nos sorprende la muerte. "Aitcinerat hobequi behatcen ezpadugu", 67 = si no miramos mejor al futuro.

AITCITIC, por el contrario. "Aitcitic sagar baten iateagatic, ceren hain gauça ttipian eta errachean manua hautsi çuen, aldez hargatic çuen gaztigu guehiago mereci", 56 = al contrario, precisamente porque quebrantó el mandamiento en una cosa pequeña y fácil, como era el comer una manzana, por ello en parte merecía un castigo mayor. "Aitcitic iccussico dugu, sentitu gabe ioan çazquigula", 62 = por el contrario veremos que se nos han ido sin darnos cuenta.

ALABAIÑA, sin embargo, con todo. Texto alegado en AILTCHATU.

ALDARATU, alejar, apartar. "Eta eracusteco ecen nic dudala, eta çu coacilla huts eguna eta bide errealetic eta çabaletic aldaratua eta errebelatua", 55 = y para probar que yo tengo razón y que tú vas equivocado y desviado del camino real y ancho.

ALDATU, cambiar, transformarse. "Ceren nola bethi baitoha, eta bethi aldatuaz, ezta behin ere lehena. Ez eta bada gu ere, nola bethiere baicoaci, eta bethi aldatuaz, eta muthatuaz, ezcara behin ere lehenac. Eta ezpere beha eçäcu nola presuna bat gaztetic çahartcera, eta are batçutan urthetic urthera ere, aldatcen eta ezeztatcen den idurian ere, lehena eztirudiela iartcen den, cein different eguiten den", 61 = porque como el agua siempre está en marcha y siempre se cambia, nunca es la misma de antes. Ni nosotros tampoco; pues como siempre nos movemos y nos cambiamos y mudamos, no somos los de antes. Y si no, mira cómo una persona se transforma y desfigura en su aspecto

de joven a viejo, y aun a veces de un año a otro, poniéndose tal, que no parece el de antes, cuán diferente se vuelve.

ALDE, lado, costado. "Hasten da hats beherapen eguiten, alde batera eta bertcera itçultcen", 58 = comienza a exhalar suspiros, a volverse a un lado y a otro.

ALDEZ, en parte. "Aldez hargatic çuen gaztigu guehiago mereci", 56 = en parte por eso mismo merecía más castigo. "Aldez are horigatic ifernuraco çarela", 57 = que en parte por eso mismo irás al infierno.

ALHA, alimentarse, pastar, pacer. "Arraiña alha denean, bazcarí datchecanean, eta bere ustez hobequienic dagoenean, atrapatcen du arrantçaleac", 60 = cuando el pez está comiendo, cuando está adherido al cebo y cuando piensa que se encuentra mejor, es cuando el pescador lo caza. "Hala atrapatcen du báda beccatorea ere heriotceac bere beccatuey bere gogarenic datchetenean, goçoquienic alha çayenean, eta gutien uste duenean", 60 = así también la muerte atrapa al pecador cuando más a gusto está adherido a los pecados, cuando más sabrosamente se alimenta de ellos y cuando menos lo piensa.

AMU, anzuelo. "Nola amuac atcemaiten baititu arrainac, eta hegaztinac segadac; hala guiçonac ere atcemaiteintu bere heriotceac", 60 = así como el anzuelo caza a los peces y la red a las aves, así también caza a los hombres su muerte.

ANARTERAIÑO, hasta entonces. "Beraz badaquigu eztela anarteraiño içanen", 66 = por consiguiente ya sabemos que no sucederá hasta entonces.

ANHITZ, mucho. "Eta badio Spiritu Sainduac ere anhitz galdu dela, bere buruari ethorquiçunaz sobera prometatz", 56 = y el Espíritu Santo dice también que muchos se han perdido por prometerse a sí mismos demasiado respecto al futuro. "Noeren demboran, iaten, edaten, iocatcen, dançatcen, ezcontcen, sal-erosi eguiten, eta ethorquiçunerat anhitz gauçaren ordenatcen, pensatcen, eta traçatcen hari cirela, hartu eta hondatu cituen urac", 67 = en tiempo de Noé, cuando se ocupaban en comer, beber, jugar, bailar, casarse, comerciar y cuando proyectaban, cavilaban y trazaban muchos planes para el porvenir, el agua los cogió y destruyó. Cf. ABANTAIL y AITCINERAT.

ANTCE, destreza, habilidad, capacidad. "Orai Iaincoac emaiten derauzquitçun bicitcea, osasuna, indarra, antcea eta onhasunac nahi ditutçu Iaincoaren beraren contra çabiltçala higatu eta galdu", 66 = la vida, la salud, la fuerza, la capacidad y los bienes que Dios te concede ahora, quieres gastarlos y consumirlos procediendo en contra del mismo Dios.

APPUR, pequeño, insignificante. "Bada erran nahi deratçut ecen ceren horrein gauça errachean, appurrean eta ttipian ceure lachotasuna eta Iaincoaren manuaz contu guti eguitea eracutsi duçun, aldez are hori-gatic ifernuraco çarela", 57 = pues quiero decirte que puesto que en una cosa tan fácil, insignificante y pequeña has mostrado tu negligencia y despreocupación del precepto de Dios, en parte por eso mismo te irás al infierno. Cf. AHAL.

APPUR BANA, un poco cada vez, poco a poco. "Ez ossoqui, ez colpe batez, baiña appur bana eta egunetic egunera luçatuz atrapatcen gaitu", 65 = no nos caza enteramente, ni de una vez, sino un poco cada vez y difiriendo de un día para otro.

ARAZI, verbo que sufijado a otro arroja la idea de hacer. "Guri ezcarella hillen sinhets aracitceco", 65 = para hacernos creer que no moriremos. "Sinhets aracitcen deracu, ezcarella egun hillen", 65 = nos hace creer que no moriremos hoy.

ARAU, traza, camino, norma. "Ceren hec cein guti çuten, are guc baitugu hec baiño segurantça gutiago; eta aitcinerat hobequi behatcen ezpadugu, galtceco eta fin gaitz eguiteco, iduri, arau eta molde guehiago", 67 = porque si aquellos tuvieron poca seguridad, nosotros tenemos menos; y si no proveemos mejor al futuro, tenemos más apariencia, traza y aspecto de perecer y acabar mal.

ARE, aún, todavía, incluso. "Eta are hazten eta handitcen garenean ere, gure bicia ttipitcen eta laburtcen da", 63 = e incluso cuando creamos y nos hacemos grandes, nuestra vida se amengua y acorta. Cf. APPUR y ARAU.

ARIMA, alma. "Bere concientiac, bere arimac derauca eguiteco", 58 = su conciencia, su alma es la que le preocupa.

ARNEGU, blasfemia. "Hitz guztiaz, ez eta bai asco den leccuan, arnegu eta iuramentu eguiten dute", 57 = en cada palabra, allí donde basta el sí y el no, blasfeman y juran.

ARRACOIÑ, razón. "Arraçoiñaren contra", 56 = contra la razón. "Dacusagun ea ceñiec dioen hobequi, ceñiec duen arraçoiña" 55 = veamos a ver quién dice mejor, quién tiene razón. "Arraçinez beraz", 58 = con razón por consiguiente. "Ezta beraz arraçoin iaquin deçagun noiz içanen ezten ere", 65 = no es razón, por consiguiente, que seamos cuándo no ha de ser.

ARRAIN, pez. Cf. ALHA y AMU.

ARRANTÇALE, pescador. Cf. ALHA.

ARRAS, a ras de. "Cilicio bat, cerdazco guerrico bat, larru arras bethiere erabil ceneçala", 57 = si Dios te hubiera mandado que llevaras siempre un cilicio, un cinturón de cerda a ras de la piel.

ARTEAN, entre. "Othe liçateque nehor ere, hequen artean, bicitce lucearen esperantça luenic?", 59 = ¿habría entre ellos alguien que tuviera esperanza de vida larga?

ARTEIÑO, hasta. "Eta bihar beçain eppe luceric ez, eta ez bihar arteiño bicitceco esperantzta eztuenic", 65 = y como no hay espacio más largo que el día de mañana ni nadie que no tenga esperanza de vivir hasta mañana. Cf. ACCABATU.

ASCO, bastante, suficiente. "Ez eta bai asco den leccuan", 57 = allí donde el no y el sí son suficientes.

ATCEMAN, aprehender, cazar. Cf. AMU.

ATHERA, sacar. "Sar balitça iusticiac hamar guiçon garcelean barrena urccabera condenaturic; eta handic athera balitça galtcera egun bat, eta bihar edo bertce egun batez bertce bat, edo bia: othe liçateque nehor ere, hequen artean, bicitce lucearen esperantça luenic? Edo ceren eztutem lehana atheratcen, azquena içanen dela segur licenic?", 59 = Si la justicia metiera a diez hombres en la cárcel, condenados a la horca; y sacara de allí al suplicio hoy a uno, y mañana u otro día a otro o a dos: ¿habría alguno, entre aquéllos, que abrigara esperanza de tener vida larga? O que, porque no le sacan el primero, estuviera seguro de que ha de ser el último?

ATRAPATU, atrapar, coger. Cf. AITCINERAT, ALHA y APPUR BANA.

AZQUEN, último. "Eztaquigu noiz içanen den gure azquen eguna", 65 = no sabemos cuándo será nuestro último día. Cf. ATHERA.

BADA, pues. "Bada sagar baten iateagatic, guiçon baten, are bere ondoko guztiequin, heriotcera condenatcea, badirudi iusticia berriarena, soberania eta arraçoñaren contra dela", 56 = pues que por comer una manzana se condene a muerte a un hombre, incluso con todos sus descendientes, parece un nuevo género de justicia, un exceso y una cosa contra razón. Cf. BAICEN y ADIN.

BAICEN, sino. "Bada mundu haur ezta bertce gauçaric, gure heriotcera condenaturic gaudenon garcele bat baicen", 59 = pues este mundo no es otra cosa sino una cárcel en que estamos condenados a muerte. "Egunetic egunera ahitce eta flacatce hora cer da, luçaro hiltce bat baicen?", 63 = ese consumirse y debilitarse de día en día, ¿qué otra cosa es sino un morir prolongado?

BAIÑA, pero, sino. "Baiña nic diot ecen ez guero, baiña orai", 55 = pero yo digo que no después, sino ahora. "Baiña erran behar dugu Iondone Iacuec beçala", 55 = pero tenemos que decir como Santiago: "Ez ossoqui, ez colpe batez, baiña appur bana", 65 = no enteramente, no de una vez, sino un poco cada vez.

BAIÑO, más... que (en proposiciones comparativas). "Beraz beiraquia baiño perilosago gara eta ezteusago", 61 == por consiguiente somos más frágiles e inútiles que el vidrio.

BAITHAN, en. "Ordea nola guc orai bertceren baithan iccussiz, eta gueure baithan ere çaharceaz eta flacatceaz frogatz, baitaigu segurqui eta guerthuqui hil behar dugula", 65 = empero como nosotros, por verlo en los otros y por experimentarlo en nuestro envejecer y debilitamiento, sabemos con toda seguridad y certeza que tenemos que morir.

BALDIN... BA, si (condicional). "Baldin bici bagara egunen dugu haur edo hura", 56 = si es que vivimos, haremos esto o aquello. "Baldin Iaincoac manatu bacinitu", 57 = si Dios te hubiera mandado. "Beraz baldin gueure buruoz contu onic eman nahi badugu", 58 = si es que queremos dar buena cuenta de nosotros mismos. Cf. AHAL.

BANA. Cf. APPUR BANA.

BAQUE, paz. "Finean ceure eguitecoy garaituric, baque on batean iartzen, eta cerbait sosegu eta placer ceure buruari emaitera prestatzen çarenean, han da berehala heriotcea", 60 = finalmente, cuando has dado cima a tus negocios y te dispones a disfrutar de un poco de sosiego y de bienestar, allí está al punto la muerte.

BARATU, detenerse, pararse. "Bethi goaci, ezcara behin ere baratzen", 61 = siempre estamos en marcha, no nos detenemos nunca. "Itsasoz dohana, iatean, edatean, lo datçanean, eta are iarrritic dagoeanean ere, badoha, ezta orduan ere baratzen", 62 = el que va por mar, al comer, al beber, al dormir y aun incluso cuando está sentado, siempre camina, ni aun entonces se detiene.

BARCCAMENDU, perdón. "Batari eta bertceari barccamendu escatzen çaye", 58 = pide perdón a uno y a otro.

BARRENA (con caso inesivo), en, dentro de. "Sar balitça iusticiac hamar giçon garcelean barrena urccabera condenaturic", 59 = si la justicia metiera a diez hombres dentro de la cárcel, condenándolos a la horca.

BARUR, ayuno. "Barur eguna", 56 = el día de ayuno.

BARURTU, ayunar. "Baldin Iaincoac manatu bacinitu egun guztiaz barur cindecilla", 57 = si Dios te hubiera mandado que ayunes todos los días.

BAT, uno. "Batarequin eta bertcearequin solhasean daudecilla, meça ençun gabe, besta egunean utzten dute", 56-57 = charlando con uno y con otro, dejan de oír misa el día de fiesta. "Alde batera eta bertcerá", 58 = a un lado y a otro. "Batari eta bertceari barccamendu escatcen çaye", 58 = pide perdón a uno y a otro. "Ezcara ur batetan biatan sartcen (dio Senecac), uraren icena bethi da bat, ez ordea ura", 61 = no nos metemos dos veces en la misma agua (dice Séneca), el nombre del agua siempre es el mismo, pero el agua no es la misma. "Parte bat", 66 = una parte.

BATÇUEC, algunos (empleado siempre como caso agente). "Batçuec bere laçotasunez, ceren ezpaitira guíristino finac, barur eguna mengoa gabe hautsten dute", 56 = algunos por su negligencia, porque no son cristianos fieles, quebrantan el día de ayuno sin causa justa.

BATÇUC, algunos: "Hartceintu lehenez bertce gogoeta molde batçuc", 58 = concibe un género de pensamientos muy diferentes de los anteriores. "Demborac badohaci, eta urthe ichil batcuez, hotsic eta habarrotsc egün gabe çaharteen gara", 62 = los tiempos se van y nos envejecemos con unos años silenciosos, sin hacer ruido ni estrépito. BAZCA, pasto, alimento, cebo. "Arraiña... bazcari datchecanean", 60 = cuando el pez se adhiere al cebo.

BEÇAIN, tan... como (en comparaciones). "Eztaquíçu, erran comuna den beçala, eztela heriotcea beçain gauça seguric, eta orena noiz içanen den beçain guti guerthuric?", 55 = ¿ignoras que, como dice la voz común, no hay cosa tan cierta como la muerte, ni tan incierta como la hora en que sobrevendrá? "Ecin engana gaitçaque gu, gure lehenbicico aita-ama hec beçain erraxqui", 65 = no puede engañarnos a nosotros tan fácilmente como a aquellos nuestros primeros padres.

BEÇANBAT, tanto como. "Ahal beçanbat", 58 = tanto como es posible. "Eztugu beiraquiac beçanbat indar eta sopportu ere", 60 = no tenemos tanta fuerza ni aguante como la que tiene el vidrio. "Erran bai, nahi dugun beçanbat: venturaz bihar hillen...", 64 = decimos, sí, tantas veces como queremos: tal vez mañana moriremos.

BECCATORE, pecador. "Hala atrapacen du bada beccatorea ere heriotceac bere beccatuey bere gogarenic datchetenean", 60 = así atrapa al pecador la muerte cuando más a gusto está adherido a sus pecados.

BECCATU, pecado. "Gure lehenbicico aitaren beccatua dela causa", 56 = por motivo del pecado de nuestro primer padre. "Bere beccatua ac pensatceintu", 58 = considera sus pecados. Cf. BECCATORE.

BEDERE, al menos, por lo menos. "Beraz badaquigu eztela anarteraiño içanen, bitartean iguriquico çaicula, edo behintçat erraiten eta eguiten

bedere badugu, baiquiniaqui beçala”, 66 = por consiguiente ya sabemos que no sobrevendrá hasta entonces, que en el intervalo se nos aguardará, o por lo menos decimos y en todo caso actuamos como si lo supiéramos.

BEGUIRA EGON, estar esperando. “Azquen egunaren beguira egon gabe”, 67 = sin estar aguardando al último día.

BEGUIRATU, guardar, observar, conservar, cuidar. “Manamendu erraça, debecu ttipia ibeni ceraucan; eta guztiarequin ere etçuen beguiratu, etçuen complitu, hautsi cuen”, 58 = mandamiento fácil, prohibición pequeña es la que le impuso; y con todo no lo guardó, no lo cumplió, sino que lo quebrantó. “Cer da beirazco untzia baño gauça samurragoric eta hautscorragoric? Eta alabaiña ailtchatcen eta beguiratcen denean, irauten du mendez mende”, 61 = ¿qué cosa hay más débil y frágil que el vaso de vidrio? Y sin embargo, cuando se le conserva y guarda, dura de siglo en siglo. Cf. ADIN.

BEHAR, expresa idea de necesidad, precisión rigurosa. “Hil behar dugula”, 65 = que tenemos que morir. “Utcí behar dugu”, 67 = tenemos que dejar.

BEHATU, mirar. “Eta ezpere beha eçaçu”, 61 = y si no mira. “Aitcinerat hobequi behatzen ezpadugu”, 67 = si no miramos mejor al futuro. “Ninivitec penitencia eguiteco berrogoy egunen eppea, espatioa eta segurantza çutelaric, hartara behatu gabe eta azquen egunaren beguira egon gabe, berehala, lehenbicico egunean, hasi ciren penitencia eguiten eta bere falten erremediatzen”, 67 = Los ninivitas, teniendo para hacer penitencia, el plazo, el espacio y la seguridad de cuarenta días, sin mirar a ello ni estar aguardando al último día, en seguida, en el primer día, comenzaron a hacer penitencia y a remediar sus faltas.

BEHAZTOPA, tropiezo. “Ceren behaztoparic, eroriric, edo eritasunic ez guerthatuagatic ere”, 61 = porque aunque no nos suceda ningún tropiezo, caída ni enfermedad.

BEHIN, primeramente, antes que nada. “Erradaçu behin, eguiteco huentan sartzu baño lehen”, 55 = dime en primer lugar, antes de meternos en este negocio.

BEHIN ERE EZ, nunca, jamás. “Orduan abiatzen gara, eta ezcara behin ere baratzen”, 62 = entonces nos ponemos en marcha y no nos detenemos jamás. “Ezcara behin ere ur batetan biatan sartzen”, 61 = jamás nos metemos en la misma agua dos veces. “Bethi goaci, ezcara behin ere baratzen”, 61 = siempre marchamos, no nos detenemos jamás.

BEHIN... Z GUERO, después de, una vez de. "Bethi doha, eta behin ioanez guero, ezta ioan denaren bihurtceric", 63 = siempre va, y una vez ido, no hay manera de retrotraer a lo que fue.

BEHINTÇAT, al menos. Cf. BEDERE.

BEIRA, vidrio. "Zer da beirazco untzia baiño gauza samurragoric eta hautscorragoric?", 61 = ¿qué cosa hay más blanda y quebradiza que el vaso de vidrio?

BEIRAUQUI, vidrio, pedazo de vidrio. "Ezcara deus ere, beiraquieren pare gara eta are beiraquia baiño perilos eta hautscorrago", 60 = no somos nada, somos igual que el vidrio y aun más peligrosos y frágiles que el vidrio. "Eztugu beiraquiac beçanbat indar eta sopportu ere", 60 = no tenemos tanta fuerza y aguante como el vidrio. "Beraz beiraquia baiño perilosago gara eta ezteusago", 61 = por lo tanto, somos más peligrosos y más inútiles que el vidrio.

BERA, mismo, el mismo. "Arraçinez beraz, erraztasun huragatic bera-gatic ere, condenatu çuen bere ondoko guztiequin heriotcera", 58 = con razón, por tanto, por esta misma facilidad, le condenó a muerte con todos sus descendientes. "Iaincoaz beraz, Iaincoac sentencia emanic condenatuac gaudenaz gueroztic", 59 = puesto que estamos condenados por el mismo Dios, por sentencia dada por El. "Hala garamatça bada gu ere gueure adinac eta demborac berequin" 62 = así nos lleva, pues, nuestra edad y tiempo consigo mismo. "Ecin sinhets deçaquegu adinac berac accaba arteño, accabatuco garela", 64 = no podemos creer que moriremos hasta que mueran las mismas edades. "Molde berean nahi lerauquegu guri ere, ezcarella hillen sinhets araci", 64 = de la misma forma quisiera hacernos creer también a nosotros que no moriremos. "Orai Iaincoac emaiten derauzquitçun bicitea, osasuna, indarra, antcea eta onhasunac nahi ditutçu Iaincoaren beraren contra çabiltçala higatu eta galdu", 66 = la vida, salud, fuerza, capacidad y bienes que el Señor te concede ahora, quieres gastarlos y consumirlos procediendo en contra del mismo Dios.

BERAZ por consiguiente, por lo tanto. "Beraz baldin gueure buruoiz contu onic eman nahi badugu, condenaturic dagoen batec beçala behar dugu egon, bici eta governatu", 58 = por consiguiente, si queremos dar buena cuenta de nosotros mismos, tenemos que estar, vivir y comportarnos como uno que está condenado. "Beraz gauden erne, gauden prestic, segurantçaric eztenaz gueroztic", 59 = por consiguiente, estemos despiertos, estemos preparados, ya que no hay seguridad. Más ejemplos pueden verse en las páginas 61, 62, 64 65 y 66.

BEREHALA, en seguida, al punto. "Sinhetsi çuten berehala", 64 = creyeron en seguida. Cf. BAQUE.

BERRI, nuevo. "Bada sagar baten iateagatic, guïçon baten, are bere ondoko guztiequin, heriotcera condenatea, badirudi iusticia berriarena, soberania eta arraçoñaren contra dela", 56 = pues que por comer una manzana, se condene a muerte a un hombre, incluso con todos sus descendientes, parece un nuevo género de justicia, un exceso y una cosa contra razón. "Eztaqui guïçonac bere finaren berriric", 60 = el hombre no conoce su fin. "Etche berria egun duçunean", 60 = cuando has hecho casa nueva. "Etciaquiten oraiño heriotcearen berriric", 64 = no conocían todavía la muerte.

BERROGOY, cuarenta. "Berrogoy egunen eppea", 67 = el plazo de 40 días.

BERTCE, otro. "Batarequin eta bertcearequin solhasean daudecilla", 57 = estando charlando con uno y con otro. "Çuhaitz bat seiñalatu baitcioen, bertce guztiataric bai, baña haren fruitutic etceçala ian", 57 = le indicó un árbol, diciéndole que de todos los otros podría comer, pero que no comiera del fruto de aquél. "Hartceintu lehenez bertce gogoeta molde batçuc", 58 = empieza a tener otro género de pensamientos muy diversos de los de antes. Cf. ATHERA, BIDE. BESTA, fiesta. "Meça ençun gabe, besta egunean utzten dute", 57 = dejan de oír misa en día festivo.

BETHI, siempre. "Bethi goaci", 61 = siempre caminamos. "Uraren icena bethi da bat, ez ordea ura", 61 = el nombre del agua siempre es el mismo, mas no el agua.

BETHIERE, constantemente. "Cerdazco guerrico bat, larru arras bethiere erabil ceneçala", 57 = si Dios te hubiera ordenado que anduvieras un cinturón de cerda, constantemente a ras de la piel. "Ez eta bada gu ere, nola bethiere baicoaci eta bethi aldatuaz, eta muthatuaz, ezcara behin ere lehenac", 61 = ni nosotros tampoco somos nunca los mismos de antes, ya que siempre vamos caminando y siempre cambiando y mudándonos. "Hunela erraiten dugu, eta erraitea ongi eguiten dugu; ordea obratcea bethiere gueroco utzten dugu", 64 = así decimos, y hacemos bien al decirlo; pero el ponerlo por obra lo dejamos siempre para luego.

BIA, dos. "Bat edo bia", 59 = uno o dos.

BICI, vivir. "Condenaturic dagoen batec beçala behar dugu egon, bici, eta governatu", 58 = debemos estar vivir y comportarnos como uno que está condenado. "Erraiteen da: hunelaco bici içatu cen hirur hogoy urthez", 62 = se dice: fulano vivió en sesenta años.

BICI (sustantivo), vida. "Garcelean dagoenac, iaquiten duenean condenatu dela biciaren galtcera", 58 = el que está en la cárcel, cuando llega a saber que está condenado a perder la vida.

BICITCE, vida. "Badaquigu, orai darabillagun bicitcea, bicitce gaixtoa dela", 55 = ya sabemos que la vida que ahora llevamos, es vida mala. "Orai Iaincoac emaiten derauzquitçun bicitcea, osasuna...", 66 = la vida, salud, etc., que Dios ahora te concede. "Othe liçateque nehor ere, hequen artean, bicitce lucearen esperantça luenic?", 59 = ¿habría ninguno, entre éstos, que abrigara esperanza de tener larga vida?

BIDE, camino, medio. "Eta eracusteco ecen nic dudala, eta cu çoacilla huts eguna eta bide errealetic eta çabaletic aldaratua eta errebelatua", 55 = y para probar que yo tengo razón y que tú vas equivocado y apartado y extraviado del camino real y ancho. "Bertce bide bat hartcen du", 65 = toma otro camino. "Iccussaçu ceure itsutasuna, desgovernua eta galtceco bidea", 67 = mira tu ceguera, desgobierno y camino de perdición.

BIHAR, mañana. "Bihar eguinen dugu hunelaco edo halaco gauça" 55 = mañana haremos tal o cual cosa. Cf. ATHERA.

BIHARAMUN, el día siguiente. "Bada garcelean condenaturic dagoen arc beçala, hala prestaturic, harc dituen gogoetequin, behar dugu gue ere, egon, bici eta ibili, hora biharamuneco beçala, gu ere, ez iaquin noizco, venturaz gaurco, Iaincoaz beraz, Iaincoac sentencia emanic condenatuac gaudenaz gueroztic", 58-59 = debemos traer los mismos pensamientos, estar preparados, vivir y comportarnos como aquel que está condenado en la cárcel; como aquel lo está para mañana, también nosotros estamos condenados por el mismo Dios, mediante sentencia de El, y no sabemos para cuándo, acaso para hoy.

BIHURTU, retornar, volver. "Bethi doha, eta behin ioanez guero, ezta ioan denarenbihurtceric", 63 = siempre va, y una vez ido, no es posible que retorne lo que fue.

BITARTEAN, mientras tanto. "Beraz badaquigu eztela anarteraiño içanen, bitartean iguriquico çaicula", 66 = por consiguiente, ya sabemos que no ocurrirá hasta entonces, que mientras tanto se nos aguardará.

BURU, cabeza; cabó, fin; personalidad propia. "Eta badio Spiritu Sainduac ere, anhitz galdu dela, bere buruari ethorquiçunaz sobera prometatuaz", 56 = y el Espíritu Santo dice también que muchos se han perdido prometiéndose a sí mismos más de la cuenta. "Adanec anhitz fabore eta abantail errecibitu çuen Jaincoaganic, eta guero hequen guztien buruan, çuhaitz bat señalatu baitcioen", 57 = Adán recibió muchos favores y prerrogativas de Dios, y después, al cabo de todo

esto, le indicó un árbol. "Beraz baldin gueure buruoz contu onic eman nahi badugu", 58 = por consiguiente si queremos dar buena cuenta de estas nuestras personas. "Cerbait sosegua eta placer ceure buruari emaitera prestatzen carenean" 60 = cuando te dispones a concederte a ti mismo cierta tranquilidad y contento. "Gueure buruac ahalic eta hobequiena errecaitatu eta beguiratugatic ere", 61 = por más que nos cuidemos y tratemos a nosotros mismos de la mejor manera posible. "Urthe hequen buruan", 62 = al cabo de estos años.

ÇABAL, ancho. "Bide errealetic eta çabaletic aldaratua eta errebelatua", 55 = apartado y extraviado del camino real y ancho.

ÇAHARTASUN, vejez. "Lehenic hiltzen da haurtasuna: haurtasunaren ondoan hiltzen da morrointasuna: morrointasunaren ondoan hiltzen da gaztetasuna: gaztetasunaren ondoan hiltzen da çahartasuna: çahartasunaren ondoan hiltzen da sentontasuna", 63 = primero fenece la niñez, tras la niñez fenece la adolescencia, tras la adolescencia fenece la juventud, tras la juventud fenece la vejez, tras la vejez fenece la decrepitud. "Ordenatzen dugu bicitcearen parte bat, eta parteric hoherena eta gaiena, gaztetasuna, munduarentçat, eta guero gaiñeracoa, gaixtoena, çahartasuna, Iaincoarentçat", 66 = destinamos una parte de la vida, y por cierto la parte mejor y la más capaz, la juventud, para el mundo, y luego el resto, o sea la peor, la vejez, para Dios.

ÇAHARTU, envejecer. "Ceren erortzearen peril badu ere, ez ordea eztu succarraren edo çahartzearen perilic", 61 = porque si bien tiene el riesgo de caerse, no está por lo menos expuesto a la fiebre o a la vejez. "Eta ezpere beha eçaçu nola presuna bat gaztetik çahartcera, eta are batçutan urthetic urthera ere, aldatzen eta ezeztatzen den", 61 = y si no, mira cómo una persona se transforma y desfigura de la juventud a la vejez y aun a veces de un año a otro. "Aitctic iccussico dugu sentitu gabe, ioan çaiquigula, eta nola eztaquigula, çahartu garela", 62 = por el contrario veremos que sin sentir se nos han ido los años y que sin saber cómo, nos hemos hecho viejos. "çahartzen gara", 62 = nos envejecemos. "Heriotcea çahartceracotçat egotzten eta ordenatzen dugu", 64 = echamos y dejamos la muerte para cuando envejezcamos. "Erran bai nahi duçun beçanbat: venturaz bihar hillen, venturaz gaur, venturaz ez çahartu", 64 = decimos, sí, cuantas veces quieras: por ventura moriré mañana, por ventura hoy, por ventura no llegaré a viejo. "Gueure nahiarequin batean, gueure gogoac hanbat segurantça emaiten deracu, non çahartu hutsezco ponturaiño, ezcarella hillen iduritzen baitçaicu", 64 = a una con

nuestro deseo, nuestro ánimo nos da tal seguridad, que nos parece que no moriremos hasta la vejez más extrema. "Çahartceaz eta flacatceaz frogatz", 65 = experimentándolo en el envejecer y en el debilitamiento.

CAPA, capa. "Oihalaren parte bat neurtcen eta ordenatcen dugu capataco", 66 = una parte del paño la marcamos y destinamos para capa.

CARI, causa, motivo. "Gure lehenbicico aitaren beccatua dela causa, haren cariaz, guztioc gaude preso", 56 = por causa del pecado de nuestro primer padre, por motivo de él, todos estamos presos.

CAUSA, causa. Cf. CARI.

CEIN, cuán. "Norc erranen du nola tristetcen den? cein gogoetatsu iartcen den?", 58 = ¿quién dirá cómo se tristece? ¿cuán pensativo se vuelve? "Cein different eguiten den", 61 = cuán diferente se torna. "Ceren hec cein guti çuten, are guc baitugu, hec baiño segurantça guitiago", 67 = pues así como ellos tuvieron poca seguridad, nosotros tenemos aun menos.

CENBAIT, algún, alguno. "Egunoro hiltcen gara, ceren egunoro gure bicitceari cenbait pochin eta parte gutitcen eta edequitcen baitçaica", 63 = cada día morimos, porque cada día se le restan y quitan a nuestra vida algunos pequeños trozos y partes.

CENBATENAZ, cuanto. "Eta cenbatenaz eta guehiago bicitcen baicara, hanbatenaz heriotceco portura hurbiltcenago gara", 63 = y cuanto más vivimos, tanto más nos acercamos al puerto de la muerte.

CER, qué. "Cer da beirazco untzia baiño gauça samurragoric eta hautscofragoric?, 61 = ¿qué cosa hay más tierna y más quebradiza que el vaso de vidrio?

CERBAIT, algo. "Cerbait desencusa eta estacuru", 57 = alguna excusa y pretexto. "Cerbait sosegu eta placer ceure buruari emaitera prestatcen çarenean", 60 = cuando te dispones a darte a ti mismo alguna tranquilidad y contento.

CERBITÇU, servicio. "Haren cerbitçuan emplegatuco ditutçula", 67 = que los emplearás en el servicio de aquél.

CERDA, cerda, crin. "Cilicio bat, cerdazco guerrico bat", 57 = un cilicio, un cinturón de cerda.

CEURE, tuyo. "Finean ceure eguitecoey garaituric, baque on batean iartcera, eta cerbait sosegu eta placer ceure buruari emaitera prestatcen çarenean", 60 = cuando has dado cima a tus quehaceres, y te dispones a quedarte en sosiego y a concederte a ti mismo cierta tranquilidad y contento.

CILICIO, cilicio. Cf. CERDA.

CIMENDU, cimiento, fundamento, base. "Gure bicitce hunec hain du cimendu flacoa eta eria", 55 = esta vida nuestra tiene un fundamento tan débil y frágil.

COFESSATU, confesar. "Bere beccatuac pensatceintu, ahalic eta hobekiena cofessatceintu", 58 = recapacita sus pecados, los confiesa de la mejor manera posible.

COLPE BATEZ, de una vez, inmediatamente. "Sinhetsi çuten berehala, eta sinhetsi ere colpe batez ossoqui, dudatu gabe", 64 = le creyeron inmediatamente, y además al punto y enteramente, sin dudar. Cf. APPUR BANA.

COMPLITU, cumplir, observar. "Badirudi etçatequeyela miretsteco ez complitcea; eta ez complituagatic ere içan cenduqueyela cerbait desencusa eta estacuru", 57 = parece que no sería de admirar el no cumplirlo; y que aunque no lo cumplieras podías tener cierta excusa y pretexto.

COMUNZQUI, comúnmente. "Comunzqui ahotan dabillan solhasa da", 59 = es un dicho común (lit. que comúnmente anda en la boca). "Eta hala noiz eta uste baituçu heriotcea çureganic dagoela urrunenic, orduan ohi dago comunzqui hurbilenic", 60 = y así, cuando piensas que la muerte está más lejos de ti, comúnmente entonces es cuando más cerca está.

CONCIENCIA, conciencia. "Bere concientciac, bere arimac derauca eguiteco", 58 = su conciencia, su alma es la que le da cuidado. "Bere concientzia descargaturic eta garbituric, heriotceari iguriquitzen dio", 58 = habiendo descargado y limpiado su conciencia, aguarda a la muerte.

CONDENATU, condenar. "Heriotcera condenatea", 56 = condenar a muerte. "Baiña iragaitçaz beçala, gure heriotcera condenaturic egoiteco pontu haur ukhi deçadan", 56 = pero de paso toquemos este asunto de que estamos condenados a muerte. "Condenaturic dagoen batec beçala behar dugu egon, bici eta governatu", 58 = debemos estar, vivir y conducirnos como uno que está condenado. Otros textos en las páginas 58 y 59.

COR, deuda. "Corrac pagatu dituçunean", 60 = cuando has pagado las deudas.

CONTRA, contra. "Arraçoiñaren contra", 56 = contra la razón. "Iain-coaren beraren contra çabiltçala", 66 = andando en contra del mismo Dios.

CONTU, cuenta, razón. "Bada erran nahi deratçut ecen ceren horrein gauça errachean, appurrean eta ttipian ceure lachotasuna eta Iain-

coaren manuaz contu guti eguitea eracutsi duçun, aldez are horigatic ifernuraco çarela”, 57 = pues te quiero decir que puesto que en cosa tan fácil, insignificante y pequeña has mostrado tu negligencia y el poco caso que haces del precepto de Dios, en parte por esto mismo te condenarás. “Munduaz eta munducoeza etsitzen du, eztu hetçaz conturic eguiten”, 58 = renuncia al mundo y a las cosas del mundo y a las cosas del mundo, no hace caso de ellas. “Beraz baldin gueure buruoaz contu onic eman nahi badugu”, 58 = por lo tanto, si es que queremos dar buena cuenta de nosotros mismos. “Galdeguiten deratçutenean cenbat urthe ditutçun, eta ihardesten duçunean hogoy edo hogoy eta hamar ditutçula, ceren ceure contuan hala bai-titutçu, badirudi eztuçula ongi ihardesten”, 62 = cuando te preguntan cuántos años tienes, y cuando contestas que tienes veinte o treinta, porque según tu cuenta esos son los que tienes, parece que no respondes bien. “Duçunaz estuçu conturic eguiten, eta eztuçunaz eguiñ gogo duçu miracuillu”, 66 = no haces caso de lo que tienes y con lo que no tienes piensas hacer milagros.

ÇU, tú. “Eta hala noiz eta uste baituçu heriotcea çureganic dagoela urru-nenic, orduan ohi dago comuzqui hurbilenic”, 60 = y así cuando tú piensas que la muerte está más lejos de ti, comúnmente es entonces cuando está más cerca.

ÇUCI, antorcha. “Cucia iratchequiric dagoenean, bici da”, 63 = la antorcha vive cuando está encendida.

ÇUHAITZ, árbol. “Çuhaitz bat seiñalatu baitcioen”, 57 = Dios señaló a Adán un árbol.

ÇUR, madera. “Çur baten edo harri baten gaiñean”, 57 = sobre una madera o sobre una piedra.

DANÇATU, danzar, bailar. “Noeren demboran, iaten, edaten, iocatzen, dançatzen, ezcontzen, sal-erosi eguiten, eta ethorquiçunerat anhitz gauçaren ordenatzen, pensatzen eta traçatzen hari cirela, hartu eta hon-datu cituen urac”, 67 = en tiempo de Noé, cuando se ocupaban en comer, beber, jugar, bailar, casarse, comerciar y cuando disponían, calculaban y trazaban mil planes para el futuro, el agua los cogió y los destruyó.

DEABRU, diablo. “Erran cerauenean deabruac gure lehenbicico aita amey”, 64 = cuando el diablo les dijo a nuestros primeros padres.

DEBEÇU, prohibición. “Manamendu erraça, debecu ttipia ibeni cerau-can”, 57 = le puso un mandamiento fácil, una prohibición pequeña. “Baiña gauça ttipian eta errachean, sagar baten debecuan, cer de-

sencusa, cer estacuru ahal duqueçu?", 57 = pero en una cosa pequeña y fácil, en la prohibición de una manzana, ¿qué excusa, qué pretexto puedes tener? "Gauça, debecua, ttipia da, baiña desobediencia handia", 58 = la cosa, la prohibición, es pequeña, pero la desobediencia grande.

DEMBORA, tiempo. "Eta dembora hartan etcen hain miresteko hala sinhestea", 64 = y en aquel tiempo no era tan de maravillar el creerlo así. "Guc nahi guenduque eguin gueure bicitceaz eta bicitceco demboraz, oihal pusca batez eguiten duguna", 66 = nosotros quisiéramos hacer con nuestra vida y con el tiempo de ella lo que hacemos con un trozo de paño. "Demborac badohaci", 62 = los tiempos se van. Cf. ADIN y DANÇATU.

DESCARGATU, descargar, exonerar. "Finean ahal becanbat bere conciencia descargaturic eta garbituric, heriotceari iguriquitzen dio", 58 = finalmente, habiendo descargado y limpiado su conciencia en la medida de lo posible, aguarda a la muerte.

DESCARGU, descargo, satisfacción. "Çuc baitioçu ecen guero onduo çarela, guero behar diren descarguac eta eguinbideac egunen ditutçula", 55 = tú dices que después te enmendarás, que después harás los descargos y deberes. "Ceren erraiten dugu ecen guero, bertce urthean onduo garela; orduan hunelako eta halako descargu egunen ditugula", 66 = porque decimos que nos enmendaremos después, en otro año; que entonces cumpliremos tal y tal descargo.

DESENCUSA, excusa, pretexto, atenuante. Cf. texto alegado en DEBECU. Cf. también CERBAIT.

DESGOVERNU, desgobierno, desorden. "Iccussaçu ceure itsutasuna, desgovernua eta galtceco bidea", 67 = mira tu ceguera, desgobierno y camino de perdición.

DESOBEDIENCIA, desobediencia. Texto alegado en DEBECU.

DESTATU, apuntar, decidir. "Ethorquicuneco gauçac, fortunaren escuan eta venturan daudecinac, nahi ditutçu orai danic governatu, traçatu eta destatu", 66 = las cosas futuras, que se encuentran en mano de la fortuna y de lo incierto, tú las quieres disponer, planear y resolver desde ahora.

DEUS (con negación), nada. "Ezcara deus ere", 60 = no somos nada. "Eztugu deus ediren", 62 = no hallaremos nada.

DIFFERENT, diferente. Cf. ALDATU.

DUDATU, dudar. "Sinhetsi çuten berehala, eta sinhetsi ere colpe batez ossoqui, dudatu gabe", 64 = lo creyeron inmediatamente, de una vez y enteramente, sin dudar.

EA, a ver. "Ordea pontua da ea noiz utcico dugun", 55 = ahora bien, la cuestión es a ver cuándo la vamos a dejar. "Dacusagun ea ceiñec dioen hobequi, ceiñec duen arraçoifia", 55 = veamos a ver quién dice mejor, quién es el que tiene la razón.

ECIN, precediendo a un verbo le añade el sentido de no poder. "Ecin sinhets decaquegu", 64 = no podemos creer.

EDAN, beber. "Itsasoz dohana, iatean, edatean, lo datçanean, eta are iarriric dagoenean ere, badoha", 62 = el que va en barco, al comer, al beber, al dormir y aun al estar sentado, va en marcha. Cf. DANÇATU.

EDEQUI, quitar. "Egunoro hiltcen gara, ceren egunoro gure bicitceari cenbait pochin eta parte gutitcen eta edequitcen baitçaica", 63 = morimos todos los días, porque todos los días se le disminuye y quita algún trozo y parte a nuestra vida.

EDIREN, hallar, encontrar. "Eta hala baldin urthe hequen buruan jar bagaiteci hetçaz zer eguien diren gogoetan, eztugu deus edirenene". 62 = y así, si al cabo de esos años, nos ponemos a pensar qué se ha hecho de ellos, no hallaremos nada.

EGON, estar. "Gure urtheac ethortcen dira ioaiteco, eta ez gurequin egoiteco" 62 = nuestros años vienen para irse, y no para estar con nosotros. "Çaudate (sic) prestic eta iratçarriric", 56 = estad preparados y despiertos. "Iaincoac sentencia emanic condonatuac gaudenaz gueroztic", 59 = puesto que estamos condenados mediante sentencia dada por Dios. "Gaudenon", 59 = de los que estamos. "Beraz gauden erne", 59 = por lo tanto, estemos vigilantes. "Gaudenean", 59 = cuando estamos. "Ethorquiçuneco gauçac, fortunaren escuan eta venturan daudecinac", 66 = las cosas futuras, que están en la mano de la fortuna o pendientes de la ventura.

EGOTCI, echar, lanzar. Cf. ORDENATU.

EGUIA, verdad. "Eta hala da eguia", 59 = y así es la verdad.

EGUINBIDE, deber, obligación. "Çuc baitioçu ecen guero onduko çarela, guero behar diren descarguac eta eguinbideac eguienen ditutçula". 55 = tú dices que después te enmendarás, que después harás los descargos y obligaciones que hay que hacer.

EGUITECO, problema, cuestión, quehacer. "Erradaçu behin, eguiteco hunetan sarthu baiño lehen", 55 = dime en primer lugar, antes de meternos en esta cuestión. "Bere concientiac, bere arimac derauca eguiteco", 58 = su conciencia, su alma es la que le da cuidado. "Ceure eguitecoey garaituric", 60 = habiendo dado cima a tus negocios.

EGUNORO, diariamente, todos los días. "Egunoro hiltcen gara, ceren egunoro gure bicitceari cenbait pochin eta parte gutitcen eta ede-quitcen baititzaica", 63 = todos los días morimos, porque todos los días se le disminuyen y quitan algunos trozos y partes a nuestra vida.

ELCCAR, el uno al otro, mutuamente. "Adin guziac elccarri darraitza", 63 = todas las edades se siguen la una a la otra.

EMPLEGATU, emplear. Cf. CERBITÇU.

ENGANATU, engañar. "Eta halatan erraxqui enganatu cituen. Hala bada nahi guinituzque gu ere enganatu", 64 = y así los engañó fácilmente. Así también quisiera engañarnos a nosotros. "Ecin engana gaitzaque gu", 65 = no nos puede engañar a nosotros.

EPPE, plazo. "Bihar beçain eppe luceric ez", 65 = no hay plazo tan largo como mañana.

ERABILI, manejar, usar, llevar consigo. "Badaquigu, orai darabillagun bicitcea, bicitce gaixtoa dela", 55 = ya sabemos que la vida que ahora hacemos, es una vida mala. "Cilicio bat, cerdazco guerrico bat, larru arras bethiere erabil ceneçala", 57 = si Dios te hubiera mandado que llevaras siempre contigo, a ras de la piel, un cilicio, un cinturón de cerda.

ERACUTSI, mostrar. "Eta eracusteco ecen nic dudala, eta çu çoacilla huts eguna", 55 = y para mostrar que yo tengo razón y que tú vas equivocado. "Bada erran nahi deratçut ecen ceren horrein gauça errachean, appurrean eta ttipian ceure lachotasuna eta Iaincoaren manuaz contu guti eguitea eracutsi duçun, aldez are horigatic ifernurako çarela, 57 = pues te quiero decir que puesto que en una cosa tan fácil, insignificante y pequeña has mostrado tu negligencia y el poco caso que haces del precepto de Dios, en parte por eso mismo irás al infierno.

ERAGUIN, impulsar, hacer obrar. "Gurequicötçat, guri ezcarella hillen sinhets aracitceco, edo sinhesten baiquendu beçala eraguiteco, bertce bide bat hartcen du", 65 = respecto a nosotros, para hacernos creer que nos moriremos o hacernos actuar como si lo creyéramos, adopta otra táctica.

ERAMAN, llevar. "Adinac berac eramaiten baicaitu", 61 = la misma edad nos lleva. "Hala garamatça bada gu ere gueure adinac eta demborac berequin", 62 = así nos lleva, pues, también a nosotros nuestra edad y el tiempo.

ERI, enfermo, frágil, deleznable. "Gure bicitce hunec hain du cimendu flacoa eta eria", 55 = ésta nuestra vida tiene un fundamento tan débil y deleznable.

ERITASUN, enfermedad. "Ceren behaztoparic, eroriric, edo eritasunic ez guerthatuagatic ere", 61 = porque aunque no ocurran tropiezos, caídas ni enfermedad.

ERITU, enfermar. "Midicuen errana da, presuna batec, sendoen denean, duela eritceco perilic guehiena", 60 = es sentencia de los médicos que una persona, cuando está más fuerte es cuando tiene más peligro de enfermar.

ERNE, despierto, atento, vigilante. "Beraz gauden erne", 59 = por consiguiente, estemos vigilantes.

ERORI, caer, caída. "Ceren erortcearen peril badu ere, ez ordea eztu succarraren edo çahartcearen perilic", 61 = porque aunque tiene el peligro de caerse, no tiene en cambio el de la fiebre o el de la vejez. Cf. ERITASUN.

ERRAÇA, fácil. "Manamendu erraça", 57 = mandamiento fácil. "Ceren hain gauça ttipian eta errachean manua hautsi çuen", 56 = porque en una cosa pequeña y fácil quebrantó el mandamiento. "Horrein gauça errachean", 57 = en una cosa tan fácil.

ERRAN, decir. "Erradaçu", 55 = dime. "Ecin baiterraquegu", 55 = no podemos decir. "Midicuen errana da", 60 = es un dicho de los médicos. "Erraiten da, hunelaco bici içatu cen hirut hogoy urthez, baiña hobequi erran liteque hil cela hirur hogoy urthez", 62 = se suele decir: fulano vivió durante sesenta años, pero mejor se podría decir que murió durante sesenta años.

ERRA (?), quemar. "Erratceaz bicitcen da, eta erratceaz hiltcen da", 63 = quemándose vive y quemándose muere.

ERRAXQUI, fácilmente. "Hunein erraxqui", 57 = tan fácilmente. "Ecin engana gaitçaque gu, gure lehenbicico aita ama hec beçain erraxqui", 65 = no nos puede engañar a nosotros tan fácilmente como a nuestros primeros padres. "Eta halatan erraxqui enganatu cituen", 64 = y así los engaño fácilmente.

ERRAZTASUN, facilidad. "Arraçoinez beraz, erraztasun huragatic beragatic ere, condenatu çuen bere ondoco guztiequin heriotcera", 58 = con razón, por lo tanto, por esta misma facilidad, le condenó a muerte con todos sus descendientes.

ERREAL, real. "Eta çu çoacilla huts eguna eta bide errealetic eta çabaletic aldaratua eta errebelatua", 55 = y que tú vas equivocado y apartado y extraviado del camino real y ancho.

ERREBELATU, apartarse, desviarse. Cf. ERREAL.

ERRECAITATU, proveer. "Gueure buruac ahalic eta hobequienca errecaitatu eta beguiratuagatic ere, adinac berac eramaiten gaitu", 61 =

aunque proveamos y cuidemos a nuestras personas de la mejor manera posible, la misma edad nos lleva.

ERRECIBITU, recibir. "Adanec anhitz fabore eta abantail errecibitu çuen Iaincoaganic", 57 = Adán recibió de Dios muchos favores y prerrogativas.

ERREMEDIATU, remediar, enmendar, corregir. "Hasi ciren penitencia eguiten eta bere falten erremediatcen", 67 = comenzaron a hacer penitencia y a enmendar sus faltas.

ERREMEDIO, remedio. "Eta iccussiric eztuela erremedioric, eztuela es-capatceric", 58 = y viendo que no tiene remedio, que no puede escapar.

ESCAPATU, escapar. Cf. ERREMEDIO.

ESCATU, pedir. "Batari eta bertceari barccamendu escatcen çaye", 58 = pide perdón a una y a otro.

ESCU, mano. "Fortunaren escuan eta venturan daudecinac", 66 = las cosas que están en la mano de la fortuna e inciertas. "Ceure escuan dituçunac", 66 = las cosas que tienes en tu mano.

ESPATIO, espacio. "Berrogoy egunen eppea, espatioa eta segurantça", 67 = el plazo, espacio y seguridad de cuarenta días.

ESPERANTÇA, esperanza. "Othe liçateque nehor ere, hequen artean, bicitce lucearen esperantça luenic?", 59 = ¿habría ninguno entre éstos que tuviera esperanza de vida larga? "Bihar arteño bicitceco esperantça eztuenic", 65 = no hay quien no tenga esperanza de vivir hasta mañana.

ESTACURU, pretexto, excusa. "Cer estacuru ahal duqueçu?", 57 = ¿qué excusa puedes tener? "Cerbait desencusa eta estacuru", 57 = alguna excusa y pretexto.

ETA EZ, ni. "Ceren eztaquique eguna eta ez orena", 56 = porque no sabéis el día ni la hora.

ETCAN, estar acostado. "Lo datçanean", 62 = cuando duerme acostado.

ETCHE, casa. "Etche berria eguin duçunean", 60 = cuando has hecho casa nueva.

ETCIN, acostarse. "Çur baten edo arri baten gaiñean, ohetan sarthu gabe etcin cindecilla", 57 = si Dios te hubiera mandado que te acostases sobre un madero o una piedra, sin entrar en la cama.

ETORRI, venir. "Gure urtheac ethortcen dira ioaiteco, eta ez gurequin egoiteco", 62 = nuestros años vienen para irse, y no para permanecer con nosotros. "Azquen adina dathorreneco, accabatu baitirate leheneco guztiac", 63 = para cuando viene la última edad, ya se han acabado todas las anteriores.

ETHORQUIÇUN, lo por venir, futuro. "Eta badio Spiritu Saínduac ere anhitz galdu dela bere buruari ethorquiçunaz sobera prometatzuz", 56 = y dice también el Espíritu Santo que muchos se han perdido por prometerse a sí mismos demasiado con respecto al futuro. "Bethi doha, eta behin ioanez guero, ezta ioan denaren bihurtceric, eta ez ethorquiçunaren segurantçaric", 63 = siempre, y una vez ido, no hay retorno de lo que fue, ni seguridad del porvenir. "Ethorquiçuneco gauçac", 66 = las cosas del futuro. "Ethorquiçunerat anhitz gauçaren ordenatcen", 67 = disponiendo muchos planes para el porvenir.

ETSI, renunciar, desesperar. "Munduaz eta mundocez etsitzen du", 58 = renuncia al mundo y a todo lo del mundo.

EVANGELISTA, Evangelista. "Hargatic erraiten du San Matheo Evangelistac", 56 = por eso dice San Mateo Evangelista.

EZ..., ETA EZ... ERE, ni..., ni tampoco. "Badirudi ecen gure lehenbicico aitaren beccatuagatic, ez harc berac, eta ez guc ere, ezquenduqueyela hil behar", 56 = parece que por el pecado de nuestro primer padre no debería morir ni él ni tampoco nosotros.

EZCONDU, casar. "Umeac ezcondu dituçunean", 60 = cuando has casado a los hijos. "Noeren demboran, iaten, edaten, iocatcen, dançatcen, ezcontcen, sal-erosi eguiten, eta ethorquiçunerat anhitz gauçaren ordenatcen, pensatcen eta traçatcen hari cirela, hartu eta hondatu cituen urac", 67 = en tiempo de Noé, cuando se ocupaban en comer, beber, jugar, bailar, casarse, comerciar y en disponer, planear y ordean muchas cosas para el futuro, el agua los cogió y destruyó.

EZEZTATU, aniquilar; desaparecer, desvanecerse. "Eta ezpere beha eçaçu, nola presuna bat gaztetic çahartcera, eta are batçutan urthetic urthera ere, aldatcen eta ezeztatcen den idurian ere, lehena eztirudiela iartcen den, cein different eguiten den", 61 = y si no, mira cómo una persona de la juventud a la vejez, y aun a veces de un año a otro, se transforma y desfigura en cuanto al aspecto, se vuelve tal que no parece la de antes, cuán diferente se torna.

EZPERE, si no. Cf. EZEZTATU.

EZTEUS, inútil, que no tiene valor. "Beraz beiraquia baiño perilosago gara eta ezteusago", 61 = por consiguiente, somos más peligrosos e inútiles que el vidrio.

FABORE, favor, beneficio. "Adanec anhitz fabore eta abantail errecibitu çuen Iaincoaganic", 57 = Adán recibió muchos favores y prerrogativas de Dios.

FALTA, falta, defecto. Cf. ERREMEDIATU.

FIN, fin, término. "Eztaqui guiçonac bere finaren berritic", 60 = el hombre ignora su fin.

FIN, fino, delicado, excelente. "Ceren ezpaitira guiristino finac", 56 = porque no son cristianos finos.

FINEAN, finalmente. "Edo finean, hunelaco bertce manamendu gaitz bat eman baleratçu", 57 = o en fin, si te hubiera dado algún otro precepto difícil. "Finean ceure eguitecoey garaituric, baque on battean iartcera eta cerbait sosegu eta placer ceure buruari emaitera prestatcen çarenean", 60 = en fin, cuando has dado cima a tus negocios y te dispones a vivir tranquilo y a concederte a ti mismo alguna tranquilidad y contento.

FLACATU, debilitar. "Egunetic egunera ahitce eta flacatce hura cer da, luçaro hiltce bat baicen?", 63 = este consumirse y debilitarse de día en día, ¿qué otra cosa es sino un morir prolongado? "Gueure baithan ere çaharceaz eta flacatceaz frogatz", 65 = experimentándolo en nosotros mismos por la vejez y el debilitamiento.

FLACO, débil. "Gure bicitce hunec hain du cimendu flacoa eta eria", 55 = esta nuestra vida tiene un fundamento tan débil y deleznable.

FORTUNA, fortuna, hado, destino. "Ethorquiçuneco gauçac, fortunaren escuan eta venturan daudecinac", 66 = las cosas futuras, que están en mano de la fortuna y pendientes del azar.

FROGATU, probar, comprobar, experimentar. "Gueure baithan ere çaharceaz eta flacatceaz frogatz", 65 = experimentándolo en nosotros mismos por la vejez y el debilitamiento.

FRUITU, fruto, fruta. "Ceren sagar bat, edo halaco bertce fruitu bat ian çuen", 56 = porque comió una manzana u otra fruta semejante.

GAI, capaz, valioso, que tiene aptitudes. "Ordenatcen dugu bicitcearen parte bat, eta parteric hoherena eta gaiena", 66 = destinamos una parte de la vida, y la parte mejor y más valiosa.

GAIÑERACO, sobrante, excedente, resto. "Oihalaren parte bat, neurtcen eta ordenatcen dugu capataco, bertce parte bat iacataco, eta gaiñeracoa behar diren bertce soñiecoen eguiteco", 66 = una parte de la tela la medimos y destinamos para capa, otra parte para chaqueta y el resto para hacer los demás vestidos precisos.

GAITZ, mal, malo, difícil. "Hunelaco bertce manamendu gaitz bat eman baleraṭu", 57 = si te hubiera dado algún mandamiento difícil de éstos. "Ceren hec cein guti çuten, are guc baitugu hec baiño segurantça gutiago; eta aitcinerat hobequi behatcen ezpadugu, galtceco eta fin gaitz eguiteco, iduri, arau eta molde guehiago", 67 = porque si éstos tuvieron poca seguridad, nosotros tenemos todavía menos; y si no miramos mejor al futuro, tenemos más trazas, aspecto y camino de perdernos y de tener mal fin.

GAIIXTO, malo. "Badaquigu orai darabillagun bicitcea, bicitce gaixtoa dela", 55 = ya sabemos que la vida que ahora hacemos, es una vida mala. "Ordenatcen dugu bicitcearen parte bat, eta parteric hoberena eta gaiena, gaztetasuna, munduarentçat, eta guero gaiñeracoa, gaixtoena, çahartasuna, Iaincoarentçat", 66 = destinamos una parte de la vida, y la parte mejor y más valiosa, la juventud, para el mundo, y después el resto, la peor, la vejez, para Dios.

GALDEGUIN, preguntar. "Galdeguiten deratçutenean cenbat urthe ditutçun", 62 = cuando te preguntan cuántos años tienes.

GALDU, perder. "Garcelean dagoenac, iaquiten duenean condenatu dela biciaren galtcera", 58 = el que está en la cárcel, cuando llega a saber que está condenado a perder la vida. "Sar balitça iusticiac hamar guiçon garcelean barrena urccabera condenaturic: eta handic athera balitça galtcera egun bat, eta bihar edo bertce egun batez bertce bat, edo bia", 59 = si la justicia metiera diez hombres en la cárcel, condenándolos a la horca; y sacara de allí para ser ajusticiados hoy a uno, y mañana u otro día a otro, o a dos. "Ceure escuán dituçunac, utzten ditutçu galtcera", 66 = dejas perder las cosas que tienes en tu mano. Cf. ANTCE.

GARAITU, superar, dar cima, vencer. "Ceure eguitecoey garaituric, 60 = habiendo dado cima a tus negocios.

GARBITU, limpiar. "Ahal beçanbat bere conciencia descargaturic eta garbituric", 58 = habiendo descargado y limpiado su conciencia en cuanto es posible.

GARCELE, cárcel. "Guztioc gaude preso, guztioc gaude mundu hunetako garcele hunetan, heriotcera condenatuac", 56 = todos estamos presos, todos estamos en la cárcel de este mundo, condenados a muerte. Vide también pág. 58 (dos veces).

GAUR, hoy. "Ez iaquin noizco, venturaz gaurco", 59 = no sabemos para cuándo, tal vez para hoy.

GAZTE, joven, juventud, época de joven. "Eta ezpere beha eçaü nola presuna bat gaztic çahartcera, eta are batçutan urthetic urthera ere,

aldatcen eta ezeztatcen den”, 61 = y si no, mira cómo una persona se cambia y desfigura de la época de joven a la vejez, e incluso a veces de un año a otro.

GAZTETASUN, juventud. Cf. ÇAHARTASUN.

GAZTIGU, castigo. “Aitcitic sagar baten iateagatic, ceren hain gauça ttipian eta errachean manua hautsi çuen, aldez hargatic çuen gaztigu guehiago mereci”, 56 = al contrario, porque comió una manzana, porque quebrantó el precepto en una cosa tan pequeña y fácil, en parte por eso mismo mereció un castigo mayor.

GUEHIAGO, más. “Aldez hargatic çuen gaztigu guehiago mereci”, 56 = en parte por eso mismo mereció un castigo mayor. Cf. ARAU.

GUEHIEN, el mayor. “Midicuen errana da, presuna batec, sendoen delean, duela eritceco perilic guehiena”, 60 = dicen los médicos que cuando más fuerte está una persona es cuando tiene mayor peligro de enfermar.

GUELDIRTU, detenerse, quedarse quieto. “Ezta pausatceric, ezta guelditceric eta ez tricatceric”, 62 = no hay posibilidad de descansar, ni de pararse ni de detenerse.

GUERO, después. “Ordea obratcea bethiere gueroco utzten dugu”, 64 = empero el actuar lo dejamos siempre para después. “Cergatic utci behar dugu gueroco, ez berrogoy egunen baiña baten ere segurantçaric eztugunaz gueroztic?”, 67 = ¿por qué tenemos que dejarlo para después, supuesto que no tenemos seguridad no ya de cuarenta días, pero ni siquiera de uno?

GUEROZTIC (precedido de una palabra en caso instrumental), supuesto que, puesto que. “Iaincoac sentencia emanic condenatuac gaude-naz gueroztic”, 59 = supuesto que estamos condenados mediante sentencia dictada por Dios. “Beraz gauden erne, gauden prestic segurantçaric eztenaz gueroztic”, 59 = por consiguiente, estemos vigilantes, estemos preparados, supuesto que no hay seguridad. Cf. GUERO.

GUERRICO, cinturón. “Cerdazco guerrico bat”, 57 = un cinturón de crin.

GUERTHATU, suceder. “Ceren behaztoparic, eroriric edo eritasunic ez guerthatuagatic ere”, 61 = porque aunque no suceda tropiezo, caída ni enfermedad. “Beraz lehen baino lehen behar dugu bide onean iarri, enganatuac guertha ezcaitecin”, 64 = por consiguiente cuanto antes debemos ponernos en buen camino, no sea que nos encontremos defraudados. “Hala da bada peril guertha daquigun guri ere, guerotic guerora gabiltçanoy”, 67 = existe pues el peligro de que

también a nosotros nos acontezca del mismo modo, puesto que andamos difiriendo indefinidamente.

GUERTHU, seguro, cierto. "Eztaquiú, erran comuna den beçala, eztela heriotcea beçain gauça seguric, eta orena noiz içanen den beçain guti guerthuric?", 55 = ¿no sabes que como dice el proverbio, no hay cosa tan cierta como la muerte ni tan incierta como la hora de ella?

GUERTHQUI, ciertamente, con seguridad. "Segurqui eta guerthuqui", 65 = con seguridad y certeza.

GUEURE, nuestro. "Gueure buruac ahalic eta hobequiena errecaitatu eta beguiratua gatic", 61 = aunque proveamos y cuidemos de la mejor manera posible a nuestras personas.

GOÇOQUI, sabrosamente. "Hala atrapatcen du bada beccatorea ere heriotceac bere beccatuey bere gogarenic datchetenean, goçoquienic alha çayenean, eta gutien uste duenean", 60 = del mismo modo caza la muerte al pecador cuando más a gusto se encuentra adherido a sus pecados, cuando sabrosamente se apacienta de ellos y cuando menos lo espera.

GOGARA, a gusto de, agradablemente. "Bere gogarenic", 60 = cuando más a su gusto. Cf. **GOÇOQUI**. "Gueure gogarenic gaudenean", 59 = cuando nos encontramos más a nuestro gusto.

GOGO, ánimo, alma. "Anhitz gauçaren eguiteco gogo hartcen dugunean", 59 = cuando tomamos la resolución de hacer muchas cosas. "Duçunaz eztuçu conturic eguiten, eta eztuçunaz eguin gogo duçu miracuillu", 66 = no haces caso de lo que tienes, y con lo que no tienes piensas hacer milagros. "Gueure nahiarequin batean, gueure gogoac hanbat segurantça emaiten deracu, non çahartu hutsezco ponturaño ezcarea hillen iduritcen baitçaicu", 64 = a una con nuestro deseo, nuestro espíritu nos da una tal seguridad, que se nos antoja que no moriremos hasta el término de una extrema vejez.

GOGETA, pensamiento. "Hartceintu lehenez bertce gogoeta molde batçuc", 58 = concibe un género de pensamientos muy diversos de los anteriores. "Harc dituen gogoetequin", 58 = con los pensamientos que aquél tiene.

GOGOTAN, pensando. "Iar bagaiteci hetçaz zer eguin diren gogoetan", 62 = si nos pusieramos a pensar qué se ha hecho de ellos.

GOGETATSU, pensativo. "Cein gogoetatsu iarteen den", 58 = cuán pensativo se vuelve.

GOVERNATU, gobernar, comportarse. "Condenaturic dagoen batec beçala behar dugu egon, bici eta governatu", 58 = debemos estar, vi-

vir y comportarnos como uno que está condenado. "Etorquiçuneco gauçac, fortunaren escuan eta venturan daudecinac, nahi ditutu oraidanic governatu", 66 = las cosas futuras, que están pendientes de la fortuna y del azar, las quieres gobernar y disponer de ellas desde ahora.

GREGORIO (SAN), San Gregorio. "Dio San Gregorioc", 62 = dice San Gregorio. "Ceren San Gregorioc dioen beçala", 63 = porque como dice San Gregorio.

GU, nosotros. "Gutçaz ongui içaitecotz", 55 = para que nos vaya bien. **GUREQUICO**, respecto a nosotros. "Gurequicotçat", 65 = por lo que hace a nosotros.

GUTI, poco. "Ceren hec cein guti çuten, are guc baitugu hec baiño se-gurantça gutiago", 67 = porque si aquéllos tenían poca seguridad, nosotros tenemos aún menos. Cf. GUERTHU. "Contu guti eguin", cf. CONTU.

GUTIEN USTE (cuando) menos se espera. "Gutien uste dugunean", 59 = cuando menos lo pensamos. "Gutien uste duenean", 60 = cuando menos lo piensa.

GUTITU, disminuir, restar. "Egunoro hiltcen gara, ceren egunoro gure bicitceari cebait pochin eta parte gutitcen eta edequitcen baitçaica", 63 = todos los días morimos, porque todos los días se le quitan y restan a nuestra vida algunos trozos y partes.

GUZTI, todo. "Hitz guztiaz, ez eta bai asco den leccuan, arnegu eta iuramentu eguiten dute", 57 = a cada palabra, allí donde basta con el sí y el no, dicen maldiciones y juramentos. "Hequen guztien buruan", 57 = después de todas estas cosas.

GUZTIAREQUIN ERE, sin embargo, con todo. "Eta guztiarequin ere etçuen beguiratu", 57-58 = y con todo no lo guardó.

HABARROTS, ruido, estrépito. "Hotsic eta habarrotsic eguin gabe çahartcen gara", 62 = nos envejecemos sin hacer ruido ni estrépito.

HALACO, de aquella especie. "Bihar eguiñen dugu hunelaco edo halaco gauça", 55 = mañana haremos esta o aquella cosa.

HALATAN, así. "Eta halatan eta handic", 65 = y así, y en consecuencia. "Eta handic eta halatan salbatu ciren", 67 = y por esta causa y así se salvaron.

HAMAR, diez. "Sar balitça iusticiac hamar guiçon", 59 = si la justicia metiera a diez hombres.

HANBAT, tanto. Cf. GOGO.

HANBATENAZ, tanto. "Eta cembatenaz eta guehiago bicitcen baicara, hanbatenaz heriotceco portura hurbiltzenago gara", 63 = y cuanto más vivimos, tanto más nos acercamos al puerto de la muerte.

HANDITU, crecer, aumentar. "Eta are hazten eta handitzen garenean ere, gure bicia ttipitzen eta laburten da", 63 = e incluso cuando crecemos y aumentamos, nuestra vida se acorta y disminuye.

HAREN, su, de él. "Gure lehenbikico aitaren beccatua dela causa, haren-gatic, haren catiaz, guztioc gaude preso", 56 = por causa del pecado de nuestro primer padre, por él, por motivo suyo, todos estamos presos.

HARENGATIC, por causa de él. Cf. HAREN.

HARGATIC, por ello, por él. "Aldez hargatic quen gaztigu guehiago mereci", 56 = en parte por ello mereció mayor castigo. Cf. EVANGELISTA.

HARI İÇAN, ocuparse. "Anhitz gauçaren ordenatzen, pensatzen eta traçatzen hari cirela", 67 = cuando se hallaban ocupados en planear, cavilar y disponer muchas cosas.

HARRI, piedra. "Çur baten edo harri baten gaiñean, ohetan sarthu gabe etcin cindecilla", 57 = si Dios te hubiera mandado que te acosaras sobre un madero o sobre una piedra, sin entrar en la cama.

HARTARA, a ello (directivo). "Hartara behatu gabe", 67 = sin mirar a ello.

HARTU, recibir, tomar. Cf. GOGO.

HASI, comenzar. "Hasten da hats beherapen eguiten", 58 = empieza a lanzar suspiros.

HATS-BEHERAPEN, suspiro. Cf. HASI.

HAURTASUN, niñez, infancia. Cf. ÇAHARTASUN.

HAUTSCOR, frágil, quebradizo. "Ezcara deus ere, beiraquiaren pare gara, eta are beiraquia baño perilos eta hautscorrago", 60 = no somos nada, somos semejantes al vidrio y aun más peligrosos y frágiles que el vidrio. "Cer da beirazco untzia baño gauça samurragoric eta hautscorragoric?", 61 = ¿qué cosa hay más delicada y más frágil que el vaso de vidrio?

HAUTSI, quebrantar. "Manua hautsi", 56 = quebrantar el precepto. "Barur eguna mengoa gabe hautsten dute", 56 = quebrantan el día de ayuno sin necesidad. "Etçuen beguiratu, etçuen complitu, hautsi çuen", 58 = no lo observó, no lo cumplió, lo violó.

HAZI, crecer. "Eta are hazten eta handitzen garenean ere, gure bicia ttipitzen eta laburten da", 63 = e incluso cuando crecemos y aumentamos, nuestra vida se acorta y disminuye.

HEGAZTINA, ave. "Eztaqui guiçonac bere finaren berriric, baiña nola amuac atcemaiten baititu arrainac, eta hegaztinac segadac; hala guiçonac ere atcemaiteintu bere heriotceac", 60 = el hombre no conoce su fin, y así como el anzuelo caza a los peces y el lazo a las aves, así atrapa a los hombres su muerte. "Eta bai hegaztina ere ihiztariac", 60 = y también el cazador atrapa al ave.

HEQUEN, de ellos (genitivo plural de *hura*). "Hequen artean", 59 = entre ellos.

HERIOTCE, muerte. "Heriotcera condenatuac", 56 = condenados a muerte. "Condenatu çuen bere ondoko guztiequin heriotcera", 58 = lo condenó a muerte con todos sus descendientes. "Heriotceari iguriquitcen dio", 58 = aguarda a la muerte. "Bada mundu haur ezta bertce gauçaric, gure heriotcera condenaturic gaudenon garcele bat baicen", 59 = pues este mundo no es otra cosa que una cárcel de quienes estamos condenados a muerte.

HETÇAZ, de ellos. "Eztu hetçaz conturic eguiten", 58 = no hace caso de ellos.

HIL, morir. "Badirudi ecen gure lehenbicico aitaren beccatuagatic, ez harc berac, eta ez guc ere, ezquenduqueyela hil behar", 56 = parece que por el pecado de nuestro primer padre, ni él ni tampoco nosotros deberíamos morir. "Erraiten ohi dugu: Venturaz egun hillen gara", 64 = solemos decir: por ventura moriremos hoy.

HITZ, palabra. "Hitz guztiaz, ez eta bai asco den leccuan, arnegu eta iuramentu eguiten dute", 57 = en cada palabra, allí donde basta el sí y el no, profieren juramentos y maldiciones.

HOBEQUI, mejor, más ventajosamente. "Dacusagun ea ceiñec dioen hobequi", 55 = veamos a ver quién dice mejor. "Bere beccatuac pensatceintu, ahalic eta hobequiena cofessatceintu", 58 = piensa en sus pecados, los confiesa de la mejor manera posible. "Bere ustez hobequienic dagoenean", 60 = cuando en su opinión se encuentra mejor que nunca. "Gueure buruac ahalic eta hobequiena errecaitatu eta beguiratuagatic ere", 61 = aunque cuidemos y proveamos a nuestras personas de la mejor manera posible. "Aitcinerat hobequi behatzen ezzadugu", 67 = si no miramos mejor al futuro.

HOBEREN, el mejor. "Ordenatcen dugu bicitcearen parte bat, eta parteric hoberena, gaztetasuna, munduarentçat", 66 = reservamos una parte de la vida, y la parte mejor, la juventud, para el mundo.

HOGOY, veinte. "Galdeguiten deratçutenean cenbat urthe ditutçun, eta ihardesten duçunean hogoy edo hogoy eta hamar ditutçula", 62 =

cuando te preguntan cuántos años tienes y contestas que tienes veinte o treinta.

HONDATU, hundir, sumergir, destruir. "Hartu eta hondatu cituen urac", 67 = el agua los cogió y hundió.

HORIGATIC, por eso. "Aldez are horigatic ifernuraco çarela", 57 = que en parte también por eso te condenarás.

HORREIN, tan... como eso. "Horrein gauça errachean", 57 = en una cosa tan fácil como esa.

HOTS, ruido. "Hotsic eta habarrotsic eguin gabe", 62 = sin producir ruido ni estrépito.

HUNEIN, tan... como esto. "Hunein gauça appurragatic", 57 = por una cosa tan insignificante como ésta.

HUNELACO, parecido a éste, semejante a éste. "Edo finean, hunelaco bertce manamendu gaitz bat eman baleratçu", 57 = o en fin, si te hubiera dado algún mandamiento difícil, semejante a éste. "Ecin baiterraquegu: bihar eguiñen dugu hunelaco edo halaco gauça", 55 = no podemos decir: mañana haremos tal o tal cosa. "Erraiten da: hunelaco bici içatu cen hirur hogoy urthez", 62 = se suele decir: fulano vivió treinta años. "Orduan hunelaco eta halaco descargu eguiñen ditugula", 66 = que entonces haremos tales y cuales des cargos.

HURAGATIC, por él, por ella. "Arraçoinez beraz, erraztasun huragatic beragatic ere, condenatu çuen bere ondoco guztiequin heriotcera", 58 = con razón por lo mismo, incluso por aquella misma facilidad, le condenó a muerte con todos sus descendientes.

HURBIL, próximo, cercano. "Eta hala noiz eta uste baituçu heriotcea çureganic dagoela urrunenic, orduan ohi dago comunzqui hurbilenic", 60 = y así, cuando piensas que la muerte está más lejos de ti, comúnmente entonces suele estar más próxima.

HURBILDU, aproximar. "Eta cembatenaz eta guehiago bicitcen baicara, hanbatenaz herioteco portura hurbiltcenago gara", 63 = cuanto más vivimos, tanto más nos acercamos al puerto de la muerte.

HUTS, vacío, puro, falto, equivocado. "Eta eracusteco ecen nic dudala, eta çu çoacilla huts eguina", 55 = y para demostrar que yo tengo razón y que tú vas equivocado. "Çahartu hutsezco ponturaiño ez carela hillen iduritcen baitçaicu", 64 = se nos antoja que no moriremos sino en trance de puro viejos.

IABE, dueño, propietario. "Gueure bicitcearen ere iaun, iabe eta nabusí baiquina beçala", 66 = como si fuéramos señores, propietarios y dueños incluso de nuestra vida.

IACA, chaqueta. "Oihalaren parte bat neurten eta ordenatzen dugu capataco, bertze parte bat iacataco", 66 = una parte del paño la medimos y destinamos para capa, otra parte para chaqueta.

IACUE, Santiago. Cf. IONDONE.

IAINCO, Dios. "Baldin Iaincoac nahi badu", 56 = si Dios quiere. "Iaincoaz beraz, Iaincoac sentencia emanic condonatuac gaudenaz gueroztic", 59 = puesto que estamos condenados por el mismo Dios, por sentencia dictada por El. "Baldin Iaincoac manatu bacinitu", 57 = si Dios te hubiera mandado. "Adanec anhitz fabore eta abantail errecibitu çuen Iaincoaganic", 57 = Adán recibió muchos beneficios y prerrogativas de Dios. "Iaincoaren manuaz contu guti eguitea", 57 = el hacer poco caso del precepto de Dios.

IAN, comer. "Ceren sagar bat, edo halaco bertze fruitu bat ian çuen. Bada sagar baten iateagatic, guiçon baten, are bere ondoko guztiequin, heriotcera condonatcea, badirudi iusticia berriarena", 56 = porque comió una manzana o alguna otra fruta parecida. Pues que por comer una manzana, se condene a muerte a un hombre, incluso con todos sus descendientes, parece un nuevo género de justicia. "Iatean", 62 = al comer. "Iaten", 67 = comiendo.

IAQUIN, saber. "Etciaquiten oraño heriotcearen beriric", 64 = no sabían todavía lo que era la muerte. "Baitaquigu segurqui eta guer-thuqui", 65 = sabemos con toda seguridad y certeza. "Eztaquigu noiz hillen garen, eztaquigu noiz içanen den gure azquen eguna: ezta beraz arraçoin iaquin deçagun noiz içanen ezten ere. Ordea badirudi ecen noiz içanen den ezpadaquigu ere, badaquigula noiz içanen ezten", 65 = no sabemos cuándo moriremos, no sabemos cuándo será nuestro último día; por lo tanto no es razón que sepamos tampoco cuándo no ha de ser. Sin embargo parece que aunque no sabemos cuándo ha de ser, sabemos cuándo no ha de ser. "Secula hillen ezcarela baiquiniaqui beçala", 65 = como si supiéramos que nunca moriremos. "Baiquiniaqui beçala", 66 = como si supiéramos.

IARRAIQUI, seguir. "Adin guztiak elccarri darraitça", 63 = todas las edades se suceden mutuamente.

IARRI, ponerse, sentarse. "Baque on batean iartzen eta cerbait sosegutu eta placer ceure buruari emaitera prestatzentz carenean", 60 = cuando te dispones a quedarte en paz y a dar cierta tranquilidad y contento a tu persona. "Lehena eztirudiela iartzen den", 61 = cómo

se queda cambiado, de modo que no parece el mismo de antes. "Eta are iarriric dagoenean ere", 62 = e incluso cuando está sentado. IAUN, señor. Cf. IABE.

IBENI, colocar, poner. "Manamendu erraça, debecu ttipia ibeni ceraucan", 57 = le impuso un mandamiento fácil, una prohibición pequeña.

IBILI, andar. "Harc dituen gogoetequin behar dugu guc ere egon, bici eta ibili", 58 = también nosotros debemos estar, vivir y andar con los pensamientos que aquél tiene. Guerotic guerora gabiltçanoy", 67 = a los que andamos aplazando indefinidamente.

IÇAN, ser, estar; haber, tener.

Flexiones del auxiliar intransitivo. "Eta gutçaz ongui içaitecotz", 55 = y que si queremos que nos vaya bien. "Ordea ezta hala, iduria du, eta ez içana", 56 = mas no es así, tiene la apariencia, pero no la realidad. "Baldin Iaincoac manatu bacinitu egun guztiaz barur cincdecilla, cur baten edo harri baten gaiñean ohetan sarthu gabe etcin cincdecilla", 57 = si Dios te mandara que ayunes todos los días, que te acostases sobre un madero o piedra, sin meterte en la cama. "Badirudi etcatequeyela miretsteco", 57 = parece que no sería de maravillar. "Sar balitça iusticiac", 59 = si la justicia metiera a diez hombres en la cárcel. "Othe liçateque nehor", 59 = ¿habría alguno? "Azquena içanen dela segur licenic?", 59 = ¿o que estuviera seguro de que ha de ser el último? "Beraz gauden erne, gauden prestic, segurantçaric eztenaz gueroztic", 59 = por lo tanto, estemos vigilantes, estemos preparados, supuesto que no hay seguridad. "Eta hala baldin urthe hequen buruan iar bagaiteci hetçaz cer egui diren gogoetan, eztugu deus edireneng", 62 = y así, si al fin de estos años, nos pusiéramos a pensar qué se ha hecho de ellos, no hallaremos nada. "Aitcitic iccussico dugu sentitu gabe ioan çaiquirigula", 62 = al contrario veremos que sin darnos cuenta se nos han ido. "Baiña hobequi erran liteque", 62 = pero mejor se podría decir. "Ecen azquen adina dathoreneco, accabatu baitirate leheneco guztiac", 63 = que para cuando llega la última edad, han fallecido todas las anteriores. "Enganatuac guertha ezcaitecin", 64 = para que no nos engañemos. "Ezcarella hillen iduritcen baitçaicu", 64 = nos parece que no moriremos. "Ecin engana gaitçaque gu", 65 = no nos puede engañar a nosotros. "Bicitcen gara segur baiquina beçala", 65 = vivimos como si estuviéramos seguros. "Bitartean iguriquico çaicula", 66 = que mientras tanto se nos aguardará. "Gueure bicitcearen ere iaun, iabe eta nabusi baiquina beçala", 66

= como si aun de nuestra vida fuésemos señores, dueños y propietarios. "Hala da bada peril guertha daquigun guri ere", 67 = hay peligro de que también a nosotros nos suceda así.

Flexiones del auxiliar transitivo. "Pontu haur ukhi deçadan", 56 = toque o aborde yo este punto. "Badirudi... ezquenduqueyela hil behar", 56 = parece que no deberíamos morir. "Baldin Iaincoac manatu bacinitu", 57 = si Dios te hubiera mandado. "Cilicio bat, cerdazco guerrico bat larru arras bethiere erabil ceneçala" 57 = que trajeras un cilicio, un cinturón de cuero siempre a ras de la piel. "Hunelaco bertce manamendu gaitz bat eman baleratçu", 57 = si te hubiera dado algún otro mandamiento difícil o parecido. "Içan cenduqueyela cerbait desencusa", 57 = que podías tener alguna excusa. "Cer estacuru ahal duqueçu?", 57 = ¿qué excusa puedes tener? "Çuhaitz bat señalatu baitcioen", 57 = le indicó un árbol. "Haren fruitutic etceçala ian", 57 = que no comiera de su fruto. "Debecu ttipia ibeni ceraucan", 57 = le impuso una prohibición pequeña. "Bicitce lucearen esperantça luenic?", 59 = ¿habría quien tuviera esperanza de vida larga? "Ecin sinhets deçaquegu", 64 = no podemos creer. "Erran cerauenean deabruac", 64 = cuando el diablo les dijo. "Hala bada nahi guinituzque gu ere enganatu", 64 = así quisiera engañarnos también a nosotros. "Molde berean nahi lerauquegu guri ere ezcarella hillen sinhets araci", 64-65 = de la misma manera quisiera hacernos creer a nosotros que no moriremos. "Sinhisten baiquendu beçala eraguiteco", 65 = para hacernos obrar como si creyéramos. "Ezta beraz arraçoin iaquin deçagun", 65 = no es razón por lo tanto que sepamos. "Guc nahi guenduque eguin", 66 = nosotros quisiéramos hacer. "Iaincoac emaiten derauzquitçun bicitcea, osasuna...", 66 = la vida, salud... que Dios te concede. "Oraiño eman ezterauzquitçunac eta venturaz emanen ere ezterauzquitçunac", 66-67 = las cosas que todavía no te ha dado y que tal vez no te dará.

IÇATU, ser (variante de IÇAN). "Hunelaco bici içatu cen hirur hogoy urthez", 62 = fulano vivió sesenta años.

ICCUSSI, ver. "Dacusagun ea ceiñec dioen hobequi", 55 = veamos a ver quién dice mejor. "Aitcitic iccussico dugu", 62 = por el contrario veremos. "Iccussaçu ceure itsutasuna", 67 = considera tu ceguera.

ICEN, nombre. "Icena bethi da bat", 61 = el nombre siempre es el mismo.

ICHIL, callado, silencioso. ““Urthe ichil batçuez”, 62 = con unos años callados.

IDURI, apariencia, aspecto, parecido. “Iduria du, eta ez içana”, 56 = tiene la apariencia, pero no la realidad. “Nola... aldatcen eta ezeztatcen den idurian ere”, 61 = cómo se transforma y desfigura aun en el aspecto. “Fin gaitz eguiteco iduri, arau eta molde guehiago”, 67 = mayor traza, apariencia y camino de acabar mal.

IDURITU, parecer. “Ezcarella hillen iduritzen baitçaicu”, 64 = nos parece que no moriremos.

IFERNURATU, ir al infierno, condenarse. “Baldinba ez ahal naiz hunengatic, hunein gauça appurragatic, eta hunein erraxqui eguin dudanagatic ifernuraco?”, 57 = tal vez no me condenaré por una cosa tan pequeña y que tan fácilmente he cometido. “Bada erran nahi deratçut ecen... aldez are horigatic ifernuraco çarela”, 57 = pues te quiero decir que en parte por eso te condenarás.

IGURIQUI, aguardar. “Heriotceari iguriquitzen dio”, 58 = aguarda a la muerte. “Bitartean iguriquico çäicula”, 66 = sabemos que se nos aguardará mientras tanto.

IHARDETSI, responder. “Galdeguiten deratçutenean cenbat urthe ditütçun, eta ihardesten duçunean hogoy edo hogoy eta amar ditütçula, ceren ceure contuan hala baititütçu, badirudi eztuçula ongi ihardesten”, 62 = cuando te preguntan cuántos años tienes y cuando respondes que tienes veinte o treinta, porque según tu cuenta es así, parece que no respondes bien.

IHZITARI, cazador. “Eta bai hegastina ere ihiztariac”, 60 = y también al ave la atrapa así el cazador.

INDAR, fuerza. “Eztugu beiraquiac beçanbat indar eta supportu ere”, 60 = no tenemos tanta fuerza ni tanto aguante como el vidrio. “Orai Iaincoac emaiten derauzquitçun bicitcea, osasuna, indarra...”, 66 = la vida, la salud, la fuerza que Dios ahora te concede.

IOAN, ir. “Eta eracusteco ecen nic dudala eta çu çoacilla huts eguina”, 55 = y para mostrar que yo tengo razón y que tú vas equivocado. “Bethi goaci”, 61 = siempre vamos marchando. “Gure gorputçac ur lasterra beçala dohaci”, 61 = nuestros cuerpos van marchando como el agua corriente. “Ceren nola bethi baitoha”, 61 = porque como el agua siempre va en marcha. “EZ eta bada gu ere, nola be-thiere baicoaci”, 61 = así tampoco nosotros, como siempre vamos en marcha. “Gure bicitcea itsasoz dohana beçala da”, 62 = nuestra vida es como el que va por mar. “Itsasoz dohana, iatean, edatean, lo datçanean, eta are iarriric dagoenean ere, badoha”, 62 = el que

va por mar, mientras come, bebe, duerme, e incluso cuando está sentado, va marchando. "Bata bertcearen ondoan dohaci", 63 = van una en pos de otra.

IOCATU, jugar; emplear un medio. "Gurequicotçat... bertce ioco thaillu bat iocatcen du", 65 = respecto a nosotros, recurre a otra especie de juego. "Noeren demboran, iaten, edaten, iocatcen... hari cirela", 67 = en tiempo de Noé, cuando se ocupaban en comer, beber, jugar...

IOCO, juego. Cf. IOCATU.

* **ION**, decir. "Eta çuc dioçu: Guero. Baiña nic diot ecen ez guero, baiña orai. Dacusagun ea ceiñec dioen hobequi", 55 = y tú dices: Después. Pero yo digo que no después, sino ahora. Veamos a ver quién dice mejor.

IONDONE, San. "Baiña erran behar dugu Iondone Iacuec dioen beçala", 55 = pero debemos decir, como dice Santiago.

IRAGAITÇA, paso, pasaje. "Baiña iragaitçaz beçala... pontu haur ukhi deceadan", 56 = pero, como de paso, toque yo este punto.

IRAGAN, pasar, transcurrir. "Iragan dira, beraz ecin derraquegu baitugula", 62 = los años han pasado, por lo tanto no podemos decir que los tenemos. "Iragaitea eta hiltcea, guztia da bat", 63 = el pasar y el morir todo es uno.

IRATÇARRI, despertar. "Çaudate (sic) prestic eta iratçarriric", 56 = estaos preparados y despiertos.

IRATCHEQUI, encender. "Çucia iratchequiric dagoenean", 63 = cuando la antorcha está encendida.

IRAUN, durar. "Irauten du mendez mende", 61 = el vaso de vidrio dura de siglo en siglo.

JRUDI, parecer. "Badirudi", 56 = parece. "Hala dirudi", 56 = así parece. "Lehera eztirudiela", 61 = que no parece el de antes.

ITCHEQUI, retener, estar junto, adherido. "Arraiña... bazcari datche-canean", 60 = cuando el pez está adherido al cebo. "Hala atrapteen du bada beccatorea ere heriotceac bere beccatuey bere gogarenic datchetenean", 60 = así atrapa, pues, al pecador la muerte cuando más a su gusto está adherido a sus pecados.

ITÇULI, volver. "Hasten da hats-beherapen eguiten, alde batera eta berterea itçultcen", 58 = comienza a exhalar suspiros, a volverse a un lado y a otro.

ITÇURI, escapar, evitar. "Baitaquigu segurqui eta guerthuqui hil bear dugula, eztugula itçurteric, eta ez nehoizco segurantçaric", 65 = sa-

bemos con toda seguridad y certeza que tenemos que morir, que no podemos escapar, ni tenemos seguridad alguna.

ITSASO, mar. "Gure bicitcea itsasoz dohana beçala da", 62 = nuestra vida es como el que va por mar.

ITSUTASUN, ceguera. "Iccussaçu ceure itsutasuna", 67 = mira tu ceguera.

IURAMENTU, juramento. "Arnegu eta iuramentu eguiten dute", 57 = maldicen y juran.

IUSTICIA, justicia. "Badirudi iusticia berriarena", 56 = parece un nuevo género de justicia. "Sar balitça iusticiac hamar/guiçon garcelean barrena", 59 = si la justicia metiera a diez hombres en la cárcel. "Eta garcele hunetaric atheratcen gaitu Iaincoaren iusticiac", 59 = y de esta cárcel nos saca la justicia de Dios.

IUSTUQUI, justamente. "Eta hala iustuqui dago gure contra sentencia emana: iustuqui gaude heriotcera condenatuac", 58 y así justamente está dada la sentencia contra nosotros: justamente estamos condenados a muerte.

LABURTU, abreviar, acortar. "Gure bicia ttipitcen eta laburtcen da", 63 = nuestra vida disminuye y se acorta.

LAÇOTASUN, LACHOTASUN, flojedad, negligencia. "Batçuec bere laçotasunez, ceren ezpaitira guiristino finac, barur eguna mengoa gabe autsten dute", 56 = algunos por su despreocupación, porque no son cristianos diligentes, quebrantan sin necesidad el día de ayuno. "Bada erran nahi deratçut ecen ceren horrein gauça errachean, appurrean eta ttipian ceure lachotasuna eta Iaincoaren manuaz contu guti egui-tea eracutsi duçun, aldez are horigatic ifernurako çarela", 57 = pues quiero decirte que, puesto que en una cosa tan fácil, insignificante y pequeña has demostrado tu tibieza y el poco caso que haces del precepto de Dios, en parte por eso mismo te condenarás.

LARRU ARRAS, a ras de la piel. Cf. ARRAS.

LASTER, rápido, veloz; corriente. "Gure gorputzac ur-lasterra beçala dohaci", 61 = nuestros cuerpos marchan como la corriente de agua.

LECCU, lugar; circunstancia, ocasión. "Hitz guztiaz, ez eta bai asco den leccuan, arnegu eta iuramentu eguiten dute", 57 = en toda palabra, allí donde basta el no y el sí, profieren juramentos y maldiciones.

LEHEN, primero, anterior. "Hartceintu lehenez bertce gogoeta molde batçuc", 58 = concibe un género de pensamientos muy diferentes de los anteriores. "Edo ceren eztuten lehena atheratcen, azquena içanen dela segur licenic?", 59 = ¿o que porque no le sacan el primero,

esté seguro de que ha de ser el último? "Ezta behin ere lehena", 61 = nunca es el de antes. "Ezcara behin ere lehenac", 61 = no somos nunca los mismos de antes. "Lehena eztirudiela iartcen den", 61 = se pone de tal manera que no parece el de antes. "Lehenic hiltcen da haurtasuna", 63 = primeramente muere la niñez. "Accabatu baitirate leheneco guztiak", 63 = han feneado todas las anteriores. "Lehen baiño lehen", 64 = cuanto antes.

LEHENBICICO, primero. "Gure lehenbicico aitaren beccatua", 56 = el pecado de nuestro primer padre. "Erran cerauean deabruac gure lehenbicico aita amey", 64 = cuando les dijo el diablo a nuestros primeros padres. "Ceren nola baitciren mundo lehenbicicoac", 64 = porque como eran los primeros del mundo.

LIMBURTU, deslizar. "Uraren pare gara: ura beçala limburcen gara", 61 = somos como el agua: nos deslizamos como el agua.

LO ETCAN, dormir, estar acostado. "Lo datçanean", 62 = cuando duerme.

LUCE, largo. "Bicitce lucearen esperantça luenic?", 59 = ¿quien tuviera esperanza de vida larga?

LUÇARO, largamente, prolongadamente. "Egunetic egunera ahitce eta flacatce hora cer da luçaro hiltce bat baicen?", 63 = este consumirse y debilitarse de un día para otro, ¿qué otra cosa es sino un morir prolongado?

LUÇATU, alargar, diferir, aplazar. "Egunetic egunera luçatuz", 65 = aplazando indefinidamente.

MAIÑA, arte, estrategia, trampa. "Bertce bide bat hartcen du, bertce ioco thaillu bat iocatcen du, bertce maiñaz eta traçaz usatcen du", 65 = emplea otro procedimiento, recurre a otro género de juego, echa mano de otra estrategia y arte.

MANAMENDU, mandamiento. "Manamendu erraça", 57 = mandamiento fácil.

MANATU, mandar. "Baldin Iaincoac manatu bacinitu", 57 = si Dios te hubiera mandado.

MANU, mandamiento, precepto. "Ceren hain gauça ttipian eta errachean manua hautsi çuen", 56 = porque quebrantó el mandamiento en una cosa tan pequeña y fácil.

MATHEO, Mateo. "Hargatic erraiten du San Matheo Evangelistac", 56 = por eso dice el Evangelista San Mateo.

MEÇA, misa. "Meça ençun", 57 = oír misa.

MENDE, siglo. "Irauten du mendez mende", 61 = perdura de siglo en siglo.

MENGOA, necesidad. "Barur eguna mengoa gabe hautsten dute", 56 = quebrantan el día de ayuno sin necesidad.

MERECI, merecer. "Aldez hargatic çuen gaztigu guehiago mereci", 56 = en parte por ello mereció un castigo mayor.

MIDICU, médico. "Midicuen errana da", 60 = es un dicho de los médicos.

MINÇATU, hablar, decir. "Gure bicitce hunec hain du cimendu flacoa eta eria, ecen ongui minçatcera, ecin baiterraquegu;bihar eguineng dugu hunelaco edo halaco gauça", 55 = esta nuestra vida tiene un fundamento tan débil y deleznable que, si queremos hablar bien, no podemos decir: mañana faremos tal o tal cosa.

MIRACUILLU, milagro. "Duçunaz eztuçu conturic eguiten, eta eztuçunaz eguin gogo duçu miracuillu", 66 = no haces caso de lo que tienes y quieres hacer milagros con lo que no tienes.

MIRETSI, maravillarse, extrañarse. "Badirudi etçatequeyela miretssteco, ez complitcea", 57 = parece que no sería de extrañar el no cumplirlo. Cf. también pág. 64.

MOLDE, manera, forma, traza. "Bertce gogoeta molde batçuc", 58 = otros géneros de pensamientos. "Halaco moldez, ecen...", 63 = de tal manera que... "Molde berean nahi lerauquegu guri ere", 64 = de la misma forma quisiera a nosotros también... "Irudi, arau eta molde de guehiago", 67 = más traza, camino y apariencia.

MORROINTASUN, adolescencia, juventud. Cf. ÇAHARTASUN.

MUNDU, mundo. "Munduaz eta mundocez etsitcen du", 58 = se despiade del mundo y de todo lo del mundo.

MUTHATU, mudarse, cambiarse. "Eta bethi aldatuaz eta muthatuaz", 61 = y siempre cambiando y mudándose.

NABUSI, dueño. "Geure bicitcearen ere iaun, iabe eta nabusi baiquina beçala", 66 = como si fuéramos señores, propietarios y dueños hasta de nuestra vida.

NAHI, deseo. "Gueure nahiarequin batean, gueure gogoac hanbat segurantça emaiten deracu", 64 = a una con nuestro deseo, nuestro ánimo nos da tanta seguridad.

NAHI İÇAN, querer. "Ceren untciac, nahi ezpadu ere, berequin baitarama", 62 = porque el barco, aunque no quiera, lo lleva consigo.

NATURALEÇA, naturaleza. "Haren naturaleça hartu baitçuten", 58 = recibieron su naturaleza.

NEHOIZCO (con negación), ninguno, ninguna. "Eta ez nehoizco segu-rantçaric", 65 = sabemos que no tenemos ninguna seguridad.

NEHOR, alguno, alguien. "Othe liçateque nehor ere", 59 = ¿habría alguien...?

NEURTU, medir. "Oihalaren parte bat neurtcen eta ordenatcen dugu capataco", 66 = una parte del paño la medimos y destinamos para capa.

NINIVITA, ninivita, habitante de Nínive. "Ninivitec", 67 = los nini-vitas.

NOE, Noé. "Noeren demboran", 67 = en tiempo de Noé.

NOIZ ETA, en el momento que, cuando. "Eta hala noiz eta uste bai-tuçu heriotcea çureganic dagoela urrunenic, orduan ohi dago comunz-quí hurbilenic", 60 = y así, en el momento en que piensas que la muerte está más lejos de ti, entonces es cuando comúnmente está más cerca.

NOIZCO, para cuándo. "Eta eztaquigu noizco", 58 = y no sabemos para cuándo. "EZ iaquin noizco, venturaz gaurco", 59 = y no sabemos para cuándo, tal vez para hoy.

NOLA, cómo. "Eta nola eztaquigula çahartu garela", 62 = y que nos hemos envejecido sin saber cómo.

OBRATU, obrar, realizar. "Hunela erraiten dugu, eta erraitea ongi egui-ten dugu; ordea obratcea bethiere gueroco utzten dugu", 64 = así decimos, y hacemos bien con decirlo; empero el obrar lo dejamos siempre para después.

OHI, soler. "Erraiten ohi dugu", 64 = solemos decir.

OIHAL, paño, tela. "Oihalaren parte bat", 66 = una parte de la tela.

ONDOAN, tras, detrás, después. "Haurtasunaren ondoan hiltcen da morriuntasuna; morriuntasunaren ondoan hiltcen da gaztetasuna; gaz-tetasunaren ondoan hiltcen da çahartasuna; çahartasunaren ondoan hiltcen da sentontasuna", 63 = tras de la niñez muere la adolescen-cia; tras de la adolescencia muere la juventud; tras de la juventud muere la vejez; tras de la vejez muere la decrepitud.

ONDOKO, descendiente. "Bada sagar baten iateagatic, guiçon baten, are bere ondoko guztiequin, heriotcera condenatcea", 56 = el condenar a muerte a un hombre, incluso con todos sus descendientes, por comer una manzana. "Condenatu çuen bere ondoko guztiequin he-riotcera", 58 = le condenó a muerte con todos sus descendientes. "Ceren ondokoec ere haren naturaleça hartu baitçuten", 58 = por que también los descendientes habían recibido su naturaleza.

ONDU, hacerse bueno, convertirse. “Çuc baitioçu ecen guero onduco çarela”, 55 = tú dices que después de convertirás. “Bertce urthean onduco garela”, 66 = que nos convertiremos el año que viene.

ONHASUN, bienes, riqueza. “Iaincoac emaiten derauzquitçun bicitcea, osasuna, indarra, antcea eta onhasunac”, 66 = la vida, salud, fuerza, capacidad y bienes que Dios te concede.

ORAIDANIC, desde ahora. “Ethorquiçuneco gauçac, fortunaren escuan eta venturan daudecinac, nahi ditutçu oraidanic governatu”, 66 = quiere disponer desde ahora de las cosas futuras, que están pendientes del azar y del acaso.

ORAIÑO, todavía. “Etciaquiten oraiño heriotcearen berriric”, 64 = todavía no conocían la muerte. “Oraíño eman ezterauzquitçunac”, 66 = las cosas que todavía no te ha dado.

ORDEA, mas, pero. “Ordea pontua da ea noiz utcico dugun”, 55 = mas la cuestión es a ver cuándo la dejaremos. “Ordea ezta hala, iduria du, eta ez içana”, 56 = mas no es así, tiene la apariencia, pero no la realidad. “Ceren erortcearen peril badu ere, ez ordea eztu succarraren edo çahartcearen perilic”, 61 = porque si tiene el peligro de caer, no tiene en cambio el de la fiebre o el de la vejez. “Uraren icena bethi da bat, ez ordea ura”, 61 = el nombre del agua es siempre el mismo, pero no el agua. “Hunela erraiten dugu, eta erraitea ongi eguiten dugu; ordea obratcea bethiere gueroco utzten dugu”, 64 = así decimos, y hacemos bien al decirlo; pero el obrar lo dejamos siempre para después. “Ordea çahartuco baiquina beçala gueure gauça guztiac eguin”, 64 = empero hacemos todas nuestras cosas como si hubiéramos de envejecer. “Ordea nola guc orai berteren baithan iccussiz”, 65 = empero como nosotros ahora lo vemos en otros. “Ordea badirudi ecen”, 65 = mas parece que.

ORDENATU, ordenar, disponer. “Heriotcea, çahartceraco egotzten eta ordenatcen dugu”, 64 = la muerte la desplazamos y dejamos para la vejez. “Oihalaren parte bat neurtcen eta ordenatcen dugu capataco”, 66 = una parte del paño la medimos y destinamos para capa. “Hala bada... ordenatcen dugu bicitcearen parte bat”, 66 = así pues destinamos una parte de la vida. “Eta ethorquiçunerat anhitz gauçaren ordenatcen... hari cirela”, 67 = y cuando se ocupaban en disponer muchas cosas para el futuro.

ORDUAN, entonces. “Eta hala noiz eta uste baituçu heriotcea çureganic dagoela urrunenic, orduan ohi dago comunzqui hurbilenic”, 60 = y así, cuando piensas que la muerte está más lejos de ti, entonces es cuando comúnmente está más cerca. “Ezta orduan ere baratcen”,

62 = ni entonces se detiene. "Orduan hunelaco eta halaco descargu eguinien ditugula", 66 = que entonces haremos tal y cual descargo. OREN, hora. "Eztaquícu, erran comuna den beçala, eztela heriotcea beçain gauça seguric, eta orena noiz içanen den beçain guti guerthu ric?", 55 = ¿no sabes que, como dice el proverbio, no hay cosa tan cierta como la muerte, ni tan incierta como la hora de la misma? "Ceren eztaquique eguna eta ez orena", 56 = porque no sabéis el día ni la hora. "Eztugu oren baten segurantçaric", 64 = no tenemos la seguridad de una hora.

OSASUN, salud. Cf. ONHASUN.

OSSOQUI, enteramente, totalmente. "Sinhetsi çuten berehala, eta sinhetsi ere colpe batez ossoqui, dudatu gabe", 64 = creyeron al punto, y le creyeron de una vez enteramente, sin dudar. "Ez ossoqui, ez colpe batez, baiña appur bana eta egunetic egunera luçatuz atrapatcen gaitu", 65 = no nos caza enteramente, ni de una vez, sino un poco cada vez y difiriendo de un día para otro.

PAGATU, pagar. "Çorrac pagatu dituçunean", 60 = cuando has pagado las deudas.

PARE, semejante, parecido. "Beiraquiaren pare gara", 60 = somos semejantes al vidrio. "Uraren pare gara", 61 = somos semejantes al agua.

PARTE, parte, porción. "Ceren egun oro gure biciteari cebait pochín eta parte gutitcen eta edequitcen baitçaina", 63 = porque cada día se le quita y disminuye a nuestra vida algún trozo y porción. "Oihalaren parte bat", 66 = una parte del paño. "Bicitcearen parte bat", 66 = una parte de la vida.

PAUSATU, detenerse, descansar. "Ezta pausatceric, ezta guelditceric", 62 = no hay posibilidad de detenerse, de pararse.

PENITENCIA, penitencia. "Ninivitec penitencia eguiteco berrogoy egunen eppea... çutelaric", 67 = los ninivitas, teniendo el plazo de cuarenta días para hacer penitencia.

PENSATU, pensar. "Bere beccatuac pensatceintu", 58 = piensa en sus pecados. "Eta ethorquiçunerat anhitz gauçaren ordenatcen, pensatcen eta traçatcen hari cirela", 67 = y mientras se ocupaban en planear, pensar y cavilar muchas cosas para el futuro.

PERIL, peligro, riesgo. "Bethi gara periletan", 59 = siempre estamos en peligro. "Midicuen errana da presuna batec, sendoen denean, duela eritceco perilic guehiena", 60 = es un dicho de los médicos que una persona, cuando más fuerte está, es cuando tiene más riesgo

de enfermar. "Ceren erortcearen peril bađu ere", 61 = porque aunque tiene el riesgo de caerse. "Ezta succarraren edo çahartcearen perilic", 61 = no tiene el riesgo de la fiebre o del envejecer. "Hala da bada peril guertha daquigun guri ere", 67 = así hay también peligro de que nos suceda a nosotros.

PERILOS, peligroso. "Beiraquiaren pare gara eta are beiraquia baiño perilos eta hautscorrago", 60 = somos semejantes al vidrio e incluso más expuestos al peligro y más frágiles que el vidrio. "Beraz beiraquia baiño perilosago gara eta ezteusago", 61 = por consiguiente somos más peligrosos e inútiles que el vidrio.

PLACER, placer. Cerbait sosegua eta placer ceure buruari emaitera prestatcen çarenean", 60 = cuando te dispones a darte a ti mismo cierto sosiego y contento.

POCHIN, porción, trozo pequeño. "Cenbait pochin eta parte", 63 = algún trozo y porción.

PONTU, punto, cuestión, asunto. "Ordea pontua da ea noiz utcico dugun", 55 = mas la cuestión es a ver cuándo la dejaremos. "Baiña iragaitçaz beçala... pontu haur ukhi deçadan", 56 = pero como de paso toquemos este punto. "Çahartu utsezco ponturaiño", 64 = hasta el momento de la vejez extrema.

PORTU, puerto. "Heriotceco portura", 63 = al puerto de la muerte.

PRESO, preso. "Guztioc gaude preso", 56 = todos estamos presos.

PRESTATU, preparar, disponer. "Bada garcelean condenaturic dagoen harc beçala, hala prestaturic", 58 = pues como aquél que está condenado en la cárcel, preparados de la misma manera. "Cerbait sosegua eta placer ceure buruari emaitera prestatcen çarenean", 60 = cuando te dispones a darte a ti mismo cierta tranquilidad y contento.

PRESTIC, preparado (en estado de). "Çaudate prestic eta iratçarriric", 56 = estad preparados y despiertos. "Beraz gauden erne, gauden prestic", 59 = por tanto, estemos despiertos, estemos preparados.

PRESUNA, persona. "Midicuen errana da, presuna batec...", 60 = es un dicho de los médicos que una persona... "Eta ezpere beha eçañu nola presuna bat...", 61 = y si no, mira cómo una persona...

PROMETATU, prometer. "Anhitz galdu dela bere buruari ethorquiçunaz sobera prometatzuz", 56 = que muchos se han perdido por prometerse a sí mismos demasiado respecto del porvenir.

PUSCA, pedazo. "Oihal pusca batez eguiten duguna", 66 = lo que hacemos con un pedazo de tela.

SAGAR, manzana. "Sagar baten iateagatic", 56 = por comer una manzana. "Sagar baten debecuan", 57 = en la prohibición de una manzana.

SAINDU, Santo. "Eta badio Spiritu Sainduac ere", 56 = y dice también el Espíritu Santo.

SALBATU, salvarse. "Eta handic eta halatan salbatu ciren", 67 = y por eso y así se salvaron.

SAL-EROSI EGUIN, comerciar, comprar y vender. "Sal-erosi eguiten", 67 = comerciando.

SAMUR, tierno; frágil. "Zer da beirazco untcia baiño gauça samurragoric eta hautscorragoric?", 61 = ¿qué cosa hay más frágil y quebradiza que el vaso de vidrio?

SAN, San. "San Agustinec", 61 = San Agustín. "San Gregorioc", 62 = San Gregorio.

SARTHU, entrar. "Erradaçu behin, eguiteco hunetan sarthu baiño lehen", 55 = dime de una vez, antes de entrar en esta cuestión. "Ohetan sarthu gabe", 57 = sin meterse en la cama.

SECULAN, jamás. "Edo seculan hillen ezcarella baiquiniaqui beçala", 65 = o como si supiéramos que no moriremos jamás.

SEGADA, lazo para cazar pájaros. "Eztaqui guiçonac bere finaren berriric, baiña nola amuac atcemaiten baititu arrainac eta hegaztinac segadac, hala guiçonac ere atcemaiteintu bere heriotceac", 60 = el hombre no conoce su fin, pero así como el anzuelo caza a los peces y el lazo a las aves, así la muerte atrapa a los hombres.

SEGUR, seguro, cierto. "Eztaquici... eztela heriotcea beçain gauça seguric?" 55 = ¿no sabes que no hay cosa tan segura como la muerte? "Azquena içanen dela segur licenic?", 59 = ¿habría quien estuviera seguro de que ha de ser el último? "Bicitzen gara segur baiquina beçala", 65 = vivimos como si estuviéramos seguros.

SEGURANTÇA, seguridad. "Non duçu Guero horren segurantça?", 55 = ¿dónde tienes la seguridad de ese Después? "Nola eztugun gue-roco segurantçaric", 55 = que no tenemos seguridad respecto al futuro. (Esta palabra *segurantça* aparece alegada con profusión en las páginas 59, 63, 65 y 67.)

SEGURQUI, con seguridad, ciertamente. "Segurqui eta guerthuqui", 65 = con seguridad y certeza.

SEIÑALATU, señalar, indicar. "Çuhaitz bat sieñalatu baitcioen", 57 = le señaló un árbol.

SENDO, fuerte, robusto. "Midicuen errana da, presuna batec sendoen denean, duela eritceco perilic guehiena", 60 = dicen los médicos

que una persona cuando más sana está es cuando tiene más peligro de enfermar.

SENECA, Séneca. Alegado en la pág. 61, 63, etc.

SENTENCIA, sentencia. "Eta hala iustuqui dago gure contra sentencia emana", 58 = y así justamente está dada sentencia contra nosotros.

SENTITU, sentir, darse cuenta. "Aitcitic iccussico dugu sentitu gabe ioan caizquigula", 62 = por el contrario, veremos que sin darnos cuenta se nos han ido.

SENTONTASUN, vejez extrema. Cf. ÇAHARTASUN.

SINHETSI, creer. "Ecin sinhets deçaquegu", 64 = no podemos creer. "Sinhetsi çuten berehala, eta sinhetsi ere colpe batez ossoqui", 64 = le creyeron en seguida, y le creyeron de una vez enteramente. "Sinhets araci", 65 = hacer creer.

SOBERA, demasiado, con exceso. "Bere buruari ethorquiçunaz sobera prometatuz", 56 = prometiéndose a sí mismo demasiado respecto al futuro.

SOBERANIA, exceso, demasía. "Badirudi iusticia berriarena, soberania eta arraçoñaren contra dela", 56 = parece un nuevo género de justicia, un abuso y cosa contraria a razón.

SOIÑECO, vestido. "Eta gaiñeraoco, behar diren bertce soiñecoen egui-teco", 66 = y el resto, para hacer los demás vestidos que se precisan.

SOLHAS, palabra. "Batarequin eta bertcearequin solhasean daudecilla", 56-57 = hablando con uno y con otro. "Comunzqui ahotan dabillan solhasa da", 59 = es una palabra que anda de boca en boca.

SUPPORTU, resistencia, aguante. "Eztugu beiraquiac beçanbat indar eta sopportu ere", 60 = no tenemos tanta fuerza ni tanta resistencia como el vidrio.

SORTHU, nacer. "Ceren sortcen garenean, hasten gara hiltcen", 62 = porque cuando nacemos comenzamos a morir.

SOSEGU, tranquilidad, sosiego. "Cerbait sosegua eta placer", 60 = cierta tranquilidad y contentamiento.

SPIRITU, Espíritu. "Eta badio Spiritu Sainduac ere", 56 = y dice también el Espíritu Santo.

SUCCAR, fiebre, calentura. "Ceren erortcearen peril badu ere, ez ordea eztu succarraren edo çahartcearen perilic", 61 = porque aunque tiene el peligro de caerse, no tiene en cambio el de la fiebre o el de la vejez.

THAILLU, manera, forma, suerte. "Bertce ioco thaillu bat iocatcen du", 65 = juega otra suerte de juego.

TRAÇATU, trazar, planear. "E thorquiçuneco gauçac, fortunaren escuan eta venturan daudescinac, nahi ditutçu oraidanic governatu, traçatu eta destatu", 66 = las cosas futuras, que están pendientes de la fortuna y del azar, las quieres gobernar, planear y decidir desde ahora. "Anhitz gauçaren ordenatcen, pensatcen eta traçatcen hari cirela", 67 = cuando andaban ordenando, cavilando y planeando muchas cosas.

TRICATU, detenerse. "Ezta guelditceric eta ez tricatceric", 62 = no hay posibilidad de pararse ni de detenerse.

TRISTETU, entristercerse. "Norc erranen du nola tristetzen den?", 58 = ¿quién podrá describir cómo se entristece?

TTIPI, pequeño. "Hain gauça ttipian eta errachean", 56 = en una cosa tan pequeña y fácil. "Debecu ttipia", 57 = prohibición pequeña.

TTIPITU, disminuir. "Gure bicia ttipitzen eta laburten da", 63 = nuestra vida disminuye y se acorta.

UME, cría, hijo. "Umeac ezcondu dituçunean", 60 = cuando has casado a los hijos.

UNTCI, vaso. "Cer da beirazco untzia baiño gauça samurragoric?", 61 = ¿qué cosa hay más delicada que el vaso de vidrio? "Ceren untziac, nahi ezpadu ere, berequin darama", 62 = porque el barco, aunque no quiera, lo lleva consigo.

UR, agua. "Uraren pare gara", 61 = somos semejantes al agua. "Gure gorputzac ur-lasterra beçala dohaci", 61 = nuestros cuerpos van como corriente de agua. "Ezcara behinere ur batetan biatan sartzen... uraren icena bethi da bat, ez ordea ura", 61 = nunca nos metemos dos veces en un agua; el nombre del agua es el mismo, pero el agua no es la misma.

URCCABE, horca, cadalso. "Sar balitça iusticiac hamar guiçon garcelean barrena urccabera condenaturic", 59 = si la justicia metiera en la cárcel a diez hombres, condenándolos a la horca.

URRUN, lejos. "Eta hala noiiz eta uste baituçu heriotcea çureganic da-goela urrunenic, orduan ohi dago comunzqui hurbilenic", 60 = y así cuando piensas que la muerte está más lejos de tí, comúnmente entonces es cuando está más cerca.

URTHERE, año. "Urthetic urthera", 61 = de un año a otro. "Galdeguiten deratçutenean, cenbat urthe ditutçun", 62 = cuando te preguntan cuántos años tienes.

USATU, usar, emplear. "Bertce maiñaz eta traçaz usatzen du", 65 = usar de otro ardid o estrategia.

STE, opinión, creencia. "Bere ustez hobequienic dagoenean", 60 = cuando en su opinión se encuentra mejor. "Gutien uste duenean", 60 = cuando menos lo piensa. "Noiz eta uste baituçu", 60 = cuando piensas.

VENTURA, ventura, azar. "Fortunaren escuan eta venturan", 66 = en mano de la fortuna y pendientes del azar.

VENTURAZ, por ventura, tal vez. "Ez iaquin noizco, venturaz gaurco", 59 = no sabemos para cuándo, tal vez para hoy. "Venturaz egun hillen gara, venturaz bihar", 64 = tal vez moriremos hoy, tal vez mañana. Cf. más textos en las págs. 64 y 66.

Fr. LUIS VILLASANTE, O. F. M.

FLEXIONES VERBALES DE EIBAR

P R E S E N T A C I O N

Aunque nos separa la diferencia de edad y por ello tardé en establecer amistad con Toribio Echebarría, ésta ha ido aumentando debido a nuestras respectivas inquietudes hacia la lengua vernácula. Oí hablar favorablemente de él a las personas mayores de la villa, muy especialmente a mis padres, que le guardaban particular simpatía, en sus diversos aspectos de hombre idealista y emprendedor, como buen eibarrés que tanto laboró por el bien de Eibar. Yo le conocí siendo niño, pero personalmente no pude conversar con él hasta que tuve la fortuna —digo fortuna porque es un hombre digno de tratar personalmente— de partir con él un día del verano de 1960, en Hendaya, viaje que efectuó durante su estancia en Inglaterra.

Toribio no sintió el cariño que hoy siente hacia el euskera cuando en su villa natal de Eibar le absorbían otras preocupaciones de un interés más directo hacia el hombre y su sociedad, no en vano fue el principal promotor, fundador y primer gerente de la factoría de máquinas de coser Alfa, creada de la nada mediante el esfuerzo cooperativo de un grupo de obreros, **biarginak** como ellos se llamaban, y del que Toribio era uno más, pero no uno cualquiera, sino el que hizo de su cerebro el motor de puesta en marcha.

Anteriormente había sido secretario del Ayuntamiento de Eibar, y fue él quien localizó el texto euskérico **Ordenanza Municipalac Eusqueras, Elecinuetaracoz**, que fue dictado en castellano por Pedro Cano Mucientes, siendo corregidor de Guipúzcoa desde el año de 1754 al de 1758, y que el Ayuntamiento eibarrés tradujo al euskera para darlo a conocer al vecindario. Fue él quien lo entregó a Gregorio de Mujica, y éste lo reprodujo íntegramente en su obra **Monografía histórica de la Villa de Eibar** (páginas 464/466, editado en Irún en 1910 y reeditado en Zarrau en 1956).

Cuando las circunstancias le alejaron de su tierra natal, la nostalgia le fue encariñando con el vascuence, y como asiduo frequentador de bibliotecas, dio con textos en euskera y sobre euskera, primero en Burdeos y luego en Caracas.

Es en la capital venezolana donde Toribio ha consagrado largos años al estudio y cultivo de la lengua vasca. En verso y prosa ha compuesto cuentos y elegías, además de otras traducciones. Hizo una recopilación del vocabulario eibarrés, ayudado por su esposa (q. e. p. d.), y que consta de unas 10.000 fichas. Esperamos llegue el día de que dicho trabajo vea la luz.

Su extraordinaria capacidad de trabajo, su conocimiento de idiomas, así como su sano criterio y orden, han hecho posible que en pocos años su labor sea tan copiosa. Y entre sus trabajos descuelga, por el interés que representa el conocimiento de las formas de conjugación eibarresa en su doble aspecto de habla local y contribución al tan deseado atlas lingüístico del vascuence, el metódico estudio de las flexiones verbales de Eibar, al que hasta la fecha ningún lingüista prestó la debida atención, tal vez influido por el exagerado criterio que siempre ha reinado en el país de considerarnos a los eibarreses de lenguaje extremadamente adulterado por el castellano. Este es un error de bulto, si lo analizásemos bajo un punto de vista matemático: un eibarrés puede emplear en su léxico, suponiendo, un 40 % de vocablos extraños, y no sólo procedentes del castellano, sino de lenguas romances; un donostiarra, vamos a suponer, empleará un 15 %, y no niego que pueda haber tal diferencia. Pero a su vez, el eibarrés, en las relaciones normales de su vida cotidiana, empleará en su desenvolvimiento unas 6.000 palabras; el donostiarra, tal vez porque desde antaño el euskera no es su lenguaje normal para las necesidades de la vida, empleará, en proporción a los eibarreses, la mitad o poco más de vocablos, y como digo vocablos diría también flexiones verbales. Lo que hace que si el eibarrés emplea mayor número de vocablos de procedencia extraña, también emplea en mayor número los netamente euskaldunes. En un donostiarra salta a la vista la falta de recursos, pero aún no he oído hablar a nadie socarronamente de la pobreza del lenguaje donostiarra, que bajo su tonalidad dulce y musical encierra una pobreza que no tendrá parangón en ningún dialecto de nuestro idioma. Por eso, una autoridad como Luis Michelena no pudo menos de señalar este hecho en

su **Historia de la Literatura Vasca** (Ediciones Minotauro, Madrid, 1960, pág. 133), al presentar a uno de nuestros mejores poetas, admirado hasta por el extraordinario gallego Curros Enríquez: el donostiarra Vilinch, cuya obra podía haber sido en nuestra literatura una de las más brillantes de haber nacido en Oyarzun; lo que equivale a decir de haberse dotado de un vascuence más rico.

Pero lo que es interesante, y ello no nos debe sorprender, puesto que es, o por lo menos hasta ahora lo ha sido, el vascuence el lenguaje de uso habitual del eibarrés, es la abundancia de flexiones verbales, que le dan riqueza expresiva. Buena prueba de ello lo da el presente estudio.

De esto, uno de los primeros sorprendidos fue el propio "Orixé", al que sobre todo le llamaron la atención nuestras flexiones verbales de "**no**"-**kan**, para tratar tuteando al sexo femenino, que sobre todo es el modo más familiar para conversar con una hermana, y en su crítica a mi libro de anécdotas **Zirikadak**, publicada en la revista **Karmel** (septiembre-octubre 1960), decía: "Nik gitxienik dakidana Eibar'ko euskera da; baiñan ez dot itxi aitu baga aditzaren ioka-itx orreitatik bat bera... Batez bere to-ta-no darabil ederto. Gaur Gipuz-Gipuzkoan zenbat ete dira berbeta au adituko dabenak? Etxaide aita, Euskaltzainburu dana. Eketa, eta beste Quijote'ren bat. Bertoko i'ka ere galdu dabe emen geienak, eta zelan artu betterena?" Todo ello, por añadidura, nos da a entender la riqueza que encierran los trabajos de Toribio.

Su nombre está siendo muy conocido por sus colaboraciones en nuestras publicaciones, además de la revista **Eibar**, **Euzko-gogoa**, **Egan**, **Karmel**, **Olerti**, etc., a veces bajo el seudónimo de **Arratetiko bat**. (En Eibar se conserva la tradición de que los recién nacidos son traídos del santuario de Arrate, así como en otros lugares son traídos de París o por la zan-cuda cigüeña.)

El libro más leído de Toribio es la Biblia; conoce palmo a palmo sus pasajes, y es traductor de algunos, entre ellos, y que yo recuerde, Tobías y Job. Es tal su interés por la Biblia que la ha leído en diversas interpretaciones y lenguas. En vista de ello, un eibarrés tuvo la gentileza de enviarle la versión de Olabide, y fue cuando me escribió diciéndome que, siendo él euskaldun de nacimiento, la comprendía mejor en hebreo, con

sus elementales conocimientos de aquella lengua. Sin comentarios. A mi entender, no le falta razón.

En vista de su decepción por Olabide, que por mi parte queda bien justificada, le mandé **Testamentu zarreco eta berrico condaira**, de Lardizábal (edición 1855), que aunque sea una versión abreviada, contiene una prosa euskérica difícilmente superable. Naturalmente, tuvo buena acogida por parte de él.

Toribio juzga las formas verbales de Eibar como fenómeno muy particular de esta localidad, lo que considero erróneo, puesto que se encaja perfectamente dentro del dialecto vizcaíno, cuya delimitación fue hecha el siglo pasado por Luis Luciano Bonaparte. Las declinaciones, la pluralización y todas las conjugaciones verbales son formas netamente vizcaínas.

Las diferencias locales no se pueden considerar como importantes, en todo caso son ligeras derivaciones con entronque bien definido dentro del grupo dialectal de Vizcaya. Las mismas podrían constituir, además de algunas permutaciones en consonantes como la **j** por la **y**, verbos como **desta** por **deusta**; **detsa** por **deutsa**, etc., que son contracciones normales.

También observo en este trabajo algunas diferencias, que fuera de él también noto entre las personas mayores y jóvenes de nuestra villa; por ejemplo, en la flexión del verbo auxiliar **naiz**, lo que ellos dicen: **zuek zaraz**, entre la juventud de hoy se halla muy extendido **zuek zarie**, y formas análogas. Y, en verbos sintéticos: **jarkat, jakat; jarkak, jakak**, etc. Otros se mezclan sin diferenciar edades, tales como: **jarkaraz, jarkadaz; jaroyaraz, jaroyadaz**, etc.; en el primero se obsevará la pérdida de la **r**, y en el segundo la permutación de la **r** por la **d**.

He de advertir que a veces la forma **eroian** aparece algo confusa y juega como neutro entre **jeroian**, en tratamiento de **i**, y **zeroian** del tratamiento **zu**; aunque generalmente responde únicamente al segundo. Por lo demás, el buen sentido del lector podrá captar perfectamente, ya que a ello se presta la impresionante regularidad de nuestro verbo local. Además, y como cosa natural, Toribio nos presenta **to-ta-no**, que perdura en Eibar, cuando tan decadente se encuentra en la mayor parte del país.

Sólo unas pequeñas influencias del guipuzcoano ha tomado Eibar, aparte de **ditut**, que está arraigado en gran parte de Vizcaya, se observan algunas palabras sueltas como **ederki** por

ederto, y sobre todo el sufijo **kin** por **gaz**, que se mezclan muy a menudo.

En el presente trabajo la **t**, con tilde, debe leerse como intermediaria entre los sonidos que representan **tt** y **tx**, según la grafía adoptada por la Academia de la Lengua Vasca.

Como queda apuntado, esta aportación constituye una documentación muy importante para el estudio dialectal dentro de un área no muy conocida de nuestra lengua.

Después de esta contribución de Echebarría al verbo y léxico eibarrés, poco queda para completar un estudio definitivo. El fenómeno de la acentuación podría ser también de gran interés, porque hay innumerables adjetivos e incluso verbos y pluralizaciones que distinguimos valiéndonos tan solamente del acento.

J. San Martín.

El impacto de otras culturas en el euskera había podido influir sobre su léxico prestándole voces, una veces de necesidad como **etxea**, por ejemplo (1), y otras de redundancia como **korputza** (2), con peligro en este caso de traer a culpable olvido las expresiones originales. Pero no así en los sufijos, desinencias de los casos y flexiones verbales, que por constituir un mecanismo especial se han salvado de aquella influencia.

Lo cual quiere decir que, si se dan en ellos —sobre todo en las flexiones verbales— formas locales a veces muy distanciadas, habrá

(1) Es probable que **etxe** venga de **aedes**, por mutación de la **d** en **tx**, como en **Txomíñ**. Y sería vocablo de necesidad, por corresponder indudablemente el euskera a una cultura sin edificios. Se sabe hoy que, cuando llegaron los romanos, ya había construcciones en el País Vasco. Vean a Barandiarán, **El hombre prehistórico en el País Vasco**. Buenos Aires, 1953.

(2) **Korputza**, introducido seguramente por conveniencias de la catequística, como lo opuesto al alma, **animia**, nos ha hecho casi olvidar el **soña** que, sin embargo, es común en derivados como **soñian** y **soñekua**.

de suponerse que lo son por procesos naturales de diferenciación, en círculos poco menos que cerrados por la profundidad de los valles y la forma elemental de lo social, sin necesidad apenas de ningún vida de relación.

Así se explicaría el caso de los particularismos de Eibar, lugar rodeado de montañas, por donde si bien pasaba un camino llamado de Francia, no era principal ni antiguo, y la villa y sus artesanías no remontan más allá del siglo XIV; data harto reciente en relación a la lentitud de aquellos procesos. Los dialectismos que llaman la atención habrían cristalizado para entonces, puesto que las etapas posteriores, más abiertas a la vida de relación, antes habrán contribuido al intercambio y a la unificación.

Claro está que no habiendo epigrafiás y monumentos escritos que sean más antiguos que el siglo XVI, no se puede certificar con datos positivos sobre tales extremos. Por otra parte, las piezas fósiles que pueda encerrar la toponimia se limitan, en todo caso, a una sección reducida del complejo social a que se contrae una lengua. No nos quedan, pues, en realidad, sino las variedades actuales, sin posibilidad de referirlas a una paleontología que sirviera para indicar con seguridad el sentido de progreso o degeneración de las diferenciaciones dialectales producidas. Y no parece lícito, por tanto, prejuzgar en contra, como ha sido frecuente en el caso de las nuestras, con tener éstas su trabazón lógica interna tan en la carne como las demás.

Un ensayo de catalogación de aquellos elementos no afectados por influencias extrañas —aunque en el mejor de los casos resultaría imposible agotar la materia de las flexiones verbales— no dejará de tener algún interés para el especialista, ciñéndonos aquí a las formas dialectales de nuestro pueblo, que son las que aprendimos de nuestros padres y a las que podemos referirnos con cierta seguridad.

Caracas, 1955.

LAS DECLINACIONES

En euskera las declinaciones, o mejor dicho, la declinación, porque no hay más que una sola, se verifica por desinencias que siempre van unidas a la raíz.

Son declinables en euskera el sustantivo, el adjetivo y los pronombres, y además el participio y los adverbios, cuando se emplean sustantivados o en oficios de adjetivo.

Las desinencias de los casos en el habla de Eibar tienen las formas siguientes :

Singular	Plural
Nominativo	Gizona
Genitivo	Gizonan
Dativo	Gizonari
Acusativo	Gizona
Vocativo	Gizona
Ablativo	Gizonakin Gizonagaz Gizonalako Gizonandako Gizonantzat Gizonera Gizonian Gizonagana Gizonagaičik Gizonagandik Gizonerutz Gizonetik Gizoneraňok
	Nominativo Gizonak Genitivo Gizonen Dativo Gizoneri Acusativo Gizonak Vocativo Gizonak Ablativo Gzonekin Gzonegaz Gizonendako Gizonenlako Gizonentzat Gizonetara Gizonetan Gizonengana Gzonegaitik Gzonegandik Gizoneratz Gizonetatik Gizonetaraňok

Del verbo

Es en el vasto sistema o complejo del verbo euskérico donde se dan nuestros más acentuados particularismos dialectales. Particularismos en los que no ha influido ningún erdera antiguo o moderno, debiendo suponerlos evolucionados por vía natural de formas ancestrales comunes de que no queda testimonio escrito, ni posibilidad de

ningún rastreo paleontológico, como en el caso de los nombres, gracias a la geografía y la toponimia, para un seguro criterio comparativo. Mas baste saber que constituyen un todo lógico, con perfecta trabazón orgánica, como en todo producto natural.

Empezaremos diciendo, con referencia al Eibar de antes de la guerra civil y la política que le ha seguido de grandes trasplantaciones, a la intención de matar el sentimiento localista de la tierra, del que la lengua es el nexo más fuerte, que allí tiene (o tenía) una vigencia general y pragmática la forma igualitaria i "tú" en el comercio familiar y el intercambio ciudadano, en sus dos modalidades, según vaya dirigida la palabra a varón o a hembra. Por tal razón, en las conjugaciones tipo que van a seguir, preceden estas dos modalidades, como algo vivo y no como curiosidad académica, a la del **zu** de respeto, que es común o válido para dirigirnos a ambos sexos en consideración a los años, al afecto, a la dignidad de los oficios y la distancia social. El **bedori** que denota subordinación en sentido feudal y con el que se declara el señorío de la persona a que se dirige, es una adaptación de la cultura erdérica ajena al genio de la lengua. En Eibar apenas tenía ninguna vigencia, aparte quizá en el caso de dirigirse a las personas del clero, y no tiene flexiones propias, consistiendo, como en las lenguas romances, en sustituir la segunda persona por la tercera.

Al objeto de registrar, en lo que ello sea factible (1), nuestras flexiones de lo que dijimos el vasto sistema del verbo euskérico, van a continuación las siguientes conjugaciones:

1.ª Del verbo auxiliar **naiz** "soy", que entra en la composición de los verbos pronominalizados, reflexivos y neutros, además de servir a la formación de la voz pasiva.

2.ª Del verbo auxiliar **dot** "he", que entra en la composición de los verbos transitivos e implica en sus propias flexiones régimen en singular y plural.

3.ª Del auxiliar defectivo **jata**.

4.ª De los verbos simples e irregulares, en los tiempos en que tiene lugar la irregularidad.

5.ª De un verbo pronominalizado, **ibilli**.

6.ª De un verbo reflexivo, **galdu izan**.

7.ª De un verbo transitivo, **ekarri**.

---

(1) Pues las combinaciones que pueden darse en el verbo euskérico son prácticamente infinitas y no habría manera de agotarlas.

8.ª Serie de complejos verbales de los transitivos, en que el término de la acción del verbo es el acusativo de los pronombres personales en singular y plural.

9.ª Serie de complejos verbales de los transitivos, en que el régimen indirecto son pronombres personales en dativo.

NUESTRAS FLEXIONES DEL VERBO AUXILIAR NAIZ, "SOY"

Indicativo

Presente

A varón	A hembra	Común
Ni	Ni	Ni
i	aiz	zu
bera	dok	bera
Gu	gaituk	Gu
zuek	zaraz	zuek
eurak	dituk	eurak
	non	naiz
	aiz	zara
	bera	da
	gaitun	gara
	zaraz	zaraz
	ditun	dira

Pretéritos

A varón	A hembra	Común
Ni	nintzan	Ni
i	intzan	zu
bera	zuan	bera
Gu	giñuazen	Gu
zuek	ziñan	zuek
eurak	ziñuan	urak
	nintzonan	nintzan
	intzanan	ziñan
	zonan	zan
	giñunazen	giñan
	ziñan	ziñazen
	ziñunan	ziran
A varón	A hembra	Común
Ni izan	nok	Ni izan
Gu izan	gaituk	Gu izan
	non	naiz
	gaitun	gara
A varón	A hembra	Común
Ni izan	nintzan	Ni izan
Gu izan	giñuazen	Gu izan
	nintzonan	nintzan
	giñunazen	giñan
A varón	A hembra	Común
Ni izan izan	nok	Ni izan izan naiz
Gu izan izan	gaituk	Gu izan izan gara
A varón	A hembra	Común
Ni izan izan	nintzuan	Ni izan izan nintzan
Gu izan izan	giñuazen	Gu izan izan giñan

Futuros

A varón	A hembra	Común			
Ni izango	nok	Ni izango	non	Ni izango	naiz
Gu izango	gai̯tuk	Gu izango	gai̯tun	Gu izango	gara
A varón	A hembra	Común			
Ni izango	nintzuan	Ni izango	nintzonan	Ni izango	nintzan
Gu izango	giñuazen	Gu izango	giñunazen	Gu izango	giñan
A varón	A hembra	Común			
Ni izan izango	nok	Ni izan izango	non		
Gu izan izango	gai̯tuk	Gu izan izango	gai̯tun		
	Común				
	Ni izan izango	naiz			
	Gu izan izango	gara			
A varón	A hembra	Común			
Ni izan izango	nintzuan	Ni izan izango	nintzonan		
Gu izan izango	giñuazen	Gu izan izango	giñunazen		
	Común				
	Ni izan izango	nintzan			
	Gu izan izango	giñan			

Imperativo

A varón	A hembra	Común
Izan ari	Izan ari	zan zaitez
izan deilla	izan deilla	zan deilla
izan gaitian	izan gaitianan	zan gaitezen
izan zaitez	izan zaitez	zan zaitez
izan deitziala	izan deitziala	izan deitziala

Subjuntivo

A varón y hembra	Común		
Ni izan	neilla	Ni izan	neilla
i izan	aizala	zu izan	zaitziala
bera izan	deilla	bera izan	deilla
Gu izan	gaitziala	Gu izan	gaitziala
zuek izan	zaitziala	zuek izan	zaitiazela
eurak izan	deitziala	eurak izan	deitziala

Optativo

A varón y hembra Común

Ni izan	neiñ	Ni izan	neiñ
i izan	ariñ	zu izan	zaitian
bera izan	deiñ	bera izan	deiñ
Gu izan	gaiñian	Gu izan	gaiñian
zuek izan	zaiñian	zuek izan	zaízezen
eurak izan	deñian	eurak izan	deñian

Condicional**Presente**

A varón A hembra Común

Ni	banitzok	* Ni	banintzon	Ni	banintza
i	baintza	i	baintza	zu	baziña
bera	balitza	bera	balitzon	bera	balitza
Gu	bagiña	Gu	bagintzonaz	Gu	bagiña
zuek	baziñaz	zuek	baziñaz	zuek	baziñaz
eurak	balitzaz	eurak	balitzonaz	eurak	balitzaz

Pretéritos

Común		A hembra		A varón	
Ni izan	banitzok	Ni izan	banintzon	Ni izan	banintza
Gu izan	bagiña	Gu izan	bagintzonaz	Gu izan	bagiña
A varón		A hembra		Común	
Ni izan izan banitzok		Ni izan izan	banintzon	Ni izan izan	banintza

Futuros

A varón		A hembra		Común	
Ni izango	banitzok	Ni izango	banintzon	Ni izango	banintza
Gu izango	bagiña	Gu izango	bagintzonaz	Gu izango	bagiña
A varón		A hembra		Común	
Ni izan izango banitzok		Ni izan izango	banintzon	Ni izan izango	banintza

* Aquí vemos aparecer el prefijo *ba*. Los verbos auxiliares y algunos simples irregulares toman los prefijos *ba* y *ez*, los únicos de nuestra lengua, para acentuar la afirmación o negación de la acción del berbo. Los mismos toman también la terminación *la* para una estilización en gerundio: *Banaiz, eznaitz, banator, eznator, Dala, dogula, datorrela.*

La misma serie se repite, en presente, pretéritos y futuros, en la forma siguiente:

Común	Ni banintz zu bera balitz Gu zuek eurak	banintza baziña balitza bagiña baziñaz balitzaz	banintzateke baziñateke balitzateke bagiñateke baziñateke balitzatekez
	Ni izan banintz Ni izan izan banintz Ni izango banintz Ni izan izango banintz	banintza banintza banintza banintza	banintzateke banintzateke banintzateke banintzateke

Participios

Presente	izaten
Pretéritos	izana
	izan zana
	izan izan zana
Futuros	izango dana
	izan izango dana

Infinitivo

Izan "ser"

Nuestras flexiones del auxiliar **döt** "he", que entra en la composición de los verbos transitivos, implicando en ellos régimen directo en singular y plural.

Indicativo

Presente	Singular	Plural	A hembra		
A varón			Nik	jonat	jiñunat
Nik	juat	jiñuat	ik	don	diñun
ik	dok	diñuk	berak	jon	jiñun
berak	jok	jiñuk	Guk	jonagu	jiñunagu
Guk	juagu	jiñuagu	zuek	dozue	diñuzue
zuek	dozue	diñuzue	eurak	jone	jiñune
eurak	juek	jiñuek			

Común

Nik	dot	dítut
zuk	dozu	dítuzu
berak	dau	dítu
Guk	dogu	dítugu
zuek	clozue	dítuzue
eurak	dabe	dítue

Pretéritos**A varón**

Nik	najuan	najítuan	Nik	najonan	najítunan
ik	eban	zítuan	ik	ebanan	zítunan
berak	juan	jítuan	berak	jonan	jítunan
Guk	genduan	genduazen	Guk	gendunan	gendunazzen
zuek	zenduen	zenduezen	zuek	zenduen	zenduezen
eurak	juen	jítuen	eurak	jonen	jítunen

A hembra

Nik	najuan	najítuan	Nik	najonan	najítunan
ik	eban	zítuan	ik	ebanan	zítunan
berak	juan	jítuan	berak	jonan	jítunan
Guk	genduan	genduazen	Guk	gendunan	gendunazzen
zuek	zenduen	zenduezen	zuek	zenduen	zenduezen
eurak	juen	jítuen	eurak	jonen	jítunen

Singular**Plural****A varón**

Nik izan	juat	izan jítuat (*)
Guk izan	juagu	izan jítuagu

A hembra

Nik izan	jonat	izan jítunat
Guk izan	jonagu	izan jítunagu

Común

Nik izan	dot	zan dítut
Guk izan	dogu	izan dítugu

A varón

Nik izan	najuan	izan najítuan
Guk izan	genduan	izan genduazen

A hembra

Nik izan	najonan	izan najítunan
Guk izan	gendunan	izan gendunazzen

Común

Nik izan	neban	izan nítuan
Guk izan	genduan	izan genduzen

* Es de notar que en los tiempos compuestos este auxiliar se sirve del auxiliar **izan**.

	Singular	Plural
A varon		
Nik izan izan	juat	izan izan jituat
Guk izan izan	juagu	izan izan jitagu
A hembra		
Nik izan izan	jonat	izan izan jitunat
Guk izan izan	jonagu	izan izan jitunagu
Común		
Nik izan izan	dot	izan izan diłut
Guk izan izan	dogu	izan izan diługu
A varón		
Nik izan izan	najuan	izan izan najiłuan
Guk izan izan	genduan	izan izan genduazen
A hembra		
Nik izan izan	najonan	izan izan najiłunan
Guk izan izan	gendunan	izan izan gendunazen
Común		
Nik izan izan	neban	izan izan niłuan
Guk izan izan	genduan	izan izan genduzen
Futuros		
A varón		
Nik izango	juat	izango jituat
Guk izango	juagu	izango jitagu
A hembra		
Nik izango	jonat	izango jitunat
Guk izango	jonagu	izango jitunagu
Común		
Nik izango	dot	izango diłut
Guk izango	dogu	izango diługu
A varón		
Nik izango	najuan	izango najiłuan
Guk izango	genduan	izango genduazen
A hembra		
Nik izango	najonan	izango najiłunan
Guk izango	gendunan	izango gendunazen
Común		
Nik izango	neban	izango niłuan
Guk izango	genduan	izango genduzen

A varón

Nik izan izango	juat	izan izango jītuat
Guk izan izango	uagu	izan izango jītuagu

A hembra

Nik izan izango	jonat	izan izango jītunat
Guk izan izango	jonagu	izan izango jītunagu

Común

Nik izan izango	dot	izan izango dītut
Guk izan izango	dogu	izan izango dītugu

A varón

Nik izan izango	najuan	izan izango najīuan
Guk izan izango	genduan	izan izango genduazen

A hembra

Nik izan izango	najonan	izan izango najīunan
Guk izan izango	gendunan	izan izango gendunazen

Común

Nik izan izango	neban	izan izango nīuan
Guk izan izango	genduan	izan izango genduzen

Imperativo**Singular   Plural**

A varón	Izaik	izaixaz
A hembra	Izaiñ	izaiñaz
Común	Izaizu	izaizuz
	Izan deigun	izan deiguzen
	Izaizue	izaizuez
	Izan deixala	izan deixazela

Subjuntivo

El interés de simplificar en lo posible lo de suyo tan complicado del verbo euskérico y evitar repeticiones que sobran al buen sentido, nos limitaremos a dar las flexiones de ia forma con que domina estos

modos del subjuntivo, el optativo y el condicional, interponiendo en su lugar correspondiente las dos variantes que, además del común, se dan en la segunda persona del singular.

Singular   Plural

Común

Nik izan deirala	izan deirazela
------------------	----------------

A varón

ik izan deixala	izan deixazela
-----------------	----------------

A hembra

ik izan deixanala	izan deixanazela
-------------------	------------------

Común

zuk izan deizula	izan deizuzela
------------------	----------------

berak izan deixala	izan deixazela
--------------------	----------------

Guk izan deigula	izan deiguzela
------------------	----------------

zuek izan deizuela	izan deizuezela
--------------------	-----------------

eurak izan deixela	izan deixezena
--------------------	----------------

Optativo

Singular   Plural

Común	Nik izan deiran	izan deirazen
A varón	ik izan deixan	izan deixazen
A hembra	ik izan deixanan	izan deixanazen
Común	zuk izan deizun	izan deizuzen
	berak izan deixan	izan deixazen
	Guk izan deigun	izan deiguzen
	zuek izan deizuen	izan deizuezzen
	eurak izan deixen	izan deixezen

Condicional

Presente	Singular	Plural
Común	Nik	baneu
A varón	ik	baeu
A hembra	ik	baeu

Común		
zuk	bazendu	bazenduz
berak	baleu	balit <u>u</u>
Guk	bagendu	bagenduz
zuek	bazendu	bazenduez
eurak	balebe	balit <u>e</u>

Pretéritos

Común		
Nik izan	baneu	izan banit <u>u</u>
Guk izan	bagendu	izan bagenduz

Común		
Nik izango	baneu	izango banit <u>u</u>
Guk izango	bagendu	izango bagenduz

Común		
Nik izan izango	baneu	izan izango banit <u>u</u>
Guk izan izango	bagendu	izan izango bagenduz

Participios

Presente	dana izaten
	izana izaten
	izango dana izaten

Infinitivo

Izan “tener”

Nuestras flexiones del verbo auxiliar **egon** “estar” en los tiempos simples del modo indicativo.

Presente	A varon	Ni	naok
	i	ao	
	bera	daok	
	Gu	gauaz	
	zuek	zaoze	
	eurak	dauaz	

	A hembra	Ni i bera Gu zuek eurak	naon ao daon gaonaz zaoze daonaz
	Común	Ni zu bera Gu zuek eurak	nago naoz dago gaoz zaoze dagoz
Pretérito	A varón	Vi i bera Gu zuek eurak	nenguan enguan euan geuazen zegozen euazen
	A hembra	Ni i bera Gu zuek eurak	nenguanan enguanan euanan genguanazen zegoziezen euazzen
	Común	Ni zu bera Gu zuek eurak	nenguan zengozen euan gengozen zengoziezen egozen

Nuestras flexiones del verbo auxiliar *euki* "tener" en el presente de indicativo, en que presenta formas especiales, pues a partir del pretérito imperfecto se confunde con el auxiliar **dot**.

Presente	A varón	Nik ik berak Guk zuek eurak	jaukat daukak jaukak jaukagu daukazue jaukek
-----------------	---------	--	---

A hembra	Nik	aukanat
	ik	daukan
	berak	jaukan
	Guk	jaukanagu
	zuek	daukazue
	eurak	jaukane
Común	Nik	daukat
	zuk	daukazu
	berak	dauka
	Guk	daukagu
	zuek	daukazue
	eurak	dauke

Nuestras flexiones del verbo auxiliar **jata** "se me ha" en formas simples.

Indicativo

Presente	A varón	Neri	jatak
		iri	jak
		berari	jakok
		Guri	jakuk
		zueri	jatzue
		eureri	jakue
A hembra	A hembra	Neri	jatan
		iri	jan
		berari	akon
		Guri	jakun
		zueri	jatzue
		eureri	jakue
Común	Común	Neri	jata
		zuri	jatzu
		berari	jako
		Guri	jaku
		zueri	jatzue
		eureri	jakue

Pretérito	A varón	Neri iri berari Guri zueri eureri	jatan jan jakuan jakuagun jatzuen jakuen
	A hembra	Neri iri berari Guri zueri eureri	jatanan janan jakonan jakunagun jatzuen jakunen
	Común	Neri zuri berari Guri zueri eureri	jatan jatzun jakon jakun jatzuen jakuen

Imperativo: zakiraz.

Conjugaciones con el sufijo determinativo y sustantivador **en, an.**

Naiz, en, a

Presente	Común		
Ni naiz	en	a	naizena (*)
zu zara	an	a	zarana
bera da	an	a	dana
Gu gara	an	ak	garanak
zuek zaraz	an	ak	zaranak
eurak dira	an	ak	diranak

(*) Al relativo-determinativo **a, ak**, puede sustituirlle la forma **au, ok**, pro-nombre de la misma clase representando igual oficio.

Ni naiz   en   au   naizena.
 Gu gara   an   ok   garanok.

Pretérito

Común	Ni nintzan zu ziña bera za	an an an	a a a	nintzana ziñana zana
	Gu giña zuek ziña eurak zira	an an an	ak ak ak	giñanak ziñanak ziranak

Dot, en, a**Presente**

Común			
Nik	dotena	diñuranak(*)	
nik	dorana	diñuranak	
zuk	dozuna	diñuzunak	
berak	dabena	diñuanak	
Guk	doguna	diñugunak	
zuek	dozuena	diñuzuenak	
eurak	dabena	diñuenak	

Pretérito

Nik	nebana	niñuanak
zuk	zenduana	zenduzenak
berak	ebana	ziñuanak
Guk	genduana	genduzenak
zuek	zenduana	zenduzenak
eurak	ebena	ziñuenak

* El relativo determinativo **a, ak**, puede ser sustituido por la forma **au, ok**, como en la conjugación anterior.

Nik doten	en	au	dotenau
Guk dogun	un	au	dogunau
Nik difur	an	ok	difuranok
Guk difug	un	ok	ditugunok

Jat, an, a

	Singular	Plural
Común	jatana	jakuna
	jatzuna	jatzuena
	jakona	jakuena

Sustantivados estos auxiliares, se hacen declinables, y nuestras desinencias son como sigue:

Nominativo			
Acusativo	naizena	dotena	jatana
Genitivo	naizenana	dotenana	jatanana
Dativo	naizenari	dotenari	jatanari
Ablativo	naizenakin	dotenakin	jatanakin
	naizenagaz	dotenagaz	jatanagaz
	ect.	ect.	ect.

VERBOS SIMPLES IRREGULARES

Catálogo de nuestras flexiones, en lo que respecta al residuo de verbos simples irregulares, en presente y pretérito imperfecto del modo indicativo, pues los demás tiempos se componen normalmente con los dos auxiliares, **naiz** y **dot**, que hacen este oficio de composición en todos los verbos euskéricos.

Las flexiones de los de carácter transitivo que implican régimen directo, tienen formas en singular y plural.

Ekarri

Presente	Singular	Plural
A varón		
Nik	jarkat	jarkaraz
ik	darkak	darkarraz
berak	jarkak	jarkaz
Guk	jarkagu	jarkaguz
zuek	darkazue	darkazuez
eurak	jarkarrek	jarkarrez

		Singular	Plural
A hembra	Nik	jarkanat	jarkanaraz
	ik	darkan	darkanaz
	berak	jarkan	jarkanaz
	Guk	jarkanagu	jarkanaguz
	zuek	darkazue	darkazuez
	eurak	jarkane	jarkanez
Común	Nik	darkat	darkaraz
	zuk	darkazu	darkazuz
	berak	darka	darkaz
	Guk	darkagu	darkaguz
	zuek	darkazue	darkazuz
	eurak	darkarre	darkarrez

Pretérito

Común	Nik	nekarren	nekarrezen
	zuk	zekarzun	zekarzuzen
	berak	ekarren	zekarrezen
	Guk	gerkagun	garkaguzen
	zuek	zerkazuen	zerkazuezen
	eurak	ekarren	zekarrezen

Erabilli**Presente**

		Singular	Plural
A varón	Nik	jarabixat	jarabixaraz
	ik	darabik	darabixaz
	berak	jarabik	jarabixaz
	Guk	jarabixagu	jarabixaguz
	zuek	darabizue	darabizuez
	eurak	jarabixek	jarabixez
A hembra	Nik	jarabiñat	jarabiñaraz
	ik	darabiñ	darabiñaz
	berak	jarabiñ	jarabiñaz
	Guk	jarabiñagu	jarabiñaguz
	zuek	darabizue	darabizuez
	eurak	jarabiñe	jarabiñez

		Singular	Plural
Común	Nik	darabit	darabiraz
	zuk	darabizu	darabizuz
	berak	darabill	darabiz
	Guk	darabigu	darabiguz
	zuek	darabizue	darabizuez
	eurak	darabixe	darabixez

Pretérito

A varón	Nik	najerabixan	najerabixazen
	ik	erebixan	erebixazen
	berak	jerebixan	jerebixazen
	Guk	jerebixagun	jerebixaguzen
	zuek	zerebiziuen	zerebizuezen
	eurak	jerebixen	jerebixezen

A hembra	Nik	najerabixanan	najerabixanazen
	ik	erebixanan	erebixanazen
	berak	jerebixanan	jerebixanazen
	Guk	jerebixaganun	jerebixanaguzen
	zuek	zerebiziuen	zerebizuezen
	eurak	jerebixanen	jerebixanezen

Común	Nik	nerebixan	nerebixazen
	zuk	zerebizun	zerebizuzen
	berak	erebixan	erebixazen
	Guk	gerebigun	gerebiguzen
	zuek	zerebiziuen	zerebizuezen
	eurak	erebixen	erebixezen

Eruan**Presente**

		Singular	Plural
A varón	Nik	jaroyat	jaroyaraz
	ik	daroyak	daroyaz
	berak	jaroyak	jaroyaz
	Guk	jaroyagu	jaroyaguz
	zuek	daroyazue	daroyazuez
	eurak	jaroyek	jaroyez

A hembra	Nik	jaroyanat	jaroyanaraz
	ik	daroyan	daroyanaz
	berak	jaroyan	jaroyanaz
	Guk	jaroyanagu	jaroyanaguz
	zuek	daroyazue	daroyazuez
	eurak	jaroyane	jaroyanez

Común	Nik	daroyat	daroyaraz
	zuk	daroyazu	daroyazuz
	berak	daroya	daroyaz
	Guk	daroyagu	daroyaguz
	zuek	daroyazue	daroyazuez
	eurak	daroye	daroyez

Pretérito

A varón	Nik	najeroyan	najeroyazen
	ik	eroyan	eroyazen
	berak	jeroyan	jeroyazen
	Guk	jaroyagun	jaroyaguzen
	zuek	zeroyazun	zeroyazuezen
	eurak	jaroyen	jaroyezzen

A hembra	Nik	najeroyanan	najeroyanazen
	ik	eroyanan	eroyanazen
	berak	jaroyanan	jaroyanazen
	Guk	jaroyanagun	jaroyanaguzen
	zuek	zaroyazun	zaroyazuezen
	eurak	zeroyen	zeroyezzen

Común	Nik	neroyan	neroyazen
	zuk	zeroyazun	zeroyazuzen
	berak	zaroyan	zaroyazen
	Guk	geroyagun	garoyaguzen
	zuek	zeroyazuen	zeroyazuezen
	eurak	zeroyen	zeroyezzen

Esan**Presente**

A varón	Nik ik berak Guk zuek eurak	jiñuat diñok jiñok jiñagu diñozue jiñuek
A hembra	Nik ik berak Guk zuek eurak	jiñonat diñon jiñon jiñonagu diñozue jiñone
Común	Nik zuk berak Guk zuek eurak	diñot diñuzu diño diñogu diñozue diñue

A partir del pretérito imperfecto se conjugan regularmente.

Etorri

Presente	A varón	Ni i bera Gu zuek eurak	natok ator datok gatuaz zatoze datuaz
	A hembra	Ni i bera Gu zuek eurak	naton ator daton gatonaz zatoze datonaz

Común	Ni	nator
	zu	zatoz
	bera	dator
	Gu	gatoz
	zuek	zatoze
	eurak	datoz
Pretérito		
A varón	Ni	nentuan
	i	entuan
	bera	jetuan
	Gu	gentuazen
	zuek	zetozen
	eurak	etuazen
A hembra	Ni	nentonan
	i	entonan
	bera	jetonan
	Gu	gentonazen
	zuek	zentozan
	eurak	jetonazen
Común	Ni	nentorren
	zu	zentozan
	bera	etorren
	Gu	gentozan
	zuek	zentozan
	eurak	zentozan

Ibilli

Presente		
A varón	Ni	nabik
	i	abill
	bera	dabik
	Gu	gabixaz
	zuek	zabize
	eurak	dabiz
A hembra	Ni	nabiñ
	i	abill
	bera	dabiñ
	Gu	gabiñaz
	zuek	zabize
	eurak	dabiñaz

	Común	vi zu bera Gu zuek eurak	nabill zabiz dabill gabiz gabize dabiz
Pretérito	A varón	Ni i bera Gu zuek eurak	nebixan ebixan ebixan genbixazen zenbizen ebixazen
	A hembra	Ni i bera Gu zuek eurak	nebiñan ebiñan ebiñan genbiñazen zenbiñan ebiñazen
	Común	Ni zu bera Gu zuek eurak	nebillen zenbizen ebillen genbizen zenbizen ebizen

Jakiñ**Presente**

A varón	Singular	Plural
Nik	jakixat	jakixaraz
ik	dakik	dakixaz
berak	jakik	jakixaz
Guk	jakixagu	jakixaguz
zuek	dakizue	dakizuez
eurak	dakixe	dakixez

A hembra	Nik	jakiñat	*jakiñaraz
	ik	dakiñ	dakiñaz
	berak	jakiñ	jakiñaz
	Guk	jakiñagu	jakiñaguz
	zuek	dakizue	dakizuez
	eurak	jakiñe	jakiñez

Común	Nik	dakit	dakiraz
	zuk	dakizu	dakizuz
	berak	daki	dakiz
	Guk	dakigu	dakiguz
	zuek	dakizue	dakizuez
	eurak	dakixe	dakixez

Pretérito

A varón	Nik	najekixan	najekixazen
	ik	ekixan	ekixazen
	berak	zekixan	zekixazen
	Guk	genkixan	genkixazen
	zuek	zenkizuen	zenkizuezen
	eurak	zekixen	zekixezzen

A hembra	Nik	najekixanan	najekixanazen
	ik	ekixanan	ekixanazen
	berak	zekixanan	zekixanazen
	Guk	genkixananagun	genkixanaguzen
	zuek	zenkizuen	zenkizuezen
	eurak	zekixanen	zekixanezen

Común	Nik	nekixan	nekixazen
	zuk	zenkizun	zenkizuzen
	berak	ekixan	ekixazen
	Guk	genkigun	genkiguzen
	zuek	zenkizuen	zenkizuezen
	eurak	ekixen	ekixezzen

Jardun

Presente	A varón	Nik	jiarduat
		ik	diarduk
		berak	jiarduk
		Guk	jiarduagu
		zuek	diarduzue
		eurak	iarduek

	A hembra	Nik ik berak Guk zuek eurak	jiardunat diardun jiardun jiardunagu diarduzue jiardune
	Común	Nik zuk berak Guk zuek eurak	diardut diarduzu diardu diardugu diarduzue diardue
Pretérito	A varón	Nik ik berak Guk zuek eurak	najiarduan ziarduan jiarduan jiarduagun ziarduzuen jiarduen
	A hembra	Nik ik berak Guk zuek eurak	najiardunan ziardunan jiardunan jiardunagun ziarduzuen jiardunen
	Común	Nik zuk berak Guk zuek eurak	niarduan ziarduzun ziarduan ziardugun ziarduzuen ziarduen

Juan

Presente	A varón	Ni i bera Gu zuek eurak	najoyak oya joyak goyazak zoyaze joyazak
-----------------	---------	--	---

	A hembra	Ni i bera Gu zuek eurak	najoyan oya joyan goyanaz zoyaze joyanaz
	Común	Ni zu bera Gu zuek eurak	noya zoyaz doya goyaz zoyaze doyaz
Pretérito	A varón	Ni i bera Gu zuek eurak	najindoyan indoyan joyan gindoyazen zindoyazen zoyazen
	A hembra	Ni i bera Gu zuek eurak	najindoyanan indoyanan joyanan gindoyanazen zindoyanazen joyanazen
	Común	Ni zu bera Gu zuek eurak	nindoyan zindoyazen zoyan gindoyazen zindoyazen zoyazen

Paradigma de nuestras flexiones de los verbos pronominalizados y neutros, que se forman con el auxiliar **naiz**.

Modo indicativo

Presente

A varón	Ni ibiltzen i ibiltzen bera ibiltzen Gu ibiltzen zuek ibiltzen eurak ibiltzen	nok aiz dok gaiñuk zaraz diñuk
---------	--	---

A hembra	Ni ibiltzen i ibiltzen bera ibiltzen Gu ibiltzen zuek ibiltzen eurak ibiltzen	non aiz don gaitun zaraz diñun
----------	--	---

Común	Ni ibiltzen zu ibiltzen bera ibiltzen Gu ibiltzen zuek ibiltzen eurak ibiltzen	naiz zara da gara zaraz dira
-------	---	---

Pretéritos

A varón	Ni ibiltzen i ibiltzen bera ibiltzen Gu ibiltzen zuek ibiltzen eurak ibiltzen	nintzuan intzan zuan giñuazen ziñazen ziñuan
---------	--	---

A hembra	Ni ibiltzen i ibiltzen bera ibiltzen Gu ibiltzen zuek ibiltzen eurak ibiltzen	nintzonan intzanan zonan giñunazen ziñazen ziñunan
----------	--	---

Común	Ni ibiltzen zu ibiltzen bera ibiltzen Gu ibiltzen zuek ibiltzen eurak ibiltzen	nintzan ziñan zan giñan ziñazen ziran
-------	---	--

A varón	Ni ibilli	nok
A hembra	Ni ibilli	non
Común	Ni ibilli	naiz
A varón	Ni ibilli	nintzuan
A hembra	Ni ibilli	nintzonan
Común	Ni ibilli	nintzan

A varón	Ni ibilli izan	nok
A hembra	Ni ibilli izan	non
Común	Ni ibilli izan	naiz

A varón	Ni ibilli izan	nintzuan
A hembra	Ni ibilli izan	nintzonan
Común	Ni ibilli izan	nintzan

A varón	Ni ibilli izan izan	nok
A hembra	Ni ibilli izan izan	non
Común	Ni ibilli izan izan	naiz

A varón	Ni ibilli izan izan	nintzuan
A hembra	Ni ibilli izan izan	nintzonan
Común	Ni ibilli izan izan	nintzan

Futuros

A varón	Ni ibilliko	nok
A hembra	Ni ibilliko	non
Común	Ni ibilliko	naiz

A varón	Ni ibilliko	nintzuan
A hembra	Ni ibilliko	nintzonan
Común	Ni ibilliko	nintzan

A varón	Ni ibilli izango	nok
A hembra	Ni ibilli izango	non
Común	Ni ibilli izango	naiz

A varón	Ni ibilli izango	nintzuan
A hembra	Ni ibilli izango	nintzonan
Común	Ni ibilli izango	nintzan

A varón	Ni ibilli izan izango	nok
A hembra	Ni ibilli izan izango	non
Común	Ni ibilli izan izango	naiz

A varón	Ni ibilli izan izango	nintzuan
A hembra	Ni ibilli izan izango	nintzonan
Común	Ni ibilli izan izango	nintzan

Imperativo

A varón	Ibilli	ari deilla gaitian zaitiez deitiala
A hembra	Ibilli	ari deilla gaitianan zaitiez deitiala
Común	Ibilli	zaitez deilla gaifezen zaitiez deitiala

Subjuntivo

Presente	Común	Ni ibilli i ibilli i ibilli zu ibilli bera ibilli gu ibilli zuek ibilli eurak ibilli	neilla ariala ariala zaitiala deilla gaitiala zaitiala deitiala
Pretérito	Común	Ni ibilli izan zu ibilli izan	neilla zaitiala
	A varón	i ibilli izan	ariala
	A hembra	i ibilli izan	ariala
	Común	bera ibilli izan gu ibilli izan zuek ibilli izan	deilla gaitiala zaitiala

Futuros	Común	Ni ibilli izango	neilla
	A varón	i ibilli izango	ariala
	A hembra	i ibilli izango	ariala
	Común	zu ibilli izango	zañiala
		bera ibilli izango	deilla
		gu ibilli izango	gañiala
		zuek ibilli izango	zañiala
		eurak ibilli izango	deñiala

El pretérito remoto **ni ibilli izan izan neilla** y el futuro **ni ibilli izan izango neilla**, pueden desarrollarse en perfecta lógica gramatical, pero creo que no se dan en el habla usual.

Optativo

Presente	Ni ibilli	neiñ
	i ibilli	ariñ
	zu ibilli	zañian
	bera ibilli	deiñ
	gu ibilli	gañezan
	zuek ibilli	zañezan
	eurak ibilli	deñezan

Pretérito	Ni ibilli izan	neiñ
		ariñ
		zañian
		deiñ
		gañezan
		zañezan
		deñezan

Futuro	Ni ibilli izango	neiñ
		ariñ
		zañian
		deiñ
		gañezan
		zañezan
		deñezan

Condicional

Presente	Ni ibilli banintz i ibilli baintz zu ibilli bera ibilli balitz gu ibilli zuek ibilli eurak ibilli	banintza baintza baziña balitza bagiña baziñaz balitzaz	banintzateke baintzateke baziñateke balitzateke bagiñateke baziñatekez balitzatekez
Pretérito	Ni ibilli izan banintz	banintza	banintzateke
Futuro	Ni ibilli izango banintz	banintza	banintzateke

El pretérito remoto **ni ibilli izan izan banintz, banintza, banintzateke**, y el futuro del mismo orden **ni ibilli izango banintz, banintza, banintzateke**, tienen el mismo desarrollo que los paradigmas precedentes.

Infinitivo: ibilli izan

Gerundio: ibiltzen

Participios: ibiltzen dana
                      ibilli zana
                      ibilliko dana

Paradigmas de nuestras flexiones de los verbos reflexivos.

Modo indicativo

Presente

A varón	Ni neu galtzen i eu galtzen bera bera galtzen gu geu galtzen zuek zeuk galtzen eurak eurak galtzen	nok aiz dok gaičuk zaraz dičuk
---------	---	---

A hembra	Ni neu galtzen i eu galtzen bera bera galtzen gu geu galtzen zuek zeukek galtzen eurak eurak galtzen	non aiz don gaijün zaraz ditun
----------	---	---

Común	Ni neu galtzen zu zeu galtzen bera bera galtzen gu geu galtzen zuek zeukek galtzen eurak eurak galtzen	naiz zara da gara zaraz dira
-------	---	---

Pretérito

A varón	Ni neu galtzen	nintzuan
A hembra	ni neu galtzen	nintzonan
Común	ni neu galtzen	nintzan
A varón	Ni neu galdu	nok
A hembra	ni neu galdu	non
Común	ni neu galdu	naiz
A varón	Ni neu galdu	nintzuan
A hembra	ni neu galdu	nintzonan
Común	ni neu galdu	nintzan
A varón	Ni neu galdu izan	nok
A hembra	Ni neu galdu izan	non
Común	Ni neu galdu izan	naiz
A varón	Ni neu galdu izan izan	nok
A hembra	Ni neu galdu izan izan	non
Común	Ni neu galdu izan izan	naiz
A varón	Ni neu galdu izan izan	nintzuan
A hembra	ni neu galdu izan izan	nintzonan
Común	Ni neu galdu izan izan	nintzan

Futuros

A varón	Ni neu galduko	nok
A hembra	Ni neu galduko	non
Común	Ni neu galduko	naiz
A varón	Ni neu galduko	nintzuan
A hembra	Ni neu galduko	nintzonan
Común	Ni neu galduko	nintzan
A varón	Ni neu galdu izango	nok
A hembra	Ni neu galdu izango	non
Común	Ni neu galdu izango	naiz
A varón	Ni neu galdu izango	nintzuan
A hembra	Ni neu galdu izango	nintzonan
Común	Ni neu galdu izango	nintzan
A varón	Ni neu galdu izan izango	nok
A hembra	Ni neu galdu izan izango	non
Común	Ni neu galdu izan izango	naiz
A varón	Ni neu galdu izan izango	nintzuan
A hembra	Ni neu galdu izan izango	nintzonan
Común	Ni neu galdu izan izango	nintzan

Imperativo

A varón y hembra	Galdu	ari eus
Común	Galdu	zaitez zeu
	galdu	deilla bera
A varón	Galdu	gaiñazaren geu
A hembra	Galdu	gaitanazaren geu
Común	Galdu	gaiñezzen geu
	galdu	zaiñiez zeuek
	galdu	deiñiala eurak

Subjuntivo

Común	Ni neu galdu	neilla
A varón y hembra	i eu galdu	ariala
Común	zu zeu galdu	zaiñala
	bera bera galdu	deilla
	gu geu galdu	gaiñala
	zuek zeuke galdu	gaiñala
	eurak eurak galdu	deiñala

Optativo

A varón y hembra	Ni neu gaidu	neiñ
	i eu galdu	ariñ
	bera bera galdu	deiñ
	gu geu galdu	gaiñian
	zuek zeuke galdu	zaiñian
	eurak eurak galdu	deiñian
Común	Ni neu galdu	neiñ
	zu zeu galdu	zaiñian
	bera bera galdu	deiñ
	gu geu galdu	gaiñian
	zuek zeuke galdu	zaiñian
	eurak eurak galdu	deiñian

Condicional

A varón	Ni neu galdu	banintzok
A hembra	Ni neu galdu	banintzon
A varón y hembra	i eu galdu	baintza
Común	Zu zeu galdu	baziñā
	bera bera galdu	balitza
A varón	Gu geu galdu	bagintzuaz
A hembra	Gu geu galdu	bagintzonaz
Común	Gu geu galdu	bagintzaz
	zuek zeuke galdu	baziñaz
	eurak eurak galdu	balitzaz

Infinitivo

Norbera	galdu
Norbera	galtzen dana
bera	galdu zana
bera	galduko dana

Los verbos transitivos

En los verbos transitivos, que se conjugan con ayuda de los auxiliares, las flexiones se multiplican, como dijimos, prácticamente al infinito, con poder formar con ellas series de series enteras de combinaciones en que, en cada una de las flexiones, tácita o expresamente están el **agente** y el **paciente** de la acción del verbo, con expresión del accidente del **género** y **número** y las circunstancias de **modo**, **tiempo** y **persona**. Y no sobre el papel en plan de especulación teórica, sino en el comercio de la vida cotidiana y en habla vernacular.

Pongamos, por ejemplo, una tomada al azar de los cuadros que seguirán: **destanazén**. El análisis de esta flexión nos revelará que ella implica en sus diez letras:

- 1.º La segunda persona del singular como agente de la acción del verbo.
- 2.º Que la persona a quien se dirige la palabra es hembra.
- 3.º Que el objeto (tácito, acusativo) del complemento directo que expresa, está en plural.
- 4.º Que el complemento indirecto (dativo) que no expresa menos, es (tu) a mí.
- 5.º Que el tiempo es un pretérito.
- 6.º Que el modo es el indicativo.

De suerte que una traducción aproximada da en romance, de la flexión **destanazén** (**ekarri**), sería una perifrasis por este estilo:

(traer) **mujer, hubiste los tú a mí.**

Se comprenderá que una catalogación o registro de tales flexiones, ofreciéndose por delante semejante manigua, no pueda completarse por mucha paciencia que se ponga en el empeño, no puede realizarse por un profano, aunque haya bebido su vascuence en la leche materna y no la haya abandonado jamás, sin muchas lagunas. Pero sean las que fueren las de este ensayo, además de haber servido de escape a las tensiones del exilio de un expatriado, no dejará de tener algún interés para el investigador, precisamente por el carácter dialectal tan acusado de sus elementos.

Nuestras flexiones de los verbos transitivos. Paradigmas del verbo **ekarri** tomado como ejemplo.

Modo indicativo

Presente		Singular	Plural
A varón	Nik ekartzen	juat	jītuat
	ik ekartzen	dok	dītuk
	berak ekartzen	jok	jītuk
	guk ekartzen	juagu	jītuagu
	zuek ekartzen	dozue	dītuzue
	eurak ekartzen	juek	jītuek
A hembra	Nik ekartzen	jonat	jītunat
	zuk ekartzen	don	dītun
	berak ekartzen	jon	jītun
	guk ekartzen	jonagu	jītunagu
	zuek ekartzen	dozue	dītuzue
	eurak ekartzen	jone	jītune
Común	Nik ekartzen	dot	dītut
	zuk ekartzen	dozu	dītuzu
	berak ekartzen	dau	dītu
	guk ekartzen	dogu	dītugu
	zuek ekartzen	dozue	dītuzue
	eurak ekartzen	dabe	dītue

Pretéritos

A varón	Nik ekartzen	najuan	najītuan
A hembra	Nik ekartzen	najonan	najītunan
Común	Nik ekartzen	neban	nītuan
A varón	Nik ekarri	juat	jītuat
A hembra	Nik ekarri	jonat	jītunat
Común	Nik ekarri	dot	dītut
A varón	Nik ekarri	najuan	najītuan
A hembra	Nik ekarri	najonan	najītunan
Común	Nik ekarri	neban	nītuan

A varón	Nik ekarri izan	juat	jīuat
A hembra	Nik ekarri izan	jonat	jītunat
Común	Nik ekarri izan	dot	dītut
A varón	Nik ekarri izan	najuan	najītuan
A hembra	Nik ekarri izan	najonan	najītunan
Común	Nik ekarri izan	neban	nītuan
A varón	Nik ekarri izan izan	juat	jīuat
A hembra	Nik ekarri izan izan	jonat	jītunat
Común	Nik ekarri izan izan	dot	dītut
A varón	Nik ekarri izan izan	najuan	najītuan
A hembra	Nik ekarri izan izan	najonan	najītunan
Común	Nik ekarri izan izan	neban	nītuan

Futuros

A varón	Nik ekarriko	juat	jīuat
A hembra	Nik ekarriko	jonat	jītunat
Común	Nik ekarriko	dot	dītut
A varón	Nik ekarriko	najuan	najītuan
A hembra	Nik ekarriko	najonan	najītunan
Común	Nik ekarriko	neban	nītuan
A varón	Nik ekarri izango	juat	jīuat
A hembra	Nik ekarri izango	jonat	jītunat
Común	Nik ekarri izango	dot	dītut
A varón	Nik ekarri izango	najuan	najītuan
A hembra	Nik ekarri izango	najonan	najītunan
Común	Nik ekarri izango	neban	nītuan
A varón	Nik ekarri izan izango	juat	jīuat
A hembra	Nik ekarri izan izango	jonat	jītunat
Común	Nik ekarri izan izango	dot	dītut

A varón	Nik ekarri izan izango	najuan	najituan
A hembra	Nik ekarri izan izango	najonan	najitunan
Común	Nik ekarri izan izango	neban	niñuan

Imperativo

A varón	Ekarrik	ekarrixaz
A hembra	Ekarriñ	ekarriñaz
Común	Ekarri deixala	ekarri deixazela
	Ekarri deigun	ekarri deiguzen
	Ekarri zue	ekarri zuez
	Ekarri deixela	ekarri deixezela
Común	Segunda persona del singular. Ekarrizu	ekarrizuz

Subjuntivo

Presente		Singular	Plural
A varón	Nik ekarri ik ekarri	deirala deixala	deirazela deixazela
A hembra	Ik ekarri	deixanala	deixanazela
Común	Zuk ekarri berak ekarri guk ekarri zuek ekarri eurak ekarri	deizula deixala deigula deizuela deixela	deizuzela deixazela deiguzela deizuezela deixezaela

Pretéritos

A varón	Nik ekarri izan	deirala	deirazela
A hembra	Nik ekarri izan ik ekarri izan	deirala deixanala	deirazela deixanazela
Común	Nik ekarri izan zuk ekarri izan	deirala deizula	deirazela deizuzela

Futuros

A varón	Nik ekarri izango	deirala	deirazela
A hembra	Nik ekarri izango	deirala	deirazela
	ik ekarri izango	deixanala	deixanazela
Común	Nik ekarri izango	deirala	deirazela
	zuk ekarri izango	deizula	deizuzela

Optativo**Presente**

A varón	Nik ekarri	deiran	deirazen
	ik ekarri	deixan	deixazen
A hembra	Ik ekarri	deixanan	deixanazen
Común	Zuk ekarri	deizun	deizuzen
	berak ekarri	deixan	deixazen
	guk ekarri	deigun	deiguzen
	zuek ekarri	deizuen	deizuezen
	eurak ekarri	deixen	deixezen

Pretérito

A varón	Nik ekarri izan	deiran	deirazen
A hembra	Nik ekarri izan	deiran	deirazen
	ik ekarri izan	deixanan	deixanazen
Común	Nik ekarri izan	deiran	deirazen
	zuk ekarri izan	deizun	deizuzen

Futuro

A varón	Nik ekarri izango	deiran	deirazen
A hembra	Nik ekarri izango	deiran	deirazen
	ik ekarri izango	deixanan	deixanazen
Común	Nik ekarri izango	deiran	deirazen
	zuk ekarri izango	deizun	deizuzen

Condicional

Presente

A varón	Nik ekarri	baneu	banitu
	ik ekarri	baeu	baitu
A hembra	Ik ekarri	baeun	baitun
Común	Zuk ekarri	bazendu	bazenduz
	berak ekarri	baleu	balitu
	guk ekarri	bagendu	bagenduz
	zuek ekarri	bazendue	bazenduez
	eurak ekarri	balebe	balitue

Pretérito

A varón	Nik ekarri izan	baneu	banitu
A hembra	Nik ekarri izan	baneu	banitu
	ik ekarri izan	baeun	baitun
Común	Nik ekarri izan	baneu	banitu
	zuk ekarri izan	bazendu	bazenduz

Futuro

A varón	Nik ekarri izango	baneu	banitu
A hembra	Nik ekarri izango	baneu	banitu
	ik ekarri ezango	baeun	baitun
Común	Nik ekarri izango	baneu	banitu
	zuk ekarri izango	bazendu	bazenduz

NOTA.—Tanto en el subjuntivo, el optativo y en el condicional, pueden desarrollarse los paradigmas de a varón, a hembra y común del pretérito remoto **ekarri izan izan** y del futuro **ekarri izan izango**, que hemos pasado por alto.

Infinitivo	Ekarri
Gerundio	Ekartzen
Participios	Ekarri dana
	Ekarri zana
	Ekarriko dana
	diranak
	ziranak
	diranak

COMPLEJOS VERBALES DE LOS TRANSITIVOS

Modo indicativo

Nuestras flexiones siendo agente del verbo tú, él, vosotros, ellos; y el término de la acción del verbo el acusativo **ni**, que puede estar expreso o sobreentenderse.

Presente		ik	berak	zuek	eurak	
A varón	Ekartzen	nok	najok	nozue	najuek	ni
A hembra	Ekartzen	non	najon	nozue	najone	ni
Común	Ekartzen	nozu	nau	nozue	nabe	ni

Pretérito

A varón	Ekartzen	ninduan	najinduan	ninduzuen	najinduen	ni
A hembra	Ekartzen	ninduanan	najindunan	ninduzuen	najindonen	ni
Común	Ekartzen	ninduzun	ninduan	ninduzuen	ninduen	ni

Futuro

A varón	Ekarriko	nok	najok	nozue	najuek	ni
A hembra	Ekarriko	non	najon	nozue	nabe	ni
Común	Ekarriko	nozu	nau	nozue	najone	ni

El pretérito se perfecciona por el procedimiento regular que puede verse en las conjugaciones que preceden: **Ekarri nok; Ekarri ninduan; Ekarri izan nok; Ekarri izan ninduan; Ekarri izan izan nok; Ekarri izan izango ninduan.**

El futuro se perfecciona por el mismo procedimiento: **Ekarriko ninduan; Ekarri izango nok; Ekarri izango ninduan; Ekarri izan izango nok; Ekarri izan izango ninduan.**

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas yo, él, nosotros, ellos; y el término de la acción del verbo el acusativo **i** "tú", que puede estar expreso o sobreentenderse.

Presente		nik	berak	guk	eurak	
A varón	Ekartzen	aut	au	aguan	abe	i
A hembra	Ekartzen	aut	au	aguan	abe	i
Común	Ekartzen	zaitut	zaitu	zaiñugu	zaitue	zu

Pretérito

A varón	Ekartzen	induaten	induan	induagun	induen	i
A hembra	Ekartzen	indunaten	induanan	induagun	indunen	i
Común	Ekartzen	zinduran	zinduzen	zindugun	zinduezen	zu

Futuro		nik	berak	guk	eurak	
A varón	Ekarriko	aut	au	aguan	abe	i
A hembra	Ekarriko	aut	au	aguan	abe	i
Común	Ekarriko	zaiñut	zaiñu	zaiñugu	zaiñue	zu

La misma observación rige aquí y en toda la serie respecto al procedimiento de perfeccionar el pretérito y el futuro.

Obsérvese que las desinencias del presente y el futuro son las mismas, variando solamente el miembro del verbo que se conjuga.

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas yo, tú, nosotros, vosotros, ellos; y el término de la acción el acusativo **bera**, que puede expresarse o sobreentenderse.

Presente		nik	ik
A varón	Ekartzen	juat	dok
A hembra	Ekartzen	jonat	don
Común	Ekartzen	dot	dozu

Pretérito			
A varón	Ekartzen	najuan	eban
A hembra	Ekartzen	najonan	ebanan
Común	Ekartzen	neban	zenduan

Futuro			
A varón	Ekarriko	juat	dok
A hembra	Ekarriko	jonat	don
Común	Ekarriko	dot	dozu

guk	zuek	eurak	
juagu	dozue	juek	bera
jonagu	dozue	jone	bera
dogu	dozue	dabe	bera
genduan	zenduen	juen	bera
gendunan	zenduen	jonen	bera
genduan	zenduen	eben	bera
juagu	dozue	juek	bera
jonagu	dozue	jone	bera
dogu	dozue	dabe	bera

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas tú, él, vosotros, ellos; y el término de la acción del verbo el acusativo **gu**, que puede estar expreso o sobreentenderse.

Presente		ik
A varón	Ekartzen	gaiťuk
A hembra	Ekartzen	gaiťun
Común	Ekartzen	gaiťuzu
Pretérito		
A varón	Ekartzen	giňuazen
A hembra	Ekartzen	giňunazen
Común	Ekartzen	giňuzuzen
Futuro		
A varón	Ekarriko	gaiťuk
A hembra	Ekarriko	gaiťun
Común	Ekarriko	gaiťuzu
berak	zuek	eurak
jaiťuk	gaiťuzue	gaiťuek
jaiťun	gaiťuzue	gaiťune
gaitu	gaiťuzue	gaitue
jiňuazen	giňuzuezen	giňuezen
jiňunazen	giňuzuezen	giňuezen
giňuzen	giňuzuezen	giňuezen
jaiťuk	gaiťuzue	gaiťuek
jaiťun	gaiťuzue	gaiťune
gaitu	gaiťuzue	gaitue

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas yo, él, nosotros, ellos; y el término de la acción el acusativo **zuek**, que puede estar expreso o sobreentenderse.

Presente		nik
A varón	Ekartzen	zaiťuraz
A hembra	Ekartzen	zaiťuraz
Común	Ekartzen	zaiťuraz

Pretérito

A varón	Ekartzen	ziñurazen
A hembra	Ekartzen	ziñurazen
Común	Ekartzen	ziñurazen

Futuro

A varón	Ekarriko	zaituraz
A hembra	Ekarriko	zaituraz
Común	Ekarriko	zaituraz

berak   guk   eurak

zaiñuzu	zaiñugu	zaiñue	zuek
zaiñuzu	zaiñugu	zaiñue	zuek
zaiñuzu	zaiñugu	zaiñue	zuek
ziñuzen	ziñuguzen	ziñuezen	zuek
ziñuzen	ziñuguzen	ziñuezen	zuek
ziñuzen	ziñuguzen	ziñuezen	zuek
zaiñuzu	zaiñugu	zaiñue	zuek
zaiñuzu	zaiñugu	zaiñue	zuek
zaiñuzu	zaiñugu	zaiñue	zuek

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas yo, tú, él, nosotros, vosotros; y el término de la acción del verbo el acusativo **eurak**, que puede estar expreso o implícito.

Presente		nik	ik
A varón	Ekartzen	jiñuaraz	diñuk
A hembra	Ekartzen	jiñunaraz	diñun
Común	Ekartzen	diñuraz	diñuzu

Pretérito

A varón	Ekartzen	najíuan	iúan
A hembra	Ekartzen	najíunan	iúnan
Común	Ekartzen	níuan	zenduezen

Futuro

A varón	Ekarriko	jiñuaraz	diñuk
A hembra	Ekarriko	jiñunaraz	diñun
Común	Ekarriko	dituraz	diñuzu

berak**guk****zuek**

jiñuk	jiñuaguz	diñuzue	eurak
jiñun	jiñunaguz	diñuzue	eurak
diñu	diñugu	diñuzue	eurak
jiñuen	genduzen	zenduezen	eurak
jiñunan	gendunazen	zenduezen	eurak
ziñuan	genduazan	zenduezen	eurak
jiñuk	jiñuaguz	diñuzue	eurak
jiñun	jiñunaguz	diñuzue	eurak
diñu	diñugu	diñuzue	eurak

Subjuntivo

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas tú, él, vosotros, ellos; y el término de la acción del verbo el acusativo **ni**, expreso o implícito.

Presente**ik**

A varón	Ekarri	neixala
A hembra	Ekarri	neixanala
Común	Ekarri	neizula

Pretérito

A varón	Ekarri izan	neixala
---------	-------------	---------

Futuro

A varón	Ekarri izango	neixala
---------	---------------	---------

berak**zuek****eurak**

neixala	neizuela	neixela	ni
neixala	neizuela	neixela	ni
neixala	neizuela	neixela	ni
neixala	neizuela	neixela	ni
neixala	neizuela	neixela	ni

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas yo, él, nosotros, ellos; y el término de la acción el acusativo **i** o **zu**, expreso o implícito.

Presente		nik
A varón	Ekarri	autela
A hembra	Ekarri	autela
Común	Ekarri	zaiturala

Pretérito		
A varón	Ekarri izan	autela

Futuro		
A varón	Ekarri izango	autela

berak	guk	eurak	
auteabela	auteagula	auteabela	i
auteabela	auteagula	auteabela	i
zaiñuzela	zaiñuguzela	zaiñuezela	zu
auteabela	auteagula	auteabela	i
auteabela	auteagula	auteabela	i

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas yo, tú, nosotros, vosotros, ellos; y el término de la acción del verbo el acusativo **bera**, expreso o implícito.

Presente		nik	zuk
A varón			
A hembra	{	Ekarri	deirala
Común			deixala

Pretérito			
A varón	{		
A hembra		Ekarri izan	deirala
Común			deixala

Futuro

A varón	{	Ekarri izango	deirala	deixala
A hembra				
Común				

guk	zuek	eurak
------------	-------------	--------------

deigula	deizuela	deixela	bera
deigula	deizuela	deixela	bera
deigula	deizuela	deixela	bera

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas tú, él, vosotros, ellos; y el término de la acción del verbo el acusativo **gu**, expreso o implícito.

Presente

A varón	{	zuk	berak
A hembra			
Común			

Pretérito

A varón	{		
A hembra			
Común			

Futuro

A varón	{	zuek	eurak
A hembra			
Común			

zuek	eurak
-------------	--------------

gaizuguzuela	gaituguzela	gu
gaizuguzuela	gaituguzela	gu
gaizuguzuela	gaituguzela	gu

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas yo, él, nosotros, ellos; y el término de la acción del verbo en acusativo expreso o implícito, **zuek**.

Presente		nik	berak
A varón			
A hembra	{	Ekarri	
Común			zaiturazela
			zaituzuzela

Pretérito

A varón	{	Ekarri izan	zaiturazela	zaituzuzela
A hembra				
Común				

Futuro

A varón	{	Ekarri izango	zaiturazela	zaituzuzela
A hembra				
Común				

guk	eurak	
zaituguzela	zaituzuezela	zuek
zaituguzela	zaituzuezela	zuek
zaituguzela	zaituzuezela	zuek

Nuestras flexiones siendo el agente del verbo las personas yo, tú, él, nosotros, vosotros; y el término de la acción del verbo el acusativo **eurak**, expreso o implícito.

Presente		nik	ik
A varón			
A hembra	{	Ekarri	deirazela
Común			deixazela

Pretérito

A varón	{	Ekarri izan	deiraxela	deixazela
A hembra				
Común				

Futuro

A varón			
A hembra			
Común			
		Ekarri izango	asirazela
			deixazela
	berak	guk	zuek
	deixazela	deiguzela	deizuezela
	deixazela	deiguzela	deizuezela
	deixazela	deiguzela	deizuezela

Optativo

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas tú, él, vosotros, ellos; y el término de la acción del verbo el acusativo **ni**, expreso o implícito.

Presente		ik	berak
A varón			
A hembra			
Común			
	Ekarri	naixan	neixan

Pretérito

A varón			
A hembra			
Común			
	Ekarri izan	naixan	neixan

Futuro

A varón			
A hembra			
Común			
	Ekarri izango	naixan	neixan

zuek eurak

neizuen	neixen	ni
neizuen	neixen	ni
neizuen	neixen	ni

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas yo, él, nosotros, ellos; y el término de la acción del verbo el acusativo **i** o **zu**, expreso o implícito.

Presente		nik	berak
A varón		Ekarri	aītian
A hembra	{	Ekarri	zaiītaran
Común			aiñ zaiñezun

Pretérito

A varón		Ekarri izan	aītian	aiñ
A hembra	{	Ekarri izan	zaiītaran	zaiñezun
Común				

Futuro

A varón		Ekarri izango	aītian	aiñ
A hembra	{	Ekarri izango	zaiītaran	zaiñezun
Común				

guk

guk	eurak	
aītegun	aītien	i
zaiñegun	zaiñezuen	zu
aītegun	aītien	i
zaiñegun	zaifezuen	zu
aītegun	aītien	i
zaiñegun	zaiñezuen	zu

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas yo, tú, nosotros, vosotros, ellos; y el término de la acción del verbo el acusativo **bera**, expreso o implícito.

Presente		nik	ik-zuk
A varón		Ekarri	deiran
A hembra	{	Ekarri	deiran
Común			deizun

Pretérito

A varón	{	Ekarri izan	deiran	deixan
A hembra		Ekarri izan	deiran	deizun
Común				

Futuro

A varón	{	Ekarri izango	deiran	deixan
A hembra		Ekarri izango	deiran	deizun
Común				

guk

deigun

deigun

deigun

deigun

deigun

deigun

zuek

deizuen

deizuen

deizuen

deizuen

deizuen

deizuen

eurak

deixen

deixen

deixen

deixen

deixen

deixen

bera

bera

bera

bera

bera

bera

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas tú, él, vosotros, ellos; y el término de la acción del verbo el acusativo **gu**, expreso o implícito.

Presente

A varón	{	Ekarri	gai <small>tz</small> azzen	gai <small>tz</small> azzen
A hembra		Ekarri		
Común				

ik-zuk**berak**gaitzazzengaitzazzen**Pretérito**

A varón	{	Ekarri izan	gai <small>tz</small> azzen	gai <small>tz</small> azzen
A hembra		Ekarri izan		
Común				

gaitzazzengaitzazzengaitzazzengaitzazzen**Futuro**

A varón	{	Ekarri izango	gai <small>tz</small> azzen	gai <small>tz</small> azzen
A hembra		Ekarri izango		
Común				

gaitzazzengaitzazzengaitzazzengaitzazzen

zuek	eurak	
gaizuguzen	gaizuguezen	gu

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas yo, él, nosotros, ellos; y el término directo de la acción del verbo el acusativo **zuek**, expreso o implícito.

Presente

A varón	Ekarrí	nik	berak
A hembra		zaizurazen	zaizuzen
Común			

Pretérito

A varón	Ekarrí izan	nik	berak
A hembra		zaizurazen	zaizuzen
Común			

Futuro

A varón	Ekarrí izango	nik	berak
A hembra		zaizurazen	zaizuzen
Común			

guk

zaizuguzen	zaizuezen	zuek
zaizuguzen	zaizuezen	zuek
zaizuguzen	zaizuezen	zuek

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas yo, tú, él, nosotros, vosotros; y el término directo de la acción del verbo el acusativo **eurak**, expreso o implícito.

Presente

A varón
A hembra
Común

} Ekarri

nik

ik

deirazen

deixazan

Pretérito

A varón
A hembra
Común

} Ekarri izan

deirazen

deixazan

Futuro

A varón
A hembra
Común

} Ekarri izango

deirazen

deixazan

berak

guk

zuek

deixazan
deixazan
deixazan

deiguzen
deiguzen
deiguzen

deizuezan
deizuezan
deizuezan

eurak
eurak
eurak

Condicional

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas tú, él, vosotros, ellos; y el término directo de la acción del verbo el acusativo **ni**, expreso o implícito.

Presente

A varón
A hembra
Común

Ekarri
Ekarri
Ekarri

ik

berak

baninduk
banindun
baninduzu

banindu
banindu
banindu

Pretérito

A varón	Ekarri izan	baninduk	banindu
---------	-------------	----------	---------

Futuro

A varón	Ekarri izango	baninduk	banindu
---------	---------------	----------	---------

zuek   eurak

baninduzue	banindue	ni

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas yo, él, nosotros, ellos; y el término de la acción del verbo el acusativo **i** o **zu**, expresos o tácitos.

Presente

		nik	berak
A varón	Ekarri	baindut	baindu
A hembra	Ekarri	bazinduraz	bazindu
Común			

Pretérito

A varón	Ekarri izan	baindut	baindu
---------	-------------	---------	--------

Futuro

A varón	Ekarri izango	baindut	baindu
---------	---------------	---------	--------

guk   eurak

baindugu	bainduen	i
bazindugu	bazinduen	zu
baindugu	bainduen	i
baindugu	bainduen	i

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas yo, tú, nosotros, vosotros, ellos; y el término de la acción del verbo el acusativo **bera**, expreso o tácito.

Presente

		nik	ik
A varón	Ekarri	baneu	baeu
A hembra	Ekarri	baneu	baeun
Común	Ekarri	baneu	bazendu

Pretérito

A varón	Ekarri izan	baneu	baeu
---------	-------------	-------	------

Futuro

A varón	Ekarri izango	baneu	baeu
---------	---------------	-------	------

guk

guk	zuek	eurak	
bagendu	bazendue	baeben	bera
bagendun	bazendue	baeben	bera
bagendu	bazendue	baeben	bera
bagendu	bazendue	baeben	bera
bagendu	bazendue	baeben	bera

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas tú, él, vosotros, ellos; y el término de la acción del verbo el acusativo **gu**, expreso o implícito.

Presente

		ik	berak
A varón			
A hembra			
Común			

} Ekari
 } Ekari
 } bainduazzen
 } bazinguzuzen

Pretérito

A varón	Ekarri	bainduazzen	baginduzen
---------	--------	-------------	------------

Futuro

A varón	Ekarri izango	bainduazzen	baginduzen
---------	---------------	-------------	------------

zuek**eurak**

bazinguzuezen	baginduezen	gu

Nuestras flexiones siendo agente del verbo los personales yo, él, nosotros, ellos; y el término de la acción del verbo el acusativo **zuek**, expreso o implícito.

Presente**nik****berak**

A varón	{	Ekarri	baziñuraz	baziñuez
A hembra				
Común				

Pretérito

A varón	{	Ekarri izan	baziñuraz	baziñuez
A hembra				
Común				

Futuro

A varón	{	Ekarri izango	baziñuraz	baziñuez
A hembra				
Común				

guk**eurak**

baziñuguzen	bazinduzuezen	zuek
baziñuguzen	bazinduzuezen	zuek
baziñuguzen	bazinduzuezen	zuek

Nuestras flexiones siendo agente del verbo las personas yo, tú, él, nosotros, vosotros; y el término de la acción del verbo el acusativo **eurak**, expreso o implícito.

Presente

A varón
A hembra
Común

} Ekari
Ekari

nik**ik**banitubaitubanitu

bazenduz

Pretérito

A varón

Ekari izan

banitubaitu**Futuro**

A varón

Ekari izango

banitubaitu**berak****guk****zuek**balitu

bagenduz

bazenduz

eurak

balifu

bagenduz

bazenduz

eurak

balitu

bagenduz

bazenduz

eurak

balitu

bagenduz

bazenduz

eurak

COMPLEJOS DE LOS VERBOS TRANSITIVOS

Modo indicativo

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la primera persona **nik**, implicando la flexión régimen directo en singular o plural y el indirecto en los dativos yo a ti, yo a él, yo a vosotros, yo a ellos.

	iri	berari	zueri	eureri
A varón	Acusativo en singular			
Presente	nik ekartzen deuat	jetsat	detsuet	jetset
Pretérito	nik ekartzen neuan	naetsan	netsuen	naetsen
Futuro	Nik ekarriko deuat	jetsat	detsuet	jetset
A varón	Acusativo en plural			
Presente	nik ekartzen deuaraz	jetsaraz	detsueraz	jetseraz
Pretérito	nik ekartzen neuazen	naetsazen	netsuezan	naetsezan
Futuro	Nik ekarriko deuaraz	jetsaraz	detsueraz	jetseraz
A hembra	Acusativo en singular			
Presente	nik ekartzen deunat	jetsanat	detsuet	jetsanet
Pretérito	nik ekartzen neuanan	naetsanan	netsuen	naetsanen
Futuro	Nik ekarriko deunat	jetsanat	detsuet	jetsanet
A hembra	Acusativo en plural			
Presente	nik ekartzen deuanaraz	jetsanaraz	detsueraz	jetsanerez
Pretérito	nik ekartzen neuanazen	naetsanazen	netsuezan	naetsanazen
Futuro	Nik ekarriko deuanaraz	jetsanaraz	detsueraz	jetsanerez
Común	Acusativo en singular			
Presente	nik ekartzen detsut	detsat	detsuet	detset
Pretérito	nik ekartzen netsun	netsan	netsuen	netsen
Futuro	Nik ekarriko detsut	detsat	detsuet	detset
Común	Acusativo en plural			
Presente	nik ekartzen detsuraz	detseraz	detsueraz	detseraz
Pretérito	nik ekartzen netsuen	netsezen	netsuezan	netsezen
Futuro	Nik ekarriko detsuraz	detseraz	detsueraz	detseraz

El pretérito y el futuro se perfeccionan siempre por el mismo procedimiento: **Nik ekarri izan deuat, nik ekarri izan izan deuat; nik ekarri izango deuat, nik ekarri izan izango deuat**. En esta serie, como en la anterior, las flexiones del auxiliar son idénticas para el presente y el futuro, variando solamente el verbo que se conjuga: **ekartzen, ekarriko**.

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la segunda persona del singular **ik**, **zuk** e implicando la flexión régimen directo en singular o plural y el indirecto en los dativos tú a mí, tú a él, tú a nosotros y tú a ellos.

		neri	berari	guri	eureri
A varón	Acusativo en singular				
Presente	Ik ekartzen	destak	detsak	deskuk	detsek
Pretérito	Ik ekartzen	estan	etsan	deskuan	etsen
Futuro	Ik ekarriko	destak	detsak	deskuk	detsek
A varón	Acusativo en plural				
Presente	Ik ekartzen	destaz	detsaz	deskuaZ	detsez
Pretérito	Ik ekartzen	estazen	etsasen	eskuaZen	etsezen
Futuro	Ik ekarriko	destaz	detsaz	deskuaZ	detsez
A hembra	Acusativo en singular				
Presente	Ik ekartzen	destan	detsan	deskun	detsen
Pretérito	Ik ekartzen	estanan	etsanan	deskunan	etsanen
Futuro	Ik ekarriko	destan	detsan	deskun	detsen
A hembra	Acusativo en plural				
Presente	Ik ekartzen	destanaz	etsanaz	deskunaz	etsenaz
Pretérito	Ik ekartzen	destanazen	etsanazen	deskunazen	etsanezen
Futuro	Ik ekarriko	destanaz	etsanaz	deskunaz	etsenaz
Común	Acusativo en singular				
Presente	Zuk ekartzen	destazu	etsazu	deskuzu	etsezu
Pretérito	Zuk ekartzen	destazun	etsazun	deskuzun	etsezuñ
Futuro	Zuk ekarriko	destazu	etsazu	deskuzu	etsezu
Común	Acusativo en plural				
Presente	Zuk ekartzen	destazuz	etsazuz	deskuzuz	etseuz
Pretérito	Zuk ekartzen	destazuzen	etsazuzen	deskuzuzen	etseuzen
Futuro	Zuk ekarriko	destazuz	etsazuz	deskuzuz	etseuz

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la tercera persona del singular **berak** e implicando la flexión acusativo en singular o plural y los dativos él a mí, él a ti, él a otro, él a nosotros, él a vosotros y él a ellos.

Berak ekartzen, berak ekarriko

A varón   *neri*   *iri*   *ari*

S. Presente	jestak	deuk	jetsak
Pretérito	jestan	euan	jetsan
Futuro	jestak	deuk	jetsak
P. Presente	jestaz	deuaz	jetsaz
Pretérito	estazaten	deuazzen	jetsazzen
Futuro	jestaz	deuaz	jetsaz

A hembra

S. Presente	jestan	deun	jetsan
Pretérito	jestanan	deuanan	jetsanan
Futuro	jestan	deun	jetsan
P. Presente	jestanaz	deuanaz	jetsanaz
Pretérito	jestanazen	deuanazen	jetsanazen
Futuro	jestanaz	deuanaz	jetsanaz

Común

S. Presente	deste	detsu	detsa
Pretérito	zestan	zetsan	etsan
Futuro	aeste	detsu	detsa
P. Presente	destaz	detsuz	detsaz
Pretérito	zestazen	zetsuzen	etsazen
Futuro	destaz	detsuz	detsaz

	guri	zueri	eureri
	jeskuk	detsue	jetsek
	eskun	etsuen	jetsen
	jeskuk	detsue	jetsek
	jeskuaz	detsuez	jetsezak
	jeskuazen	detsuezen	jetsezen
	jeskuaz	detsuez	jetsezak
	jeskun	detsue	jetsane
	jeskunan	detsuen	jetsanen
	jeskun	detsue	jetsane
	jeskunaz	detsuez	jetsanez
	jeskunazen	detsuezen	jetsanezen
	jeskunaz	detsuez	jetsanez
	desku	detsue	detse
	zeskun	zetsuen	zetsen
	desku	detsue	detse
deskuz		detsuez	detsez
	zeskuzen	zetsuezen	zetsenen
	deskuz	detsuez	detsez

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la primera persona del plural **guk** e implicando la flexión acusativo en singular o plural y dativos en nosotros a ti, nosotros a él, nosotros a vosotros y nosotros a ellos.

		iri	berari	zueri	eureri
S.	Presente	Guk ekartzen	deuagu	jetsagu	detsugu
	Pretérito	Guk ekartzen	euaun	jetsagun	detsugun
	Futuro	Guk ekarriko	deuagu	jetsagu	detsugu
P.	Presente	Guk ekartzen	deuaguz	jetsaguzen	detsaguzen
	Pretérito	Guk ekartzen	euaguzen	jetsaguzen	detsaguzen
	Futuro	Guk ekarriko	deuaguz	jetsaguzen	detsaguzen

A hembra

S. Presente	Guk ekartzen deunagu	jetsanagu	detsugu	jetsenagu
Pretérito	Guk ekartzen euanagun	jetsariagun	detsugun	jetsanagun
Futuro	Guk ekarriko deunagu	jetsanagu	detsugu	jetsenagu
P. Presente	Guk ekartzen deuanaguz	jetsanaguz	detsuguz	jetsenaguz
Pretérito	Guk ekartzen euanaguzen	jetsanaguzen	detsueguzen	jetsenaguzen
Futuro	Guk ekarriko deuanaguz	jetsanaguz	detsuguz	jetsenaguz

Común

S. Presente	Guk ekartzen detsugu	detsagu	detsugu	detsegu
Pretérito	Guk ekartzen zetsugun	detsagun	zetsugun	zetsegun
Futuro	Guk ekarriko detsugu	detsagu	detsugu	detsegu
P. Presente	Guk ekartzen detsuguz	detsaguz	detsueguz	detseguz
Pretérito	Guk ekartzen detsuguzen	zetzeguzen	zetsueguzen	zetseguzen
Futuro	Guk ekarriko detsuguz	detsaguz	detsueguz	detseguz

Nuestras flexiones siendo agente la segunda persona del plural **zuek** e implicando la flexión acusativo en singular o plural y dativos en vosotros a mí, vosotros a él, vosotros a nosotros, vosotros a ellos.

En el caso de la segunda persona del plural no hay flexiones en **i**, y éstas son iguales para dirigirse a varón o hembra.

		neri	berari	guri	eureri
Común	Acusativo en singular				
Presente	Zuek ekartzen destazue	etsazue	deskuzue	detsazue	
Pretérito	Zuek ekartzen destazuen	etsazuen	deskuzuen	zetsazuen	
Futuro	Zuek ekarriko destazue	etsazue	deskuzue	detsazue	
Común	Acusativo en plural				
Presente	Zuek ekartzen destazuez	etsazuez	deskuzuez	detsazuez	
Pretérito	Zuek ekartzen destazuezen	etsazuezen	deskuzuzen	zetsazuezen	
Futuro	Zuek ekarriko destazuez	etsazuez	deskuzuez	detsazuez	

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la tercera persona del plural **eurak** e implicando la flexión acusativo en singular o plural y dativos en ellos a ti, a mí, a él, a nosotros, vosotros y a otros.

A varón		neri	iri
S. Presente	Eurak ekartzen	jestek	deuek
Pretérito	Eurak ekartzen	jesten	euen
Futuro	Eurak ekarriko	jestek	deuek
P. Presente		jestezak	deuezak
Pretérito	Eurak ekartzen	jestezen	deuezen
Futuro	Eurak ekarriko	jestezak	deuezak
A hembra			
S. Presente	Eurak ekartzen	jestane	deune
Pretérito	Eurak ekartzen	jestanen	euanen
Futuro	Eurak ekarriko	jestane	deune
P. Presente		jestanez	deunez
Pretérito	Eurak ekartzen	jestanezen	euanezen
Futuro	Eurak ekarriko	jestanez	deunez
Común			
S. Presente	Eurak ekartzen	deste	detsue
Pretérito	Eurak ekartzen	eskuen	etsuen
Futuro	Eurak ekarriko	deste	detsue
P. Presente		destez	detsuez
Pretérito	Eurak ekartzen	zestezen	detsuezen
Futuro	Eurak ekarriko	destez	detsuez

eureri	guri	zueri	arerri
jetsek	jeskuek	detsue	jetsek
jetsen	jeskuen	zetsuen	jetsen
jetsek	jeskuek	detsue	jetsek
jetsezak	jeskuezak	detsuezak	jetsezak
jetsezen	jeskuezen	zetsuezen	jetsezek
jetsezak	jeskuezak	detsuezak	jetsezak
jetsane	jeskune	detsue	jetsane
jetsanen	jeskunen	zetsuen	jetsanen
jetsane	jeskune	detsue	jetsane
jetsanez	jeskunez	detsuez	jetsane
jetsanezen	jeskunezen	zetsuezen	jetsanez
jetsanez	jeskunez	detsuez	jetsane
etse	deskue	detsue	detse
etsen	zeskuen	zetsuen	etsen
etse	deskue	detsue	detse
etsez	deskuez	detsuez	detsez
etsezen	zeskuezen	zetsuezen	etsezen
etsez	deskuez	detsuez	detsez

Imperativo

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la segunda persona del singular **ik** o **zuk** e implicando la flexión régimen directo en singular o plural y el indirecto en dativos tú a mí, tú a él, tú a nosotros y tú a ellos.

Singular	neri	berari	guri	eureri
A var. (ik)	ekarrirak	ekarrixok	ekarriguk	ekarrixuek
A hem. (ik)	ekarriran	ekarrixon	ekarrigun	ekarrixuen
Común (zuk)	ekarrirazu	ekarrixozu	ekarriguzu	ekarrixozue

Plural

A var. (ik)	ekarriraz	ekarrixuaz	ekarriguaz	ekarrixuez
A hem. (ik)	ekarriranaz	ekarrixonaz	ekarrigunaz	ekarrixuenaz
Común (zuk)	ekarrirazuz	ekarrixozuz	ekarriguzuz	ekarrixozuez

Si fuesen agentes las demás personas, esto es, yo, él, nosotros, vosotros, ellos, las flexiones serían iguales al subjuntivo que sigue.

Subjuntivo

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la primera persona del singular **nik** y expresando régimen directo en singular o plural y el indirecto o dativo en yo a ti, yo a él, yo a vosotros, yo a ellos.

	iri	berari	zueri	eureri
--	-----	--------	-------	--------

Singular presente

A varón	Nik ekarri	deuarala	deixorala	deizuerala	deijuerala
A hembra	Nik ekarri	deunarala	deixonaña	deizuerala	deijuerala
Común	Nik ekarri	deizurala	deixorala	deizuerala	deijuerala

Plural

A varón	Nik ekarri	deuarazela	deixorazela	deizuerazela	deijuerazela
A hembra	Nik ekarri	deunarazela	deixorazela	deizuerazela	deijuerazela
Común	Nik ekarri	deizuerazela	deixorazela	deizuerazela	deijuerazela

El pretérito y el futuro suelen construirse con el auxiliar **izan**, siendo invariable el tema del **ekarri** y las flexiones las mismas del presente.

Nik ekarri izan deuarala; nik ekarri izan izan deuarala, etc.

Nik ekarri deuarala; nik ekarri izango deuarala, etc.

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la segunda persona del singular **ik** o **zuk** e implicando la flexión régimen directo en singular o plural y el indirecto en tú a mí, tú a él, tú a nosotros y tú a ellos.

Singular	Presente	neri	berari	guri	eureri
----------	----------	------	--------	------	--------

A varón	Ik ekarri	neixarala	deixuala	deiguala	deixuela
A hembra	Ik ekarri	neiranala	deixuanala	deiguanala	deixuenala
Común	Zuk ekarri	neirazula	deixazula	deiguzula	deixazuela

Plural

A varón	Ik ekarri	neiarazela	deixuazela	deiguazela	deixuezela
A hembra	Ik ekarri	neiranazela	deixanazela	deiguanazela	deixuenazela
Común	Zuk ekarri	neirazuzela	deixazuzela	deiguzuzela	deizuezela

Pretérito: **Ik ekarri izan neiarala**, etc.

Futuro: **Ik ekarri izango neiarala**, etc.

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la tercera persona del singular **berak** e implicando la flexión régimen directo en singular o plural y el indirecto en él a mí, él a ti, él a nosotros, él a vosotros y él a ellos.

Singular		neri	iri
A varón	Berak ekarri	deirala	deiala
A hembra	Berak ekarri	deirala	deianala
Común	Berak ekarri	deirala	deizula
Plural			
A varón	Berak ekarri	deirazela	deixazela
A hembra	Berak ekarri	deirazela	deianazela
Común	Berak ekarri	deirazela	deizuezela
	guri	zueri	eureri
	deigula	deizula	deixuela
	deigula	deizula	deixuela
	deigula	deizula	deixuela
	deiguzela	deizuezela	deixuezela
	deiguzela	deizuezela	deixuezela
	deiguzela	deizuezela	deixuezela

Pretérito: berak ekarri izan deirala, etc.

Futuro: berak ekarri izango deirala, etc.

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la primera persona del plural **guk** y expresando el régimen directo en singular o plural y el indirecto en los dativos nosotros a ti, nosotros a él, nosotros a vosotros y nosotros a ellos.

Presente		iri	berari	zueri	eureri
A varón	Guk ekarri	deuagula	detsagula	detsugula	detsegula
A hembra	Guk ekarri	deunagula	detsagula	detsugula	detsegula
Común	Guk ekarri	detsugula	detsagula	detsugula	detsegula
Plural					
A varón	Guk ekarri	deuaguzela	detsaguzela	detsuguzela	detseguzela
A hembra	Guk ekarri	deuanaguzeladetsaguzela	detsuguzela	detsuguzela	detseguzela
Común	Guk ekarri	detsuguzela	detsaguzela	detsuguzela	detseguzela

Pretérito: Guk ekarri izan deigula, etc.

Futuro: Guk ekarri izango deuagula, etc.

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la segunda persona del plural y expresando régimen directo en singular o plural y el indirecto en dativos de vosotros a mí, vosotros a él, vosotros a nosotros y vosotros a ellos.

Singular	neri	berari	guri	eureri
A varón				
A hembra	Zuek ekarri deirazula	deixozula	deiguzula	deixozuela
Común				
Plural				
A varón				
A hembra	Zuek ekarri deirazuzela	deixozuzela	deiguzuzela	deixozuezela
Común				
Pretérito:	Zuek ekarri izan deirazula, etc.			
Futuro:	Zuek ekarri izango deirazula, etc.			

Nuestras flexiones siendo el agente del verbo la tercera persona del plural **eurak** y expresando régimen directo en singular o plural y el indirecto en dativos de ellos a mí, ellos a ti, ellos a nosotros y ellos a vosotros.

Singular	neri	zuri
A varón		
A hembra	Eurak ekarri	deirela
Común		deizula
Plural		
A varón		
A hembra	Eurak ekarri	deirezela
Común		deizuezela
berari	guri	zueri
deixuela	deiguela	deizuela
deixuezela	deiguezela	deizuezela
Pretérito:	Eurak ekarri izan deirela, etc.	
Futuro:	Eurak ekarri izango deirela, etc.	

Optativo

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la primera persona del singular (**nik**) y expresando régimen directo en singular o plural y el indirecto en yo a ti, yo a él, yo a vosotros y yo a ellos.

		iri	berari	zueri	eureri
A varón	Nik ekarri	deixaran	deixoran	deizueran	deixueran
A hembra	Nik ekarri	deixaranan	deixoran	deizueran	deixueran
Común	Nik ekarri	deizuran	deixoran	deizueran	deixueran
Plural					
A varón	Nik ekarri	deixarazen	deixorazen	deizuerazen	deixuerazen
A hembra	Nik ekarri	deixanarazen	deixorazen	deizuerazen	deixuerazen
Común	Nik ekarri	deizurazen	deixorazen	deizuerazen	deixuerazen

Pretérito: Nik ekarri izan deixaran, etc.

Futuro: Nik ekarri izango deixaran, etc.

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la segunda persona del singular **ik** o **zuk** y expresando régimen directo en singular o plural y el indirecto en tú a mí, tú a él, tú a nosotros y tú a ellos.

		neri	berari	guri	eureri
A varón	Ik ekarri	deiran	deixuan	deiguan	deixuen
A hembra	Ik ekarri	deiranan	deixonan	deigunan	deixuenan
Común	Zuk ekarri	deirazun	deioxuzun	deiguzun	deixuezun
Plural					
A varón	Ik ekarri	deirazen	deixuazen	deiguazen	deixuezen
A hembra	Ik ekarri	deiranazen	deixonazen	deigunazen	deixuenazen
Común	Zuk ekarri	deirazuzen	deioxuzen	deiguzuzen	deixuezuzen

Pretérito: Ik ekarri izan deiran, etc.

Futuro: Ik ekarri izango deiran, etc.

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la tercera persona del singular **berak** y expresando régimen directo en singular y plural y el indirecto en los dativos él a mí, él a ti, él a nosotros, él a vosotros y él a ellos.

Singular		neri	iri
A varón	Berak ekarri	deiran	deixan
A hembra	Berak ekarri	deiran	deixanan
Común	Berak ekarri	deiran	deizun
Plural			
A varón	Berak ekarri	deirazen	deixazen
A hembra	Berak ekarri	deirazen	deixanazen
Común	Berak ekarri	deirazen	deizuzen
ari	guri	zueri	eureri
deixon	deigun	deizuen	deixuen
deixon	deigun	deizuen	deixuen
deixon	deigun	deizuen	deixuen
deixozen	deiguzen	deizuezen	deixuezen
deixozen	deiguzen	deizuezen	deixuezen
deixozen	deiguzen	deizuezen	deixuezen

Pretérito: Berak ekarri izan deiran, etc.

Futuro: Berak ekarri izango deiran, etc.

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la primera persona del plural **guk** y expresando régimen directo en singular o plural, y el indirecto en los dativos nosotros a ti, nosotros a él, nosotros a vosotros y nosotros a ellos.

Singular		iri	berari	zueri	eureri
A varón	Guk ekarri	deixagun	deixogun	deizuegun	deixuegun
A hembra	Guk ekarri	deixanagun	deixonagun	deizuegun	deixuegun
Común	Guk ekarri	deizugun	deixogun	deizuegun	deixuegun
Plural					
A varón	Guk ekarri	deixaguzen	deixoguzen	deizueguzen	deixueguzen
A hembra	Guk ekarri	deixanaguzen	deixonaguzen	deizueguzen	deixueguzen
Común	Guk ekarri	deizuguzen	deixoguzen	deizueguzen	deixueguzen
Pretérito: Guk ekarri izan deixagun, etc.					
Futuro: Guk ekarri izango deixagun, etc.					

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la segunda persona del plural **zuek** y expresando régimen directo en singular o plural y el indirecto en vosotros a mí, vosotros a él, vosotros a nosotros y vosotros a ellos.

Singular		neri	berari	guri	eureri
A varón					
A hembra	{	Zuek ekarri deirazuen	deixozuen	deiguzuen	deixozuen
Común					
Plural					
A varón	{	Zuek ekarri deirazuezen	deixozuezen	deiguzuezen	deixozuezen
A hembra					
Común					
Pretérito:	Zuek ekarri izan deirazuen, etc.				
Futuro:	Zuek ekarri izango deirazuen, etc.				

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la tercera persona del plural **eurak** y expresando régimen directo en singular o plural y el indirecto en ellos a mí, ellos a ti, ellos a él, ellos a nosotros y ellos a vosotros.

Singular		neri	iri
A varón			
A hembra	{	Eurak ekarri	deiren
Común			zeiren
Plural			
A varón	{	Eurak ekarri	deirezen
A hembra			xeirezen
Común			
	berari	guri	zueri
	zeixuen	deiguen	deixuen
	zeixuezen	deiguezen	deizuezen
Pretérito:	Eurak ekarri izan deiren, etc.		
Futuro:	Eurak ekarri izango deiren, etc.		

Condicional

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la primera persona del singular **nik** y expresando el régimen directo en singular o plural y el indirecto en yo a ti, yo a él, yo a vosotros y yo a ellos.

Singular		iri	berari	zueri	eureri
A varón	Nik ekarri	baneuts	baneutsa	banetsu	banetse
A hembra	Nik ekarri	baneun	banetsa	banetsu	banetse
Común	Nik ekarri	banetsu	banetsa	banetsu	banetse
Plural					
A varón	Nik ekarri	baneuaz	banetsaz	banetsuz	banetsez
A hembra	Nik ekarri	baneunaz	banetsaz	banetsuz	banetsez
Común	Nik ekarri	banetsuz	banetsaz	banetsuz	banetsez

Pretérito: Nik ekarri izan baneuts, etc.

Futuro: Nik ekarri izango baneuts, etc.

Nuestras flexiones siendo el agente del verbo la segunda persona del singular **ik** o **zuk** y expresando el régimen directo en singular o plural y el indirecto en los dativos tú a mí, tú a él, tú a nosotros y tú a ellos.

Singular		neri	berari	guri	eureri
A varón	Ik ekarri	baestan	baestaz	haeskun	baletsa
A hembra	Ik ekarri	baestanan	baetsanan	baeskunan	baetsanan
Común	Zuk ekarri	baestazun	baetsazun	baeskuzun	baetsazun
Plural					
A varón	Ik ekarri	baestazen	baetsazen	baeskuazen	baetsazen
A hembra	Ik ekarri	baestanazen	baetsanazen	baeskunazen	baetsanazen
Común	Zuek ekarri	baestazuzen	baetsazuezen	baeskuzuzen	baetsazuezen

Pretérito: Ik ekarri izan baestan, etc.

Futuro: Ik ekarri izango baestan, etc.

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la tercera persona del singular **berak** y expresando el régimen directo en singular o plural y el indirecto en los dativos él a mí, él a ti, él a nosotros, él a vosotros y él a ellos.

Berak ekarri

Singular	neri	iri	berari
A varón	baestan	baeu	baletsa
A hembra	baestan	baeun	baletsa
Común	baestan	baletsu	baletsa
Plural			
A varón	baestazen	baeuazzen	baletsezen
A hembra	baestazen	baeunazzen	baletsazzen
Común	baestazen	baetsuezen	baletsazzen
	guri	zueri	eureri
	balesku	baletsu	baletse
	balesku	baletsu	baletse
	balesku	baletsu	baletse
	baleskuzen	baletsuezen	baletsezen
	baleskuzen	baletsuezen	baletsezen
	baleskuzen	baletsuezen	baletsezen

Pretérito: Berak ekarri izan baestan, etc.

Futuro: Berak ekarri izango baestan, etc.

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la primera persona del plural **guk** y expresando el régimen directo en singular o plural y el indirecto en los dativos nosotros a ti, nosotros a él, nosotros a vosotros y nosotros a ellos.

Singular	iri	berari	zueri	eureri
A varón	Guk ekarri baeun	baetsaun	baetsugun	baletsegun
A hembra	Guk ekarri baeunaun	baetsaun	bazetsugun	baletsegun
Común	Guk ekarri bazetsugun	baletsagun	bazetsugun	baletsegun
Plural				
A varón	Guk ekarri baetsuguzen	baletsaguzen	bazetseguzen	baletseguzen
A hembra	Guk ekarri baetsuguzen	baletsaguzen	bazetsuguzen	baletseguzen
Común	Guk ekarri baetsuguzen	baletsaguzen	bazetseguzen	baletsaguzen

Pretérito: Guk ekarri izan baeun, etc.

Futuro: Guk ekarri izango baeuzen, etc.

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la segunda persona de plural **zuek** y expresando el régimen directo en singular y plural y el indirecto en vosotros a mí, vosotros a él, vosotros a nosotros y vosotros a ellos.

Singular	neri	berari	guri	eureri
A varón				
A hembra	Zuek ekarri baestazun	baletsazun	baeskuzun	baletsazuen
Común				
Plural				
A varón				
A hembra	Zuek ekarri baestazuezen baletsazuezen baeskuzuezen baletsazuezen			
Común				

Pretérito: Zuek ekarri izan baestazun, etc.

Futuro: Zuek ekarri izango baestazun, etc.

Nuestras flexiones siendo agente del verbo la tercera persona de plural y expresando régimen directo en singular o plural y el indirecto en los dativos ellos a ti, ellos a él, ellos a nosotros y ellos a vosotros (**eurak**).

Singular	neri	zuri
A varón		
A hembra	Eurak ekarri baleste baletsue	
Común		
Plural		
A varón		
A hembra	Eurak ekarri balestez baletsuez	
Común		
eureri	guri	zueri
baletse	baleskue bazetsuen	
baletsez	baleskuez bazetsuez	

Pretérito: Eurak ekarri izan baleste, etc.

Futuro: Eurak ekarri izango baleste, etc.

SON DE ORIGEN EXTRAÑO LOS SUFIJOS -EKIN, -KA y -Z?

le
y

El extraordinario poder de asimilación del euskera ha hecho que pasen por euskéricos muchos sufijos de origen extraño, debido, entre otras razones, a que el vascuence, al asimilarlos, mejoró mucho a los más de ellos en cuanto a la generalidad de su empleo y flexibilidad en el uso.

En mi *Tratado de Sufijación* (2.ª edición, 1931) he puesto de manifiesto el origen extraño, seguro o probable, de muchos sufijos; los principales, *ada*, *ala*, *ari*, *kada*, *keta*, *ko*, *kolo*, *kor*, *kote*, *kun*, *dura*, *duri*, *era*, *eri*, *ero*, *eria*, *go*, *gu*, *ila*, *ilo*, *izun*, *je*, *men*, *mentu*, *ña*, *or*, *on*, *so*, *tara*, *teri*, *tra*, *tsu*, *tza*, *tzu*, *zio* y variantes de éstos.

Pero a mi trabajo de investigador escaparon, en aquel tratado, algunos sufijos cuyo parentesco con idiomas extraños no es tan evidente, pero cuyas probabilidades conviene señalar, pues por difícil que sea hoy la prueba, puede ampliarse en lo futuro con nuevas indagaciones. Interesa ello tanto más, cuanto que se trata de sufijos importantísimos, a saber, *ekin*, *ka* y *z*.

Para probar el origen erdérico de los dos primeros habría que partir del supuesto de que una preposición que se antepone en castellano, es capaz de convertirse en sufijo en vascuence. Las pruebas que de esto puedo, hoy por hoy, aportar son débiles; pero no faltarán beneméritos euskerógrafos que puedan ensanchar la base de mi teoría con nuevas aportaciones.

Yo tengo que limitarme al sufijo *ala*, que se traduce por «a manera de», o más abreviadamente «a la..., a lo...». Azcue cita su uso en Salazar, sospechando su origen erdérico. Yo señalo su empleo en Guipúzcoa. Azcue cita el ejemplo:

Atso-ala «a manera de anciano, a lo anciano».

Yo cito el ejemplo:

Antigua-ala «de estilo antiguo, a la antigua».

Y, por hoy, esto es todo. Pero no será imposible que se encuentren otros sufijos parecidos.

Supuesta la convertibilidad de la preposición precedente al vocablo, en sufijo vasco, *ka* y *ekin* (que muchos estiman es *kin*) quedan inmediatamente sospechosos de erderismo. En efecto, es patente la semejanza en el sonido y en el significado; entre *kin* y *con* la semejanza es directa; entre *ka* y *a* (*ukabilka* «a puñetazos», «*ostikoka* «a patadas», etc.) sólo hay que tener en cuenta una regla de fonética enunciada por mí y comprobada hasta la saciedad, a saber, el hacer preceder de *k* las palabras vascas o sufijos extraños que el euskera asimila para convertirlas en sufijos (ejemplos *kide*, *kera*, *keta*, *koi*, *kadz*, *kor*, *kote*, procedentes de *ide*, *era*, *eta*, *oi*, *ada*, *or*, *ote*).

Si ha podido parecer atrevida a mis lectores la atribución de origen extraño a *ka* y *ekin* (o *kin*), creo que subirá de punto la admiración al hacer extensiva dicha hipótesis al sufijo *z*, considerado como uno de los más castizos del euskera, cuyo uso tanto se recomienda contra las indebidas intrusiones del *ekin*. Debiendo agregarse que el repudio de *z* equivaldría a poner en entredicho todas sus variantes como *kaz*, *gaz*, *kez*, *ketx*, *kexi*, *taz*, *zaz*, *tzaz*, *entzaz*, *enzaz* y derivados como *ezker*, *ezkerokoan*, *ezkeroz*, *ezkerotzik*, *ezketiño*, *razka*, *tazko*, *zko*, *ztik*, etc.

No obstante, hay más de un indicio para poner en duda la oriundez vasca de *z*. En primer lugar, la existencia en castellano de un sufijo *z* muerto que ha servido para formar muchos apellidos; la lista es larga, he aquí los más corrientes: *Alvarez*, *Basáñez*, *Bermúdez*, *Díaz*, *Diéguez*, *Diez*, *Domínguez*, *Enríquez*, *Estévanez*, *Fáñez*, *Fernández*, *Flórez*, *Galíndez*, *Gálvez*, *Garcés* (?), *Gómez*, *González*, *Gutiérrez*, *Güemes* (?), *Hernández*, *Ibáñez*, *Idiáquez*, *Iñiguez*, *Láinez*, *Lampérez*, *López*, *Márquez*, *Martínez*, *Méndez*, *Miquélez*, *Núñez*, *Ordóñez*, *Ortiz*, *Peláez*, *Pérez*, *Quílez*, *Ramírez*, *Repáraz* (?), *Rodríguez*, *Ruiz*, *Sánchez*, *Sánchiz*, *Téllez*, *Vélez*, *Velázquez*, *Yáñez*.

Todos estos apellidos se han formado de un nombre de pila; así de *Martín* se ha derivado *Martínez*; de *Iñigo*, *Iñiguez*; de *Juan*, *Yáñez*; de *Sanantiago* (*Sant Yago*), *Yáñez*; de *Tello*, *Téllez*; de *Bela*, *Vélez*, etc. Es sabido que en pueblos antiguos (podemos citar el hebreo con su prefijo *ben*, el arameo con *bar* y los idiomas germánicos con su sufijo *son*) se formaba el apellido con el nombre del padre; este apellido significaba «hijo de tal», v. g., *Bartolmai* (Bartolomé), hijo de *Tolmai*; *Ericsson*, hijo de *Eric*. En España se formó así el primer apellido, que era, por tanto, variable, y el fijo se tomaba de la casa solariega. Así, si un noble era señor de un lugar llamado *Uribe* y se llamaba *Lope*, su hijo sería *López de Uribe*; si éste se llamaba *Iñigo*, su hijo sería *Iñiguez de Uribe*, etc.

Es claro que en los buenos tiempos en que se creía cándidamente en la penetración del idioma vasco en los circunvecinos, se tuvo por indudable que este sufijo *z* se había tomado del euskera. A poco que se hubiera pensado, se hubiera caído en cuenta de que esto no era verosímil, puesto que el euskera para formar tales apellidos se vale del sufijo *en* y no del *z*. De *Hernando* hace *Ernandorena*; de *García*, *Garziarena*; de *Martín*, *Martiñena*; de *Miguel*, *Mikelerenai*; de *Juan*, *Juanena*; de *Simón*, *Simonena*, etc. También emplea el vascuence el sufijo (o mejor dicho sustantivo) *tegi*, vinculando, sin duda, en la casa o edificio material el nombre de pila de su fundador, que pasa así a ser un apellido. Ejemplos: *Kristobal-degi*, *Lope-tegi*, *Juanis-tegi*, *Alonso-tegi*, *Eneko-tegi* (de *Iñigo*), *Fermin-degi*, etc. Tal vez se ha usado también la palabra *etxe*, a juzgar por los apellidos *Telletxea* y *Perotxena* (*Pero-etxe-ena*).

Mucho más lógico es, en mi concepto, atribuir el origen del sufijo *z* de los patronímicos españoles a importación de las razas germánicas que invadieron la Península al declinar el poderío romano. En los idiomas actuales de tronco germánico (alemán, inglés, sueco, etc.) existe el genitivo llamado sajón, que consiste en el sufijo *s* y que se aplica también a la formación de patronímicos, si bien, en esos idiomas, no se contentan con la aplicación del genitivo, sino que agregan el sustantivo *son* «hijo». Así tenemos, por ejemplo, el apellido *Ericsson*, que puede descomponerse así: *Eric-s-son* (Eric-de-hijo, esto es, «hijo de Eric»). Del mismo modo, *Christiansson*, *Pettersson*, *Henriksson*, *Jansson*, *Danielsson*, etc., etc. No obstante, en inglés, se ha fundido la *s* del genitivo con la *s* inicial de *son* y así se tienen los apellidos *Petterson*, *Jhonson*, *Richardson*, *Williamson*, etc. Y aun en sueco se ve *Alexanderson*, *Carlson* y otros. En alemán son escasos los patronímicos a base de *sohn* y parecen localizados en familias judías; tales son *Jacobsohn*, *Mendelsohn*, *Aaronsohn*, etc. Tampoco existe en estos apellidos más que una sola *s*.

Es indudable que el país vasco debió verse sometido a influencias germánicas análogas a las que experimentó la Península Ibérica; no es, pues, inverosímil que aceptase el genitivo sajón, con la diferencia de que si el castellano lo limitó a los patronímicos, el euskera sólo excluyó este empleo.

Se nos dirá, empero, que los sufijos de la familia *z* no denotan genitivo; esto es cierto en un sentido estricto, pero no en un sentido figurado o extensivo. Pongamos el caso:

Makillaz il «matar con el palo».

Creemos que en un sentido extensivo se puede considerar a *makillaz* como genitivo, suponiendo que la acción de matar pertenece al palo. Tal vez el sufijo *z* (supuesto exótico) no tuvo fuerza para desplazar al genitivo *en* de su uso propio y legítimo; aparte de que parece probable que dicho genitivo *en* no se hubiese usado nunca en sentido extensivo.

En efecto; existe el sufijo *rean*, *tarean* (parece existir también una variante *ean*), por desgracia desaparecido, de función idéntica al *z*, y del cual quedan abundantes ejemplos en los *Refranes y Sentencias*, de 1596. En aquel tiempo convivían *rean* y *z*; luego *rean* fue desplazado por *z*. Todo parece indicar que se trata del triunfo de un sufijo exótico sobre un sufijo indígena.

El sufijo *rean*, *tarean*, ¿tiene algún parentesco con el genitivo *en*? La morfología no parece ser contraria a esta hipótesis, pero, hoy por hoy, no se pueden establecer pruebas concluyentes.

La excursión que hemos realizado por el campo de la sufijación nos da, creo yo, resuelto, sin haberlo pretendido, un problema bastante difícil de sufijación: la de fijar la función del sufijo *z* y sus derivados. Creo haber resuelto a satisfacción este problema en mi segunda edición de *Sufijación* (no así en la primera), pero tal vez es más fácil y clara la enunciación que se desprende del presente estudio; a mi juicio basta decir que la función de *z* es la de un genitivo extensivo, impropio o figurado.

San Sebastián, 9 mayo 1932.

Este genitivo impropio ¿no es acaso un ablativo? [con letra del propio autor].

† IGNACIO MARÍA ECHAIDE.

OBSERVACIONES AL PROYECTO DE GRAMATICA DEL EUSKERA LITERARIO POR LA ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA

I

Opino que el capítulo relativo a la *ortografía* debe completarse con algunas notas previas sobre la *fonología*, no fonética o tratado de la evolución de los sonidos, sino descripción y clasificación de los sonidos.

La clasificación de sonidos que yo propongo es poco más o menos la de la tabla que, sin explicaciones, figura en mi *Euskera* o notas sobre el verbo vasco. Y en esta clasificación creo que se deben distinguir aún algunos sonidos que carecen de letra o transcripción gráfica propia en la ortografía vasca. Por ejemplo:

a) Como norma general, toda bilabial sonora la transcribimos con *b*, ya que en vascuence no existe la dentilabial sonora que en varios idiomas se transcribe por *v* (francés, italiano, valenciano-catalán, etc.); pero interesa destacar que, junto a la bilabial explosiva *u* oclusiva de vocablos como *binbilin-bonbolon* existe la bilabial espirante o fricativa intervocálica de palabras como *egin dabe* (de *dau*e), *gaba* (de *gaua*), etc., que en castellano se transcribió durante algún tiempo, en algunos lugares, por *v* (*amava*, *oviera*, etc., frente a *caber*, de *capere*; *cabra*, de *capra*, etc.) y también en apellidos vascos, como *Chávarri* o *Echevarría*, *Javier* o *Xaverri*, etc. No todas las *v* vascas son arbitrarias, como la de *vizi*. Particularmente es interesante observar que la *u* intervocálica da lugar en otras lenguas a la *v* dentilabial, mientras que en vascuence se convierte también en consonante espirante, pero no dentilabial, sino bilabial (al igual que en castellano por influencia vasca): *gaua* > *gaba* o *gava*.

b) Observación parecida puede hacerse respecto a la nasal en final de sílaba. Al principio de sílaba se distingue netamente la nasal bilabial *m* (*ama*, *medarra*) de la nasal dental *n* (*Enekotegi*). En cambio, en final de sílaba toda nasal se transcribe normalmente por *n*, ya

que en esa posición no interesa subrayar matices acústicamente no tan notables para el oído vasco; pero se debe explicar que ante consonante labial (*p*, *b*) no se pronuncia de ordinario una nasal dental (*n*), sino labial (*m*): *emborra*, *emparantzta*; y ante consonante velar se pronuncia de ordinario una nasal velar, que los griegos transcribieron por

Γ ο γ ('Αγγελος, y no ''Ανγελος o ''Αμγελος)

aunque ni los latinos ni los neolatinos han dado a este matiz expresión gráfica propia: *Angelus*. En la ortografía vasca se emplea *n* ya para *ondo*, ya para *ongi* o *aineru*, ya para *enparantzta*.

No se puede pretender que la ortografía sea rigurosamente fonética, sino que basta que sea prácticamente lógica y razonable, convencional hasta cierto punto, pero fundada sobre bases científicas.

c) Respecto a la *h*, conviene explicar igualmente que existen rasgos de su uso aun hoy día en los dialectos orientales y que antes, por lo menos hasta el siglo XV, estuvo en uso también en los dialectos occidentales, como lo prueban transcripciones, que en el siglo XV son todavía constantes e inequívocas, de nombres propios como *Hormaeche* (de *Forma-*), *Hondarroa* (de *Fund-*), *Hondarribi* «Fuenterrabía» (*Fondarribia*), etc., aunque hay que considerarla como arbitraria o analógica en otros casos: *Homaechavarria* (por analogía con *Hormaechea*), etc.

II

Ahora bien, sobre estas bases fonológicas, pueden establecerse, a mi parecer, las siguientes normas:

A) No se usará ni la *h*, ni el acento, ni ninguna otra letra arbitrariamente, sin fundamento histórico o comparativo, sólo para distinguir un vocablo de otro parecido, pero se podrá echar mano de dichos recursos cuando se justifiquen por la historia o por la comparación de los dialectos. Así como la ortografía distingue la *s* de la *z* y la *ts* de la *tz* aun en comarcas donde la pronunciación popular confunde *atso* «anciana» con *atzo* «ayer», del mismo modo puede utilizarse la *h* de los dialectos orientales aun en los occidentales para distinguir *hura* «aquel» de *ura* «el agua», *ori* «amarillo» de *hori* «ese».

B) No se usará nunca la *h* de etimología puramente gráfica del romance, que no se pronunció en el latín vulgar (*hombre* frente a *ome*,

haber frente a *aver*); pero sí, según los casos, cuando interesa destacar su pronunciación andaluza o extremeña, la *h* castellana procedente de la *f* latina (*hembra* < *femina*; *huelga* —con su doble *juerga*— de *folli-care* = *holgar*, etc.). En estos casos, parece preferible escribir *h* en vez de *j*, ya que la *j* tiene su sonido propio tanto en euskera como en castellano, que no hay que confundir la aspiración extremeño-andaluza de *jamelgo* (de *famelicum*) o *juerga* (y aun de *Javier*, *jota*, que los andaluces no pronuncian con el sonido que les corresponde), que en los demás idiomas se transcribe por *h*.

C) Podrá usarse la *h* etimológica de las aspiradas grecolatinas *theologia*, *philosophia*, *didakhe*, *psikhologia*, sobre todo para no confundir palabras parecidas (aunque también podrá escribirse *filosofía* por adaptación a lenguas vecinas, como el francés y el castellano), ya que se trata de sonidos que es deseable no confundir con otros parecidos y, por otra parte, tienen un equivalente aproximado en las consonantes aspiradas de los dialectos vascos orientales. La *th* no es igual a *t* ni a *z* castellanas; ni la *ph* a *f*; ni la *kh* a *j*; aparte de que la *j* tiene diversos sonidos según los dialectos. No deja de ofrecer ventajas una transcripción exacta, sobre todo de los términos de cultura, aunque la pronunciación no sea obligatoriamente uniforme.

D) Podrán usarse asimismo la *h* y la *v* en los nombres propios y apellidos que las llevan por antigua costumbre o tradición etimológica: *Hormaetxea*, *Xavier*.

E) Otras letras y acentos se podrán emplear siempre que interese destacar expresamente algún matiz peculiar fonológico o prosódico, aunque se trate de matices que no se tienen en cuenta en la ortografía normal vasca. A veces interesa escribir *geographía*, etc.

III

Consonantes dobles y signos diacríticos

Las consonantes dobles es preferible que se escriban como tales consonantes dobles, aunque se admite también el signo diacrítico para la duplicación de la *r*: *Erroma* o *Eroma*. Pero las consonantes palatales o palatalizadas no son fonológicamente consonantes dobles, por lo que es deseable que se transcriban con letras propias, si existen (*x*), o por letras decoradas de signos diacríticos. a) En castellano y en euskera

puede servir de base la distinción entre *n*, apico-alveolar, y *ñ*, dorso-prepalatal, que resultó, como se sabe, de la palatalización romance de la *nn* doble latina, desde que el signo superpuesto a la *n* para significar duplicación pasó a significar palatalización. *Anno*, escrito *año*, al principio con pronunciación de *nn* doble, evolucionó para convertirse en la palatal *ñ*. Parece, pues, legítimo considerar la tilde como signo de palatalización también en *l* y *l̄* (dejando *ll* para la *l* doble), y también, cuando interese destacar este matiz por motivos particulares, fuera de la ortografía normal académica, en *t* y *t̄*, *d* y *d̄* (*iñdar*), etc., y quizás también en *s* y *ś*, aunque exista para este sonido la *x* del gallego, catalán y castellano antiguo, que sin embargo resulta algo equívoca para la zona francesa.

b) Un argumento que también se debe tener en cuenta para preferir la tilde a la duplicación gráfica de las consonantes palatales es que, con la *i* que precede normalmente a dichas palatales y cuya grafía explícita recomienda la Academia, se suprime todo equívoco aun en caso de supresión de la tilde y queda como facultativa la pronunciación no palatalizada, que aún se conserva en algunos lugares. *Otsein* debe conservar la *i* también en *otseiña* y *bein* en *beiñola* y *oin* en *oiña* y *sail* en *saila*, que en algunos lugares se pronuncian aún *otseina*, *oina*, *saila*, etc., y que no hay inconveniente en dejarlos sin tilde aun donde se palatalizan, pues la palatalización se produce en esos casos instintivamente.

c) Otra aplicación de la tilde podría ser la ordenada a distinguir la *j* espirante velar sorda (*j* castellana) de la *j* espirante prepalatal sonora (*j* francesa). Ciertamente en la transcripción de *jarri* existe la ventaja de que, según el grado de evolución fonética de los diversos lugares, la misma letra puede ser pronunciada *jarri* (*j* castellana), *jarri* (1) (*j* francesa, pronunciación de la costa vizcaina) o *yarri*; pero cuando interesa destacar una pronunciación especificada, conviene, a mi parecer, recurrir a la tilde. Si, por ejemplo, quiero describir los sonidos japoneses del «*Fujiyama*», diré: *Japoitarrak*, *beren mendi nagusiari*, *Fujiyama* (1) *esaten diote*; donde se distingue la *j* castellana de «*Japoitarrak*» de la *y* de «*yama*» y de *j* (1) francesa de «*Fuji*» (1).

(1) *j* con tilde.

I V

Cuadro fonológico del euskera

En la clasificación de las consonantes vascas, hay que tener en cuenta no sólo el punto de articulación, sino también los diversos modos posibles de articulación y la posición de la úvula que cierra o abre el paso al aire de la cavidad bucal a la nariz y la tensión glotal o su ausencia.

Las consonantes vascas se llaman, pues, según su a), b) e):

a) punto de articulación	LABIALES (Bilabiales, Dentilabiales)		DENTALES (Apicodentales, apicoalveolares, etc.)		PALATALES (Dorsoprepalatales)		VELARES (Dorso-postpalatales, guturales)		
b) tensión glotal	Sonoras	Sordas	Sonoras	Sordas	Sonoras	Sordas	Sonoras	Sordas	
c) Modo de articulación	Oclusivas (Explosivas)	B	P	D	T	D	T	G	K
	Espirantes (Fricativas)	(V)	F (Dentilabiales)	Z	S	J Y	S = X		J
	Semioclusivas (Africadas)			tz	ts	D i	Tx		
	Aspiradas		Ph		Th				Kh
	Laterales			L		L			
	Vibrantes			R/RR				R/RR	
	Nasales	-M-		-N-		-Ñ- (Oñ, Baiñ)		-Ñ- (Inguru)	

Observaciones.—A) Las oclusivas sonoras entre vocales adquieren por lo general un matiz espirante, que no requiere expresión gráfica propia por tratarse de un fenómeno ocasional, dependiente de la posición de los sonidos, en que no para la atención el oído vasco.

B) Las oclusivas sordas, en los dialectos orientales, son aspiradas —no espirantes— en determinadas condiciones, debiendo distinguirse la espirante de *firi firi* o *Fagoaga* de la aspirada de *aphari*.

C) Respecto de las nasales, conviene hacer varias observaciones:

a') Solamente las nasales labial, dental y palatal pueden constituir principio de sílaba, con exclusión de la labial velar: *m-uturra*, *a-m-a*, *n-egarrez*, *U-n-a-n-ue*, *bai-ñ-a*, *ñ-ir-ñ-ir*, etc.

b') En final de vocablo o final absoluta son normales en euskera las nasales dental y palatal: *eme-n*, *bei-ñ*, *oi-ñ*. La nasal labial sólo se encuentra, excepcionalmente, en palabras onomatopéicas, como *bum-bum*, etc. Por lo demás, tiende a convertirse en dental *-n*, en la pronunciación corriente, como ocurrió con el griego *οἰχόν* frente al latín *vicum*, o con los romances cast., *quién* de lat. *quem*, o fr. *rien*, de lat. *rem*, etc. La nasal velar, tan común, por ejemplo, en chino (*Ling-Ling*, *Ming*, etc.), no se encuentran en euskera en final de palabra.

c') En final de sílaba, seguida de otra consonante, la nasal puede ser ya bilabial (*bi-m-bolon*, *e-m-parantza*), ya dentilabial (*Po-n-ferrada*), apicodental (*o-n-do*, *zuze-n-du*), dorsoprepalatal (*i-ñ-dar*, *A-ñ-lon*) o velar (*ai-ñ-geru*, *i-ñ-guru*); pero desde el punto de vista gráfico-acústico no siente el oído vasco necesidad de distinguir los diversos matices de esta nasal de final de sílaba, sino que todos ellos se representan por la dental *-n*: *ka-n-pora*, *A-n-lon*, etc. La nasal de final de sílaba o de vocablo se percibe prácticamente como dental, al estilo del castellano *quién*, del francés *rien* y del griego *οἰχόν*.

V

Alfabeto euskérico

Con estos antecedentes podemos detallar los rasgos fundamentales del alfabeto y de lo ortografía del euskera.

a) *Explosivas u oclusivas.*

Las explosivas u oclusivas, tanto sordas como sonoras, se expresan por las letras *p*, *t*, *k*, *b*, *d*, *g*. Las sonoras entre vocales se hacen, en general, espirantes o fricativas; pero por tratarse de un matiz que depende de la posición ocasional de los sonidos, sin alcance lexicológico, no interesa destacarlo gráficamente, aunque en nombres propios y apellidos sobre todo puede conservarse la *v* para representar no la dentilabial —que no existe en euskera—, sino la bilabial espirante: *Txavarri*, *Xavier*, etc.

Puede interesar a veces la transcripción gráfica de las sordas aspiradas, ya para los dialectos orientales (*aphari*), ya para algunos vocablos extranjeros (*theologia*).

b) *Espirantes y semioclusivas.*

Aparte de las sonoras espirantes por posición, existen espirantes fijas, con valor propio y permanente. Entre las labiales está la *f* dentalibial, de la que no puede decirse que sea un sonido extraño al sistema fonológico vasco; pues si bien algunos dialectos pierden a veces la *f* de ciertos préstamos alienígenas o la sustituyen por la *p* o por la *b* (*ficum* > *piku* e *iko*, *fagum* > *pago* y *bago*), como la pierde también el castellano en posición inicial por influencia vasca (*ferrarium* > *herrero*, *ficum* > *higo*), se admiten sin embargo en todos los dialectos onomatopeyas como *firi firi*, *fru-fru*, y son corrientes vocablos como *afaria*, *afaldu*, *ifiñi* (por *ipiñi* o *imiñi*), *ifarra* (por *iparra*), *farra* (por *parra* o *barre* «risa», etc.).

En el extremo contrario tenemos la *j* velar, procedente de la palatal sorda o sonora, evolución característica común al castellano y al euskera (*Javier* < *Xavier* < *Xaberry*; *jefe* < francés *chef*; *Elejalde* < *Elejalde*; *Lejarza* < *Lexartza*, etc.); pues la espirante velar sorda que existe en otros idiomas (alemán *buch*, *dach*, *rache*), procede de la explosiva velar correspondiente (*buch*, en inglés *book*). La *j* procedente de *x* o *y* es uno de los rasgos más típicos del castellano y un argumento más de que el castellano no es sino el latín hablado por labios vascos. No tiene, en cambio, relación alguna con el árabe, ya que al salir los árabes de España no se había consumado aún la evolución de la espirante palatal a la velar, como lo prueba la manera de pronunciar de los sefarditas y aun la de los araucanos, que siguen diciendo *aguixa* (por *aguja*), etc., y la ausencia de dicha espirante velar entre andaluces y extremeños, que pronuncian la *j* como una simple aspiración *h*. En el euskera dicho rasgo está aún en trance de evolución; pues mientras en algunas partes se pronuncia *jakin* (con *j* castellana), en otros se dice *jakin* (1) (con *j* francesa); y mientras en la mayoría de las variedades vizcaínas se dice *aztu egin yat* o *jat* (1) (con *j* sonora), en Oñate se pronuncia *xat* (prepalatal sorda), y *jat* (*j* castellana) en Vergara y otros lugares.

Es, pues, buen acuerdo que dicho sonido se represente con *j*, aunque, según los lugares, se pronuncie de diferente manera. Pero como a veces interesa destacar la pronunciación palatal, convendrá añadir, según los casos, la tilde característica, *j* (1), aunque de ahí resulte la anomalía de que la *j* velar es sorda y la *j* palatal sonora. Por lo demás, se comprende que los vasco-franceses, al carecer de la *j* velar sorda, no tengan necesidad de recurrir a la tilde, pues no hay lugar a equívocos.

---

(1) *j* con tilde.

La serie más completa de espirantes en euskera es la dental-palatal; pues hay una ápico-postdental sorda, *z*; una ápico-alveolar sorda, *s*, y una dorso-prepalatal sorda, *s* o *x*, junto a la cual existe también la sonora correspondiente, *j* (1), algo menos fija y universal que las sordas citadas. Las correspondientes semioclusivas son: *tz*, *ts* y *tx*, y, con las limitaciones señaladas, *dj* (1). Las espirantes vascas son generalmente, como se ve, sordas (fuera de la *j*) (1), salvo la sonorización ocasional que a veces se produce por asimilación a la subsiguiente consonante sonora: *ezne*, *esnatu*, etc., que, por lo mismo, no interesa destacar gráficamente.

c) *Laterales, vibrantes y sonoras.*

No hay necesidad de hacer observaciones adicionales sobre estas series, que se representan por las letras *l*, *l* (excluida la duplicación para significar un sonido palatal simple), *r*, *rr* (prefiriendo la duplicación al signo diacrítico, ya que de hecho se trata de una *r* doble), *m*, *n*, *ñ*. La *r* podrá tener una pronunciación uvular o ápico-alveolar, según las regiones. Cuando interese destacar el matiz uvular de la *r* (*o* la pronunciación velar de la *n*), podrá recurrirse excepcionalmente al signo ° sobrepuerto: *r*, *ñ*.

Fr. Ignacio Omaechevarría, O. F. M.

---

(1) *j* con tilde.

ESAERA - ZARRAK

AURREKO BI ITZ

Esaera Zarraz

Gaur zuen eskuetara datozen esaera auek eztira atzo goizeintzak ekarriak. Ogei ta bost urte egan joan dira, azkenekoak Euskal-errian bildu nitunez gero. Gerozko ontan, muxarrak neguan, ar-zulotan bezala lo egon dira.

Arriturik gelditzen giñan mutikoak, uda etortzean, aiek berriro pagaxia jaten asten ziranean. Baño geiago oraindik, pago-zuloen batean aietako bat edo beste arrapatzan ba-giñun, aien guritasuna, aien ille leguna ta bizitasuna ikusi-ta. Ainbeste illabetez jan gabe, ezagun zan, etzuen ezertxo galdu, aurreko negua sartzean, gure eskuetatik, iges egin zigutenetik.

Ua gauza arrigarria ba-zan, arrigarrigoa da neretzat esaera auekin gertatzen dena. Nere eskuetako kuadernotan auek sarturik, ogei ta bost urte ez baño berrogei ta amar urte ta geiago ba-dituzte batzuk baño geiagok. Baño gaur orduntxe bezin mamitsuak, orduntxe bezin lirañak, orduntxe bezin biziak arkitu dittut, ixfutaturik zeuden zokotik, nere begitarra azaldu diranean.

Zer gertatu zitzaiion ba, oiekin, esango dezute? Muxar-zale askori gertatzen zaiena. Muxar-eizera joango litzekena, lanari loturik ezin joan izaten da. Ta ori gertatu zait neri ere. Egunen eguneko lanak eta egin-bearrak eztirate betarik eman nere eizea jateko, edo-ta nai nun bezala zuei jatea emateko.

Esaera Zar auek, mirariz daude bizirik.

Chile'ra etorririk bederatzit urte neramazkinean Constitucion'go gure eliz eta komentua erre ta kixkalli zitzaizkigun (1). Ni ementxe nintzen. Suak arrapatu ta gure bizitegi geientsuak jan zizkigun. Aietako batean neuzkan, armario batean, ustez ongi gorde-ta, bide-zakuan sarturik. Bi-

---

(1) 1946-go urtaren 26'ean.

zitegi peko zur guziak errerik, armarioan neuzkan gauza guziakin on-datu zan beko su-artearen. ¡Agur, nere euskal lan guziak!, ¡esan nun negarrez. Sua moztu zuen urbillengo bizitza errean, antxe ziran nere paper guziak. Baño zun guziakin bizitza beko suan ondaturik, zer itxoin ne-zaken? Siñestatu naiko al dezute? Bost-sei egunez ez genun itzaltzen toki artako beko sua, naiz ainbeste ta ainbeste ur, goitik bera bota.

Noizpait ere itzalirik, asi giñan ondarrauk nasten, zerbait ere onik azaltzen ote zan. Eta ona emen miraria. Nere Euskal-erriko ibilleretako kuaderno guziak osorik, batzuen azal eta ertzen bat erre ba-zan ere. Besten azal guziak eta barrena ere uretan, baño osorik. ¡Ez al da miraria? Auekin batera, liburu bakar batzuk, azalak erdi kixkalirik atera ziran. Batzuek eta besteak oraindik ementxe dauzket begi-aurrean, Jaungoikoari eskerrak ematez ez aztutzeko.

Esaera Zarrak zer dira gero?

Esaera zarrak, gure aurrekoen jakinduri arrigarria dira. Itz gutxi-gotan, geiago nekez esan liteke. Bi, iru lau itzek, liburu audi batek aña erakusten dute. Gure aurrekoen buru argia, begi zorrotza, itz mar-dula, esakera zoragarria auetan azaltzen da.

Argatixe zor audi bat neuken Euskal-erriarekin eta auxe ordain-tzera nator. Ogei ta lau bost urtez, Euskal-erri geiena barrena nenbillen, uso-eiztarien gixin. Usoen bat urrutittik ikusi orduko, aiek ua eskuratzeako bideak artzen dittute. Esaera egoki, ez ezagun bat nere belarrietara orduko, antxe nintzen ni ere, nere kuaderno ta lapitza eskuan, iztunari eskeka; lentxao esana, berriz ere esan zezan, edo artaz zer esan nai zuken, adierazi zeazardan.

Eitzaria poztutzen dela, usoa jasotzan? Askoz geiago poztutzen ni-nuen nere izketariak, zuek ere poztuko zaituen esaera oiek lenengoz entzutean, eta gero beren mamia adieraztean.

Baño non, noiz, nola bildu nittun orrenbeste?

Non-nai nenbillenean, oñez, zalgurdian, trenean edo, naikoa nun erne egotea. Nere aldameneko lagunak gutxiengabe zuten garaiean, alako ateraldi politta egiten zidan. Ni pozez. Nere kuadernotxuan ezartzen nun esan bat; eta orduko, bere-berezko iz-jarioan, beste batek iges egiten zion.

Ordun, lendik, bildurik neuzkenetako zenbait aipatzen nizkion. Orrek berak bere erriko ta alderdiko beste batzuek gogora zekazkion, eta ortik, uso itsuak alako uso-bandak bereganatzen ditun eran, askotan

aldameneko beste lagun batzuk ba-zekazkin nere ondora, berai gogora ala esatea. Ortik nere eizeketa ederra.

Ortik bakarrik ez.

Naparro osoko euskal-aditzaren aldaketa guziak biltzen ibilli nintzean, mixioak ematen nittunean, edo edozein itzaldi egitego, edo iru-ren eta bosturrenak an-emen ematen nitunean. Apaiz-etxetan, bilketa polittak egiten nitun. Esaera zarren bilketa aixagoa zen, aditzarena baño. Au lan legorra ta buru-auste aundigokoa zen, aren aldean. Eta zoritzarrez ori osotara kixkalli zitzaidan gure sutaldian.

Esaera zar guziok era batekoak dira?

Ez orixe. Sail bercdzi asko egin litzke auekin. Batzuek euskal esa-keria ez ezagunak dira; ta orretxengatik bilduak. Geienak ordea, esaera bizi, izaneraren mota askotako aldarteak azaltzeko, edo ta oitura txarrak aizatzeko eta gaitz-bidetik atzerazteko eta etekin edo probetxu aundiko bideak erakusteko sortuak dira.

Bizitzako bide ona beroietan erakusten zaigu. Biziera txarrak da-kazkin ondamenak agirian jartzen dizkigute ta azken onera bidea, berak eragiten. Kristau Ikasbideaz gañera, esaera auek ziran gure aurrekoentzat beren tentekari ta zuzenbide. Alaxe izango al dira, ba, aurrera ere!

Zerok ikasi, ta zuen aurrei ere erakutsi, gure aurrekoen bide on ori.

Aurrena egin bear nukena azkenean.

Esaera Zar auek biltzekoan lagundu zenidaten guzioi eskerrak eman-ten dizkitzuet biotz-biotzetik. Beretako asko, Jaunak sarituak ditu onoz-keria, emen bere ordekoari egin zizkioten mesede aundiaz. Auxe eskatzen diot beintzat nik berentzat. Bizi zeratenok, auek artzean, artu baitaere nede esker onezko besarka baña. Zuek ezzpada, zuen etxe-ko, ordun aur ziñatenok.

Euskal-Eriarekin neuken zor au betetzean, arindu zait, biotzean neraman illuntasuna. Agur, ba.

Constitución'dik, 1964 Urriaren 3'an

Intzar Damaso An.

ESAERA ZARRAK

Apostua egin baño len txaketa erantzi, egitean jantzi (G. Hernani).

Apostua egin baño len burua nekatu; ondoren ondo apaldu (G. Andoain).

Mingañean eztu aririk. Izlari onaz, eta geiegi itzegiten duenaz ere esaten da (AN. Leitza).

Atzetik elduki. Au ere bi garaietan erabiltzen da. Lengo ajea duenaz; eta uste etzukenak atzetik entzuten dionean (AN. Leitza).

Obereneko aldera jo-ta. Norbaitek esan edo egin duenari, alderdi on bat arrapatu nai zaioneko (AN. Leitza).

Etxeko lapurrari peatzea ezta errezz. Jakiña da (AN. Leitza).

Eskea, apurtzu. Lanera bearrean, eskera jartzen dan alperraz esana. Apurka asko biltzen (AN. Leitza).

Ezpada gogorik, eztago bortxarik. Gogo gabeko langillerik eztegu nai, esateko (AN. Leitza).

Gaolan dabil. Egun osoan alperkerian dagonaz esana (AN. Leitza).

Gaben gaberdi dabil. Toki askotan *gau-txori* esaten zaionaz esana (AN. Leitza).

Gabolan ibillie. Iñon, ezertan gelditu gabe ibilli danaz esana (AN. Leitza).

An da emen, bela egiten duna. Nonnai ta beti lanari josten zaionaz esana (AN. Leitza).

Eguerdin naikoa ta gauean enpo. Asetzen eztanaz esana (AN. Leitza).

Il-da gero, salda bero. Gaxoa il-da ondorean, Apaiza billa joaten diranaz (AN. Leitza). Oartxo bat. Esaera ori ondo dator gaxoa azkene-kotan ikusteraño Apaiza deitzeko ez diranei zirikatzeko; baño orduan, eta ustekabeko eriotzeta ere, len-baño-len Apaiza deitu egin bear da. Itxurezko eriotza edo asnase gabe egotea, ezta oraindik eriotz egiazkoa. Azken atsarekin illik gelditzen dala uste izaten da; baño ezta egia geienetan, edo gaitzak oso janik ez-taudenetan. Eta uskabeko eriotzeta ordutu ta orduan oraindik bizirik egon litezke. Eta egoten ere dira zenbait. Argatik Apaizari otsegin egin bear zaio, Elizekoak, Oliodura emateko.

Oker edo makur... agindua egin zak (AN. Leitza).

Nola edo ala, al dukena egin zak (AN. Gartzaron).

Zakarditik atera ta sasin sartu (AN. Erasun). Ur-zulotik atera tibayan sartu.

Amabirjiña Martxokoz Erromako zubin; andik zortziko, mundu guzin (G. Amasa). Zenbait tokitan esandakoa, laxter non-nai jakiten dala, esateko.

Berriketa gutxi, ta aiek onak (AN. Ezkurra). Txatzukerian ari danari esana.

Galtzak ere salduko lituzke, zurrut truke (AN. Arruazu). ¡Alako edalea!

—*Ongitxo bizi zera naski? —Ni beti eskuzatar* (AN. Ezkurra). Ni beti azkeneko dantzari.

Eskalea, aberats. Ez ain gutxitan ikusten dana da ori (AN. Latasa).

Eskalea beti artzekotan (AN. Eraso). Artzeko eskua luze duela, emateko herriz motz.

Ajal-ondoan egarri gutxi (AN. Eraso). Apari laurra dutenaz esana.

Or ari ttuk beti jabe mari ta santamari! Batek au, ta besteak bestea, alkarrri esanka, ixiltzen ez dakienaz esana (AN. Eraso).

Zerok ibilli zerate jabe mari ta santamari! (AN. Eraso). On eztena alkarrri esanka ibilli diranaz.

Zakurrek susmo aundie du (AN. Eraso). Ostatu zaleaz esana.

Gauean parrandan; egunez lo-gure (G. Oñate).

Besterik eztan orduetan, Maria gurea goruetan (G. Oñate). Bi aldetara artu liteke: Bai jolasleik eztun orduetan ardatzari eltzen dionaz; baita goruetarako aldirik ezin arrapatuz dabillenaz ere.

Zerok ibilli zerate soñu ta dantza (G. Oñate). Alperkeriz, irabazi lezakena galtzen duenari esana.

Txuria joko genuke (G. Hernani). Txorakeri bat egingo genuke, esateko.

Azkarra nintzan, danen bear nintzan; gexala nintzan, antxe bizi nintzan (G. Billafranka). Jaunak emana, pozik daramala, esateko.

Beti kalian? Izango kezka sakelian (G. Deba). Alperkeriak eztu etxea aberasten.

Zeñekin egon; arekikoa (G. Hernani). Aldarte asko ditunaz esana.

Ba-zun bere zipitte (G. Hernani). Zerbait utsarte zuenaz esana.

Ameka ikusi bear du itsuek! (G. c.). Itsu gaxoak, askotan gorriak ikusten ditula.

Elbiük, San Bartolometan buruz bera (Gaintza). Otzak kuzkurtzen ditula, esateko.

Gariek, bere burue ebakiazten du (G. Gaintza). Ogi gosea sortzen dulako.

Eza, arrie baño gogorragoa (G. Gaintza). Arri gogorrenak irabazia eman lezake, ezak, ezertxore.

Gatzan diñe eztegu egiten (G. Gaintza). Irabazi urria dutela esateko.
Besten miñek eztu iñor iltzen (G. Gaintza). Erruki gabeaz esana.

Erio: begik argik (G. Gaintza). Azken orduak, asko esnarazten ditula.

Askoren astoa, goseak ill (G. Gaintza). Batak besten aitzekian lanak egin gabe uzten.

Ezkur urtea, negu urtea (G. Gaintza).

Eguzki ta ebi, martxoko eguraldi (G. Gaintza).

Pazko Mayatzeko, ebizu.

Urte ura, ogizu (G. Gaintza).

Besteentzat mediku, ta beretzat barbero ez (G. Gaintza). Besteri erakusten; eta berak?

Zegamarra etorri zait (G. Gaintza). Loak ematen dit, esateko.

Txarrak onari, ones-onean alkandora kendu egiten omen dio (G. Legorreta).

Uraren pitxetan eta aren zitxetan azia (; ?). Erderaz dauket: «Criado en la espuma y sustancia de la espuma del agua». Eztakit non edo nori artua. Baño bereala, euskaraz.

Azal-apañetan azia; zuri azitako semea (G.).

Erausian diardu (G. Gaintza). Berritxukerian bezala.

Alperrik Maria makillatu: berez bear du (G. Gaintza). Setatsua, makillak eztu beratzen.

Bustie, beti otz (AN. Larraun).

Idik adar igarra (AN. Larraun). Zikoitzaz esana.

Jaungoikoak adur-oneko egin zaitzala! (G. Andoain). Paketsu, zoriontsu egin. ¡Politta!

Bearrean, eta beltzean egiten degu (G. Andoain). Ezin bestean bezala egiten duenaz.

Askarate ta Bedayo, alkar ezin erayo (Araiz). Bien artean arkaitz aundia dagolako, edo-ta alkar ezin-ikusia dutenaz esana.

Iru urtetan bildotx; laugarrenean ardi zar (G. Orexa). Ezkontza, ala luzatzen dutenaz?

Eman da kendu; inpernuko txerenak ala egiten du (G. Aretxa-baleta).

Beretzat asko bear dunak, besteri gutxi opa (Betelu).

Jo ta salto, ezta negu: jo ta malo, ori da negua (AN. Araiz).

Indarbeartu egiten nintzen:

—Ola eztugu geren bururik argitzen.

Ta guzik saldu ta argitu giñen (AN. Araiz). Pakean bizitzekoan, bakoitzai berea eman.

Zorra daukenak, burua beiti (AN. Uarte-arakil).

Orixo duk ba, kolkoan daukena bestei ematea (AN. Madoz). Ez dana, balitz bezala besteri jotzen zionaz esana.

San Martin, negua atzetik edo aurretik (AN. Baraibar).

Dagonaezin dagonackikoa da ori (AN. Etxarri). Itz egizkorik ez-tuenaz esana.

Ori guziak eztire urre (Iribarren). Itxura ona, askotan itxura utsa, esateko.

Polleki-xamar, itxura txarrean (AN. Bera). Itxurez makal, izanez ongi-xamar, esateko.

Zite gaiztoa zioan (AN. Larraun). Begi gaiztoz ikusten.

Agintzen duanak nai duna egiten du; ta erregutzen dunak berriz alduna (G. Ondarrabi).

Arto-gose aundia dago (G. Ikaztegieta). Nekazariak gutxi bildu duela, esateko.

Artoz eztakigu nola ibilliko ditun; baño pensu leorra pranko emanen die beintzat (G. Ikaztegieta). Janaz eztakigu zenbateño; eltzakirik beintzat ez dute, esateko.

Aundiiena jo (G. Ikaztegieta). Geiago ezin esan edo egin litekeneko.

Goyena jo-ta (G. Ikaztegieta).

—Zortziak? Bai onak; ondo joak (G. Ikaztegieta).

Begie bete lan ba-degu (G. Ikaztegieta). Ezin egin-ala lan dauka-gu, esateko.

Bereak eta bi entzun da joan da (G. Ikaztegieta).

Bidez eta legez irabazi du (G. Ikaztegieta). Ondo irabazia daukala esateko.

Bizkarretik ondo, ta muturretik estu (G. Ikaztegieta). Lan asko ta jan gutxi duenaz.

—Lan aundia? —Buruz gañetik (G. Ikaztegieta).

Dan bezin luze utzi (G. Ikaztegieta). Illik utzi du esateko.

Dakienik ezta jayotzen (G. Ikaztegieta). Gerez guziok, ez-jakiñak.

Elorria loran dago; artoa egiten aro dago (G. Leaburu).

Zartza, deabruak artza (AN. Eugi).

Euki dogun gutxi; euki dogun beti (AN. Eugi). Degun pixka, izango al degu beti.

Eztanin (Ez denean) egoten dakienak, dagonian pixka bat jan leike (Mondragon). Goseak egoten dakinak, ugari danean geixago jatea, ezta arritzekoa, esateko.

Ue jaio zen denboran, izarrak zerun zeuden. Alakoa nonbait ongi ikusia dala; edo-ta doai aundiak dituna dala (AN. Larraun eta Basaburu).

Asto askok, lasto asko (AN. Larraun). Asko diran tokian asko bear.

Lapiko, lapiko ona; arropak eztik egiten gizona (AN. Araiz). Soñeko onak ez baño, bere buru edo izaera onak egiten gizona. Ta jan onak, gizentzen.

¿Esker mille! —Beartzen zeralaik, zato (atoz) nere bille (Aezkoa). Erantzun politta.

Apalazio egune, Apalazio zaldune, iru erregeen egune (Bizkaia, Zollo).

Aurrekoek kontra arean bez (Bizkaia, Zollo). Iñoren kontra, iñoi ezre, esateko.

Idiazabalgo artzayak, Zegaman; egunez ikusi ta gauez eraman (G.). Lapurraz esana.

Lixu egin bear, ta oyalik ez (G. Azpeti). Eman nai, ta ematekorik ez, esateko.

Poltsako odolak irekiñen dik iri (AN. Ultzama). Iri etzaik ajolaik ezertaz, esateko.

Poltsan dirurik ez; buru t'oñetan estalik ez; alare pipittik axolik ez (AN. Ultzama). Arlote utsaz esana.

Aritz aundiek itzal aundie (AN. Ultzama). Aberatsak, laguntza ugariago eskura.

Alu pobrian umia, beti arlore (AN. Basaburua). Ezer-eztunaren umia, beti heartsu.

Balego: kolkoa arriz bete-ta, larru gorrian joan zen (AN. Araiz).

Baserritarra izanagatik,

ez egin neri burlarik,

nere azpiko gona xuriak

eztau ke miriñakerik (G. Zegama).

Non da besta, an da neska (G. Ultzama).

Esnea pertzean; eta neska etxeán (G. Zegama).

Gero, dionak; bego, dio (AN. Auza). Egin lezakena geroko uzten duenak, iñoi-ezko uzten.

Ori ezta gure ardiaren bildotxa (AN. Auza). Olakorik ezta gure agotik atera, esateko.

Paxarana lore, negu luze (AN. Auza).

Erdiz-erdí beaztupatu zera (AN. Etxalar). Ba-zinéki bezala, aztatu dezu, esateko.

Morkotsetan azia, zera zu (G. Alegi). Biguintxo azia izan dala, esateko.

Emen zegon ostro beltxa (G. Azkoiti). Txapelduna edo irabazlari aurrenekoaz, esana.

Belea esola puntan egon zanean baño, platera ondo ortan geiago zegon (AN. Larraun). Nondik sortu dezu orrenbeste jaki?, esateko.

Auntzak gubernatzten dun baratza, ta emakumek gobernatzen dun etxea, bik berdin (G. Altzaga). Askotan, ez orixe. Etxeko-andre ona, etxeko abea da; gizon mozkor, alper edo parrandaria berriz, etxearen ituxureik makurrena; ta etxearen ondatzalle. Ori bera adierazten du urrengo onek:

Mozkorren etxeán, eguerdiko babak arratsean. Alperren etxeán, ez eguerdi ta ez arratsean (G. Altzaga).

Asmoa, aul uts (G. Altzaga). Asmo utsa, gauza utsa da lurrerako; baño ondore on edo txar askoren azia izaten da. Ta asmo onak gure egintza guzien aurretik bear genituzke. Ta asmo txar edozeñi, sortzean burua moztu; bestela...

Esoletan apeo zintzilikan daudenean, peoi eske iñor ezta etortzen. Neguak eskuak lotzen (G. Altzaga).

Plazako neska ederra; azaroko izar ederra: biak berdin direla (AN. Gaintza). Biek erraz galtzeko arrixkua.

Ezkondutako urtea, ta tixerria ildako astea, oberenak dira (Gaintza).

Ezkontza ta buzkantza, berorik oberenak (G. Gaintza). Odolki otza txar baita; alaxe ezkontza ere, bere tenorean ezpada egiten.

San Pedroz kuku, ta San Bartolomez mutu (G. Balearrain). *San Pedroz kuku: Martzillez mutu.* Kukuaren garaia adierazteko.

Zer aitu, ura kontatu (G. Balearrain).

Umeek umeetara; ta dirua diruagana (G. Balearrain). Aberatsa iltzean geienean gertatzen dana.

Mastia bildurrek zaintzen du (G. Gaintza).

San Jurji; artuak ereiteko goizegi. San Markos; ¿Ai! erein-da ballegos! (G.). Nekazari txarraren kontuak.

—*Lan zion landan. —Biar San Bartolomé, ta soñekoa dendan* (AN. Arakil). Neska alperraren kontua.

Orrek beria beretzat; besteana, erdibana (G. Zumaya).

Etxe onek abia du (G. Zumaya). Oker-xamarraz esana.

Itzak iz-bidea omen du (G. Zumaya). On eztena besteri esaten dionak, aundigoak aitzen ditu.

Mingaña beria dauka (G. Zumaya). Orixе ezta motela itzegiteko; edo, bai egokia orrek esana!

Etxeko lapurra, txarrena (G. Zumaya).

Esku garbikoa (G. Zumaya). Norbait ain zuzena daneko.

Astoa il-da, garagarra (G. Zumaya). Garai onean zabiltza, esateko. *Iltzen denean oloa* (AN. Araiz).

Itz gutxi, ta aiek onak (G. Zumaya).

Maria gurea goruetan, bear ezten orduetan (G. Zumaya).

Iru lagun ta iru apari!... Eztioe asko nai alkarrí (AN. G.).

Illunpeko lana... Argiteko lotsa. Bi eratara: *Lana gaizki ateratzen dalako; edo-ta zerbait illunbetan egiten dala, lotsagarri litzekelako.*

Gabian parrandan-ta

goizian lo gure,

etzeria maite ori

osasuna gure (G. c.). Ala dabillenak osasuna galtzen; aundienak esan gabe.

Aida txuria aida beliyo (gorri bezala)

zelatian dagonari

begiak irteten begiyo! (G. Zumaya). Txantxetan ba-da're, gaitz-gura adierazten zaio zelatariari; zelatian ibiltzea, gauza itsusia dalako. (Txantxetan, jolasian.)

Zazpigarren balaunetaraño izan dedilla (G. Zumaya). Ones-gurarik bizieta norbaiti adierazteko esana, izan liteke azkeneko au. Baño naiz berori edo ta aurrekoa, beazunkeririk gorriena erakusteko ere, izan izan litezke. Orrengatik kontuan artu urrengo esaera polit au:

Maldiztua ta prozesiua,

irteten diran lekura,

atzera sartzen dira (G.). Esan nai du jakiña, Prozesiua elizera bezala, maldiztua gaiztoagana.

Etorriko da, batuen banatzallea (G.). Garai batean bildua, bestean joaten dala.

Egun asko erreskan;

zu beraien arrastan (G.). Bizitza luzeak ere, berekin darama gizona.

Dabillena tripa aundi, ta dagona buru aundi (G.). Lasai bizi diranaz esana.

Jaungoikoaren izenean ematen dana, atetik atera ta leiotik sartzen da (G.).

Bista ona eduki; ta alkar ezin ikusi (AN. Larraun). Gorrotudunaz esana.

Ormaiztegiko txakurrarena egin (G. Zumaya). Zer zan ba? —*Jo ta pasa.* Jokuan edo lanean, lagunak aña egin eta aurrera igaro, edo irabazi.

Katua eloriar dago (G. Zumaya). Norbaiti eltzeko, kontun erortzeko, edo goitik bera erortzeko-ta zorian dagola; edo erori-ez-erori dagoneko esana.

Bururik eztaukanak, ankak erabilli bear (G. Zumaya). Aztukorrax esana.

Gazte edo zar, beti Zumayar (G. Zumaya). Beti bateko danaz, esana.

Exkalu galanta, ori (G. Zumaya). Ergelaz esana. Exkalua, berez arraya da.

Urik eztagolako, ardorik ezin edan. Ura ba-genduke, ardoa erango genuke (G. Zumaya). ¿Ea zergatik? Ardandegira urez joan bear; eta itxas-bera izan.

Txanponik dun artean, ni ardandegian (G. Zumaya).

Orren andriak pasatu bearko ditu astian bi ostiral eta larunbata (G. Zumaya).

Orrekin ikusi bearko du senper (G. Zumaya). Gorriak ikusi bearra da orrekin, esateko.

Mutil ona dek gure neska! (G. Zumaya). Nere andrea ezta nola-nai izutzen dana, esateko.

Neska zarraren usaya kendu du (G. Oñati). Ezkondu da, esateko.

Ba-du adurra (G. Zumaya). Izanera ori odolean darama, esan nai du.

Gabea, motz (Laburdi). Ezer eztaukana, esku-zabal ezin izan.

—*Oatzera! —Lo egiten degun probatzera* (AN. Larraun eta Goierri).

Txingarra deguneko, Ortzirala (Ustaritz). Ezin jan detenean, txingarra?

Olloa deguneko, garizuma (Xubero). Jan ezin degunean, ollakia!

Berez bear Billabona (G. c.). Burua bear ikastekotan.

Ume ona, etxera bidean (AN. Baraibar). Aur onak etxeaz begiratzen duela, edo-ta aur ona, etxerako gordetzen dala, adirazteko.

Osaba Tomasek eman ezkerro egingo luke (AN. Albiasu). Bestek ordaindu ezkerro, apustu edo zerbait egingo lukenaz esana.

Uso txuria aidean; ederragoa maiean (AN. Araiz). Apustua, irabaztean poztari.

Or dago zopa! (AN. Larraun). Irabaztea, ezta uste izatea bezin erraz.

Txapel aundienak eztu buru utsik betetzen (AN. Larraun). Berez izan bear burudun, jakintsu izatekotan.

Eztu izenak egiten izana (AN. Larraun). Aundi izena, izen utsa dala adierazteko.

Ah zoroak! Oro erranikan ere, gelditzen da zer erran. ¿A. Mendibururenak? Esanak esanik, ezta naikoa, oraindik.

Asto aundiak, basta aundiak bear (AN. Larraun). Arroarentzat, guzia gutxi egiten.

Ezdute beti labein gañean (AN. Uitzi). Dioten aña, eskura ez daukatenaz esana.

Aritzak anitz adar ekartzen (AN. Baztan). Saltzaleak dakarren guzia, eztala ain ona izaten, adierazteko.

Denboran, denborako gixa (AN. Arrarats). Garai bakoitzean, bere gixeke.

Gizonak gizona billatzen du (AN. Larraun). Zintzoak, zintzoakin nai du.

—*¿Ze? —Me. Ardi txarrak anka me. —I aren lagun aiz* *zee?* (G. Orexa).

Aitonaren semea da ori (G. Oreja). Dirudun aundiaz, esana.

Itsua argituko du orrek! (AN. Larraun). Ez-jakin arroaz esana. *Aurrak berarekin dakar sorteoa* (Lapurdi).

Dendariak euskeraz itzegiten du (AN. Araitz). Bearrak erakusten du, bezala.

Zelaien baño ordekan, landereak indar geiago (AN. Araiz).

Ezta ori gaur goizeko intzak erantsia (Zumaya). Gauza ori ezta gaurkoa.

¿Ill aiz? Erraxena egin den (Getaria). Ongi bizitzeak ematen du lana.

Illargia eztago labe gañean (Gipuzkoa, Zumaya). Eztago orain jostaketarako.

Eztaukazue gatzaren konturik! (G. Zumaya). *¿Zein lasa bizi ze-raten?*

Zuen burua ta atariko aizea, biak berdiniek (G. Zumaya). Atzen-korrari esana.

Ezta ori zapataritzat ona (G. Zumaya). Egonarrerik eztuenaz esana.

Zoazte porruak jorratzea (G. Zumaya). Zoazte; ta pakea emazue, esateko.

Jaungoikoak ematen du otzik aña manta (G. Zumaya).

Negua nola, ardiek, illea ala (AN. Larraun).

Kanpoan larrosak: etxian arantzak, eta zorrotzak (G. Zumaya). Kanpoan uso, ta etxian otso, bezala.

Ajaldu bear eztuenarentzat maya pronto (AN. Burunda).

Apaldu nai estunarentzat maia prest (AN. Larraun).

¡Urrutiyo ta ederro! (AN. Burunda). Zenbat urrutiaigo, ordun-da naiago, esateko.

Olar errien erro erria, lar errian gora (G. Andoain). *Olarrua, er-deraz, «pulpo»; erro berri, «tentáculo» erderaz, olarraren adar luzeari* esaten zaio. Mingain motelak erneazteko esanera. *Akerrak, adarrak, oke-rrik ditu,* esaeraren antzeko.

Eguerri: eruak igarri (G. Andoain). Eroak ere Eguerritarako, eguna luzatzen dala ezagutzen duela.

Kosta-ta Atabak andria: erriz-erri danborra joaz (G. Andoain). Noizbait iritxi du nai zukena, esateko.

Gloriana egin du: Putrina egin du (G. Andoain). Kek egiteraño jan du, esan nai da.

Olua pagatuko zuen (G. Andoain). Galtze edo galmen politta etorriko zitzaison, esateko.

Zozua erre-ta gozua, egosi ta miña; zozo ipur-zikiña (G.). Iñori: ¡Zozua! esatean, erantzuna.

—*¿Zer? —Zerzeta, burruntzian erre-ta.* Baita, *burruntziaren puntan erreta, ere* (G.).

Zurekin ezkontzeagatik joan nintzan Erromara:

Zu lagatzeagatik joango nintzake Jerusalena (G. Zumaya).

¿A, zer lokatz-nastea eldu den! (AN. Araitz). Nasketa polittak sortuko dira!, esateko.

Alkipen kapa; kapa alkipen (AN. Araiz). Esateko zailla.

Idia bere adarrakin jango lukie (AN. Larraun). Alako gosea!

Gauean parrandan

goizean lo-gure?

Uste ba-duk ere

es nauk ire gure (G. Azkoiti).

Senper gaiztoa ikusi bearra aiz (AN. Larraun). Gorriak ikusteko aiz.

Etxeko trapu zikiñak, etxean (G. Alegi). Ez-bearrak, etxean gorde, esateko.

Aldapa beti neke (G. Alegi).

Aizik (aizeak) saldu zition (zikzion) (AN. Larraun). Bildur ona sartu zion, esateko.

Aizik salduik joan zen (AN. Larraun). Izuk arturik joan zen bezala.

Ori eztu gaur goizeko intzek emana (AN. Larraun). Ori aspaldiko gauza du, esateko.

Jesukristok gorrik ikusi zittula; nik bai ikusi dittuela (Larraun). Bira o zakarra.

Aundiiena egin bear zun-eta... (AN. Larraun). Il bear zun-eta, esateko.

Eztie beren eltzeari gatza botatzen asi (AN. Larraun). Aitzekiak besteri josten dizkiotenaz.

Botako zaitut pikutaraño! (AN. Larraun). Alde egizu emendik, esateko.

Ezta aril onekoa (AN. Larraun). Toki berean egonik eztuenaz esana.

Erregetan ollarraren arra;

San Antonetan mandazaien lepoa;

Otsailaren erdira, loa begira (AN. Larraun). Asmakizuna. Asma zazue.

Biribill, biribill,

uran iragi dabil;

buru audi itsas luzea

aren billeka dabill (AN. Larraun). Asmakizuna, ori ere.

Or dabil, akerrak adarrak ditun aldea (AN. Larraun). Biziera okerra daramanaz esana.

Atetik atera-ta leiotik sartu;

nori ematen zaion ez begiratu (AN. Larraun). Jaungoikoagatik ematen danaz ez kezkatu, ua ordaintzale ona da-ta.

Buru txarra denen, ankak pagatzeute (AN. Basaburua). Buru txarrak pauso alper asko.

Apal ondoan egarri gutxi;

goizin bi peztako txokolatii(tea) (AN. Larraun). Gabeak, apariantzeko gosaria, esateko.

Larra, maldan alde (AN. Larraun). Gaiztoa, gaiztoaren alde, bezala.

Bururik eztunak, txapel bearrik ez (AN. Larraun).

Sudurpeko txuloa eztuzu oso ona (AN. Larraun). Beti jaki onak nai lituzkenaz esana. Baño, ago-zakarrari ere esan litzaiokena.

Bota-boleo audiak botatzen dittu gero! (AN.). Gezur audiak esaten.

Zerri aule, ezkurrek ixildu emen zun (AN. Larraun). Gosez dagona, ogiak.

Zu maratill bille beti (AN. Basaburua). Nondik adarra jo zabiltz, bezala.

Zaldabe berrik soñu ona. Arto berrik usai ona (AN. Basaburua). Okin berriak,ogi ona.

Orrek egin du Santa Marta (AN. Basaburua). Beretzat artu ta besteri ez eman, egin du. Erderazko «Santa Marta; el que quiera pan que se parta»-tik norbaitek sortua izango da esaera ori. Baño, Santa Marta, oso bestelakoa zan. Gure Jesus Jaunari ta bere apostolu guziei, ark ematen baizien ostaturik gozagariena, Ebangeloian ikusten degunaz. Argatik ezta egokia.

Goseak dagonarentzat arto otza, ona (AN. Basaburua). Goseak, al duena jaten.

Zirt edo zart egin bear degu (AN. Basaburua). Alde batera edo bestera ekiogun, bezala.

Zaparretik atera ta sasin sartu (AN. Basaburua). Lan txar batetik txarragora aldatu.

Berez bear billera onekoa (AN. Larraun). Etxekoi eztenak, etxetik edo lanetik alde.

—*Ze...? —Me. Ardi xarrak ankame. Urren aldin egon erne. Zabarri esana.*

Etxe zarrak, ittutte (G. Ikaztegieta). Zartzean, gaitzak gañezka, esateko.

Ez lukainka ta ez mutur (G. Ikaztegieta). Dana nai, ta guzia galdu egiten, geiegikeriak.

Oitura ori etzun oraingoxe (G. Ikaztegieta). Eztu gaur goizeko intzak ekarria.

Bera ere ezta gain-gañekoa (G. Ikaztegieta). Bestei utsak ateratzen ari danaz.

Ikasi ta jakiten da (G. Ikaztegieta). Nekerik gabe ezta jakiten, bezala.

Jetxi zanak, alkia galdu zun (G. Ikaztegieta). —Joan azi-ta, ire tokia galdu.

Jo ta kia egin du (G. Gaintza). Auts biurtzeaño jo du, bezala.

¡Jo, ta su! ¡Su ta gar! (G. Ikaztegieta). Lanari ekiñazteko esanak.

¡Jo ta tira! ¡Arre! ta makil; or daramazki bei gaixoak (G. Ikaztegieta). Gizonak, berotzean esaten eta egiten ditunak.

Jo, ta uts (G. Ikaztegieta). Oker jo duneko, jokuan edo lanen batean.

Jo ta zerraldo (G. Ikaztegieta). Gaitzak edo norbaitek jo ta, be reala ankaz gora.

Len ere udetan pasatua izan ori! (G. Ikaztegieta). Lendik ongi ikasia zegon, esateko.

Nai ba-den, nai ezpa-den; ikusi bearra den! (G. Ikaztegieta). Lan edo toki batera joan nai eztuenari esana.

Nun ene txoko, an ene goxo! (G. Ikaztegieta). Gogoa nora, nere ankak ara, bezala.

Onenak eman ditu (G. Ikaztegieta). Egin dun baño geiago ezin dezakenaz, esana.

Ori gizonaren egitekoa! (G. Ikaztegieta). Bi aldetara esaten dana; bai egintza arrigarri bat egitean; baita txorakeri edo gaitzakeri aundien bat egin duenaz ere.

Orain oraingo; ta gero geroko (G. Ikaztegieta). Gerokoa alde bat utzi-ta egin dezagun au, esateko.

Pentsu añe makil, artzen dizkik bai orrek, goizetik gabera (G. Lizartza).

Pustue, lertu bear (G. Lizartza). Aunditsua bezala, asarrea ere azkeneko lertu egiten.

Tximiniko kerik ere ez opa (G. Lizartza). Norbaiten zikoizkeria azaltzeko esana.

Mendiko otsoari ere, ez-tiot nik au opa (AN. Intza). Nere aitta zanari, bere azken gaitzean artua. Alpeta edo asnase ezin artuak ittotzen zun ba.

Begia luzego, tripak baño (AN. Larraun). Jan ezin-ala, eskatzen dun aurraldi, esana.

Apez batek bedeikatu al aña lan (AN. Larraun). Buruz goiti, lanez ittorik, bezala.

Baztandarrak itzak ederrak; baño opille kolkoan (AN. Larraun). Itzez bat eta egintzez bestela izaten danaz esana.

Idi zar ori artu duaneako, ez bei-euken aukera;

Janari azkar ematen ezpadiok, joango duk errekan bera (AN. Larraun).

Asnas bakarrean etorri zen (AN. Madoz). Laxterka joan zanaz.

Damuak ez-dauzkat uretan (AN. Arbizu). Nik dakit, nere naigabeen berri, esateko.

Ikusi ta itsu: aitu ta sor, egin bear da (AN. Eraso). On ez-tena ez begiratu ta ez entzun.

Lanez ittoa nago; baño or nazu laguntzeko (AN. Eraso). Ori da maitetasuna.

A! zer ipurdikoa izan zun! (AN. Eraso). Galtze politta izan zun! esateko.

Deus ezten lekun eskuk garbi; Zerbait den tokin begik argi (AN. Oderitz). Ijitoak ala erakusten bere umeari.

Sasik ere ba-ditue begik (AN. c.). Gutxienean uste degun tokian, ikuslea. Ta guzien gañetik, Jaungoikoa.

Izotz aundiiez, lurture (AN. Eraso). Izotz aundiak, lurra arrotu ta giro onean uzten duela, adirazteko.

Goiz etzin; berandu jeiki;

beranduago lanera.

*Berriz ere ez faltako
ogi txikia maiera* (AN. Eraso). Alperkeriak berekin dakarrela gosea.

Goza-mizkek galdue daukie. (AN. Madoz). Gozagarri geiegiz, aurra gaxo.

Eskuarto ona dauke (AN. Baraibar). *Eskuarto onekoa. Eskuartean sartu da* (AN. Baraibar). Diruduna dala eta diru asko egiteko bidean sartu dala, esateko. *Eskuarto pizkat badu* (Larraun).

Egunei dagokien gauik ezta (AN. Beramendi). Eguna bezin gau onik ezta.

Utsegiañek apezaentzat (AN. Basaburua). Utsegiañak Apaizak barka ditzala.

Norbera den tokin Jainkoa (AN. Basaburua). Norbera, mandatarik oberena.

Beretako aunitz bear dunak, bertzei esku-gibel gutxi ematen dio (AN. Ultzama).

Zartu ta ezindu; oberenak eman ttu (AN. Ultzama).

Erik eta bat geiago artuko ttuk (AN. Ultzama). Ederrak artuko ttuk, bezala.

Per istam egingo diat gero (AN.). Burua ausiko diat gero, bezala.

—*Gaur non intzen ogis? —Ogis, iñon ez; artoz, txertxaen etxian* (AN. Ultzama). Jana, etxez etxe zun.

Zakurren biguliñe iretzat (AN. Ultzama). Oaie emendik, esateko.

—*Iruñan jzer berri? —Iruñan gari asko. —Gari asko, gari asko;* baño baterez neretako Karlos V-garrenak esan emen zun (AN. Ultzama).

Pipa pitz. —Erran bi itz (Xubero).

Astelen. Buruaundi (AN. Larraun). Gautxoriri esaten zaiena, betondo aziakin azaltzean.

Autsez eperdi ibilli (G. Orexa). Lezaken baño geiago egiñez ibilli, esateko.

Iltzen denari ez baño, jaiotzen denari egin bear emen zaio nigarra (AN. Baztan).

Gu allaatzen geran guzik, ba-due, ankan bat makurre (AN. Betelu). Ez laguntzeko aitzekien bat ba-due, esateko.

Ol gutti den lekuen, alki tiikia (AN. Bertizarana). Gai gutxiekin, gauza aundirik ezin egin.

Tutulue dantzatzen dik orrek! (AN. Aezkoa). Orri etziok iñor parrik egingo; bizia duk.

Ez auts, eta ez iketz (AN. Aezkoa). Ez ur eta ez ardo, bezala.

Marruxketuko aut (AN. Aezkoa). Auts biurtuko aut, bezala.

Alako landaren, surrioan dago (AN. Aezkoa). Alako soroaz jabetu naiez dago, esateko.

Me-egunean gizen jaten duna, zerurako ezta ona (AN. Baztan). Arraikia besterik zillegi ez denean, aragia jaten duenaz.

Kanpoan bildots, etxian otso (AN. Baztan).

Gaiztoz-gaitzo; nekez arkituko da asto gaiztogorik (AN. Baztan).

Ez naiz ni ere, atzo goizeko bildotx (AN. Baztan). Nik ere urteak ba-ditut, esateko.

I antxu intzeneko, ni ere bildotx bedere ba-nintuken (AN. Baztan). Ez-tiñet nere beatzik jaten, bezala.

Probintzikoak, apostu egin baño len ateratzen du izardia (AN. Li-zarraga).

Txerri gosiaik, ezkurra amets (AN. Unanua).

Atxurra ez, ta bestia (AN. Unanua). Asta-kirtena, bezala.

Ze ikusi, ura ikasi (AN. Unanua).

Gustoko lekuau, aldapaik ez (AN. Unanua).

—Motell! Panaparron ago! —Degulako! (AN. Unanua).

Otsua, ardi-zai (AN. Unanua). Zaintzale lapurraz esana.

Lotsik ez; bearrik ere ez (AN. Unanua). Ezertaz ajolik etzaionaz esana.

Andik apur, emendik apur, guk beti ere eultzia bildu dugu, zuzen edo makur (AN. Osakar). Lapur-txiki esaten zaioten baten kontua.

¿Bein beren! Arreko ezkillek erran zuen (AN. Esteribar). Noizpait ere elizan ikusten danaz, ta, esana.

Lemixiko aurtasuna eder, bigarrena kirats (AN. Aezkoa). Zartzaroak, berekin nekeak.

¿Arri ta so! Orrek deusik eztik aitzen (AN. Ultzama). Berea besterik entzuten ez duenaz esana. Entzun nai ez-tuenarena, sorrerrik ma-kurrena.

Bakoitzak, bere sandua alaba (AN. Abaurre-gain). Bakoitza, bere gogokoene alde.

Cabak begia beltz; Gabea beltzago (G. Orexa).

Ardi beltxak, eztizu axuri txuria egiten (AN. Ultzama). Amaren antzeko, alabak ere.

Plazan egiten dan ezkontza, plazara ateratzen da (G. c.).

Nolako eltzia, alako burruntzalia (G. Ernani). Nolako nagusi ta etxeko andre, alako mutil ta neskame.

Eguerri zerekin, Urteberri arekin (AN. Esteribar). Asteko zein egunetan eguerri, berdin urteberri.

Bazko guziek il-zar;

Ireute guziek il-berri;

Errege Salomonek (Absalon'ek)

ez-tu ez gose t'ez egarri (AN. Bera). Esaera onek ba-du bere istorioa; politta bera ere. Dabid Erregeari gaztigatu bear zitzaison, Absalon, aren semea, il zala. Baño berri ori *¿nork*, eta nola emango zion alako berriak zeramazkienei eriotza ematen bazien Dabid'ek? Isboset errege, Dabid'en etsaia, il zuletako berria eman ziotenak, ill egin bai-zitun. Saul errege, Dabid beraren etsai amorratua ta Jonata aren semea, ill zirala esan ziona ere, ill-azi egin bai-tzuen. Ordun *¿nor ausartuko zen bere semearen berri txarra ari ematera?* Dabid'en soldadu ta agintariak atzera egiten zuten garaiean, agure xar-xar bat aurreratu zen esanez. *¿Zer dezute, Erregeari, on den bezala berri ori emateko?* Nik esango. Ta erregeangana sarturik, esan emen zion, or goiko esaera egokia;

«Bazko guziek ill-zar;

Ireute guziek ill-berri (Ireute, iñeraute, iñaute edo iyote, guziek bat)

Errege Absalon'ek,

eztu ez gose t'ez egarri».

Esaera esan zidan Andretxoak, Errege Salomon'ek (oker) esan zidan: Dabid erregek, bi begietatik negarra zeriola, eskerrak eman zizkion gizaki burudun arri.

Nolako belea, alako umea (AN. Saldise).

Etxe txarruaren kirtena dek ori (G. Ernani). Gizatxarren baten seme zela, esateko.

Gazta zarrai arra bezela, dario gezurra (AN. Leitza).

¡A, Kattalintxonekoa! Amalau potton (AN. Leitza). Ori txorakeria! esateko.

Gezurrek ankak motzak (AN. Areso).

Buru batek milla balio, ta millek batez (AN. Areso).

—*¿Gizon zuzena al da?* —*Bai; auntzaren adarren aldea* (AN. Areso).

Illunbetako lana, argiteko lotsa (AN. Areso).

—*Nola azitzen dezu orrenbeste ume?* —*Txikiiena maitatuz; ta audiiena zatizuz* (AN. Areso). Ijitoak erantzuna.

Ume jaio ta ume biurtu (AN. Areso). *Aur jaio ta aur biurtu* (AN. Larraun).

Sugearen umeak, sugekume (AN. Areso).

Zayetan legor; iriñetan abar (AN. Areso).

Kanpoan eder; etxeán beltz (AN. Areso).

Borondate ederra; baño etxe utsa daukeu (AN. Areso).

Subeak, subekumeak azitzen dizkik (AN. Araitz).

Arri-pikatuik gelditu naiz (AN. Saldise). Ondaturik gelditu naiz.
Pistia bera, ones-onean eskura (AN. Araitz). Gaiztoena ere ones-onean irabazten da.

Sardin erdi jan; sardin erdi lan (AN. Unanua). Otordu onik gabe, lan aundirik ezin egin, esateko.

Gari ona, kutxatik saltzen da (AN. Unanua).

Gizon orrek abots txarra du (AN. Baztan). Mingain gaiztoa du, esateko.

Gabea, erdi mantenu (AN. Lizarraga). Gosez bizitzen, esateko.

Maritzar adiñe, Joanes galtza zar (AN. Bera).

Mayatza, otzak eta goseak ille (AN. Bera).

Pazkoz illargi zar; Austez illargi berri (AN. Bera). Auste, austerre eguna.

Giltxaurrak urrunera beti beteak; ondora gan-ta batere (AN. Baztan).

Katuek ikusi nai ez-tuenak, sagu artoriak, berak arpa dixala (AN. Baztan).

Etxe ontan gudu gabe; dire buru gabe (AN. Arizkun). Gudurik etzuela; baño bururik ere ez. Baliteke beste era ontara ere esatea: *Etxe ontan gudu gabe dire, buru gabe*. Ta esan naiko luke: Etxe ontan gizonik ezta, baño pakea bai.

Eztio odolak berealakoan irakiñen (AN. Arizkun). Norbait oso illa, edo apala daneko.

Odola etzaio burura iyein (AN. Arizkun). Gauza bera.

¡A zer perretxikue den ori! (AN. Baztan). Mutil ona duk ori! esateko.

Ago-bete ortzekin utzi (AN. Arizkun). Dun guzia kendu, edo ostu dioteneko.

Sagar onak, errekiste ona (AN. Arizkun). Gari onarena bezala.

Etxeko langille orrek ¡Zer kiderra dauken eskuetan!

Non du kiderra? —Bera da kider aljerra (AN. Arizkun).

¿Non duzu guardasola? —Etxera allaatzeakin, atrako dut kanpora (AN. Arizkun).

Auts-urte, arto urte (AN. Arizkun). Auts, añoari esaten diote.

Bere erranetik ezta ateratzen ori (AN. Arizkun). Bi aldetara: Emandako itzetik ezta ateratzen; eta, setatsua dala adierazteko.

Arto-opilla ein-berri, gain zuri (AN. Doneztebe).

Nor da nere kontrarioa? Nere ofiziokoa (AN. Larraun).

Nai dunak ongi bizi, gaurkoa biarko utzi (AN. Araitz). Janar geiegia, egun berean ez ondatu.

Gaur egin daitekena, biarko ez utzi (AN. Araiz). Ori, lanaz, esana.

San Bartolomek ezkero, Albixuko telerian, goizteri presko (AN. Barraibar).

Karakola ta barea: ¡A zer parea! (AN. Araiz). Bat alperra, bestea nagia edo diraneko.

Gaiztoari bi belakin argi egin bear zaio (AN. Araiz).

Merezi eztun zaldik, bi pensu (AN. Araiz).

Katu kutiziosoari, muturra erretzen zaio (AN. Araiz). Geiegi era-mateagatik guzia galtzen dunaz, eta jale geiegiari, agoa erretzen zaioneko.

Ez ba-du balio pobrearen arrazoik, nik berotuko ttut etxe ontako sagu ta arratoiak; esan emen zun Tolosako maixtarrak.

Arrebe ta Atallo, urre gorri batayo (AN. Araiz). Batayo aberatsaz esana. Arrebe ta Atallo, Araiz'ko bi erri dira.

Etxea bete kaiku; ta eltzero beia jeizten (AN. Areso).

Iru eltze ta pertza? Gure etxeant pesta (AN. Araitz).

Ari ziñan mandoa mozten? Ari bearko familie azitzezkoz (AN. Araitz).

Senarra il nai ba-dezu, uzta-agoztutan, aza emaiozu (AN. Araitz).

Izan ba-zin̄e antxume ona, etzin̄en egongo zazpi umen ama (Areso). Neskatzar bati esana.

Uazama; mala fama (AN. Areso).

Txapela batekin bi buru estali naien dabilenai, bik agirin gelditzen zaizkio (AN. Areso).

—*Etziñun aitu Mixiolariak nola esan zun; Jaungoikoak ezur zarrak eztittula bear?* —*Nereak, zarrak eta gogor-xamarra bearko ditu-ba; berandu-xamar akordatu da-ta* (AN. Araitz). Aitortzeko, atzeraka ibiltzen zan baten esana.

Erori-aldi batean, —Ederra artu dek! —Bai baño, beti txarra baño obea!

Orain arrapa zak telleriko langa (AN. Areso). Erosi nai zukena, saldurik; edo ustez beretzat jotzen zuena, orduko eramanik, edo bestek eramatene dioneko. Bat bere lagunari ari zaio bere joan-etorri asko, ta orduko bere gora-bera guziak esaten; bestea *ez-lo, bai-lo, ;bai, bai!* erantzunez beti. Orduan lagunak. *Bai! bai? Ezetz esan bearrok ere yoan dituk or!* (AN. Areso). Leitzar batzuz esana.

Negarrez bildu ta parrez jan, egiten ditu (AN. Araitz).

Illuntzen dunean, etxe guzietan ateak itxi egiten die (AN. Araitz). Askok edo asko ta askotan eskatzen duenean, ateak itxi egiten diela, esateko.

Ogie ordañekin pagatzen da (AN. Araitz). Ongi egitea dionari, ongi egin bear.

Begiak beliz-beltzak, mantzalin, dituzu;

baña ur-gorria edaten, poleki dakizu (AN. Araitz). Etxeko andreatako etzera ona zu.

Amorrai aundiak, trikia jan egiten du (AN. Araitz).

Elurretan jaio, ta izotzeta batayatue (AN. Areso). Zittalaz esana.

Portaleak erakusten du, ziudadea nolakoa izango den (AN. Areso).

Norberaren itxurak, jazkera edo ibillerak, azaltzen du nolako dan.

Bakoitza nola bizi dan etxeko labatzak jakin (AN. Areso).

Andre ona, naiz silleako, naiz pastarako (AN. Araitz). Guzitarako ona.

San Pedro Nolasko: aragi gutxikin, salda asko (AN. Araitz). Aita Bartel, Prantziskar mixiolarri bikañak, esaten emen zun.

Ollarrak, bere lurrean indar izaten du (AN. Araitz). Nor bere etxean nagusi.

Astorik nai ez; ta zaldirik izan ez (AN. Araitz). Oñezkorik nai ez; ta zaldunik izan ez bezala.

Nere andrea goiz jekitzen da,

pestara bear dunean;

buruko miñak arrapatzen du,

lana egin bear dunean (AN. Araitz).

Gizon ederrak, askotan,

ofizioa yokuan;

okasioa besterik ezta

bera dabillen lekuan;

andreak ditu kulpa guziak

itzikan esandakoan (AN. Areso).

Gizon taberna-zalea,

etxe galtzalea (AN. Areso ta Oskoz).

Ardi sorokoiek, lagunak billatzen (AN. Oskoz). Ardo-zaleaz esana.

Nolako txoria; alako kabia (AN. Oskoz).

Arto egin-berri gain zuri. —Zer zaizu zuri?

—*Auzoan iltzen den txerri gizenak, etxean probetxu gutxi din* (AN. Oskoz). Nork berak etxean bear. Beti onela bizi ba-giña, ongi giñake Katalin.

Utsa litzake, berak bakarrik ba-lijuaz (G. Oyarzun).

Nere andreak atorra zarra,

berea ba-lu ezer ez;

labatza baño beltzago dauka,

garbitutzeko alperrez.

—*Nere gizon ona, lau atorra ba-dituzu,
soñean daukezun zirkun-zarkun,
egingo dizudan berria,
irugarrena ia egiteko
Lakuntzan daukat azia* (AN. Areso).
Gure ollarak kikiriki?

;A zer mutilla naizen ni! (AN. Latasa). *Mutil koxkorrik esana.
Rau, rau, rau, kontu ona diau,
Astigarraiko zaldie, kargatu bear diau*

Gaur nik uste nun baño, diru geiago bildu diau (AN. Areso). Au kantatzen emen zun, Areso'ko neskame, Tolosan olloak saldu-ta zetorrenak, saskia utzi-ta dantzari.

—*Belar asko bildu dezu? Mayatz luzeak jango ditu* (AN. Areso). *Gaztearen burue ariñe; bañan burla egitea gaizki egiñe* (AN. Areso). *Etxe uts; garr-uts* (AN. Oskoz).

Bakoitzak, bere santuari otoitz (AN. Oskoz).

San Gil: Iretzeak ebakitzea zil (AN. Ultzama). Orduraño ez baitzuen zillegi.

Segurik, xuri ta gorriak dantzatzen dire kexu delarik; Ba-du leporáno ontasun (AN. Ultzama). Ontasunez betea, baño gizon zakarra asarrean, adirazteko.

Bahatzetik gosia, bahatzetik asia (Xuberoa).

Lurrak azi; lurrak jan bear (Xuberoa). Gure gorputzaren etorrera. *Zuek asto ilari joka* (Xuberoa). Urrutikoaz gaizki esanka.

Gazteak seguro ta zarrak eskapoik ez (AN. Arakil). Il bearra.

Nere burue, motel ez egiteagatik (AN. Baraibar). Bildurti ez agertzeagatik.

Izena duen gauze guzik, zerbait ba-dire (AN. Baraibar). Ustezko zerbait ba-dira.

Tripek eztu gezurrik (AN. Baraibar). Goseak bearra erakusten.

Zuk eztuzu kia asmatuko, ez (AN. Lizarraga). Kia, erderazko polvora.

—*Deus ez. —begin on da; baño sakelian, ez* (AN. Lizarraga). *Ollo zarrak salda ona;*

Araile zarrak gauz ona (AN. Arbizu).

Mingañetik ortzea baño len, gezurra (G. Ernani).

Amaren sableko kutsua dek ori (G. Ernani). Gurasoetatik datorkio. *Beñere eztena, bein da* (AN. Larraun). Iñoi ez entzuna, gertatu da.

Kukua etorri, gosia etorri; kukua fan, gosia fan (AN. Lizarraga). Kuku-garaia, gose garaia, edo garia urri izaten dan garaia.

Zer ari aiz? —Zotzari ziria sartzen (AN. Ezkurra). Alperkerian, edo lanik gabe.

Dantzaririk oberena, koskabillorik gabe (AN. Larraun). Geien nai lukena ezer bae.

Axuriik obeena, txintxarriik gabe (AN. Larraun). Geien merezi lukena ezer gabe.

Kolpe gabeko makillai, eztio iñork eltzen (Motriku). Azkarra de-nean, etsaia sortzen.

—*Eta zuek, txakurraren aizea* (G. Azkoitia). Ori erantzun zion, bere lagunaren etxera pestetarako, alako ta olako aide ta adixkideak izango zituela, espaka, esanez ari zanari.

Errikuntza pixka bat egingo zendun (G. Azcoitia). Zere erriaren alde ariko ziñan pelleki, bezala.

San Bartolomek ezker, mendi txikik itzal aundia (AN. Araitz).

—*¿Noiz etorriko da?* —*Eriotza bezela* (G. Azkoitia). Gutxien uste denean, esateko.

Goibel oiek leokatuik daude ta; ezta euririk (AN. Esteribar). Leokatu, leioka jarri.

Antzotza erria zuretzat (AN. Bera). Antzotza; gaña kendu zaion gazura da.

Pittiri xangi-gorri, kutxa aundi ortan dago (AN. Ziaurritz). Morrooa or dago bezala, aur txikie esaten zienza.

Zer-gertaere, ongi bizi emen zen; ta bidenabarko lanak, bi balio emen zituen (AN. Osakar). Zer-gertaere, ta bidenabarrean egiñak, irabazia dakarte.

Negun iltze ittuk; udan pizte ittuk;

Muxarrak bezala dituk (AN. Araitz).

Besteren etxeau, agudo azitzen die aurrek (AN. Intza). Nork berak azitzean, luze egiten.

Goiz gorri, arrats itturri (AN. Intza).

Garaiek dijoaz, garaiek (G. Zegama).

Bakoitzari berea; au da zuzentasuna (G. AN. c.).

Eroa baño, obe duk bero (AN. Madoz). Ero iruditzeaz, bero dijoanari, axola gutxi.

Arraultze jatea, ardo edatea; arraultze jan da, ardo edan da (AN. Madoz).

Motrikun barrena zijoan Ataundarrari: —*Ataun'en bai al da lapurrik?* —*Motrikun, gizon onrradurik aña bai.*

Ajola zait neri asko orrengatik (G. Tolosa). Axola gutxi, bildur gutxi orrengatik.

Mandoak il da, dago (Zarautz). Okerrik audiengak bildur ditunaz, esana.

Zure lagunak, lan asko? —Ark, txakurrari jai (G. Zarautz). Ezer ere egiten ez.

Alki ontan obeki egongo da, txiki ortan gerrik kondetu-ta baño (AN. Intza).

Arotzaren etxean, txotxa gerren (AN. Beruete).

Len zena; gero zena; Beutako Beazena (Larraun). Lengo lepotik, burua, bezala, edo-ta.

Azarik illea aldatzen dik; baño larrua ez (AN. Larraun).

Azinda aulek, arkakoso asko (AN. Larraun).

Elur-melur; enauk ire bildur;

Txabolan ba-diat naiko arto ta egur (AN. Gaintza'ko auntzaiarena).

Mutiko, putiko; axola gutiko (AN. Aezkoa). Nolanaidabilen aurraz.

¿Zer degu zartari zar? —Ongi etorri, liburu zar.

—Liburu zarrean egon deizke konseju onak. —Zartari zarrean ere bai berendu onak (AN.).

Bi neska zar bildu zien: —¡A, neska bi ortz ttunena! —Zer beaun, bat dunena? —Oyartzunen ezkondu emen dun batere eztuna (AN. Larraun).

Kontu oiek eta auntzen gauerdiko eztule, bik bat (AN. Larraun).

Kulpe gabiak penaz egongo akaso; Kofradian eztenak, ez kandelaik jaso (AN. Arruazu).

Negua; zarren borrerua (AN. Arakil).

Zeñek lenka, ibilli bear lanerako (AN. Atez).

San Juan eta San Pedro, astero ba-lego! —Ta Ama-Birjiña urriko?

—Sekula ez al duk etorriko. Besten erriko pesta-zaleaz esana (AN. Esteribar).

Otsa ezpada, zorrotsa ba-da beintzat (AN. Osakar).

Martxoan lañoa noraño, aprillen elurrek araño (AN. Otxobi).

Sasian eskriture egin da, plazara ateratzeko ona duk au (AN. Larraun). Billauaz esana.

Ezurrek mami biurtu arte joko aut (AN. Larraun).

Txerri(e)n alkate jarriko zaitue, ezkurre baldin ba-da (AN. Larraun). Irrintzika dabiltzen mutillez esaten da.

Onñazturek artzen joan da (AN. Larraun). Tximistaren ziztuakin joan da, bezala.

Año eiñe iritxi da (AN. Larraun). Ler gaizto egiñik, bezala.

Zin gorri eiñazi diak (AN. Larraun). Laxterrean lertzeaño egin erazi. Mando egin (Ondarrabi).

Jauengoikoak egin zun Martin, bere prakakin (G. Arrasate).

Bai-jauna eta si; ez gera guziok berdin bizi (G.).

Aitzeki ta maitzeki, zu lurra baño ustelagoa (AN. Ultzama).

Urte berri ta urte zar; martzelino galtza zar (AN. Ultzama). Beti zarpaitstu.

Gizetxarra plazan, ezagun da trazan (AN. Ultzama).

¿Zer adiurriko gizonak zerate zuek? (AN. Baraibar). Ze moteta-koak, esateko.

Kondea kastatik; ayena maldatik (AN. Ezkurra).

Elur gañetik eldu dan egoak, urkabean zegoana ikaratu emen zun (AN. Ezkurra).

Goizuetarrari Apaizak; Animen etsaiak zein dira? —1. Andre ordia, 2.º Mando maingia 3.º Zagi zulatua, mundua, deabrua ta aragia.

—*¿Zer?* —*Ago batean, bi mingain dituzula* (AN. Ezkurra). Ge-zurti.

Goizuetarraren etsaiak: Izotzaan gañeko ego berria;

larra bi puntetan lotu-ta;

ta illargipeko putzua (AN. Ezkurra).

Atorran sartu-ta ago (G. Orexa). Oraintxe bai pozik agola, esateko.

Lagun berritu zerate? (G. Orexa). Aur berrien bat ba-dezute?, esateko.

Goizetik sestoka asi zera; ta orain ez bat eta ez bi jo nazu (G. Orexa). Sestua edo axeka.

—*Zer ari gera?* —*Guzurrak zurituten* (B. Zeanuri). Mar-marka.

—*Zenbat urte?* —*Larohei urte troñuan* (Txorierrri). Troñu, soñaz esaten.

Zu ezago, ni pozago (G. Orexa). Zenbat eta geiago zu ukatu, ordun eta ni pozago.

Txirdin idorrik eztu ekarri (AN. Esteribar). Guzia uretan etorri da, esateko.

Aize egoa, andren gogoa (AN. Esteribar). Ain aldakorra!

Guk bear dugulaik, ubaldean eztuk urik (AN. Esteribar). Lagun-tzeko, iñor ez.

Orrek ere mi altzaratue dik bai (AN. Esteribar). Mingain bil-durgarría.

Erran, ta egin (AN. Esteribar). Esan bezala egin.

Itxea gañez; ta denak iretsi naiez (AN. Esteribar). Alako gosetia!

Batzuetan baian ura ta ferretan ez (AN. Esteribar). Batzuekiko ain esku-zabal ta geien zor dienekiko ain esku-motz, esateko.

Ezta pirusat ere eztut (AN. Esteribar). Txanponik ere eztut.

Zartagie eskutik; baño txingarra bestek yaten (AN. Esteribar). Jabe naiz, baño bestek (andreak edo) jaten.

Ik eraman duk nere zura. —Ez. —Bai. —Ez-ba; nere manduak arrastan (AN. Esteribar).

Nai, ta izan (AN. Aurizperri). Diru-zale izan, eta dirudun egin.

Orrek mia, bere lekuau dauke (AN. Aurizperri). Itzlari zorrotzaz.

Esne guti ta arresto anitz (AN. Aurizperri). Asko irabazten.

Aizea, negu (G. Zegama).

Ostielean ez lan berririk asi (G. Zegama). Ezkontza ez egiteko, aragirik jan etzitekelako.

Pittiri danbolin; guzioi jotzen digu soñua berdin (G. Orexa). Legorteak gosea guzientzat.

Gu beartu ezkeroz, itsasoan ere ez litzeke urik izaen (Larraun).

Loreak galdu zizkigun zain da muin (AN. Larraun).

Azpi-jana bestek eiten dio (AN. Larraun). Bestek ostutzen edo gezurrez galtzen.

Atorraren ezin kabittuz ago (AN. Larraun). Ain guri!

Goseak dagonak, begia erne (AN. Madoz).

Largaizkin ona pasaazi dio (AN. Larraun). Ikaraldi latzena.

Nai ba-duk ongi bizi, bezperako apari(a)k, biramoneko utzi (AN. Larraun).

Biarkoa etziko, ala ongi biziko (AN. Etxaleku).

Oolloak etekin aundia ematen dizue (AN. Arraras). Irabaz-bide aundiak ematen.

Apezaren etxearen iru eluze; aiek onak; Nekazarrien etxearen bat aundia (AN. Arbizu).

Zerengar ekarri dut; eta bearrik (AN. Erro ta Esteribar). Bada-ezpada ekarri.

Zerengar etorri naiz (AN. Erro).

Atzeko laakua yo-ta gelditu (AN. Esteribar). Ezin geiago-ta gelditu.

Meko egin. Gauza bera, toki berean.

Mukua darion surra ezten lotsa (AN. Erroibar). Mukia darionak lotsarik eztu.

Emoten boat mokoko at, bolbakarka botakoat (G. Villarreal). Ematen ba-diati... Zilipurdika botako aut.

Karmendu nau, ta karmen aundiak eman dit (G. Arrasate). Kalte egin ta kalte aundiak.

Esne au garminduik dago; karroka gustorik eztauka baño (G. Arrasate). Erre-kerua dauke esneak; baño ondarreko erre-kerurik ez, esateko.

Urte guziko lana ta urte erdiko jana (G. Arrasate).

Belea egon zan adarrean taloa igurtzi-ta jan zunak, pozik bustiko zin or (G. Arrasate).

Amaika beakatz salda eder jan da zoaz, koipe asko ezpazuen be, gatz-puntu ederrian (G. Arrasate). Neskame zijoanari esana.

Berea beretako; ta besteana, erdibana (G. Larrino).

Su ta salda, or ari da (G. Deba). Atsegíñez ari da lanbide ortan. Nonbait, buru-helarri ari da, ere esaten da.

Orrek jaroyan tutu repetaña! (G. Eibar). Kaskarin arro-utsaz esana.

Bakotzek bere etxie garbi zala (AN. Goldaraz). Bestenetan zer sarturik eztago.

Udan langillik nai ttunak, negun txakurrek mantentxela (AN. Goldaraz). Berak egin lezakena, bestekin egiten dunak, ondoreko kalte.

Etxe utsek, arrautsek (AN. Goldaraz). Kalte utsik egotea.

Goiz jeki, goiz gose; berandu jeki, loz ase (AN. Osakar).

Ogeita-amarreko ederra izan dugu (AN. Basaburua). Bazkari ona izan.

Edurraren gañeko egua, ezda izango berua (B.).

Kentzen ba-ditu eguz, juan dira leguz (B.). Egoak daramazkin elurrak, urruna.

Kentzen ba-ditu euriz; etorriko dira berriz (B.).

Gaitz zarra? Aje txarra (AN. Oderitz).

Napar apaizak, iputz-iztupez atorra; iputz apaizak, napar-iztupez atorra (AN. Larraun). Laxterka esateko, esan zail xamarra.

Bizkorragoa, indarrez baño mingañez (AN. Madotz).

Beren arra ba-due (AN. Olazti). Berezko uts-arteen bat, ergel kutsua edo ba-dute.

Bururik ez, ta txapela nai (AN. Larraun). Dagokion baño geiagoko gauza nai lukenaz.

An ere antzarak mokoaz ala (G.). *An ere txakurrak ortotsik* (AN. Esteribar).

Aoan gurutze utzi naute (AN. Basaburua). Ago bete ortzakin utzi dute, bezala.

Txanpon txarra, etxera biur (AN. Larraun). Balio eztuna, etxera bear.

Madalen astea bero? Agaka gero (AN. Azpirotz). Gaztain urte ona, esateko.

¿Ze ari zera or, ulikerietan? Ta zure etxea, galdetan (AN. Etxaleku). Berriketalarriari.

Alperra, beti gazte (G. Plenzia).

Ur orotan edari, borda orotan zaldari (AN. Urdazubi). Atsegigarri guziek billatzen ditunaz esana.

Astoa langan bezala, ez aurrea ta ez atzea (AN. Madoz). Zer egin eztakiela gelditzen danaz esana.

Norat iguzki, arat buzurki (BN.).

Etzegon astoa loiean (AN. Larraun). Eztaupek arrapaturik!, bezala.

Akerren buztarpean aterpe gutxi (AN. Larraun). Olako edo alakotandik zer itxoin?

Orpo gorri asko dauzka (B. Eguzkitza euskaltzainak emana). Aur asko ditu esateko.

Arpegi ikustea egin dute (G. c.). Ezkongaiak alkarrak ikusi dute, esateko.

Etxean daukenak, eztauke erosienik (zer erosirik) (B. Lemona).

Ardi ttipia, beti antxu (Landarretxe euskaltzainak emana). Eza, ezkongai gelditzen.

Milla urte eztira bear, milla gauza ikusteko (G.).

Zintzurra pattar, ta sabela ordoki (Landarretxe).

Larresorotarra zillarra; baño zittala (Landarretxe).

Larresoro, xipa zorro (Landarretxe).

Gillen; biar illen;

etzi eortziren;

ertzidamun ahautziren (Landarretxe).

Beste eittekoik etzunak, bere etxeari su eman emen zion (AN. Leitza).

—*¿Gizon ori zertan da? —Bereberean dago* (AN. Leitza). Eztu al-daketarik gaitzean.

Den lekutik eramatzen da, ezten lekure (AN. Leitza).

Zarrerie, bera da eritasun (AN. Lizarraga).

Eztago atsedenik,

Ta oidei gabe egunik,

Zeruetan baizik (Axular'en illobian, 1865'an). «Pedro Axular euskaldun eskribitzaldeatik iztun ederrenari, ni, Luis Luziano Bonaparte euskaltzaleak au ipini zion.»

Beti kalian? Izango da kezka sakelian (G. Deba).

Zeñekin egon, arekikoa (G. Ernani). Loxintxariaz esana.

Dana dala, Astigarragako alarguna (G. Donosti). Eztauket gogoan, esateko.

*Martin, tin, tin,
Errege ta sorgin,
tepule ta gatza,
Martin kalabaza (AN. Albiasu).*

Martxoko il tzarra; arrek eraman du nere beor zarra (AN. Goldaratz).

Otsaillek bereak, eze ta beak iar; Martxoak arpeti zelar; Apirillen larrie bete belar (AN. Goldaratz). Otsaillak bere izotzaz eze dagon guzia beko belarretaraño igartzen; Martxoak arpean dagona jaten; eta Apirillan larrua betetzeko aña belar.

Nerea neretzat, zurea biontzat (AN. Larraun).

Ogie ordañez; ordaintzen eztunari ezer ez (Goldaratz).

San Migel Il-berriko elurrek, neguko ta mayatzeañoko elurre (AN. Basaburua). San Migel eguna il-berri dala, elurra ba-dator. Negute gogorra ta luzea.

Eztut txotxik ere jaso (G. Mondragon). Eztut ezertxo irabazi, bezala.

Alkarren sendalaien dabiltz (AN. Araiz). Alkarren leian, ez-baietan dabiltz, esateko.

Martxoa karriken: Eman zoun arriken (AN. Arrarats). Martxo txarraren bukaeran esana.

Zenbat asto, ainbeste bizkar (AN.). Zenbat buru, ainbat iduru, nonbait entzun nun.

Ez on ta ez gozo (G. Orexa). Ez lanik eta ez aurreapiderik, esateko.

Jo ta ke asten da; baño gero, aotz galda (AN. Larraun). Alako gogoz asi, ta laxter deus ez.

Kandeleria otza; neguaren biotza (AN. Ergoiena).

Euki gutxikoa da (G. Orexa). Eztaki gauzak ixillik gordetzen.

Orrek balantza bear du (G. Orexa). Zerk edo nork neurrian eutsi bearra du.

Nere buruan ala dago (G. Orexa). Nere ustez, ala edo ola da.

Arbi-lorea baño alperragoa aiz i (AN. Larraun).

Tximinitik doan kea baño alperragoa (G. Orexa).

Kutsua baño kuriosago (Lapurdi). Gau-ontzia baño garbiagoa.

Untzi-gibelean nindoaielaik begiztatu nun Lisboa (Lapurdi). Untzi-gibela, itsas-ontziaren azken aldea.

Zazpi negar egin bear du haur orrek (Lapurdi). Amaiaka negar, bezala.

Haur ori negarrez ari da, zazpi zakur aundi ondotik ba-litu bezala (Lapurdi).

Noiz ta nola (G. Orexa). *Noiz-nola* (Lapurdi). Ba-liteke, edo littekena da, bezala.

Ardi finari ileak zuritzen; zaharrari, erortzen (Lapurdi).

Orrek abotsa, ederki xaramelatzen du (Lapurdi). Gozo-gozo ematen du bezala.

Ijitoen ezkontza baño luziago (G. Mondragon).

jZer ixkixalda deallien! (AN. Baraibar). Orko iskanbilla, bezala.

Larrupe politta; baño ez ibillera (G. Azkoitia). Itxura ederra, baño ez biziera.

Orrek tximini ona du (AN. Larraun). Buru sendoa, argia, esateko.

Migel Mari'n etxean, Mari-Migel nagusi (Etxalar). Gizonak ez baño andreak agintzen.

Enea, enetako; ta bertzena erdiz (AN. Mezkiritz).

Otsalla, firili-faralla (AN. Mezkiritz).

April otz; ez gari t'ez agotz (AN. Mezkiritz).

Martxoan elurra nora artio, Aprillan lañoa arartio (AN. Mezkiritz).

San Matia; Erein truk axasia? Ik bilden truk aza aundiak (AN. Otxagabia).

Bat, bi, irur, laur; Irunberrin otso laur (Otxagabia).

Emaztia; i ez aiz ez zar t'ez gaztia (AN. Otxagabia).

Ekitxa ba-du tresna onek (G. Ormaiztegi). Zailtxoa da erabiltzen asmatzeko.

Aizkora oni akatxa egin zayo (G. Ormaiztegi). Puxkatxo bat joan zaio esateko. Lekunberrin, apustu egun batean. —Apustu eiñen niket, Arruiztarra, ikustea eterri aizela. —Zer pasatu al da? —Ziztu ona zeamak ba! *Irui zian, ego-aizearen egaletan ziela.*

Lañeza artu arte etzun eskurik ematen (G. Ondarrabi). Konfianza artu arte. Lañeza eman, eta.

Katuk desakarteak arrapatzen dizkit (G. Bedayo). Ez-ustean era-maten dit, bezala.

Il-biziko geldi zaite gurekin (G. Ondarrabi). *Bizi guziko bezala* (AN. Larraun).

Aos eskatu-ta baño geiago eman dit (AN. Madoz). Eskean joan banintzaio, etziran geiago emango, bezala.

Denbora pastuk, denai irabazten dio (AN. Larraun). Guziak zartzen eta ondatzen eta denbora aurrea joaten.

Jendea aixei ematen zaio; gaur jendea aixetu baita (AN. Larraun). Erraz alde jotzen dula baitago, bizitza ariñagoa nai.

Onek ausi-osoik eztu (AN. Larraun). Eztu erabakirik, bezala.

Erosi bezala saltzen dut (AN. Larraun). Entzun detena esaten di-zuet, bezala.

Txepeixa baño geiago gelditzen eztrena da (AN. Madoz). Aur biziaz esana (1).

Ardi zaharra baño prestuago (Lapurdi) (1).

Txoria bezin arin (Lapurdi) (1).

Begia bezen minbera (Lapurdi) (1).

Bidea, luze bezen zozo (Lapurdi) (1).

Gaua bezen illun (Lapurdi) (1).

Gaihua bezen zaila (Lapurdi) (1).

Khedarra bezen beltza. Phika bezen ergela. Phika baino ohoinago. Urde kaka bezen zikhina. Zartari zilhatua bezen gormanta. Ziria baino alferrago (Lapurdi) (1).

Gure etxeko andria nongo, gure aidiaik ango (AN. Eugi).

Egueldi onek orain ere erasan bear du (AN. Larraun). Euria daka, esateko.

Zure galtza-kordak izain du korapillo ori (AN. Berroeta). Olako oitura zere etxekoa izango dezu, esateko.

Ubaldiak, goiti eztu ekartzen zakarrak bertzerik (AN. Berroeta). Nabarmenkeria beitik etortzen zaigu, Iruña aldetik esan nai.

Zikoizkeria garaitzen, beraxtasunaz; bekaizkeria, maitetasunaz (AN. Erratzu).

Lur-otarra baño gibel audiago du orrek (G. Azkoiti).

Artzaie ta nekazarie, beti ikasle-berri (AN. Arrarats).

Eskerrik asko. —Iruñen ba-da etxe franko,

bakotxek berea artu ezkero,

ezta sobrako asko, asko (Larraun).

Martxoko ostosketa, berrogei eguneko ekaitz (AN. Madoz).

Ongi aizi ta gaizki ezi (AN. Madotz). Ongi erakutsi ondoren, gaiz-tatu egiten; edota, ongi aizi, naikoa emanez; baño gaizki ezi, lasai utziz.

Ezker eo eskuin, aukera zak zeozer; ausiosoi ik eztuk iñioiz artzen (AN. Larraun). Ausiosoa, itz politta, erabaki bat artzea edo, era bat alde batera edo bestera jartzea adierazteko.

Luzegarria ematea eldu naiz (AN. Etxarri-aranaz). Gauza bat ordaintzeko edo itzultzeko denbora luzatzea, esateko.

Gatza suan bezala irakiten yarri da (AN. Baztan). Su ta gar jarri da, esateko.

---

(1) Euskal-idazle ta izlari bikaña izan zan Elizalde Apaiz jaunak emanak ditut azkeneko esaera zar txoragarri auek.

Bereak ikusi ditu (AN. Baztan). Berak bakarrik daki zenbat era-man dun, esateko.

Gañak eman dizka neskamiari, ta ondasunak jan dizka (G. Mondragon). Uste onian neskamiari ate guziak zabalik utzi dizkio, ta guzia jan dio.

Kux-kuxean zegon, ta txakurrak eldu zion (AN. Iraizoz). Zeletan zegon, esateko.

Eskalea, kux-kuxuan egoten da (Ondarrabi). Zerbait onik emango zaiolakoan, zai.

Lapurra, kuz-kuzian (G. Ondarrabi). Nondik zer arrapatu.

Jaungoikoak eztitu argizarizko begiak (G. Ondarrabi). Besteri on ez-tena egiñez; edo bestez, on ez-tena esanez ari denari, esana.

Ardi zarra baño prestugo da (G. Ondarrabi).

Katuak zazpi ezpiritu ditula? Orrek geio ditu (G. Ondarrabi).

Gatza surtan bota-ta bezala da (G. Ondarrabi). Gatza sura...

Otsaila, katuen illa (G. Ondarrabi).

Zelataria, kontalaria (G. Ondarrabi).

Txerrimoniak ordañetan izaten dira (G. Ondarrabi). Ongi egiña, ongia artzeko bidia.

Eman ta kendu, zapoak aña kendu (Goizueta).

Etxaminen pian ezaundiko ute ori nor den (AN. Mezkiritz). Sukal-ondoan jakingo dute, esateko; edo ez-ta ezaguna.

Aur zutie ta zar zutue, beti aur kontue (AN. Mezkiritz).

Mezkiritz ta Olonditz; ogi guti ta aur aunitz (AN. Mezkiritz).

Orren eltziai, esnia iaritzen ez (AN. Mezkiritz). Zikotzaz esana.

Baztandar tuku-tuku; Kolkuan milla marra ku-ku (AN. Mezkiritz).

Aizu, kapazo; gaizki esan da, ongi arzazu (Basaburua).

Garbitu nau, xautu nau. Nitun guziak irabazi dizkit, bezala (AN. Basaburua).

Egiñai dagokiola il bear luke kristauak (G. Orexa). Nork bere eginkizunak betetzea, gauza aundia.

Goldaratz; asko jan, ta lana latz (AN. Larraun).

Azpirotzen elurra dagonean, aizea otz; eguzkie dagonean, bero; az-piroztarra beti ero. Bertako batek esana.

Jaunak egunero emanak eztizkiogu aitzartzen (AN. Ezkurra). Eztizkiogu kontuan artzen.

Ezkurreko xalkorra baño geiago ez aiz azitzen (AN. Madotz).

Seme; lan egin zak, beti bizi bear baiu bezala; ta gaur il bear baiu bezala bizi. Olaxe esan zion ama batek bere semeari (AN. Latasa).

Zirritutik kirikeka dago (AN. Baztan). Zirritutik begireka, bezala.

Errekiste aundiko gizonak, eztu umekeririk bear (AN. Baztan).
Izen aundiko gizonak.

Alozak egiñik dauzke gizenez (AN. Baztan). Bilgunek egiñik, lepo ta lepondoan.

GIZONAREN IZAKERAZKO ITZAK EDO IZENAK

- Allrau*, Gente floja, abandonada (AN. Larraun).
Aizkor, Espantadizo (AN. Erroibar).
Aizkortsu, Bastante espantadizo (AN. Erroibar).
Amultsu, Noble, bondadoso (AN. Lizarraga).
Apal, Humilde, 2.º, bajo, de poca estatura (AN. Baztan, Esteribar, Erroibar).
Astofaldun, Vanidoso (AN. Aezkoa).
Atsanki, Tranquilo, suave (AN. Aezkoa).
Basa, Inculto, selvático (AN. c.).
Besteko, Vecino (G. Azkoiti).
Baxtarta, Hijo natural (AN. Aezkoa).
Bereusteko, Presuntuoso (AN. Larraun).
Betzal, Aficionadísimo sea al vino, sea al juego, etc. (AN. Esteribar).
Egoskor, Testarudo (AN. Larraun).
Elealjer, Inoportuno en el hablar (AN. Baztan).
Elbiexa, Insustancial (G. Astigarraga).
Eleeder, Elocuente, bien hablado (AN. Baztan).
Eleketari, Chismoso (AN. Baztan).
Eleme, Insustancial (AN. Baztan).
Eletzu, Hablador (AN. Baztan).
Enakotx, Enano (AN. Ezkurra).
Erraza, Comodón, flojo (AN. Ergoiena).
Erdoil, Roñoso (AN. Esteribar).
Errazalde, Comodón (AN. G. c.).
Erruiñe, Mal genio, cascarrabias (AN. Madoz).
Etxekona, Vecino (G. Azkoiti).
Eskuxuri, Mal trabajador, holgazán (AN. Baztan).
Exkalu, Insustancial (G. Zumaya).
Eleurdin, Procaz, deshonesto en el hablar (AN. Baztan).
Erruesa, Iracundo (AN. Leitza).
Gartza, Sobrio (AN. Baztan).
Gaitzets, Aborrecido, (AN. Esteribar, Baztan).

- Gibel-aundi*, Cachazudo (AN. G. c.).
Gibel-jale, Murmurador (AN. Etxalar).
Iberra, Cariñoso (AN. Aezkoa).
Ilupe, sin fundamento (AN. Baztan).
Inestille, Remedador (AN. Baztan).
Itz-motel, Tartamudo (AN. Larraun).
Itzmotelkalarí, Fingidor de voz, o remedador (AN. Leitza).
Juan-abastu, Derrochador (AN. Baztan, Erroibar).
Kalfar, Fanfarrón (AN. Aezkoa).
Kali-arro, Fanfarrón (AN. Aezkoa).
Kale-zale, Callejero, (AN. c.).
Kaskallu, Iracundo, cascarrabias (G. Zumaya).
Kaxoya, Linfático, sin sangre (G. Zumaya).
Kotorro, Reciote, fornido (AN. Leitza).
Fazoneko, Bonachón (AN. Baztan).
Lasuna, Astuto (G. Zumaya).
Lekeda, Pesado, aburridor (AN. Baztan).
Logi, Flojo, inactivo (AN. Baztan).
Luxenga (AN. Esteribar).
Mari-ausarki, Despilfarradora (AN. Aurizperri).
Mena, Dócil (G. Eskoriatza).
Merkola, Avariento (AN. Baztan).
Mari-mutil, Desvergonzada (AN. c.).
Mutiri, Descarado (AN. Baztan).
Nakaitz, Cicatero (AN. Baztan).
Naka-zale, Burlón (AN. Leitza).
Ollo, Cobarde (AN. Larraun, Basaburua).
Oñezko, Peatón (AN. c.).
Olarru, Peje, pillastre (G. Zumaya).
Okela, Bizco (AN. Baztan).
Ozkinzale, Mordaz (AN. Etxalar).
Papartza, Chismoso (AN. Baztan).
Pelenda, De mala traza (AN. Baztan).
Pinpirriña, Niña coqueta, muy adornada (AN. Larraun).
Saltajauzikó, Amigo de fiestas y bulla (G. San Sebastian).
Pozoindua, Cascarrabias, iracundo (AN. Baztan).
Puxun-utsa, Avinagrado, mal genio (G. Azkoitia).
Sendor, Pesado (AN. Bera).
Sopin, niña agraciada, bonita (AN. Aezkoa).
Sorgin-orraxexe, Niño mimoso (G. Azkoitia).

- Sutaya*, Herrero (AN. Aezkoa).
Sumarra, Fogoso, violento (AN. Baztan).
Tankurrun, Persona de andar flojo, decaído (AN. Baztan).
Tekela, Latoso (AN. Baztan).
Topor, Pequeño y gordo (AN. Lakuntza).
Tutulu, Tristón, decaido (AN. Aezkoa).
Txakunperri, Ladronzuelo.
Txartxirote, Maléfico, vengativo (AN. Ultzama).
Alkezungarri, Vergonzante (AN. Ultzama).
Filuse, Adulador (AN. Baztan).
Txepel, Linfático (G. Zumaya).
Txinpara, Sin fundamento (AN. Madotz).
Txatal, Sin fundamento (AN. Errazkin).
Txuskun, Seriote, brusco (AN. Larraun).
Uli, Sin fundamento (AN. Baztan).
Ufestue, Corrompido, degenerado (AN. Baztan).
Xingill, Enclenque, debilucho (AN. Baztan).
Zakuzar, Hombre corrido, de trastienda, no malo (AN. c.).
Zaldizko, Caballero, rico (AN. Ultzama).
Zimarroya, Perspicaz, observador (G. Zumaya).

Bearrezko oarra

Nik bialdutako itz auetatik baliteke zenbait edo geixago argitaraturik egotea. Bear bada neronek len, *Revista Internacional de Estudios Vascos* zeritzionean argitara emanak izatea. Baño ba-da ez-pada, nere kuedernotan galtzen uztea baño obe iruditu zait zuri bialtzea.

An ez-ba-leude ere, Muxika Aitaren Iztegian egon litezke.

Intzar Damaso An.

CUATRO POETAS VASCOS ACTUALES

Conferencia pronunciada el 12 de noviembre de 1963 en la Biblioteca de la Diputación de Vizcaya y organizada por la Junta de Cultura de Vizcaya

BREVES CONSIDERACIONES SOBRE LA POESIA VASCA EN GENERAL

Se ha hablado y se habla aún de la «honrada poesía vascongada», con la particularidad de que en esta expresión la palabra «honrada» se halla empleada además como eufemismo.

De todos modos, es posible que, al tiempo en que fue lanzada a la circulación la repetida expresión, la poesía vasca no mereciera, en general, calificativos demasiado elogiosos. Y es que —hay que reconocerlo— la poesía vasca anterior al siglo XX fue inferior, por lo menos en algunos aspectos, a la que comenzó a cultivarse con el presente siglo.

Nos referimos, claro está, a la poesía más o menos culta, y no a la popular, pues ésta, caracterizada como todas las poesías populares por las notas de sencillez, sinceridad y humor, si bien no muy extensa, puede resistir la comparación con la de otros países, lo que por otra parte nada tiene de extraño, pues como alguien ha dicho, y muy acertadamente por cierto, es sabido que el pueblo ha sido y será siempre el gran poeta de todas las edades y de todos los países.

Tampoco tiene nada de extraño que la poesía vasca culta anterior al siglo XX no tuviera demasiada altura literaria, pues es también sabido que la literatura euskérica culta propiamente dicha es relativamente reciente, como lo prueba el hecho de que la primera obra escrita de ella —por cierto, una colección de poesías— no es anterior a los años medios del siglo XVI.

Ya en nuestro siglo la poesía vasca euskérica más o menos culta ha mejorado en general notoriamente tanto en cantidad como en calidad, pero si bien es cierto que son bastantes los poetas actuales que pueden codearse perfectamente con los de las anteriores generaciones de la literatura vasca, son escasos sin embargo los que se hallan al par de las primeras figuras de otras literaturas contemporáneas.

Naturalmente, ello no constituye ninguna corroboración de la gratuita especie lanzada hace ya más de trescientos años por un escritor castellano, concretamente por Jerónimo de Salas Barbadillo, quien en

el primer capítulo de su novela *La hija de Celestina*, obra escrita hacia el año 1610, decía que había a la sazón muchos poetas en Castilla, tantos —añadía textualmente— que se pudieran hacer a sus tiempos sacas de ellos para Vizcaya, atento a ser tierra que no los lleva y que para *tenellos* es fuerza que los traiga de fuera.

No sabemos exactamente lo que ocurriría en tiempos de Salas Barbadillo, pero cuando menos con relación a nuestros días es completamente inexacta su observación, pues actualmente forman legión los vizcaínos, esto es, los vascos, que tanto en vascuence como en castellano cultivan la poesía, como lo prueba, no sólo el hecho del gran número de composiciones que se presentan tan luego como se convoca un concurso de poesía euskérica, sino también los puestos destacados que varios de nuestros coterráneos, de todos conocidos, ocupan al presente en la poesía castellana contemporánea.

Dando de lado por hoy a los poetas del siglo XX anteriores a la generación actual, y entre los cuales los ha habido verdaderamente notables, con la particularidad de que aún viven algunos de ellos, incluso en esta provincia de Vizcaya, vamos a estudiar esta noche cuatro nada más de la postguerra, y al hablar de postguerra nos referimos más bien a la segunda guerra mundial del 39, que a la nuestra del 36.

Una aclaración, y es que los poetas de que vamos a tratar no son quizás los cuatro mejores de la postguerra, pero, eso sí, están situados, incuestionablemente, entre los seis u ocho más representativos de ella.

Y una advertencia también, y es que estos poetas de los que vamos a hablar no pueden ser tampoco conceptualizados los cuatro como comprendidos en eso que hoy se llama «nueva ola».

Y a propósito de la nueva ola. Antes de entrar en la materia propia de nuestra conferencia, vamos a permitirnos unas breves consideraciones sobre la poesía actual en el mundo.

Unas palabras sobre la poesía actual en el mundo.

Es sabido que el fenómeno poético, en general, es para algunos un estado de gracia; para otros, un desahogo romántico; hay quien dice que poesía es lo puro indecible, y también, comunicación, o bien, participación, etcétera.

Pero, en fin, y sea de ello lo que fuere, lo cierto es que, de un tiempo a esta parte, las discusiones sobre estas materias se hallan centradas en torno a la poesía social, brotada, según se dice, como consecuencia del signo colectivo de nuestro tiempo. Pero, ¿qué es en definitiva

la poesía social? Hay quien opina rotundamente que toda poesía es social, pero indudablemente cuando se alude hoy a la poesía social, las más de las veces se hace referencia concretamente a la relacionada con la llamada, tanto didáctica como vulgarmente, cuestión social.

Desde luego, no falta tampoco quien entiende que «lo social está inmerso, por mandato y principio, en lo religioso».

De todos modos, la nota fundamental de la poesía social parece ser el realismo, con la particularidad de que algunos poetas de la última hornada proponen que la denominación de «poesía social» sea sustituida por la de «poesía solidaria», por estimarla más apropiada.

Es de notar, por otra parte, que si la poesía anterior a la actual iba dirigida más bien a una minoría, hoy, y precisamente por el carácter social que tiene en general la poesía actual, los poetas de la última hora, sino todos, por lo menos bastantes de ellos, parecen dirigirse a la mayoría.

Dice a este respecto un conocido poeta vasco de nuestros días: «Nada me parece tan importante en la lírica reciente, como ese desentenderse de las minorías y ese buscar contacto con unas desatendidas capas sociales que golpean urgentemente nuestras conciencias.» Y otro, este también vasco: «Que tal vez hoy como nunca es necesaria una poesía de acuerdo con el mundo.»

Por lo demás, y así como los poetas anteriores a la presente generación daban en general una gran importancia a la forma, hasta el punto de que, por ejemplo, Valle Inclán sostenía que el verso, por ser verso, es ya emotivo, y a pesar de que haya también quienes todavía al presente estiman que la primera cualidad en el verso es la musicalidad, actualmente se tiende sin embargo a valorar más el contenido, hasta el extremo de que es frecuente que se hable hoy en día incluso de poetas «prosaístas».

De todas maneras, no estará de más que recordemos a este respecto aquellas palabras de Edgar Allan Poe: «La música, combinada con una idea grata, es la poesía; la música, sin la idea, es simplemente música; la idea, sin la música, es la prosa por su misma definición.»

Una última observación, y es que, en poesía, como en todo, las modas y los llamados movimientos de vanguardia, pasan con relativa rapidez, por lo que se ha dicho con notorio acierto, y precisamente por un poeta, que quien quiera ser muy de hoy está en grave peligro de no ser poeta de mañana.

Estas breves y previas consideraciones generales, que no pueden ser más vulgares y corrientes, las estimamos, sin embargo, necesarias o

cuando menos muy convenientes para el mejor entendimiento del modesto estudio que vamos a hacer a continuación de cuatro de los poetas vascos actuales, a saber: Iratzeder, Jean Mirande, P. Gandiaga y Gabriel Aresti.

Iratzeder.

El P. Javier Diharce, en el mundo Jean Diharce Lassegue, religioso benedictino más conocido por su pseudónimo Iratzeder, que en vasco significa «Bello helocho», nació en San Juan de Luz el año 1920.

El año 1933 ingresó en el Seminario de Ustaritz y en el de Bayona el año 1938. Acostumbraba a pasar las vacaciones mientras fue seminaria, generalmente en Larresoro. Posteriormente —exactamente el año 1941— entró en la Orden Benedictina.

Desde entonces se halla adscrito al Monasterio de Belloc, donde reside, aunque, claro está, ha pasado algunas temporadas, principalmente por razones de salud, fuera de aquel Monasterio. Es más: el año 1943, durante la segunda guerra mundial, pasó algunos meses en el Convento de su Orden de Lazcano. Fue allí donde compuso, por ejemplo, la poesía titulada *Aralar*.

El año 1945 recibió las Ordens Sagradas, y desde el siguiente año viene desempeñando ininterrumpidamente en Belloc el cargo de Maestro de Novicios. Actualmente es además Sub-prior del Monasterio.

Parece que la base de su formación literaria vasca la debe fundamentalmente a las obras del P. Lapitz y Jean Barbier y la revista *Gure Herria*. También ha influido literariamente en él su hermano Pierre, muy versado en las bellas letras, y el conocido escritor, director del semanario *Herria* y académico de la Lengua Vasca, Pierre Lafitte.

Es de advertir también que Iratzeder es un auténtico melómano, y en este aspecto, esto es musicalmente, y cuando menos con relación a la música vasca, ha sido formado en las obras del P. Donostia, que las conoce íntegramente.

Iratzeder se distinguió desde niño por su extraordinaria afición a la poesía, y si bien en su primera juventud escribió algunas composiciones en francés, posteriormente se ha dedicado exclusivamente, en literatura se entiende, al verso euskérico.

Ha colaborado más o menos en casi todas las revistas euskéricas, y es Director de la titulada *Othoizlari*, que se publica en Belloc.

Es autor de varias colecciones de poesías y cantos: *Pindar eta Laiño*, *Zeru-menditik*, *Mortutik oyu*, *Meza Sainduko Kantikak*, ésta última en

colaboración con el P. Lerchundi, etcétera. Tiene ya entregada también a la imprenta una nueva titulada *Salmodak*, escrita igualmente en colaboración con el mismo P. Lerchundi.

El corriente año de 1963 fue designado miembro de número de la Academia de la Lengua Vasca, y su ingreso en ella se celebró con toda solemnidad en el mismo Monasterio de Belloc el día 18 de mayo último, versando su discurso de entrada sobre el tema *Trayectoria vasca de Belloc*.

Los dos temas principales a que se contrae la obra poética de Iratzeder son la Religión y el País Vasco, aunque se encuentran también en ella bastantes composiciones, y muy bellas por cierto algunas de ellas, dedicadas por el poeta a su familia —padres, hermanos, etc.— como son, entre otras, las tituladas *Amatxo biotz zabala*, *Aitatxi*, *Ene arreba* y *Mayi*. Esta última, dirigida a una hermana suya de ojos azules, según reza la dedicatoria, lleva esta linda cantinela: «*Ttipidanik zoin dugun bat zuk eta nik biotza*», esto es, «Desde niños tú y yo tenemos un solo corazón».

Son numerosas las poesías de Iratzeder relacionadas con el tema general de la Religión —Dios, su búsqueda, la vida del Convento, paráfrasis de salmos, etc.—, todas ellas rebosantes, al igual que las de temas profanos, de una sinceridad impresionante. Y es que, como hizo notar Pierra Lafitte en su discurso de contestación al de ingreso del poeta en la Academia de la Lengua Vasca, la poesía no es para Iratzeder un traje de quita y pon, sino su mismo aliento, su misma vida.

Entre las poesías religiosas de Iratzeder figuran las tituladas *Gólgota*, *Quam dilecta*, *Azken orena* y *Deus meus*, *Deus meus*.

La primera estrofa de esta última, paráfrasis del salmo 21, dice:

«¡Jainkoa, nere Jainkoa!
¿Zertako zaude, nitarik urrun, zertako nauzu ahantzi?
Auhenez eta marrumaz nago,, atsekabeak ithoa.
¿Egunaz deika, gauaz oihuka bear othe dut nik bizi?»

Es decir:

“¡Oh, Dios, mi Dios,
¿Por qué te has alejado de mi,
Por qué me has olvidado?

Gimiendo y bramando me encuentro ahogado por las tribulaciones.
¿Llamándote de día y gritándote de noche,
habré de vivir, oh Dios, mi Dios?»

Los versos finales de *Azken orena*, «La última hora», composición dedicada a un compañero suyo religioso muerto, traducidos al castellano, dicen:

«Ha muerto en paz. Es de noche. Y su cadáver, con las manos juntas, yace sobre la cama, amortajado con la gran cogulla negra.

¡Cuántas veces besó y vistió ese hábito antes de volar, con sus hermanos, en cantos nocturnos hacia el Señor, o dirigirse a predicar ardorosamente a las gentes!

Helo ahí como una gran... ave cansada de volar, con las alas plegadas...

Helo ahí muerto de agotamiento, pero conservando aún en el rostro la huella de sus místicas exaltaciones.»

Las poesías de Iratzeder de temas vascos ofrecen, entre otras, la particularidad de que varias de ellas tienen como motivo de inspiración el mar. Y subrayamos esta particularidad, porque, ignoramos las causas, pero se da el caso curioso de que la mayor parte de los poetas vascos que han escrito y escriben en vascuence, rara vez cantan el mar.

Aun recientemente nos decía el propio Iratzeder: «Uno de mis libros preferidos de lectura es... el mar de San Juan de Luz.»

Entre las poesías de motivos marinos figuran las tituladas *Arraintzale anayak*, «Los hermanos pescadores; Itxasoa y Muskon.

La primera de ellas comienza: «¡Oi itxaso zabalaren zabalaren zabal!», «¡Oh la anchura anchurosa del ancho mar!» Y tiene aciertos como el del verso siguiente: «Biotzez beha nago itxaso-amari», «Estoy contemplando con el corazón a la madre-mar». Y la segunda, *Itxasoa*, termina: «Itxasoa! ...Zabal-zabala zare, muga gabekoa. Gogoratzen dau-tazu Gure Yaungoikoa». «¡Oh mar!... Eres ancho, muy ancho, y sin fronteras. Me haces recordar a Dios.»

De todos modos, y a nuestro juicio, una de las notas dominantes de la poesía de Iratzeder, lo mismo de la religiosa que de la profana, es un sentimiento que guarda cierta analogía con la saudade galaico-portuguesa.

La palabra saudade, que parece ser primitivamente gallega más que portuguesa, se halla indudablemente relacionada con el sentimiento o la idea de soledad.

Concretamente, y por lo menos en nuestra opinión, el concepto de soledad, más que un concepto distinto, diferente, es más bien un concepto más amplio que el de saudade, y así parecen estimarlo también la mayoría de los escritores galaico-portugueses que han tratado de la cuestión, e incluso el alemán Karl Vossler y el sueco Birute Cipliaus-

kaite, autor este último de una obra relativamente reciente titulada *La soledad y la poesía española contemporánea* (1). En esta obra se analiza y estudia el sentimiento de soledad en Unamuno, Antonio Machado, Juan Ramón Jiménez, Guillén, Altolaguirre, Alberti, Cernuda, etcétera, pero solamente con referencia a la obra poética de Antonio Machado se usan las expresiones saudade y saudosos.

Desde luego, los escritores portugueses y sobre todo los gallegos, han matizado mucho sobre el significado de la palabra saudade y sobre el concepto que la misma envuelve y entraña.

Hay quien dice que la saudade es la melancolía que en los días ensombrecidos invade el espíritu, y también, que consiste en gozar de la soledad que nos envuelve, no faltando tampoco quien afirme que el alma galaico-portuguesa encarnó en el cuerpo de esta palabra saudade.

Por ello, claro está, la saudade se considera como algo propio exclusivamente de la poesía y la literatura galaico-portuguesas, pero, de todas suertes, es lo cierto —repetimos— que la saudade se halla incuestionablemente relacionada con el sentimiento de soledad, y este sentimiento de soledad, pero además —y valga la expresión— de una soledad saudosa, es precisamente, a nuestro juicio —lo repetimos igualmente— una de las notas dominantes de la poesía de Iratzeder.

Es más: dice concretamente en una de sus composiciones:

«Las aflicciones me cercan
Y no tengo a nadie junto a mí...»

Consecuentemente, bien pudiera afirmarse que, en la poesía euskérica actual, Iratzeder representa y personifica ante todo y sobre todo la sinceridad, pudiendo ser calificado además, si la expresión fuere de recibo, como el poeta de la saudade vasca.

Jean Mirande.

Jean, o Johane, Mirande Ayphasoro nació en París el año 1927. Se le considera sin embargo más bien como suletino, por razón indudablemente de la ascendencia zuberotarra de sus mayores.

Sus estudios se hallan relacionados con la lingüística, la filosofía y el derecho, y ocupa actualmente un alto cargo en el Ministerio de Finanzas de Francia.

Reside habitualmente en París, pero ha viajado por España, Alemania, Austria, Inglaterra, Irlanda, Italia, Bélgica, Holanda, etcétera.

(1) Madrid, «Insula», 1962.

Habla y escribe el vascuence en todos o casi todos sus dialectos; el francés, naturalmente; el inglés, el castellano y las lenguas célticas, esto es, el bretón, el galés y el gaélico, y posee también conocimientos del griego, del latín, del italiano, del holandés, del provenzal e incluso del hebreo.

Ha colaborado, con trabajos tanto en verso como en prosa, en casi todas las revistas euskaras —*Elgar, Egan, Euzko-Gogoa, Igela*, etcétera— y en algunas francesas, inglesas, alemanas y hasta bretonas, como la titulada *Ar Stourmer*.

Es académico correspondiente de la Lengua Vasca, y hace un par de años fue propuesto para numerario, pero, por motivos que no hacen al caso, fue el mismo quien hizo que los proponentes retirasen su candidatura.

Sus poetas predilectos parecen ser Edgar Poe, de quien arranca indudablemente, en parte al menos, la poesía moderna, y los franceses Baudelaire, Verlaine, Villón, Bertrand de Born, Kerverzhioù, bretón este último, etcétera, siendo sus escritores preferidos, además de la mayoría de los ingleses tanto clásicos como modernos, los franceses Gobineau y La Rochefoucauld, los españoles Ortega y Gasset y Pío Baroja, los alemanes Nietzsche y Spengler, y el latino Petronio.

Dando de lado sus ideas religiosas, sociales y políticas, bastante personales por cierto —Jean Mirande tiene indudablemente algo de lo que hoy se llama un inadaptado—, y también sus aficiones, que parecen distribuirse entre la lingüística, las novelas y películas policíacas y terroríficas y el whisky, y con relación concretamente a la poética, Mirande es ante todo enemigo de la poesía y en general de la literatura llamada en nuestros días «comprometida». Aun recientemente nos escribía diciendo que el poeta no debe ser en modo alguno un «engagé». Por lo demás, entiende que el poeta debe huir tanto de la predicación como de lo social, y procurar el cultivo de la poesía estrictamente pura.

De acuerdo con este ideario poético, tiene Mirande algunas composiciones, sobre todo de su primera época, modelos de poesía pura.

He aquí una de ellas. Es muy breve y se titula *Igelak*, «Las ranas».

«Aintziko urerat
ilhargi-laurden bat erori zen,
Zuri, yori,
gauko zitu zorhi;
igelak yan dute, igeltxo igeldarieki,
Orain, aldiz,

intzirika daude igel igeltxoak,
 igel igeltxo zoroak...
 Gau-minean
 aintziko igelak dute, ai! ei!
 ilhargi-min.»

Que traducida al castellano, viene a decir:

«En el agua del estanque
 cayó un día un cuarto de luna,
 blanco, pleno,
 fruto maduro de la noche,
 y las ranas, las ratinas nadadoras lo comieron.

Ahora, de vez en vez,
 gimen las ranas ranitas,
 las ranas ranitas locas...
 Y es que en el corazón de la noche
 las ranas del estanquen
 sienten ¡ay!
 el mal de luna.»

Como composiciones escritas bajo la influencia de Bertrand de Born y los viejos trovadores franceses, podemos citar la denominada *Jiguregi otzean*, «En el frío castillo», bellísima de forma. Y es que Mirande tiene una extraordinaria capacidad de expresión. En este aspecto, Mirande es quizá uno de los primeros poetas euskéricos de todos los tiempos.

He aquí como prueba de ello el comienzo de su poesía *Zergatik*, «Por qué»:

«Zergatik ikasi
 Ahanztekotz gero
 Ikasiak oro?
 Zergatik ikhusi
 Ainbertze lurralte,
 Hainbat, hainbat yende?
 Ezer ezin eutsi...
 Zergatik laztandu?
 Zergatik higuindu?
 Bihar edo etzi,
 Non naiz neu izango?»

«¿Por qué aprender para olvidar inmediatamente todo cuanto se
 ¿Por qué ver tantos países, tantas y tantas gentes? [aprende?
 Nada se puede retener...
 ¿Por qué amar? ¿Por qué odiar?
 Mañana o pasado, ¿dónde me encontraré yo?»

Tiene, desde luego, algunas composiciones de clara influencia bo-deleriana, como, por ejemplo, la titulada *Lili bat*, «Una flor».

Sus estrofas primera, tercera y última, traducidas al castellano, dicen así:

«Floreció desde hace largo tiempo, hermosa a nuestros ojos, pues es el estiércol de nuestros corazones el que la abona y la hace crecer.

El veneno de esta flor de cementerio, alimentada con la ceniza de las antiguas osamentas, ha destruido la raza de nuestros padres, y nos debilita a los hijos.

¡Ah! ojalá pueda un viento llegado de lo alto golpear en mi jardín y secar esa flor envenenada que se llama... la esperanza.»

Con todo, lo que en las poesías más características de Mirande campaea es, aparte su sed de cosas extrañas, un cierto aire entre panteista y pagano, que ofrece además en ocasiones algunos toques de ironía y aún de humor negro.

Así son varias de sus mejores poesías, como *Otso*, «Lobo»; *Paranoya*, *Undina*, *Oroituz*, «Recuerdo»; *Eresi*, «Elegía» y *Neskatzak*, «Las Virgenes».

Daremos lectura, en versión castellana, a las primeras estrofas de esta última, de *Neskatzak*:

«Yo os añoro, vírgenes, vírgenes agríduces de quince años, con todo mi deseo.

En los estanques de vuestros ojos rebosantes de fatalidad, yo me hundo, yo me ahogo.

¡Vírgenes! Vosotras sois la duce miel, leche y trigo candeal de mi extremada hambre.

Dos jóvenes hermosas bailaban. No lo sé en qué país...

Sus brazos largos, delgados, entrelazados cantaban para mí un poema cruel de serpientes.

Al borde del agua las dos se besaban...»

De todas suertes, la obra poética de Jean Mirande —espíritu verdaderamente selecto— es, por su auténtica calidad literaria, una de las más valiosas de las letras vascas euskéricas en los últimos años.

P. Gandiaga.

Entre los poetas presentados el año 1956 al Certamen literario conmemorativo del Año Jubilar de la Virgen de Aránzazu, llamó particularmente la atención del Jurado uno de factura y concepción completamente distintas de las de todos los demás trabajos que llegaron al Concurso, y, por unanimidad, fue galardonado con el primer premio de poesía.

Abierta la plica correspondiente, resultó ser su autor el P. Victoriano Gaudiaga, quien a la sazón contaba 28 años de edad, y si bien es cierto que había ganado ya anteriormente algún otro premio de poesía, era no obstante casi desconocido en las letras vascas.

Uno de los pasajes de aquel poema, titulado *Elorriko lorak*, que más impresionó a los miembros del Jurado, fue el que comenzaba:

«Ementxe dago arkaitza.
Ume nintzanean,
Soin gabeko poema bat
Usmatu neban, eziña,
Arkaitz zurtz onen gañean.»

Esto es:

«La roca se mantiene en el mismo lugar.
Siendo niño, barrunté un poema incorpóreo e imposible,
Sobre esta solitaria roca.»

Este pasaje se recoge y repite en el poema *Elorri*, al que luego nos referiremos, del propio P. Gaudiaga.

Victoriano Gaudiaga Arteche nació el año 1928 en un pueblecito de las proximidades de Guernica llamado Mendata, si bien el caserío Orbelaun, en que vio la luz primera, pertenece eclesiásticamente a Arrazua.

El año 1940 ingresó como novicio en el Convento de Franciscanos de Aránzazu, siendo dicho Convento y los de Forua, Zarauz y Olite los lugares de sus primeros estudios.

Ordenado ya de sacerdote el año 1954, continúa en el mismo Convento de Aránzazu, ya de profesor.

Uno de sus libros preferidos de lectura parece ser *El Quijote*, que constituye, según él, el mejor oxígeno para su alma.

Entre sus poetas predilectos figuran, según nos manifestaba él mismo hace unos días, Horacio, San Juan de la Cruz, Fray Luis de León, Quevedo, Bécquer, Verdaguer, Antonio Machado, Juan Ramón Jiménez —la influencia de éste es bastante clara en algunas composiciones de Gandiaga—, Dámaso Alonso y Rabindranat Tagore. Y por lo que se refiere concretamente a los poetas vascos, Lizardi, Orixé, el P. Salvador Michelena, los dos Arrese, Lauaxeta, Gabriel Manterola y Jáuregui.

Ha colaborado en varias revistas euskéricas y principalmente en *Egan*, donde ha publicado algunas de sus poesías más características, como las tituladas *Jaunaren gauzen aurrean y Maiteari*.

Ultimamente, es decir, este mismo año, ha obtenido el primer premio de poesía *Olerti*.

De todos modos, en la actualidad es conocido principalmente por su poema *Elorri*, «Espino», publicado el año 1962 y del que existe una cuidadosísima traducción castellana debida al P. Pedro Anasagasti.

Es autor también de algunos interesantes trabajos en prosa, como el titulado *Arantzazuko Folklore-gaien biltzeaz*, que fue publicado el año 1956 en la revista *Euskera*, de la Academia de la Lengua Vasca. Colaboró también con Angel Irigaray en la obra de este *Euskalerriko Ipuinak*.

Preguntado aún recientemente sobre el concepto que tiene de la poesía en general, contestó el P. Gandiaga textualmente: «Me costaría mucho el concretarlo.» Y añadió: «Para salir del paso me remito a la composición que figura en la página 24 de mi poema *Elorri*.

Esta composición, traducida al castellano, dice en síntesis lo siguiente:

«Busco mi palabra...
Busco mi palabra...
Quiero... aquella palabra sin límites
de ese diccionario que conocen los viejos recuerdos...
Sin historias...
Sin imagen...
Quiero la palabra desligada,
Como una difusa música,
Como un vago perfume,
Como un vago color no nacido, y soñado.»

Del repetido poema *Elorri* del P. Gandiaga nos dice el P. Villasante en su estudio-prólogo:

«¿Un nuevo poema sobre Aránzazu?, preguntará el lector. Hace doce o trece años que apareció el poema *Arantzazu*, del P. Salvador Michelena, compuesto a base de la historia de Aránzazu. Este de ahora es completamente distinto. Lo que el autor canta aquí es el drama de su propia vida, que es un poco el drama de todos los humanos, y como este drama lo ha vivido en Aránzazu, por fuerza lleva el poema un color local acentuado. El tema es, pues, eminentemente humano y universal.»

Exacto, pero como advierte el propio P. Villasante en el mismo estudio-prólogo, el P. Gandiaga «sabe dar al misterio de la vida una respuesta jocunda». Y es que una de las notas peculiares de la obra poética del P. Gandiaga es sin duda la alegría. La alegría hermana de la salud, que dijo Musset. Una alegría que es fiel reflejo del carácter y del alma del autor. Una alegría, en fin, que hace honor además a la sombra gloriosa del Seráfico Fundador de la Orden religiosa a que pertenece, esto es, una alegría franciscana, porque, como hace observar Chesterton, el verdadero ascetismo franciscano no es nunca sombrío.

Canta Gandiaga en *Elorri*:

«Me pide mi corazón,
Sólo me pide una cosa.
En ella goza y se alegra.
Me pide mi corazón,
Sólo me pide una cosa.
Y Tú otra muy diversa.
Eres duro a mi alegría.
Tú, alegre y luminoso,
Estrujas mi corazón
Pisándolo con Tus pies...
Son rojas varas Tus piernas
En sangre nueva y caliente.
Cómo tricas, sin cansarte,
Apabullando y filtrando
Las uvas de mi alegría!
¡Oh, pisador del lagar,
Con rojas flores de sangre,
Pisador entusiasmado,
Mi constante pisador:

Pisa y calca mi alegría
 Y estrújala sin piedad.
 El gozo de tu alegría
 Me place más.»

En la versión euskérica original dicen estos versos finales: «Zure pozaren poza gozoagoa yat».

Se ha dicho que en todas las cosas que existen puso Dios algo de la eterna belleza, y que el toque está en saber descubrirlo. Pues bien; este toque lo tiene el P. Gandiaga y lo usa y aplica además con aire de modernidad.

Dice en *Elorri*, en la traducción del P. Anasagasti:

«Las cosas... Las cosas...
 Bellos los árboles, bellos los caminos,
 Bellos los «Mercedes» veloces que arriban de la ciudad.
 Hierven los prados y los zarzales:
 Candiles y teas de sutiles y luminosas llamas.
 Las cosas...
 Y las alegres llamas reinan en todas partes.
 Las cosas...
 Y la llama pura,
 Y cascadas de luz,
 Y luminosa ceguera,
 Y deleitosas conmociones interiores.
 Domina el tiempo el afán de los grillos.
 Joven y agraciada, la despierta tierra.
 Doquier claridades.
 Reinado decisivo de la luz,
 Hija de la belleza inextinguible e íntima de las cosas.»

Resumiendo: Gandiaga es un poeta nato, un poeta en el más puro sentido de la palabra, un poeta que canta con la misma naturalidad con que lo hacen los pájaros. En suma: un poeta auténtico. Ello no obsta, claro está, para que Gandiaga someta sus composiciones a una severa poda, como lo han hecho siempre la mayor parte de los grandes poetas. El mismo Lope de Vega, que como es sabido trabajó generalmente de prisa y a alta presión, dice sin embargo en una de sus comedias, exactamente en *El guante de doña Blanca*: «Lo mejor del poeta es lo borrado, no lo más limpio que pensó primero...»

Pero aún nos resta algo que decir del P. Gaudiaga. Y es que muchas de sus composiciones poéticas nos hacen recordar estas palabras de Montesquieu: «Algunas veces hay en las personas y en las cosas un encanto invisible, una gracia natural que no se ha podido definir, y que ha forzado a denominarla el *no sé qué*.»

Gabriel Aresti

Gabriel María Aresti Segurola nació el año 1933 en el Barrio de Albia de la vieja anteiglesia de Abando, hoy Bilbao.

Se halla en posesión del título de Profesor Mercantil, y es actualmente Jefe de Contabilidad de la Empresa Maderas Reunidas, de Llodio, pero continúa viviendo en Bilbao.

Fue nombrado, a los 23 años de edad, correspondiente de la Academia de la Lengua Vasca, y ha obtenido numerosos premios en diversos concursos literarios, a saber: Primeros premios en los certámenes de poesía organizados en memoria de Loramendi y Orixé los años de 1960 y 1963, respectivamente; primer premio de teatro Toribio Alzaga el año 1961; varios premios en concursos de cuentos, etc.

Por lo que se refiere a sus preferencias, no siente entusiasmo alguno por los clásicos griegos y latinos. De la edad «oscura» le agrada Dante, Chaucer y Berceo. Los poetas y escritores de la época renacentista no le son en general simpáticos, a excepción de Boccacio y Rabelais. Después, y cronológicamente se entiende, hasta el modernismo, le interesa Shakespeare. Del siglo XIX le complacen, entre otros, Ibsen, Dostoyesky, Baudelaire, Verlaine, Whitman, Curros Enríquez y José Asunción Silva.

En su poema *Maldan Behera*, con el que logró el premio Loramendi, se advierten claras huellas simbolistas, pero posteriormente se ha entregado totalmente a la llamada poesía social, y en su obra poética actual se vislumbran influencias de Neruda, Vallejo, Otero, Guillén, Alberti, Aragón, Mayakowsky, etc., aunque se observa también que jamás ha abandonado la lectura y el estudio de la poesía popular vasca, del bersolarismo antiguo sobre todo, del que ya en la conferencia que pronunció el año 1960 en San Sebastián sobre *Poesía y poesía vasca* dio claras muestras de ser perfecto conoedor.

Desde luego, su último poema, *Harri eta Herri*, pertenece de lleno a la poesía social, pero sin embargo se refleja también en él la influencia del viejo bersolarismo, por lo menos en la forma. Y es que Gabriel Aresti ha sabido extraer, recoger y aprovechar diligentemente del viejo bersolarismo todo lo que hay en él de interés literario.

Es también autor de cuatro obras teatrales, las únicas quizá que de teatro moderno —por lo menos en el aspecto temático— existen en la literatura euskérica. Sus títulos son: *Cencerrada en el pueblo fronterizo*, *El hijo pródigo de la casa rica y el Santo hijo de María Magdalena*, *Una chabola en Ollargan* y *Y en la hora de nuestra muerte*. Con la primera, en la que se advierten algunas reminiscencias de Valle Inclán, logró el premio Toribio Alzaga 1961.

Parece que actualmente prepara la edición de dos novelas cortas y de una colección de cuentos inéditos titulada *Ipui moreak*, «Cuentos morados», en la que tiene el propósito de recoger también algunos ya publicados.

Por lo demás, es lo que se llama un traductor perfecto, siendo realmente notables, por ejemplo, sus versiones euskéricas de algunos poemas de Blas de Otero, Gabriel Celaya, Angela Figuera y José María Basaldúa publicadas el año 1961 en la revista *Egan*.

Gabriel Aresti es un hombre muy discutido como poeta y como escritor en general. Siempre que se presenta a concursos literarios, y se presenta a casi todos, da lugar a apasionadas discusiones entre los miembros de los Jurados calificadores correspondientes.

Se le achaca por algunos que su vascuence es excesivamente popular y recargado de erderismos, y también, que su humor, tocado de ironía y de escepticismo, linda en ocasiones con la irreverencia.

Pero en fin, y sea de ello lo que fuere, la prevención con que le miran no pocos como poeta, es posible que obedezca, en parte cuando menos, al hecho de que Gabriel Aresti ha roto casi totalmente los moldes de la tradicional poesía euskérica, que es preciso reconocer que, en general, y con algunas honrosas excepciones, había caído en el amaneamiento. A lo largo de estos cincuenta años ha habido ocho o diez poetas euskéricos de fuerte, sana y auténtica inspiración, pero a su lado, y por contra, han existido bastantes, y Dios sabe que nos duele el anotarlo, que han cultivado una poesía que no podemos por menos de calificarla de decadente.

Gabriel Aresti tiene hoy un puesto aparte en la poesía vasca euskérica. Así resulta tanto de sus aludidos poemas *Maldan Behera* y *Harri eta Herri* y los titulados «Mi gracia es Juan» y «Los corazones de Juan», todavía inéditos en parte, como de aquellos otros que, con el título de *Bizkaitarra*, ha venido publicando en *Egan*, con sus versos de entrada al estilo clásico popular:

«Iretargi barriak eztauaka argia,
 Ez gauberdiko eguski otzak berorik,
 Ezta egongo Bizkai maite iños penadu bagarik,
 Alan diragutsue Gabriel Arestik.»

Esto es:

«La luna nueva no tiene luz,
 ni el frío sol de medianoche ningún calor.
 Nunca estará nuestra querida Madre Vizcaya sin sufrir,
 Así quiere deciroslo Gabriel Aresti.»

En estos pequeños poemas titulados *Bizkaitarra*, todos ellos de un marcado sabor popular, se encuentran algunas encantadoras estrofas como ésta:

«Eztot besterik gura tellatu bat baño,
 eta onen barruan mai bat idazteko,
 andra maitagarri bat niri laguntzeko.
 Beste gauza guztiak deabruentzako.»

«No deseo otra cosa
 Que un tejado sobre mi cabeza
 Y debajo de él una mesa
 En la que poder escribir,
 Y una mujer cariñosa
 Que me quiera ayudar en la tarea.
 Todas las demás cosas que se las lleve el diablo.»

Vamos a dar lectura seguidamente a la traducción castellana de dos fragmentos del repetido poema *Harri eta Herri*, con el que ha logrado Gabriel Aresti este año el aludido premio Orixé.

Dice uno de ellos:

«Sobre mi tumba habrá cuando me muera
 la siguiente inscripción:
 Aquí yace Gabriel Aresti Segurola. En paz descanse.
 Pérez y López, marmolistas, Derio.
 También se podrá ver en la Biblioteca de Vizcaya
 —si es que no soy excomulgado—
 un libro —acaso, no es seguro—
 que nadie leerá,

que llevará mi nombre.
 Y un hombre dirá
 cuando los cardos florezcan:
 «Como mi padre dijo, también debo decir...»
 (Todos los años por Todos los Santos
 una mujer me vendrá a visitar con una corona de flores.)
 Que Dios no quiera que le pongan mi nombre
 a una calle de Bilbao.
 (No quiero que un barbero borracho pueda decir:
 «Yo vivo en Aresti con la vieja cuñada de mi hermano.
 Ya la conoces tú. La coja».)
 Pienso a veces que los dichos antiguos se equivocan.
 Pienso que mi nombre
 es mi ser
 y que no soy otra cosa
 que mi nombre.»

Dice el segundo fragmento:

«Defenderé
 la casa de mi padre.
 Contra los lobos,
 contra la sequía,
 contra los usureros.
 Contra la justicia
 defenderé
 la casa
 de mi padre.
 Perderé los ganados,
 los campos,
 los pinares.
 Perderé los dividendos, los intereses, las rentas,
 pero defenderé la casa de mi padre.
 Me cortarán las manos
 y con los brazos defenderé
 la casa de mi padre.
 Me dejarán sin brazos,
 sin hombros y sin pechos,
 pero con el alma defenderé
 la casa de mi padre.

Me moriré,
se perderá mi alma,
se perderá mi prole,
pero la casa de mi padre
continuará en pie.»

Con sus singulares dotes poéticas y su irrefrenable vocación literaria, Gabriel Aresti es una de las más firmes esperanzas de la literatura vasca euskérica de hoy. Y decimos esperanza, porque aunque es ya una figura bien perfilada, es indudable que, por ejemplo, su estilo, por otra parte inconfundible, puede él todavía mejorarlo, sobre todo en los trabajos en prosa. Y porque además ignoramos cuál puede ser su andadura futura, puesto que tenemos la impresión de que aún se encuentra en esa etapa crítica por la que atraviesan casi todos los artistas, sobre todo cuando son jóvenes, y que le hizo decir un día a uno de ellos: «Sé perfectamente lo que no quiero, pero aún no sé exactamente qué es lo que quiero.»

PALABRAS FINALES

Damos por terminado nuestro estudio de los cuatro poetas.

Desde luego, si nos animamos y decidimos a ocupar hoy esta tribuna, fue principalmente con el propósito y la finalidad de aportar nuestro modesto grano de arena a la labor de conservación de la lengua vernácula, del euskera, del vascuence, tanto popular como literario.

Por cierto que se da la circunstancia de que en el vascuence, quizás más que en otra lengua cualquiera, el cultivo del idioma precisamente en verso parece constituir uno de los medios más idóneos para la precitada conservación.

Que la poesía popular y sobre todo el llamado bersolarismo, de cuya entraña, significación e importancia, no se ha dicho por cierto todavía la última palabra; que la poesía popular y el bersolarismo, repetimos, contribuyen de manera extraordinaria a la conservación del vascuence, no puede ser más patente. Indicio claro de ello es, por ejemplo, que de la obra *Bersolarien Txapelketa* publicada por el P. Zavala y que se reduce a la colección completa de las composiciones improvisadas por los distintos concursantes en la final del Campeonato de bersolaris del País Vasco, celebrada en San Sebastián el día 30 de diciembre de 1962, se hayan vendido en pocos meses cerca de cinco mil ejemplares, batiéndose así por mucho todos los records de venta de obras euskéricas.

Por lo que se refiere al vascuence literario, es de notar que si bien es cierto que el autor principal de un idioma parece ser el pueblo, no es menos que también los poetas, a la manera misma de los pueblos, suelen ser también inventores y maestros de los idiomas, siendo evidente que, por lo que se refiere concretamente a las lenguas literarias, han sido ordinariamente los poetas los que las crearon y perfeccionaron.

Y volviendo al tema de la conservación del vascuence, repetimos lo que en otras muchas ocasiones hemos dicho: que, aparte razones de carácter más o menos sentimental que nos mueven a procurar la conservación del vascuence, el problema de la guarda de nuestra lengua vernácula constituye indudablemente una cuestión de orden marcadamente cultural.

Y es que, claro está, si hay quienes se preocupan, por razones culturales, de la conservación de un monumento inanimado de piedra de hace veinte siglos, por ejemplo, nada tiene de extraño que, por las mismas razones, nos preocupemos otros de la conservación de un monumento lingüístico muy anterior, como es el vascuence, y viviente todavía, gracias a Dios, por añadidura.

Nada más.

Antonio Arrue.

APOLOGISTAS VASCOS

Conferencia pronunciada el 30 de diciembre de 1963 en la Biblioteca de la Diputación de Vizcaya y organizada por la Junta de Cultura de Vizcaya

Señoras y señores:

La lista de apologistas vascos es larga. Se podría empezar en el siglo XVI con Garibay, Poza y Echave y llegar hasta nuestros días, hasta don Julio Urquijo. Pero esto sería muy largo y además reiterativo.

Nos limitaremos por lo tanto a Larramendi y Astarloa. En ellos la apología del Vascuence es el tema central y aparecen los puntos de vista de los apologistas que les precedieron.

Por otra parte, de todos los apologistas, Larramendi y Astarloa han sido los más criticados. Esto es también una crítica, pero diríamos que quiere ser una crítica constructiva.

Todo tiene su razón suficiente; la existencia de esta razón suficiente en las teorías de nuestros apologistas es lo que intentaremos explicar.

Larramendi no inventa; traba y completa la tradición, pero también elimina una larga serie de tradiciones históricas que no importaban a su tesis, como se ve comparándole con Garibay o Poza.

Evidentemente la lengua vasca era una lengua pre-romana. En las historias romanas se habla de los vascones. La lengua de los restantes pueblos de la península había desaparecido y no se sabía qué lengua hablaban; o eran pueblos cuya venida había sido señalada por la historia: fenicios y griegos, posteriores evidentemente a los vascos.

Hay ciertamente testimonios romanos de que en España se hablaban lenguas diversas; pero estos testimonios, ¿no eran tardíos? Estas lenguas ¿no podían ser dialectos de una misma lengua, o de pueblos venidos después de los vascos? Todo esto, a falta de pruebas concretas, llevaba a discusiones sin salida.

Por otra parte, la historia que hasta Larramendi se cultivaba era historia medieval. En cuanto al método, los primeros historiadores cristianos intentaron y consiguieron hacer una historia única y continua desde la Creación hasta su época. Habían relacionado cronológicamente los hechos de la historia sagrada con los de las historias profanas. En muchos casos esta relación no había sido sólo cronológica, sino que se había identificado a pueblos bíblicos con pueblos recientes. El método

para esta identificación era el método de la probabilidad, la prueba llamada moral.

En el caso que nos ocupa, se había identificado a los vascos con Tubal, nieto de Noé o descendiente, y con su gente, a quien la Providencia les había asignado después de Babel la población de España. Y también se había asignado a Tubal la lengua vasca; así en Garibay, aunque no en Poza; y esta lengua vasca no la habían adquirido durante el trayecto desde la llanura de Senaar a la península ni después de estar en ella, sino que había sido infundida por Dios en la confusión de Babel a los destinados a poblar España. El vasco era por lo tanto una lengua babélica, título no sólo honorífico y cronológico, sino que respaldará una lista de posibles perfecciones.

Pero en la época de Larramendi, e incluso antes, no era todo unanimidad en este punto; y así algunos no consideraban el vasco como la lengua de los primeros pobladores o el que hubiese sido universal, como era el caso de Morales; o como en el caso del historiador Mariana —creyese o no creyese que era babélica—, que la consideraba ruda. Por otra parte, estaba la opinión más o menos culta, que en ocasiones se oye al menos en forma de pregunta ¿tiene el vasco gramática?, y, por último, había las típicas burlas a quien no domina la lengua de otro pueblo. Desacreditaban al vascuence —dirá Larramendi— de lengua inculta, bárbara, incapaz de arte y primor.

El que consideraran al vascuence incapaz de arte, esto es, de gramática, es el motivo de que Larramendi saliese en su defensa con *El Imposible Vencido* (1729). El título, como ustedes pueden ver, es bastante significativo y además de paradójico es humorístico. Pero había publicado un año antes otro libro, en el que anuncia este «imposible vencido». Su título era *De la antigüedad y universalidad del bascuense en España, de sus perfecciones y ventajas sobre otras muchas lenguas. Demostración previa del Arte, que se dará a luz de esta lengua*. Como ven ustedes por el título, su contenido era una defensa contra todas las objeciones que antes hemos mencionado que se hacían a la lengua vasca.

Pero Larramendi no podrá descansar. Con mayor amplitud, pero en esencia con los mismos argumentos, volverá a la carga, dieciséis años más tarde, en 1745, en el prólogo al *Diccionario trilingüe, del Castellano Bascuenze y Latín*. Las partes que trata, entre otras, son: perfecciones, lengua universal y primitiva y respuesta a las objeciones de Mayans.

En 1737 había aparecido *Orígenes de la Lengua Española*, de Mayans, en el que se afirmaba entre otras cosas:

- 1.º Que nadie puede afirmar cuál ha sido la primera lengua de España.
- 2.º Que la tradición (sobre el primer poblador) que vulgarmente se alega es de pocos siglos y no merece crédito.
- 3.º Que pensar que permanece incorrupta alguna de ellas (las lenguas perfectas infundidas por Dios en Babel con ocasión de la confusión de las lenguas) es no hacer reflexión en lo que puede la injuria del tiempo en el largo espacio de tantos siglos.

Y por último, Mayans relegará el vascuence al último lugar entre las matrices del castellano.

La primera afirmación de Mayans, que nadie puede afirmar cuál ha sido la primera lengua de España, la rechazará Larramendi con los argumentos tradicionales en que se basaba la afirmación opuesta, con las etimologías.

Si hubiese habido otra lengua anterior —argumenta Larramendi— hubiese dejado rastro de su existencia en los nombres de países, ríos, montes. Pero esto implicaba que los nombres de países, ríos, montes, tenían que ser explicados por la lengua vasca empleando el método etimológico, tarea ante la que Larramendi no retrocederá.

Pero si en la época de Larramendi había algo desprestigiado eran las etimologías. Oigamos a las autoridades en la materia: Las etimologías (o el fanatismo etimológico) eran, según Hervás, la peste del siglo; según Traggia, con las etimologías se podían probar las cosas contrarias; el *Diccionario de la lengua castellana* de 1726 aconsejaba en el manejo de las etimologías la máxima cautela. De las etimologías había dicho alguno con gracia que sólo se tenían por verdaderas las que uno mismo había descubierto.

Y así era en verdad. No podía haber seguridad alguna. No se había descubierto la Fonética Histórica, esto es, una serie de correlaciones fonéticas, no se tenía en cuenta la estructura de las palabras; y así los cortes se hacían según conviniese al etimólogo de turno. Para que la etimología fuese una ciencia había que esperar hasta mediados del siglo XIX. Pero Larramendi en su afán etimológico no se paró en barras.

Hervás, que va a mantener las mismas tesis que Larramendi: Que el vascuence es lengua infusa en Babel, que es la primera lengua de España y que fue universal en ella, no estará de acuerdo con las etimo-

logías de Larramendi. Muchas palabras que Larramendi explica por el vasco —dirá Hervás— eran celtas o latinas.

A pesar de sus esfuerzos etimológicos, Larramendi no iba a convencer a nadie con sus etimologías.

El segundo punto de Mayans era la venida de Tubal a España. Mayans dice que la tradición que vulgarmente se alega es de pocos siglos y no merece crédito.

Si no estoy equivocado, esta tradición se remonta a San Jerónimo; pero desde Tubal a San Jerónimo, naturalmente, no había ningún testimonio. Era sencillamente una conjeta del Santo. Ignoro los puntos de apoyo de la conjeta; pero Hervás cuando habla del fanatismo etimológico nos dice que por haber algunas letras iguales entre Cimbro y Gomer —es éste otro descendiente de Noé— habían hecho a éste padre de los germanos.

En este caso, el punto de apoyo de la tesis de Larramendi será la historia medieval; pero este punto de apoyo era tan endeble como el etimológico. En la época de Larramendi ya era conocido el *Dictionnaire historique et critique* de Bayle, del que en 1741 aparecerá la sexta edición. Bayle, en lo que se refiere a fuentes, había dejado a la historia medieval en puro esqueleto. La mayor parte de las glosas y tradiciones estaban en entredicho. No valía ya la prueba moral, la prueba de la probabilidad: Desde Bayle se exigía a la historia la exactitud, la «acribia», como dice Cassirer (*Filosofía de la Ilustración*).

Desde entonces, el enlace de la historia sagrada y la profana no era tan sencillo. Hervás admite que después del «adélon» o época incierta, que va desde la Creación hasta el Diluvio, viene el «miticón», época que va desde Babel hasta la primera Olimpiada, alrededor de 1.600 años según la cronología medieval. Y Hervás pretendía llenar este espacio, en lo relativo a iberos, celtas y jaones, con un sistema basado en la historia, en la geografía y en la observación de las lenguas. No era época histórica y había que reconstruirlo esquemáticamente y por conjetas.

Pero la crítica de la historiografía medieval no sólo afectaba al método, crítica de las tradiciones, sino que afectaba al marco temporal en que se habían desarrollado los hechos.

A Eusebio de Cesárea, en la época del emperador romano Constantino El Grande, en el siglo IV, se remonta la cronología de la historia. Esta cronología, difundida también por San Jerónimo, va a perdurar hasta el siglo XVIII. Todavía la emplea Bossuet en su *Discours sur l'Histoire Universelle* (1681). La cronología era como sigue: La Crea-

ción había tenido lugar 4.004 años antes de Jesucristo; el Diluvio 2.349 antes de Jesucristo.

Pero para la nueva historiografía, la historiografía del siglo XVIII —como dice Meinecke (*El historicismo y su génesis*)— las dimensiones temporales de los tiempos primitivos tal como entonces se computaban aparecían considerablemente reducidas, debiéndose contar por milenios donde se contaba por siglos.

Las conjeturas que se hacían, incluso en el caso de Hervás, para 1.600 años, ¿valdrían para 16.000, en el caso de tener que contar los hasta entonces siglos por milenios? ¡Cómo llenar con conjeturas y pruebas morales tal espacio! Hervás protesta, ¡y con razón!, de este alargamiento temporal de los tiempos primitivos, y que pareció tener su apoyo real en dos zodiacos hallados por los franceses en 1798, durante su expedición a Egipto.

Hervás, como decimos, protesta de este alargamiento, pero el tiempo no le dará la razón. Astarloa, en este punto más cauto, quizá porque creía esconder otros triunfos en la mano, dirá: hablemos con sinceridad y confesemos de buena fe que no nos vemos con auténticos documentos para probar que vino el vascuence a España con los primeros pobladores.

La nueva historiografía, como ustedes ven, había ya hecho su efecto: se exigían auténticos documentos y de Tubal, primer poblador de España y que hablaba vascuence, no iba a quedar nada.

Se creería naturalmente que las tesis de Astarloa serían mucho más modestas que las hasta entonces expuestas, pero en Astarloa la tendencia apologeta, por así decir, se sublima. La lengua vasca aparecerá en Astarloa como la lengua perfecta y la primera lengua, de España no, pero sí, del mundo.

Lo primero, que es lengua perfecta, quizá se pensará que puede probarse de alguna manera; pero lo segundo, que es la primera lengua del mundo, un hecho histórico ¿cómo se puede probar sin documentos?

No nos precipitemos y vayamos paso a paso y por partes.

La intervención de Astarloa está motivada por el artículo «Nabarra» que aparece en el *Diccionario geográfico-histórico de España*. El autor del artículo era el escolapio Traggia. Y entre las cosas que dice Traggia, se leen las siguientes: que el vascuence es una lengua moderna dada la serie de perfecciones que posee; que lejos de ser bárbara —es palabra de Traggia—, informe y sin artificio no cede en cultura, riqueza, energía y suavidad a ninguna de las conocidas. El vascuence era una lengua moderna y, por lo tanto, no era el mismo que se hablaba hacia 2.000

años, ni siquiera 1.000: porque ninguna lengua —sigue hablando Traggia— que esté en comercio con otras puede subsistir largo tiempo sin corrupción.

El vascuence era una lengua moderna porque era una lengua mixta.

Hemos visto que las etimologías de Larramendi no tenían fuerza probatoria para nadie, y que sus pruebas morales o de probabilidad las echaba por tierra la nueva historiografía; Astarloa incluso manifestará que no había «documentos auténticos».

Pero en la polémica de Larramendi con Mayans había otro punto que todavía no se ha dilucidado, al menos por nosotros. Decía Mayans que pensar que permanecía incorrupta alguna de las lenguas perfectas infundidas por Dios en Babel es no hacer reflexión en lo que puede la injuria del tiempo en el largo espacio de tantos siglos.

Por la Historia se sabía que en España en un momento determinado se habló el latín y que en la actualidad se hablaba una lengua parecida, pero distinta, el castellano. ¿Cómo vino una de la otra?

La experiencia de nuestra vida nos hace creer que nosotros hablamos la misma lengua que nuestros padres, y que nuestros hijos y nietos hablan como nosotros. Eso parece ser lo que nos dice la experiencia. El paso de una a otra, por lo tanto, tenía que ser por algo o por la injuria del tiempo, como dice Mayans o como dice Traggia, porque ninguna lengua que esté en comercio con otras puede subsistir largo tiempo sin corrupción.

Larramendi se opone a la pretensión de que la lengua vasca haya padecido experiencias semejantes, ya que el pueblo vasco no había sido sojuzgado por pueblos extranjeros, y por lo que se ve, de acuerdo con la experiencia cotidiana, no admitía la injuria del tiempo. Si Tubal resucitase —decía Larramendi— entendería a los vascos.

El problema quedaba insoluble para la ciencia de entonces al no poder presentar ni uno ni otro bando testimonios del vasco que se habló, por ejemplo, diez siglos antes, lo que hubiese sido la prueba definitiva. Un simple cotejo hubiera solucionado la disputa.

Pero ahora en Traggia aparecía la misma tesis que en Mayans: que el vascuence actual, por las razones que fueran, no era el que se hablaba hacía 2.000 años ni siquiera hacía 1.000.

No se trataba de probar ahora que el vascuence era lengua prerromana o babilónica, sino poder probar que la lengua que se hablaba en el siglo XVIII en una determinada zona geográfica y que se llamaba vascuence era idéntica o muy semejante a la lengua que aproximada-

mente 2.000 ó 1.000 años antes hablaban los antepasados de los vascos actuales.

Se trataba de probar que la lengua vasca no ha cambiado desde que aparece hasta ahora. ¿Dónde hallar pruebas de ello?

Astarloa, para probar su antigüedad, no necesitará pruebas históricas, que admite que no las hay; le basta con el análisis de la lengua. Evidentemente su antigüedad sólo se podrá probar por la inmutabilidad. Probará que el vascuence es anterior en España a los celtas, fenicios, hebreos, griegos y cuantas naciones cuentan las historias haber venido a nuestra península después de su población. Esto históricamente no hacía falta, pero en el cotejo entre el vascuence y otras lenguas, se verá que haya tanta diferencia que el vascuence no puede haber tomado nada de ellas o ser mezcla de ellas, esto es, ser lengua mixta. El cotejo es total: fonético, morfológico y sintáctico.

Del cotejo no sólo se pondrá de manifiesto la diferencia, sino la mayor perfección de la lengua vasca en sonidos, en combinaciones de éstos, en la morfología y en la sintaxis.

El paso siguiente de Astarloa será que la lengua vasca es anterior al Diluvio. Y esto lo quiere probar con etimologías; pero estas etimologías de Astarloa no serán etimologías del tipo de las de Larramendi.

Larramendi se conformaba con probar que las palabras o los elementos en que descomponía las palabras se explicaban por la lengua vasca y, todo lo más, que la palabra convenía a la cosa asignada; Irlanda de *Ir* (*e*)-*landa* «país del helecho», Holanda *Hola-* *and* (*i*) *a* «ola grande», Islandia de *isla-andia* «isla grande».

En las etimologías de Astarloa, sin embargo, la significación de la palabra descubre un estado social o de civilización que es o tiene que ser anterior al Diluvio y Babel.

Antes de Astarloa otro apologeta vasco, Perocheguy, autor de *Orígenes y antigüedad de la lengua bascongada* (1731), había afirmado que el vascuence era la lengua del primer hombre, y lo había querido probar también por medio de etimologías, pero valiéndose, a efectos de cronología, de su significación original; por ejemplo: *oyan* «bosque» de *or* «ahí» y *jan* «comer». La razón de esta etimología era que el hombre se alimentaba de los frutos de los bosques, modo de alimentación muy primitivo.

Astarloa empleará este tipo de etimologías de una manera sistemática.

Las etimologías llevan más o menos implícita la razón o motivo de su formación; pero Astarloa pretende deducir de la etimología de la

palabra, de la razón de su formación, su cronología absoluta. En el capítulo «Antigüedad de la lengua vascongada en los remotos tiempos a que no pueden penetrar las historias, probada por las mismas voces del vascuence» (*Apología de la lengua bascongada*, 1803), nos da como muestra: *zubija* «puente» de *zur-bi* «dos maderas», *e-guna* «día», «consuelo último», *il-una* «oscuridad», «de morir cercanía», *gaba* «noche», «una falta de la más profunda». La motivación psicológica que nos da de la formación de estas palabras es pueril. A esto añade otro tipo de pruebas: la distinción del vicio y la virtud por medio de los sufijos *-eria* y *-tasuna*, le hace comentar: «esta singularísima lengua es un perfecto código de la ley moral». Luego veremos por qué una lengua que por la derivación de sus palabras es un perfecto código de la ley moral es necesariamente anterior, por lo menos, al Diluvio. Explica también por medio del vascuence, deduciendo de ello su mayor antigüedad, fábulas, jeroglíficos y nombres que la «ciega gentilidad erigió a sus divinidades»: *Astarte* de *aste-arte*, *Marte* de *marrati*, *Caco* de *cacua*, *arima* (*anima*) de *ari*, «hilo» «que dio motivo a la fábula de las tres llamadas Parcas», remata por así decir su argumentación con la numeración vigesimal. Esta es anterior forzosamente —dice infantilmente Astarloa— a la decimal porque ésta, la decimal, se «inventó después del calzado cerrado y no son tan antiguas como las por así decir de la época de los pies descalzos».

En fin, todo el razonamiento conduce a probar, como decimos, que la lengua vasca tuvo su origen en una época y en una sociedad determinada: la de los primeros tiempos y la de los primeros hombres.

En la *Apología de la lengua bascongada* ya establece Astarloa la igualdad de perfecta y primitiva: una lengua perfecta —dirá— verdaderamente no puede menos de ser primeriza. La argumentación detallada la desarrollará en los *Discursos filosóficos sobre la lengua primitiva*.

No es evidente de por sí que una lengua perfecta tiene que ser primeriza o primitiva, o si se quiere, primera lengua del mundo. Esta es la tesis de los *Discursos filosóficos sobre la lengua primitiva*.

Esto no es evidente en la actualidad ni siquiera en la época de Astarloa. Traggia, a causa de las perfecciones que vio en el vascuence, afirmó que era una lengua moderna. Ocurre que Traggia pertenecía o seguía al ala progresista de la Ilustración; Astarloa, en cambio, al ala romántica.

En los *Discursos filosóficos...* el vascuence no será sólo una lengua «primeriza». Como es natural, podía haber varias y el vascuence ser

una de ellas. En los *Discursos filosóficos...* el vascuence iba a ser la lengua primitiva.

Para entender esto hay que remontarse algo en la historia. En el siglo V antes de J. C. los sofistas griegos hicieron problema de todo lo humano y, como es natural, del lenguaje. El problema planteado era si el origen del lenguaje era por «*Physei*» o por «*Thesei*», esto es, si por naturaleza o por convención, o más claro, si las palabras tenían que ser necesariamente como eran o eran sonidos arbitrarios.

La variedad de lenguas con distintas palabras para designar las mismas cosas, parece mostrar que las palabras son arbitrarias. Pero ¿fue siempre así hasta en el principio?

El problema preocupó o ha preocupado por lo menos a la gente curiosa; solía ir en ello cierta honrilla nacional. Y así, Psamético, rey de Egipto, crió —según nos cuenta Herodoto— a dos niños sin que oyesen sonido humano. Cuando crecieron y pudieron emitir sonidos se les oyó la palabra *becos*. Las indagaciones probaron que esta palabra en frigio significaba «pan». Psamético tuvo que llegar a la conclusión de que el frigio era más antiguo que el egipcio y puso de manifiesto ser, acaso sin saberlo, partidario de la teoría de que el lenguaje era por «*physei*», esto es, por naturaleza.

Decíamos que no era evidente que una lengua perfecta o considerada perfecta fuera la primitiva; la evidencia aparecerá sin embargo cuando se introduzca el concepto de «natural». Esto hace Astarloa.

Tendremos entonces que la lengua natural es la lengua primitiva; bastará con probar que la lengua perfecta es la natural, y la consecuencia será que la lengua perfecta es la primitiva. Esto fue posible en el siglo XVIII.

El siglo XVIII fue el siglo de la enciclopedia. Había enciclopedistas, como Voltaire, racionalistas y progresistas, para quienes la humanidad no había cesado de avanzar desde sus comienzos hasta entonces. Pero el siglo XVIII fue también el de Rousseau, padre del Romanticismo, con su grito ¡tornemos a la naturaleza!

Estas eran posturas extremas; pero Diderot decía que la causa de nuestra miseria era que al hombre natural se le había introducido un hombre artificial. ¿Y había alguna posibilidad de sacarnos de dentro este hombre artificial y liberarse de esta miseria de que habla Diderot? La respuesta será: sí, por medio de la razón.

Hablando de lo «natural», menciona Paul Hazard (*El pensamiento europeo en el siglo XVIII*) la emoción con que se recibían las noticias

de que se había descubierto una muchacha salvaje en los bosques de Champaña, un hombre salvaje en las selvas de Hannover. ¡Se iba a poder interrogar y apuntar la respuesta de la naturaleza al natural!

Pero por otra parte en este siglo se había generalizado también el racionalismo cartesiano y la razón dominaba todo el panorama del hombre: en las matemáticas, con la necesidad de sus principios; en la astronomía, con la regularidad de los fenómenos celestes; en las ciencias naturales, con la constancia y repetición de las estructuras de animales y plantas. Las ciencias eran racionales y también eran perfectas.

Pero los Derechos, las Religiones, las Éticas eran diferentes de un sitio a otro y además enemigas de estos racionalistas y románticos, que fueron los padres de la Revolución Francesa, que fueron revolucionarios o padres de revolucionarios.

Y en esta época se crean el Derecho Natural, la Religión Natural, en oposición a los Derechos y Religiones positivas o históricas vigentes, y el instrumento que las crea es la razón; Derecho, Religión y Ética Naturales que se creía que habían tenido, por así decir, vigencia espontánea en los albores de la humanidad.

Esta Religión y Derechos Naturales, primitivos, racionales y perfectos habían sido adulterados y modificados por la perfidia o ignorancia de sus guardianes: sacerdotes y legistas. Lo mismo, con el idioma natural, primitivo y perfecto, por diversas razones se había modificado o degenerado.

Pero la razón, que había creado la Religión y el Derecho Natural, podía recrear también el idioma natural que existió en la época primitiva: el idioma perfecto; o si se había conservado, descubrirlo.

Es una secularización del cristianismo: Paraíso, Caída y Redención son sustituidos por Naturaleza, Civilización (adulteración de lo natural) y Razón. La Razón nos redimía de la Civilización y restablecía el estado de Naturaleza y, por lo tanto, perfecto.

Con la introducción del concepto natural, idéntico por un lado a primitivo y por otro a perfecto, comprendemos que una lengua perfecta tiene que ser primitiva y natural.

El enlace necesario de estos tres conceptos, Natural, Primitivo y Perfecto, fue posible, como hemos dicho, en la época romántica.

¿Cómo pensar el lenguaje primitivo? Siendo natural el primitivo idioma —nos dice Astarloa— hubo de hallarse adornado de todas aquellas perfecciones que son imaginables en filosofía. Basta por lo tanto

con fijar «todas aquellas perfecciones que son imaginables en filosofía» y ver si hay un lenguaje que las cumpla.

Podría ocurrir, como en el caso de la Religión y Derecho, que se hubiera adulterado y ya no existiese tal lenguaje natural. Pero felizmente no había sido así: el vasco cumplía en todos los puntos las exigencias del lenguaje perfecto.

Una de esas perfecciones es la «Propiedad y naturalidad de sus voces». ¿En qué consiste esto? Estas (las voces) —dice Astarloa— nos dan una definición descriptiva de los signados y esto no puede significarse sin que en ella entren dos partes: una, que nos haga ver el sujeto, esto es, el género; otra que nos dé a entender el atributo, esto es, la diferencia específica. Astarloa exige de las palabras lo que la lógica de las definiciones. Las palabras van a ser definiciones comprimidas.

Esta pretensión es fácil de señalar en las palabras compuestas; por ejemplo, en *filósofo* «amante de la sabiduría», *hipopótamo* «caballo de río», etc. Para Astarloa este tipo de palabras, las palabras compuestas, eran más significativas que, por ejemplo, «sabio» o «caballo». Esta fue también la postura de Larramendi y esta propiedad de las palabras compuestas hacía que llamase folosófica a la lengua vasca.

Pero Larramendi ahí se quedaba. Astarloa, sin embargo, avanza más. Comentando *Teófilo* y *filósofo* dice que deleita la propiedad de estas voces griegas, pero que esta propiedad proviene de la unión de los componentes. ¿Pero se encuentra esta propiedad en los componentes mismos? No en estas lenguas, pero sí en el vascuence.

Esto le va a llevar a lo que ha sido llamado el mayor error de Astarloa: el dar significación a los diferentes sonidos. Esto no es original de Astarloa. Ya Humboldt señaló que Davis lo había aplicado al celta. También los celtólogos o celtómanos reivindicaban para su lengua el ser la primitiva.

Hemos mencionado anteriormente algunas palabras cuya etimología la hace siguiendo este procedimiento: *e-guna* «día», «consuelo último», y recordaremos la anécdota en la que el sonido *a* señalaba al varón y *e* a las hembras. El vasco cumplía en este punto —según Astarloa— todas las perfecciones imaginables en Filosofía.

Estas son las perfecciones que halla Astarloa en cuanto a fonemas, sílabas y palabras. En otras zonas de la gramática: la declinación, la estructura del verbo y la sintaxis, las perfecciones son, por ejemplo, no tener género en el nombre, tener un número determinado de artículos (casos), que el verbo tenga las innumerables formas que posee y que en

la segunda persona singular distinga masculino y femenino. En fin, la estructura de la lengua vasca, como dice Astarloa, sigue los pasos de la naturaleza.

La regularidad de los paradigmas era considerada también por Hervás como una perfección y en ese sentido hablaba de lenguas de pueblos incultos o bárbaros, por ejemplo, de las de los indios sudamericanos, como de lenguas más perfectas que el latín y griego. Y la razón era, según Hervás, que se habían mantenido en un estado más semejante al de su origen, al de la dispersión de las lenguas.

También Astarloa manejará este concepto de perfecta y lo contrapone al de riqueza: puede haber lenguas más ricas pero menos perfectas, replicará a Traggia.

Esta perfección, que consiste también en la regularidad de los paradigmas, se obtenía algunas veces de una manera sencilla: eliminando las irregularidades. Humboldt sospechó que Astarloa regularizaba los paradigmas a causa del «cuidado purificativo», pero ante la negativa de éste no tuvo más remedio que creerle. No es que Astarloa mintiese; ocurría que encontraba formas varias, por ejemplo, *gau* y *gaitu* «él nos ha» y creía que la primera, la regular, *gau*, era la original, lo que es muy discutible, y *gaitu* una forma degenerada.

En cuanto a las doscientas seis formas personales que asigna a cada verbo, da como existentes «formas activas de recipiente» con objeto de primera y segunda persona, cuando lo normal es sólo objeto de tercera. Como dice Fray J. M. Zabala en *El verbo regular vascongado*, cuando afirmó que eran doscientas seis las conjugaciones... consideraba al vasconcejo según su constitución y elementos que hubo de tener en los días de su gloria. También se podría hablar de la forma cortés, que es una forma reciente, del artículo, etc., etc. No vale la pena, sin embargo, entrar en detalles.

Astarloa cae de lleno en la crítica que Thomsen (*Historia de la lingüística*) hace de los que cultivaron el lenguaje en el siglo XVIII, que sus trabajos tienen poco que ver con la lingüística, que son «especulaciones subjetivas condenadas al fracaso... ya que a sus autores nada se les alcanza del método empírico... del proceso histórico y de la vida de las lenguas».

Efectivamente, en el caso de nuestros apologistas fallaron estrepitosamente las columnas en que sustentaban sus teorías: la Historia en

Larramendi, la concepción romántica en Astarloa, y sobre todo creer que la lengua es o puede ser inmutable, el haber ignorado que el lenguaje evoluciona.

La lingüística ha puesto límites a sus conocimientos y no admite: La existencia en la actualidad de una lengua «primitiva» ni de la posibilidad de hallarla, ni el idioma perfecto, ni el idioma natural, ni el valor significativo de los fonemas simples, ni que el lenguaje en su estructura intente seguir los pasos de la naturaleza si no es de muy lejos.

Se limita a explicar las lenguas tal como son, y si le es posible, cómo han llegado a ser y a establecer relaciones entre ellas, esto es, lingüística sincrónica, diacrónica, gramática comparada, y no se asusta ante irregularidades de paradigmas y absurdos lógicos.

Y la razón de que se imponga estos límites, es que el lenguaje evoluciona a pesar de lo que parece decir la experiencia cotidiana. Esta evolución ha sido o es más lenta en unas lenguas que en otras, más lenta o más rápida en un período que en otro de la misma lengua. Y evolución no es un término peyorativo como «injuria» del tiempo o «corrupción», sino cambios no arbitrarios, al estar condicionados por la estructura de la lengua y que si las circunstancias históricas son favorables pueden ser seguidos y explicados teórica y sistemáticamente.

El lenguaje evoluciona porque no es una «cosa» y no está por lo tanto como las «cosas» en un equilibrio inerte, o mejor, en una estructura inerte. El lenguaje es algo real, pero tanto él como sus procesos es una realidad *sui generis* y por eso hay que tener cuidado con la terminología metafórica que se emplea: lenguas madres, hijas, hermanas, antiguas y modernas.

Para la lingüística no hay una lengua más antigua que otra de manera absoluta, hay estados de lengua más antiguos que otros de la misma lengua o de lengua distinta.

Y a este todo que es el lenguaje evolucionando y evolucionado se le aplica, si se puede, más por comodidad que por rigor científico, la terminología de lenguas madres, hijas, hermanas, antiguas y modernas, arcaicas y dialectos, etc., etc.

Este fue sobre todo el fallo de los apologistas, el ignorar o no admitir que el lenguaje evoluciona. Sus afirmaciones sobre puntos concretos de la lengua admitiendo que fuesen verdaderos sólo hubiesen sido válidos para la época suya o épocas que existiesen en la lengua. Y no

se puede escapar a esta verdad con los conceptos de «substancia» y «accidente».

Las teorías de nuestros apologistas son puras anécdotas históricas. Sólo la información escueta de datos de la lengua será aprovechada por la lingüística extranjera que se aplique a la lengua vasca.

No sé si está muy claro lo de la evolución del lenguaje, pero como el tiempo apremia quiero acabar con una metáfora que desearía fuese entendida lo menos erróneamente posible: no por haber mudado recientemente su piel es un animal más joven que otro.

Señoras y señores, he dicho.

Florentino Castaños.

CONTRIBUCION AL DICCIONARIO VASCO

PALABRAS DE ARANO

Durante mis estancias en Arano —localidad situada cerca de la muga de Guipúzcoa y Navarra, sobre Goizueta— recogí bastantes voces, modismos y flexiones verbales. Entonces, no pensaba en el diccionario vasco, sino en mi propia información. Por ello, al ordenarlas, lo hice según su sentido, al modo de los manuales de conversación, y no alfabéticamente. Luego, comprobé que algunas no están en el gran diccionario de Azkue, o bien figuran con diferente acepción. Me he decidido a ordenarlas alfabéticamente, por si fueran de alguna utilidad, especialmente para el próximo diccionario, si no están ya recogidas de otros lugares. Siento no poder confirmar nuevamente esas voces sobre el terreno; así y todo, he consultado a aranotarras residentes en Madrid, y de ellos he obtenido una confirmación general, con alguna que otra rectificación y ampliación. En algún caso su testimonio no ha sido demasiado seguro, debido a los años de ausencia de aquéllos, de su pueblo natal.

El euskera de Arano, como se sabe, está incluido en el dialecto alto-navarro septentrional. Pero se distancia bastante del de los otros pueblos de Basaburúa, como Leiza, Goizueta, etc., y sufre la influencia del guipuzcoano. Las relaciones de este pueblo —y también de Goizueta— con Hernani y San Sebastián son muy intensas. Son casi nulas en cambio con el resto de Navarra, salvo en lo oficial, tanto civil como eclesiástico.

Quien desee conocer algún otro pormenor sobre el euskera de Arano, consulte (si puede) el opúsculo del príncipe Bonaparte *Observations sur le basque de Fontarrabie, d'Irun, etc...* París, 1877. (El lector residente en Madrid lo hallará en la Biblioteca Nacional. Su signatura es Cº 744-22.)

También el P. Dámaso Inza incluyó modismos de Arano entre los que publicó en *Euskera* en 1928.

Advertirá el lector que algunos vocablos figuran como de Lesaca o de la Barranca; me fueron comunicados por vascos oriundos de esos lugares, a la sazón en Arano.

- ABERE, es solamente ganado mular. No el vacuno ni el asnal.
 AGORTU, evaporarse.
- AIEKA, costado del cuerpo (tampoco figura en *Giza soiña* de Olabide).
- AIZE NASIYA, viento que cambia con frecuencia.
- ALDIGAITZ, tiempo malo, epidemia (Azkue: mal temple, desmayo).
- AMAZORRO, niño apegado a su madre (como *amazulo*).
- AMETITU, admitir (Veo que ya lo usan buenos escritores).
- AMILLA, chaqueta de punto. AMILLATXUA, la misma, para recién nacidos.
- APREETA, alpargata (En Goizueta, *espartzin*; también *eskarpin*).
- ARBA, palo para sujetar la planta de las judías.
- ARBAOSTUA, *arbaustua*. Rama cortada que no pierde sus hojas (*adar ostua?* *arbast-ostua?* Chunquillo? No pude aclararlo. Algunos pronunciaban *aarrostua* (*abarrostua*)).
- ARBUYUAN, murmurando por lo bajo. *Gizon oik arbuyuan ai zian*. (Azkue: *arbuyo* = desprecio, BN.)
- ÁRDIYA, cerda sin crías. Acentuada la primera sílaba, para distinguir de *ardiyá*, «la oveja». Compárese con *átea* y *ateá*.
- ÁRDI-ORDOTSAK, crías de cerdo, macho y hembra (como *anai-arrebak* entre personas).
- ARETZIA, ternera recién nacida. Se dice en Goizueta. V. *Urruxa*. (Azkue: «ternero», según Leizarraga.)
- ARI, frenillo de la lengua. *Mingainpeko ariya*.
- ARIKO, ovinos machos.
- ARKAZTIA, oveja de dos años: «ardi gaztia esan nai du». (Azkue lo registra sólo en Bc. G.)
- ARLAXA, saliente, bien de pared, o de mueble, a modo de cornisa, donde se suelen colocar objetos. Se dice en Lesaka. En Arano es *koxka*. (Azkue: *harlax* (Sc) «cornisa». *Erlax*, *erlaiz*.)
- ARRANPLA, escalerilla rústica, como la que tienen las gallinas para subir a sus palos, o como las empleadas para subir a los trasatlánticos. Igualmente, la rampa de un camino. En Arano la emplean para subir hasta el *txapitel*.
- ARRAPATU, hallar (bien o mal) a alguien, de aspecto o salud (tras un tiempo de ausencia, por ejemplo); *Plakatuta arrapatuko zulakuan etorri zen, biño gizena zeon* (*senarra*).
- ARRAXA, sencillo, abordable. (En Lesaka, *errexka*.)
- ARRE, vaca de color entre marrón y gris. No suele faltar en los establos alguna vaca llamada *Arrio*, como tampoco alguna otra llamada *Erko*.
- ARRI BORO (B) ILIA, canica, en Lesaka.

ARTEZI, corte o señal en la oreja del ganado lanar. *Belarrin puntan eitten da.*

ARTEZKURRA, bellota de la encina.

ARTO-LANDA, campo de maíz. Vocablo de Goizueta y no empleado en Arano, si bien lo conocen. Aquí es *arto-soro*.

ASMARTU, rumiar (Azkue: *asmar «rumia»* (AN-lez-oy)). También en Rentería, si no recuerdo mal.

ATSOEN BILLERA, como las *bigirak* de otros lugares. Eran reuniones de mujeres, en casa de alguna de ellas, en víspera de fiesta. Jugaban a las cartas. La puesta solía ser, por ejemplo, una libra de chocolate. Ellas mismas ordeñaban luego la vaca y hacían el chocolate. Actualmente en desuso.

AZKAR, valiente.

BARREN UTSA, hueco.

BASIYA, flojo, por ejemplo un tejido no apretado.

BAXKALDU, comer ligeramente. (Ver Gárate, ...*baxkari* diminutivo de *bazkari*.) Pregunto a un vecino: *Bazkaldu al duzu?* —*Bazkaldu ez, baxkaldu bai.*

BELARREKO SALTALARI, saltamontes.

BELEZIPEDUA (sic), bicicleta.

BETAZALEKO ILLEA, pestaña (mis dos consultadas no conocen *bettelea*).

BEREUSTEZKUA, vanidoso (en Lesaka).

BIDAJE, viaje. También en Goizueta.

BISUTS, en la Barranca significa también «polvillo», como por ejemplo el que se hace en la era al aventar la paja.

BIURRIYAK, raíces de roble que se retuercen para hacer sogas. Son muy resistentes: *Obenak, otsaillian arrapatzen dia.*

BIZKAR SASKIYA, cesto grande.

BURRUNTZI XILINDRUA, asador cilíndrico de corderos.

BUZTONBA, V. EZTOMBA.

DIRDIZA, *dizdiza*, brillo: *Dirdiza botzen (botatzen) due* se dice de cosas brillantes.

DUNBO, túmulo en los funerales.

EGOERA, modo de estar. Lentitud al hacer una cosa. *¡Oi eoera, nexka! jmuittu, muittu!*

ELEMENTUAK, se dice cuando llueve a cántaros: «Oik elementuak bo ta'itu». ELEMENTA he leído, con igual o semejante significado, en algún pasaje de Mendiburu.

ELUR BUSTIYA, agua nieve.

ELUR PIPORTA, nieve pequeña, granulosa.

ELUR TIRAKA, jugar a arrojarse nieve.

ELUR ZAPLADA, copo grande de nieve.

ELTZEBURNIYA, hierro para sujetar la olla sobre el fuego. (Azkue: *eltzaburdiña* AN-arak-lez-oy.)

EMAKUMIEN AIZIA, *eguaizia*, viento sur.

ERAKURRI, desgranar. Lo usan los baserritarras; los kaletarras dicen más *aletu* (Azkue: *Irakurri*, B-l-mond-oñ, arc., con igual significado). También lleva este nombre un barrio de Arano, junto al Urumea y hacia Guipúzcoa.

ERUBE, solar, terreno de una casa. En G. es *orube*. (Azkue: *erube*, *eruge* B-zorn., salamanquesa.)

ESKU GARBI, digno de confianza. *Eskugarbitakua da*.

ESKURAKOI, cómodo; cosa que por su tamaño viene cómoda a la mano.

ESOL-MAZUA, mazo para clavar estacas de alambrado (*esola*).

ESPALDA, hombro.

ESPANTU, aspaviento.

ESTONBA, *eztonba*. Talud, desnivel de terreno. *Zelaiko eztonba*. Mi informante me dice que en Oyarzun le llaman *buztonba*. (Azkue: *esponda*.) Este *esponda* se acerca más al catalán *espona* «lado de la cama». A un amigo mío, catalán, de ese apellido, le hacían burla los muchachos de su pueblo: «Espona del llit!», le decían.

ETXE-AURRE y ETXE-ATZE, fachadas delanteras y trasera de la casa.

EURI BISUTSA, llovizna, xirimiri.

GATZA TXIA, sal fina.

GATZA LARRIYA, sal gruesa. Este *larriya* se aplica también a otros objetos. *Patata larriyak*.

GAUR GOIZ JEIKIYA E? Se le dice a algún guasón que engaña con una broma verbal. Algo así como «hoy te has levantado muy bromista no?»

GEIXKO, demasiadito.

GELDO, leña de poco valor para el fuego, por mojada, por ej. Y persona de poco fundamento.

GIZAKI, siglo. *Lengo gizakitik oná pasa da diféntzi erra*. Generación, como *gizaldi*. También se aplica a personas. *Ori gizaki bikaña!*

GIZARTEKO, sociable.

GIZATXAR, mal genio, impaciente. No mala persona.

GOGORATU, imaginar que, hacerse idea de que... *gogora zazu au euzkiya dela...*

GONBITU, convidar.

IAIO, ingenioso.

IEXTOR, helecho. En Arano conocen el vocablo, así como *garoa*. Pero dicen *iratze*. Gárate (7.ª contribución) trae *ixtorra*. En Leiza dicen *iñestorra*, que Azkue registra como de *G-ern-urn*.

IJARA AUNDI, comilón.

ITOKARRA, sofocante (calor).

ITZ EZTIYA, se le dice al de hablar dulce, melifluo.

IZERKAITZ, *izergaitz*, desmayo, en la Barranca (*izerdi gaitz?*).

JASUA, guardado o recogido (con tal que no esté en el suelo).

KAFE-ERROTA, molinillo de café.

KASKAKOR, quebradizo.

KASKORRA, tozudo en Lesaka (*kasko gogorra*).

KINKILLERO, como *mertxero* (V.).

KULUNKA, cabeceo de sueño. *Kulunkaka*, cabeceando.

KUXIDADE, desaseo, desorden. También se dice en Gipuzkoa.

KUZKUR, distraído.

LANTZAKA, renuevo de árbol.

LAÑEZA, libertad, falta de sujeción. Ignorando la palabra castellana «laña», no veía la etimología de este *lañezza*. Encontré la pista en Aizkibel, quien a su vez copiaba a Larramendi, el desdeñado. *Gurasoak lañez aundiyegia eman diyoe mutil orri*, me dijeron de cierto joven tarambana.

LEPAKETAN, llevando cargas al hombro.

LIKISKERI, travesuras de niños.

LOKAIZTU, desvelar.

LLOLLO, sien (*lelo*). Mis informantes de Madrid no conocen, o no recuerdan, *llollo* por «sien». Pero en Azkue veo *lolo* «sien» (BN-gar). Tendrá que ver con *lo egin?*

MAINA, lana de buena calidad (merina? miraguano?). Seguramente «merina». Mis informantes de Madrid dicen, en castellano, «lana marina».

MAIZKO, de uso frecuente. *Maizkua, maiz ibilli biar dana da.*

MANTALPEKO, propina. Se distingue de *eskupeko*, en que es más bien soborno.

MARRUKUA, empanada de harina de maíz, con queso. Es alimento muy apreciado. (Azkue: *marrakukua*, AN-b BN-ald-ezp L-ain.)

MARTIN MARIKITU, un insecto (*cerf volant?*).

MAZKATU, masticar. (Azkue: *maskatu*. BN-s.)

MENDA, venda.

MIARA, V. MIATXUA.

MIASARIYA, cesto pequeño hecho de *zumitzak* para hierba, etc. *Gauza pixuak, arriyak-eta, eamateko.*

MERTXERO, vendedor ambulante de cacharros.

MIATXUA, *migatxua*. Ternera más crecida que *urruxa*. *Urruxa koxkor-tzen denian, alik eta umatu arte...* (Azkue: *mia*, ternera, BN-ald.)

MORROLLO, modorra, pesadez de después de comer.

MUGARRIZ ONUNTZ (mod.), barrer para casa, actuar en provecho propio.

MUSPEL, umbría, opuesta a *egutera*. *Alde illuna*. (Azkue: *ospel*, AN-lez G-c.)

MUTUR, *Oi mutur beltza dauke eualdiyak!*

NABARMENA, el que no sabe disimular que tiene, por ej., novio, o dinero. *Orgullua* (Madrid).

NABAITU, comerse los colores de una prenda.

NASPILLADORE, igual que NASPILLARI, enredador.

NEKEZO, NEKOSUA, cansador.

NESKAME, gancho colgante del llar.

OKA(B)ILKAZUA, puñetazo. Obsérvese la terminación *azo* de «puñetazo».

ORASTA, peca. Sin duda de *ori*, amarillo. (Azkue: *horast*, amarillento, BN, L, S.)

ORIÑA, peca. Quizá sea lunar, ya que del pecoso dicen *orastaz betia dao*. (Azkue: *oriña*, AN-lez, G-c, lunar. *Orizta*, peca.)

ORTOSIÑA, planta muy venenosa que suele confundirse con la ortiga (*osiña*) y produce la muerte de los animales que la comen, especialmente los cerdos.

ORTZABAKALA (?), desdentado. Mis informantes de Madrid me hacen dudar de si recogí bien la palabra, pues no les suena. Creen que es *ortzamakala*. También puede ser que el segundo componente sea *bakana*. Igualmente me dan *ortzabakarra*.

OSIÑA, ortiga.

OSTAGA, palo (*aga*) para colgar hierba seca.

OTZILLA, algo templado. Sólo se usa con líquidos, no con el tiempo atmosférico.

ORRATZ, broche.

PANTANUA, árbol de hojas anchas (¿plátano?). *Makal*.

PANTASIOSA, coqueta.

PASAIZU ANDIKO BIRIA, camino de mucho tránsito.

PASIYERUA, vendedor ambulante. Seguramente de «pasiego». Cierta vendedora, muy conocida en toda Basaburua menor, era (o es) aunque de Hernani, de origen pasiego.

PAUSO ZALDANA, de paso torpe.

PAUSO MOÑOÑUA (irónico); PAUSO ZARPALLA, andar a zancadas. PIPER-OZPIÑATAKUUK, guindillas.

PIPORTATU, hacerse granulosos ciertos manjares, como besamel, arroz con leche, etc. (V. *elur piporta.*)

PODORIYUAN, a fuerza de... *Egiñaren podoriyuan*, a fuerza de hacer.

PONIYUA y OPONIYUA, opinión.

PORRUA, forro. (Inform. de Mad., *enforrúa.*)

PREOIAK, amonestaciones.

PRINTZ, aristas, astillas que se hacen cuando se parte mal un palo.

De la punta así partida se dice *printzatua gelditu da*.

PROMOSUA, famoso, bromista. *Len bezin promosua dabil ua.* (Inform. de Mad., me dicen *bromosua.*)

PRONOSTIKUA, llamaban los ancianos al calendario zaragozano. Gárate lo recoge en su 5.ª contribución (*Riev*; tomo XXVI, 2): «almanaque», en Elgoibar. Algunos almanaques pronosticaban el tiempo.

PUZTUA, *ardoz puztua*, persona llena de bebida.

SAIATERA, el ventanal de la *leatilla* (*leiottilla*) o postigo, u otros tragaluces. (Saetera). Respecto de *leatilla*, unos me dicen que es «ventanillo», y otros, que es «postigo».

SAN DROKEN TXAKURRA, cierta oruga negra.

SATAIÑA, musgaño. También *satitsu*. *Bietan esaten da.*

SENDAR-EMAZTE BATZUK, un matrimonio. SENAR-EMAZTE BATZUEK, varios matrimonios. Mis informantes en Arano —madre e hija— no están de acuerdo en esto. La hija no veía diferencia entre *batzuk* y *batzuek*, y decía, en la segunda acepción, *senar-emazte modoxka't*. Mi inf. de Mad., en cambio, apreciaba aquella diferencia.

SIÑUA, el destino. (Azkue: *sinua.*)

SOLIBAK, vigas del techo, y del techo de una habitación.

SOTIL, XOTIL, acoquinado, acobardado (*mutil ixilla*).

TTATTALA, mujer que habla mucho (*berritsua*).

TARTERA, asadera. *Padera, arkumia erretzeako ontziya.*

TRABA EGON, estar ocupado, lo mismo un vehículo que un cacharro o una habitación. *Taxiya traba zeon.*

TXANKLUUK, zuecos. Dicen también *eskalaproyak*.

TXINO, igual que *txano*, colador cónico.

TXIRRIKA, TXIRRINDA, aro con que juegan los niños.

TXISTILLU, lazada de una cuerda.

TXORROSKILLERO, afilador. Ese aditamento de *ero* será por contagio de «barquillero» y otros?

TXUKUNDADE, desaseado, desorden (irónico). *Bestela, garbitasuna*. **UKULLU-ATXUR**, especie de rastrillo para remover las camas del ganado.

URRUXA, ternera recién nacida, y también especie hembra en el ganado lanar. (Azkue: hembra de animales en AN-b, BN, Ge, L; y también de mujer en BN y S.)

URUA, ¿hurón? *Katu bezelako pizti bat*. Posteriormente me confirman que es hurón.

USAIN BELARRA, planta de hojas anchas, muy venenosa.

XALKOR, hombre o mujer raquíntico, pequeño. También cosa encogida, de mala traza.

XILINDRUA, ver *Burruntzi*.

XINPRIÑA, niño (o más bien niña) delicada, que no come.

ZAILDU, curtirse por el sol. *Beztu*.

ZAKOTIA, en Arano y en Goizueta, porción de comestible que se lleva al monte.

ZALDI ZURI, cama, en lenguaje infantil. También en la Barranca.

ZAMAKETAN, como *lepaketan*.

ZAÑOKI, raíces de árbol a ras de tierra.

ZARRAT, onomat. de rasgadura. *Zarrat eiñ*.

ZARTANA, es el tamboril lleno de agujeros donde se asan las castañas, colgándolo del *neskame* del llar.

ZARXBALA, manzana sabrosa, roja y amarilla.

ZIERRAPOLLERA, broche de falda; automático.

ZIMITORIO, atrio de la iglesia. Antiguamente era cementerio.

ZINKURIZKA DOO, está quejándose.

ZIPOTZ, avaro. Dicen también *zikoitx*.

ZIRTOLUA. *Beiiana zirtolua nasiya*. *Zirta y txirta*.

ZISTUA, velocidad. *Oi zistuan pasa da automolla*. (Azkue: *ustu* y *uxtu*, de BN y S; y *häxtu*, S.) Parece clara la relación con silbido y con saliva. ¿Cuál de las dos habrá sugerido la idea de velocidad? Recuerdo una locución muy familiar que usábamos en Argentina: «Salió como escupida de músico», o sea, salió echando chispas, se marchó corriendo.

ZOKIL, terrón grande. Dicen también *zokor* y *koskor*.

ZOMORRO, hombre callado, pero no antipático.

ZUNTOI, piederecho. Se llama así a todo poste en general, incluso al de las alambradas, que es más bien *esol*. Dicen también *piederetxua* a determinada viga de la casa. Es metátesis de *zutoin*, que registra Azkue.

ZURAIZTI, arboleda de donde se saca material para carpintería. *Aritza bakarra*. Sin duda, *zur-arizti*, o sea, «robledal para madera».

R. Bozas-Urrutia.

OBSERVACIONES A MIS TRABAJOS EN ESTA REVISTA

I. VULCANIUS

Este trabajo fue ya citado por Allendesalazar en su *Biblioteca del Bascófilo*, número 396 y página 167.

Burgaud de Maretz hizo imprimir su edición de este glosario el año 1860.

Que *ahardi* es en efecto *sus* «cerdo», me lo hizo notar el Padre Villasante, a quien agradezco el dato, que confirmé en Azkue poco después, a la recepción de un importante lote de mis libros de Bilbao.

¿Habrá sido antes igual que *pecora* en latín?

Página 243. Aparece *amar* como *mater* en vez de haber puesto *ama*. Pero en cambio está bien como *decem*, en la página 245.

Cahagui es traducido por *vinum* en lugar de hacerlo por el equivalente latino de «odre». En cambio *ardoa* está bien vertido como *vinum*.

Leemos *curia*, *album*, pero falta la cedilla que la identifique con el actual *zuria*.

En la página 244, leemos *echiaz*, *digitus*. No conozco esa palabra. ¿Será *atza* lo que quiso decir? Y la *z* sería como el *con* castellano.

Tiene alguna palabra de Leizarraga como *Gaitzerraitecac*, que traduce como *obstrectaciones*, o sea, blasfemias. Se parece a *gaitzesanak*, o sea, «maldiciones» en Vergara.

El *lonaca* que tantos errores parecidos ha originado, es, naturalmente, *lo natza*; sobrándole la unión, le faltaba por lo menos la cedilla. Lo vierte por *dormio* en castellano y no en latín como casi todo el resto. Pero es *duermo* en presente.

Mahatsac no es *vuae* ahora, sino *uvae* en latín, o sea, «uvas» en español.

Para el vascuence de *lingua* pone *mibia* en lugar de *mihia*.

Vicitzea no es *vita* («vida»), sino *vivere* («vivir», o mejor dicho, «el vivir»).

Ahora que he presentado todo esto, pediría cortésmente a mis colegas de la docta corporación académica averiguaran dónde pudo recoger esas palabras el filólogo flamenco Vulcanius o Smet por las variantes dialectales que aporta.

II. J. A. MOGUEL

El año 1936 el Sr. D. Resurrección Azkue me pidió algún original para publicarlo en la revista EUSKERA de su muy digna dirección. No podría yo decir ahora si la guerra civil había comenzado, pero probable es que así fuera y por ello dejara intervenir como redactor a una persona como yo, que ni siquiera era académico correspondiente. Lo soy sólo desde 1960.

De esa forma se tiraron dos números que contenían sólo la mitad de mi transcripción anotada de la *Historia y Geografía de España ilustradas por el idioma vascuence*, del gran pároco Juan Antonio Moguel, por quien yo sentía entonces —como ahora— gran veneración y afecto.

Se imprimió en los talleres de Gaubeca, en Bermeo. Corregí las pruebas de su segunda parte y ellas, con el original de la fotocopia, quedaron en poder de una familia amiga en Bilbao. Me he hecho con la mayoría de los libros, pero con muy pocos papeles de mi biblioteca en poder de esa familia de la que falleciera el jefe sólo hace unos años.

Esos papeles están, pues, muy probablemente en Bilbao, ya en poder de dicha familia, ya en poder de algún experto visitante.

De haber dispuesto de mi edición de la citada *Historia y Geografía* de J. A. Moguel, no hubiera yo escrito en EUSKERA, 1961, página 280, el primer párrafo.

Pude contradecir ahí con error algo que había aclarado en aquella edición de 1936 (página 6), porque aún no había recibido los ejemplares de mi biblioteca de Bilbao, de la *Historia y Geografía*.

Allí se ve que Azkue había tratado de la existencia de dicho trabajo de Moguel en la *Collectanea Lingüística* de Guillermo de Humboldt en la Preussische Staatsbibliothek de Berlín.

Así, pues, Azkue había publicado ya ese dato y mi amigo el eibarrés Juan San Martín tenía plena razón, en *Mogel, bere bizitza ta lanak* (páginas 20 y 46), lo que me complazco en reconocer.

En la página 283 repito mi etimología de *Navarra* como procedente de personas que tenían la piel abigarrada. Es una pasada que me ha

hecho la memoria, pues yo conocía —por haberla publicado yo mismo— que Juan Antonio Moguel había escrito de ello, como se ve en la revista EUSKERA (1936, página 123), lo que me agrada, pues me gusta coincidir con el virtuoso párroco eibarrés de Marquina. Creo que ésta es la manera de escribir correcta, y así yo soy un médico vergarés, pero no médico de Vergara (como escriben algunos con motivo de mi supuesto fallecimiento) y sí de Bilbao, Tandil y Mendoza, que son los tres lugares en donde he ejercido el arte hipocrático sendas decenas de años.

III. ASTARLOA Y HUMBOLDT

Voy a añadir algunas observaciones más sobre dicho trabajo mío acerca del *Plan de lenguas* de Astarloa extractado por Humboldt.

La observación de Freret sobre dos verbos vascos auxiliares casi del todo desaparecidos (248) se halla en mi *Estudio humboldtiano* de Bilbao de 1933 en la página 145.

Para *arlo*, en la misma página 280, conviene citar la acepción de «heredad» que leemos en las *Lecciones de ortografía de euskera bizkaino*, página 37. Azkue trae como segunda acepción «tablar o cuadro de legumbres». Pero yo creo que *Astarloa* es como *Atxabal*: «peña plana».

En la misma página 283 hay otras erratas. Por ejemplo, *ahora tienen* en lugar de *ahora no tienen*, línea 7.

En la página 296 falta la palabra *Duranius*, en línea 2.

Etapa en lugar de *estepa*, párrafo 5.

En la página 296 falta la palabra *Duranius*, en línea 2.

El libro que de Dauzat cito en el párrafo 3.º no está citado bien, pues se trata de otro libro suyo denominado *Les noms de famille en France*, 2.ª edición del año 1945, página 248, donde con sorpresa leímos: «Verriarza, loup de ronceraiés».

Como escribimos en la página 295, el francés *loup* «lobo» es *otso* en euskera, y el vasco *artsa* es «oso» en castellano.

En el *Indice por folios* faltan Landazuri, 261, folio X, y P. B., 253, folio IV.

IV. AIZKIBEL

En la página 90 y última línea se ha perdido en la copia o impresión el dato correspondiente al número de voces de Aizpitarte, que era necesario conocer para ulteriores cotejos: era de 3, 483.

Otro error parecido es el de llamar *Angel* en el título a Manuel Góngora y Martínez, como sale bien tres líneas más abajo, en la última de la página 105.

Creo que *Erving* de la 109, hubiera estado mejor colocado en la página 111, como anglosajón antes de *Prichard* y no con los vases de París. Pero la falta fue mía exclusivamente.

Página 113. En la línea penúltima, donde dice: *ni «alto»* debe leerse: *sí «alto»*, como me escribe el Dr. Irigaray y compruebo en Azkue. Pero dudo de que Humboldt lo supiera a ciencia cierta.

Página 101. Leo *Ansprecher* por *Fernsprecher*. No puedo explicarme de qué procede ello, sin duda de una distracción mecanográfica, pues a menudo se ven cosas semejantes.

El Dr. Irigaray corrige mi apelativo de vizcaino para Ulibarri (página 88), que es alavés y del valle de Okendo, como aprendí ya en un trabajo del Padre Akesolo, publicado con posterioridad al envío de mi biografía desde Mendoza.

Que el príncipe Luis Luciano Bonaparte no estaba contento con el enorme Diccionario de Aizkibel lo leemos en carta de Schuchardt a Spitzer. (Véase la *Riev.* 1909, página 136.)

La Real Academia de la Lengua Castellana emitió un informe sobre su Diccionario el 5 de enero de 1883, según leemos en la *Riev.* de 1907, página 31.

No he querido mentar en mi *Bibliografía* a todos los que citan el Diccionario de Aizkibel por el significado de alguna palabra como, por ejemplo, Baraibar sobre *abel* en la *Riev.* (1907, página 143 y siguientes).

Daranatz lo cita en sus *Curiosités* (tomo I, página 283 y siguientes) con ocasión de las gestiones sobre publicaciones de trabajos de Astarloa.

De Aizkibel trata la *Riev.* el año 1916, página 732.

Bonifacio Echegaray se refiere al mismo en su artículo *Vasconia*, de la Enciclopedia Espasa, en 1929.

No he citado en ella a Antonio Tovar en *El euskera y sus parientes* (1959, Madrid, editorial Minotauro, páginas 97 y 99) acerca de *Jinko*, porque el título que cita del *Diccionario* corresponde más bien a Novia de Salcedo, pues lo denomina *etimológico*. Pero hablo de él en la página 93.

Unas líneas manuscritas de Aizkibel junto a una copia manuscrita por el mismo de los *Gavon sariac* colocadas al principio y al fin, parecen decidir, por relato del Marqués de Narros, de la paternidad o autoría

de dicha obra que sería el famoso Conde don Francisco de Munibe, Conde de Peñaflorida. Lo publica el P. Lino de Aquesolo en el *Boletín de Amigos del País*, página 430 y siguientes, de 1962.

V. SELES

Al tratar del *Aralar* (página 21) debe leerse «pasto o pradera de landa» (página 125). Me advierte el Dr. Angel Irigaray que es *Eluete* y no *Elueta*, pero para el caso eimológico viene a ser igual.

No son costas militares y de planos, sino *cotas*, las que yo escribí.

Página 126. *Beteluri* sería para mí «casa del sel bajo».

Página 127. Yo he leído *Elki-saroi* en alguna parte. El Dr. Irigaray apunta que podría ser una errata del *Eski-saroi* que él conoce, o sea, un «sel de tilos». Es posible que así sea.

Página 128. Ergavica estaba cerca de Fitero.

Página 129. Ibañeta *garatian*, como collado o puerto seco se lee en una canción recogida por Georges Lacombe en la *Riev.* (1908, página 668). Habría que ver ahora si fue una formación erudita artificial o bien fue recogido del pueblo soberano.

Justo Garate.

LA VASCOLOGIA DEL PROFESOR JULIEN VINSON, DE LA SORBONA

SUMARIO: *I. Bibliografía.*
                  II. Etnología.

<i>III. Lingüística</i>	A)	Gramática.
	B)	Fonética.
	C)	Parentesco.
	D)	Toponomía
		1. Orografía.
		2. Hidrografía.
		3. Agricultura y Botánica.
		4. Animales y Praderas.
		5. Profesiones.
		6. Situación intermedia.
		7. Notas de Julio Caro.
		8. Ligerezas de juicio.

I. BIBLIOGRAFIA

Este profesor nacido en París, que habitó en el Dekan indostano (yo confundí cierta vez ambos datos), se ocupó mucho en Bibliografía vasca y con acierto indudable: yo escribí que fue «un destacado bibliógrafo» (*Amigos del País*, 1961, página 418). Pero creo que me quedé corto en el elogio y no quiero en modo alguno regateárselo. En realidad, fue el mejor de nuestros bibliógrafos, un príncipe en la materia, y casi todas sus afirmaciones quedan en pie en esa disciplina.

Yo mismo completé su libro principal *Essai d'une bibliographie de la langue basque*, dotando a su segundo tomo de un índice de las personas citadas que salió en la *Riev.*, página 438 y siguientes, del año 1932.

Publicó un apéndice a la misma en la *Riev.* (1907, página 4) este autor cuyo nombre puse cierta vez en mi Epílogo al *Voyage en Navarre de Chaho* (página 243, línea 10, de mi edición bilbaína) en lugar del apellido del suletino, originando así una confusión.

Y en *Gure Herria* amplió sus datos en un trabajo sobre su *Bibliothèque basque*, hacia 1921.

De la actuación de Vinson como vascólogo se ocupa Azkue en su *Epistolario* (revista EUSKERA, 1957, págs. 318, 342 y 350) con motivo del congreso euskarológico de Hendaya, en 1901.

Y también un libro de Jaime del Burgo, editado en Pamplona por Gómez en 1963, en la parte final que se titula *El viaje en globo de Bayona a Pamplona en 1875*, págs. 289 a 308. Descendieron entre Gatzolaz y Zizur Mayor cerca de las tropas carlistas. En la capital navarra conoció a su futuro émulo Arturo Campión.

II. ETNOLOGIA

También escribió Vinson de Etnología, y sus juicios sobre lo falso de la *couvade* pirenaica merecen nuestros mejores elogios. En este atractivo campo de la cultura nos ofreció ese grande y contundente acierto, pero a su lado escribió unos cuantos disparates. Sin embargo, algunas personas muy destacadas han tomado como dogmas las fútiles afirmaciones de Julien Vinson en el artículo *Basques* de la *Encyclopédie Larousse*. Por eso sorprende el edificio filo-etnológico vinsoniano, servilmente utilizado por Miguel Unamuno, Luis Araquistain Quevedo, el norteamericano Waldo Frank, la británica miss Margaret Galway, etc., etc. (Vide mi *Nombre de Dios en lengua vasca* (*Boletín de Amigos del País*, 1961, página 418 y siguientes.)

No coincido con la apreciación que formula el señor Lojendio de que *Peru Abarka* fuera presentado como un «buen salvaje» de Rousseau. Ya es extraño ello en quien recibió en su casa a sacerdotes huídos de la Convención. Pero además, para mí, dicho *Peru Abarka* es la personificación del viejo autóctono europeo que representa la tradición arraigada en oposición al señorito o al lacayo o a la sirvienta, acaparados prontamente por la ciudad castellana o la francesa. Por otra parte, existen los «malos salvajes» en Sudamérica por oposición a los buenos salvajes de Rousseau y son para Salas Picón las divinidades amerindias, los criminales de guerra y los falsos apóstoles.

III. LINGÜISTICA

Vinson además escribe de Filología y yo admití que era «un apreciable lingüista» (*ibidem*, página 418). Por ejemplo, tiene dos páginas con indicaciones didácticas útiles, sobre *Le verbe basque* (*Riev.* de 1908, páginas 474 y 798), y aunque afirma que *nakus* es «yo veo» y *ninakus*, «yo vi», dudo mucho haberlo oído jamás.

Llama autor «bien mediocre» a Humboldt (*ibidem*, página 802), lo que me parece injusta y pobre revancha de Sedán. Pero su bagaje no era tan alto como para emitir ese juicio, ni los peyorativos que emitió sobre Bonaparte y Campión, pues los dos conocían el euskera más a fondo que él. Sin embargo, el príncipe escribe *Ni* por *Nik* en la lápida de Axular en Sara (Villasante, página 64), es decir, que convierte en intransitivo al verbo transitivo vasco *ipini*, o sea, «colocar».

El *genus irritabile gramaticorum* es tan conocido como el *odium theologicum*. No hay muchos motivos para estar orgullosos por el conocimiento de una lengua porque el que es escritor, rara vez es orador, y si lo es, no será muy filólogo y si lo fuera, no será gramático y si es poeta, no será descifrador de topónimos y si lo es, es posible que entienda poco de fonética o bien de historia literaria. O sea que cada lengua es un mundo, muy difícil de dominar en su totalidad, mejor dicho, imposible.

Es que el hombre crea la materia de su propia búsqueda y de sus investigaciones y esto no terminará jamás. Por eso sorprende leer a Sabino Arana cuando escribía que si Astarloa «no hubiera muerto en lo mejor de su edad, habría sido limitado, muy reducido, el campo euskerológico que hubiera quedado por explorar.» *La Epoca de Astarloa y Moguel*, página 159. Me parece más sensato Juan Antonio Moguel cuando dice de broma «así que nada queda de desear» (*ibidem*, página 151).

Vinson se erige un poco en la antipática posición de Clarín cuando decía que los españoles y los hispano-americanos hablaban el idioma castellano, pero «nosotros los españoles lo administrámos». El profesor de la Sorbonne, trataba duramente a vascos que conocían mucho mejor que él, el euskera y las costumbres de los vascos.

Esa postura de corregidores de la lengua fue la que adoptó Martínez Villergas al escribir su *Sarmienticidio* contra el formidable prosista que era Domingo Sarmiento.

Gramático hay que vertía a *Sagarminaga* como a «manzano bajero» en vez de hacerlo por «manzano agrio». Y otros gramáticos conocí que no tenían la más remota idea del buen juicio en toponimia. A mí la gramática no me atrae gran cosa.

B. FONETICA

Aunque es sabido que soy muy afecto al guipuzcoano D. Juan Antonio Moguel, opino que en la cuestión de si el dialecto vizcaíno debía seguir la escritura fonética como él creía o más bien un sistema regular, tenía más razón su amigo el Padre Añíbarro, franciscano vizcaíno.

Por ejemplo, al tratar de las palabras *Ondarrabia* y *Fuenterrabía*, nombres vasco y castellano de la ciudad guipuzcoana y fronteriza, Humboldt estima que ambos derivan de *Ondarrabia* (a) y creo le asiste toda la razón documental y lingüística, pues «paso fluvial (no vado) del arenal» tiene un significado muy superior al de «bajo la arena», pues en tal lugar no habría ubicación alguna para los humanos.

Unamuno escribe en la página 47 y nota 10 lo que sigue: «Me resisto mucho a creer, dadas las leyes fonéticas a que obedece el castellano en su formación, que de *Ondarribia* hayan hecho los españoles *Fuenterrabía*». Por la manía de citar esas leyes, ni siquiera ha entendido lo que escribía Humboldt, que es lo más sensato que procedía hacer en ese momento, al derivarlo de *Ondarrabia*. Hay otro ejemplo parecido de dicho cambio en *Astigarribia* y *Astigarrabia*.

Y existen los nombres de *Ondarrubi* y *Ondarraitz* para aquel lugar de la desembocadura del Bidasoa.

Unamuno tiene sus tutiferarios que lo aprueban y admirán en todo, como lo hace Azeoaga en *La Prensa* de Buenos Aires. Y algunos (García Blanco) que a su horrible pronunciación extranjera, la eximen tan sólo de exquisitez estereofónica de alta fidelidad como si el entenderse de palabra no tuviera la menor importancia. Cometía D. Miguel errores garrafales, como por ejemplo el que le oí en París hablando con húngaros y alemanes que vinieron a la tertulia de D. Miguel. Nos saludamos y yo entablé la conversación en alemán. D. Miguel usó en vez de *schlecht* alemán, el francés *gilet*. El lector podrá decirnos a dónde nos hubieran conducido tamaños dislates, si le digo que es confundir el adjetivo *malo* en alemán con el sustantivo *chaleco* en francés. Ignoro a dónde nos lle-

---

(a) *Cuatro Ensayos*, página 33. Colección «Austral» de Espasa-Argentina.

varía semejante diálogo, de no haber llevado nosotros la conversación a la lengua de Molière.

Vinson (353) creía que la existencia de *Oihambide*, «camino del bosque», y de *Oihambeltz*, «bosque negro», ambas con *m*, excluían la mutación de *n* en *r*. Esa *m* antes de la *b* no es vasca, sino que es una penetración en su grafía de la costumbre latina de la *m* antes de la *b* y de *p*. Además, aunque lo escribía Unamuno en forma pontifical (b), es falso que no se puede pronunciar la *n* en esos casos, como se ve en euskera, holandés, alemán e inglés y aun en el castellano de *envidia*, *San Pedro*, *San Bartolomé* y otros muchísimos vocablos como lo demostré en el *Boletín Americano* (N.º 33, páginas 56 y 57).

Estimo que en nombre de la Fonética se nos han impuesto bastantes falsos dogmas.

Me place ver que me hallo aquí contra Vinson (353) en la magnífica compañía de Schuchardt, como lo mostraré pronto.

«Los que no han pensado nada por sí, son los que se afanan en convencer a los demás de muchas cosas», escribe con mucho acierto Ortega y Gasset (*Obras Completas*, II, 731). Así unos fonetistas *arbitrarios ad pedem litterae* contendieron contra D. Luis Eleizalde en Bilbao, lo que me gustó muy poco, pues llegaron a acusarle de que por su causa se cerraron unas escuelas euskéricas, o sea en idioma vasco. Segundo me declaró D. Engracio Aranzadi, él dejó de escribir en euskera por motivos parecidos procedentes de esos «sasi-letrados». Hay que considerar lo que perdió el euskera por esa doble abstención.

Uno de mis adversarios fue el Padre Cortés a causa de la interpretación del texto «porque la otra parte la juzga insostenible» de una nota de su autor al partido carlista y los fueros vasco navarros, quizá movida por las afirmaciones bastante fantásticas del turonense.

Advierto que mi cita es de memoria, pues estoy a doce mil kilómetros del *loco dolente*, pero de su espíritu estoy muy seguro. No me gustan los adjetivos que emplean los jansenistas.

Schuchardt escribe sobre Fonética lo siguiente, el día 5 de mayo de 1924 como vemos en el trabajo de Leo Spitzer, *Schuchardt als Briefschreiber* (*Riev.* 1930, página 608): «Cuando leo que algo es *impossible* según las leyes fonéticas, se me crispan los nervios: ello no pasa de ser, en el mejor de los casos, una expresión muy cómoda, pero asimismo, muy inadecuada (sehr unpassende)».

(b) *Boletín Americano de Estudios Vascos*, N.º 21, páginas 67 y 71.

Así se explica que el alma de la lengua jamás sea captable y que se pronuncie *gaucho* en la Argentina y *gausho* en el Brasil, guerra en España y güerra en italiano y que en la lengua toscana sean esdrújulos tanto *comunica* como *significa*.

Pero sin duda la fonética tiene otras importantes aplicaciones, y su olvido llevó a Schuchardt a graves errores.

C. PARENTESCO

Discutiendo contra Telesforo Aranzadi, el profesor vergarés de Barcelona, Vinson se ocupa en los nombres vascos de parentescos (*Riev.*, 1933), donde sienta algunas afirmaciones bastante discutibles. Y lo digo, porque he visto el año 1963 primeramente que tratando de nombres de parentesco, llegué en 1933, a varias conclusiones análogas a las de Schuchardt y de Uhlenbeck que yo no conocía entonces. Y sin embargo, sólo Gerhard Bähr me testimonió un gran interés por mis hipótesis, que aceptó totalmente e insertó en su trabajo sobre la materia que ganó el premio de Euskaltzaindia y fue publicado por la misma.

D. TOPONIMIA

Cuando uno lee por vez primera, los viejos números de la benemérita *Revista Internacional de Estudios Vascos*, queda sorprendido de lo ligeras y poco basadas que son bastantes de las afirmaciones topónimicas de nuestro profesor de la Sorbonne.

Vinson es autor del trabajo titulado *Importance des noms topographiques lieux-dits, etc. pour l'étude de la langue basque* (*Riev.*, año 1909, páginas 349 a 356), sobre la que había comenzado a trabajar antes de 1879. Como en dicho trabajo, hacia el final, escribe Vinson que sus explicaciones sólo son hipótesis y a beneficio de inventario (355), así las he tomado yo, por decirlo, a su propia incitación. Si en 1999, no quedara de mis hallazgos y teorías, sino lo que yo dejo de Vinson, podría decirse que habría yo arado en el agua.

Aprovecho la ocasión para airear algunas hipótesis de D. Juan Antonio Moguel, por ser casi absolutamente desconocidas y abrigar interés para la historia de la filología vasca.

Mi breve trabajo *Sufijos locativos* de la *Riev.* (1930, págs. 443 a 448), fue tan utilizado como combatido por Julio Caro Baroja en sus *Materiales* editados en Salamanca en 1946 (págs. 108, 111, 136 y 205).

Son extrañas las relaciones que establece entre la posición política (99) e histórica de un autor con sus opiniones en toponimia. Así por ejemplo creo ser el único que sostiene que la voz *Taconera* nada tiene que ver con un *ate* o puerta en vascuence, sino con un *Toconal* o Cepeda de árboles cortados muy abajo, como se ve en que *taco* en Concordia de Entreríos significa hoy mismo «tocón».

El profesor Vallejo de Madrid se refirió con elogio en el Boletín de la Academia de la Lengua a mi trabajo, según me copió D. Julio Urquijo.

1. OROGRAFIA

AITZ y ASTA

Se pregunta el profesor de París por el significado de *Astaburuaga*. Opino que significa «cabeza de burro», al igual como existen en castellano cabeza de buey y cabeza de vaca y apodos como el *Buruanzulo* vergarés que sale en las cartas de Fausto Elhuyar. *Gizaburuaga* probablemente era una roca de aspecto humano. *Astaburuaga* podría ser también extremo de roca como sucede en *Aizpuru*. Ya J. Antonio Moguel leía a *Ast-* como «peña» y como «asno» (*La Historia*, 1936, páginas 104, 152 y 158).

Behorlegi sería «peña de yegua» según recoge el Padre Satrustegui del pueblo. Vinson escribe que *haitz* no se usa ahora en la lengua corriente: por lo menos, en la Vasconia española y sin *h*, es comunísimo su uso. También lo interpreta como altura y castillo, pero estimo que eso son sólo coincidencias accidentales, por situación y edificación en supraestructura.

A *Ascain* lo juzga como «dominado por la montaña» en lugar de describirlo «sobre la peña» como su equivalente *Azkue*. Si fuera lo que Vinson escribe (353) se llamaría justamente lo contrario o sea *Aspe*, que a Vinson le parece inverosímil que sea explicable por el euskera (*Riev.* 1908, página 801). Sin embargo, en Vizcaya hay dos aldeas *Axpe* cuya etimología fue explicada acertadamente ya en la Edad Media como *Izpea* o sea «bajo la peña» y por Juan Antonio Moguel (*La Historia*, página 112).

Esquein en el Ariège es comparado por Lennart Anderssen (*Boletín Amigos del País*, 1964, 333) con *Askain*. La conclusión de este autor es que el sufijo *-ain* es un elemento indígena sin ninguna relación con los

latinos *-anum* y *-an*. Interpreta el mismo a *azkar* o erable como *chêne tauzin* (330) pero es un error pues aquellos son *arce* o *maple* en inglés y el último es el *ametz* vasco y el *melojo* castellano. Creía Caro poseer toda la verdad acerca del sufijo *-ain* que yo estudié en 1931 en la *Riev*. El había hecho investigaciones históricas sobre la materia supongo y yo no había hecho ninguna, según él (108 y 136).

El *-ascone* le parece ligur y en efecto se encuentra en la región de los lagos del Norte de Italia, así como en el *Azcona* navarro.

Vinson traduce a *Hargaitz* como «roca mala», pero yo lo vertiría simplemente «roca» como sucede con el vocablo *arkaitz*, más bien geológico.

No creo ver ahí el componente *gaitz* de *Gastelugatx* o «castillo de difícil acceso» o de *Bedeikarratz* o «difícil camino» (áspera vía) en suletino, en los que interesa mucho más el tránsito útil del viajero. *Solo-gaistua* es «heredad de difícil labor para el rendimiento». *Gaipto* es un adjetivo que sale en la *Gacetilla navarra* de Campión y designa avieso.

Se recalca también la dificultad del tránsito en el Paso de Roldán o *Atekagaitz*, «puerto difícil», más verosímil que el *ateka-aitz* (*peyrehorade* en bearnés) en que creía últimamente Vinson (351), cuando en el desfiladero las rocas son ya necesarias, sin expresarlas.

Interpreta *Haitzager* como «roca descubierta» (353), y lo describe Michelena «expuesto al viento Norte». Son posibles ambas lecturas, pero habría que ver el lugar.

De *Izpaster* dice Azkue, citado por Vinson (354) que está sobre la costa del mar, pero ese topónimo se encuentra bastante alejado del mismo, como lo digo en una nota a la *Historia y Geografía de España, ilustradas por el idioma vascuence*, de Juan Antonio Moguel (Bilbao, 1936, página 87). Por eso yo lo leería «rincón de la roca» como *Aiz-bazter*. *Izaspi* en Orio es «bajo la peña» y no «bajo el mar», donde sólo pueden ir los hombres en el batiscafo de Picard.

Cierta vez traducía Vinson la palabra *Jaizkibel* como «dos de la montaigne», lo que referido a algún lugar allí situado, me pareció mejor que otras versiones de igual macizo costero. Pero yo creo que la más exacta versión actual es la descripción de lo que aparece ante nuestra vista: es «montaña en dorso», como *Rücke* en alemán.

Si como cree Vinson, *aitz*, fuera siempre «roca grande» (353) y «montaña», *Aizpizkar* en Elgóibar, no estaría en mitad de la ladera, sino en la cima del cerro Morua, que es redondeado.

ARBE

A *Arbelbide* lo traduce como «camino de piedra», pero es más bien «camino de pizarra», pues *bel* es el adjetivo vasco para negro (*beltza*), y no *berri*, «nuevo», como se pregunta Vinson (351). Por su colocación había de serlo de la piedra —piedras nuevas—, lo que es algo raro de leer.

La cronología geológica tiene que interesar poco y caerle pesada al campesino euskariano, así como al de cualquier otro pueblo o etnia. Proseguiremos luego con este *arbe*.

NABAR

Juan Antonio Moguel cree palabra vasca la de *Navarrería*, antes que Campión (*Ensayos Euskarianos*, 218), lo que corrigió con acierto Doussinague. Interpreta a *Nabarra*: 1.º «Habitante de los Llanos» y 2.º «es como si dijera cetrino, porque en general no son tan blancos (a) y casi rubios como los guipuzcoanos, especialmente los que se acercan a la Ribera y más los riberanos» (*Historia*, página 123). Yo ponía en 1936 una nota para la llamada (a) que decía: «Recuérdese a Aymeric Picaud». Nada de eso recordaba cuando publiqué análoga teoría en Pamplona en 1953, página 409, de la revista *Príncipe de Viana*. ¡En medio estaban la guerra y la emigración!

Nabar y *nabar* serían para Vinson «llanura rocosa» (353) leyendo sin duda a *nab* como «llanura», en vez del puro adjetivo «abigarrado», lo que es de conocimiento común. En fin, esta palabra debe alcanzar el campeonato de etimologías vascas.

Tengo un gran concepto de Oihenart, pero mientras no haya otros testimonios que prueben que su lectura de *Naba* como «llanada al pie de las montañas» sea atinada, me permito considerarlo como una aplicación que de la etimología de *Nabarra*, se habían creado los autores vascos. Vinson escribe que un nombre de montaña no podría contener el vocablo inferior (352). ¿Y entonces *Mendibe*, *Uribe* y *Jatabe*?

Dice Vinson que *legi* podría significar «paso» (354). Me parece más adecuado el concepto de «colina». ¿No habrá en Irulegi tres colinas relacionadas entre sí en una Gestalt o configuración? Por otra parte escribe Vinson en el mismo trabajo que no se conoce el sentido (351) de *legi*. Yo he recogido el concepto de «peña»; no se olvide la voz *legarra* para «guijo».

Zugarramurdi lo traduce como «arroyo del olmedal» (352). Yo buscaría más las peñas en el *Urdia*.

Vinson escribe que ver cerdos en *Urdiñarbe*, so pretexto de que los habitantes de este país se dedican a la crianza de dichos animales sería absurdo y pueril y estas fantásticas explicaciones recordarían demasiado al iberómano que encontraba esos mismos marranos (*urde*) entre los turdetanos, cuyos jamones gozaban, al parecer, de una reputación universal (pág. 352).

Vinson piensa que *Urdinarbe* significa «gruta de donde sale un arroyo» (353). Para mí sólo es «cueva azul (la grotta azurra) o verde», pues *arbe* sería como *harpe*, «bajo la piedra» o sea «gruta o cueva». *Harpeko saindua*, es el «santo de la gruta».

No me parece raro el color adjetivo al principio de la voz compuesta como en *Urdinarrain* y en *Beltzunegi*, *Gorriaran* y *Beldarrain*. ¿Serán parientes en Zuberoa *Ainharp* y *Ordiap*?

Lennart Anderssen recoge varias opiniones acerca del significado de *urd*, pero no la mía como «peña».

Derivar *Urtubia* de *Iturbia* me parece raro y yo lo vertiría quizá como pariente de *Urtubey*, cuando supiera lo que esto designa. Además verter *Iturbia* como «vía húmeda o de la fuente» (354) me parece bastante dudoso: aquello sería «bajo la fuente» como *Iturbe* e *Iturraspe*. Para esa noción existe el frecuente *Iturbide*, apellido que por cierto recoge Vinson en el mismo artículo (350) y que llegó al trono imperial de México antes que Maximiliano de Austria.

Podría ser *Ortubia* —como otros escriben— o sea «la parte inferior de una huerta». Así existen *Ortuoste*, *Ortuibar*, *Ortuzar*, etc., etc.

JUAR

En Navarra existen *Montejurra*, la peña de *Joar* y el pueblo *Juarbe*, en Alava hallamos un *Mendijur* y en la parte de la toponimia vascófona del Burgos oriental hay una aldea *Juarros*, que pudo haber sido un *Juarrotz* o sea «Peñafría». Pero creo que todos ellos se aplican a picachos de las montañas y son algo distintos de *Yurre* y *Yurreta* de los que trataré en la HIDROGRAFIA.

2. HIDROGRAFIA

ARAZ

El nombre de la villa de *Azcoitia* lo vierte como «lo alto de la montaña» (353). Pero, ¿la visitó antes de soltar una interpretación tan inadecuada? *Azpeitia* sería para Vinson, «lo bajo de la montaña». En otros casos sin duda, respecto a rocas, así lo serán, pero no en el caso de las villas guipuzcoanas de esos nombres, pues como ya escribía Juan Antonio Moguel (*La Historia*, página 23) «tampoco *Azcoitia* se halla en la cima del monte o peña que indica».

El nombre de la villa de *Azpeitia* le parece a Caro de fácil traducción castellana (133) haciéndolo como «bajo la peña» pues bien, yo opino que designa «bajo el arroyo» transversal afluente del Urola que separa a la misma de la villa de *Azcoitia*.

Yo los interpreto como *Araz-goitia* y *Araz-beitia*, o sea, arriba y abajo del arroyo limítrofe de ambas villas.

UR

Vinson traduce *ur* como «agua corriente o estrecha» (354) lo que está bien en topografía, pero incluyendo ríos como el *Urrobi* (o Nive), el *Ugarana* (o Nivelle), los que confundió Unamuno, el *Urumea* y el *Urola*.

Vinson cree que *Uhalde* es «al lado del agua», pero es «al lado del río» lo que ya vio Jaurgain. De *Urdazubi* dice Vinson que es «puente donde pasa el agua» (354), inútil perogrullada. De *Uhart* cree es «isleta», porque pensaría que es *Ur-artian*, «en medio del agua» (350), pero he probado a menudo que es confluencia. Luego de escrito eso por mí en 1928 por vez primera, vi en 1936, que J. Antonio Moguel en *La Historia*, en la página 131 lo vertía por «entre dos riachuelos» y leo ahora, en 1963, que también lo había visto Jaurgain antes que yo (*Riev. 1912*, página 162).

Aunque el topónimo vizcaíno *Ubidea* haya sido interpretado por Balparda nada menos que por «camino romano», ya Astarloa lo traduce como «acequia». Los romanos anduvieron y se quedaron ahí sin necesidad de demostrarlo arbitrariamente en todos los vocablos que se presenten, como sucede al Padre Griera en casos regocijantes, a Castro Guisasola y, hoy aquí, a Camille Jullian. Por otra parte, tenemos a Florencio

Basaldúa y otros muchos que hacen justamente todo lo contrario: son los panvasquistas.

IBAR

De *Ibarrondo* supone Vinson (350) que es «al pie (fondo) del valle». No está mal, pero podría ser mejor «junto a la ribera». Traduce *Izpure* como «extremidad de un estanque» (354), pero mucho me temo que no sea sino una variante del *Aizpuru* del que hemos tratado en la OROGRAFIA, sección donde ya la cita Vinson (353).

Le parece inverosímil que la palabra *Bigorre* sea explicada por el vascuence (*Riev.* 1908, página 801). Pero suena mucho a euskera y para mí la primitiva y segura cuna de los Vascos, fue todo el Pirineo, desde Port Bou al Finisterre.

Para *Baigorri* arguye que *Bigur* fue en 1106 su grafía primitiva como si fuera un río flexuoso, retuerto o *contortus*. Pero Jaurgain halla que la primitiva escritura fue la de *Baigorri* en 1057 (*Riev.* 1912, página 167), con lo que el príncipe Luis Bonaparte tendría razón al leerlo como *Ibaigorri* o «río colorado». Existe otro *Baigorri* en Navarra, cerca de Oteiza de la Solana, así como *Errekagorri* e *Iturrigorri* en Vizcaya, lo que hace altamente verosímil la interpretación de Bonaparte.

Por otra parte *Bigur* y *Latz-biur* (*Laspiur*) son como *Retuerto*, *Retortillo* o *Riutort*. No es preciso que llegue a ser un *Meandros* o un *Muluya*, que designa lo mismo en griego o en bereber.

IBIA

Siendo la forma primitiva *Ondarr-ibia*, ésta no designaría el extraño concepto ahí de «vía de arena», como creían Camille Jullian y Julien Vinson (354), frase que no sabemos lo que quiere decir, fuera del Mont Saint Michel de Normandía. De *abia* a *vía* va un largo camino lingüístico, no recorrido todavía.

Copiamos del folleto de Pierre Guiraud y página 91 de 1964 titulado *L'etimologie*, la siguiente frase:

«Buscando el denominador semántico común... se ha relacionado el griego *pontes*, mar, el latín *pons*, puente, el armenio *hua*, vado, a la vasta familia indo-europea con el sentido de «camino» demostrada en sánscrito, en eslavo y en indio-iranio... Para los romanos, el camino habrá sido esencialmente un puente. Emile Benveniste concluye que la palabra *panthah* es menos un camino que el franqueo de un obstáculo

incerto y peligroso. Ahora bien, ese es el etymon de toda nuestra familia».

Estas ideas han tenido su correlato en la euskarología, como se ve en un extracto que el Padre Arriandiaga hizo en forma elogiosa de la *Apología* de Pablo Astarloa en la *Historia de Bizkaya* de Angel Zabala (página 329) porque derivaba *zubi* de dos maderos citando a Juan Miguel Arratia (seudónimo) que lo hacía de *bi*, «camino» (?) y de *zur*, «madera» para puente y de *ur* para vado, perdiendo en ambos la *r* final. Hice la crítica del aserto en mi I Contribución de la *Riev.*, 19... pág. 160.

Se ha dicho casi siempre que *ibia* denotaba «vado», pero si consideramos el citado nombre y los de *Ondarribia*, *Astigarribia* y *Arantzibia*, dudo de que pueda haber vados en parte ya tan baja y caudalosa (relativamente) del curso del Bidasoa, el Deva y el Artibay, hacia Berriatúa.

Subiendo más arriba en dichos ríos, aún hay lugares en que no era posible el vadeo como en el llamado Portu en Vergara, donde nos consta que se practicaba el paso por chalupa, hace varios siglos.

Por ello mismo, dudo mucho de que *Behobia* corresponda a un *Beho-ibia*, o sea, «vado de las yeguas», como *Oxford* significa «vado de los bueyes». Más bien sería para mí el equivalente de *Be-ibia*, «pasaje bajo», o de *Beosin*, «remanso inferior», que existe en Vergara. No conozco balsas o almadiás en nuestras provincias costeras, pero sí en cambio chalupas en la sirga, en algún documento.

Jamás he oído usar la voz *ibia* en la conversación actual, como «vado».

YURRE

Pero existe otro término, quizá más reciente que *ibia*, que ha dado lugar a diversos topónimos no descifrados hasta ahora. Así *Yurre*, donde un arroyo atraviesa el pueblo y *Yurreta* unida por unos cubos líticos a Durango, emplazados en el Ibaizábal.

Una prueba de ello es en Alava el llamado «vado de *Yurregutxi*», o sea, el «paso del paso chico», porque no sabían que traducían ya a *Yurre* (el primer componente del topónimo) al castellano, prueba de acierto de mi teoría de hoy.

Puede el mismo provenir de *ibi-urre*, o sea, «cercano al vado», por alguna casa emplazada en alguna de las extremidades del paso fluvial.

PAUSU

Los vados o *pausuak* ahora a menudo corresponden a *ar-pausuak* como los *arpozuak* ya cubos de piedra asentados sobre el lecho del río, ya piedras disímiles —tanto firmes como móviles— en Durango y en Vergara, sobre los que se camina o salta en seco sobre los ríos y arroyos.

Es posible que fueran más bien un paso o pasaje para almadias, balsas, chalupas y botes. De *pausu* se pasó a *potzu*, quizá por contaminación del elemento líquido que rodeaba a las piedras secas. Me parece que sucedió lo mismo en fonética con el paso de *laua* a *loa*.

No creo pues que el *Pausu* de Behobia haya significado «parada» (354) sino «paso fluvial o vado».

3. AGRICULTURA Y BOTANICA

OTAR

Othar, como *genêt sauvage* (353), no lo conozco (c). Pero *Otaegi* no son *genêts* o «retamas espinosas» (350), pues las retamas no tienen espinas, sino que designan algo parecido por el color de sus flores, que son las aliagas o árgomas o *ajones*, en francés.

«Brezos espinosos» que Groussac ve en el New México (*Del Plata al Niágara*, página 218) es otra macana, pues el *illar* o *bruyère* o *heather* o *heidekraut*, no tiene espinas. Con él no se hacen pipas, sino con el briar o *églantine* o escaramujo.

LETE

Lahetzuzan, se pregunta Vinson (355) qué puede ser. Ya Jaurgain explicó el *suzan* como «susero o alto» y el *juzan* como «yusero o bajo», ambos románicos (*Riev.* 1912, página 163). En cuanto a *Lehet*, Jaurgain lo deriva de *lehen* o «primero». En mi trabajo «Nombres vascos y caracteres de los Seles» (*Euskera*, 1963) he explicado que para mí, designa un «*Eleta* susero», o sea, un «sel en lo alto», siendo francés el segundo componente, tanto *suzan* como *juzan*. Juan Antonio Moguel relacionaba *Lete* con *Lezea*, «paraje hondo o de hoyo» (*La Historia*, pág. 149), lo que yo estimo es un error.

(c) En Vergara es «cesta para pan, ropas o frutas».

Aga. No siempre designa colectividad (353) como cree Vinson, pues en *Arespakotxaga* no hay sino «la unanimidad de uno» que decía el presidente argentino Castillo, ya que *bakotxa* como *bakoitz* y *bakarra* significa «único». Así lo escribió ya en el año 1935 en nota a la página 88 de *La Historia...* de J. A. Moguel y con ello coincidió más tarde en 1953 Luis Michelena en sus *Apellidos vascos* (pág. 34).

En la novela italiana *El molino del Po*, hallo en la desembocadura de dicho río una aldea *Gambulaga* (22) y una heroína llamada *Argia* (página 217).

Ya en 1930 había comparado yo a este *-aga* con el *-ac* gascón, lo que hizo Caro en 1946 (78), Nicolai en 1938, Seguy en 1951, Rohlf en 1956 y Lafon en 1957, según leemos en el trabajo arriba citado del autor escandinavo.

Dudo de que el *-uyarr* del último autor (pág. 330) sea un sufijo, pareciéndome más bien que sea *igar* o *yar* que designa «yerto o mar-chito».

DORKATZBERRO

A *Berro* lo vierte como *fourné*, que quiere decir espesura. Pero es «jaro de matorrales» más bien que «de toconales o taconeras».

En cuanto a *Orkaitz* ya publiqué que gacela en griego, según Marcel Bataillon, era *dorcas* (*Erasmo en España T. I.*, página 35). El daim o gamo pueden hallarse en jaros, así como en *dorkatzberro*, lo que no se le ocurre a Vinson (352).

OYARZUN

Veamos cómo descompone Vinson la palabra *Oyarzun*, como si se tratara del torreón de Niort o de una cámara análoga que describe en los Estados Unidos el conde Henri de la Vaulx en una de sus novelas:

1.º *Oihu*, «grito», lo que nunca he hallado en la toponimia de ninguna lengua.

2.º «*Harri*», piedra.

3.º y 4.º Otros dos pequeños componentes de que hoy daré gracia al lector (*Riev.* 1907, página 442).

Pero *oyar* es sin duda alguna un mero cambio de *oyan*, «bosque», con referencia al *Saltus pireneus* y significa «boscoso».

Vinson cree absoluamente que *oyer* sea piedra sonora, *oyu-ar* (353). Lo curioso es que el mismo Vinson aceptó acertadamente ese cambio, al estudiar el cambio de *egun-aldi* a *egur-aldi* que es el estado atmosférico. Con igual error aplica la piedra sonora a sus derivados *Oyarzun*, *Oyarbide* u *Oyarzabal*.

Francamente, convertir a *Oyarzun* en un palacio de invierno petersburgués con patios llenos de ecos, tampoco me parece un acierto. Ya he tratado algo de ello en el capítulo B de FONETICA.

ILLAR

No creo que *ilhar* e *ilardoï* fueran *haricots* (353) y plantación de alubias o porotos (352), sino «brezo y guisante» el primero y «brezal y arvejal» (o sea, huerta de *petits pois*) el segundo. Los *haricots* son mexicanos y me choca que se les llame romanos, como escribe Gorostiaga.

ARANA

En 1614 el actual *Arnegi* era *Aranegi*, que vierte como «abundancia de ciruelas».

ZABAL

Iratzabal más que «helechal ancho», me parece «helechal en llanura». Ese *zabal* es más bien el *zapal* de la conversación, como en *Aizarnazabal*. Así el navarro *Berrioplano* es la versión del vizcaíno *Berriozabal*.

4. ANIMALES Y PRADERAS

En *izoki* o «salmón» ve (354) el *itz* del agua de mar, lago, estanque, agua permanente y ancha. Pero esa palabra, parece que deriva de *esox*, como quizá el topónimo placentino (de Soraluce) *Esozia*, si suben tanto los salmones. Un paralelo falso que le ha desviado es el de *izurdea* o «cerdo marino o marsopa». Es muy dudoso además que en Vasconia se halle el salmón en los ríos de *ur* y no en los derivados hidrológicos de *iz* como él escribe. Nuestra filología no es para los peces de ninguna clase.

Agerre y *Agirre* los vierte como «descubierto o aislado» (352). Ahora se les toma también como «roza o artiga».

En *Hergaray* de Ustaritz ve Vinson la «parte superior del país» (350), pero yo opino que es «sobre el pueblo o el sel». A su opuesto

Helbarren lo interpreta Vinson como «interior del país» (351), aunque estimo que sea «parte baja o inferior de un pueblo o sel». Idem en igual página para *Ibarbarren*, respecto a ribera.

GARATE

Otra vez el profesor de la Sorbona toma a *garate* como si se tratase de un adjetivo que designase «superior»; pero no aporta fundamento escrito alguno para ello y lo hay en cambio para «límite de sel» en 1418 en Marmex. Además no tenemos otro adjetivo opuesto al mismo, parecido en el final y que sea tan frecuente; todo lo cual mucho me hace dudar acerca de la verdad de su aserto.

A *Larramendi* lo vierte como «montaña de la friche» (353) o baldío y *Larrun* (353) como «terreno inculto» (aunque pudiera ser «lugar de pradera»), los que me parecen más acertados.

Vierte Vinson a *Barrandegi* como «patio inferior» (52) o «casa extrema o aislada» (355), aunque pudiera ser «casa situada más abajo».

5. PROFESIONES

Landerretxe, según Sabino Arana, era «casa de piedra del campo» y para Vinson (353) «casa del campo pedregoso». En realidad, es «asio de los mendigos o casa de los landeses». De otra manera, se daría el caso de que pudiera haber un bosque de piedra en la palabra *Landarbaso*, lo que es algo absurdo. Ha mucho que hablé de litiasis etimológica.

Lahirigoyen nos dice que antes era *Labe-hirigoyen*, o sea, «horno de caliza, emplazado en lo alto de la villa». Puede ser ello, ya que existen *Labaka*, *Labakoa*, *Labari*, *Labain* y *Labayen*.

De *Arrospide* piensa que puede ser «camino de la forja» (350), pero es «camino de peregrinos», en opinión de otros muchos.

Confunde con *arotz* ese *arotz*. Pero además «forja y carpintero» son *Arostegi* y no *arotz*.

Caro interpreta a *Aberasturi* como «pueblo del rico» (pág. 187). Yo bien sé que hay un pueblo de ese nombre cercano a Vitoria pero presumo que comenzó siendo sólo «la casa del rico o del hacendado», como son *Aberastegui* y *Aberastain*, apellido de un mártir político de San (Argentina), gran amigo del prócer Sarmiento.

6. SITUACION INTERMEDIA

Vinson estima que *Bidart* es «aldea atravesada por un camino» (354) en lugar de leerlo como lo que está, «entre caminos», como ya lo interpretaba Juan Antonio Moguel en *La Historia* (pág. 104).

Arte. Significa vulgarmente «en medio de».

Designa «cerca de», según Ildefonso Gurruchaga.

Sería, «antes de», para mí como sucedería en *Olasarte* de Elgóibar, yendo desde la villa a Olaso.

Aurtena. Significa «en medio» para Mendieta, Gavel, Michelena (*Amigos del País*, 1957, pág. 203) y Juan San Martín (*Munibe*, 1963, números 3 y 4, página 138). *Aurtenetxe* se puede decir como *Goikoetxe* y *Bengo-etxe* y sería la «casa del medio».

Garro, o sea, Otxolua de Mundaka, escribe en el *Boletín de Amigos del País*, 1957, página 200, atribuyéndole la acepción de «propiedad comunal».

Artu. Markoartu, Martiartu y Galbarriarto, como sale en el *Diario de guerra* del general Uranga, página 52, podrían ser restos de *igartu*, o sea, «yerto». Véase el *-ayarr* en BOTANICA.

Atu. Galbarriatu y Biriatu. ¿Serán residuos del anterior?

Encuentro que *Biriatu* se parece bastante a *Berriatúa*, en Vizcaya. De *Bilbatua*, como «hecho a la manera de Bilbao», he tratado en *Gernika*, 1953, núm. 23, página 106.

7. NOTAS DE JULIO CARO

No me cita Caro al tratar de *Barañano*, *Gistain* y *Barbachano* (85), ni al tratar de *Atano*, *Elcano* y *Echano* (94).

Pierre Bec llama topónimos extremadamente antiguos y muy ciertamente prelatinos a algunos del Ariège. De ellos *Arrien*, *Eschein*, *Illartein*, *Escarchein*, *Irazein* y *Samurtein* me lo parecen con mucha verosimilitud.

Yo hablo de patronímicos y de toponímicos como de algo distinto, porque así lo son, pero ¿dónde lo he hecho como «si fueran muy distanciados entre sí»? (108).

Caro no veía que para pasar de *Olaiz* a *Olatza* se perdía también una *i*. Ni que si sólo se añadía el artículo *-a* (que ya conocía hasta el anónimo de Rouen en 1614) el significado sería igualmente el abundan-

cial. Escribe que me lancé a una serie de hipótesis erradas para explicar el *-iz*. Lo que me parece muy errado es derivar el *-iz* del *-icus* con su sonido tan diferente.

Astarloa y Humboldt creían que el *-ez* de los apellidos castellanos procede del vasco. Sabino Arana y Caro Baroja opinan que el *-iz* de los topónimos vascos procede del castellano *-ez*.

Como Dietz, yo opino que el *-ez* castellano no procede del genitivo latino y que por eso modernamente (que ha muerto) se usa el *De Pedro*, *De Benito*, etc., en apellidos castellanos.

Y que el *iz* vasco se parece mucho y se sustituye a menudo (no diré ni he dicho que siempre) por el abundancial *-tze*.

Recoge Caro una palabra que no valora: *herediola* (82) (de *haereditolum*) o pequeña heredad en Ausonio, que puede perfectamente haber sido utilizada por los vascos. Recuérdese el pueblo de *Herencia*, en Toledo.

8. LIGEREZAS DE JUICIO

El señor Sala, un filólogo muy estimable de la ciudad argentina de Salta, escribía cierta vez que el apellido *Guevara* era árabe.

Y el señor Leo Goti en la revista *Judaica*, recogía la versión de que dicho apellido era judío.

Que Claudio Ptolomeo hubiera citado en Alava (*Euskariana* de Campión, página 64) a *Gebala* y a *Gebalaeca*, tan extraordinariamente parecidos a *Guevara*, ya hacia el año 170 (?) parece que no es óbice a que se sustenten tan aventuradas teorías. Los árabes llegaron a España en 711.

¿Cuándo llegaron los judíos a Vasconia? No tengo aquí el libro de Caro Baroja donde quizá se trate del tema, pero parece probable que fuera en fecha bastante posterior al año 136 en el que Flaviano los expulsó totalmente de Palestina, viniendo al Sur y Levante español en número de treinta o cuarenta mil.

No creo verosímil que desde entonces llegaran a poblar aldeas alavesas el año 170.

Lo que es curioso es que en esa misma aldea de Guevara existiera el siglo XV una judería de la que hemos tratado varios autores con motivo de ciertas frases euskéricas de los clérigos de San Miguel de Oñate el entierro celebrado en la ciudad de Vitoria.

DE GUILLERMO VON HUMBOLDT A MENENDEZ PIDAL

1. VASCO IBERISMO

Don Ramón Menéndez Pidal en su *Toponimia Prerromana Hispánica* (1952, página 74) editada por Gredos en Madrid, dice que Humboldt formuló la afirmación de que el euskera se habló en toda España, en su clásico trabajo *Ueber die Cantabrische oder Baskische Sprache* (1817). Pero equivoca tanto el año como la obra en que lo hizo, ya que las palabras alemanas que ahí cita son parte del título de *Berichtigungen und Zusaetze zum ersten Abschnitte des zweyten Bandes des Mithridates «Ueber die Cantabrische oder Baskische Sprache»* (a) que salió en Berlín en 1817. Y en la misma no se ocupa para nada del vasco como lengua aborigen de toda España.

Donde lo hace es en otra, más clásica quizá, pero mucho más hipotética también, que salió en 1821 en Berlín, asimismo y que se denomina *Prüfung der Untersuchungen über die Urbewohner Hispaniens «Vermittelst der Vaskischen Sprache»* (b), donde por cierto el nombre alemán del euskera, nos parece menos correcto, que en el libro anterior, pues habría que pronunciarlo como si fuera *faskischen* (con *f*), lo que nadie hace en los países alemanes.

(a) *Correcciones y Adiciones al Mithridates de Adelung sobre la Lengua Cantábrica o Vasca*. Tiene algún valor mi afirmación, ya que yo efectué la única traducción que se ha editado hasta ahora de esa obra, lo que sucedió en 1934 (y no 1933, como dice la portada) en San Sebastián por la *Riev.* con un prólogo de don Julio Urquijo.

(b) Hay tres traducciones al castellano:

1. *Los primitivos habitantes de España. Investigaciones con el auxilio de la lengua vasca*. Traducido del francés de Marrast por Ramón Ortega y Frías. Madrid, 1879. Tiene VIII y 224 páginas.

Es bastante defectuosa.

2. *Examen de las investigaciones sobre los aborígenes de España, mediante la lengua vasca*. Versión de Telesforo Aranzadi. Donostia, 1935. *Riev.*

3. *Primitivos pobladores de España y la lengua vasca*. Editorial Minotauro. Madrid, 1959. Traducción de Francisco Echebarria. Reseña en el *Boletín de Amigos del País*. San Sebastián, 1959, página 95, por Luis Michelena.

Eugéne Goyhenecche en *Medecine de France* n.º 127 de 1961, en la página 34 incurre en igual error y es posible que haya sido por su lectura de M. Pidal. Reseñé su trabajo en el *Boletín Amigos del País*, 1963, página 182.

Bosch Gimpera en 1932 declara en nombre de la arqueología que debe prescindirse de los Ligures como etnia en España y lo apoyan A. Berthelot y P. Fauché. Cree Bosch que son los Ambrones de España (M. Pidal, 79).

Caro describe a Humboldt en su artículo sobre «Vasco-iberismo histórico» publicado en *Emérita* (páginas 249 y 50) de 1942.

2. SIGNIFICADO DE LETRAS Y SILABAS

Para Astarloa *o* es lo redondo, *i* lo agudo penetrante y *u* lo hueco como leemos en la *Prüfung*, capítulo 4.

La y *le* designan hacedor según Astarloa (*Prüfung*, capítulo 4).

Nosotros nada creemos de esas afirmaciones.

3. BOTANICA

Humboldt confunde *kiefer* «pinos», con *fichte* «abetos», en la página 46 de la *Prüfung* en la *Riev*, capítulo 17, como observa Aranzadi.

M. Pidal deriva *Aprícano*, topónimo de Alava, de *abricano* y *ábrego*, significando «terebinto», página 64.

Hay viento *ábrego* y en euskera conocemos *Aizeger*, *Aizelekua*, *Aizzerrota* y *Aizeleku*.

El vasco *Ameztoy* no designa «encinar», como escribe M. Pidal (21), sino «melojar», según Aranzadi.

4. TOPONIMIA

Los vocablos *tegia* y *tokia* fueron ya comparados por Astarloa en su *Apología* (segunda edición, página 78).

«Chávarri, cuyo acento esdrújulo puede ser arbitrariedad castellana moderna»... «al castellanizarse estos nombres tomaron acentuación varia», escribe Menéndez Pidal en su *Toponimia prerromana* (236).

Humboldt no halla topónimos vascos derivados de *zamaria* ni de *zaldia* (*Prüfung*, capítulo 19). Sin embargo existen *Zamalbide*, *Zamarbide*, *Zamallo*, *Zaldunbide* y *Zaldiaran*.

Humboldt cree que el sufijo *dun* significa abundancia (capítulo 29), pero es más bien poseedor.

M. Pidal cree (242) que *barri* en el oeste y *berri* en el este son «noticias» para Azkue, pero no es así, como lo descubrieron ya los viejos tratadistas, y lo encontré citado en Lope García de Salazar para un suceso, nada menos que del año 1320.

Uri-j-a se encuentra en la *Prüfung* (capítulo 25). Aranzadi opina (yo creo que con error) que *uri* e *iri* no pueden ser «chalet» (nota al capítulo 14 de la *Prüfung*).

Aska no sería adjetivo en el vocablo *uraska*, como cree M. Pidal (164), sino un sustantivo que significa pesebre, recipiente.

Una prueba de ello la vemos en la *Corografía* del salado Padre Larramendi y no en el peligroso terreno de sus etimologías, sino en el más verídico de una descripción en que nos habla de un «aljibe» de donde recoge agua llovediza la serora de la ermita de N. S. de Izaskun, pegante a Tolosa (*Ekin*, 1950, página 41).

Ese *ur-aska* sería, pues, otro aljibe y no viene de *asko* ni significa «abundante», como parece creer Menéndez Pidal. Creo recordar que se empleaba en Elgoibar durante mi niñez, pero Azkue no aporta dicha acepción.

Azkune podría, aislado, también ser pariente de *Azkuena*, o sea, «sobre la peña», como *Ascain*.

Y como la filología es menos popular que la descripción literaria, a menudo nos sucederá eso; por ejemplo en Baroja, que describe un remanso de río llamado *Osinbeltz*, pero lo traduce como «sima negra» con error. Creo que *Usurbil* y *Sunbill* serán algo parecido.

Siempre he leído interpretar la voz *Urumea* como *uru* «río» y *mea* «delgado», pero ¿cómo se olvida la *u* intermedia? Para mí es más verosímil que se trate de *Ur* «río» y *umea* «niño», en comparación de los ríos Bidasa, el más caudaloso según el Padre Larramendi (que yo supongo una metátesis de *Dibasoa* o «río grande», parecido al *Bidouze*), y Oria, que le son próximos. Dirá el discreto lector que más cerca está el río Oyarzun, que es aún menor. Pues precisamente, según el Padre Larramendi, se le da (*Ekin*, 1950, página 32) el nombre de *Bertandegi*, porque «río es de Oyarzun y porque nace y muere allí mismo y en su jurisdicción». «Ahí la casa» sería su significado y probablemente lo inventó el agudo y activo jesuita.

No creo que su nombre tenga que ver con el *Orumea* de 1330 (página 89 de *Príncipe de Viana* 1962), que sería pariente de *Orue*.

«*Ilunzar*, nombre de lugar moderno en Vizcaya que significa pueblo nuevo», escribe M. Pidal en la página 246, pero dudo mucho de ello, pues se aplica a una montaña cerca de Markina y podría ser un derivado de *illun* «oscuro», como existe *Illunpe*, en Vergara.

El río *Eo* separa Galicia de Asturias en su estuario. Se parece mucho a *Ea* y *Lea* en Vizcaya, pero mucho más a *Ego*, nombre de río en Eibar. Existe además el río *Ega*, en Estella.

M. Pidal (248) interpreta al caserío azpeitiense *Egibar* como «cresta nueva», al igual que *Egivarei* en Asturias. Yo no lo creo, porque las crestas son todas igualmente viejas para los no geólogos. Yo lo vertiría como «ribera de la ladera».

Egi-ibarra. El labortano *Egiberri* sería para mí «Casanueva» y se parece más a ese topónimo asturiano.

Tarrebarre, al oeste de Asturias, según M. Pidal (248) sería *Iturribarri*. Convendría ver el lugar, aunque dudo de que fuera un *Torrebarri*, porque es mucho más difícil allí de olvidar la torre románica bable que un *iturri* euskariano.

5. VERBO

En la página 110 de mi *Estudio* escribe Humboldt: «La naturaleza de la esencia del verbo vasco está pintada en la exposición de Astarloa de una manera absolutamente clara y analizada con bastante brevedad, puesto que aunque (sea) de una gran complicación aparente, se funda para todo en principios simples. Procuraré hacerlo aquí, advirtiendo solamente que donde cito realmente formas vascas, están sacadas, en cuanto a este párrafo, del dialecto vizcaino, pues sigo simplemente el hilo de la obra de Astarloa».

Eraci aparece como factitivo de *janci* en la página 114, pero debe ser un *erantzi* «desnudar».

Schuchardt, el gran filólogo de Graz, cree que el pronombre de la tercera persona era *da*, hoy día desaparecido.

Humboldt había presentido vagamente que el verbo vasco podría ser exclusivamente pasivo, pero no pasó de ahí, según G. Lacombe (*Riev.* 1935, página 181), en su trabajo «Hugo Schuchardt et la morphologie de la langue Basque».

6. LEXICO

Eita, Echa, eran nombres de varón en Castilla durante los siglos XI y XII, procediendo para M. Pidal (229) del vaso *aita*.

Minaya sería *mi anaya*, o sea, «mi hermano», según M. Pidal (229).

Oihenart recoge *adaussi* con el significado de «ladrar» en el refrán número 538.

7. CATECISMOS VIZCAINOS

Del de Betolaza, que se publicó en 1596 en Bilbao, Humboldt escribe en las páginas 103 y 112 (c) de sus *Correcciones*: «Como sólo existe un pequeño catecismo en dialecto vizcaíno.» Pero el texto que de esa doctrina da en la página 112 es distinto del de Betolaza, con el que lo he cotejado, y pienso por ello que puede tratarse del Capanaga, editado en Bilbao en 1656.

La doctrina de Betolaza reapareció en el *Boletín de Amigos del País* en 1955 (página 91), precedida de un buen estudio de Luis Michelena. Su verbo fue estudiado por Lafon (*ibidem*, página 311).

Tengo un ejemplar de la tirada aparte de *Correcciones y adiciones* y voy a dar su índice de materias mejorado, para quien se interese por estos temas:

Fe de faltas	II
Indice de personas	III
Introducción del Sr. Urquijo	3
Prefacio	16
Parágrafos 1 a 6	18
» 7 a 9	19
» 10 a 13	20
» 14	22
Diccionario vasco	23
Reflexiones sobre el diccionario. Grupos parientes ...	43
Consonantes	47

(c) En los cuadernos de la *Riev.*, pues en la tirada aparte son las páginas 59 y 68.

Sufijación	48
Radicales	49
Declinación	50
Conjugación	52
Bibliografía impresa por Adelung	61
» » » Humboldt	63
» manuscrita revisada por Humboldt	65
» » » citada » »	67
Padre nuestro en guipuzcoano	68
» » » vizcaino	68
» » » labortano	70
Verbo. Comparación de los tres dialectos	70
Trozos vascos de estilo y poesía	71
Evangelio de San Lucas vertido por Leizarraga, capítulo I	72
Salustio vertido por Juan Antonio Moguel	74
Canto de Lelo «Lelo zarra o la vieja canción»	76
» » Beotibar	82
Notas al Vocabulario por el traductor	83

Justo Garate.

VOCABULARIO POPULAR

La serie de palabras vascas que ofrecemos a continuación es el resultado espontáneo de unas anotaciones que se han ido sucediendo sin otro objeto que el de familiarizarme con ellas.

La mayor parte pertenecen a Valcarlos, y son las que no llevan ninguna indicación sobre su procedencia. Otras se han recogido en Arruazu y van debidamente señaladas, así como las que proceden de cualquier otro lugar.

Huelga decir que en estas condiciones la relación no puede ser exhaustiva, ni pretendemos que sea un catálogo de voces inéditas. Incluso se han excluido deliberadamente grupos temáticos de gran interés como enfermedades, artesanía, flora y fauna, etc.

Son términos tomados directamente del lenguaje hablado. No hemos seguido, en general, el criterio de presentarlos desprovistos del artículo determinado por considerar de mayor interés reflejar la forma en que se presentan habitualmente.

La *j* viene a incluirse prácticamente en el capítulo de la *i*; y prescindimos de la *h*, salvo contadas excepciones.

AALGE.—Vergüenza. *Aalgetu* «avergonzarse».

AANTZI.—Olvidar.

AANTZTORATU.—Reducirse un conocimiento a ideas vagas, olvidarlo a medias.

AAPETIK.—En voz baja. Entre dientes.

AAPILU.—Corte, filo de un instrumento.

AARRA.—Riña.

AARROSI (A).—Sacudir.

ABANTXU.—A falta de poco. Casi.

ABANTXUÑO.—A falta de nada.

ABATZ (A).—Recipiente para la elaboración del queso.

ABARRIKATU.—Quedar malparado, destrozar, destruir. Se usa tanto en A. como en Valcarlos.

AETXE.—Ternero.

AETZA.—Aezcoano (A-V).

AFALTIER.—Invitado a cenar.

AFRONTU.—Molestia.

AGIAN.—Optativo: ¡ojalá! *Agian ba!*

AGUNA.—Espuma.

AIEN.—Esqueje, sarmiento. *Aien beltxa* «sarmiento, brote de uva». *Aien xuria* «un tipo de enredadera de flor blanca».

AIENDRATU.—Procurar, agenciar, conseguir.

AIL.—¡Quítate! *Ail ortik!* «¡vete de ahí!».

AINGIRA.—Anguila. *Aingera* (A).

AINTZIN.—Término pospositivo: *ikus aintzin, bazkal aintzin* «antes de verle, antes de comer».

AINTZINA.—¡Adelante!

AINTZINA.—delantera. *Etxe aintzina.*

AINTZINDARI.—Jefe.

AIREGAISTO.—Rayo.

AIRETIKAKO.—Brujería, maleficio.

AIZINA.—Tiempo libre, hora disponible. Cuando al que llama a la puerta se le contesta *aintzina!*, éste a su vez replica: —*Balin bada aizina!*

AKETZ.—Semental porcino.

AKETZ (A).—Desafilado.

AKIDURA.—Cansancio, fatiga.

AKITU.—Cansarse.

AKULIA.—Pértiga.

ALABER.—Igualmente. Contestación al saludo.

ALAN.—Pastando.—*Alatu* «pastar».

ALBOOKE (A).—Invitación a los que presenciaron o tomaron parte en alguna operación de compra-venta. El gasto corre a cargo del vendedor.

ALDAKAR (A).—Injerto o brote único de una planta.

ALIKETA (A).—Conjunción adversativa; hasta que, en tanto no... *Aliketa ikusi artio etzuen siñestatu* «no lo creyó hasta haberlo visto».

ALMAITZ (A).—Instrumento para moler algunos ingredientes de cocina. *Esku-almaitz* (íd. portátil).

ALU.—Término despectivo.

ALTXA PRIMATZE.—Calzar la palanca; meter una cuña; punto de apoyo.

ALTZAMA (A).—Injerto o brote en general.

AMATU.—Proliferar; generalizarse.

AMEN (HAMEN).—Bocadillo.

- AMEN EGITEA.—Acceder; consentir. Hay un refrán relativo a los bulos. *Batek omen, eta besteak amen.*
- AMETZA (A).—Tono fosforecente de los leños viejos.
- AMBILLA (A).—Recipiente para recoger el agua de la colada.
- ANDOILA.—Un tipo de embutido. Se llama también *birika*.
- ANJELUR.—Sabañón.
- ANGELA.—Se dice de la nuez difícil de separar.
- ANYIYAR.—Lechezuelas o lechecillas. Asadura.
- ANTZA (A).—Parecido.
- ANTZA (A).—Como sufijo denota semejanza, tendencia, etc. *Xuri antza* «blanquecino»; *gose antza* «avariento».
- ANTZARKA (A).—Referente al ganado vacuno, cuando se hincha.
- APA (A).—Beso.
- APAIRU.—Recepción, comida en general.
- APAR (A).—Espuma.
- APUR (A).—Migaja.
- ARABERA.—Conforme a; de acuerdo con; según... *Erranen arabera* «según lo dicho».
- ARAKEITZ.—mala encarnadura. *Arakeitzu* «infectarse».
- ARBAZU.—nombre vulgar de Arruazu.
- ARDAI (A).—Yesca. Se dice de la misma manera en Valcarlos, y se utilizaba antiguamente para trasladar el nuevo fuego hasta los caseríos después de la función de Sábado Santo.
- ARDI.—Oveja. *Arakai, aakai* «oveja destinada a carne»; *aari* «macho»; *urrix* «hembra». (En Arruazu *ari* es «carnero».) *Antxu* «vacía»; *artizar* «oveja para carne». *Axuri, bildotx* «cordero»; *marro, zikiro* «carnero».
- ARDITA.—Espabilado; listo.
- ARDURA.—Con frecuencia; a menudo.
- ARE.—Arado. *Are burneisko* (A) «arado de hierro». *Are kurrillo* «arado en forma de delta». *Kurrillo* «grulla» (hace alusión a la posición en que avanzan las grullas).
- ARIN.—ligero; irreflexivo. *Buruarin* «casquivano».
- ARJUA (A).—Agusanado.
- ARKAKUSO (A).—Pulga. *Kukuso*, en Valcarlos.
- ARMOKILLO (A).—Promontorios de grava y arena que acumulan los ríos.
- ARPE (A).—Concavidad o lugar de abrigo bajo las rocas.
- ARRADATZE.—Poda; acción de podar.
- ARRABOTS.—Grito; griterío.

ARRAILA.—raja; rotura. *Egur arraila* «leña cuarteada».

ARRAILDIA.—Borracho perdido.

ARRAMISKA.—Arañazo. *Arramaska*, en Arruazu.

ARRANGURA.—Preocupación; solicitud; cuidado.

ARRANPA.—Calambre.

ARRARTE (A).—Camino entre rocas. También se dice *arrate*. Existe *arrate-beltzeta*.

ARRAS.—Completamente. *Arras joana* «completamente ido».

ARRAZOINZARKA.—De malas maneras; descaradamente.

ARRIBANTXA.—Llegada.

ARRIKONKOLOX.—A caballo sobre el cuello (expresión infantil).

ARRISTATU.—Empedrar.

ARRISU.—Muro de piedra.

ARRITU.—Quedar desconcertado; de una pieza. En Arruazu, *arritu* equivale a extrañarse.

ARROALDI.—Sacudida; meneo.

ARROI.—Cantera.

ARRUNT.—Completamente.

ARRUNTA.—De mala calidad; basto.

ARTEKA MARTEKA.—A ratos perdidos.

ARTEKI.—Hojas de tocino.

ARTIZAR.—Estrella de la mañana.

ASEGARRI.—Pelmanzo; pesado.

ASINEI (A).—Rasquera.

ASKARE.—Desayuno.

ASKORI.—Calor pegajoso; calma chicha.

ASPERAPEN.—Suspiro.

ASPILA.—Gambella.

ASTAZALDI (A).—Madero transversal ligeramente curvo o bombeado en los edificios.

ASTI.—Tiempo libre; rato disponible.

ASTIALA.—insopportable; inaguantable.

ASTINDU.—Ahuecar; esponjarse.

ASTIO.—Aborrecimiento. *Astiatu* «aborrecer».

ASTIRI.—Atardecer. *Astirian* «al atardecer».

ASUN.—Hortiga.

ATALGAIN (A).—Ventanilla de la puerta principal.

ATERKUNTZ (A).—Escampar. Lapso de tiempo en que no llueve.

ATERRARTE.—Escampar. Lapso de tiempo en que no llueve.

ATIJA (A).—Estornudo (la j tiene sonido fuerte).

- ATREXATU.—Conseguir; lograr.
- ATSAL-ASKARI.—Merienda.
- ATSANKA.—Sobrealiento. *Atsankatu* «sofocarse».
- ATSPERAPEN.—Suspiro (*asperapen*).
- ATTITTO.—Abuelito (término familiar).
- ATTUTT!—(Expresión infantil). ¡Se acabó!
- ATXIMAKOR!—(Interjección). Tómala; ¡ahí la tienes!
- ATZAPARKA (A).—A puñados. *Atzaparkatu* (A) «arañar».
- ATZARRI.—Despertar.
- ATZEKOTA (A).—Trasera de las casas.
- ATZEMAN.—Hallar; encontrar.
- AUNTZ.—Franjas coloradas que salen en las piernas.
- AUNTZ.—Jugarse todo a una sola partida. Definitiva.
- AUNTZ.—Cabra. Otros nombres de la misma especie animal: *auña* «cabrito». (*Auñamendi*, monte que está junto a Ibañeta.) *Aker* «macho cabrío» (A y V). *Aintxume* (A) «cabrito». *Pittika* «cría recién nacida».
- AURREKOTA (A).—Delantera de las casas.
- AURTIKI.—Tirar al suelo.
- AURTZARO (A).—Infancia.
- AUSIKI.—Morder. *Ausikika* «a mordiscos».
- AUSKELOZER (A).—Apreciación superlativa del valor de una cosa. *Auskelozer balio duelakoan...* «creyendo que vale el oro y el moro».
- AUSKO.—Fuelle. En Arruazu se dice *auspo*.
- AUSPES.—De bruces.
- AUTEMAN.—Apercibir; darse cuenta.
- AUZOLAN.—Aportación personal para trabajos comunales. *Auzelan* (A).
- AUZUMARTU (A).—Remugar.
- ATXERI-BUZTAN-BELAR.—Hierba.
- AXERIAREN EZTEIAK.—Se dice cuando llueve con sol. También cuando sale el sol inmediatamente después de una tormenta.
- AZIKATU.—Azuzar o incitar a los perros.
- AXITA.—Ligero; de fácil manejo.
- AXOLA.—Cuidado; diligencia.
- AXPIXIÑ.—Lomillo de cerdo.
- AZANTZILE.—(Mitología). Especie de duende que turba la paz de las casas con estruendo de ruidos nocturnos. Se relaciona con la presencia de algún espíritu que recaba la ayuda de los suyos. Se les llama también *tarrataile*.
- AZAZKAL (A).—Uña.

AZKAI.—Primal. Se dice del ganado menor.

AZKAMILA.—Piedra o peña descomunal.

AZKAMILKA.—Acción de manipular con objetos de gran peso. Así, por ejemplo, se dice de los duendes o *azantzile* que dejaban constancia de su paso con grandes revolcones de objetos pesados, como arcas llenas de cosecha. Todo ello se expresa actualmente con el término *azkamilka ibiltzea*.

AZKURRI.—Alimento.

AZPILDURA.—Dobladillo.

AZTAL BEARRI.—Tobillo.

AZTALKA.—Pataleo.

AZTALZAIN (A).—Vena principal de las extremidades posteriores.

AZTAPAR.—Zarpa.

AZTAPARKA.—A arañazos. También tomar algo o dejar a puñados.

AZTOPU (A).—Tropiezo.

AZTOPATU.—Tropezar.

BABILLUN.—Tejado a cuatro aguas. Alias *abillun*.

BAIA.—Cedazo; pasadera. *Baiaz ura*, se dice del hombre inestable.

En Arruazu se distinguen varios tipos de pasaderas: *Arbiazibaia* «de paso fino para semilla de nabo». *Aozbaia* «de agujero grande para separar la paja del trigo». *Larrubaia* «especial para trigo». Todavía se conservan algunos ejemplares de cuero apergaminado de donde recibieron su nombre. Ahora suelen ser de alambre. *Txintxarribaia* o «de becilla». *Mazia* «para harina». *Zaldabaia* se dice en Lacunza a la pandereta. *Salta baia?*

BAIA.—Asentimiento. *Baia eman* «apalabrarse». También se usa como interrogativo: *baia?* «¿Sí?, ¿es posible?».

BALAKATU.—Recurrir al halago.

BALAKUZ.—Con halagos; a buenas.

BALDAR.—Contrahecho.

BALDINBES! (A).—¡Claro que sí! (ni dudar de ello). *Baldinbes ere* «malo será que...». *Baldinbes ere, ez aldu alakorik eginen!* «¡malo será que haga eso!».

BARBARISTA.—Hormigueo. Se dice del picor o escozor que provoca a veces la mala circulación de la sangre.

BARGA (Ergoyena).—Lugar rocoso; pendiente muy pronunciada.

BARRA BARRA.—Tiene sentido abundancial. *Elurra barra barra*. Castigar mucho: *barra barra in artio eman*.

BARRAKA.—Tiene distinto significado según las zonas. El Valcarlos es de sentido peyorativo. Equivale a «poco sociable; arlote». En cambio, hacia la costa vasco-francesa denota salero, gracejo. Se dice del hombre chistoso, agradable o de buen humor.

BARRENDATZE.—Estar al acecho; espiar.

BARRUKI.—Lugar de pastoreo provisto de cerradura. También borda. Cuarto de desahogo en las casas.

BARRUTI (A).—Prado cercado para el pastoreo.

BASALO (A).—Torta de harina de maíz y menudillo. *Mestura* en Valcarlos.

BASNE.—Tumor; bulto.

BASA.—Salvaje; silvestre.

BASO (A).—Arbolado próximo al pueblo, en contraposición a *mendi* que es la sierra.

BASTA.—Hilván. *Bastatzeko aria* «hilo de hilvanar».

BASAKAN.—Endrino (etim. *baxaka* «silvestre»; *aran* «ciruela»).

BAXALO (A).—Innocuo; que no tiene malicia. ¿Corto?

BAZKALTIER.—Comensal.

BAZKALAITZIN.—Hora del aperitivo.

BEA.—Espera. *Bea egon* «estar en espera».

BEAKO.—Mirada. *Beako* en Arruazu es tirria. También diarrea.

BEAZUN.—Hiel.

BEAZUN (A).—Humedad que rezuman las paredes de un interior con buen tiempo.

BEERAPEN.—Cuarto menguante. *Ilondo, illondo*, en Arruazu.

BEGIRATU.—Guardar, conservar, esconder. También mirar. En forma contraída se distingue, *beatu* «mirar». En cambio, *beiratu* equivale siempre a guardar, o esconder.

BEI.—Vaca. Otros términos relacionados con este animal: *Beiko* (A) «vaquilla». *Aetxe* «ternero». *Miga* «vaquilla». *Txekor* (A) «ternero». *Idiko* (A) «novillo». *Esneko* «vaca lechera». *Ernari* «preñada». *Xikitatu* «novillo castrado». *Zekor osatua* «novillo castrado» (A).

BEILA.—Peregrinación.

BEILARI.—Peregrino.

BEILLARI.—El que queda a velar un cadáver.

BEKAIN.—Ceja; aspecto serio (A y V).

BERA BERA.—Solico (expresión infantil).

BERKOI.—Egoísta.

- BETAN.—Juntos. *Bost emaztek edan dituzte amalaur pinta arno betan jokaturik kartetan* (Bordel. «Mendekoste bestetan»).
- BETAZ (A).—Con tiempo.
- BET BETAN.—Ahora mismo.
- BETTER.—Monaguillo. También se dice *beretter*.
- BILGOR.—Sebo.
- BILINTXI BALANTXA.—Tambalearse.
- BINPERRAZ.—Al revés.
- BIOZTERRA.—Acidez de estómago.
- BIPIL.—Agudo.
- BIPILDU.—Desplumar.
- BIRIKA (A).—Un tipo de embutido.
- BISAI.—Cara; rostro. Es frecuente la expresión *debriain bisaia!*
- BISOSEKO.—Moneda de diez céntimos.
- BISUTS (A).—Ventisca.
- BIXKOTXASTATU.—Llenarse de dulces.
- BIZIKI.—Muy. *Biziki ona!* «muy bueno».
- BOKATA.—Colada.
- BOKATA-LATSARI.—Lavandera.
- BOROBILDU.—Apelmazarse; indigesto.
- BORTXAZ.—A la fuerza.
- BOTIGA.—Tienda.
- BOTTIGA.—Se dice del hombre chismoso. También de poco fuste.
- BRAKOTX.—Impar; los números nones.
- BRITXI.—Par; se aplica a los números pares. No es frecuente. Me lo facilitó una anciana de caserío al decir que ella nunca ponía los huevos a la clueca en número par; sino trece o quince.
- BUAME.—Gitano.
- BUHO.—Maleficio; maldición. Como antídoto se utilizaba la fórmula: *Pues, pues, aparta Satán, nun buho an zilo.*
- BURDIKO.—Almohada.
- BURRUNBA.—Aparatoso; que mete mucho ruido.
- BURRUSTA.—Chorro; *burrustan* «a chorro».
- BURU.—Cabeza. *Buruan artu* «encapricharse».
- BURUARIN.—Irreflexivo.
- BURUARRO.—Fanfarrón.
- BURUAUSTE.—Preocupación. *Buruauastekorik aski badut ori gabe.*
- BURUATS.—A pelo.
- BURU MUNTATZALE.—Incitador.
- BURUGASNA.—Embutido que se presenta en forma de queso.

BURUKI.—Idem (es otro nombre del mismo embutido).

BURUKO (A).—Almohada.

BURUTE.—Almohadilla circular para llevar peso sobre la cabeza (A).
En Valcarlos se dice *bulute*.

BUSUNTS.—Chopo.

BURUTZARIK EZIN EGIN.—No poder hacer cosa buena.

BURUZAGI.—Superior.

DALDARIKA.—Tiritar de frío.

DANBA-DANBA.—Sin miramiento. Con estruendo (A).

DATXIKOLA.—A continuación; seguido.

DEBEKIA.—Tartamudez. *Debekatu* «impedir».

DENDARI.—Costurera.

DESARTE (A).—Descuido. También tiempo libre.

DIESOL.—Saludo (A y V).

DIRDIRA.—Brillo; resplandor.

DOI.—Lo justo. *Doi doia* «por pelos»; ahora mismo», etc.

DOOKONA.—Forma verbal que se usa con mucha frecuencia. *Denborari dookona* «lo que va bien con la estación».

DREMENDENA.—Lo más mínimo. *Dremendena aski du jotzeko* «a la mínima ya está pegando».

DRESTIN (Torrano).—Igual; lo mismo. (Expresión recogida de una anciana de 90 años: *drestin don* «es lo mismo». Se dirigía a otra mujer, *don*.)

DUPIN.—Puchero.

DUPINITSIA.—(Lit.) Olla ciega; hucha.

DURDURIKATU, vacilar; estar indeciso; titubear.

EAITE.—Moler.

EAUTZI.—Varear castañas.

EIARA.—Molino.

EBASKA.—A escondidas.

EDERRARTE.—Bonanza.

EI (A).—Establo de cerdos.

ELAPIDE.—Habladuría.

ELE.—Palabra. *Elerik gabe gelditu* «quedar sin palabra».

ELEXURITZE.—Poner en claro lo que malas lenguas propalan.

ELEZAR.—Palabrota.

ELGAR ARTU.—Ponerse de acuerdo.

ELGAR EZIN IKUS.—Odiarse.

ELGARRETATU (A).—Reunirse; juntarse. *Elgarretaratu* (V).

EMENDATU.—aumentar; añadir.

EMOKATU.—Embarrarse completamente; ponerse perdido.

ENTREGU.—Capaz; de mucha disposición.

ENPOILDU.—Atiborrarse. Se dice también de la hierba tumbada en los prados por tener mucho cuerpo.

EPE (A).—Calma; aguante; paciencia.

EPEITZ (A).—Lote de leña que se da a cada vecino en los montes comunales. Se llama también *epeitz* al corte que previamente se da a un árbol por el costado hacia el que se quiere tirar.

ERABE.—Miedo.

ERASI.—revolver cuentos; chismorrear; decir tonterías. Se usa en con-jugación sintética. *Zer darasazu?* «¿qué estás diciendo?».

ERASIATU.—Reñir; reprender.

ERAUSI.—Acometida de perro.

ERDIBENA (A).—A medias.

ERDOIL.—Roña.

ERGEINDU (A).—Orear; solear una labor del campo.

ERGEL.—Simple; desfundamentado.

ERI.—Enfermo.

ERI.—Dedo.

ERI BEATZA.—Dedo pulgar.

ERITASUN.—Enfermedad.

ERIXKA.—Enfermizo; medio enfermo.

ERLATSA.—Afónico.

ERLATSDURA.—Afonía.

ERRA.—Odio; rencor.

ERRAZ GOITI.—Se dice del pan que queda con la base para arriba.

ERREKAITU.—Elemento.

ERREPARO.—Abundancia de mano de obra; buena familia para el trabajo.

ERREPIKATU.—Repetir; volver a decir.

ERREPIKATIA.—Reduplicativo. *Gaito errepikatia* «malo redomado».

ERRESONBRA.—Nuevo brote. (A) *Erresonbratu* «volver a brotar».

ERRESTAN.—A rastras.

ERRETOLIKA (A).—Sarta de dicterios.

ERREXIMENTĀ.—Dulce de frutas.

ERREXITU.—Consentir; conformarse.

ERROSAAR.—Ubre.

ERTEMAIAK.—Cuidados de la parturienta. Actualmente apenas se usa.

He recogido de una fórmula arcaica que la repiten sin apenas re-parar en su sentido. *Maiak* quizá tenga algo que ver con *mainak*

«cuidados». El primer elemento *erte* no ofrece duda. En Cambo he visto relacionar a su vez *mainak* con *bainak* «baños». Relata refero.

ERTSI.—Estrecho.

ERTSURA.—Estrechez.

ERTU.—Deshinchar.

ERTZE.—Intestino.

ESKALAPIN.—Calzado de madera; chancllo.

ESKASERIA.—Penuria; estrechez.

ESKORGA.—Carretilla.

ESKU.—Mano. *Bi eskuz egina* (A) « sólido; fuerte».

ESKUINGAIN.—Ayuda; refuerzo que viene a aumentar las provisiones.

ESKUKALDI.—Ayudar en un trabajo.

ESKUMANGO.—Red para pescar.

ESKUPILATU.—Toquitar; manosear.

ESKUSTATU.—Palpar; tocar.

ESKUS.—*Ez gira eskus mutilik gabe* «no podemos pasar sin criado».

ESKUZ ALDATUA.—Fuera de sitio.

ESTAGORRI.—Exófago.

ESTAI.—Piso.

ESTALGI.—Cobertura. *Ofestalgi* «ropa de cama; sobrecama».

ESTEKATU.—Atar.

ESTU ARTU.—Apremiar.

ESTU IBILI.—Andar en aprietos.

ETSAKEI (A).—Atadura para la mies. Se hace con tallo de centeno.

ETSI (A).—Hallarse.

ETSITU.—Desesperarse.

EZAZOL.—Sin sentido.

EZEZTATU.—Acobardarse; tirarse para atrás.

EZINJAN.—Inapetencia. (Refrán: *goseak ez du neore hiltzen; ezin janan hiltzen du jendea*).

EZTEI.—Banquete de boda.

EUN.—Cien. (Se usa como unidad aún en cantidades superiores a mil.

Así *ameka eun* «1.100». *Amabi eun* «1.200», etc., hasta 1.900.

Por excepción, he oído incluso en cantidades superiores: *ogeitasei eun* «2.600».)

FANTESI.—Coquetería. *Fantesi utsa* «presumidilla».

FILUSA.—Caricia fingida; sin naturalidad.

FIRLA.—Piezas del juego de bolos. También pasador de las puertas.

FIRLETAN.—Jugando a bolos.

FIR FIR FIR.—Para indicar ligereza; cosa de poco fuste.

FI TA FU! (A).—Ir echando pestes.

FLOKA.—Lazo.

FRANGO.—Bastante.

FRIKUN.—Descarado; atrevido.

FUNTS.—Fundamento.

FURRUSTI (A).—Gesto airado; desencajado.

FUTITZE.—No importarle a uno por nada.

FUTITU.—Frescales.

GAIANDU.—Dominar; adueñarse.

GAISTAGINA, GAISTAKINA.—Malhechor.

GAINA.—Nata. *Esnegaina* «nata».

GAITZITU.—Act. reprender; reñir; amonestar.

GAITZITU.—Pas. tomar a mal; sentar mal.

GALAZI (A).—Hacer desistir.

GALDATU.—Pedir; preguntar.

GALDEGIN.—Pedir; preguntar.

GALTXARROTX, GALTXORRATX.—Aguja de hacer punto.

GANBOIKO (A).—Desván (*ganbara-goiko*).

GANTZ.—Mantecas. También *gantzak* «ganancias». *Gantzak aterako ditu!* «¡vaya ganancias que va a sacar!» (A).

GANTXIGOR.—Residuos de la manteca derretida.

GARBITU.—Limpiar. También matarse.

GARIKA.—Leña delgada.

GARTAK.—Témporas.

GASAILA.—Disputa; riña.

GAZAITA.—Padrino. Se usa más *aitatxi*, *amatxi*.

GAZTEDEI (o gazteri?).—Juventud; los jóvenes de un pueblo.

GAXURA.—Suero.

GERRUNTZE.—Cintura.

GESAL, GESALDU.—Deshielo; deshelar.

GIBELARRI (A).—Hígado.

GIBELARRIAK.—Asadura (en la matanza).

GILTXURRIN.—Riñón.

GIRGILLERI.—Bisutería barata; colgantes, etc.

GIZEN.—No guardar abstinencia. Se contrapone a *mee* «vigilia».

GIZOTSU.—(Mit.) Tipo de hombre con piel de animal salvaje al que se atribuye gran poder y fuerza. Otra de sus características es la deformidad de una de sus extremidades inferiores en forma cilíndrica.

GOIANDITUA.—Prepotente.

GOIEN BEIAN.—Torrencialmente (A). Se dice de las tormentas fuertes o trombas de agua: *goien beian euria*.

GOLKO.—Racimo.

GOMUZKI.—Generalmente.

GORAPEN.—Cuarto creciente.

GORDEKA.—A ocultas.

GOSARI (A).—Almuerzo.

GOZAKEITZ (A).—De mal talante; desasosegado.

GUTIZI.—Gana; apetencia. *Gutiziatu* «apetecer».

HALTA.—(Conjunción adversativa). *Halta, etzuxun hala!* «pues, no era así».

HAPATU.—Sofocarse. No tiene nada que ver con *apatu* (A) «besarse».

HAUGI!—¡Ven! Se usa habitualmente entre amigos. Sirve también para llamar a los animales.

Xauri se dice en el mismo sentido a los niños.

Zahute es en plural. *Zahute hunat!* «venid aquí».

Son restos del verbo *jin=etorri*, que aunque actualmente se conjuga en forma perifrásica, antiguamente admitiría la conjugación sintética.

Zahute no debe confundirse con *zaite*, que también se usa habitualmente en Valcarlos. *Zaite* «estad; esperad».

HAUNKA.—Ladrido. Ponemos en el capítulo de la *h* por la fuerza que todavía conserva la aspiración inicial.

HELA!—Se usa para llamar a la puerta.

HELMEN.—Al alcance de la mano. *Helmenian zuenik etzuen uzten* «se apropia de todo lo que llega a sus manos».

HITS.—Decaído; de mal aspecto.

HUNAT!—¡Aquí! Ven aquí.

HUNKI.—Lit. tocar. Significa también cobrar.

IABEL.—De mala calidad. *Lur iabeleko artoa* «maíz de tierra pobre».

IAKINTSUN.—Sabio.

IALGI.—Salir; provenir.

IASAILE.—Víctima. *Alakuen egile bano obe da jasaile* se dice en casos de injusticia manifiesta.

IATS ILAR.—Escoba de brezo. En Arruazu *isats illarra*.

IAURRI.—Desparramar; tirar por el suelo.

IAUTIGANDE.—Domingo de carnaval.

IAUTERI.—Tiempo de carnaval.

IAUZI.—Salto. También baile. *Iantza Iauziak* es el nombre de los bailes de Valcarlos.

IAUZIMOZKA.—Juego de niños que consiste en ir avanzando a saltos con los pies juntos.

IBINTZE (A).—Rastrojo de trigo.

IDOR.—Seco. 1) persona poco complaciente; 2) animal de poca producción o rendimiento.

IDORTU.—Secarse.

IEUTSI.—Bajarse.

IEUTSIALA.—Torrencialmente. Se dice de la lluvia.

IGATU.—Desgastarse; estropiarse.

IGATUXEA.—Bastante estropeado.

IGEL.—Rana.

IGIN.—Odio; animadversión.

IGINDUA.—Malvisto; odiado. Que no se le puede aguantar.

IHATSAIL.—Helechal.

IHIA.—Junco.

IHITEI.—Hoz.

IHITZ.—Rocío.

IHZITATU.—Rociar; regar.

IHORTZI.—Enterar.

IHORTZIRI.—Relámpago.

IKARA.—Miedo.

IKARE.—Tremblor. *Ikarea sartu zaio* «ha empezado a temblar».

IKUTTU (A).—Tocar.

ILAR.—Alubia. Se toma también por mentira. *Ilar bat ederra!* «mentira».

ILARRI.—Tumba.

ILERRI.—Cementerio.

ILKETA.—Conducción del cadáver.

ILOBI.—Tumba.

ILAUN.—Corpúsculos flotantes que suben con el humo.

ILDI-MALDO.—Balancearse; tambalearse. Otros dicen *aldo-maldoka*.

ILDUA.—Surco del arado.

ILORTU.—Abortar los animales.

ILUN KOZKORTU (A).—Entrada la noche. También *ilun puztu*.

ILLAR.—Brezos.

IMILITXA.—Escobita de fogón; escoba corta.

IMOKATU (EMOKATU).—Embarrarse totalmente; ponerse perdido.

INARROSI.—Sacudir; dar un meneo.

IÑEZTURA (A).—Relámpago.

INKOR.—Que arde bien.

INKORRITAN.—Buen momento del fuego.

- INTERRITU.—Hablar mal de un ausente.
- IOALE.—Cencerro.
- IORRASTA.—Escardillo.
- IOSTAGURA.—Buen temple; ganas de jugar.
- IOSTETA.—Juego; diversión.
- IOSTUN.—Costurera.
- IPURU (A).—Enebro.
- IRAGAN.—Pasar.
- IRAITE.—Subida.
- IRAN.—Subir.
- IRRİKARKAIL.—Risa estrepitosa.
- IRRISTA.—Resbaladizo (A).
- IRUZKITATU.—Solearse.
- ITASURA.—Gotera.
- ITOTS.—El que va delante del ganado en las faenas del campo. *Itauts emaitea*.
- ITXESI (A).—Encolar; engomar. También prender una planta.
- ITXIMISKA (A).—Pellizco.
- ITXINDU.—Encender.
- ITZALGUN.—Lugar sombrío.
- ITZEILE.—Clavetero.
- ITZULI.—Volver.
- ITZULIKATU.—Revolver.
- IXO!—¡Silencio! (exclamación común tanto en A como en V).
- IXPIXU.—Apuesta. Existe la creencia de que es fatídico apostar de noche. Hay muchas leyendas sobre este punto y casi siempre relacionadas con el demonio.
- IZAR.—Estrella. Los nombres de las constelaciones son: *Artzain txarrain izarra* «la primera estrella de la noche». *Ollo koroka bere txituekin* (suelen señalar un grupo de seis). *Itzaina bere idiekin* «el carro de la Osa Menor». *Iru Erregeak. Jondoni Jacquesen bidea* «Camino de Santiago».
- Dicen que no hay que contar las estrellas porque salen berrugas.
- IZARGI.—Cubrir. *Suaian izargitzea* «cubrir de ceniza el fuego antes de acostarse».
- IZERKEITZ (A).—Desmayo.
- IZIALDURA.—Susto.
- IZITU.—Asustarse. *Izutu en Arruazu*.
- IZTATROK.—Andar los niños a caballo sobre el cuello.
- IZURRATU.—Fastidiar.

- KADERA.—Silla.
- KAKOLA.—Poco mañoso.
- KALAPIO.—Animo. *Kalapio ttipia* «poco ánimo».
- KALAPITA.—Alboroto. *Kalapitan* «alborotando».
- KALDA (A).—Temple del horno.
- KALDEATU (A).—Acción de poner a punto el horno.
- KALDOR (A).—Cresta; cumbre. *Kaldor pesta* «fiesta por el final de una obra, o de un trabajo».
- KALITU.—Matar (se dice de las alimañas).
- KALITX.—Berruga.
- KALKARIKA.—Alusivo a la acción de hervir.
- KALOI.—Raquíctico (A).
- KALOSTRAPE.—Atrio.
- KALLA.—Codorniz.
- KALLARRI.—Canto rodado; piedra lisa de río.
- KANA.—Bastón. *Artokana* «caña de maíz».
- KANTITU.—Desarrollar; crecer. *Ainbeste urtez ez dira batere kantitu* «en tantos años no han desarrollado nada».
- KARMAÑOL.—Desfundamentado; simple.
- KARRAKAKA.—Carraspeo de garganta.
- KARRAKATU.—Raspar.
- KASATU.—Echar fuera; desechar.
- KASKARIKA.—Tiritando.
- KASKAROT.—Sardinera.
- KATTOLA (A).—Jaula. *Kaiola* en Valcarlos.
- KERAN (A).—En forma. *Keran eskatu* se dice en los tratos.
- KIA (A).—(Interjección). Puede tener sentido negativo: «¡ni hablar!» o puede ser admirativa: «¡es posible!».
- KIKILA.—Dedo meñique.
- KILIKATU.—Hacer cosquillas.
- KINKILI KANKALA.—Sostenerse con dificultad.
- KINKUR.—Nuez de la garganta.
- KIRIKAKA.—Al acecho.
- KISKILA.—Que hace charradas.
- KIRKIRIKA.—Prurito.
- KISULABE.—Horno de cal.
- KISUSKIL (A).—Albañil.
- KITZIKATU.—Provocar; tentar. Alias *zirikatu*.
- KIXKILDU.—Abrasarse.
- KIXKUR (A).—Rizado.

KLIXKETA.—Cerradura (A y V).

KOFOIN.—Colmena.

KOKORAZKA.—Cacareando.

KOLEATU (A).—Puesta a punto de una hornada.

KOLOKA (alias *koroka*).—Clueca.

KONDAIRA.—Cuento; relato.

KONDERA.—Cuento; relato.

KONKORRIAN.—Estar de morro.

KORKOILA.—Torpe.

KOROPILO.—Nudo (A y V). *Koropilakorra* «hilo de mala calidad que se retuerce y enreda».

KORROXKA (A).—Ternilla; cartílago.

KOSOILDU.—Calvo.

KOTXU.—Recipiente de madera que se usa para tomar la leche.

KUIA.—Calabaza.

KUKUKA.—Al escondite. Juego de niños.

KULUXKA.—Cabezada; sueño corto. También *kuluxka*.

KUKUSO.—Pulga.

KUKUTU.—Tapar; cubrirse.

KULIA.—Carrete o vara en que se recoge el hilo al trabajar la lana.

KULINKA.—Medio enfermo; tocado.

KUNKURTU.—Doblarse.

KURRILLO (A).—Grulla.

KURRULLA.—Ronquido; silbido de respiración fatigosa.

KUSKU.—Caña de maíz. *Artokuskia*, ídem.

KUTSARI.—Presente que se lleva en la visita de enfermos (etimología *ikus-sari*).

KUTTUN (A).—Alfiletero que se cuelga de la solapa.

KUTXALAPIL.—De resultado incierto; de cara o cruz.

KUXKULA.—Campanilla de los trajes regionales. (Bailes de Valcarlos.)

LAIBE SATAR (A).—Paño húmedo de limpiar el horno.

LAIRA.—Brote o púa del año.

LAKETU.—Hallarse.

LANBRO.—Neblina.

LANDA.—Fuera de... (se pospone al sustantivo). *Erritik landa* «fuera del pueblo».

LANDARE.—Planta.

LANDATU.—Plantar.

LANPUTS.—Desafilado.

LAPASTA.—Nieve a corros

LARRU APAINTZALE.—Curtidor.

LARRUGORRI (A).—Desnudo.

LASTERBIDE.—Atajo.

LATSARI.—Lavandera. Mit. Seres que hacían su aparición en los regachos. Se dice que venían de noche a lavar sus ropas y lo hacían con un ruido característico.

LAUKATU.—Reforzar el tiro con una segunda pareja de ganado.

LAUKO (A).—Moneda de cinco céntimos.

LAUZO.—Pizarra para la cubierta. *Elur lauzo «ventisca».*

LAZTELLA (A).—Jergón.

LEIOTILL.—Ventanilla de la puerta principal.

LEKUKOTU.—Hallarse; aclimatarse.

LEKUTU.—Marcharse; desaparecer.

LERA.—Util para el arrastre de carga.

LERRAKOR.—Resbaladizo.

LERTZO.—Roña que dejan los malos vinos en la cuba.

LERTXUN.—Grulla. *Lertxuna lerro, lerro...!*, les gritan los niños creyendo que les hacen cambiar de posición. *Lerro «fila».*

LERZAPARTA (A).—Literalmente reventarse. Se dice también para indicar que se han reido mucho.

LISKA.—Pocillo de agua y barro.

LISTU (A).—Saliva.

LISTU.—Deshilacharse.

LITSA.—Colgajo; hilos de cualquier rotura.

LIXU (A).—Colada.

LOKA (A).—Clueca.

LOR (A).—Referente al arrastre de material.

LORE (A).—Carne del papo de los animales.

LORKETA (A).—Acción de arrastrar materiales.

LOTSA (A).—Vergüenza.

LOTSATU.—Darse por vencido; desistir de una empresa.

LUZAIDE.—Nombre vasco de Valcarlos. Probablemente de *Luza-bide*, que dice relación a la calzada romana de Ibañeta, anterior y más corta que la del fondo del valle.

LUZINDU (A).—Enmohercerse.

MAATIL.—Pieza de madera que gira sobre un eje y sirve para sujetar las puertas.

MALKAR (A).—Legaña. También se llama *malkar* la caña triturada de las habas después de la trilla.

MAMA.—Bienes. Bordel lo trae en uno de sus cantos:

naiz ez jinen mamarik

zeren garen pobretarik... («Burasoeri urte on!» 2).

MAMOLA.—Carnosidad; parte más blanda.

Eri mamola «yema de los dedos». *Zango mamola* «pantorrilla».

MAMU.—Espantajo.

MAMUTXA.—Insecto.

MAMUTZA.—Cucaracha.

MANDABELAR (A).—Hierba.

MANGONADA (A).—Trozo de camino comprendido entre dos curvas en un puerto de montaña.

MANTXA.—Media partida, o victoria parcial en el juego de mus.

MANTZUT!—¡Qué dice! Respuesta a algo que no se ha entendido.

Mantxut! en tono familiar. Del verbo *entzun*?

MARMARIKA.—Con reniegos; a gritos.

MARRAKA.—Balido de varios animales. Aullido de gatos.

MARRAKARI.—Maullador.

MARRAKUKU.—Queso dentro del talo caliente.

MARRAMASKA, MARRAMISKA.—Arañazo.

MARREA.—Sábanas que se usan en la recolección.

MARRUSKATU.—Exprimir; estrujar.

MARTOSA (A).—Mora.

MASKILLO (A).—Vejiga.

MATALATZ.—Colchón.

MATASKA (PATARSKA).—Riña; agarrada fuerte.

MATRAKA.—Dar la lata.

MAUMA.—Ser mitológico que se relaciona con el sueño.

MAURI.—Fresa. En Arruazu, *marrubi*.

MAZELA.—Mejilla. *Ipur mazela* «posadera».

MAZURZA.—Mora.

MEATXU.—Amenaza. *Meatxatu* «amenazar».

MEE.—Vigilia; abstinencia. Es la palabra que ordinariamente se usa.

MENDEIKO (A).—Pañal.

MEKANIKA.—Entrometido; que revuelve todo.

MENDEBAL (A).—Deshielo.

MENDEKATU.—Vengar una afrenta; dominar.

MENDRE.—Debilucho.

MENTURA.—Incertidumbre. *Geroko menturan ezin utz.*

MENTURAZ.—Quizá.

MESTURA.—Torta elaborada a base de harina de maíz y menudillo.

META.—Pila; montón. *Belar meta* «hierba apilada».

MIGA.—Vaquilla; ternera.

MIKO.—Una nada; pequeñez. *Mikoik etzen* «no había nada».

MINPERREZ.—De revés.

MIRAILASTATU.—Detenerse ante el espejo. Mirarse detenidamente.
Mirail «espejo».

MITRA.—Cristal. *Mitratu* «cristalizarse».

MIXIKADORE.—Parche medicinal.

MOELA.—Que tiene defecto de pronunciación.

MORRODU.—Bollo con apéndices como dedos, que solían ofrecer los padrinos a sus ahijados la nochebuena.

MOZKIN.—Fruto, provecho de una cosa.

MUGA.—Límite. *Muga goititze* «levantar la tierra de la parte más baja de una ladera, a la parte superior». Se hace al comenzar las faenas de la temporada.

MUGA.—Suerte. En una fórmula antigua que todavía se recuerda en Valcarlos se solía decir al sol:

Adio Manez, haugi biar muga onez! «Adios, Juan, ven mañana con buena suerte».

MULKO (también *molko*).—Apelotonamiento del rebaño a causa del calor. Hay un refrán: *Otsailean ardiaik mulkoan ikusi bano obe otsoa arditan ikustea* «más vale ver el lobo en el rebaño, que las ovejas apelotonadas en febrero».

MULTXO.—Pequeño grupo.

MUNIKAKERI.—Zalamería. *Munika* es zalema. Se dice sobre todo de la zalamería de los animales domésticos con sus propietarios.

MUNJULU (*munttulu*).—Se dice de los pequeños montones en que se apila la hierba para la noche.

MUNTTO.—Junto. *Muntto-munttoa* «muy recogido».

MUR MUR MUR.—Susurro; murmullo sordo.

MURRILLO (A).—Pasador que sujetaba la puerta.

MUTURKATU.—Remover el suelo con el morro los cerdos (A).

MUSURKATU.—Id. en Valcarlos.

MUXIN.—Mimoso.

NARRE.—Apero de labranza. *Naarria* en Valcarlos.

NESKATO.—Instrumento de hierro que sirve para sostener los pucheros sobre el fuego a la altura deseada.

ÑAÑAR.—Protestón; descontento habitual.

ÑAPUR.—Se dice de los animales que pasan fácilmente los setos.

ÑIKA.—Puntillo, pequeña diferencia que se toma en consideración.

- ÑIKI ÑAKA.—Molestarse continuamente con pequeñeces.
- ÑIÑI.—Nene (exp. infantil).
- ÑOS! (interjección).
- OASKA.—Artesa.
- OATU.—Amasar.
- OBOON.—Tumba familiar en la iglesia.
- ODEI.—Nube.
- OFE (ohe).—Cama.
- OGIERRALDI.—Masada (A).
- OKAZTATU.—Asquearse.
- OLGA (A).—Juego. *Olgatu* «jugar».
- OLLAORRA (A).—Becada.
- OMOIN.—Limosna.
- ONDAGARRI.—Ruinoso.
- ONDATU.—Echar a perder.
- ONDU.—Madurar (A).
- ONGARRI.—Fíemo.
- ÓNUTS.—Descalzo (A).
- OOLDIO (A).—Musgo.
- OPATU (A).—Buscar, encontrar.
- ORANTZ (A).—Levadura.
- ORAMAI (A).—Artesa.
- ORATU (A).—Amasar.
- ORBEL.—Hojarasca.
- ORDEI (*erdoi*).—Roña (A). En Valcarlos, *erdoi*.
- ORGÀ.—Carro.
- ORKATX.—Planta que se usa para usos medicinales.
- ORKERA.—Mal genio.
- ORRO.—Mugido. También bramido.
- ORTOXIK.—Descalzo.
- ORTZADAR.—Arco iris.
- ORTZANTZ.—Trueno.
- OSAGARRI.—Salud.
- OSATU (A).—Castrar.
- OTE (A).—Argoma.
- OTORDU (A).—Comida en general.
- OTS OTS! Interjección. «¡Menos mal!»
- OZKA (A).—Mordisco.
- PANPALINA.—Campanilla pequeña.
- PAPOSTOKI.—Papada de cerdo.

PARIATU.—Apostar.

PASTARDA (Ergoyena).—Desván.

PATTAL.—Mal.

PATXAR.—Aguardiente. *Pattar* (A).

PAUSA.—Descanso.

PAUSATU.—Descansar. Fallecer.

PELENA (A).—Calleja estrecha entre dos casas.

PEÑON (alias piñón).—Tejado a dos aguas.

PERTUN.—Pesado, indigesto.

PESKEITU.—Desaparecer; no dejar huella.

PEXA (A).—Faja de niños.

PEZKILLO (A).—Caldera pequeña.

PIKOR.—Grano. *Pikorrik «nada»*. *Pikorrik ez da oroitu «no se ha acordado nada»*.

PILDA.—Ropa deteriorada. Manta para las cabalgaduras.

PINDAR.—Chispa.

PINTZA.—Granos o males que salen en la cara después de la fiebre.

PIRKOILDU.—Reanimarse. Se dice de cualquier mejoría en casos de extremo decaimiento.

PIRRINKA.—Rueda (A).

PIRRINKELA.—Aro con que juegan los chicos (A).

PIRIKORDA.—Cuajo, coágulo. *Pirikordatu «cortarse la leche»*.

PIRU.—Pelo, hebra.

PITTIKA.—Cría de cabra recién nacida.

PITXER.—Jarra (A y V).

PIZU.—Pesa; pesado.

POT (*potta*).—Beso.

POTTAKURRI.—Costumbre que consistía en besarse sucesivamente todos los invitados a una boda.

PORROSKATU.—Hacer pedazos.

POXI.—Pequeñez, una nada.

POZOIN.—Veneno; *pozoinatu «envenenar»*.

POZOINTSU.—Venoso.

PUES PUES... Fórmula de sortilegio.

PULO.—Burro.

PULLO.—Diminutivo de burro. *Pullo-pullo* (exp. infantil) «montar sobre un burro o caballería a las criaturas».

PULUNPATU.—Bajar dando tumbos por una pendiente.

PURXIL.—Frágil, sencillo.

PUSPUTUKA.—Bulto, tumor.

PUTXU.—Pocillo.

REKONDO.—Interjección que se usa en la Barranca.

SAKA.—Carga de maíz u otro producto.

SAKATU.—Hacer pasar una falta, un defecto (por ejemplo cuando se vende algo). También en sentido opuesto, conseguir una ventaja a base de argucia, o simplemente regateando.

SALATU.—Delatar, descubrir.

SALATZAILE.—El que delata.

SAMUR.—Enfadado.

SAMURGO.—Enfado.

SASISA.—Armazón o bastidor de madera de cualquier ventana.

SASUTEI.—Matorral.

SEDERA.—Jalea.

SEI.—Criado, criada.

SEIETS (A).—Maderos laterales de un carro.

SETON.—Se dice en tono despectivo de las personas anticuadas o muy aferradas a tradiciones antiguas. Retrógrado.

SINO.—Capricho tonto.

SINUNTZI.—Melindroso, caprichoso.

SOBERAKIN.—Excedente, sobrante.

SOI.—Raja o resentimiento en la hoja de los instrumentos cortantes.

SOINEKO.—Vestido.

SOINGAIN.—Hombro; hombreras.

SORBALDA (A).—Espalda.

SORDES.—De mala traza.

SORDESIAN.—Malhumorado; que le salen mal las cosas.

SOS.—Moneda de cinco céntimos. Sigue siendo todavía la unidad para las fracciones. *Bi soseko* «diez céntimos». *Bost soseko* «real, 25 cts.». *Amar soseko* «50 cts.»; *ogei soseko* «peseta».

Las fracciones intermedias se enuncian simplemente con el numeral seguido de sos: *iru sos* «15 cts.»; *amalausos* «70 cts.», etc.

SOSDUN.—Adinerado. *Sosean da* «anda bien de dinero».

SOSKUTSIA.—Algún dinerillo.

SOSTENGU.—Alimento.

SOSTRAKA (A).—Arbolado particular.

SUDERI.—Moquita.

SUGE.—Culebra. *Sube*, en Arruazu.

Suge bandila «lagartija». *Suge muskerra* «lagarto». *Suge mutua* «inofensiva». *Suge beltza* «venenosa». *Bipera* «víbora». *Zibiña (A)* «inofensiva». *Sube nabarra* «venenosa».

SULAMA.—Llama, fuego intenso. Bordel lo utiliza en sus versos:

«*Sulamez lastimetan egon behar beti*

Ez bagira justoki partitzen emendik.» («Oroit gaiten», 11)

SUPAZTER.—Fogón.

SUPEKAR.—Corro alrededor del fuego.

SUPIÑETAN (A).—Junto al fuego.

SUSTOPIL (A).—Torta de pan. No tiene migas para poder comer en caliente.

SUXU.—Diminutivo de fuego.

«*Suxu me bat etzakegu sofri mundu ontan*

Nola bear den egon ango sulametan.» (Bordel ibid. 10)

TAPA-TAPA.—Indica desenvoltura en la acción que se ejecuta. También se dice de la nieve que cuaja a grandes copos.

TARRATAILE.—Ser mitológico que se distingue por los ruidos nocturnos. *Azantzile*.

TARRAPATA.—Precipitadamente. *Tarrapatan* «de mala manera».

TARRAPATAKA.—Id.

TARTARRA (A).—Hablador; que habla hasta por los codos.

TAR-TAR-TAR (A).—Alusivo a la acción de hablar.

TAXTAMUR (A).—Ramas secas del bosque.

TEI.—Establo. *Beitei, ollatei, txerritei*.

TERREXA.—Rayo de sol a través de una pequeña rendija. También *terreiza*.

TETEXA.—Pie de madera, soporte que servía para apoyar el candil.

TIAKOLA.—Pomada casera de aceite y cera que se aplica a las heridas.

TIRRILA.—Chorro de agua.

TIRTIRIKA.—Demora en el trabajo; ir dejando.

TIRUITIA.—Remolino, viento revuelto. *Sorgin aize* en A.

TIRULI.—Ni fu ni fa. *Juan Tiruli, denak elgar iduri* (refrán).

TIXTA (A).—Agujón para el ganado. *Tixtatu* «acción de pinchar».

TONBERO.—Pequeño carro basculante que se utiliza en las faenas del campo.

TORROSKALDI.—Masaje.

TORROSKATU.—Dar masajes.

TRABAJALKI (A).—Mesa de carpintero. Se pronuncia con *j* fuerte.

TRABEL.—Pieza de madera que se hace girar al trabajar la lana.

TRASTE (A).—Ropa.

TRENKATU.—Romper, cortar.

TRENPA.—Remojo.

TRENPATU.—Remojar.

TRESONDAGARRI.—Vergonzante, que deja en mal lugar.

TRESONDATU.—Abuchear, insultar.

TROSTA.—Ruido de caballerías.

TROXATZE.—Fajar a las criaturas.

TTANPALA.—Persona de poco nervio, sin energía.

TTAKA-TTAKA.—Caminar con paso corto, despacio.

TTARRAPATTA.—Hombre precipitado; irreflexivo.

TTILIKI TTALAKA.—Se dice del hombre de poco fundamento. En

Arruazu, actuación tenida con ligereza.

TTOTTA.—Gotita.

TTOTTAL.—Inútil, sin fundamento. Más irónico que *total*.

TTULA.—De poco fuste, poca cosa.

TTUR-TTUR-TTUR (A).—El que siempre va a lo suyo. Que hace la
labor callada, sin aspavientos.

TUIA.—Saliva.

TUNPA.—Cencerro grande que va a la cabeza del rebaño.

TUPUSTAN.—De repente.

TXANGA.—Pata de palo.

TXARA (A).—Madero largo que se transporta por arrastre.

TXARPIL.—De mala calidad.

TXARPOTA.—Tomillo.

TXARRANTX.—Vara alta para el acarreo de la mies. Pieza de madera
que sirve para regular la distancia entre las muelas del molino.

TXEKOR (A).—Ternera, ternero.

TXILINTXA.—Campanilla.

TXIMIXTA.—Relámpago.

TXIRIKORDA.—Trenza que queda de la horca de maíz (A).

TXOBILLO (A).—Tobillo. En Valcarlos, *aztal-bearri*.

TXOPETE (A).—Trípode para apoyar los pucheros.

TXORRO (A).—Recipiente para cocer la colada. En Valcarlos, *xorrua*.

TXUPIN (A).—Hipo.

UARRIAK ARI.—Llover a jarros. En A. *uberriak*.

UBEDAGA (A).—Nutria.

UBELDU.—Amoratarse. *Ubeldura* «moradura». En Arruazu, *ubeldu* es
término profesional. Se dice de ciertas maderas que pierden rigidez,
dureza, al ser baqueteadas en el arrastre. Así por ejemplo el timón
largo de los carros es preferible trasladarlo al arrastre. Adquiere
notable flexibilidad.

UBEL URDIN (A).—Tiras de cuero sin curtir. *Ubel* «correa en gene-
ral» (A). *Bartubel* (A) «canillo de cuero que lleva el yugo para

- sujetar el timón». *Ere* (A) «tiras largas de cuero con que se ata el yugo a las astas».
- UBESATU** (A).—Pasarse el material.
- UBETU** (A).—Significa lo mismo.
- UKAI**.—Muñeca. También *ukarai*.
- UKALDI**.—Golpe. *Arriukaldi* «pedrada»; *aizkorukaldi* «hachazo»; *makil ukaldi* «dar con el palo»; *aize ukaldi* «golpe de viento»; *esku-kaldi* «ayuda».
- UKONDO**.—Codo.
- UKURTU**.—Doblarse, inclinarse.
- UMETOKI** (A).—Matriz.
- UNGIDIA**.—Aro del yugo para sujetar el timón. También *udiria*.
- UO!!**.—Llamada a los bueyes para parar (A).
- UPETS** (A).—Erupto.
- URBIL**.—Cerca.
- URDANDEI**.—Pocilga.
- URDEI** (*urdai*) (A).—Tocino.
- URIN**.—Grasa.
- URINBROX**.—Migas fritas en aceite. Alusivo a las leyendas de brujas y lamines.
- URRAN**.—Cerca.
- URRENES-URREN** (A).—Por orden; de uno en uno.
- URRITA**.—Otoñada.
- URRIX**.—Hembra.
- URROLLO** (A).—Ave.
- URRUN**.—Lejos.
- URTXINTX**.—Ardilla. *Kattagorri*, en Arruazu.
- URTZINTZ**.—Estornudo.
- USIA**.—Infección.
- USPEL**.—Sombrio. (*Uspel* en Arruazu es sabañón.)
- USTEL**.—Podrido.
- USU**.—Junto, apretado, tupido.
- USUEL** (A y V).—Aguardiente.
- UXATU**.—Ahuyentar las gallinas.
- UXTER**.—Tierno.
- UZKALI**.—Volcar.
- UZTARRI** (A).—Yugo. *Buztarri*, en Valcarlos.
- XAKA** (A).—Ropa de las criaturas.
- XARGA**.—Palo de alubia.
- XARRAMISKA**.—Arañazo insignificante, rasguño.

XATAR (A).—Pañal. Trapo en general. *Labe xatar* es el paño que humedecido sirve para limpiar el horno.

XATARTEA (A).—Expresión que en tono familiar se dice a las criaturas.

XAXIN.—Misterioso, que dice las cosas con rodeo.

XEAKATU.—Hacerse trizas.

XEATU.—Picar, desmenuzar.

XEI.—Sencillo, poco pretensioso. *Pikor xeia* «menudo».

XEIAK.—Cambios.

XEKATU.—Buscar; seguir los pasos.

XIFRIKATU.—Ponerse nervioso; impacientarse.

XIKANA.—Trampa.

XILDRE (*xildria*).—Ojal. También lazo de ciertas prendas que enlaza con el botón.

XILINTZ.—Campanilla.

XINTA MINTA.—Pequeñez. «*Xinta minta guzier baizauden begira*» (Bordel, «Donostian soldado»).

XINTXA.—Campanilla.

XINTXIKATU.—Destrozar.

XIPIRTA.—Copo de nieve.

XIRINGOLAK.—Viruta.

XIRRINGIL (A).—Viruta. Se dice también del hombre lioso.

XIXARE.—Lombriz.

XIXKA.—Venada, talante.

XIXKUNTZI.—Inconstante, venal. De temperamento voluble.

XIXTATU.—Pinchar; también azuzar.

XIXTER.—Gajo.

XORROTX.—Afilado.

XORROXTARRI (A).—Piedra de afilar.

XORTA.—Trago, gota.

XOTAL.—Castaña aplastada, sin migas, que se suele formar en el mismo erizo de las buenas.

XOTINA.—Hipo.

XUIKIN.—Hoja que envuelve la cabeza de maíz.

XURRUT.—Trago.

ZAFRA.—Garbo, arranque en los trabajos.

ZAFRATU.—Sacudir, vapulear.

ZAI.—Salvado. *Xikorra* «menudillo».

ZAITE!—¡Esperad!

ZAKAR.—Feo. *Lo zakar* «sueño torpe; noche desasosegada».

ZAKAR.—Postilla de las heridas.

ZALDABEI (Lacunza).—Pandereta.

ZALDARE.—Pienso.

ZAMUKA.—Gancho de madera que sujeta la carga de las caballerías.

Kakola y *zamuka* se usan indistintamente.

ZANGO.—Pie. *Zango zola* «planta de los pies».

ZANPEZ.—De golpe.

ZAPART (A).—Deshecho. *Lerzapart egin* «quedar baldado».

ZAPARTGARRI.—En Valcarlos, que hace desternillar de risa. Hin-chante.

ZAPLAZTAKO.—Bofetada (A).

ZARRATA (A).—Rotura, desgarrón en la ropa.

ZARTZARO (A).—Vejez, ancianidad.

ZATA (A).—Abarca.

ZEINU.—Tañido de campana.

Argizeinia «toque del alba». *Eguerdi zeinia* «Angelus». *Irunzeinia* «toque de la oración». *Mezazeinia* «tocar a misa». *Ilzeinia* «tocar a muerto». *Suzeinia* «a fuego».

ZEDARRI.—Mojón; muga de piedra. Separación entre dos heredades.

ZELA.—Silla de montar.

ZENBERAUN.—Requesón. Alias *zemeron*.

ZERIKA.—Interrogación: ¿qué tal es?, ¿qué estilo?

ZEZEN.—Toro. *Zezenak!* en sentido de juerga. *Zezenak an ziren!* «se ha armado la gorda».

ZIER (A).—Terreno inclinado, ladera.

ZIKIN.—Sucio. También alimento de mal gusto.

ZIKINA.—Sucedad. *Zikinak artua* «perdido».

ZILIPORTA.—Salpicadura. *Ziliportatu* «salpicar».

ZIKOR.—Menudillo.

ZILLA.—Eje de los carros. *Zilla jo artio sartu* (A) «meterse hasta el eje».

ZIMEL (A).—Musculoso, curtido.

ZIMIKO.—Pellizco.

ZINGILA.—Banda que sujetla la silla de montar.

ZINKURINA.—Cúmulo de quejas, o de pequeños ajes. Achaques.

ZINTZATU.—Sonarse.

ZINTZILIKA (A).—Colgado. *Dilindan* en Valcarlos.

ZIPILDU.—Calcinarse. Consumirse por acción del fuego.

ZIPIRTA.—Chispa.

ZIPIRTAKA.—Reverberante.

- ZIPLO! (A).—Expresión que denota terminar con todo en la comida o bebida.
- ZIRIKOTA.—Residuo de suero después de extraído el requesón.
- ZIRRIKU (A).—Rendija.
- ZIRTOIN.—Mancha. *Ilarren lekako zirtoin beltxa* «mancha negra que a veces traen las alubias».
- ZIRTZIL.—Andrajo.
- ZIRTZILA.—Andrajoso.
- ZIRURIKAN.—Precipitadamente.
- ZIRURIKATU.—Dar vueltas a un tema.
- ZITTEL (A).—Mezquino, que no aguanta el bien de otros.
- ZIZILLU.—Banco de respaldo alto que suele haber en las cocinas vascas.
- ZIZPADUN.—Bastón de púa o guía de hierro.
- ZIZU ZAZU (A).—Que tiene defecto de pronunciación. *Zizu* en Vallcarlos.
- ZOÍTU.—Sazonar los frutos, madurar.
- ZOLDA (A).—Mugre.
- ZOLDAZU.—Mugriento. Equivale también a llamarle a uno calamidad.
- ZORRI PIZTU (A).—Nuevo rico.
- ZUINA.—Señal o pauta que usa el sembrador al esparcir la semilla.
- ZURDEL (A).—Bulto con gusano que sale al ganado vacuno.
- ZURRUNGA.—Ronquido.
- ZURRUPITA.—Chorro.
- ZURRUPITAKA.—Se dice cuando llueve torrencialmente.

José María Satrústegui.

JOSE PAULO ULIBARRI'REN GUTUNAK

1823'AN EGIA BIZKAI'KO SINDIKUARI EGIN ZIONA

Besterik ezian, zatika-zatika eta astiro-astiro bada be, aurrera goaz Ulibarri'ren *Gutun Liburua* argitaratzen. Besteak beste, Aldizkari onek beronek emon deuskun tokiari eskerrak.

Altube'tar Sebero (G. B.) zanaren omenez Euskaltzaindiak Ger-nikan egiteko asmoa eukan batzarrerako gertatu neban au, Egia Sindikuari egin zion au 1823'an (1).

Orain emoten dogun eskutitz au, *Gutun Liburua*'ren 19-25'garren orrialdeetan dago, Ignazio Echevarria'ri egin zionaren urrengo, eta onen erantzunaren aurretik.

N. Alzola.

Irun'en, 1963-1964.

* * *

Jaun Salatzalle edo Sindicu Vizeaico Jabede G.^z Leñar eta G.^z Leyalarena Don Manuel Emeterio Eguia.

Jauna: Neure Biyotzeco Beroa da guztiz andiya Vizcayaren alderaco, alan ascotan euquiten dot Guizon batzuecaz burua cer necatu (baña al-perracaz alper da Maria maquilatu beres biardu esana dan leguez) onetarico alper putz gaiptoacaz ardura biardogu Vizcayan: noaco esaten neure atzecabea eta derechadana.

Ylonen amasei garrenian noyela Bilboco areatzeti biera aurquitu nendun Sudupe aldeco gudutar bat derechat Cabu dala, emonic egun onac alcar biyoc: beingo baten asten da esaten, éà cegaiti estaude emongo anoa edo erraciñoa eureri Jaquinic ondo irabaciric euquela eurec aimbeste neque, min otz, bero, gose, egarri, gaubel eztu garraz baltzoc gaiti, arro arroric andi ustiaz bere casaca edo garriestu soñian dauquela badirudiyen bere A[xe?] putzagaz Zordeutzegula berac oñaspian igaro daben lurrec emoten daben ondasun guztiya.

(1) Beste eskutitz bat be gertatu neban bertan irakurtzeko: Ulibarri'k Altube'ko Peru jaunari egin ziona 1830'gnko. Bagillaren 27'an. Beste eraen batean argitaratuko dogu, J. 1.

guero entzunic bere miñ garratnazquia Luziperren herderiaz, eran-
zuten deutzet modu onetan berba guichicaz, Vizcayan Guerraco guda
amaitu esquiero, guziyac zucen etzera vicigarriya imintera ondo biar
eguiñaz, naidala Aguintariya, naidala Soldadue, nai dala Aberatza, naidala
languilla mota guzticoc. badagos guerran banatuac es gorputz osocoac
biar eguiteco onetaricoac icengo dira chito ondo begiratuac biar diesan
gausa guztiecz pozcariyoa emoteco alaco gueixo guixaxoari utze eguin
bagaric ectan Adesquidia.

osterancian Vizcayan esjaco iñori emoten eser alperreriyan eta era
alpertean vicitzeco ès, eguño orláco ecanduric esta icen. bacarric icen-
dira herdaldunac nasaiqueriyan saleac, eta herderáti etorri da gazquilla
guztiya, eta charqueri guztiya gausa ongarriya galtzeco bere Kiretzagaz.
oneic euzcal erriyac icen dira euzkeriaz eder, garbiyac eta jakitun cintzoac
eta Donzuac. baña vicidira motzac emen guztiyau galtzeco dan
onodaide [sic] guztiyaz bai.

emen casa dunie? emen? quen quen orti casaca edo garri estu
orregaz eperdi ganeco busten luqui alperra alper orregaz Vizcaitic, gura
dabenac garriestu edo casaquia eta Soldadu icen egunic galduagaric
Juan guerra dagoen errira Vizcaico Jaunari cerbicen ondo irme. emeti
eruan esquiero paperac zeure eguiqueri on eta soliyacaz orduan malla
batequin gorago iminiagaz artuco zaitu gure Jaun vizcaicoac, lagunduric
biardan bacoche bere laneco Jaquituriaz zucen ibiliric. nora zuaz? en-
tzun entzun! vizcayen. erenovales [sic] herdaldune etorri artian Aguin-
tzen euzcaldunari esta casari imini, es herdaldunic bere Aguintaritzat ô
ezcaldunen zoricharra eta guztiya iraulic atecos aurre. onetan naguala
agurric eguin. bagaric motz motzi Juan jatan aurreti. neure ardurari
es alan guztiz biarleueque. Juan Vizcaiti campora.

Egun berean gauco Avemariyac jo esquiero, beste motz hategaz bar-
din san, aen espanac beste Soñuric es euquen berakatza, porru, quinpu-
lena baxen barrucu herderazco Biotz kiketza [?] eiteutzen alaco ber-
bequeria. esateban bai guc ibili garien leguez Munduko neque mingarratz
gaubeletan. eta orain es eguin biar dana? begiratuaz bada urteiten ba-
dogu campora Domoninoac [sic] eruan gituz hultzac bai, ardura icengo
da arrapacen dugunagaz bai.

Guero nic esanneutzen guizon alpergaitzoen Soñure eiten dabela
berba, estaiyela esan alaco berbaric. bestiari legues esan neutzen, eta
esaten deutzedala, vizcaitar garbi eta sendoac guerra amaitu ta echeria
doaz bereicerdiyequin irabaciric ogui Jatera, dabilenac besteren ustiaz
alperrrian urtenic batic bestera vide onbagaric charto, orlaco achaqui-
yecaz lapurra legues laster icengo da arrapatua, eta guztiz galdua. oneric

aurrera nai dala casacadune naidala edocin motacoa ibiliric alperreriyan icengoda oratua. guradabenac ibili casacagaz, Jauna Erregue gana Juan, alan ichi nendun burua berotuten itsilic [sic], eta neu Agur eguin ta etorri nintzan echera.

Baguilla 29g.ⁿ aci cirian Mikelete Sartzeco, neu vitartecotzat iminten, gustisco estutasunagaz herdaldunac, eta euzcaldunac, eta bat neure echian ibilieco bat mandoacaz, estaqui letraric Bilbo Sarren atziya, esta guztiz biarzalea, nic erantzun neutzien guiza onetan:

Orain Mikelete sartzeco biardabe Jaquin euzquera ondo guztiz, escola, escrivietan, icazquizuna edo Doctrina, erreguec edo Otoitzac Jaincoari, eta Donzellyari, eleizaco lanacaz. baita yminteoco chito polito amatac edo Cembatac egunerocoac, eta biar balitz Vizcay guztiloac, azcotan euzcaldunac biardau erdaldunari beguitandu eguiteco gausac goarpean iñoc iguerri bagaric biar balitz eguin. baita icen biardala Zuzparra, iritzarriya, gogorra eta lan biarratecoa [sic] ez naguiya, ez alperra ta ganobaraco, gorputze arine, eta ondo eguiña Sancodune, eta ez praca luzedune mariñela edo isas guizona., Alturan luzerie canabi seine onza ygaroten dana, galtzaidu Janciric ibilteco, ez izanic onelacoa estala etartu edo amitidu artuteco Vizcaico Jauntasunean. modu edo Guiza onetan biraldutен nendun nic orretaraco etorten cirienac guztiyec ixil ixilie Agur eguinagaz.

orregaitic edo audala vitarte, esto gureizen Jaun Ecautu edo Diputau gana Juan aspaldiyan, lengo egunecoa ecin quendu nendun echeti eguindaiyela mezede Ecautue gana Juateco artu daijentzat Mikeletetzat, eta nic esan neuntzen berorregana bayetz, eta guero vidian aurkitu nendun datorrela berorre onancha, eta poztu nintzan es artutiaz, esandodan lenagoco guizantasuna caiti.

Jaqinic Aita onaen Semi dan ateraric bere garbitasuna, estaúla griña eta ecandu charric cetan bere, Vizcaico Jauntasuncan egoteco, ez tabaco quiretzit, espada oso osoa, eta Arguiya, len Vizcayen etzan etartu edo amitidu Sula [?] ric, edo pipia erabilitebana mayen ganeioacaz [ganekoacaz?] bascariten Salaco guizon atzitubec ecarriya mauruben antzara [sic], eta berac ichirico grinac dira U.^a

Mikeletec chonta errialen modura icen biardira Janciric adietan emoteco Biyotzeco zuba eta inderra otsoen narru ulliaz galtzaiduz aipainduric [sic] or equzten dodaz anguilien modura Janciric ilun, triste, motel, esdirudiyela vizcaitarrae dirien U.^a

Guardia onoren icena Vizcayan! noc ichitendau? guztijac gara bardinac, orren ganian asco esango neunque sindicu Jauna; orren artian

egondira erbestetuco charrena eta Arguitasun bagaric, nondi nora agertu da icen ori?

Orain lar da berba aldea, eta lar bere gogaitua eta Barcatu neure utzetasuna. Jaungoicoac emon daiyola urte lucetaco osasuna Vizcaitarren aldeco Beguirallea gueure poru osos veteaz. alan deceasen dot oñetan mun eguinaz berorren Cerbizari veticoa Cemendiyen 29 g.ⁿ 1823 g.ⁿ Urtian.

Josef Paulo Ulibarri-co Galindez.

Orain Gutun ganecoa alan, edo Juantzan.

Abenduan 30.ⁿ eguerdiyan biraldu neuzan Lucas ybarragaz.

JAUN ZALATZARI VIZCAICO JAUVEDE GUZTIZ LEÑAR eta GUZTIZ LEYALARENA.

D.ⁿ Manuel Emeterio Eguia.

Sindico de este M. N. Y M. L. S.^o de Vizcaya. Abando.

ERRIA = LURRA ?

Arantzazu'n, geroneko Batzarrean, *populu* itza ontzat eman-bearrezen, gauza ausartatxo bat esan zuan norbaitek: *erria*, «lurra» dala, alegia; eta «errian bizi diran gizonak» adierazteko, *populuua* erabilli bearritzakela. Ori ez dala egia esan bear izan nuan nik: *erria* ez dala «lurra» bakarrik; «lurra eta lurrean bizi diran gizonak baizik», dana.

Argi dezagun gauza au pixka bat.

Lenengo-lenengo, gaur *populu-itzaren* bitartez esan nai dan gauza bera, orain arte ere esan izan dala; eta, ain xuxen, *erri-itzaren* bitartez; eta esan ere oso argi... ez bait-det uste iñor izan danik, izketa arruntean, itz orren esan-naia errex-errex ulertu izan ez duanik; argi, beraz... eta garbi gañera, *populuaren* bitartez ez bezela.

Bigarren; *populuaren* aldeko iritzian, *erria*, *geographi-itza* izango litzakela bakarrik, *geographi-itza*: *tierra*, *territorio* bezela-bezelaxe. Bañan ez bait-da ola. Erria ez da lurra; Erriak ba'ditu lurrak; eta beste gauza asko ere bai; lurraren eta beste gauza guzti oyen «jabea» da. Erri-itza, gizarte-itza, soziologi-itza da; obeto, geo-politika-itza. Lurra ere esan nai du; bañan ez bakarrik, ezta lenengo ere; lurrarekin hateau esan nai du baita lurraren jabe dan gizartea, hazkuna ere; *ente moral*, *entidad*, alegia.

—Norenak dira lur oyek?, galdetu oi-da. Eta erantzuna: —Erriarenak... Beraz, erria ez da lurra; lurra erriarena da; erria lurraren jabea da.

Berdin baita: —Noren egitekoa da bideak eta ikastolak eta hospitalak-eta egitea? Eta erantzuna: —Erriaren egitekoa... Beraz, Erriak ba'ditu bere egitekoak, bere eginkizunak... eginkizunak eta eskubideak.

Erria, ente moral bat da... Ori bai, lurraren gañean eta «bere» lurrarekin... beste zenbait ente moral bezela, adibidez, etxea bezela, Eliza bezela.

Etxea ez dira etxearen lau pareta bakarrik; etxea ente moral bat da, bere lau paret eta bere lurrekin. Etxeak ere ba'ditu bere eskubide ta bere eginkizunak .

Berdin baita, Eliza ere. Eliza ez da Meza entzuteko etxea bakarrik; Eliza Bazkun bat da, ente moral bat, bere eskubide edo jabetasun eta

bere eginkizunakin... Ori, bai; Meza entzuteko Etxean «finkatua»; bañan Eliz-etxeaz gañera, beste gauza askotxo ere dituana... Erria bezelaxe...

«Erri bat izan zan» dio Orixek bere Poeman. «Lurra» bakarrik esan nai ote-zuan gure Olerkariak, ori esatean? Lurra? ala Euskalerria oso-osorik, bere lur, eta bere etxe, eta bere gizon? Zuzenduko ote-genioke Orixek errenkada ori «Populu bat ba'zan», esanaz?

Bañan beste gauzatxo bat ere ba'da gai onetan: *erriaz gañera, uria* edo *iria* ere esan oi-dala (esan oi-zala beintzat). Gauza bera al-da *uria* eta *erria*?

Nere iritzia esango det.

Euskalerriak bi erri-era ditu: bata, erri zabala; eta bestea, erri bildua, pillatua, moltsatua. Naparroaz eta Arabaz beste, gure erriak, antziña —artzai-aroan— danak erri zabalak ziran. Erdi-aroan Erregeak —Naparroa'ko ta Gaztela'ko Erregeak— sortu ziguten erri-bilduen era eta moda. Naparroan, ordea eta Araba'n, erriak —nekazari-erriak— beti moltsatuak, pillatuak izan dira.

Uriak, erri bilduak dirala, esango nuke nik; eta *erri-izena*, erri zabalai dagokiela.

Antziñako gure erri zabalai, *tierra* deitu izan zaye, *tierra. valle, universidad*; erri bilduai, ordea, *villa*...

Ba'liteke orregatik batedonbati otu-zayon *erria* «tierra» dala esatea, erderazko gure paperetan ola azaltzen dalako, alegia: *erria*, «tierra»; bañan lehenago esan degun bezela, *tierra* ori ez bait-zan *territorio* bakarrik, gizartea, bazkuna, persona moral baizik. Paperetan Astiasu *tierra* zan; berdin, baita, Ernani ere; Oyartzun, berriz, *valle*; Lezo ta Errezil, berriz, *universidad*... Bañan euskeraz danak *Erri*.

Itz bitan:

Erri, ez da *lurra* bakarrik; *lurra* eta *gañerako guztia* baizik; eta *uri*, berriz, neretzat «*erri* *bildu*, *villa*».

M. Lekuona.

EUSKALZALEEN BILTZARRA

**Arantzazu-n, 1963 iraillaren 30-ean
eta urriaren 1 eta 2-an**

1963 iraillaren 30-ean eta urriaren 1 eta 2-an Arantzazu-n Euskalzaleen Biltzar bat egin zan. Gai nagusi bezela aldezau-rretik izendatu zan «Euskal-iztegia eta gaur eguneko bearrak», bi zatitan berezia: «Euskal-iztegiaren iturburuak» eta «Kultura itzak euskeraz».

Ainbat itzaldi ta berriketa egin ziran. Jose Maria Lojendio Euskaltzaindiko buruzagi bezela egon zan lendabiziko egunean eta Luis Mitxelena-ri egin zion gauzak zuzentzeako eskea. Itzaldia egin zituztenak dira: Jose Maria Lojendio, Aingeru Iri-garay, Aita Luis Villasante, Gabriel Aresti, Fernando Artola, Mitxelena-k Mikel Arruza-k bialdutako lan baten berri eman zuen, Juan V. Gallastegi-k Julene Azpeitia-rena, Aita Fernando Mendizabal-ek Sabin Arrillaga-rena, Sor Maria Milagrosa, Kon-zezionista frantziskotarra mintzatu zan, Jose Maria Aspiroz, Aita Plazido Mujika-k egiten ari dan iztegiaren berri eman zuen, Aita Jose Azurmendi, Mitxelena-k Aita Gaizka Barandiaran-en lana irakurri zuen, Jose Basterretxea, Aita Imanol Be-riatua, Mitxelena-k Anai Valentin Berriotxoaren lanaren berri eman zuen, baita Eusebio Erkiaga-k eta Euskal Kulturaren Alde-k bialdutakoena ere, Aita Joseba Intxausti, Aita Juan Goikoetxea, Aita Kandido Izagirre, Mitxelena-k Jean Haritschelhar-en lana irakurri zuen, Xabier Tolaretxipi, Mitxelena-k Jose Maria Etxaburu-ren lana irakurri zuen, Aita Luis Villasante-k Aita Eugenio Agirretxe-n lana irakurri zuen, Pello Zabala anaia, Ibarrola andrea mintzatu zan ipui batzuek kontatuz Bizkaiko euskera bizi batean eta Luis Mitxelena-k bukaera eman zion berriketa luze baten ondoren.

Orietakoak dira:

SEBERO ALTUBE IZTEGI ARAZOETAN MAISU

Toki aundi ta aparteko bat eman nai diogu gure Batzarrean Altube jaunari. Joan zaigu euskaltzain prestua, Euskaltzaindi zaarreko azken adaska, azken kimua. Bizi zan bitartean egin etzitzaison gorasarre-legea orain bederen zor diogula pentsatzen det. Batzar au, gaiñiera, iztegiare-kikoa izanik, bete betean eta eskubide osoz sartzen da bertan Altube-ren izena. Iñor ez bezela saiatu baitzan bera iztegi-lanerako bear ditugun oiñiarriko iritzi edo astapen gidariak finkatzen. Altube-ren itzala nai luke, ba, Batzar onek beretzat.

Batzar au Arantzazun egiten dan aldetik ere, ezin utzia degu Altube-ren aipua. Arantzazutarrak eta Prantziskotarrak berarekin zorretan baitkaude. An Gernikan, Agustiñoen aurrean zeukan jauregiari, «Arantzazu» izena jarri zion berak. Eta urte askotan bere arimako Aitatzat izan zuan Foru-ko gure komentuko Aita prantziskotar bat: Aita Serafin Bidaetxea bermeotarra. Bein baiño geiagotan esan zidan Altube jaunak nola zekarren biotzean Aita aren oroipena, batez ere oso maitetsu eta biotz eder baten jabea zalako. Emengo Aita Arregi musikalariarekin ere izan zituan artu-eman estuak musika-gaietan, bai bata ta bai bestea sail ortakoak ziran-da.

Altube jaunari eskeiñi nai diodan lan onek iru atal izango ditu. Leenbizikoan esango degu nolakoa zan Altube jauna gizaki bezela eta bere idazlanen kopurua aipatuko degu. Bigarrenean euskerari buruz zeuzkan kezka nagusiak aundiz aundi bederen azalduko dira, iztegioko xeetasunetan sartu baiño leen. Irugarrenean, azkenik, zeatz-meatz aztertuko ditugu euskal iztegiari buruzko iritziak.

Altube jaunaren iritzi auek jakiteko, or ditugu bere idazlanak. Oietara joko det ba nik iturburu nagusira bezela. Baiña Altube jaun berberarekin ere izan det adiskidetasun zerbait, eta ala zillegi izango al zait aren ezpaiñetatik zuzen-zuzenean jasotako itz eta esanak ere noiz-bait aipatzea. Bein baño geiagotan joan mintzan bera ikustera, an Paben, Hôtel de l'Europe deritzaion ostatuau bizi zanean; eta nere lenengo liburuska, *Ars-ko Erretore Santuaren Erakusaldiak* argitaratu baiño leen, ara eraman nion, eta bere orrakzeta eta oarrekin argitaratu zan. Eta

gero, Gernikara biurtu ondoren, egon dan iru etxeetan —Taberna Vascaren, Asilo Calzada-n eta Arrien-enean— bisitatu izan det. Bere bizitzan zeар ondo mamituta ausnartutako ideia nagusi batzuk bazituan, eta oietara itzultzen zan sarritxo.

I

ALTUBE JAUNA GIZAKI ALDETIK. AREN IDAZLANAK

Euskera, Euskaltzaindiaren agerkarian, leenbiziko zenbakian, orduko euskaltzaiñen berriak daude emanak: bizitz-xehetasun, ikaskintza, idazlan eta abar. Besteak Ikastetxe Nagusietatik igarotakoak edo goi-mai-lako karrerak egiñak zirala ikusten da; gure Altube-gatik, berriz, eztu auxe besterik jartzen: «Ikaskintzak: Arrasaten bertan (bere sorterrian, alegia) 1895 gn. urtetik 1902 gn. urteraino». Eta bakoitzaren ofizio, ta bizi moldeaz ari dalarik, besteetan titulu, aulki eta aundi-sundezko karguak aipatzen dituan bitartean, Altube-gatik ara zer dion: «Gernikako Alkartasuna deritzaison su-izkil-oletako buru eta Gernikako Eres-batz eta Abes Batzaren arteztzaillea» (1).

Arma-fabrika bateko buru edo gerente izandu zan, ba, Gernikan. Europako leenbiziko gerratean irabazpide polita izan omen zuan fabrika orrek; gero, andik urte gutxira, erre egin zan.

Altube jauna etzan, ba, iñungo Unibertsidadetan ibillitako gizona. Baiña ain zuzen, orrexegatik zaigu begikoago. Bere neke ta izerdien puruz jantzi baitzuen bere burua. Bere adimenari zor zion azkurria billatzen etzan batere ajolakabe edo zabarra izan. Batez ere Linguistikako estudioetara agertu zuen gose eta zaletasun bizi-bizia. Frantses izkuntza ikasi eta Linguistikako frantses liburuak eskuratzentzituan, oetatik euskeraren onerako atera zitezkean erakutsi edo argibideak xurgatu naiez. Bere idazlanetan ia etengabe ari zaigu linguista oien izenak eta esanak aipatzen: Hovelacque, Dauzat, Grégoire, Meillet, Vendryés ta abar. Berak ikusten zuan emengo euskalari, euskaltzale ta idazle geienak gramatikalarri zaaren uste okerrez zeukatela burua moldatua eta ortik eldu zirela ainbeste gaitz eta makur gure euskal baratzera. Euskaranaganako maitetasuna nabari zan, bai, alde ontako euskalari ta idazleetan, baiña maitetasun itsua, askotan, eta maitetasun itsuak mesede baiño kalte geia-

(1) *Euskera*, I (1920), 1 zenbakia, 20 orrialdean.

go egin oi dio maite dan gauzari (1). Beste itzez esateko, Linguistika jakintzak eman oi duen argia eskas genuela kargutu zan, eta ori eskratzeraz jarri zan gogotik.

Linguistikarako zaletasun onek eman zion bere jite berezia Altube jaunaren nortasunari. Eta nola Espaiñi aldean gai ortaz irakurgai gutxi aurkitzen zuan, Frantzi aldera jo zuan argi eske. Ontan antzera aundiak aurkitzen diot beste euskaltzain ospetsu batekin: Julio Urquijo jaunarekin. Biak izan ziran linguistika zale aundiak. Eta bai atzerri zale ere. Estranjeri aldean estudio oitarako garai artan cmanago baitziren, eta argia non nai den bear baita bildu eta etxeratu.

Linguistikako estudio oiezaz gaiñera, euskera bera dan bezela ezagutzen eta aztertzen saiatu zala ere esan bearrik eztago. Euskera bizia batez ere, euskaldun jatorren ezpañetan loratzen dan bezela. Euskera bizi onen doaiak eta berezitasunak, nolakotasuna, joerak eta legeak sustraitik eta sakon aztertu eta analizatu ditu. Or daude, nik diodan guztia egiztatzeko, bere lan aundiak: *De Sintaxis euskérica (Euskal Esnalea-n 1920-an agertua)*; *Erderismos (Euskera aldizkariaren X gn. urtea (1929))* oso osorik beteaz eta Bermeo-ko Gaubeka-k 1930-ean liburu berezi bezela zabaldua); *El Acento Vasco en la prosa y en el verso (Euskera, XIII gn. urtea (1932), aldizkariaren urte osoa beteaz au ere)*; *Observaciones al tratado de Morfología Vasca de Azkue (Euskera, XV (1934), 5-231)*. Frantzian igaro zituan urteetan ere azaldu zituan lan batzuk *Homenaje a D. Julio de Urquijo* deritzaion liburuan, eta batez ere *Eusko Jakintza aldizkarian: La unificación del euskera literario (E. J., III (1949). 181-204)* ta abar.

Gizaki aldetik gure Altube jauna nolakoa zan adierazteko, nik eztet aurkitzen berak iñioiz eibartar bati entzun zion itz ura baño egokia-gorik: *gizon benetalarixa* «hombre serio, formal» (2). Alakoxea zan izan ere. Zuzena, arteza, zintzoa. Kristautasunean erro sakonak egiñña, naiz sinismen naiz oituretan Eliza Amari sendo atxikia.

Altube jauna ia Euskaltzaindiaren jaiotzatik bertatik zegoen gure elkargo onen barruan. Obeki esateko, Euskaltzaindia artean jarri berria zalarik, bereala gertatu zitzaion bere leenbiziko utsunea: Domingo Agirre-reна, alegia; eta ain zuzen, onen utsunea betetzeko gure Altube jauna izan zan autatua. Leenbiziko urte onetan, eta artean sarrera-itzaldia egin gabea zala, txosten bat ekarri zuen Euskaltzaindiak Iruñean egindako batzar batera, izen onekin: «Erderatiko itzak, itz barrijak eta aintxiñaa-

(1) Altube, «Izkuntz-jakintzia ta euskeriaren bizitzia»; *Euskera II (1921)*, 1 zenb., 8 eta 31 orriald.

(2) Ikus *Euskera*, II (1921), 1 zenb., 34 or.

-itzak» (1). Iruñeko batzar au 1920-ko garillaren 23-an izandu zan; eta urte orren berorren azken egunetan (abenduaren 28-an) egin zuen bere euskaltzain sarrera itzaldia onako gai ontaz: «Izkuntz jakintzia ta euskeriaren bizitzia» (2). Itzaldi luze, mardul eta mamitsua, berak ainogoko zuen gai baten inguruan.

Altube jaunak ba-du beste lan bat gutxi ezaguna eta ajola aundikoa. Nik bera bisitatzen nuanean, gogoan det bein da berriz aipatzen zidala. Ikusten zuan nimbait gizaldi berrietakoak aazturik-edo geneukala. Izan ere etzan azaldu Euskaltzaindiaren agerkarian eta nik neuk beintzat et nuan ezagutzen. Lan audi onek onako titulu au darama :«Euskel Itz Barrijak. Eurok eraltzeko erderak zetara lagun egin bear deuskuen». Eusko Ikaskuntzak Gernikan 1922 gn. urtean izandako Batzar ospetsuan irakurri eta Batzar ortako idatz-bilduman agertu zan (*III Congreso de Estudios Vascos*, 78-93 or.). Euskal iztegiaren auzi au menen azaltzen du Altube jaunak sistematiko eran, zeatz, zabal eta edatsuki. Lan ortaz baliatuko gera irugarren atalean, Altube-ren iztegi-iritziaak aztertzeko.

Urte batzuk geroago, dei bat egin zion Euskaltzaindiari (3), onako au eskatuaz: Euskaltzaindiak argitara eman nai zuan euskal iztegian sartu ziteztela Euskalerrian lur artuta dauden erderatiko itzak, eta bai teknika itz orokarrak ere. Berak erderaz dion bezela esango det: «Los vocablos de origen erdérico de uso popular y los de carácter técnico e interlingual». Txosten au oso da laburra, baña eztu galtzerik, eta bertan ageri da zeiñen argi ikusten zuan Altube jaunak euskal iztegiaren auzi au. Tamalez, euskaltzainburu jaunak —Azkuek, alegia—, naiko zorrotz artu zuan eskabide ori eta bekosko illunez erantzun zion, ezezkoa emanik (4).

Lan oietaz gaiñera Altube jaunak ba-du itzaldi sonatu bat: «La Vida del euskera. Divulgación de los principios de la lingüística general aplicables a su defensa» (5). Eta beste bat oraindik, gai ori bera erabiliz: «Más sobre la vida del euskera. Barriro euskerearen bizitzari buruz» (6).

(1) *Euskera*, I (1920), 2 zenb., 44-54.

(2) *Euskera*, II (1921), 1 zenb., 3-49.

(3) *Ikus Euskera*, XIV (1939), 263-265.

(4) Azkue, «Observaciones acerca de Euskaltzaindiari de Altube tar Seber»; *Euskera*, XVI (1935), 144-149.

(5) *Euskera*, XIV (1933), 299-397.

(6) *Euskera*, XVII (1936), 1-192.

II

**ALTUBE JAUNAREN KEZKA NAGUSIAK EUSKERARI BURUZ.
IZKERAK ZAINTEKO OIN-ARAUAK**

Edozein pentsalari edo idazleren puntu xee edo partikular bat aztertzen asi aurretik, betiere komeni da aren pentsakera osoa, bere zabalera guztian, ezagutzea; onek argitasun aundia egozten baitu okeilluetako zoko-moko guztietara. Puntu mear eta partikularrak pentsakera jeneraleetik artzen dute beren esanai berezia. Eta nik ere orixe egin nai det Altube-ren iztegi-iritzia azaltzen asi baiño leen. Gain begiratu bat eman, alegia, aren kezka nagusiei, euskerari buruz tinko eta sakon biotzean sarturik zeuzkan ideia nagusiei. Ideia edo puntu nagusi auek ia bere idazlan guztietai nabari dira, baiña nik aren sarrera-itzaldiari jarraikiz azalduko ditut.

Ona emen bospasei puntutara bildua:

I. Euskeraren bizitza. Au da, ezpairik gabe, Altube jaunaren leenbiziko kezka, kezka nagusia, etengabe eta nunai bere lumara agertzen dana. Izkuntzak itzegiteko dira, ezpaiñetan erabilliak izateko. Idaztea, liburuak egitea, literatura apain eta dotore bat izatea, ori gaiñetiko gauza bat da, itzegitearen gaiñetik eta urrengo datorrena. Amaika izkuntza biziutu izan dira eta iraun dute itzegite utsarekin, sekula idatziak izan eztirala; baiña itzegiteari utzi ezkero, eztago izkuntzarik. Idatzi bai ta itzegin ez, ori da eriotzako bidean sartzea. Eutsi dezaiogun, ba, gauza guztien gaiñetik euskeraria, ao-euskerari, ezpaiñetakoari.

Gure idazole eta euskalari askori badirudi orrek eztiala asko ardura. Ikusten dute euskera geroago eta gutxiago itzegin oi dala, galduaz dijoala ta ala ere, uste dute orrek eztuala ainbesteraiñoko garrantsirik. Berak, bospasei liburu, berak asmatutako euskeria moduan idatzi ezkero, lasai gelditzen dira.

Eztezagun aaztu izkuntzen eriotza, beti betiko eriotza izan oi dala. Bein illez gero, eztago izkuntza bat atzera berpizterik. Or dago Irlanda-ren ikasidea. Askatasuna ba-dute, eskolak eta nai duten guztia ere bai; saiatu dira, baiña alperrik, eztute ezer lortu. Erriak bein izkuntza galdu ezkero, eztu atzera artzen. Or geldituko da, bai, liburuetan, ikasiko dute zaletu batzuk, beste edozein ikaskizun ikasten dan bezela, idatzi ere egingo dute bearbada beste zaletu batzuentzat, baiña izkuntza illa izango da betiere, eta «orrek ni ez nau asetzten» (bein baiño geiagotan entzun nizkion itz auek). Euskeria eztedilla il, euskeria biziari eutsi,

euskera bizia indartu: au da gure leenbiziko egiteko. Zeregin audi onen ondoan beste guztiak txiki gelditzen dira.

II. Izkera biziak belaunez belaun, gizaldiz gizaldi, eskutik eskura bezela pasatzen dira, gurasoak dirala bide, etxeko sukaldean. Bere itzak aipatzeko: «El lenguaje... se transmite íntegramente por ese potente rotativo de la vida familiar» (1). Or dago lantegi miragarria, etxe-familietako izkutu sakratu ortan. Baiña ortarako bear da gurasoak, bai beren artean eta bai seme-alabekin, beti euskeraz egin dezaten. Gurasoak ontan zabarrak badira edo ume txikia euskeraz egiañaren, beren artean erderaz egiten badute, eztiete ondorengoei izkera zimel, erkin eta makal bat baizik utziko, eta azkenik, goizago edo beranduago, erabat igartuko eta itzaliko da euskera, eskutik eskurako aldaketa egoki baten faltaz. Liburuak eta gramatikak eztute eriotza ori eragozteko indarrik.

III. Eskola, liburu, izparringi, itzaldi ta abar lagungarriak besterik eztira. Etxeko ta kaleko euskeraren lagungarriak. Ortarako idatzuskerak ao euskeratik gertu samar egon bear du. Erri-izkerak eman oido barne izerdia eta arnasa benetazko idatz literaturari. Guk euskera biziaren etorkizunaz ajolagabeturik, asmatuko bagenu idatz euskera bat arengandik aldenduta, orrekin mesede barik kalte egingo genioke erri euskerari.

Antziña, bai, izkuntzen jakintza jaiogabea zegoelako, idatz-izkerak artzen ziran beti nagusitzat, ispilla eta eredutzat, eta ao izkera gaixoa an zebillen bere bidetik, aetatik urrutি. Gramatikalarik etziran oartzen biraldakuntza lege batek agindu oi diola izkera biziari, eta lege orren era-gitez aldaketa bat gertatzen bazan ao izkeran, izlari makurrak zuten beti errua. Era ortara, geroago eta zabalagoa zan ao eta idatz izkeraren arteko leize eta osiña; eta azkenik, orrela ondatu ziran idatz-izkera aiek, ao izkerari jarraitu etziotelako, alegia. Au izan da, esate baterako, latiñaren patua.

Idatz euskerak, bada, urbildik jarraitu bear dio erri euskerari. Izkera biziak ba-du bere joera, bere martxa, bere biraldakuntza legea. Orren aurka ezin joan gindezke. Txorakeria da guk idazleak erri izkerari gure legeak ezarri nai izatea; au bere bidetik joango da, guk gura ez gura. Idatz izkera erri izkeratik urrutí egoteaz idatz izkerari berari datozkio kalterik aundienak.

IV. Ala ere, ao izkeraren eta idatz izkeraren artean ezberdintasunen bat egotea beti gertatu oi dan gauza da. Ezberdintasun au bi eratakoa

(1) *La Vida del Euskera*, p. 9-10.

izan diteke: 1. Idatzi era batera eta irakurri bestera. Ezberdintasun au ortografizkoa da bakarrik, beraz azalekoa, zergatik irakurri eta itzegin berdin egin ezker, idazkeraren okerrak eztu idatz-izkera ao izkeratik irudiz baiño urruntzen. Ezberdintasun au gaztelaniaz gutxiago ta frances ta inglesez geiago ikusten degu, baiña azalekoak bakarrik da, esan degun bezela, irakurri ta itzegin izkuntza oietan berdin egin oi da ta. 2. Txarren txarrena da idatzi ta irakurri era batera ta itzegin bestera egin oi danean. Au da benetazko ezberdintasuna, kaltegarrizkoa. Beraz, idatz-izkerak alegin guztia egin bear du ao izkeratik urbil egoten. «Erri-izkeriaren ta idatz-izkeriaren batasuna lortzeko, beronek egin bear dau alegin, erri-izkeria berekoia, aurreralari itxua da-ta» (1).

V. «Idatz izkeriak, errikoi izanez gaiñera, batetariko izan bear dau. Beti bardin ez, baiña aldi baten, oroentzat bardin bai» (2). Idatz-izkeraren batasun edo berdintasuna: ona emen il edo biziko beste baldin-kizun bat. Badirudi oraingo lege au lengoak ezeztatzera datorrena, baiño ez. Idatz-izkera danontzat izaten da, beraz berdin izate ori eskatzen du. Erri izkera berez zatikatu eta izkelkitan banatu oi da, eta indar banakatzaille orren bestalderakoitzat, aberri-izkeria izan oi da, idatz-izkeriaz zaintzen dan izkelki nagosija (3).

Izkuntza guztiak egiten dute au, eta iritzi bateko dira ortan izkuntzalari danak. Ala ere euskaldunok itxitasun edo alkarr-aitu-ezin gogorra erakutsi degu ontan ere. «Batasun onuratsu ori, beste errijetan aintzinatik lortuta ikusiarren, guk oraindik, onuratasun ori berori ere, geure betiko ezta-baida-gaijen artean dogu» (4).

«Idatz-izkeriak, erri-jarraitzaillea alde batetik, eta bestetik orontzat bardiña izan bear dabela esan dogu. Bearkizun bi orreek, alkaren kontrakoak dira eurenez, itzez itz artu ezker; baiña ikusi daigun zelan aitu bear ditugun» (5). Idatz-izkerak bizitzarik sakon, sendo eta zabalen duten itz eta gramatikakiak aukeratu bear ditu eta nagusitzeko jokera dutenak.

«Gogoan euki daigun egi itzal au: gaur eguneko giza-artu-emoncitarako, batasunezko eta errijaz adiskide bizi dan idatz-izkerarik euskeraan aurkitzen ezzapodugu, gura nai ez, erdereetara joko dogula danok. utsune ori beteteko. Zoritzarrez, egi itzal eta samin orren ondorenak, larregi ere agiri dira, daborduko ere, euskaldunon artean» (6).

-
- (1) «Izkuntz jakintzia», 44 or.
  - (2) «Izkuntz jakintzia», 44 or.
  - (3) «Izkuntz jakintzia», 45 or.
  - (4) «Izkuntz jakintzia», 45 or.
  - (5) «Izkuntz jakintzia», 46 or.
  - (6) «Izkuntz jakintzia», 48 or.

«Baztartu bada burnu gogortasunok eta autu daigun geure idatz izkera batasunezko ori, orokarrori, geure izkera maiteau laister il-otzik ikusi nai ezpadogu» (1).

Puntu larria ikutu digu emen Altube jaunak. Or gabiltza ainbeste urtetan euskera berdin ortara ezin iritxiz. Euskaltzaleok maiz esan oī degu eskola gabe euskera ezin ditekeala gaurko kenka larritik bizirik atera, eta eztet esaten ori egia eztanik. Baiña eskola bagenu ere, zer moduzko euskera eramango genuke ara: euskera zatikatu ori, onek era batera eta besteak bestera idatzitakoa? Iñungo eskolatan ezta olako izkuntza bat onartzten. Eskolara eramatzen diran izkerak, idatz-izkerak dira, berdintasuna lortutakoak. Berdintasun ori lortu bearra degu, ba, nai ta ez, eskolako atek gure izkuntzari zabaltzea nai badegu.

Gaiñerakoak, Altube-k aipatu dizkigun erakutsi audi auek denak dira Linguistikatik aterea eta edozein izkerari dagozkionak. Oiñarri-lege batzuk bezela dira. Euskeraren bizitza indartzeko gogoan izan bear ditugun oin-arauak.

Lege audi auek gogoan arturik, «La Vida del Euskera» izeneko mintzaldian, gain begiratu bat botatzen dio Altube-k azkeneko 40 urte auetan (ala zion berak 1933 gn. urtean) gure idatz-euskerak izan duen jokabideari. Oiñarri-lege auek gorde eztirala nai du frogatu. Guztioi dakizutenez, itzaldi ortan eta bai beste zenbait idazlanetan ere, oso gogor, zorrotz eta erruki gabe salatzen ditu Altube jaunak euskal literaturan nabari diran akats audi eta makurrak. Erri-izkeratik urrunduta dabilen idatz-euskerak bat nai izan degu zabaldu, Euskalerri osoan sendo lur artuta dauden erderatiko itzak nai izan degu orpotik atera, galerazi, eta beren lekuak asmatutako itz berri batzuk sartu, itz jokatzea eta aditz jokatzea bera ere nai izan degu aldatu... Jokabide onekin zer irabazi degu? Idatz-euskerak ulerkaitz eta iguingarri biurtu, erriari bere izkuntza txarra dalko konplejua buruan sartu eta erderara iges egiteko gogoa eman, an ezpaitago orrelako katramillariak...

Euskaltzaindiak onarturik zeukan ortografia edo idazkera bera ere errezagotu egin bear litzakeala uste zuan Altube jaunak. Eta arrazoia: erriari oso zail eta aldapa piko egiten zitzaiolako euskal irakurgaiak idazkera orretan irakurtzea (2).

(1) «Izkuntz jakintzia», 48 or.

(2) *La Vida del Euskera*, p. 25.

III

ALTUBE JAUNAREN IRITZIAK

Euskal iztegiari buruz

Irugarren atal ontan iztegiari buruzko iritziak azaldu nai ditut. Eta ortarako, gorago aipatu dedan lan ura artuko det oinarritzat; oni jarraituko natzaio orpoz orpo. Egia esan, Altube-k toki askotan ikutzen du puntu au eta beti adirazten ditu iritzi berberak, sendo eta sakon bere gogamenean sustraituak zeuzkanak. Egiaren jabe dan adimenduaren tinkotasuna adirazten du betiere kontu ontan.

Baiña beste lanen artean, ba-du bat goitik beera gai oni eskeiñia: «Euskel Itz Barrijak. Eurok eraltzeko, erderaaak zetara lagun egin bear deuskuen». Eusko-Ikaskuntzak Gernikan 1922-gn. urtean egindako Biltzarrean irakurritako lana. Eta auxe artuko det nik emen iturri bezela.

Asiera-asieratik esaten digu Altube jaunak egi garratz bat: euskaldunok euskerarekiko lanetan beti geure buruz ari gerala, «izkuntz-jakintzari ezpalitz bezela». Ortik dator gero amaika alperriko edo kaltegarriko lanetan buruak nekatzea: adibidez, euskera goitik beera aldatu nai izatea, ta abar. Uste degu izkera guk nai degunera biurtu diteken gauza dala, baiña ori da larregi uste izatea. Izkuntzak dira diran bezelakoak, eta alaxe, diran bezela, ezagutu, artu eta maitatu bear ditugu.

Eta euskerari laguntasuna eman nai badiogu, ara zer egin bear degun gauza guztien gaiñetik: erabilli, etengabe aomiitan artu. «Atara aixetara geure izkera maitiau, erabilli beti ta beti, edonun ta edonorekin: emon orretaraxe bizija ta indarra» (1). «Beste asmokeri ta barrikerizko bideok, alperriko ta kaltegarri baiño eztira» (2).

Berrikeri oiei eskubide-antza emateko, ara zer aitzaki edo edergailu atera oi dan maiz: berrikeri ura eztala gerok asmatutakoa, ain tokitan edo ain denporatan erabilli zala edo erabiltzen dala edo erabilli zalako susmoa ba-dala, eta beraz ontzat artu bear dala.

Baiña ori ala balitz ere, emen makur aundi bat egin oi da: itzen zabalgoari ez begiratzea. Zer da *zabalgoa*? «Área de extensión de una palabra». Ba-dira itz batzuk Euskalerri osoan edo zati zabal samarrean erabiltzen diranak, maiz eta arrunt entzuten diranak, sendo sustraituak, osasun mardulez bizi diranak. Auek dira zabalgo aundiko itzak. Beste

(1) «Euskel Itz Barrijak», 79 orriald.

(2) «Euskel Itz Barrijak», 79 orriald.

batzuk, berriz, alako toki edo txoko batean iñoz jasotakoak. Zabalgorik txikiiena dutenak naiz audienna dutenak neurri batean ipintzea, garrantzi berdiñekotzat artza, ori da nasteetarako laguntasun ederra. Oker bide orekin geure izkera oni zenbatetaraiñoko kalteak erakartzen dizkiogun, gaitz da neurrtzen. Zeruetako edo aingeruen euskeraz amesetan ibiltzen ikasi eta lurreko au ezagutu ta ikasteko zaletasunik ez gogorik ez izatea: iñork (edo gutxik baiño ez) ulertu eziñezko euskeraz liburu eta idatz lanak egin eta onetara irakurlerik asko uxatu ta zalegetzea. «Bentan, euskeriak burua jasoteko dituan eragozpenai lagun egiteko, ezin zititekean gaur bide obarik autu» (1).

«Izkera gauzetaan zabalgo orreri bear dan lotsia ta garrantsija emoten ikasi ezpadaigu, eztogu sekula lan ganorazkorik egingo; eztogu euskeriau indartu ta goratzeko arloan aurrerapiderik lortuko» (2).

Izkera nai bezela aldatzeko gauza dala uste izanik, geure euskeria oni erdera usaiñik duten itz eta izkeraki guztiak kentzeko asmo —ustez— eder eta aberkoiaz ames egin degu (3). Erderatiko itzei neurriz kanpoko iguña artu diegu.

Erderatiko itzen etsaiak bi talde edo moltsoitan banatzen ditu Altube-k: 1. Sustraitijak (radicales, extremistas): erderatiko itzik bat ere ontzat eman nai ez dutenak; 2. Biguntxoagotijak (Moderados): Erderatiko itzak artu genitzakela diote auek, baiña euskeria bizian ikerpen berdiñekorik ezagutzen eztanean bakarrik.

Lenengoak zein oker dabiltsan frogatzeko, munduko izkuntza danei begiratu besterik eztago: izkuntza danak artu dituzte itzak kanpotik. Izkuntzalari guztiak ao batez esaten digute erderatiko itzok gorabera, iztegien arroztasuna gorabera, izkerak eztutela galtzen beren nortasunik.

Baiña auek alde batera utzirik, Altube-ren itzaldi osoa, edo geienabeintzat, zuzen zuzenean dijoa bigarren taldeko etsaiei erantzutera. Etsai biguntxoago auei, bada, esaten die Altube-k: zabalgo andiko itzik ezluketela baztartu bear. Eta arrazoia: izkuntzetan oso gutxitán aurkitzen dira ikerpen bateko, esangura berdin-berdiñeko itz bi. Erriak laister ezberdindu ta erabikotu oi ditu orretariko itzen ikerpenok. Adibidez, benetako euskaldunak arin asmatzen du *pixutsu* eta *astun* eztirala berdiñak. «Gorputz astuna» esaten degu gorputz-aldi txarra daukagula adierazteko; «gorputz pixutsua», berriz, esango degu benetako pixu andia duala adierazteko. «Pekatu astuna» erderazko «pecado grave» esateko ondo dago, baiña iñork ez luke esango «pekatu pixutsua». *Astun* itza

(1) «Euskel Itz Barrijak», 80 or.

(2) «Euskel Itz Barrijak», 80 or.

(3) «Euskel Itz Barrijak», 80 or.

arimako gauzetalako ere erabilli diteke; *pixutsu*, ez. Eta itz bi oekin geratzen dana, beste askorekin ere berdin jazotzen da. Iztegiaren zeaztasun eta aberastasun bide ugari ugaria da erderatiko itzok orrela ekarri oi duten ikurpen banantze edo erabikotze ori.

Gaiñera erderatiko itzen kontrako burrukan irabazi al izateko, gaiztasun berezi bereziak agertzen dira sarri. Ona emen gertakun batzuk.

I gertakuna. Erderatiko itzok maiz zabalgo andikoak izan oi dira eta sustraikide askodunak. Itz batek bere sustraiak, bere erpeak zenbat eta sakonago ta gogorrako errian sartuta dituan, ainbat gaitzago izango da orpotik atera ta bazterreraatzen. Bere kontrako alegiñak alper alperrikoak eta kaltegarriak izango dira. Lan orrekin idazleak zer irabazten dute? Irakurgaiak illundu ta zaingabetu, besterik ez. Adibidez, *santu* itza aipatzen du Altube-k. Oso zabaldua eta sustraikide askoduna: *santu-tasun*, *santutu*, *santulario*, *Aita Santu*, *santutxo*, ta abar. Eta berdin gertatzen da beste ainbat erderatiko itzez ere.

II gertakuna. Erderatiko itzaren ordezkotzat ipiñi nai deguna askotan esanguraz antzekoa baiña ezta izaten. Orretara bantzartu nai izan dira *pekatu*, *arima*, *Santu*, *fede*, *eletrika*, *dotriña* ta beste asko, zabalgo andikoak eta bear bearrezkoak zaizkigunak. Eta oien ordez erabilli ta sartu nai dira *Oben*, *Gogo*, *Guren*, *Siñiste*, *Tximista*, *Ikasbide* ta abar. Baiña erriarentzat *oben* eta *pekatu*, *arima* eta *gogo* eztira gauza berdiñak. Erderak ba-ditu *alma*, *espiritu*, *mente*, *ánimo* ta abar eta eztauka oietatik bat ere saltzeko. Eta gu, aberats panparroi bagiña bezela, asiko gera ba dauzkagun ondasun apurrak etxetik kanpora botatzen? Txirotasun eta atzerapide andia litzake orretariko itz bikook, bat bantzartuz, batetaratzea. Adibidez, J. J. Mogelen esakun bat aipatzen du Altubek: «Arimako pre-miñaak goguan ondo eukirik...» Arimaren ordez gogo esan bear bada, nola zuzendu bearko litzake esakun ori? Eta Aita Uriarteren beste bi esakun auek: «Pekatura obendu ta makurtua». «Jesusen obentasun onek...» Pekatu ta oben gauza bat eta berdiña badira, emen Aita Uriartek diona birao edo herejia bat litzake.

Beste ainbeste gertatzen da *siñiste* eta *fede* itzegin ere: eztira gauza bera. *Siñiste* edo *siñismen* erderazko «creencia» bezela da, eta *fede* erderazko «fe» bezela. «Fe» eta «creencia» antzekoak izango dira, baiña eztira gauza berdiñak eta bi bien bearrean gera. Dakizuten bezela, Azkue jaunak bere iztegitik kanpora utzi zuen *fede* itza, orren ordezkotzat garbia badegula ta. Altube-k, jakiña, ezin eman zezakean ontzat jokabide ori.

III gertakuna. Beste zerbait ere ba-dago. Ordezkotzat jarri nai ditugun itz garbiak sarri askotan gorputz txikikoak izan oi dirala, txatxa-

rrak, xumeak; erderatikoak, berriz, audi xamar eta soiñutsuak. Esate baterako, *kanpo* -ren ordez *at* erabilli nai degu. Baiña seguru asko *kanpo* aterako da garaile; besteak beste, gorputz geiago daukalako. Eta arrazoi orregatik beragatik eztu Altube-k uste *zin* eta *ler* euskal itzak *juramentu* eta *piñu* erderatiko itzei lekua kenduko dietenik.

IV gertakuna. Erderatiko itzak euskeratik botatzearrekin utsuneak gelditzen dira. Eta utsune oiek betetzeko, euskalari batzuk zera asmatu dute: sarritan euskal-itzak bi variante edo geiago izan oi dute, eta orduan utsunea nai dute estaldu forma bakoitzari bere esanai berezia ezarriaz. Adibidez, *ontzi* «vaso» izango litzake, *untzi* «barco», *esker* «izquierda», *Eskar* «gracia», ta abar. Baiña ori da aldakuntza txikiegiei ikerpen berezia eman nai izatea. Erriak eztu ori ontzat emango, eztuelako alde aundirik nabaritzen batetik bestera.

Ba-da alkarrakartze lege bat itzen artean. *Utxi* ta *itxi*-ren artean antz geiegi zegoelako eta nastea sortu zitekealako, erriak berak toki batzuetan *laga* artu zuen, *utzi* baztartuaz. *Irakatsi* «enseñar» eta *erakutsi* «mostrar» erriak naastu egiten ditu; berdin *jesarri* «sentarse» eta *jarri* «ponerse». Itz bi soiñuz antzeko diranean, batak bestea erakarri ta biak berdin geratzeko arriskuan izaten dira.

Eta ikusiak ikusi ezkero, auxe da Altube jaunak ateratzen duen ondorea: utzi ditzagula pakean erderatiko itzak, zabalgo aundikoak diranean beintzat. Jaun beraren itzakin bukatu nai det itzaldi orren lenengo atala: «Arindu daiguzan bada kanpotiko itzoen kontrako bekoki illunegijok: itxi daijogun, alegiñez, geure errijaren iztegi zabalgo andikoari bakean» (1).

Eta onekin eltzen dio bere itzaldiaren bigarren zatiari.

Erderatiko itz zabalgo aundikoak ontzat eman da gero ere, ba-ditu gure iztegiak bere utsuneak. Utsune oiek nola ornidu ta bete? Auxe da bigarren atalaren gaia.

Lendabizi, or degu gauza arrunt eta errikoen landa. Gauza oietarako erri euskerak uste dan baiño iztegi aberats, zeatz eta zabalgo aundiagokoa du. «Auxe, bene-benetan sinistuta diñogu, euskaldun lauai, erritarrai, sarri euren izketia entzuten pozik egon da gero» (2). Askotan geugan dago utsunea. Idazleok eztakigula euskera erriak bezin arin, txairo ta errez erabiltzen. «Gai arin eta errikoi orreetarako eztau bada euskal iztegijak utsunerik; utsuneok, geure ez-jakiñak erasortzen ditu. Errijarentzako idazten ditugun liburu, izparringi ta beste irakurgaijetan,

(1) «Euskel Itz Barrijak», 85 or.

(2) «Euskel Itz Barrijak», 85 or.

naiz berari zuzenduta jaurtitteko itzaldi ta sermoietan, ez geunke bada iñoz maixu-sundezko euskerarik erabilli bear: berari ikasitako ta berak aurrez darabilzan itz ugari, bizi, esanguratsu ta argijetatik iñora urten barik aurkitu geinkezan utsez ornidutakoa baiño» (1).

Baiña gai oietarako ezpada ere, agertzen zaizkio gure iztegiari, zoritzarrez, utsunerik asko, gai astun eta gaitzago diran beste batzuk azaldu bearrean aurkitzen danean.

Utsune auek zeintzuk ditugun obekiago edo zeatzago eragertzeko, izkuntzalariaiak irakasten diguten izkera-atalkatzeak egingo digu lagun.

Izkera bat mintzatzen duten gizonak, beren bizimodu, langintza, opizio, zeregin, zaletasun ta abar bidetzat artuta, pillo edo talde askotan berezi ditezke. Eta pillo bakoitzean bildu ditzakegun gizonak, beren alkar arteko izkera beraria izan oi dute, batez ere iztegiari dagokionez. Elizgizonak erlijioko autuetan, juezak auzzi ta epai arazoetan, filosofilarri jakitunak bere jakintzako gauza gureneta, amak bere aurriari zuzendu oi dizkion itz samur eta biotzetikoetan, ijituak beren satorkerietan, baserritarrauk bere baso, soro, landa, ta etxeako gauza ta arazo guztien izenak zeatz eta garbi izendatzeko dituanetan. Itz batez, langintza, jolasgintza, jakintza ta gizonaren beste ekinbide orok dute beren iztegi berarizkoa, ekinbide bakoitz orretan sartu ta oitutakoak baiño ondo ezagutzen ez tutena.

Iztegi auen zabalgoa gorako erakutsi degunez beste era batera neurtu bear da. Emen, izkera berarizkoetan, alegia, gauza bera izaten da lagun-talde bakoitzak baiño zeatz ezagutzen eztuana; ta gauzaren izena ere, lagun-talde orrezaz kanpora, gutxi entzuna izatea, ezta arritzekoa. Gauza ezaguna dan neurrian aren izena ezaguna danean, izen ori zabalgo osokoa dala esan genezake.

Lenengo klasetako izkera berarizkoak. Euskalerrian aspalditik bertokotuta ditugun erlijio, langintza, jolasgintza, dendaritza, etxe-arazo-gintza ta abarreri dagozkionak. Emen euskerak, andik edo emendik erasortutako itz ugari, zeatz eta zabalgo andikoak ditu, erriagan ondo sustraituak. Eztegu ba idazleok eskubiderik iztegi berarizko oiek aldatzeko. Arazo auetan ikasle izan bear degu eta ez maixu. Ikasi euskaldun lauak beren izkera berarizkoetan darabilten benetako zabalgodun iztegia eta idatzi ortiko itzok ardura barik. «Eztago munduon orretara idatzi daikegun euskeria txartzat emon legijan izkuntzalaririk: benetako euskeria dala autoritu ta egokijenentzat etsiko eztabenik» (2).

(1) «Euskel Itz Barrijak», 85 or.

(2) «Euskel Itz Barrijak», 87 or.

Eta gero beatzaz ukitzen du Altube-k gure artean nabari dan zulo lotsagarri bat. «Onetarako —dio— bear bearra dogu erri-itz-iztegi bera-rizko bat eraltzea; iztegi berarizko au Euskalerri osuon zabalgorik gei-jen daben itzak (erderatiko naiz euskeratiko) zeintzuk diran jakiteko asmoz egin bear da; ez itz garbijak bakarrik (edo erdi-bakarrik) pillo-katzeko asmoz, orain arte egin izan dan bezela» (1).

Orain arte egin izan dan bezela... Ziri au argi baiño argiago dago. Azkue-ren iztegian utsune edo akats ori nabaritzen zuan Altube-k. Erderatiko itz asko gelditu dira iztegi orretatik kanpora edo lotsagarrizko seiñale batekin daude an markatuak, naiz ta zabalgo aundikoak izan.

Bigarren Klasetako izkera berarizkoak. Atzerritik orain agertzen zaizkigun makiña, erreminta, jostailu, soiñeko ta komertziotako naiz artaz kanpoko beste tresna ta arazo guztiei dagozkionak.

Gauza auek mundu guztiko izkeretan egon oi dira erderatiko ize-nez jositakoak, eta eztago orren kontra iñundik iñora ere ezer egiterik. Atzerritar gauza oiek erritik errira igaro oi dira eta bakoitza bere jatorri erritik dakarren izenaz izendatu oi da. Azkenengo bitarteko edo dendariak izen orretxekin artu eta orrelaxe ezagutu arazi ta saldu ere egiten dituzte gauzok. Gauza ezagutzen dijoan neurrian berean. jatorritiko arrotz izena ere zabaltzen eta sustraitzen doa erririk erri; ta itzok bein sustraitu ezkerro, joan zan garbiak jartzeko era ta ordua. Bearbada izkelzain eta idazle garbizaleak dira, sarri, orrelako gauza berri ta beren arrotz izenak ezagutzera beranduen eltzen diranak. Ameskeri parregarria litzake, berriz, atzerri-itzok sustraitu eztitezan, arako muga-ate edo adua-na antzeko gauza bat imini nai izatea. Aizeari ateak imintzea bezelatsu.

Emen egin diteken gauza bakarra au da: arrotz-itzok euskaldun jatorren belarri ta agoetarako egokitua ta samurtu, erriak berak zaindu oi dituan fonetika-lege ta jokerai jarraituz.

Arrotz-itzok euskeratzeko gaur bizia duten legerik ezagunen eta erri-koienak, ona emen zeintzuk diran:

1. Espaiñeraz *r* letraz asten diran itzei euskerak *e*- letra jartzen die aurretik. *Errenta, erramu, Erroma*.
2. Espaiñeraz *d* ala *r* letraz bukatzen diran izenei, euskerak *-e* ezar-tzen die atzetik. *Mezede, abade, kolore, umore*.
3. Espaiñeraz *l*, *r* ala *n* letraren urrengo *s* ala *z* datorrenean, euske-rak azkenengo biok *ts* ta *tz* biurtzen ditu. *Poltsa, altzau, bertso, pentsatu, dantza*.

(1) «Euskel Itz Barrijak», 87 or.

4. Espaiñeraz *-on* bukaera duten itzak, euskeraratzean bukaera ori *-oi* egiten dute. *Jaboi*, *kordoi*, *algadoi*, *orfeoi*, *Mondragoi*. Gernikako emakume jostunak erabiltzen duten itz polit bat ere aipatzen du emen Altube-k: *aldegoi*; eta erderaz aritzen diranean, «aldegón»: «Ese vestido tiene un gran aldegón».

Baiña erderazko *-on* orrek aurretik *ni*, *ci*, *gi* ala *si* balerama, orduan azkeneko *on* orren lekuau euskerak *-o* utsik ipiñi oi du (bizkaieraz *-ño*). *Komunio*, *orazio*, *okasio*, *erlijio*.

5. Espaiñeraz *o* letraz amaitzen diran itzei euskerak azken letra ori *u* -tan biurtzen die. *Gobernu*, *bixigu*, *pixu*.

6. Espaiñeraz *i* letraren urengoa *l* ala *n* datorrenean, euskerak *ll* ta *ñ* -tan biurtzen ditu azkenengo biok. *Illara*, *eskilloi*, *makiña*, *piñu*.

7. Espaiñeraz *-ar* bukaera duten aditzak, euskerak *-atu* -kin azkentzen ditu (bizkaieraz *-au*.) *Kontatu*, *ernegatu*, *errebatu*. Espaiñeraz *-er* ala *-ir* bukaera dutenak, euskeraz *-itu* (bizkaieraz *-idu*) egiten dute. *Mo-bitu*, *konbentxitu*, *prijitu*, *sentitu*.

Lege auezaz gaiñera ba-dira beste aldakuntza asko, erriak arrotzitzak euskerazko biurtukeran egiten dituenak, baiña lege-pean ezartzen eztira erre札ak. Idazleak aldakuntza auei kasu egin bear die, itzei euskal kolore berezia emateko.

Irugarraren klasetako izkera berarizkoak. Erritar arazoez goitikoak; goi-jakintzai dagozkionak.

Ederki dio Altube jaunak barruti ontan nabari zaizkiola euskerari utsunerik aundienak.

Jakintza-iztegiak zabalgo gutxikoak dira edonun. Gizon jakitunak baiño eztituzte itz oek zeatz ezagutzen, eta jakitunak gutxi izan oi dira erri hakoitzean. Baiña mundu guztiko jakintsuak artu emanetan dira elkarrekin eta oroen arteko alkartasunari eskerrak jakintza etengabe dijoa aurrerantz. Batasun edo alkartasun orren bearrez, grezitarra eta gero latiña izan dira gizaldi luzeetan zear, jakintsuen izkera bakarrak. Baiña jakintzetarako latiña bakarrik erabiltze ori bertanbera utzi zanetik, gauzak beste modu batera atontzen dira. Orain jakintzetarako latin eta griegotiko sustraietik iztegia eratzen da eta berau Europako alderdi onetako izkera orok artu dute, eta orrela erri askotako jakitunen alkar aitzea ederki erreztutzen dalarik.

Or degu ingelesa. Ezta latiñetiko izkera, ba-du gaiñera itz-alkartze bidez itz berriak eratzeko erreztasuna, baiña ala ta guztiz ere iguin gabe onartzen ditu latin eta griegotiko itzok, euskaldunoi ikaspide ederra ematen digula.

«Europa alderdi onetan euskaldunok geu bakarrik batasun orretatik kanpora gelditzea, eztirudi zentzunezko ta onuratsu litzakigunik. Bestetara egin bear geunkeala deritxogu: geuretzakotu guk ere, jakintza-iztegiori, itzai euskera-antza emoteko gorago aittatu dittugun aldakuntza-legeak bear danean ezarririk» (1).

Gero alemanaren jokabidea ere aipatzen du. Alemana bere bidetik joan oi da sarritan, jakintza-itzak bere sustraietatik atereaz (ez beti, ordea, berak ere latin eta griegotiko itzak erabiltzen ditu-ta). Baiña gogoan euki bear da alemanak erri audi bat osatzen dutela (75 milloez gora dira), Europaren erdi-erdian jarriak daudela eta eslabitar errien ondoan. Euskaldunentzat, berriz, askozaz egokiago da bakar-bide ori utzi eta ingelesaren erari lotzea. Arrazoia: euskaldunok oso gutxi geralako; jakintza asmatzen dituen gauza guztiei izen berriak jartzea eta izen oiei izerdia ematea oso zail izango zaigulako; alderdi guztietaik bestetara jokatzen duten erriez inguraturik bizi geralako, eta azkenik, bakar bide orrekin jakintza lana asko zaitzen dalako.

Ingelesa jartzen digu ba Altube-k guretzat eredu bezela. Ark onartzen dituen latin eta griegotiko itzak guk ere kezka gabe onartu bear genituzkeala uste du.

Aitorzen du Altube jaunak orain arte eztegula ori egin. Alemana bera baiño ere urrunago joan gera bakar bide ortan. Eta au erakusteko, olako kultur-itzen zerrenda bat eskeintzen digu. Gaztelaniaz, frantsesez, ingelesez ta alemanez berdintsu esaten dira; gure euskera gaixo au bakarrik erabilli nai degu bakar bidetik, alkartasun onetatik igeska. Ikus *Barómetro, Academia, Anarquismo...* (2).

Alementarrooi izkuntzalari askok bota oi diete arpegitara beren izkerazko bakar bide zaletasuna, larregikoa dala ta. Bada, guri, euskaldunoi, eztakit zer esan lezaiguketen!...

Eztezagun iztegi eraltze lana jolaspidetzat artu! Bakar bide ori artea iñioizko kaltegiñena oraintxe litzaiguke. Munduon gauzak daramaten bide erari begiratu ezkero, bear bearreko izango da (A. Meillet jakintunak iragartzen duan bezela) mundu-erri-arteko izkera orokar laguntzaille bat: jakintzetarako batez ere. Izkera orokar orren iztegia, berriz, latin eta griegotiko sustraiez eraldua izango da (3).

Arazo larri onetan maitekeriak alde bat utzi bear dira.

Jakintza-iztegien artean ba-dira oraindik iztegi bereziagoak. Kimika, Botanika, Zoolojia...: jakintza oietako bakoitzak ba-du beraea. Egunero

(1) «Euskel Itz Barrijak», 89 or.

(2) «Euskel Itz Barrijak», 90 or.

(3) «Euskel Itz Barrijak», 91 or.

estalgetzen dituzte jakintsuak izen berria bear duten gauzak, eta gauza oei estalgetzailleak ezarri oi dizkienetan izenak ontzat artu oi dira munduko jakintsuen artean. Baiña oso osorik, ezertxo ere aldatu gabe. Guk ere, jakiña, iguin gabe egin dezakegu ori; eta gauza orrek euskeraz izen errikoia duanean, eta egoki danean, bestearen alboan ipiñi izen ori. Gaiñera izen jakitunok eztira gutxitan baiño erriratzen.

Laugarren klasetako izkera berarizkoa. Literatura-izkera.

Literatura izkera, bene benetako berarizkoa da. Literatulariak joke-ra berezia agertzen dute izkera osoa aberastasun eta edertasun bidetik al dan geiena beti aurrera eramateko. Izkera zeatztu, zuzendu, aberastu eta argitu: lan ontan diardu literatulariak. Baiña lan ori erri-izkeratik larrregi irten gabe egin bear du; bestela, erri-izkeratik geiegi aldendutzen bada, eztu onen gaiñean bat ere eragite indarrik izango. Literaturak izkerarentzat imanak galtzaiduarentzat bezela du erakartze ta beraganatze indarra, baiña ortarako bata besteagandik gertu xamar egon bear dute.

Izteria aberastutzetan lanean asko egin dezake literatulariak; baiña ortarako, erriak ia elduan dituan fratuak eratxi ta agertu baiño besterik eztu egin bear. Orrela lortutako itzok denporaz errikoi egin oi dira, eta ala, erria, literatularia ta denpora lagun dirala (eta ez bestela) aberastu oi dira iztegiak.

Orregatik euskaldun literatulariak erri-izkera lenengo, dan bezela, baiña sakon, zabal eta zeatz ezagutu bear du. «Euskaldunok —dio Altube-k— eztogu, ikaspidetzat, beste erri askok dabeeen bezela, aintxiñatiko literatura benetakorik; eztogu aukeran, erri izkeria baiño, ta beronen iztegia artu bear oin bakartzat» (1).

«Erri euskeriaren iztegi garbi naiz erderatikoa euron zabalgoaren aunditasun edo txikitasuna, guztija asmau edo sentidu bear dau argi literatulariak bere belarri, gogo, adiñ ta bijotzian; bestela bere idatz lanok eztagikee errijaren gain ezetariko erakarte indarrik, eragite indarrik» (2).

Literatura bidez sortutako itz berriak lurra ar dezaten kondizio batzuk ere bear izaten dira: 1. Itz berriaren bear izana benetazkoa izan dedilla; itz berri ori eztedilla izan lendik ondo sustraituta bizi danaren ikurpen berdiñekoa; 2. Itz berria eratzeko aukeratu diran gaiak zabalgo aundikoak izan ditezela; 3. Gai oiek argi agiri ditezela eratu degun itz berriagan. Gero, errikoi biurtzen danean, erriak berak aldatu ta laburtuko du bearbada, baiño jaio berri degunean, sustraitu arte, garbi agiri bear ditu bere atalkiñak.

(1) «Euskel Itz Barrijak», 91 or.

(2) «Euskel Itz Barrijak», 91 or.

Eta erderatiko itzak ordeztutzen ibilli bearrean, billatu ditzagun esangai berriak, irudigai berriak, gogogai,asmogai ta argigai berriak (sarri beste izkeretan eztiran bezelako itz bereziak). Zabalgork gabeko itz garbiz iztegia betetze utsez, ezta lortzen izkeraren aberastasuna.

Bukatzeko. Gure eginbearrak dira: bata, euskerak orain duan aberastasunari eutsi; bestea, gaur eguneko bizitza berritar onen aurrerakuntzetarako gaitasuna lortu arte, euskal iztegi ori aberastu ta zeaztu. Eginean bi eginbide auek batetara datoz.

Bere itzaldi luzean zear, euskerak gaitasun ori nola lortu dezakean erakutsi nai izan digu Altube jaunak. Eta berak dionez, beste izkerak zer egin duten eta zerk mesede egin dien otz otsez azterkatzeak «eroan gaitu eretxi ori bidezkotzat artzera». Euskeraren garaipena —dio— eztai gauza gaitza alde onetatik.

Baiña lan oiek guk betetzearekin eztago dana egiña, ori ezta aski, «currik emon ere» (1). Gure izkerak berantz egin barik gorantz egin dezan, goi-sundez, aundiaki-sundez inguratu ta ezkotuta agertu bear du, ta ori euskotar aberats, jakitun eta aundiakiak eman lezaiokete. Zoritzarrrez, euskotar aundiakiak orretan erriari ikaspide txarra eman oi diote, eta erri lauak aundiakien gauzak antzeztu nairik, berak ere zokondoratu egiten du euskera. Au da gure gaitzik txarrena. Gaitz onen kontra ezin gauza aundirik lortu, ez gure idazlarien alegiñak, ez izkera zaiñen ekiñak. Erriaren jokera edo jauskera nagusi, orokar eta zabalen kontra, lagun gutxi batzuen lanak eztute erasote indarrik... (2).

Puntuon irakurri ditugun orri auek ia itzez itz aldatuak daude Altube jaunak. Gernika-ko batzarrean egindako itzalditik. Eztira, ba, era-kutsiok oraingoak. Orain dala berrogei urte an Gernika-n emanak bai-zik. Baiña beren gaurkotasun oso-osoak gordetzen dute. Nik esango nuke ordukoak baiño gaurkoak diruditela geiago. Buru otz eta argiz, jakintzak eman oi duen zentzu eta neurriaz, zeiñen tajuz eta egoki ikusi duen euskerari dagokion jokabide zuzena! Euskeran sustraiturik eta osasun sendoz bizi diran itz guztiak, pakean utzi, erderatikoak izan ez izan. Au baita izkuntza danetan gordetzen dan lege edo neurria. Beraz guztiz da zillegi itzok gure idazkietan erabiltzea, geure-geureak ditugulako, etxeko biurtuak.

Badakizute nola Euskaltzaindiak 1959-gn. urtean agiri bat eman zuen euskal itzei buruz (3). Agiri orren zabaldu berrian izan nintzan ni Gernika-n Altube jaunarekin, eta auxe esan zidan: Ni erabat nago agiri

(1) «Euskel Itz Barrijak», 92 or.

(2) «Euskel Itz Barrijak», 93 or.

(3) Ikus *Euskera*, 1959, 214 or.

orrek dionarekin, ori da nik beti irakatsi dedana; eta ez nik, izkuntza maisu guztiak ere orixe irakasten dute... Gorago irakurri degunetik agiri da zeiñen argi irakatsi zuen Altube-k ainbat urte lenago, gero Euskalzaindiak erabaki duena. Euskeran sustraituta ta osasun sendoz ta zabalgo aundiz bizi diran erderatiko itzak, euskal itzak dira, besteak bezelaxe, eta guztiz da zillegi oiek gure iztegian sartzea eta euskeraz erabiltzea.

Orain Kontzilio giroan bizi geran ezkero, zillegi izan bekit Kontzilio batetako gertakari bat aipatzea. Trento-ko Kontzilioan batzarkideak jarri ziran puntu garratzu erabakitzera: egia Jainkotiarra ia nundik artu bear zituen Elizak. Eta Trento-ko Batzar orrek erabaki zuen naiz Iskribu Santuetan naiz eskuz esku eldu zaigun Tradizioan dauden egiak *pari pietatis affectu ac reverentia suscipit et veneratur* (D 783). Nachianti jaunak, Chioggia-ko Apezpikuak, etzuen eskandalu makala artu, alajaiña, ori entzutean. Zer? Mailla berdinéan jarri Iskribu Santuak eta Tradizioa? Bai, jaunak, bai. Eta itz kontu ontan ere Euskalzaindiak balio berdinia ematen die euskal itz garbiei eta erderatikoei, baldin sendo sustraituta eta zabalgo aundiz gure izkuntzan bizi badira. *Parí pietatis affectu ac reverentia suscipit et veneratur*. Eta Nachianti jaunaren bezelako eskandalu eta soiñeko urratzeak bukatu bitez, garaia ere ba-da onezkerro ta.

Baiña erakutsi ain argiok, gramatika eta izkuntz jakintzarekin ain sendoturik datoztenok, etziran orduan geienen gogoko. Eta Euskalzaindian bertan ere denak etziran iritzi ortakoak. Azkue bera ere ez, ez Olabide eta ez Eleizalde ere. Eta atzerapen orrekin eterri dira gure iztegielanok. Zenbat alper lan ezta egin erderatiko itz zabalgo aundikoak, erderatikoak dirala ta beste gabe, baztertu naiez, eta oien lekuan beste batzuk —garbiak edo garbitzakotzat dauzkagunak, baiña zabalgo txikikoak eta osasun makalez bizi diranak— sarrarazten! Zenbat neste eta oker aditze, maisu jakintsuaren erakutsiak aintzat artu nai izan eztiralako!

Gaiñerakoan, itz berrien guztiz etsaia ere ezta Altube jauna. Benetazko aberastasun bat dakarrenean batez ere, prest dago bera orrelako itz bat onartzera. Adibidez, gaztelaniazko «cielo» esateko or degu zero euskal itza; au ezin diteke iñola ere hantzartu. Baiña gaztelaniak ba-du gaiñera «empíreo» itza, eta guk ere orrelako ikurpen edo matiz bereziakin erabilli dezakegu *donoki* itz berria. *Donoki* ezletorke orduan zero -ren lekua betetzena, beste ikurpen berezi batekin gantzutua lego ke. «Pecado» esateko, or degu *peku*, baztertu eziñekoa; baiña *oben* ere erabilli diteke. erderazko «delito» edo orren antzeko zerbait adierazteko. «Maestro» esateko, or degu *maisu*; baiño *irakasle* ere ondo baiño obeto datorkigu erderazko «catedrático, profesor» ta abar itzultzeko. Eta berdin gertatzen

da *juez* eta *epaikari*-rekin, *eskola* eta *ikastola*-rekin, *konfesatu* eta *aitor-tu*-rekin, *mundu* eta *ludi*-rekin, *pagatu* eta *ordaindu*-rekin (1).

Or ditugu onako iru itz auek ere: *liburu*, *gutun*, *idazti* edo *izti*. Erderazko «libro» esateko, *liburu* erabillio bear da (au baita edatuena ta ezagunena); baiña *gutun* ere erabilli diteke «boletín» edo orrelako zerbait adierazteko; *idazti* edo *izti*, berriz, «tratado» edo jakitun usaiñeko gauzentzat egoki egokia litzake (2).

Aritmetika eta *Matemática* ere artu bearrezkoak dira, noski; baiña *zenbakizti* ere onart diteke, ez aiek duten ikerpen berberarekin, «contabilidad» edo olako zerbait adierazteko baizik. «Lo ilegítimo en todo género de literatura es (queremos recalcar bien este concepto) la sustitución, o mejor dicho, la eliminación de palabras difundidas y arraigadas, sin más razón que la de su origen» (3). Eta adibidezat dakar *kolorre* itzarekin egin nai izan dena, aren ordez *margo* sartu naiez. «Es necesario convenir que no es posible discurrir nada más eficaz para llevar al euskera del pueblo al descrédito y a la ruina» (4).

Daukaguna gorde arduraz eta maitekiro. Ez gera orren aberatsak etxeko ondasunak leiotik kanpora botatzen asteko ta. Eta ondasun oiek gordeaz gaiñera, iztegia aberastu, bear ditugun itzak etxeratuaz. Ortarako ikusi degu zein dan Altube-ren ustez biderik egokiena: jakintza eta kultur-arazoetan ingelesak erakusten digun bideari lotzea, latin eta griegotiko itzak onartuaz, gure inguruko izkuntzak egin oi duten antzera (5).

Itz bi edo iru elkartuz beste berri bat sortzea, edo euskal sustrai batetik atzizki bidez itz berriak eratzea, ori ere eztu berak txartzat ematen, bide ori eztu orobat baztartzen, baiña geienetan ingelesaren jokabidea gomendatzen du euskerarentzat.

(1) *La Vida del Euskera*, p. 40.

(2) «Izkuntz jakintzia»; *Euskera* I, 2 zenb., 53 or.

(3) *La Vida del Euskera*, p. 41.

(4) *La Vida del Euskera*, p. 39.

(5) Eta ez gure ingurukoak bakarrik. Orain dala bizpairu urte *La Gaceta del Norte* egunkarian irakurri nuan nola arbitrar izkuntza lan ori berori egiten dabilen. «Arabización gramatical. El Cairo. Los expertos de la República Árabe Unida han arabizado en el curso de los doce últimos meses 24.600 términos técnicos franceses, italianos, ingleses o de origen latino y griego a fin de unificar el vocabulario nuevo entre las dos provincias de la R. A. U., según anuncia la prensa egipcia. Este trabajo ha costado 70.000 libras egipcias, o sea, 2,8 libras por palabra y proseguirá durante cuatro años. Son los términos geológicos los que han sido primero objeto de los trabajos, así como términos zoológicos (4.500 palabras), químicos (4.750), físicos (3.800) y botánicos (3.500). Quince nuevos manuales, utilizando exclusivamente los nuevos términos árabes, han sido confeccionados por los cuidados de las cinco Universidades de la República Árabe Unida.»

«Krutwig eta zu esaten ari zeraten gauzeten nik eztet ezer beririk aurkitzen. Euskerak kultur-itzak griego eta latiñetik artu bear lituzkeala, ta abar: aspaldidanik esan nituen nik oiek danak». Au ere bota zidan Altube jaunak iñioiz; eta egia. Nik aitortu bear det orduan eznuela Altube-ren itzaldi au ezagutzen, baiña orain, arretaz aztertu dedanean, leialtasun osoz ematen diot arrazoia. Izan ere Altube jaunak 1922-gn. urtean esan zituen oiek danak, nai litzakean argitasunik eta zeaztasunik aundienaz, bizkaiera jator eta txukun batean. Nori berea.

Jokabide au —kultur itzen billa griego eta latiñetiko itzetara jo-tzea— egiñean ere zabaldu da pixka bat egungo idazleetan. Eta nere ustez ba-da bat ori oso egoki, arau jakin batzuen bidez eta euskal arima batere mindu gabe, egiten dakiana: Jon Mirande, prosaz idazten duanean. *Egan*-en agertu dituen lanei begiratu besterik eztago. Kultur eta jakintza-gaiak darabilzkianean, ba-du prosa bat gai oietan bear dan bezelakoa, otza, zeatza, normalizatua, lapurtar klasikoa oiñarritzat arturik. Au litzake trenbide zabaleko euskara, dialektuetako trenbide estuen gaiñetik sortu bear genukeana.

Dana dala eta ikusi danez, gure Altube-k jakin zuen gure izkuntza-ren auzia bear dan oztasunarekin azterzen.

Bearbada gure literatura zaarrari etzion eman zor zaion aiñako ajola. Aurreko orrietai aipatu det aren esakun bat, nik ziñatuko eznukeana.

Beste sail batzuetan ere lan arrigarria burutu zuen Altube jaunak. Euskal joskeraren eta euskal azentuaren barrutian, alegia. Baiña emen iztegiaz ari gera eta eztet beste lan oitan sartzeko asmorik.

Auxe bakarrik esango det: oso zorrotza zala Altube jauna joskerakontuan. Iztegian bezin zabala, joskera-arazoetan estua zan eta ertsia.

Bein arpegitara jaurti nion gure Ordenako idazle bikain batek esaten duana: Altube jaunak itzen purismua kendu digu, eta gero beste purismu bat berak sartu digu: joskeraren purismua. Eta bata ezpada onartzeko, bestea zergatik onartu bear degu?... Uste det etziola atsegin geiegi egin ateraldi onek. Baiña joskera-kontuak eztira batzar onetakoak:

Bukatzeko: gidari seguru bat, ao betezko maisu osoa, irizpide zuur zuzenen emale, orra zer degun Altube jauna. Ildo bat urratu eta zabaldu digu. Iztegi saillean iñork ez bezela erakutsi du euskerari dagokion bidea.

Arantzazu, 1963-IX-30

Fr. Luis Villasante, O. F. M.

GURE AMA EUSKERAREN ALDE LAU IRITZI

Don Carlos Santa María, jaun agurgarriak, Donostiako Zeruko Argia'n esan duanez ba'da jaun bat gure Ama Euskerari amabost urteko bizia bakarrik eman diona. Ariñ ibilli bearrean gera ba Ama au maite degun euskaldun guziok berari bizia luzatu nai ba'diogu.

Berrogei urte baño geyago dira Unamuno jaunak esan zigula eleiz-kizun eder batzuek antolatzeko («funerales de 1.ª clase» esan zuela uste det) illobi bikaiñ bat gertatzeko itzal aundiz eta irabazia zuan begiramenduz lurperatzeko, laister ill bear zuala euskerak eta.

Baña guk, Unamuno'ren esanari jaramonik egiñ gabe, gauzak batkoz-bestera egiten asi gera: Illobia gertatzeari utzi alde batera, eta Ama Euskeraren berjaiotza antolatzen ari gera, alegiñean. Eta begira, ez detala Euskeraren berbikundea esaten berjayotzea baizik.

Ez dago munduan ondo jayotako pertsonik, norbere Amaren al-tzoan ikasitako mintzoa maite ez duanik. Itz bakoitzak oroitzen baitio beragaitik bizia pozik emango zuan andre ura!!

Don Carlos Santa María'ren lan au irakurri nuanean, bereala egiñ nuana izan zan Arrate'ko Amaren Irratian, gauza bera irakurtzea, bear bada ni bezela beste batzuek ere mogituko ziralakoan, eta gero Euskeraren alde nere lau iritzi abek idaztia, emen irakurtzeko.

Lau iritzi dakarzkit, euskerari ene ustez asko lagunduko diotenak.

Lenengoa: Bizkai eta Gipuzkoa guztiko errietañ, urteoro, Euskeraz idazten eta irakurten dakiñ umeen artean sarketa bat egitea. Ez det uste Euskal-Erriko Ayuntamentuak, orretarako bear diran iru edo lau mila peseta ukatuko lituzkienik. Gañera, errietako pestetan, sarketa ori, beste gauza bat geyago izango litzake. Eta geroago ta arreta aundiagoa jendeak artuko leukena, gaur bertsolariekiñ gertatzen dan bezela.

Ama Euskera ikastoletan sartu eziñ degun bitartean, umeak ikastoletatik at irakurten eta idazten ikasten ba'dute gure izkuntzak aurrera-kuntza aundiaga egiñgo du. Erriak, euskeraz itz egiten duan erri guztiak, Euskeraz irakurten eta idazten jakiñ bear du Euskera biziko ba'da.

Bigarrena: Bear-bearreko beste gauza bat degu, umeentzat Euskeraz ipui politt batzuek, irratietatik esateko gertatzea.

Euskaldun ume guziak, gaur *Caperucita Roja* ta *La Cabra y los siete cabritos* eta entzuten egoten diran ume guziak, lilluraturik gindukez Euskeraz esango ba'lizkioez. Ez det esan nai ipui abek berak euskeratuta, *Caperucita Roja* ta abek buruz dakizkite. Beste batzuek esan nai det euskaldun umeentzat egiñak *ad hoc*, eurentzat egiñak.

Irugarrena: Au ere umeentzat.

Beste leku batzuetan bezela gure Euskal-Errian ere, ba'degu oitura berri bat. Umeak lenengo Jaunartzea duten egunean Irratietatik, zorio-nak emateko abesti bat kantatzea. Mayatzaren lenengo egunetatik, garagarrillaren azkenengo egunak bitartean Bilbao, Donosti, Arrate ta Loyola'ko irratia, milla bider abestu dute *La Primera Comunión por Paco Romero*.

Bergara'n, Amezketa baserriko Juanatxo'ri, bere lenengo Jaunartzean.

Askisu'n Zabalaga baserriko Joxe Mari'ri bere lenengo Jaunartzean.

Elgoibar'ko, Zumaya'ko, Ispaster'ko, Mungia'ko ta Euskal-Erri guztik umeeri Paco Romero'n abesti ori eskeintzen diote.

Ni negarrari eutsi ezinik egoten naiz, gauza abek irratian entzuten ditudanean. Ba'dirudi euskaldunok ez degula ez erlijiorik ez eleiz abestirik ez umeen psikolojiaren berrikirik ez zentzunik...

Oar bat. Ez det abesti orren aurka ezer esan nai, ez eta ere emen gauden iñor minberatu nai. Abesti ori Andaluzia'ko umeentzat ondo bilitzen det. Baña... Larrabetzu, Oyartzun eta Ondarrukoentzat...

Bear-bearrekoa deritzat bada beste abesti batzuek, egun orretarako *ad hoc* egiñak. Ba'ditugu olerkariak, baita ere musikalariak Jaunari es-kerrak ugari Euskal-Errian. Ez al dezute iñoz entzun zeuen eleiza nagusian Jaunartze audiak diranean abesti ukigarri au?

«Ostian bizi zera
Gau ta egun nigaitik...?»

Edo beste au:

«Or zaude Jesus aldarean
Gorde nai zaitut biotzean?»

Edo ta:

«Intzik ez dutenean
Loretxoak
Laister gelditzen dira
Igartuak...»

Aiñ samurrik, aiñ geureak eta aiñ egokiak.

Berdiñ diot lenengo seme-alabatxoen bateorako. Egun orretarako ere sartu zaigu bada Paco Romero gure irratietan.

Laugarrena: Beste oitura berri bat ere ba'degu irratietan. Ezkontza egunetan ezkongayari, disco baten bitartez zorionak opatzea. Askok euskerazko diskoa opatzentz dizkiote, baña beste askok erderaz. Eta zelako abestiak!!! Arrateko Ama'ren irratian, lengo egun baten, euskeraz esan zuten nori eskeintzen zioten diskoa, nork eskeintzen zuan eta zergaitik. Biaramonean ezkontzen ziralako alegia. Aurretik euskera aiñ jatorki zetorren ezkero, poztu nintzan, eta uste izan nuan euskerazko abesti eder bat entzungo nuala. Ainbeste ta ainbeste abesti eder, maitetasunari dagozkion abesti xamur egokiak ditugu bada euskeraz!!! Baña, bai zera!!

La Virgen no quiso que yo fuera matao... eta ortik aurrera.

Euskal-Erriko ezkongayak, abesti abekaz euren ezkontzak jaitu nai dituztela ikusirik, esaten det nere baitan: Ez ote dauka arrazoia, Euskerari amabost urteko bizia eman dion jaun orrek?

Nai-ta-naiezkoa degu bada, euskaldun ezkonberrientzat, berarizko abesti eder bat disco batean egitea. Letra atera liteke Lizardi audiaren olerkietatik edo Lauaxeta'renetatik, edo bizi diran ainbeste olerkari onetatik.

Zer ederra izango litzakean euskaldun bikote denari, euren ezkontza egunean onelako disco eder bat irratietan ipintzea!!! *Marcha nupcial de Mendelsson* beziñ ezaguna izatera eldu arteraño.

Nere lau iritzi abek Euskaltzaindiak ontzat artzen ba'ditu, Euskal-Erriko Udaletxe guztieta (Euskeraz itz egiten dan guztieta beintzat) zuzendu bear luke idatziz, erriko pestetan, lenengo iritzian esan detan bezela, ume euskaldunen artean sarketa oyek egiteko eskatuaz. Errietako Ayuntamentuak, begi onez artuko dute, ondo eta onez-onean egindako eskabide au, eta gañera Euskaltzaindia eskertu egingo dute eurakiñ oroitu dalako eta aintzat artu ditualako.

Disko berri batzuek egiñ bear dira, gutxienez sei bat umeen ipuien-tzat, bat umeen lenengo jaunartze egunerako, bat lenengo seme-alabatxoen bateorako eta beste bat edo geyago ezkontza egunetarako. Disko oyetarako gayak erraz batu gentzakezala uste det. Ni neuk ipui batzuek egingo nituzke pozik, beste askok ere egin lezazke eta Euskaltzaindiak aukeratu ditzala onenak, ez mintzoari buruz bakarrik, baita musikari buruz ere eta Pedagogiari buruz batez ere.

Eta onela Dn. Carlos Santa María jaunak, asieran aipatu detan lan orretan dion bezela: egiñ eta egiñ; ekiñ eta jarrai egiten ba'degu euskeria biziko da.

AZKUE JAUNAREN IZTEGIA OSATZEKO, NAPARROAKO LEITZE-N BILDUTAKO ITZ-BILDUMA

Jaun andreak:

Zeruko argia-n irakurrik jakin nuen Euskaltzaindiak Arantza-zu-n batzar bat eratzen zuela. Izamen ziren izketaldien gaia: «Euskal-iztegia eta gaur eguneko bearrak».

Duela denbora franko ba-nuen eskuartean lan txiki bat: Leitzeko errian egun guziz edozeinek ibiltzen dituen eta Azkue jaunaren iztegian ez dauden itzak biltzea.

Egokiera ederra Arantzazuko batzar au, nere lantxoa lenbaileen bukatzeako eta Euskal-iztegia osatzeko zerbait balio ba-du, zuen aurrean irakurtzeko.

Baño leenik oar zenbait egin nai nuke. Leitzeko itz-bilduma ontan orotariko itzak ba-dira: 1) Azkue jaunaren iztegian ez daudenak. 2) Daudenak, baño beste esanera batekin. 3) Esanera ber-beraikin baño al-dakuntza edo variante bezela. 4) Sortzez, euskera garbia direnak. 5) Erderatik artuak izanik ere, euskal usua darietenak; erriak, noiznai erabilliaz, mami berezi batez jantzi baititu.

Eztut betarik aski izan bildutako langai guzia bear bezela aztertzeko. Batzarre ontarako tarrapataka bukatu dedana, irakurriko dut.

Eta gure euskal-iztegi berria osatzeko on ba-da, ongi baño obekigo.

ABAR. Pródigo. Malgastador de dinero. *Gizon abarra da ori.*

ABAZABAL. Bostezo.

ABAZABALKA. Bostezando.

ABIDURI. (Azk. ABIADURA.) Velocidad. *Abiduri gaitze deamaki.*

ABODO. Adobe. *Txerri puskak abodoan yarri ditugu.*

ADABAKITU. Remendar. *Atorra adabakitzten ari naiz.*

ADAKITU. Hacer leña matacán de ramas gruesas. *Pago adarrak adakittu ditut.*

ADIKE. (De ADI, «grito».) Aullando, gimiendo. Se aplica al aullido de perro solamente. *Zakurra adike dago.*

ADINDU. Entrar en años. *Adindu ondoan, basoan lan eitteea, triste da.*

ADINGABE. Se dice del que no tiene edad suficiente para algo. *Mendi lanerako, oraindik adin gabea da aur ori.*

AIENDU. Brotárselle los pámpanos. *Banabarrik aiendu dire. Arbatu bearrak daude.*

AIZE EROA. Viento huracanado.

AIZEAK SALDU. Pasar apuros. *Azkeneko gerraten aizeak saldu nittun.*

AIZEAK SALDUAZI. Hacerle pasar apuros. *Azkeneko gerraten aizeak salduazi zizkidaten.*

AJE. Enfermedad interior. Tisis.

AJETU. Enfermarse interíormente. Ponerse tuberculoso.

AKALDU. Adelgazar excesivamente. *Bei ori dena akaldu de.*

ALATU. Sacar el ganado de la cuadra o establo al monte o pastizal para que paste. (Azk. Pastar.) *Ardi oyek alatu bearko dituzu.*

ALATXARI. Pañuelo negro y grande que las ancianas de nuestros pueblos se visten en la cabeza.

ALBOTO. Sobresalto. *Alboto ederra artu du.*

ALBOTATU. Sobresaltar. Sobresaltarse. *Albotatu ninduten. Albotatu naiz.*

ALDAKETA. Acción de plantar; meter en tierra un vegetal para que arraigue. *Lizar aldaketatik eldu gera.*

ALDARO. Bandazo de quien no puede tenerse en pie.

ALDAROKA. Dando bandazos. *Ostatutik atera ta or yoan da aldaroka.*

ALDATU. Plantar.

ALDE-ALDE. Bastante. *Alde-alde yan degu.*

ALDEAURRERATU. Adelantarse. Cogerle la delantera. *Aldeaurreratu nitzen. Aldeaurreratu nion.*

ALDIN-ALDIN. De vez en cuando. *Aldin-aldin yoaten naiz Donostira.*

ALDIN-ALDIKOA. En cada momento lo del momento. *Aldin aldikoa eiten dut.*

ALMAIZESKU. La mano del almirez.

ANTSII. Quejido.

ANTSIIKA. Quejándose. *Antsike dago.*

ALPERTU. Acción de deshacer terrones del campo con cierto instrumento de labranza.

ALPERRA. Instrumento de labranza para deshacer los terrones del campo.

ALPETA. Respiración rápida y fatigosa.

ANDAITZ. Balancín rústico.

ANDURA. Cierta planta.

ANKA EGIN. Escaparse. *Anka egin dik orrek, motell.*

ANO. Provisiones, víveres para toda la semana que lleva el pastor a la cabaña.

ANKALEPOKA. A horcajadas.

AOLEOR. Especie de capa que se les forma a los niños recién nacidos y que les afecta a los labios, lengua y toda la boca.

ARBATU. Poner palos a las alubias. *Banabarrik arbatu bearrik daude.*

ARDANGAI. Yesca.

ARDOTEGI. Bodega de vino.

ARFAN. Sierra grande para cerrar troncos.

ARGIEZKIL. El toque de campanas del alba. *Argiezkille yo do.*

ARGITXINTX. El romper del alba. *Argitxintxen yeiki naiz.*

ARIERA. Manera de estar haciendo una cosa. *Ori elurraren ariera!*
«¡Qué manera de nevar!»

ARKUPE. Cubierto rodeado de arcos.

ARPUXI. (De *ardi-buxi*.) Tijera para la esquila de las ovejas.

ARRETA. Habilidad, maña. *Zurgintzarko arretarik ez du.*

ARTALANGA. Madero de donde se cuelgan las rastreras de maíz para que se sequen.

ARTESI. Grietas en la tierra, producidas por sequía persistente.

ARRIKISKILL. Piedra menuda.

ARRIKOSKOZ. Pedrusco.

ARRITXINGAR. Piedra menuda.

ARRIURRINEN. Violentamente. *Arriurrinen bialdu ninduten.*

ARRODI. Escorpión (?). Azk., ARROBI y ARROGI.

ARTRAKA. Contr. de ARRITARTEKA. Fisura entre dos piedras.

ASAIKE. Tosiendo. (De ASAI, «gran tos». (S. c.)

ASKABE. Sofoco.

ASMALAK ESAN. Decir disparates, perrerías. *Asmalak esan dazkio.*

ASPAITU. Cansarse de llorar. *Aur ori dena aspaitua dago.*

ASTONTZI. El paño, la arpillería donde se coloca la ceniza para hacer la colada.

ATARI. Exterior próximo de un lugar. *Etxeatari*, «la calle de junto a casa». *Elizatari*, «calle de junto a la iglesia».

- ATEKOLA. Los maderos horizontales del portillo o cancilla.
- ATZAMAR. Arañazo.
- AUNDITSU. Hinchazón.
- AURKI. Probablemente. *Aurki etorriko da.*
- AUSARO. Ventisca, nieve arrastrada por el viento.
- AXKA. Expresión para azuzar los perros.
- AXKATU. Azuzar los perros.
- AZALAK IZAN. Ser carota, atrevido. Tener cara.
- AZARKIN. Remiendo de las abarcas de cuero.
- AZARKINDU. Remendar las abarcas de cuero.
- AZMAR. Rumia.
- AZMARTU. Rumiar.
- AZPILDU. Tajar las castañas para que cuezan mejor.
- AZKALANGA. Tronco delgado y bastante largo que colocan los pastores a una altura prudencial del suelo para que se rasguen las ovejas.
- AZKANAI. Picor. Rasquera. *Besoan azkanaia daukat.*
- AZKATU. Frotarse el picor, la rasquera. *Besoa azkatu dut.*
- AZPIERRE. Se dice de hierba que está a punto para que sea segada.
- AZTALKA. Esfuerzo grande de los animales de tiro con las patas.
- AZTALUAL. Correa ancha de cuero que haciendo tope en las nalgas de caballerías, impide que se les venga encima del cuello.
- AZTARRIKETU. Escarbar. *Oolloak baratza aztarrikatu dute.*
- AZTARRIKA. 1) Acción de escarbar. 2) Escarbando. 3) Actividad extraordinaria, empeño.
- AZTIN. Hace un momento. *Aztin etorri da.*
- ALETU. Granar. *Artoa aletu da*, «ha granado el maíz».
- ALASE. Las piezas laterales de la cama del carro.
- ARTXIRRI. Estiércol menudo de oveja. Contrc. de ARDITXIRRI? AR-DITXIRRI en Azk.: cagarruta de oveja. B-a-o.
- AINATU. Apartarse. Será var. de AIENATU? desaparecer, ahuyentar.
- BADA TA EZPADA. Quieras o no quieras. *Bada ta ezpada etorri bear dezua.*
- BADESPADA. Por si acaso.
- BALDARKA IBILLI. Andar dificultosamente, torpemente.
- BALDARTU. Entorpecérsele los movimientos del cuerpo.
- BALEKEBALE. Por si acaso.
- BARANDA. Pasamanos. *Eskallea baranda*, «pasamano de la escalera».
- BASASTO. Ampolla en los labios. *Ezpañak basastoz beterik dauzka.*

BASITU. Pasarse por la humedad. *Aurtengo eurite onek artoak eta gariak basitu ditu.*

BEALE. Ganas de evacuar.

BEGIONDOKO. Bofetada.

BELARRA. MAYATZ BELARRA, «hierba de mayo». BIBELARRA, «el segundo corte de hierba». URRIBELARRA, «el hierbín de octubre».

BELARRIZALDEKOA. Bofetada.

BERDOL. La envoltura fina, interior de la castaña.

BEREZKO. Panadizo.

BEREZKUNTZE. Discriminación. Acepción de personas.

BERRIKETA. Tontería. Cosa de poca monta. *Berriketan ari*, «hacer tonterías». *Berriketak esan*, «decir tonterías».

BERRIRO. Hace poco tiempo. *Berriro gertatu zen*, «sucedió hace poco tiempo».

BERNE. Tobillo. *Bernean autsi omen du.*

BESABIUR. Rama con que se ata la pata de cualquier animal para que no se mueva.

BETE. Fajo. *Betebelarra*, «fajo de hierba».

BIUKAI. Ramas de roble para hacer con ellas ataduras para fajos v. g. de hierba, llamadas BIUR.

BURUZPIDE. Gestión a hacer para conseguir algo. *Iruñen izandu naiz, aita Hospitalen sartzeko buruzpidek egiten.*

BUPIDE. (Vid. Buruzpide.)

BURUPE. (Vid. Buruzpide.)

BONBOLLO. Hinchaón producida por golpe. *Pareta gaiñetik erori naiz eta burûn bonollo bat atera zait.*

BURUKATE. Rodete para llevar la herrada.

BURRUNTZALI. Cazo. *Arrazu zopa burruntzalikin.*

BUZI. Tijeras.

BUXI. Tijeras.

BUZTINDU. Mancharse de arcilla.

BALTSIA. *Elur balsia*, «nieve medio derretida».

DALDALAKO. Temblor en el cuerpo.

DALDALATU. Temblar. *Etxe guzia daldalatu da.*

DARIO. Fuga, pérdida. *Ontzi onek darioa du.*

DINDAI. Calor del sol que luce a intervalos. *Otz egin du gaur, baño dindai goxoak ere egin ditu.*

DRAKA. Pendiente muy fuerte en los caminos.

DESGARAI. Deshora. *Aurrek desgaraien etxeratzea, ez dago ongi.*

DESGARAIETU. Pasársele la hora. Hacerse tarde.

DIRUGOSEA. Ansia inmoderada de dinero.

DIRUGOSETU. Tener ansia inmoderada de dinero.

DOMINISTIKU. Estornudo.

DRANGO. Onomat., que indica el balanceo del carro y ruido de sus ruedas, producidos al pasar por caminos con baches profundos.

EDADETU. Entrar en años.

EGIETA FEDEA. Especie de juramento empleado por los niños para afirmar o prometer algo.

EGISTE. Pequeña ladera.

EGOKI. Bonito, de buena presencia. *Lan egokia egin*, «hacer un trabajo bonito». 2) adv. Apañadamente; bien. *Lana egoki egiten du*, «hace el trabajo bonitamente, apañadamente».

EGOKIERA. Oportunidad. *Egokierarik ez dut izan.*

EGOKITU. Tener oportunidad. *Iruñera yoateko, automobil bat egokitu zait.*

EGUNTXINTX. El comienzo mismo del alba.

EIRE. Pocilga. (Azk. *Ei.*) *Txerria eirean dago.*

ENASA. Sucio. Se dice del que hace sus necesidades en cualquier sitio, sin miramiento alguno.

ENBOLOKATU. Encubrir.

ENPO. Saciedad. ENPOA EGIN, «saciarse». ENPOA YAN, «comer hasta saciarse». ENPOA EDAN, «beber hasta saciarse».

EOSKOR. Se dice de la persona de temperamento duro y voluble.

EPAI. El corte previo que se hace con el hacha al árbol que va a ser derribado al tronzado con la sierra, para facilitar la dirección de la caída.

EPURDIKO. 1) Golpe en el trasero. 2) Pérdida económica.

EPURPOTO. Orinal.

EPURTATS.

ERABAKIZUN. Determinación.

ERABAKITU. Tomar una determinación. *Zer erabakitu dezu?*

ERAN. A mano.

ERASTALDI. Leña, hierba, helecho que sobre unas ramas se trae arrastrando.

ERATU. Tener ocasión, oportunidad. *Mendira yoatea etzait eratu.*

ERBILDU. Pulverizar con el mazo de madera llamado *erbil* los terrenos del campo.

ERENEGUN ONTZI. Trasanteayer.

EREITA. Ruido, criterio confuso producido por las voces de personas que hablan al mismo tiempo.

EROSO. Cerca. *Erria eroso dago*, «el pueblo está cerca». 2) De acceso fácil. *Lan erosoa*, «trabajo de acceso fácil».

ERPA. La extremidad de cualquier prenda de vestir.

ERRABI. Rabia.

ERRABIATU. Rabiar.

ERRALO. Fuego que se hace en las piezas con la hierba y maleza del campo.

ERREFIGURE. Fiebre.

ERREIÑU. Sombra de personas y animales (no de plantas) pero de noche a la luz, v. g., de la luna.

ERREKUS. Res de ganado que no se ha vendido por algún defecto.

ERRESPOLDO. Banqueta con tres patas.

ERRETOLIKE. Monólogo de la persona enfadada en voz puesta.

ERRETXIN. Irascible. *Gizon erretxiña*, «hombre irascible».

ERRETXINDU. Ponerse de mal genio, irascible.

ERREZELATU. Sospechar.

ERREZELO. Sospecha.

ERRISTA. Riña. Reconvención.

ERRISTATU. Reñir. Reconvenir.

ERROMALL. Soga recia.

ERROMALLETU. Atar con soga recia.

ESANGILL. Obediente.

ESKALLEABURU. Descansillo al fin de la escalera.

ESKALLEATRANPA. Descansillo de la escalera.

ESTALI. Cubierto, tejado. *Etxe berriari estalia eman diogu*.

ESTALTZALLE. Encubridor.

ESTARTA. Camino poco transitado que discurre entre paredes y zarzales.

ETORRI. Aptitud natural; facilidad innata para algo.

ETSI. Fin, terminación. ETSIA EMAN, «dar fin». *Arta yorrari etsia eman diogu*.

EURITU. Llover.

EUTATU (Contrac. de EUTERATU?) Ventilar, solear. *Ideki ganbara-ko leioak, euta dain*.

EZAUNTZA. Conocimiento. Conocidos. *Donostian ezauntza asko ditu*.

EZEZTATU. Quedarse indeciso, dudando. *Ezeztaturik gelditu nintzan*.

EZINSOPRITU. Tener envidia.

EZINSOPRITTUKERI. Envidia.

EZKAMI. Láminas radiales del sombrerillo del hongo.

EZKATARI. Hilo que emplean los zapateros para la costura de la suela de zapatos.

GAINIAR. Arbol con las ramas superiores secas.

GAINBERO. Calor pesado y molesto con cielo nublado.

GAIZKIA. Mal. Cosa mala moralmente.

GALDATXIN. Reverberación del sol.

GALLENDU. Envalentonarse.

GANBARAGAIN. La parte superior del desván.

GANDUTU. Nuclar el cielo, el tiempo. *Eguraldia txartuko du; zerue gandutzen asi baitu.*

GAUEZKILL. Toque de campanas del Angelus de la noche.

GAZTAZAPI. Colador de paño para colar la leche y hacer queso.

GOALE. Ganas de vomitar.

GOIZEZKIL. Toque de campana del amanecer.

GURDIZESTO. La caja del carro, hecha de mimbre.

GURDIZUR. La parte de madera de la rueda del carro.

IARRI. Conocer de antemano con bastante probabilidad, no con certeza.
(Azk.: IGARRI, «acertar, adivinar».)

IDURIPEN. Obsesión. Idea fija.

IE. Papilla.

ILLAKI. Tizón. (Azk.: *Illati, Illeti.*)

ILLAUN. Polvillo de ceniza que flota en el aire. Pavesa.

INDARUSTU. Perder fuerzas. *Eri egondu naiz, eta indarustuta gelditu.*

INKARI. Acción que llama la atención por lo extraordinaria.

INTZURE. Lugar pantanoso.

IÑARISATSA. Escobón de brezo.

IPAR. Niebla que en verano proviene del mar. *Iparra kiriketan dago.*

IPAR AIZE. Brisa que en verano trae consigo niebla.

IRABAZKI. Colador.

IRAINDU. Acudir la leche en abundancia. *Txerria iraindu da.*

IRAKINDU. Hervir. *Esneak irakindu du.*

IRAO. Pasar. (Azk.: *Igaro.*) *Tolosarako automobilla irao da.*

IRANGITU. Experimentar cansancio con dolor en los brazos por un trabajo físico agotador. *Gaurko lan zakarrakin, besoak irangitu zaizkit.*

IRAUZI. Trabajo de roturación de monte para convertirlo en terreno cultivable. 2) Varear, v. g., castañas, avellanas.

IRISPUBE. Ambicioso. *Gizon irispobea da ori.*

IRURI. Polvillo que queda en las carboneras después de haber cocido el carbón.

IRRI. Terreno resbaladizo. *Egin duen euriakin, bideetan irri aundia dago.*

IRRITU. Resbalar. *Bordarako bidean, irritu ta erori nintzan.*

ISASMOTZ. Escoba pequeña.

ISTIRETU. Impacientarse.

ISTOR. Helecho.

ISTORLEKU. Helechal.

ISTORMETA. Montón de helecho en forma de cono.

ISURI. Fuga, pérdida. *Ontzi onek ixuria ba-du.*

ITOKORREN. Apuradamente.

ITOALE. Sofoco, ahogo, fatiga.

ITXASKATE. Cadena larga.

ITXIOLA. Helecho cortado en verde, y una vez seco, para comida de yeguas y ovejas en invierno.

ITXITU. 1) Campo cercado, cerrado. 2) Cerco, cerrado del campo.

ITXOIN. Esperar. (Azk. *Itxon. Itxoon. Itxoron.*)

ITXOKA. La segunda pareja de vacas de tiro, cuando la primera es insuficiente.

IXTINGE. Fuerza que hacen las vacas en las cuestas abajo para sujetar la presión del carro cargado.

IZPIDE. Motivo, causa de la discusión.

IZPIDETU. Discutir. *Ama alabak izpidetu omen dira.*

YOANERA. Ida, salida.

YOSTAILLU. Juguete.

YOSTAIRU. Juguetón.

KABI. Mazo de madera.

KABIDOI. Milano.

KABITU. Golpear el lino con el mazo de madera llamado *kabi*.

KAKERI. Excremento lieuoso.

KALENTURA. Fiebre.

KALMA. Cielo con niebla. *Eguraldi ona dago? Kalma dago.*

KALMATU. Nublarse. *Au eguraldi txarra! Berriz kalmatu du.*

KAMIO. Carretera.

KANKARRA. Torpe.

KANKARTU. Entorpecérsele los movimientos.

KARGUDUN. Autoridad.

KARRAMISTA. Grito.

- KARRAMISTEKA. A gritos.
- KARRAPE. Cubiertos del Ayuntamiento de Leiza.
- KASKAIL. Pendenciero, lioso.
- KASKARABILLO. Cascabel.
- KASKARRA. Revoltoso, de mal carácter.
- KASKARONDOKO. Coscorrón.
- KASKETA. Capricho.
- KASKETOSO. Caprichoso.
- KATETU. Atar con cadenas. *Gurdia katetu.*
- KATSU. Tuerto.
- KATSUTU. Perder un ojo. No ver de un ojo.
- KIKI (Leng. infan.). Diente.
- KIMATU. Deshojar las ramas.
- KIMA. La hoja arrancada de la rama, dada al ganado para comida.
- KIRRINKILLO. Haro de hierro.
- KIRTEN. Mango. *Aitzur-kirten* «mango de azada».
- KIZKITU. Encogido. Acurrucado. *Otzak kizkitua zegon.*
- KOLASHTU. Ponerse tísico. *Ardiak kolashtu zaizkio.*
- KOLATXA. Enfermo tuberculoso. *Ardi kolatxa.*
- KOLORTXAR. Descolorido.
- KOLORTXARTU. Ponerse descolorido.
- KONDOTX. Corazón de la fruta.
- KOSKOLLO. Testículo.
- KURTE. Pesebre de las ovejas.
- KURTEDE. La parte del yugo forrada con tiras de cuero donde se sujetaba la vara del carro.
- KURTETXE. Cama del carro.
- KURTITX. Tejido de varillas de que se rodea el carro por los lados.
- KUTXATEL. Arquilla pequeña dentro de un arca grande.
- KUZKUR. Humilde, silencioso.
- KULUNK. Cencerro grande.
- KUZKURRALDI. Humillación.
- KUZKURTU. Humillar. Humillarse.
- LAMADA. Vaho.
- LANGARTU. Lloviznar.
- LAÑEZA. Engreimiento.
- LAPASHTA. *Elur lapashta* «capa delgada de nieve». *Elur lapashta bat egin du.*
- LARDAKA. Revoltijo desordenado.

- LARRETU. Sacar el ganado al pastizal.
- LARRIALDI. Apuro, congoja.
- LASTARGI (*Lastoargi*). Antorcha de manojo de paja de trigo.
- LASTOZUZI. La punta negra que queda después de apagada la antorcha del manojo de paja.
- LARDAI. Camino para el arrastre de leña.
- LAUANKAN. A cuatro patas. A galope.
- LAUGAIN. Galope.
- LAUSO. Temor, miedo.
- LEAKUME. Contraventana interior.
- LEATERA.
- LEATILL. Ventanuca en las contraventanas.
- LEBRI. Medida.
- LEBRITTU. Medir.
- LEKABIUR. Vara para desgranar alubias.
- LER. Mucho. *Ler ibilli naiz*.
- LER EGIN. Cansarse. Agotarse de cansancio.
- LERGARRI. Agotador. *Lan lergarria*.
- LIMETA. Botella.
- LIÑAPUTZU. Pozo en que remoja el lino.
- LIPITZ. Brizna.
- LIRDIKE. Baba.
- LIRDIKETU. Babear.
- LISTATU. Alistarse (los quintos).
- LIXU. Colada. *Lixua egin* «hacer la colada».
- LIXUETU. Hacer la colada. *Arropak lixuetzen ari naiz*.
- LIZT. Hilo fuerte.
- LIZTAMI. Gusano largo y delgado.
- LO GALDU. Sueño retrasado. *Lo galdua nago* «estoy con sueño retrasado».
- LORKATE. Cadena empleada para el arrastre en general.
- LOXINTX. Halago. *Loxintxa egiten ikasi du*.
- LOXINTXETU. Halagar. *Loxintxa zazu aur ori, mutur baitago*.
- LO ZARTU. Sueño retrasado. *Lo zartua nago*.
- LURGOSE. Tierra pobre, no abonada.
- MAKETSA. Desafilado. *Aizkora maketsa daukazu*.
- MAKESTU. Desafilar. *Aizkora makestu zaitzu*.
- MAKOTU. Remover la tierra con el horcón.

MANETU. Arreglar. *Alorra manetu* «arreglar la pieza hasta en los más pequeños detalles, v. g., caminos, sendas, una vez que ha sido sembrada». *Eltzea manetu* «arreglar el cocido con los últimos detalles de la sal, aceite». *Zakarrak manetu* «quemar las hierbas que han sido arrancadas en la pieza».

MANDATARI. Recadista.

MARTXOLAÑO. Niebla de marzo.

MATXURETU. Averiarse la máquina.

MELLA. Impresión. *Aita il zitzaison eta etzion mellarik egin.*

MENDEBAL. Tiempo húmedo con niebla.

MENDEBALDU. Ponerse el tiempo húmedo y con niebla. *Eguraldia mendebaldu du.*

MENDOLATZA. Una variedad de castaña.

MENGELDU. Debilitarse.

METABIURRE. Rama de roble, llamada *biur* para atar por la extremidad superior las pilas o montones de maíz con su planta.

METAMUTIL. Gavilla grande de maíz, atada por la extremidad superior, alrededor de la cual se coloca el maíz para formar la criba.

METONDO. El lugar donde ha estado la meta o pila de maíz, trigo, helecho, etc.

MILLABIRGIN. Berbiquí.

MIZKE. Vicio.

MOLDAKAITZ. Difícil de arreglar. *Matxure au moldakaitze da* «esta avería es difícil de arreglar, de arreglo difícil».

MOLDAKIZUN. Arreglo. *Moldakizun ona du* «tiene buen arreglo».

MOTXIKAI. Estaca para setos, cierres.

MOTZARITZ. Roble pequeño, de poca altura, porque se le cortan las ramas cada dos años para deshojarlas para comida del ganado.

MOZKERA. El arreglo hecho a los troncos por una punta para que no puedan hincarse en la tierra en su arrastre.

MOTZKERI. Desprecio.

MUKER. Esquivo, hurano.

MUKERTU. Ponerse hurano, esquivo.

MURRUXKA. Gruñido del cerdo.

MUTURLUR. Tierra levantada por los cerdos con el hocico.

NABARITU. Sobresalir. Distinguirse.

NASLARI. Embustero.

NASTEKATZAILLE. Embustero.

NEGARGARRIKERI. Desgracia.

NEGARGARRITZA. Desgracia.

NEKABIUR. Ataduras de ramas de roble, para sujetar los palos verticales del carro.

OKER.

OKONDO. Codo (del brazo).

OLLOZULO. Agujero pequeño en las puertas de las cuadras para que puedan pasar las gallinas.

ONDATU. Desaparecer de la vista. *Onda adi emendik, mutikoa!*

ORBERATU. Cojear (los animales) por recalentamiento y cansancio de las patas.

ORIZTO. Peca.

ORRAZE. Peine.

ORRAZKERA. Peinado.

OSPA EGIN. Escaparse. *Orrek ospa egin dik.*

OSTROPOTZ. Tropiezo. 2) *Ostropoz egin* «tropezar». 3) *Ostropozka* «tropezando».

OTAS. Pan de calidad inferior hecho con harinilla.

ONDOREKO. La leña que se arrastra tras el carro cargado con helecho.

OÑAL. Orinal.

OZITU. Germinar cualquier grano, pero sin sembrar, por la humedad y lluvias persistentes. Tiene lugar cuando no puede recogerse la cosecha de grano por la humedad.

PAGAMENTA. Paga. Salario.

PALDA. Extensión de terreno.

PANPANO. Clase de alubia.

PANPANOARBA. Los palos que se colocan a las alubias.

PARRAGARRITZ. Ridiculez.

PASTAYOA. Herida producida por el baste.

PATTAL. Medianamente (se dice del enfermo).

PATTALDU. Ponerse medianamente (del enfermo).

PERDES. Paso indeciso, con titubeos, propio sobre todo de borrachos.

PERDESKA. Tambaleándose.

PERLESIATU. Ser atacado de perlesía.

PERRIL. Rueda.

PESKITZ. Espera impaciente, por lo indecisa y dudosa.

PETRAL.

PIKA. Osca en el corte de un instrumento.

PIKATU. Afinar el filo de la guadaña y de la hoz a golpes de martillo sobre un yunque.

PIKO. Empinado, de mucha pendiente.

PLAMERA. Tiras de hierro exteriores en la rueda de madera del carro.

PODORIOAN. A fuerza de... *Yanaren podorioan bizi da* «vive a fuerza de comer». *Esanaren podorioan lan egiten du*.

POZOBÉ. Veneno.

POZOBETU. Envenenar.

PROALDI. Prueba deportiva.

PURRUSKATU. Deshacer, destrozar.

PURRUKATUA. Superlativo con cualquier adjetivo. *On purrukatua da. Gaisto purrukatua da.*

PURRUSTI. Maneras fuertes, violentas, de mal genio al hacer algo.

PURTE. Especie de mesa con agujeros en la base por donde cae el grano de maíz desgranado a golpes de palo.

PUSKA LEORRA. Comida en frío.

SAIATERA. Ventana pequeña de las cuadras.

SAKATS. Revoltoso.

SAPAI. Ventanas y huecos de las paredes de las casas de labranza debajo del tejado, para la ventilación del granero.

SARDEKA. Horquilla de dos púas.

SATAIN. Ratón de campo.

SEIZIO. La comitiva que se organiza en los entierros desde la casa mortuaria hasta la iglesia, y terminado el funeral y aniversario, desde la iglesia hasta la casa mortuaria.

SOLAIRU. Desván.

SOSKOR. Mazorca desgranada de maíz. 2) Terrón de tierra.

SUERTATU. Coincidir inopinadamente en algún sitio. *Menditik eldu giñela, elkarrekin suertatu giñan.*

SUSTRAI. Rastro, pista.

TAIU. Parecido. *Bi anayek taiu aundia dute* «los dos hermanos se parecen mucho; tienen mucho parecido».

TAKETA. Los palos verticales que se colocan en el carro para cargar leña.

TAKETU. Reforzar, sujetar con cuñas el poste metido en tierra.

TALOBURNI. Plancha de metal con mango para cocer la torta de maíz.

TIOSO. Superlativo de OSO. Muy enteramente. *Tioso ederra* «muy hermoso».

TIRAPERRA. Especie de herradura (otras veces especie de cuña) que se incrusta en la punta de los troncos, donde se engancha la cadena para el arrastre.

TRIPAZAIKERI. Glotonería.

TXAKIL. El aro de la extremidad de la cadena.

TXANDATU. Turnarse.

TXERTOKI. La rama preparada para el injerto.

TXINTXE. Ruido pequeñísimo. *Ez da txintxik aitzen* «no se oye absolutamente nada».

TXIOR. Estrecho. Se emplea solamente en *bide txior* «camino estrecho, senderillo».

TXOATIL. 1) Molinillo movido por una mano para reforzar el hilo de lana de oveja. 2) Persona de temperamento un tanto alocado.

TXORTI. Pedúnculo.

TXOSNE. Pan muy delgado y alargado.

TXOSTE. Lazo.

TXOSTOR. *Erreka txostor* «río pequeño, riachuelo».

TXUIKIN. Hoja de la mazorca de maíz.

ULTZI. *Ultzia yo* «reñir. Discutir».

URRINTZU. Maloliente.

URTABE. Año agrícola. *Aurten urtabe ona* «este año, buen año». *Urtabe txarra* «mal año».

USAITZU. Oliente.

USTEKABEKERI. Acción realizada inadvertidamente.

USU DEMONIO. Rapidísimamente.

UTSKERI. Desatención. Descortesía.

UXATU. Ahuyentar. *Uxa itzatzu txori oyek baratzatik*.

UZKALDI. Paliza. *Uzkaldi ederra eman dio*.

UZTARRILARRU. Piel de oveja que se coloca encima del yugo.

UZTARRIMOTZA. Yugo para una vaca.

UZTARRIOKERRA.

ZALKATU. Apretar. Apretujar.

ZAKAR. La hierba que se arranca en las piezas antes de sembrarlas.

ZAKARARETU. Pasar la narria para arrancar las hierbas.

ZIMITTERIO. Claustro de la iglesia.

ZIORTU. Castigar con golpes de vara.

ZIPOTZA. De mal genio. De mala calidad. *Gizon zipotza* «hombre de mal carácter». *Lur zipotza* «tierra de mala calidad».

- ZIPOZTU. 1) Ponerse de mal genio. *Aurra zipoztu da.* 2) Enconar. *Eskuko zauria zipoztu zaio.*
- ZIPLATU. Gastar dinero. *Diru guzia ziplatu du.*
- ZIRIBUZTAN. Ligero de carácter. *Gizon ziribuztana «hombre ligero».*
- ZIRIBUZTANKA. Dando saltos. *Ziribuztanka erori da.*
- ZIRRI. Cremallera.
- ZIRRIZTAN. A ras del suelo.
- ZORABILLO. Mareo.
- ZORABILLOTU. Marearse.
- ZORABILDU. Marearse.
- ZORTON. Tallo de cualquier planta.
- ZURMUR. Rumor.
- ZURRUBILLO. Remolino.
- ZURROBILLOTU. Arremolinar.
- ZUZKI. Escoba.

A P E N D I C E

- ADAR. 1) Impresión, señal. *Adar txarra* «mala señal, mala impresión». *Adar txarra eman nion* «me produjo mala impresión». Lit.: «Le di mala señal». 2) *Adarrak yo* «comenzar a tronar». *Adarrak yo dio* «ha comenzado a tronar».
- AGONIOKO. Toque de campana para anunciar la defunción de alguna persona.
- AIZEGORDELEKU. Lugar abrigado de los vientos.
- AIZELEKU. Lugar castigado por los vientos.
- ALAJAÑE. Así pues... Eufemismo de *Ala Jainkoa* (?).
- ALBAITERO. Veterinario.
- ALDIZKA. De vez en cuando.
- AOTZ. Paja de caña de trigo trillada.
- APEO. Puntal, madero que sirve de sostén.
- APETU. Apuntalar.
- ATALANGA. Cancilla, puerta de los campos.
- ATSALDEGIRO. Tiempo atmosférico durante la tarde.
- ATXO. Disfrazado en Carnaval. *Atxo asko dire aurten.*
- ATXOATU. Disfrazarse en Carnaval. *Yende asko atxoatu da aurten.*
- ATZAPAR. Manaza.
- BARRA-BARRA. Abundantemente, con profusión, sin escatimar. *Dirua, barra-barra, nola nahi, gastatzen du.*
- BARRETU. Esparcir.
- BATZARRESALA. Sala de juntas del Ayuntamiento.

BURUSTU. Descubrirse la cabeza. (De *buruutsik.*)

BURUZAKU. Saco que se cuelga de la cabeza para defenderse de la lluvia.

BUSTI. Salsa. Caldo de la legumbre.

DANBORE. Tamboril para asar castañas.

DANBOR. Tambor.

EOSKOR. Tozudo.

EOSKORTU. Ponerse tozudo.

ERABAT. 1) Definitivamente, para siempre. *Soldadusketik erabat etorri da.* 2) De una vez; de un tirón. *Lan ori erabat egin bear dezu.*

EUNGIRO. Tiempo atmosférico durante el día. *Eungiro txarra ari du.*

EZ BESTEAK. Todos menos... *Ni ezbesteak etorri ziren* «vinieron todos menos yo». *Nik ezbesteak yan zuten* «comieron todos menos yo».

EZEZE... ERE. No solo, sino que también. *Ni ezeze, besteak ere etorri ziren* «no solo yo, sino que también los demás vinieron». *Nik ezeze besteak ere yan zuten* «no solo yo, sino que los demás comieron».

EZTARRI. Kontrako eztarri.

GALDURPESTA. Fiesta que celebran los operarios al poner el armazón del tejado de una casa en construcción.

GOIZGIRO. Tiempo atmosférico durante la mañana.

IRAUSALDI. Duración del estado de celo de la marrana.

IRAUSTU. Estar de alta la marrana. *Txerria iraustu da.*

ITZATZI. Grietas de la piel.

ITZATZITU. Agrietarse la piel. *Aurpegia itzatzitu zait.*

IURTZI. 1) Frotar. 2) Frote.

IZOTZ-AIZE. Viento glacial.

IZURRATU. Fastidiarse.

KANDELA. Subasta pública.

KANDELATU. Subastar.

KATXO. Zurdo.

KEDA. Toque especial de campana a las seis de la mañana, tres de la tarde y once de la noche.

KOIPETU. Engrasar. *Gurdi ardatza koipetu zazu.*

LANGINTZA. Trabajo.

LARRUGORRITU. Desnudar. Desnudarse.

LEPAZAKU. Saco que se coloca entre el cuello y el hombro para no lastimarlos con el objeto que se lleva en ellos.

MAKUSTU. Ponerse en mangas de camisa. (De *makutsik.*)

MAKUTSIK. En mangas de camisa.

MALLETU. Recoger la hierba en hileras.

MARKA. *Arto marka.* Especie de rastrillo grande de madera para señalar el sitio donde se ha de sembrar el maíz, cuando se hace a mano.

MASUSTE. (Moral. Mora.) Persona emotiva, que llora fácilmente.

MAURI. Fresa.

MEASASKI. (De *mea* «mineral» y *saski* «cesto».) Cesto terrero.

MINTEGI. Vivero.

MODORRATU. Podar árboles. *Lizarrak modorratu ditugu.*

MODORRO. Rama, tronco podado; desgajado después de podado. *Lizarra modorratu ditugu, ta gurdia modorroz kargatzen ari gera.*

MOZORROTU. Disfrazarse.

MUTURREKO. Aro pequeño de alambre que se coloca a los cerdos en el hocico).

NAIGABE. Desmayo. *Amari naigabea egin zayo.*

NAIGABETU. Desmayarse.

NEGUGIRO. Tiempo atmosférico durante el invierno.

NEGUTE. Temporada de invierno. *Negute ona. Negute txarra.*

OBIKOZKOR. Corrusco de pan.

PARDEL. Hato de ropa.

PERRATU. Herrar.

PERRATOKI. Lugar destinado para herrar.

PRIMABERAGIRO. Tiempo atmosférico durante la primavera.

PURRUSTEKA. A volea, a pulsos. *Purrusteka erein.*

PUTRE. Buitre.

SAKE. Apetito.

SAUNKATU. Ladrar.

SOLDADUSKE. Servicio militar. *Soldaduskea egiña du.*

SUSALDI. Duración del estado de celo de la vaca.

- TATULU. Taladro, instrumento de carpintería.
- TATULUTU. Taladrar.
- TENTEKAI. Puntal, tentemozo.
- TENTETU. Ponerse de pie.
- TRIPAZAKI. Comilón, glotón.
- TURMOBE. 1) Trueno. 2) *Turmobeak yo* «comenzar a tronar». 3) *Turmobe adarra* «nube de tormenta».
- TURMOBETU. Formarse tormenta.
- TXILIBITU. Silbato hecho con la corteza de algún vegetal, generalmente fresno.
- TXIPU. Chopo.
- TXIS. Orina.
- TXORROTU. (Dim. de *Zorrotu*.) Retorcerse la hoja de maíz a causa del calor, en forma de barquillo. *Ze beroa! Artoak txorroturik daude.*
- TXULOKA. *Txuloka erein* «sembrar en agujeros».
- UDAGIRO. Tiempo atmosférico durante el verano.
- UDATE. Temporada de verano. *Udate euritsua. Udate leorra.*
- UDAZKENGIRO. Tiempo atmosférico durante el otoño.
- UDILLO. Cierta enfermedad del maíz.
- UDILLOTU. Enfermarse con la enfermedad llamada *udillo*. *Udillotu-tako arto asko ba-dago gure alorrean.*
- USTETSU. Creidillo. Soberbio.
- USTEOSO. Creidillo. Soberbio.
- XAGUXAR. Murciélagos.
- ZAMARRADA. Golpe fuerte de enfermedad.
- ZIMURTZI. Pellizco.
- ZIMURTZITU. Pellizar.
- ZINTZUREZUR.
- ZOMORROTU. Disfrazarse.
- ZORRO. Pasador, colador. *Kafezorroa* «colador, pasador de café».
- ZUTIKAI. Pilar.

JAKIN: EUSKAL KULTURAREN BIDEAK LANTZEN

*Jakinlari ta Jakin-lagun guzei
eskeintzen dizuet lan au.*

Biltzarre onetarako lan bat eskatu zidatenean ezetz erantzun nuen. Ni ez naiz iñor. Gero, ordea, ta denak nik egindakoa egiten bazuten majo geundela pentsatuaz, asi nintzan zerbait egiteko asmoz *Jakin* errebistak astiro astiro irakurtzen, ta pixkana, emendik orain ta gero andik, lan baterako baiño askoz ere material geiago inguratu nuelarik aurkitu nintzan.

Emen daukazute nik egin ahal izan dudana. Testimonio bat da: *Jakin*-ena ezpada, bai nire lan luze ta pazientziatsuarena. Zuena da ia, batez ere, billera onetan etziñaten *Jakinlari* adiskideona. Ta zuen kritikak espero ditut. Beti egia ta argia ta euskeraren ona billatu ditugu. Artan saiatu naiz ni ere. Orain, zuen eskuetan daukazuten au, *Jakin*-en irudi zintzoa al da?

Gure errebistak erabillitako kultur-itzak bildu ditut. Ikusiko dut zertan gelditzen den lan penagarri au...

Bitartean, ta ixiltasun obligatu luze onen luzean, elkarturik segi dezagula. Ta aurki arte, beti lanerako prest.

Jakin-en asmoak eta importanzia.

1956-ko udazkenean agertu zen *Jakin*-en lehenengo zenbakia. Azalean argitzen zaigunez «teologilarien yardunak dira» jasotzen dituen gaiak, eta errebista bat izateko asmoa dakar. «1-gn. zenbakia» (Teologi-saila, Philosophi-saila, Kultur-saila, Antze ta Elerti, Saski-Naski ta Alkar Izketa.) Amairu amalau firma. Firma oien artean ba-dira jesuitak, beneditanoak, pasionistak, eta baita ere frantziskotarrak. Azkeneko oen artean loratua dugu batez ere *Jakin*, euskerazko kultura errebista, sortzeko asmoa. Ta besteon laguntzaren giro gozoak egin zuen frutu lorea.

Mamian sartu gabe, asmoak-eta ikus ditzagun aurrenik.

Jakin-ek bere eginkizunaren eta etorkizunaren iritzi optimista dauka: udazkenean, ta aireak orbelak airatzen dituenean, «zugaitz bat loretan, zugaitz bat udaberriz» dela. Alegia, euskera den arbola zaharrari «mentu berri bat txerta diote». Kultur-mentua. Auxe dela, aitortzen digu Ataria-k, *Jakin*: euskera kultura barrutietara ekartzeko, «gure euskera kultur-yoera ta kultur ats guzi guzietan» murgiltzeko. Au lehenengo.

Ta bigarren: apaiz eta frailleen elkartasuna lortu nai du. Artu emanak estutu. Odol bat eta bokazio berdiña ditugun euskaldun apaizgai ikasleok, batasunean eraman nai gintuzke jomugaraiño.

Atarian enteratzen geranez *Jakin* urtean iru aldiz ateratzeko da, «Yainkoa lagun». Euskera garbian gure burutapen ta sentimendu «baitarakoenak» agertzeko ere eskatzen zaigu bertan. Ta errebistik dituen sailen esplikazio laburra ematen zaigu.

Ataria bera «aldizkariaren arnas-biltze bat besterik ezta izango», esaten digu Bastarrika dirudien atezaia. Editorial moduzko zerbaitei, agian. Eta kulturaz eta euskera garbiaz gaiñera besterik ere gomendatzen digu, asiera asieratik, atezaí arduratsu onek: gaurkotasuna, egungotasuna, go-goan eukitzeko, ta bixi bixi izkiariatu bearra. Itz batean, irakurgarritasuna eskatzen digu. Naski, irakurria izateko idazten baitzen... Abixe au gerora dexente ahaztu dugu, ta zenbaitek *Jakin* ezpezializazioaren tontor laíñatueta erabilli nai lukete, tormenta denean deabrua ibilli omen oi den bezala... Ta asierako asmo au indartzenago du oraindik: «Edertu dezagun gure izkuntza. Egungo arazoetara egokitutu. Saia gaitezen edotariko gai ta arazo euskeraz erabiltzen». Beraz, bulgarizazioa asierako asmoa da, ta ez azkenaldiko desbiazioa.

Gaur ez da izango euskal errí Egoalde-koetan *Jakin* ikustez eta irakurtzez, sikeran entzutez, ezagutzen ez duenik. Alare, ain noizean bein agertzen zen-eta, esan genezake, oso gutxik daukatela beraren ezagueira egokirik.

Euskal kultura egitearen eta zabaltzearen arazoan zeregin apartekoia izan zuela —ta izango duela, noski— pentsatzen dudalako, 15 banako aiegan erabillitako itz kulturalen (kultur-itzen, esango zuketen *Jakin*-en barneko eztabaidetan) bilduma bat egiten saiatu naiz, ta aietaz baliaturik, *Jakin*-en beraren sakona, ondoa istudiatzen.

Nire analisi au guziz erlatibua izango da, esan gabe konpreni ditezkeen arrazoi xinpleengatik. *Jakin* ez da, ez liburu bat, ez autore bakarraren obra, ezta denpora ta giro bateko emaitza ere. Ez du ritmorik, ez du batasunik (guziz axalekoa ezpada) ta billa billatzen ibilli dabiliana zora-

tzeko lain ugaritasun bai. Baldintza onen argitara juzgatu bearko da, ba, *Jakin*, eta baita lan au ere.

Esan ditudan asmo ta elburuekin abiatu ziren *Jakin*-eko «teologilarien yardunak». Asieratik asi zitzaitzigun; gauzak egiten diren bezala: problema argi planteatzetik. Problema ezagun au ta beronen sustraiak Axular ta lehenagoko Mosen d'Echepare ta lehenagotik ere ta Jainkoak daki noiz ezkerro, beti esamiñatzen eta sekula santa ezin ezaguturik —ez nai, nunbait— ari gera. Echepare-k gaitza tapatu ta erremedioa eman zigun, baiña kasorik etzaio egin, ta orregatik gabiltza beti saiotan. *Jakin* saio edo esperimentu bat geiago besterik ez da, nolabaiteko jokabideen kalbarioan, merezimendu ohoregarriena irabazi duena, iñork ausardiarik etzuenean ekin ziolako: «euskeraz orainaldi ontararte ikutu ez ditugun jardun goitarrak» (Yon Etxaide), jakintzaren lur, gurean arantza ta larrez josia, maneatzten oldartu baita.

Jakin-en inguruan diren gazte kementsu denak konbizio gogor bat euki dute sendo tinkatuta: euskerak bizi egin bear duela, eta onetarako, derrigor, euskal kultura berezi bat (neurrizko berezitasunez) iritxi bearko dugula. Euskera serioki artu bear dela, ots, izkuntza bezala, ta ez jolaserako, pirtxilkeria ta jostailutan luzitzeko. Dantzariaren funtasunak ez baiño trenaren estazioko maliobrak bear ditugu, kultura europeanoaren burni bideetan sartzeko.

Espresso euskal kulturaz tratatzen duen lan bat ba-da *Jakin*-en VIII-garrenean, Elkar-izketako sailean eta Urrestarazu-tar Andoni «Umandi»-k firmatua. Bertan esplikatzen digu gramatikagille onek, daukagun ikastolen bearra, premia gorria, euskera salbatuko bada. Ez dauzkagu, ordea. Ta alare, ba-geneuzka bezalaxe teorizatzen du. Planoak egiñaz asi bear dugu, estadistikak egiñaz, etxegintza zuhurrean egiten den arabera. Ta auxe, bene benetan komeni zaigu ikastea, alegia, euskeraren aldeko gure alegiñak bateratzea ta oek enkuestaren pulamentuan oiñarritzea. Euskeraren errealdadea ezagutu. «Etxe bat eraikitzeko arkitektoa asten zaigu bere asmoari buruzko planoak egiten; eta ez ori bakarrik, ordea; etxe orrek izango dituen gaiki ta zati ta atal guziak nolakoak izango diran bearrok eta dana zenbatean lortu diteken (Euskaldunok ere ez dugu ezer lortuko debalde, *gratis et amore*), arreta aundienaz ikusi ta begiratzen du orrelako lan bat egiteko abiatzen danean.»

Bai esku liburuak ateratzekoan ta bai eskolak eramatekoan batasuna ta koordinazioa eskatzen du Umandi-k. Denon intereseko den puntu oneitan jaun onek duen iritzia zeazkiago jakin nai duenak, ikus beza VIII-garrena.

Ahal zuen neurrian kultura au egiten eta zabaltzen saiatu da *Jakin*. Aldizkariaren sortzailleak, eta gero andik pasatu geran guziok, presente izan dugu beti elburu au: euskal kultura. Batzuek euskal erriarena egitea billatu dute, bestetzu, akaso, erri onekin ahaztu xamarturik jardun dira. Pauso okerrak, eta gaiztoak, eta alperrak, ordea, ibilli dabilenak bakarrik eman ditzake. Geldi dagoena, pauso okerrik eman gabe, ez da oso urrutti allegatuko. Nik, batez ere, pauso gaizki eman oek aztertu nai ditut, berriz beroietxetan ez gaitezen, ez geu ta ez besterik, eror. Pauso zuzenak aipatzea, bego bestendako.

Aurreneko amar zenbakietan «Teologilarien yardunak» ezartzen zioten lema edo buru. Andik aurrera, egiazko errealdadeari ta asmoi zintzoago tajutzen zitzaion beste au jarri zaio: «kultura jardunak». Ta azkeneko bi aleetan (XIV, XV) inprimatuetan alegia, beste irugarren au: «euskal gaztedia kultura bideetan».

XIV-garren onen azaleko erretratoak gazte bat erakusten digu, bidexka batean aurrera, berealaxe arkaitz gorri tontor bati ekiteko. Aurrera doa... Urrengoan, XV-garrenean, Barandiaran-i San Martin-ek egindako fotografiak zera sinbolizatzen digu: *Jakinlariak* —guk esaten dugun bezala— euskal kulturaren errai barrukoaren edertasunak eta sakontasunak ikusten eta ikasten dituztela. Eta esaten zaigu Atarian: «leenari begira, geroari ekin». Ori nai zuen ta ori nai du *Jakin*-ek. Kondairaren altura argiraiño igo —euskerarekin eta erlijioarekin— eta emen zutik iraun.

Jakin-ek, obrak baiño asmoak askozaz ditu ederragoak eta altuagoak. Asmo utsak ez baiño ba-ditu frantuak ere, ordea: X-garren zengakian presentatzen zaio irakurleari ordurarte egindakoaren eskema:

52 idazle,

111 lan,

9 ordena liferentetako idazlek egindako.

«Ara lan baten egia, errealitatea» esklamatzen zuen pozez Kepa Enbeita-k. Ta pozgarria zen, gero, izan ere, amar zenbaki soilletan alako idazle sorta presentatu ahal izatea. Etzagun ahaztu, idazle oiek, erabat den denak euskal literaturarentzat *Jakin*-ek sortu zituela. Ez baitira 52 oien artean Elkar-izketa-ko kolaborazioak sartzen. Ta enkuestak biltzen ez dutena: gaur ba-diria *Jakinlarien* artean karrera bukatutik dotoradu ta lizenziatura dirdaitsuak bereganatu dituztenak, ta baita ere, *Jakinlari* bat Euskaltzaindiaren urgazletzara jasoa izan da. Joseba Intxausti-ren ospe au *Jakin* osoarena da ta bere *Jakin*-eko adiskide guziona.

Ta uzta eder eta promesagarria Euskalerri ta Euskaltzaindiari eskeintzen die Kepa-k: «Tori beza Euskalerriak eta Euskaltzaindiak gazte auek beren biotzik onenarekin egin duten lan eder au» (X, 90).

Prolemaren konzientzia agiri askoan zeukan heraz, *Jakin-ek*, ta bere indarren neurrian saiatu da sendabidean. Orain, soluzioetan, metodoetan asmatu duen ala ez, beste kontubat da. *Jakin-en* importantziaren erdia bai gutxienez, konzientzia onek dauka: beronek egiten duela posible bideetan asmatzea, ta onekin, goiz edo berandu, aurkitu egingo dala ziur-ziur bidea ere. Konzientzia onen ejenplorako, permitituko zait Arnaud Erdozaincy Etchart-en euskera gozotik ttintta bat kopiatzea: «Ikusten dugu zonbat behar giren ernatu eskual-kulturaren eragintzeari, ezen kulturaren barnean beita hazten gizonaren gogoa, pizten haren adimendua; gizonari emaiten munduaren eta lurrauen gañean bizi diren guzien behatzeko manera. Kulturaren barnean beita ere loretzen gizonaren izaitea, sustut eskual-kultura bezala giriñtino biziaz bizitua delarik».

Entzuleak beste aldeko eskuara zela antzeman orduko pentsatu duen koxka topatzen dugu emen: euskal kultura ez dagoela ifarreko anaietatik aparte biribiltzea pentsatzerik. Orrexegatik eskatzen du Erdozaincy-k: «Halere uste dut hobekiago litakela zazpi probintzietako eskualdunek gehixago elgar adi bagindeza, gure indarrak sobera debaldetan enplegatu gabe». Ta Elissanburu kopiatzen:

«*Jartzen bagine guziah bat
lehenago bezala!*»

Konzientzia bai, asmoak bai. Lot eskuak lanari, mutillak!...

Lehenengo entsegua lan zitala ta amorratua bezain nekagarria zan. Esan diteke *Jakinlariak* ezerezetik asten zirela puntu onetan. Langilileen kondizioak —gazte, istudiante ta beste ixiltzea obe diren alako mañiña bat— gogoan arturik, gezur audi gabe esan diteke deusezetik asi zela *Jakin* (1).

Gure aldizkariaren fundatzailleak ederki portatu zitzakigun: lau ordena liferentetako firmak ba-ziren elkar arturik, egiñalean, errebiesta berria sortzen. Ta III-garrenerako, arro arro kofesa dezaigukete Lazkaoko beneditarretan dauden lankideek: «21 idazole berri esnatzea ta elkar-teza izan da noski, *Jakin-en* egitekorik nagusiena».

(1) Eugenio d'Ors, *Novísimo Glosario-ko* «Del Vocabulario Filosófico Español» glosan, española filosofian prabea delako lamentatzen da. Ez omen dalako izan español-lez idatzi duen filosofilarri aundirik. Guik zer esan bearko ote dugu? Ta zer esan bearrago ote genuke euskerari inguruko izkuntzak presta lezaioketen aberastasuna ukatuko bagenio?

Zuzendaria berak arrituta gelditu ziren, agi denean: «Gure asmo ametsak baiño arcago jo dute euskal apaiz ta praillegaien kemen adoreak. Ixillean zetorkion gure euskerari idazle talde bikaiña! Erlilio-mota guziak bildu gera oraintxe ekiñaldi bakar batean». Eta besteen arritzapenaz poztuagorik eta puztuagorik: «Asko arritu dira gure batasunaz». Ta oraindik, pozaren geiegiaz zoratu bearrean: «Denak onartu ta goraipatu dute cuskal gazteon ausardi ta asmotasuna».

Batasun au predikatzen arituko zaigu XI-garrenean oraindik, ta billearren izenean, Pernando Mendizabal: «Batasunaren, elkartasunaren bearra sentitzen dugu Euskalerriko elizgizonak... Problema geiegi somaten ditugu indarrak bakarka alperrik galtzen edo, beintzat, ler-egiten ibiltzeko». Ta zeiñek ez daki nola lortu den batasun au euskal apaiz ikastetetxeen artean?

Bai, *Jakin*, bai: konzientzia ta asmoekin, baita frutuak ere! Ez dijute ba txalo zartako gutxi jaso-ta...

«Nik gaur Arantzazu Euskal-Universidade baten asiera bezala ikusten dut, eta ez kaxkarra, bere Revista eder eta guzti. Noiz egin nekazen gure egun otarako olako ametsik?» Onela idazten zigun Orixek, V-garrenean. Eta Caracas-etik, Ibinagabeitia-tar Andima-k: «Bizitz erpifera iritxita ama luraren magal ozpelera lerratzen asi geranok, nola poztu ez? Simeon-enak ioteko garaira ez naiz oraindik eldu, ala ere Euskal-Mesia berri au eskuartean jaso dudanean alako *nunc dimittis...* eder bat oiztatzezko gogo bizia sortu zait. Ez naiz geiegikeriz ari» (IV, 78).

E-tar Y-k (Etxaide) zera dio: «Mamiz, muiñez alegia, bikain bikaña zuen aldizkaria, gai ernegarri ta mardulak erabiltzen ta arrotzen baidituzute, euskeraz oraiñaldi ontararte ikutu ez ditugun jardun goitarrak» (VI, 101).

Orobat Jauregi-tar Koldobika-k, Aita Onaindia-k, Zaitegi-k, berriz Andima-k *Euzko Gogoa*-n eta beste askok ez dute dudarik izan *Jakin* goratzeko. Guzion itzak biltza luzeegi litzaidake. Ta labur bearrez, noan Zaitegi-ren gorespena zear: «Orrela iarraitzekotan, atzean utziko gaitute gazteok alabearrez...» Luis Mitxelena-k *Egan*-en (3-4, 1957, 241 or.) idatzitakoarekin bukatzen: «Txalotzekoa benetan Arantzazu-ko teologi-ikasleek, beste ordenetako ikasle ta apaizgaien laguntzarekin, artu duten eta betetzen ari diran asmoa. Etzezaketen bide oberik aukera, bai beren jakitea geitzeko eta sendotzeko, bai gure izkuntza indartzeko ta lantzeko... Ikasbide ederra ematen digu guztioi.»

Errebista baten judiziorako irakurleak daukate botoa. Onen jakinaren gaiñean, *Jakin*-en zuzendariek enkuesta bat errealizatu zuten arpi-

dedunen artean, guziz akordu onarekin. One emen delako enkuestak emandako argitasunak, *Jakin XIII*-garrenetik artuta:

- Banatutako 400 orritatik 98-k erantzun zuten (24,5 %).
- Erantzun dutenetatik 88 % atsegin du *Jakin-en*, ta disgusto duen bat bakarra da, erantzun dutenen artean.
- Erantzuleetan 100 % irakurri egiten du.
- Dena erabat irakurtzen ez duten aietatik, 27 %-en zergatikoa euskera da; eta gaiak, 36 %-ena.
- Atalik irakurriena Elkar-izketa da, ta urrengo Kultura sailla. Filosofia ta Teologia azkeneko lekuaren gelditzen dira.

Gaietan, teologiarekin asten banaiz, aurkitzen ditugu emen milla klasetako lanak: sakramentologia, mariologia (Mariztia! demontre...), eklesiolgia ta beste milla puntu. Filosofian, orobat, joera aise desberdinietakoak: esistenzialismoa (izaten aburua zer den ez dakit nik) kantismoa, kartesianismoa, ta —Jesukristo bedeinkatuaren izenean!— eskolatika zoritzarreko... Ta ezin baztertuko ditugu sikologiaz, soziologiaz, zineaz, astronautikaz, poesiaz, estetikaz, litugiaz eta amaika bestelako jakintza gaiez egiñak.

Obeagotzen eta mejoratzen joateko leian beti zabal zabalik euki ditu apeak aldizkari onek, edozein sujerentzia, kritika edo zena zela onartzeko. Zabalik ezeze, noizpait leiora irten ere da, kalean pasatzen zirenei otsegiteko, tentatzeko, ziria sartzeko, kritika ta sujerentzia eske. Au lehenengo banakoan ikus genezake, ta bigarrengoa eztii utsa ez baiño kritika sanoa eskatuaz irikitzen digute Elkar-izketa: «Ia urrena eztia ozpin pixkatekin naasten dezuten, gozoegi gerta ez dedin» (II, 172). Eta azkenekoan berebat (XV, 46) biziro errekeritzen zaizkigu sujerentziak: «Sujerentziak bear ditugu. Bai, bear... Irakurle: idaroki iguzu nai eta uste duzun guztia, ez dugu besterik nai-ta. Idaroki *Jakin* eder dezaken edozer gauza.»

Izan dezadan aski, azkenekoz, onen moduko beste eskari bat, au Pernando Mendizabal-ena, aipatzeaz: «Oso pozik jasoko genituzke guk beste edozein euskaltzaleek gure aldizkari ontaz euki ditzaketen iritziak. Eta nola obeagotu diteken esan edo idarokiko baligukete, pozik baiño pozikago eskertuko genieke. Esan, ba, bildurrikan gabe» (VII, 107).

Eta kritikak ba-zetozen... Batzu mingarri gertatu omen dira, garratz, kaltegarri. Apenas iñola ebita zitekean au, alare. Apeak irikitzen diren momentutik onekin kontatu bearra zegoen. Eta norbaitek eskatzen zuen arako ura, alegia, aserretzen zenari aldizkariaren sarrera debakatzeko, idealista zerutarren batena, teillatuzaleren batena zen iñundik ere. Onekin ez dut esan nai kritikak aserrearekin eta amenazoekin nahas-

tuak, konsiderazio gabeak ta askomoduzko kirtenkeriak ameti bear genituzkeanik. Baiña kasu konkretu bakoitzean, zeiñek erabaki «au bai» ala «au ez»? Tribunale bat jarriko al da? Ba-da euskalzaleentzat bestela ere tribunalerik asko...

Euskera lagundu nai onengatik Intxausti-k «izkuntza-formalismua» deitzen duen leize artan amildu izatea, buruz behera, zilipurdika, ez da arritzekoegia. Guk pekatu egin genuen... ta konbersioa ta bide oneratzea trabatu ta nekezagotu nai diguten ainbeste inguruuan sentitzea amorragarri da. Ta betiko kontua: maite dutenean neskatxa bat, euskaldunek, iñundik ere illeengatik maitatuko dute; beintzat errebia baten kritika egitean, dena ahaztu ta aren euskera gora ta behera jarduten zaizkizu.

Ta esan nai dut emen zerbait: *Jakin-ek*, bizitzak ezarri dion bidea eraman du. Derrigorak eraman du. Ta *Jakin-entzat*, garbitasunean segitzen tematzea bere burua Sisifo-ren lanetan, alper-alperrik gaiñera, ukatzea, ler egitea, litzake. Gaur mordoillo bada —ta ori irakurleak esango du— bizitzak ekarri du orretara. Ta bizitzak eramatzen badu garbitasunera, izan dedilla zorionean berriz aldatua. Ez gaitezen bizitzaren kontra enpeiñatu. Ez da ba bizitza nai genukena? Nolako bizitza, bizitzari kasorik egin gabe ari bagera...

Jakin kultura bideetan: Garbitasunaz...

Gure aldizkariaren jatorrizko destinoa ta joera da kultura. Asiera asieratik, orrelaxe ikusten du bere burua: Euskera zaharrari txertaturiko mentu berria; kultur mentua, alegia. «Gure euskera, kultur-yoera ta kultur-ats guzi-guzietan murgil ez bitartean, aizea orrazten ari gera», kofesatzen digu lehenbiziko Ataria-ren idazle orrek. Beraz, euskera kulturaren itsaso oparoetan murgildu bear omen dugu... (Atari-gille au guztiz murgildu zalea da: lautan murgiltzen du zerbait. Igarian azkar ez den irakurlea, orratio, oraingoan ito egiten ez bada, larri ibill...). Ta oraindik esan-berritzen digu: «Edertu dezagun geure izkuntza. Egungo arazoetara egokitu.»

Asmo onekin argitu zitzaigun, 1956-ko udazken poetiko aren altzo, sestrakatxo au loretan. «Goiruntz begira; bekoki zabalez, elburu goitiaren lilluraz».

Kultura euskaldunen Euskalerriratu nai dugu. Kultura osoa, beroen alderdi guziekin. Kultura, Teolojia elburuagandik apartatu gabe, ta zer esanik ez filosofiarengandik ezetzago, aldizkarian sail oiek aparte dauzkagun arren.

Jakin, basamortuan oiu bat da, euskaldun entzungor zenbaiti gatzedi kartsuak —ez dezagun «asmotsuak» esan— egiten dion deadar amorratua. «Esna gaitezen euskaltzaleok ere. Ez dakiela euskaldun berri lotsgarri gerta gure izkuntza. Ez lotsa ta ez enbazo. Moldatu dezagun lenbailen gizabide berri ontara, gure euskerak dagozkion eskubide-mailak iritxi ditzan, landu dezagun eta kulturbideratu tresna zartxo au.» Onela predikatzen digute VI-gnko. Atari-tik.

Jakin-en elburu onekin mundu guztia (?) zegoen konforme. Itzarekin, ordea, «kultura» itz bedeinkatu onekin, etzen beste ainbeste gertatuko. Nola demontre izango zen ba ori posible!... *Jakin-ek* beretatzat aukeratutako bidea euskeraren garbiarena zen: «Saia gaitezen geure burutapen, geure sentimendu baitarakoienak euskeraren garbian agertzen» (I-goaren Ataria). Baiña aitor dezagun etzaigula agertu garbitasun au mugatzen dakienik euskal erri triste otan, gaurkoz. Kristorenak eta bost abantatu dituen euskeraren malapartatu au, beti zikiña baitago norbaitentzat... Eta «kultura» itzaren kontra Orixek agertu zen, V, 90: «Erdal-itz asko ezin eman ditugu bat-batean, baiña beste asko, bai. Esaterako: zer da k..., idatzi nai ere ez dedan itz nardagarri ori? *Humanismo* ta *civilización*, beste bi aizpa oriekin, ori da nik gorrotorik aundieta diodan itza». Orixek, bere arrazoiak dauzka orretarako, ta aurrenekoak, kulturak kristautasun jatorrari berari lekua kendu nai izan diolakoa. Baita ere, «nik euskeraz gizon landugabea lenago irakurri nun, erderaz *hombre inculto* baiño» (J. B. Agirre, Eracusaldiac). Ta latin klasikoan ere ezin konprenituzko modu tajugabez moldatua omen delako. «Kikeron-ek ez luke konprenituko.»

Bere arrazoiak zeuzkan Orixek, baiña *Jakinlariak*, Orixek zaletasun faltarik izan ezta era, *kultura* itza etzuten bein emandako aulkikitik despatxatu. Ta *kultura* itza ederki portatu da *Jakinlarien*: ez die serbizio makala egin.

Jakin-ek egin nai duena ez da kultura bat sortzea, ba-den kultura sartaldetarra euskal errien eta euskeraren soroetako urbideetan botatzea baiño. Kanalak ba-ditugu —euskeraren— baiña ditugu zulo, jario, ta zaratatuz josita. Izkuntza, gaitasun jatorreko omen da: baiña proba zazu, ta denontzat agirian dagoen zerbaitegatik, jakin ba-dakizunaren urak ez dizu kanal orretan korritu nai, ta bearbada, beste mintzairaren batean goxo goxo irristatzen zaizu. Au da, gure kulturak eta euskerak ez dute sekula santa guzian elkar saludatu. Eta lesikoan eskrupuloso zeralako, euskeraren komentuan preso sartu ta garbitasuneko hoto espantagarria egitera beartu baduzu, ez dizut ezcr esaten...

Jakin-en aritu izan geranon handicap astunena kultura iztegia izan da. Ta ez euskera sintetikoa dela, ta aldamenekoak analitiko, ta antzeko beste traste oiek. Itzak, itzak... Lehen lehenengo zenbakitik asita, bاءdauzkagu an, Sabin Berasaluze ta Pernando Mendizabal-en artikulo bi, euskera poliki desberdiñetan idatziak. Oien ondoren, errebitak zera galdetzen digu: «Au ta aurreko lana bi euskera mota ezberdiñetan idatzirik dituzu. Zein argigo?» Pernando-ren lanak, azpitik, 50 itzen esplikazioa bear izan zuen, «ia guztioek egileak asmatuak».

Eta arrigarria bada ere Pernando-ren bidetik ekin zioten, idazle geienak denporaldi bateko. Eta 1957-ko billeran saltsa filosofiko aldrebes oni nimbaitetik eldu ahal izateko, erabaki zuten «norberak idazten diutan lanetan erabillitako kultur-itzak bildu eta artikuloarekin batera Arantzazu-ra bidaltzea *Jakin-en* izanean».

Billera onek eman zuen beste ideia obeagorik: Kultur-iztegi arazoan eginda dagoena biltzea, fitxero batean sartu ta gero *Jakin-en* argitaratzeko. Lan au, dexente aurreratua dabil, edo dago. Gaur egon baitago, geldi asko.

Zearo kultura bidetik, ala poesia, elertia eta abar ere ametitu bear lituzke *Jakin-ek*? Onetarako iritzi asko ziren.

Antze ta Elerti saillaren inguruan eman zen lehenengo iritzien kontrariotasuna. Azkenean baztertu egin da, batez ere bi arrazoiengatik: beste euskal aldzikarien kanpoan muturra ez sartzeagatik, eta idazleari errezenera makurtzeko tentaldia ukatzeko. Bigarrena, geure etxe-barruko errebisten esperientzian eskamentaturik oso arrazoi gaiztoa izan da aipaturiko Antze ta Elerti saillaren kontra. (Ikus batez ere II eta III banakoetan elkar-izketara bidalitako iritzi ugariak.)

Urenro puntuak betiko prolema zail bat izan zen. Zailla, esaten dut, zeatz erabakitzeko. Onela formulatzen dizkigu Pernando Mendizabal-ek 1958-ko billeraren kronikan (VII, 104-105) eztabaidearen alderdi biak: «Batzuen ustez, irakurleari begiratu bear dio geienbat *Jakin-ek*...; (eta irakurleek) askotan naiago dituzte gauza atsegiañak, lan ariñak eta adierrezak, gai sakonak baiño». Portaera onen iturburua: askok ez dutela euskera bear bezela ezagutzen, eta ez daudela, gaiñera, jakintza-gaietan jaiotuak. Doble arrazoi.

«Beste batzuen ustez *Jakin-ek* ez luke bere goi-mailla ortatik jetxi bear, *Jakin-en* jomuga ezta irakurlearentzat izatea bakarrik.» Baiño bai euskerari jakintzarako bideak irikitzea ere. Euskera, nimbait, bere kasa eta irakurleek eraman gabe, gauza da, berez, kulturaren erreiñura irixteko.

Ta berriz arritzeko —ta berriz arrigarri— bigarren joerak irten zuen garaille, teorian ezpada obretan.

Ez joera orri ta ez garbizaleenari, etzitzaien luzarorako bizitza gel-ditzen, alare. Ba-zetorren, azkeneko mallukada ta elizakoak, eskatuak ala eskatu gabeak, emango zizkiena.

Prolema guzian *Jakin* irakurle guzien bistan jardun da, izkutuko tranparik egin gabe. «Begirune aundia euki bear zaio publikoari» (VII, 104).

Kultur-itzak: jakintitzak, jakintza-itzak, jakintzenak, jakintz-izenak, jakintz-mintzair...

Sar nadin garbitasunaren arazo biurrian. Irakurle ta entzule guzioi, Jakinlariok emango lidaketen tolerantzia eskatzen dizuet. Nik, nire partetik, lan onetan, ahalik objetiboena izan nai nuke. Ez daukat esan bearrik, ala ere, nai ta naiez, objetibotasun au sujetoa sortua izango den ezkero, ez dela izango objetibo utsa.

Jakin-ek, sortu zen une beretik dakar «euskeraren garbia» izkiriatzeko leia. Baiña aurren zenbakiko Ataria-ren idazleak, eta goierritar edozein batek, edo gure Nafarro aldeko basoetan dabiltzan askomoduzko langille euskaltasunaren aldetik jatorrek, ez diote gauza berberari deituko «euskeraren garbia». Ezta *Jakin*-en lehenengo ta azkeneko Ataria-k idatzi zituztenek ere. «Egia zer da?» aren moduan, «euskeraren garbia zer da?» gal-detuko genuke.

Au definitzea erabat imposiblea litzake. Ta ez dugunez premia larri-rik, definitze orrenik, utz dezagun bere orretan lo.

Jakin-en lehenengo zenbakian, garai artan gure ikastetxeetan izan zitezkean bi joera nabarmenzen dira. Berasaluze alde batetik, lumaren puntan dituela, *revelaziōa*, *kreaziōa*, *kriterioa*, *objetivo*, *phisiko*, *razionalista*, *efekto*, *sujeto*, *valio*, *systemata*, *naturalista*, *atheismua*, *posibilitate*, *magisterio*, *thesi*, *theologi*, *relativo*, *veneragarri*, *interventu*. (*Aleun*, *sorkari*, *daskeinguzenak*, *daskeinkigu*, *izadi*, *zergait* («utsa?») *zergati?*). ta onelakoak ere ez dute atzera botatzen gure idazle irregular eta olerkaria.

Pernando Mendizabal-ek euskeraren konzeptua bestaldeko xehea duka. Onek, «cindar-neurketa bat bezala» egiten digu bere artikuluan. «Ia zenbateraiño erabilli dezaketen nik jakintza gauza bat alik eta geien euskeraz.» «Onetarako gutxi-asko itz berriak asmatu ere egin ditut.» Lan onen azpian, 50 itzen azalpena ematen zaigu, gorago aipatu dudan oarrarekin: «Itzok ia guziok egilreak asmatuak dituzu.»

Ezepzioak aparte, asierako *Jakin* jeneralean garbizaleegia zela esango genuke gaur. Ta ori, orduan joera orretatik zebiltzan Jakinlariek berak aitortzen dizute. Artean, asierako suaren keak paisajea lausotzen zien, iñundik ere.

III-garren alean, Iñaki Bastarrika-k eberkera, hebreoa, jartzen du euskeraren eredu. Bertan, garbitasunerako joera (1) azaltzen digu ta esaten du goiz edo berandu eberkerako itz mordollo denak jorratzekotan dabiltzala juduak. Oraingoz, nahasian bide darabilte izkuntza garbi naiz mordollo, kultura errebistetan bezela egunkarietan. Itz mordolloaren aldemenean, beti josten omen diote berria, garbia, irakurleak oitu ditezen artean.

Urte batzuek gerora, Intxausti-k eta nik, orrelako zerbait egin genuen, konbizioak baiño bearak obligatuagorik. XIV-garren zenbakiai 80-garren orrian, iztegitxo bat ezarri genionean, erabillitako itz zaillenen itzulpenerarekin.

Bastarrika-k erdiko bidea nai luke. «Zergatik aria ertzetatik eldu bear au? —galdetzen du—. Geienik erditik joan oi da egia. Berdin ere deritzait arlo ontan.» Askabide au, teorian ederra delako, askok onartua (ta eztabaidarekin nazkatuta zeudenak Te Deum kantatzeko lain pozez) izan da. Praktikan ez du ezertarako balio: ba-diteke praktikan erdiko bidea oso ezkerretik, edo eskubitik, joatea-ta. Esate baterako, B deituko dugun bat A ta D-ren erdian egon liteke; baiña erdi ori guztiz nolabaitekoia izango duk baldin A Arantzazu-n ta D Donosti-an egonda, B Brinkola-n badago. Berdin, garbitasunaren kontuan ez dago erdibide absoluturik, oso erlatibua baiño. Iñork ez baitu pentsatzen, erdiko bidearekin konformatzen direnetan ere, erderatiko itz bakoitzeko, gutxi gora behera, neolojismo bat asma dezakegula. Oar onekin, ez du iñor izutuko esaera onek: Erdiko bidea bear dugu; baiña erdiko bidea ezkerretik doa... Ezkerragotik bai baitoa beste bide bat, nirea baiño erderara geiago makurtzen dena, esate baterako. Dena dela, erdiko bidea sofisma koskor bat izanda ere, sesio luze onetan pixka bat atsegiteko lain tregua beiñepain formulatzen du, ta bego dagoenean.

Baiña, *Jakin*-en —gazte sugarraak izan— etzeuden treguatan pentsatzeko, ta erdiko bideak ez du fama onik izan. «Gu nondik?» itaun au egin zuen Bastarrika-k. Eta berak erantzun: «Erditik uste.» Baiña Bastarrika-ren erdiko bidea etzitzaison irudituko ain erditik zebillela Txillardegi-

(1) Ez ordea batere amorratua. Bastarrika-ren ideia oei, zalekeria desegokien garramura kiratsik ez darie. Nire ustean Bastarrika-k berak etzuen Txillardegi-ren egurra merezi.

degi-ri. Denok uste izaten dugu norbera sustraitzen dela egiazko arrazoi eta errealdadeetan.

Jakin-en amaika neolojismo (1) sortu izan da. Batzuek, niretzat, ederki, edo ez ain gaizki. Neolojismo elaboratzeko ez da egin sufijoen iturria iriki besterik. Trebeenak berria, sufijoak ez baiña kimika naiago zuten. Idazleon formazioa —bai morfolojiaren eta bai fonetikaren aldetik— eskasa zelako, neolojismoak formatu ez baiño deformatu egin ditugu askotan. Geroago aterako ditut ejenploen batzuek.

Baiña aurretik, sar gaitzen *Jakin-en* purismoaz, garbitasunaz, izandako eztabaida famatu artan.

(Oarra: eztabaida onen notizia objetiboa emateagatik, banakoz banako joango naiz nire azterketa onetan. Eta aspergarriago bada, zeatzago izango delako, askotan eztabaidan ari direnei utzik dio itza, nik kopiatu besterik egingo ez diedala.)

Eztabaidaren prehistoria esan genezakeanetik asiko naiz. Gauza jakina ta agirikoa da *Jakin-en* asierako garbizaletasuna. 1957-ko agorraren 11-12-eten izan zuten Arantzazu-n elkar ezagutzeko ta *Jakin-en* arloez mintzatzeko billera. Billera onetan garbitasunaren korapilloa askagaitza zela-ta, etzuten ezer erabakiko. Erabaki zuten, ordea, «Kultur-iztegi arazoan eginda dagon lana» biltzea. Onek, asmazioaren bidetik ibilli zebillena gure literaturaren tradizio jatorrenean txerta zezakean, apika. Kronika au IV-garrenean aurkitzen da.

Urrengo zenbakian, V-garrenean, idazten du Orixek: «Betiko izango dira garbizale amorratuak eta mordollozale alperrak. Agertu dira garbizale amorratuak *Jakin-en* ere.» Eta beheraxeago: «Gizaldi berria asmatu nai duten oiek, gure gañetik pasa bearko dute. Bestalde, gogor joko da oraindik garbikerira. Geroa lekuko. Zenbaitek euskerarentzat etorkizunerako dituzten ametsak egi gerta balediz, Orixek au ere mordollo zaleen artean agertu bearko ote dun idurituak artu nau.»

Ez dira denak ideia berdinékoak. Txillardegi-k bestelako ustea agertzen digu VI-garrenean: «Baiñan azkenean bide zuzenetik abia gaitezen esperantza aundia badut.» Lehenengo beste puntuarekin ere etzeuden oro konforme. Aita Onaindia-k itz-biltzeari baiño itz berri asmatzeari obe deritza, agian. Beintzat, biltzeko asmoari beste zerbait gaiñeratzentzio: «Komeni litzake, guzton artean, teologi ta filosofi iztegitxo bat

(1) «El nacimiento de una palabra es indicio del descubrimiento de una realidad, o, al menos, de un nuevo aspecto de ella», José Luis Aranguren. Nola justifikatu orduan errealdadea naiz izena guziz zabalduak daudenean, oien ordez itz berriak asmatu ta zabaltzeko batzuei agiri zaien amorrazioa.

osatzea: orretarako, erderaz edo lateraz, izen-zerrenda aundi-aundi bat egin, izen oiek zerbait azaldurik, eta gure Orixek maixuari bialtzea egoki litzainaueke.» Iritzi au Txillardegi asmatzearen kontrario purrukatu agertu ostekoa denez, ondo jakiñaren gañean idatzia dela esatera beartuak aurkitzen gera.

Iñaki Bastarrika etzen bildurtia. V-garren zenbakian «Txillardegi jaunari» karta agiri bat izkiriati zion, idazle onen «Leturia-ren Egun-kari Ezkutua» aitzaki artuta aren lanaren kritika egiñaz. Lanak ezezik, Txillardegi-ren zaharen aldezko jokabide osoa kritikatzen zion, areago. «Euskera-arazoa joera batek edo bestek askatuko dulakoan al ago apika? Arkitu al duk joera ori? Arraiopla! Barreia zak lau aizetara.» Oek eta onelako esaera zenbait geiagok piztu zuten eztabaidea. *Jakin-ek* irikita eskeitzen zizkion ateetatik, abagune au alperrik pasatzen utzi nai ez-ta, gogor eraso zion Bastarrika gizajoari Txillardegi-k. «Zerorrek ikus dezakezunez, etzenidan alperrik idatzi...», asi zitzaion Txillardegi erantzuan, maliziatia, ortzak erakusten bezala (VI).

Arrapostu latza Txillardegi-rena. Bastarrika-renari erantzun ezeze, fraille onek idatzitakoentzako kritika xehe ta zorrotza ere egiten zion. Txillardegi-k, euskera ikasi egin bear dela esaten, birresaten ta berriz esaten du lan osoaren luzaroan. Emendik eta andik ikasi. Erriari, euskal-erriari, Axular-i, Lartzabal, Xenpelar ta Mendiburu-ri, baserritarrei... «Zuek baztertu zerate bidetik ez gu.»

Eta euskeraren bizi-biderako (akaso ilberritzeko), errezeptatzen dio: «Iru gauza bear dira euskera salbatzeko: Ikasi, ikasi eta ikasi. Eta beste iru baztertu bear: Asmatu, asmatu eta asmatu.» Txillardegi izkuntzareniko laboratorio lanari alerjiko zaio: ametitzen du alare zerbait asmatzea, euskera biziaren eta jatorraren arabera izate ezkeroan.

Zearo mallatuta utzi zuen Bastarrika:

«Zu, Bastarrika, euskeraren eriotzaren bidetik ari zera» (88).

«Zuk —eta zu bezelako guziak— euskera il nai duzute, zuen laguntzarik gabe ere arrixkuan ez balego bezela; eta asmo gaitzoz eta apropos ari zeratela pentsa liteke, euskera akabatzekotan noski!... Ezjakin utsak bakarrik eutsi ditzake zuen txorakeriak» (89).

«Zuk ez dakizu oraindik, gezurra badirudi ere, izkuntza bat ez dela geometria» (89).

«Zuk, Bastarrika, euskeraren eriotza nai duzu oarkabeen, eta bere galeraren bidean barrena zoaz» (91).

«Eta orrela erditzen dituzute gero geiegi ezagutzen ditugun zuen mamutzar otz eta iguingarri oiek» (91).

«Zuk ortaz, euskera egiazkoaren garaipena opa baduzu, zeure mordollo orren akabera eskatu bearrean zera» (91).

«...Ikasi egin bear dugu. Eta auxe da, dirudianez, zuk gogoko ez duzuna. Askoz ere errexago baitzaizu komentuko gelan sartu, eta asma-zio erotan astea. Noski!» (92).

«Zuek lur-jotzen ba duzute, euskera salbatu dela esan dezakegu; zuek garaituko ba zenute, berriz, egingo luke euskerarenak...» (93).

Orrelako bigunkeriaz ta leguntasunez errepikatu zion Txillardegi-k, zuka, Bastarrika-ren ika egindako idazki agiriari...

Artikulu-arrapostu onek berealakoan zalapartatu zuen ollategia: ta garbi naiz illun, gogor naiz biguntexeago, zuzen naiz zearka, auzi onetan eskua sartuta zipritzindu direnak asko izan dira; Bastarrika-ren erantzunaz gaiñera, konta ditzagun, Luis Mari Muxika, Aita Onaindia, Juan San Martin, Aurratz, Ibinagabeitia-tar Andima, Orix... Baiña jarri dezagun aparte ta denak baiño gorago: Joseba Intxausti.

VI-garren zenbakian bertan erantzuten zion Bastarrika-k arrezkero, gaurdaiño, mutu gelditzeko. «Naiago nuke erabat ixildu eta gauzak geago arrotu gabe utzi», asten zitzaion erantzun onetan. «Nik onekin amaitzeke asmoa dut».

Bastarrika-ren erantzunean, frasetxo onek arritzen gaitu: «Neri baiño beste norbaiti erantzuten ez ote diozun nago...» Eta orixe bera pentzarazten dit niri: «Asmatu, asmatu ta asmatu» orrek zerako au baitakkit kaskora: «Itzok ia guztiok egilpeak asmatuak dituzu» (I, 28). Gelako asmazio eroek «objeto ta kizun»-az saski naski ura, edo baita «Euskal filosofia tantoka»-n kausalidadea ta lau kausa kerak adierazteko euskerak dauzkan bideen azterketa xelebre ura, eta abar. Bastarrika-renak ez baiño besteren batenak ditugunak. Txillardegi-k *Jakin* osoari idazten ziola esaten atreibituko nintzake. Eta nik, eskerrak emango nizkioke, ala balitz.

Eztabaidea onek *Jakin* aldizkaritik landa izan zituen ondorenak bazterrera utzik ditugu, gure asmoa *Jakin* istudiatzea denez.

Nik uste dut Txillardegi-k, bere kontrako reazioa kausatu zuela lehenengoan, bere zakartasun eta gogortasunarekin. Reazio natural au indartzenago zuen oraindik Bastarrika-ren erantzun apal eta egokiak. Esana dudan Ibinagabeitia-ren antzera pentsatuko zuten askok. Ta Onaindia-k, entzungor egiñaz, kasorik egin gabe segitu zuen. Entzungor ala apropos? Bigarrena, nik uste, taktikaz, xehe-xehe. Ez entzuna egiteko trumoi borobillegia baitzen Txillardegi-rena. Au etzen asierako zalaparta nabarmendua baizik. Baiña kiebratik salbatu zuena Intxausti izan da. Kritika ura kanpotik zetorren-eta, *Jakin*lariak, geientsuenak, Bastarrika-ren alde ja-

rriko ziren. Tiro-soiñua etxe barruan sentitu zenean, berriz, beste kontu bat zen.

Laister muntatu zen bigarren billera, 1958-ko agorraren 10-ean; oraingoan majo astindu zitzuten garbitasunaren eta Txillardegi-ren ganibetak ebakitako puntuak. Billera au, Txillardegi-ren iritzikoa ez baiño kontrako xamarra zela uste dut: «Jakintza-arazoa erabakiko bada, berriz, naitaez itz berriak erabilli bearra dago». Alare, esaera onek ba-ditu neurriak. Garbizaletasun, orain arte *Jakin-en* esparruetan soberano ta nagusi zebilkigunaren kontrako erreboluzioa asi da. Geroxeago garbizaleen fren-teko trintxeramendua atzera egiten asiko zaizkigu, nagusi zirenak morroi biurtzeraño. Txillardegi-k asi zuen *Jakin-en* tiroteoa. Gogorregi asi zuela? *Bear zen gogorregiaz, gogorregi bear zen-eta. Jakinlarien belarriak arras gogortuak baitzeuden.*

Carbitasunaz oraindik

Gure plazetan, aizkolariak marka ausiaz ebaki duenean enborra, ikusleak arriturik inguratzen dute tronko ebakia. Ta baten batek, kari-zia bezala, aizkorakadaren bat eman... Au gogoratu zidan Luis Mari Muxika-ren idazlan «Literatura bidean» VIII-garrenean argitutakoak. Lan onetan olerkari sakramentino onek euskal literatura europear literatura-ko joera ta korrienteei inkorpora dezaiegula eskatzen digu. (Txillardegi-k, VI, 87-88, esanaren bidetik, dudarik gabe.)

Leunago idazten du Muxika-k besteak baiño. Alare, jomuga berera irixteko: «Ez gaitezen zalekeri itxuaz, gure euskeraren zigortzaillek... Euskera ez da literaturarentzat, literatura baizik euskerarentzako... Gi-zartea bat besteren artuemanaz bizi da.»

Batez ere literatura airosoa nai luke Muxika-k, ta onetarako trabak apurtu egin bearko ditugu. «Zenbat bider ikusten ditugu xamurtasun gabeko idazlan zakar ta totelak. Idazkera orren erdoiak, gaurko irakurleari euskeraganako naskagura galgarri bat sortu oi dio». Bai, trabak apurtu: «Gauz egokiagoa da iru edo lau idea mamitsuzko idazlan txukun, dotorea, beste ogeita zapiko illun ta gogorra baiño.»

Mogimendua martxan jarrita dago, ta *in crescendo* joango da, lais-ter, Intxausti-rekin, gaillurrean bandera jaiki arte. Txillardegi-rena erreboluzioaren lertzea izan zen —*Jakin-en* diot—, ta onek argitzen digu ain kaskarreko gogoren zergatikoa. Txillardegi bere konzientziaren imperatiibo bati jarraiturik portatu zen portatu bezala. «Arreta aundia merezi

du zure eskutitzak. Gaizki dabil gure izkuntza maitea zure itzai jaramonik ez egiteko.» (VI, 85)

Eta bukatzekoan: «Gogor artu zaitut, badakit. Eta pena ematen dit euskaltzleen artean onela ibilli bearrok. Bañan onelaxe egingo ez banu, eta egin dudan bezin zakar gaiñera, neure buruari egingo nioke saldukeria. Eta euskerari azkenik».

Erabat sinets dezaiokegu orrelakoxea dela kritiku zorrotz onen pena ta tragedia txikia. Nekez eta kostata artzen dena da erabakia: «Eta nik beintzat, emendik aurrera bigunkeria ta sasi-diplomazia guzai utzirik nasgil iguingarri orri ez diot euskera deituko».

Joseba Intxausti-k biurtuko zuen erreboluzioa gerra formal.

Intxausti-ren erasoa. Jakin-en barnetik sortzen da argia.

Intxausti, ez da dudarik, etzen bakarrik sentitzen. Ba-zekien orduko dexente zirela konzientzia erne ta bixi bixi zeukatenak. Ta lurpean zebillen indar au batu ta *Jakin-en* etorkizunean indar egin zezakean bretxan eraso bear zela pentsatu zuen. Eta ongi pentsatu, ausnartu ta neurtu ondoren, asi zuen bere ofensiba IX-garren zenbakian. Ain zuzen, lankideen laugarren batzarrea bildu aurreko errebiastaren argitaraldian.

«Illobira bultzaka» tituloarekin agertu zen bukaera bildurgarrizko artikulo sonatu ta ondorenetan jori au: «euskal-idazle: *ixil zaite*, zure euskera odeitarrez, euskal irakurleak urritu ta gure izkuntzari semeak kentzen saiatu nai baduzu. Arren!!!»

Noizpait kontatu didate operazio oso zaillek eta arriskosoak egiten dituztenean, medikuak sekulako maldizio soiñuan egoten direla kirofanoan, nerbioen ezinezgona karraxtietan ustu nairik-edo. Eta au, medikuei on zaietako medikuei, baita gaixoari ere...

Jakin-en bizitza laburrean pubertadea (barka, jaunak!) ta gizon egi-tea seíñalatu bearko banitu, ta aurtzaroan banatu, ezertxo ere dudatu gabe jarriko nuke momentu au Txillardegi-rekin suspertu ta Intxausti-k eutsi, jaso ta superatutako krisian.

Ez ditut ermen pubertadearen azalpenak *Jakin-en* prolemara aldatuko, gauza kuriosoa izango balitz ere auxe. Esango dit norbaitek, bana-keta au arbitrario ez ote litzakean, eta nik erantzungo diot baietz, arrazoia duela, arbitrario litzakeala. Baiña gizonaren bizitzan ba-den bezalaxe, nire ustean ba-dela *Jakin-en* bizitzan ere diodan banaketa au markatzeko arrazoi ta oiñarririk, naiz mintzaira edo idazkeraren aldetik begitu ta

juzungatu, naiz gaien edo temarioarenak egin. Eta *Jakin*-en bere denpora guzian neurri bat, eskeleto bat, izpiritua bat (bein esan, jomuga bat) izan duela esaten datorkidanari, orobat, baietz errepikatuko nioke, baiña gizonaren konsistentzia, batasuna ta batasunaren iraupena izan arren, denok ametitzen dugula arentzat partitze ori, zergatik-eta banaketa onek —ez baitu batasunik urratzen—, ez dioen begiratzetan esentziari, bai ordea, moduari.

Joseba Intxausti da *Jakin*-en garbizaletasunari (keriari?) sekula santako pasara-egurra ta milla koloretako jorratua eman dizkiona, IX-garreneko ta ureengoetako saioekin. IX-garrenean aitortzen digunez, noizpait kontrako bidetik ibillia dugu. Ta konbertituaren karrez ekin dio, titulutik asita aldenik aldean azkeneko puntaraiño terrorismoaren kea dorian lanarekin.

Idazlan onek amaikatxo erre-min kausatu bide zuen bazterretan. Ta akaso, Intxausti bera, latzegi portatuaren kezkaz gelditu da. Akaso, diot.

Alare —ta frantuengatik neurten dut— jokabide oni guztiz konprenigarria deritzat, eta txit zuzenbidezkoa (eta nire kolkorako, probidentziala). Intxausti-k orduan zuen ikuspegia duen batentzat (alegia, garbizaleek euskera illobira bultzaka zeramakigutela) ez da kabitzen beste jardukizunik. Denok entenitzen dugu apreziazioñi onek merezi ta bost zuela aserre on bat. Bi urte geroago, ta beste zerbaitz mintzatzan delarik, Intxausti-ren jokabideari arrazoia ematera dator Txillardegi zerako au idazten duenean (XIV, 52): «Euskaltzaleon artean, eta euskera iltzeko zorian dugularik, ez dugu eskubiderik egia alkarri orr aztutzen edo izkutatzeten ibiltzeko. *Jakin* egin bear dugu euskaltzaleok nun gauden, zertan geran, eta euskeraren aldeko gure alegiñak zein maillatakoak diran».

Intxausti-ren idazlana zenbateraiño izan zen ongarri, ikastetxeetan emanerazi dituen frantuengatik bakarrik neurtu ahal izango litzake, seguraski. Baiña au, ezin neurri da. Andik sortutako eztabaida, eskatima ta armoniak erre zuten, eta auts xehe biurtu, frantziskotar ikasleon artean beiñepein, garbizaletasun guzia. Gaur ez da arrastorik ere.

Intxausti-ren arrazoia: illobira bultzaka ari zerate!

Artikulo onetako aunitz ideia, orijinalak izan ez arren, argumentatze osoko gorputzaren atal izateko jator elkartuta daudelako, indar berezi batez kargatzen ditu Intxausti-k. Orregatik, eta orijinaltasunak emen ardura aundirik ematen ez digulako, ez naiz seiñalatzen arituko, au Txillardegi-ri zor dio, beste ori Villasante-ri, edo ango ura zerako zerari. Txillardegi-rekin, geixeago, eztabaidaren batasun aria ikus dedin.

«Ba-dakit lantxo onek norbait baiño geiago zauritu dezakeana: ixil-du egingo aal naiz, ordea? Ez, euskerak bestela eskatzen duela uste bai-

dut»... (Apostoluek presondegi osteko auzitegian ziotena gogoratzen digu: *non possumus non loqui.*)

Intxausti-k, erretxin, asarre ta iskanbilla guzien gaiñetik, itzegitera bearturik ikusten du bere burua, «Terenzio-ren ura beteko bada ere: *veritas odium parit*». Onetan, ez da bakarra izan, Orixe-k ere berdin berdin egiten baitzuen (XV, 47): «Adiskide Autorek, adiskide Altube, adiskide Lekuona, adiskide erria: baiña adiskidego *egia*», zionean, Aristoteles-i erasten zaiona beretuaz.

Eta ez du balio denok borondate onez gabiltzala esateak. (Andima Ibinagabeitia-k VII-garrenean zion: «Garakoak eta bestelakoak, ez ote dugu berdin xamar maitatzen gure euskera errukarri au?») Ezen ez baitu borondate onak ezer egiten, adimen egian jasoak gidatzen ez duenean. «Borondateak egiaren serbitzari izan bear du», eta borondaterik onenak edozein ezbear zital erakar lezaiguke —borondate onenarekin!— egiaren kontra dabilleenan. Eta zitalkeriazko ezbearrik negargarriena auxe da: euskal literaturaren jauregia, «barrua txukun eta garbi gorde dedin, biztanleak —euskaldunak— uxatu egin ditugu, eta jauregi dirdaitsu mu-seo biurtzeko asmoa artu»... Eta museoak ez baiño fabrikak eta laboratorioak eskatzen ditu Intxausti-k: «bizitza, bizitza bear da» (Txillardegi-k, VI, 88: «Gu ez gera, zorionez, Auñemendian dantzan ari den erria. Ezta gutxiagorik ere..»)

1. «Erritar euskal-literaturak ez du euskera salbatuko» (85). Doble arrazoi dauzka Intxausti-k au esateko: praktikutasunaren eta mimetismuaren bi legeak. (Naiago nuke nik praktikutasuna idatzi, baiña praktikutasuna idatziko dut beti, irakurlea bi moduok nahasiaz nahastuko nukealako. Intxausti-k praktikutasuna baitio berean.) Azal ditzadan biok laburki: gure munduak praktiko etzaion guzia bazterreratzen du, ta euskera garbi konserbatu naiazt uretan pasatzen badugu momentu hakoitzeko, erreuma artuko digu artu ez badigu dagoeneko, ta orduan erria traste zaharren zokoan ahaztuko du, egiten ari den bezala. Bigarren: jende arruntak «señor don»-en itxurak segitzen dituzte, au da mimetismua.

2. Euskeraz idatzi dugunean zer egin dugu? «Zenbait idazleok euskera, puxka bat ikasi ta idazteko prest geundela uste izan dugu. Zer idatzi, ordea? Euskeria? Onatx izkuntza-formalismua deitu izan dana» (86). (Txillardegi-k: «Askoren ustez, euskeraz izkiriatzekoan, izkuntza landutzeko idatzi bear omen da. Alderantziz diot nik: zerbait esateko idatzi bear dela». VI, 88)

3. Izkuntza bera balio absolutu biurtze faltso onek egin digu kulturaren alde egindako apurra gaizki egiña izatea. Kulturaren alde egin-

dakoa, gutxi, oso gutxi, da Intxuasti-rentzat (eta edozeiñentzat), eta gaizki, oso gaizki (84).

4. Kultura egiteko ez da naiko idaztea, irakurri egin bear da. Baiñan gauza jakiña denez, gu ez gaituzte irakurtzen euskaldunak, ezin gaituzte ulertu-ta (87).

5. Euskal literaturan monopolioa ta sibaritismua akusatzen ditu Intxausti-k: «Nere ustez, euskalzaleentzat idatzi oi da eta euskaldunok ez dugu ia euskal kultura idazlerik: euskera, alor ontan, euskalzaleen monopolioa da. Euskalzale auek izkuntza-sibarita batzuk baiño ez ditugu».

6. «Ba-dira gerorako lanean ari gerala esaten dutenak ere». Arrazoi ustel au onela artzen du Intxausti-k: «...orduan —binbitartean euskerazko kulturarik izan ez badugu—, euskaldunik izango aal da munduan?» (87).

Euskalzale guziok bat gatoz kultura preixio bear dugula aitorzean (1). Oiñarri onen gaiñean eraikitzen du Intxausti-k euskera errearen aldeko argumentazioa. Sei puntutan laburtuko dut nik.

1. «Kultura egin nai badezagut, irakurleak ugaritu bear ditugu leenen (86). «Ez da aski idaztea, kultura sortzeko: irakurleak bear dira orretarako erruz» (87).

«Ta au lortzeko euskera erreza bear da: erreza, erreza...»

2. Euskera altu altuegiak, «odeitarrok», irakurleak urritzen eta bakantzen ditu, beraz euskeraren etsai da, kulturaren etsai delako (83, eta lana zear nunai).

(1) Orixek ez besteak. *Jakin*, XIV, 33-34, dio orixe-k: «Edozer iakite-gai erabil-teak emanen diola euskerari bizia ta bzikortasuna? Zozokeri galanta! Literaturak ere ez. Zoazte Grezi-ra, ta olako filosofia ta olako literatura ukana arren, bzikortu al da erri izkera? Nola utzi dute kaxkartzen eta endakatzen? Naigabe emaiten du gaurko ori entzuteak.»

Orixek ordea, gauza bat izkutatzen edo ixiltzen du: Grezia-k duen gaurko izkunitza, eta filosofia ta literatura goresgarri oietakoa, biziro urrundurik eta desberdindurik daudela. Beraz, Grezia-ko mintzairaren mixeria, izkuntza aberats eta arrokeriaz bete arek erri gizajoaren eboluzioa jarraitu nai ez izatetik sortu da. Gaurko griegoak, guk bezalaxe, garbitasunaren prolema daukate, ta aiekin literatura goi-goizaleak izkuntza agonian edo ortxe ortxe jarri bazuen, guk begiak iriki ta ikusteko gauza da orixe. Entzun dudanez Niko Kazantzakis idazlea, mundu guzian bere idazkeria paregabegatik goratua den bezain beheratua da bere Grezia-n, garbizaleek beheratua, alegia. Eta orra: inglesak Kazantzakis-ek Grezia-ko erro izkuntzak omen dituen turko ta mordollo guziak tipi tapa artu ta literaturan sartu dituelako txalo zartaka... Ta onek bai, bai orixe ta bai Orixek, bzikortzen du erri izkuntza, enteratuak esaten digutenez, ta gañiera prestijioa ematen dio izkuntza bat. Talentuak asko moduzko lurretan ez dute erne-terik, eta simaurretan ereiten dituzte heren buruak...

3. Euskera garbi, txukun orrek ez digu bizitzarako gaitasunik eskeintzen, seiñorita alakoa, beti zikindu bildurrez baitabil, onelako ta alakotan eskuak sartzeko izuz. Etxe-gauzetako bai, baiña «casher» ez diren gauza askotarako bear dugu euskera. Plazarako. «Bizitzaz, lantegiz, laboratorioz, jakintzaz» bete bear dugu euskeraren erreinua (83).

4. Izkuntza elkar ulertzeko da, ta perogrullokeria au, ahaztu egiten dugu. Izkuntza da «lagun urkoari gure barnea erakusteko dauagun bide bat eta bideetan egokien eta errezena» (84).

Premisa oni bidezko ondorenez eratsi ta atera genezaioke au: «Izkuntzak ez du balio absoluturik; berez, erlatibua da». Ta onek bere importantsia dauka Intxausti-ren arrazoiketan.

5. Erlatibusun onen ariak praktikutasunarenekin konektatzen dira, ta aietatik artzen dute argia ta indarra. «Kultura-praktikutasunak bakarrik salba dezake gure euskera, ta idazkera ulertezin ta nekezak nola emango ote dio praktikutasun ori iltzeар dauagun izkuntzari?» (88).

6. Erri baten izpiritua ta izkuntza «alkar itsatsi ta josiak» daude. Ta izkuntza orrek bere eginkizunari ta naturalezari berari traizio egin gabe, ezin planto egin lezake, kondairaren momentu hanean, erriaren eholuzioari ta kondizioei egokitut nai ez duela-ta. (Argumentu au praktikutasunaren besteaz nahastu xamartuta dakar Intxausti-k.)

Premisa oek guziek ondorena berez dakarte:

1. «Euskera kulturaz bakarrik salba dezakegu» (84).
2. «Kultura au lortzeko: Gaiak gaurkoak eta euskera errez-erreza» (86).

Au probatu ostean, Intxausti-k bere burua konzientziak eskatzen dion eginkizun mingarrira botatzen du: «Ortik jarraitu nai badugu, ixildu gaitezen bein betiko, euskerari egundoko mesedea egingo baitiogu. Ixil gaitezen!» (87)

Emen presentatzen dudan au ez da eskemaren ezurra besterik. Ira-kurleak ondo egingo luke, ahal dezanean, Intxausti-ren beraren lana irakurriko balu, bere saltsatan dituen ezkerro, an, argumentu ta objezioen erantzun eta gaiñuntzeko.

Intxausti labe-zaitza lanean.

Aldi bateko zeregiña ba-zuen Intxausti-k «Illobira bultzaka» zorioneko idazlanarekin asitako betekizuna burutu arte. Berriro urrengoz gai beronen gaiñera itzulirik, zenbait arrazoi geiago jaulkitzen dizkigu X eta XI-garrenetan. Artikulu au Urretxu-ko pasionisten Euskal-Akademian denporaldi bateko eztabaiden mamia izan omen zen.

«Ortega-ren bizitz-errazoi mena» saio filosofikua idatzi zuen Intxausti-k «Illobira bultzaka»-ren urrengo. Teorizatu duena egiztatu, gauzatu nai du. Ta, «Ortega, beraz, gaurkoa da», asten zaigu. «Gaurkoa baduk, zergatik esan? Ez legokek esan bearrik», kontra esango lioke norbaitek. Delakoak Intxausti-ren egiazko motiboa ahaztuko luke, edo ez luke ondo konprenituko. «Ortega, beraz, gaurkoa dugu», esanaz, au esaten baitu azpitik (seguruena konturatutu gabe): eskatzen nuen gaurkotasunaren komplimentuz idazten dut au; eta esan gabe: euskera erreza egin nai ere dut. Muestra bat presentatzen zigun, beraz.

Euskera garbiarekin Intxausti-k zer eskatzen zuen lehendik zeukan agertuta. Ala, X-garren banakoan Orixek, Intxausti-ren IX-garreneko «Izatearen azterketan» lanari («Illobira bultzaka»-rekin batera argitaratu zen au, biak IX-garrenean.) kritika batekin erantzun zezaiokean, oartxo batekin bukatzeko erantzuna. (Eztabaida onek *Egan-en* jarraitu zuen.) Orixek oarra, eginda zegoen errespeto ta gozotasunagatik Intxausti-renaren aldean, kontrastez, destakatzenago zen: «Barkatu, A. Intxausti, baiña, zergatik ez saiatu, euskeraz ditugun itz ederrak erabilten, erderazko itz arri elkortu edo fosil zantar oiek alde batera utzirik? Euskera garbiz, euskera garbi amorratura io gabe, esan ditezke eunetik laurogei ta emezortzi».

Orixek au billatuko zuen ala etzuen, ez dakit. Baiña Intxausti-ren lana deuseztatzeko manerarik egokiena auxe zen. Bentaja asko baitauzka maliziak, aingeru jazten denean.

Intxausti etzen bildurtu ta bere jokabidea errealdadean zimentatzen dela probatzen saiatu zitzaion.

1. Nik onela idatzi bear dut. Euskerarik ez dakidala esango didazu, ta orregatik dela, ta egia diozu. Baiñan beste orrenbeste gertatzen zaie «euskeria ikasten urteak daramazkiten eta erri-errian bizi diran beste batzuei ere».

2. Eskolarik ez daukagu, ta falta au idazleak bete bearko du ala ez du iñork beteko. «Ba al dugu izan bear luken, baiña iñun ez dan goiko euskera ori iñori eskatzeko eskubiderik?» (X, 72)

3. Auzi onetan Euskaltzaindia jartzen du judikatzaille Intxausti-k. «Ni ez naiz nor ezer erabakitzeko, Jainkoari eskerrak ontarako ba-dugu Euskaltzaindi bat». Ta orrengana apelatzen du.

Urte artako billeran sekulako iskanbilla, zalaparta, istillu ta demonia franko ibilli izan bear du, antza denez...

Euskaltzaindiari egindako rekursoa etzen Orixek-rentzat baliagarri. Orixek-ren iritzian, *Jakin-en* IX-garrenean azaltzen digunean heintzat, Euskaltzaindia lardaskazale batzuena dela baitirudi (90-91). Gaiñera, *Jakin* X-garrena Euskaltzaindiari eskeinña zegoen, ta aren Atarian esandako kontra jaiki zen XI-garrenean. Ikusagun. «Betoz norma zuzentzailleak. (Euskaltzaindiaren euskal itzei buruz ateratako norma aien denporakoa da.) Yarrai zure maixutza ortan, entzun-guraz gauzkazu-ta», zion *Jakin*-ek.

XI-garrenean Orixek Euskaltzaindiaren eginbearra ori ez dela probatzen saiatzen da. Onen egitekoak mugatzen ditu, gero «il zan Academik» eta Akademi-semeek egindako lanak aipatzeko. Euskera zailla egiten omen zutelakoa saiestera dator urengo («Ez *Yakin-en* bezain zailla»): *Jakin-en* bidea beraietxena dela ta ez besterik, esanaz bukatzeko: «Gure bidetik zoazte nai ez ba'duzute ere, bide ortan pauso berdiñak ematen ez badituzute ere» (84) (1).

Intxausti asitako lanean leiatzen da, beti aurrera. 1959-ko EUSKERA-tiko Villasante-ren «Bizitzatik urbil» eta Txillardegi-ren «Batasunaren bidea» laburtuaz aprobetxatzen du okasioa XI-garrenean.

Txillardegi-renean jasotako usarioaz dioenari oartxo bat. «Irizpide zuzen bakarra: *usadioa*». Orixek berriz (ez Intxausti-ri zuzenduta), XV, 47-an: «... Beste arrazoi bat atera dezake (Altube-k) alegia, errian oso sarturik dagoela, ta gaugerio ez ditekela kendu; eta beste izkuntzetan gerta oi dana, oker sarturiko itzak eta esaerak ere, lege berri baten bidez gainzuritzen dirala: *el imperio del uso...* Nik au erantzuten dut: *error corrigitur ubi deprehenditur*, au da, arkitzen dan une berean zuzendu bedi okerra.»

(1) Etzuen beti onela pentsatu Orixek. Bi zentzuk lehenago beste au idazten zuen: «Ba-diria gazte bakar batzu, gizaldi berri ontan, euskerari lotsarik ematen ez diotenak; baiña kuku beste lardaskazale oriek!... Abismua, firmamentua, reptila, realidadea, aktibidadea, positibua, negatibua... zer da ori? Euskeraz ederki esan ditezken gauzak.»

Txillardegi-ren kritikak Bastarrika etzen norbait gogoratzen zidala esan dut. Ba Orixek-ren itz oek, an nionaren lan batetik artuak dira.

(Laburzaren onen bitarte elkarri urbildu ziren Txillardegi ta Intxausti XII-garrenean elkarrekin agertuko zaizkigu: «Txillardegi-rekin solasean» interview onetako ideia geienak ezagunak ditugu dagoeneko ta ez ditut berrituko.)

Bere jokaera burubidetzen eta esplikatzen duen zati au kopiatzen dio Txillardegi-ri, laburzapena egiten ari zaiola: «Alegia, pakea egin bear omen dugu gure artean, pakea bakarrik... Urteak pasata ikusiko omen da zeiñek zuen arrazoia... Zalaparta gorri bat ikusita ta ura tajutu naiean, nork esango luke: «utz, utz, zeiñek duen arrazoia geroak esanen?» Iñork ez. Gure artean, ordea, askok» (88).

Beti donostiar nobelista gaztearena laburten, teoria ta apriorismuen ordez datoak eta errealdadeko egiak nai ditu (1).

Eztabaida aurrera doa, ta zabaltzenago ere. «Zeintzuk dira euskal itzak?», galdezen du Kamiñazpi-k XIII-garreneko idazlan batean. Au prest dago, bai neolojismo asmatzeko ta bai erderatik artzeko, ala komeni zaigunean.

Ez dago konforme euskal irakurleen urritzearen kulpa garbizaleei bizkarreratz orrekin, «arrazoi aundirik agertu barik».

Ezta Bidaso-z andikoak eskeiñi dizkiguten ereduak garbizale griñarik ez omen daukatelakoak ere, ez du asetzten. «Ango euskalzaleen jokera ori gora-bera, an be galtzen doa euskera».

Turkoa jarri digu eredu, Bastarrika-k eberkera bezala. Onekin probatu nai digu nola izkuntza onetan sustraitu dituzten bai ideia berrien azaltzeko itz frantsesetik artuak, bai neolojismo ta lokalismuak. Oar bat alare, Kamiñazpi: ez duzu pentsatzen turkoak gobernuaren laguntza ta eskola ofizial bearrezko ba-zeuzkala euki oiñarritzat?... Gaiñuntzekoz, zuk «atolondradua», «avarua» ta oietzaz argia baiño arrazoi argiagoz diozuna J. M. Moguel-en *Peru Abarka-ko «culto casero» xelebrearen sakea gogoratzen* dit: «Ze berba da desberguenza? Nik ez dakit. Esan gurako dozu lotsagabekeria. Egizu bada berba euskeraz». (Diálogo Primero.)

Garbitasunaren inguruko eztabaidak errebistaren orain arteko bizi tzak baiño geiago iraun nai du. Azkeneko bi banakoetan Aurrantz gogor

(1) «Los grandes sabios tienen siempre una profunda honradez intelectual. Síguen a la realidad a donde ésta les lleva. Nunca tratan de sustituir sus propios deseos por hechos, o de ocultar estos hechos cuando resultan enfadosos. El hombre que deseé contemplar la verdad tiene que establecer la paz en su interior... No obstante, las actividades afectivas son indispensables al progreso de la inteligencia. Pero sólo deben consistir en entusiasmo, esa pasión que Pasteur llamaba «el dios interior». El pensamiento no brota sino dentro de aquellos que son capaces de amor y de odio. Requiere la ayuda del cuerpo entero, junto a la de las demás funciones mentales.» Alexis Carrel, *La incógnita del hombre*, «Las actividades mentales», IV, 6.

jardun zaigu «mordoilutzale euskera-zikintzaileen» kontra. Ta XIV-garrean baiño XV-garrenean gogorrago: «Nora eroan gura gozuez?» izen-buru aldrebeseko lan bixi-bixi batean. Emen, aitatzen ez duen bilbotar jaun baten kontra errabiatzen da (bistan da zein den). Villasante-ri ere botatzen dio bere eztenkada, «nola» anaforiko bat mediante ta komediante: «zer dala-ta, ze zentzuaz baztertu, ba, adiskide, geure errietan ikasi genduan joskera garbi ta jatorra, benetako euskeldun zintzoek ulertu ez daikien beste lorrin eta motz orren ordez, antxiña txarto idatzitako idaztien batzuetan aurkitu dozuela-ta?». Luis Mitxelena-ren aurka itzultzen du, azkenik, bere erretolikaren bulketa: «*Deunasmakizuna danik ez daus-tazu esango, gizona... Obarik asmetan dabe lorrinzaleak!*»

Kerexeta jartzen digu eredu, «olerkari goenengo onen idazkerea». Ta maixu kontuen bidetik, Orixe-ren zita bat dakar: «*Arriandiaga ta A. Urrutia ur gardena dira zuen aldean*» (XV, 73).

Ezer garbitu al da? Baietz esango nuke nik. Jakinlari geranon artean —au da, *Jakin-en* jaio ta pittin bat bizitakoetan—, garbizaletasunak zeregin gutxitxo ez ote daukan nago. Gure gaurko postura Juan Azurmendi-ren «*Desarmeari begira*» reportajeak daraman sarreran ageri da:

1. Gaiaren aldetik: gaurkotasuna.
2. Izkuntzaren aldetik: erreztasuna.

«Gaurkotasun aundiko gaia iruditu zait... Itz berriak asmatzen ez naiz batere saiatu. Errex ulertzeko moduan jardun naiz» (XV, 52). Ez al da auxe Intxausti-k eskatzen zuena?

Garbiak ala zikiñak gora, ta errezzak eta nekezak behera, makiña bat esaera muturbeltz eta serio bota bada, azkenean ba-dirudi alimoak zer-bait lasaitu direla. Kontu-jario onen lepotik parre egiten digu Olaberria-k: «*Garbi esan, errealsismu sozialista* (nola esan au euskera errexean?)

Ni neu, Txillardegi-ren aurretiko *Jakin*-etan garbizaletasuna bigunten doalakoan nago. Berez eta naturalki egiten ari zen eboluzioa. Orain, Txillardegi-k Bastarrika-ri —*Jakin osoari*— emandako kaskarreko latzak bzikortu ta azkartu erazi zuen eboluzioa. Ta Txillardegi-ri berari ainbeste zor zaion eboluzio au, berberak ere nabarmen ikusten du lehenengoetatik azkenekoetara (XII, 81).

Jarrai beza *Jakin*-ek aurkitu duen bidetik. Ta segi dezaiola Orixe-ren dei ari: «*Segi aurrera, Jakin-eko idazle gazteok... Ekin, autsi, urratu!*

Teknika ta kultura itzen kontua

Jakin-en firma asko agertu dira. Iñoz zerbait ba-zela tristuraz gogoratzen duen Jauregi-tar Koldobika edo Zaitegi-rekin asi, ta Orixe-gandik aurrera, oni apaltasun gozoz erantzuten dion Kamiñazpi-ren grazia paregaberaíño, bide aundia dago, ta bidazti askoren atzak.

Orain, oiek denak alde batera utziko ditut nik. Noizean bein aipatuko ditut, egitekotan, bakarrik.

Jakin kultura errebiesta bat zen ezkerro, kultura itzen prolema bixi bixian eraman du, ta jakiña, kultura itz asko erabilli bearrean aurkitu da. Batzu neolojismo, bestetzu, erderatik artutako. Nundik asi?

Koskarik nabarmenena eskapismoari deritzat, neolojismo asmazioen defektorik okerren auxe baita *Jakin* guziaren utsik traketsena ere. Uts oneitan geienok erori gera noizpait. Ari gera idazten, ta ba-datorkigu lumaren puntara itz bat... eta, erdera kolorea daukala-ta, beste baten billa joaten gera. Konforme, ez dagoela beti gaizki, literatura izkuntza landu ta auke-ratua dela ta ori denarekin, konforme. Baiña beste askotan egiten dugunarekin, ez. Itz elastiko ala-olako bat aukeratu, edo asmatu, ta ospa zailtasunaren pasaizotik. Baiña itz ori ondo estu mugatu nai duzunean, zeatz ulertu nai duzunean, orduan kito!

Mamia, ta *muñña* ta *gunea* ta *esentzia*, izenkideak ote ditugu, sinonimoak? Ba, joan zaitez, joan, baten bati zenbat gustatzen zaion mamia! *Esentzia*, ordea, ez da jateko ona. Ta *mailla*-rekin naiz *bide*-rekin, zenbait estuardi ez ote ditugu erremediatu.

Beste zenbait itzek ba-diruditze zernaitarako egoki direla... Ona emen esanai zeatzik gabe erabillitutu ditugun itz batzuek:

Zuzenbide: principio, justicia, exactitud, dirección, legitimidad.

Gizatasun: humanismo, personalidad, humanidad (Jainkotasunaren aldean).

Argibide: ejemplo, demostración, explicación.

Aurkakizun: objeción, adversidad, dificultad.

Edo berdin gertatzen zaizu *azaluskeria*, «hipocresía» zela (?) uste zenuen orri zer eta «superficialidad» ulertu erazi nai dizutenean (Gaztañaga, III, 60). Ta *azaluskeriaz* diodana berritu nezake *gotzaintzaz* (IV, 8): «pastoral», ta ez «episcopado». *Goztain* «obispo»-ren asmatzaillek bazuen, aren arrazoiaz baliatu da Balerdi. *Saletxe* ere asko altxatu digu kategorian, Daniel Bastarrika-k (XIII, 47), «comercio» esanerazten baitio gaur artean besterik esan nai zuen itz orri.

Adimenzale-ren bitarte esan ditugu bi gauza elkarrengandik urbil bezain urrun dabiltsanak: «intelectual», «racionalista».

Gotzai ta gongotzai, onez ala kaltez, baiña dexente zabalduak daude. Baiña Aranzadi-ri etzaio atsegin iñundik ere bigarren modu au, ta *Goi-gotzai* biurtu digu, zirujia estetika abil batean. Ta ez dirudi kopia uts, ezen, birritan idazten baitu orrelaxe, zerbaitegatik izango da.

Zer-izana, izana, izeata, gauzaki, izaki, gauzatasun... oiekin zer esan nai dugun definitzeko garaian, eskolastikaren «distinguo» xorrotx aien ortzeten, gaizki zukutzen dira. Itzak, idazleak bezala, beren biografia dute, ta onen falta nekez salba diteke: neolojismoak daukaten beaztoporik agian okerrena berauxe izango da. *Gizarte-arazo*, estate baterako —ta onek ba-du kondaira pixka bat besteen aldean lujo aundia permiti lezaiokeana— larri larri pasatzen da erderazko «cuestión social»-aren ondoan. Norbaitek edozein gizarteko arazotarako erabilli du, ta zeiñek esan ari ezer.

Ba-nengoen bein Rikardo Arregi-ren «Kant eta Balmes jakinduriarren asieran» irakurtzen eta bukatu bezain laister ekin nion urrengo zetoren Eusebi Osa-ren «Elizarenak egin ote du?» artikuloari. Txundituaren txundituz gogortuta gelditu nintzan, grazia analitiko misteriotsu hatekin topatu nintzalako ustean. Au idazle moderno amorraturen bat diagü, pensatu nuen nik nire artean. Baiña zera! Osa-k *esker banatzillea* esatean, eskerrak banatzen dituena esan nai zuen. Baiña ni Arregi-renean *banatzille itzarekin analitiko* (Kant-en judizio analitikoak) ulertzen oiturik netorren, ta ori kontua...

Edo zer esango zenidakete dela *eginkizun?* Arantza-rentzako posible da, ta ezin ukatuko diogu jeneralean eginkizunak posibleak izaten direla. Onen moduan, *ikasgarri, ikusgai* ta *ikuskizun*, denak nahasian dabiltsa ibilli zarpa jario, sufijoen esanaia bear bezala ezagutzen ez dugulako. Ta gauza batzuetan aberatsak ez bagera, beste zenbaitetan erregalatzeko lain daukagu. *Infiel* adierazteko, ta sustrai bakarrekoak baiño ez kontatzeko, ona sail bat: *sinisgabe, sinisgabeko, siñisge, siñistegabeko, sinismengabeko...* Eta ezin ahaztuko dut Joan Gurutz Eizagirre-k darabilkigun *ziñezko* arraroa. Egia, parentesi artean esplikazioa —pagano— aldemeneratzen dioela.

Eundaka ejenplo atera nitzake, baiña naiko izango ditugu zeaztasun falta erabatekoaren ejenplo bi: *egige*, Aranzadi-k «falso» (II, 68) baiña Joxe Austin-ek «patiens» (II, 73). *Aldakorra*, askok, «mudable»; Otaegi-k, «relativo» (II, 85). Uts au garbizaletasuna bigundu ala —ta garbizaletasunarekin asmazioetako griña—, gutxiagotzen joan da.

II-garrenean, idatzitako lanari, ondotik, erabillitako itzen azalpen iztegitxo bat erantsi zion Joxe Austin-ek, oar onekin: «Idatz-lan sorotik

atera ezkerro itz auek beren indar guztia galdu lezakete». Emen oiñarrituta, jokabide au zenbateraiño zaigun kaltegarri ikusirik, III-garrenean «Jakintitzak» tituloarekin kritika bat agertu zuen Pernando Mendizabal-ek: jakintzan ez dagoela au egiterik, esaten digu bertan, eta euskerazko itzik ez badaukagu, alakoak asmatu ez baiño erderatik lasai lasai artu egin bear ditugula.

Gutxi gora beherako itz ok ugariegitu zirelako, ta belar txarra sus-traitik ateratzeko, Jakinlarien lehenbiziko billera (IV, 89) erabaki zu-ten, idazkera batuko bada premiazkoa dela-ta, idazle bakoitzak, erabiltzen dituan itzei beti esanai berdiña emateko. «Gertatu ere askotan gertatzen baita, artikulu bertan itz bat esanai askokin erabiltzea». Ta nork ulertu babel ura.

Azkue-ri parre eragiten omen zion *zergati*, «causa, razón», adieraz-teko erabiltzeak. *Jakin*-ek filosofia lanentzat sail berezia zeukalarik, bis-tan da arrazoitasuna ta kausatasuna ager zezaten itzak parra parra bear-zituela. Ta itz oetan erabiliena *zergati-zergaiti* izan da: Joxe Austin, Da-maso, Pernando, Ulatzia, Intxausti, Gaztañaga, Eiheraberri, Lukax Dorron-soro, Bereziartua, Felipe Izagirre, ta nik uste, bear zuten denak baliatu dira *zergatiaz*. Rikardo Arregi-ek «*zergatik'a*» esaten du (XV, 40) ta nik «*zergatikoa*» (XIII, 70) memoriak laguntzen badit Txillardegi-ri iraku-rritakoa.

Erderatik ekarri ditugun itzak era askotara sartu dira *Jakin*-en mos-tradoreetan. Komeni litzake onetan norma bakarra ezartzea, ta noizpait, bearbada, egingo da, batasunaren onerako.

absoluto, absolutu, asolutu (Berdin *astrato...*).

presenzia, presentzia.

arrazoi, errazoi (ta oetatik aterreak).

extasis, estasi (*Krisis, krisi*).

konzezio, konzeptiño, konzeptu, konzetu, konzepto.

sentido, sentidu (Leizarraga-ren *sensua* ez dut beiñere aurkitu).

problema, problema.

kualidade, koalidade (Joannes d'Etcheberry ta beste gure zaharren *kalitatea* ezta agiri).

diferente, liferente.

aprotxatzaile, probetxu, protxu, probetxugarri.

natura, naturaleza (latiñetik ala espaiñoletik artu).

entenditu, entenitu.

Lista au azkengabea egingo genuke erdal jatorriko euskal sufijoaz euskeratuak aipatzen asiko banintz: *sentikor, sentigarri: erlatibilitate, erla-tibutasun...*

Fonetika

Jatorrizko moduari albait geien eutsi nai ziotenak *agresivitate* (?), *intellektual* (Etxebeste), *Universidade* (Bastarrika) problema, brevilíneo (Daniel Bastarrika), *inventatu* (Etxebeste) idatzi dituzte.

Felix Aranzadi-k (II) *philosophia* idazten du, ta lehenengo zenbaikian asko irakurtzen dira onelako *philosophi*, *theologi*, *systemata*, *phi-sika*, eta abar.

Alare, Jakin-en ia denok idatzi ditugu *filosofia*, *teología*, *metafísica*...

Ba-da bereizkuntzarik: *pilosopi*, *pilosopu*, *pilosopukiro*, esango lizukete Gaztañaga batek, Luis Mari Muxika batek edo (*pilosopu* ordez *jakinzale* naiago duen arren) A. Albizuri batek.

Orike-k *metapisika* (*metafísica* ere) idazten du. Ta *revista*. Gaztañaga-k *pilosopi* ta *metapisika* bai, baiña *forma*, *fenomenu* ta *filologu*. Adorador Goikoetxea-k *pilosopi* ta *pilosopo* esateko ez du kezkarik izan, baiña ez digu *sopista* idatzi alare, ta bai *sofiste*, bientzat *sophia* bakarrean bazuen ere sustraia.

Errerekin (r) asitako itzak asko ditugu: *reincidente*, *reakziño*, *responsabilidad*, *realismo* (Gaztañaga), *reboluzio* (Yokin Dorronsoro) *ra-zionalista* (Juan Azurmendi, Arantza) *radio* (Errupin Muxika) *ritual* (A. Bittor) *realidade* (Juan Azurmendi) *reflejo* (Esnaola) *refraktatu*, *reptil* (Pernando) *ritmo* (Mikel Santiago)...

Onen kontrario asko azaldu zaizkigu sesio billa. Alare r au ez dugu atzo goizeko etsaia. Leizarraga-k *rezebitu* (Axular, Joannes d'Etcheberry: *errezipitu*), *resuma*, *razoina* (beste ia denak *erresuma*, *arrazoina*) *reedifi-katu*, *rebel*, *regina*, *replikatu*... ba-darabilzki (1). Eta Axular-ek berak, ez daukat eskuan zein orrialdetan, *reskatatu* dio.

Erderaz *ción* bukatzen direnentzako ez dugu norma jakinik. Euskeraz berdintsu utzi ditugunean *-zio*, *ziño*, *zione*, eman dizkiegu akabera.

Irakurleak itzen batzuek, idazleak naigabez agian baiña derrigor usatu zituelako-edo, komilla-arteturik aurkitzen ditu. «Humanismu», «ofi-

(1) Leizarraga-k bezala egiten omen du Sauguis-ek ere. Ona emen arrazoia, Mitxelena-k esplikatzen digunez: «pero algún autor (Leizarraga, Sauguis) ha prescindido de escribir la vocal, sin duda por cultismo», *Fonética Histórica Vasca*, 8.1. Durdik eztago Jakin-en beste orrenbestegatik egin dela, kultismoa zelako alegia, askoren-tzat pekatu lotsagarria den euskal fonetikaren auste au. Fonetikaren kontrakoak direlako luiño geiago mintzen ditu alakoa, nik uste, autoreek, jokabide onekin, aiek euskal sikologiaren inguruari asmatu dizkigutenean teoriak pikutara bialtzen dituztela agertzen dutelako. Euskal fonetika, gertaera bat ez baiño teoria bat balitz bezala.

zina», «mekanika», «gregarismu»... (Gaztañaga) Ondo esitu ta markatuak, juduen izar kondenatu aren moduko zerbaitet, irakurleak azkarra goi begi bakarrarekin irakurriaz pasa ditezen jarrita. Itz lepradunak otsegin genitzake, ta dexente dabilta *Jakin-eko* plaza ta kaleetan. Labaka-k, erabat euskalduntasuna ukatzeko, «maniqueo» idazten du, ta ez da bakarra. Jokabide onek lotsa tonto bat besterik ez digu azaltzen, nire ustean. Artzen bada, eztago zergatik orrela markatzen eta bereizten ibillirik.

Oar ditzadan, anaforikoetan sartu aurretik, *erregin*, *gauz*, *eliz*, eta antzezoak ez ditugula komeni litzakeanez erabilli. *Gudu* apena aurki liteke iñun, *guda* berriz, nunai. Dena kaxkar gelditzen da alare «grin» desonestaren parean...

Kultura aldizkari batean naturala denez, anaforikoen edo aien ordezko jatorren premia gorrian aurkitu gerala, ez dago esan bearrik, tratatu nai izan ditugun gaietan. Au, gure izkuntzaren ingurukoetan alakoak ba-direlako (emen izkuntza analitikoen zera oiek!) ta gure istudioak oro izkuntza aietan zirelarik anaforikoekin batera berotu dugulako, kaskarpeko kabia onetan dugun jakinduria apurra. Bein berriz, erderen igesi joan gera. Gure zaharrek artez eta doble artez usario korrientean zerabilzkiten anaforikoak desterruan utzi ditugu.

«Ba-diria zenbait prolema, eta batez ere gogoaren bizitzari datxizkionetakoak, zeintzuen aurrean gure adimen kamutsa beti makal aurkituko da...» Txiripa baten pasatu ez badut au da erlatibua joskera onekin moldatutako kasu bakarra. Erabiltzeko apena zuen idazleak bearrik, baina jarri egin zuen alare, ta gaur komenentzia presentatuko balitzao, beste orrenbeste egingo luke. Ez dauka faltatzat, orrezkero: aren eta entzuten duzutenaren idazlea bat bera da. *Zein*, *zeren*, *zergatik*, euskal letron errepublikako pertsona izeateko eskubide guzien jabe ditugu, ta ez nolanaiko erritar gero, baina bai probetxugarrienetako. Zer demontre saltza gozotan nai dugu oiek baiño oberik?

Nolakoa izan ote zen nire arritzapena ta poza, gure arteko mila eztabaidaren ondoren, «Platon-eneko atarian» irakurtzen ari nintzala, lehenbiziko kapituluan eta 12-garren orrialdean aurkitu nionean Zaitegi-ri berari: «Platon-ek are gutxiago, *zeren*-eta berau baitzan ikaslerik kutunena ta argiena.»

Intxausti-k, XI-garreneko 90-ean ikus dezakegunez, errezeloz begiratzen dio *zeren* jende orri ta kastakoei. Uste dut, dagoeneko, adiskide-tuko zitzaiela.

Aditzak, oi ez direnak ere, konjugatzeko ez dugu Jakinlariok alako lotsarik euki. Apizio gaitzo ta zatar au —etzen usario izateraiño allegatu,

Jainkoari eskerrak— asko galdu da Txillardegi-ren orruak eta jipoiak ezkeroz. Onetan, beste gauza askotan legez, «egiten diren teorietan oso kontuz ibilli bear dugu, zeren teoria guztiak gure buruaren kreaziño uts batzuk baizik ezpaitira, lanean eta ezagupidean jarraitu aal izateko, eta aietan ez betiko deskantsua eta pakea artu aal izateko, fedeko artikuluetan bezala» (A. Irigoyen, IV, 71). «Gure burutik kanpo gauzak diren bezala dira». (Id.)

Lehenago esan dut *maila*, *bide* ta olakoak zenbateraiño aprobetxatu ditugun. Ona emen *bide*-ren ejenploak: *itxaropide*, *adibide*, *lanbide*, *eliz-lanbide*, *bide* «medio», *dirubide*, *ogibide*, *eginbide*, *irabazbide*, *kaltebide*, *pozbide*, *zorionbide*, *agerbide*, *ikasbide*, *bidetu* «adaptar»... Norbaitek pentsatuko du: gaizki ote daude ba? Nik ez dut gaizki daudenik esaten. Baiña bai, esaten dut, *bide* orren bidez, bide luzetxoan argitzen dugula gure illuntea. Aipaturiko itz oiek den denak artikulo batean bakarrean bildu ditut. Eta ba-zeuden oien artean esan berrituak ere: *lanbide*, esate baterako, lau aldiz. Ta au prabezia ez ezik mixeria dugu.

Goi ere ez dabil alper: *goi-esker*, *goi-ingeru*, *goi-argi*, *goi-argitu*, *goi-erabaki* «definir», *goi-izkutu*, *goi-maitasun*, *goi-grazi*, *goi-jatorri*, *goi-agerpen*, Ta esana dut norbaitek *goi-gotzai* nai zuela.

Sufijoez

1959-ko EUSKERA-n, Bilbo-ko Euskalzaleen Biltzarrean irakurritako lan «Batasunaren bidean» irakurtzen diot Txillardegi-ri: «*Ismo* ta *ista*, esate baterako, gure ondoko izkuntza guzietan erabiltzen dira, eta euskeran ere sartu egin bear diralakoan nago. Orrelako beste zenbait ere ar ditezke, nere ustez.»

Jakin-en —eta Txillardegi-ren au ezagutzeke, noski— erruz erabilli ditugu.

-ISMO, -ISTA

Estetizismo, *subjetivismo*, *realismo*, *umanismo*, *impresionismo*, *impresionista*, *idealismo* (*ista*) *materialismo*, *marxismo* (ta oen *istak*) *eskotista*, *linguista*, *egoismo*, *altruismo*, *egoentrismu*, *sikoanalista*... Norbaitek sufijoia doblatu du: *naz-ista-rrak*. Onek berak esaten zuen *estoiarrak*, doblatuaz emen ere.

Ismo ala *ismu* erabilli bearko genuke?

-AL, -AR

Pastorala, morala (Adjetiboa. Sustantiboa geiago), *naturala, orijinala, artifiziala, internazionala, interkontinentala, unibersala, liberala, zentrala, radikala, ofiziala, elementala, militarra, partikularra...*

Emen, mortala ta *arrazoin naturala* ta *virtute teologala* esaten jakin ba-zekiten gure zaharrak (Axular, Agirre Asteasuko...), eta *leiala* bereganatu duen erriaren bidetik joan gera.

Suerte makurragoak lagundurik, alajaiñetan, kaskamotzago irten gera erderazko adjetiboak euskal sufijazioz moldatu nai izan ditugunean —nai izan ditugun batzuetan, noski—, ikus ditekeanez.

-ZKO

Filosofiazko ikuskera, misteriozko izakera, filosofizko gogo irakuljeta, gogozko Ama, mobimentuzko argazkia (inglesetik, nimbait), *errukizko erabakia, eragiñezko parte artza* (agian, «participación activa» esan nai zuen. Ulertu, ordea, «participación obligada» ulertu uste du batet lehenengoan), *sortzezko lege*.

Kiriozko anomaliaik (Iñaki Etxebeste), *Semezko maitasuna* («familial», Bereziartua), *Amazko xamurtasuna* («maternal», Errupin Muxika).

Ederrez, gutxi asko eder izatea ba-liteke, gusto kontuan ez baitiogu iñori legerik gaiñeratuko, ta praktiku ere, bai, ba-dira. *Obra iustiziazko ta obligazionezkoak*, edo *borondatezko zerak*, ezagun genituen, Axular-en predikuetatik, eta berdin Mendiburu-ren *puntuzko* ta Leizarraga-ren *ardurazko* ta beste milla. Ez nuke esango, ostera, *semezko* ta *amazko* oiek beiñepain, kasta berdiñekoak ditugunik, isatsaren itxurak gora behera.

Niri arrotz egiten zaizkit —ta gusto arras txarreko iruditu— *emakumezko ille*, Bastarrika-rena ta *egokizko eziera* Oiarbide-rena (*egoki soillarekin* listo zegoena). Gauza miresgaririk irakurri dugu-ta, kontsola gaitezen: «Toma Deunak Areopagitar Dunixi du eredu aingeru-lan ontan».

Onen aldean bestelako xe securantzia eraman digute gauzak *Nagusi* motorrarekin muntatu dituztenak: *Batzar Nagusi* «Concilio», *Ikastetxe Nagusi* «Universidad» *Auzitegi Nagusi* «Tribunal Supremo» *Idazki Nagusi* (emen koxka): «enziklika» ala «konstituzioa» ala «karta» ala... askotxotarako usatu baita), *Elburu Nagusi* «último fin». *Nagusi* geiegitxo.

Lurkaia, esanekoia: «terrenal» ta «obediente» dituzu. Baiña oso abilla izan bear da *sentsukoi*-arekin «sensible» ulertzeko. (-*koi*: «sufijo derivativo que denota afición, tendencia», erakusten digu Azkue-k.) Erderazko -*ico* bukaeradun adjetiboak, akaso belarriak eskatuta, -*kor* sufijatuaz etxeratu dizkigu Ayestaran-ek: «somático»: *somatikor*; «morfológico»: *morfolojikor*.

Esnaola-k ez: *atomistiko, personalista, idealista, armoniko, organiko, karakteristika*. Ba-daki -*tiar* erabiltzen ere. Ikus frase onetan: «Gizatiar personalidadea auxe da: gizonagan arkitzen ditugun bizitziar eta arimiztiar gaien batasuna armonikoa.»

Azkue-k bere *Morfología*-n: «*Or (kor)*. También este derivativo pasional indica propensión, tendencia». *Jakin*-en beste askoren artean oek bildu ditut: *irratikor* «radiactivo», *sentikor* «sentimental», *adimenkor* «intelectivo», *baikor, ezkor* «optimista, pesimista». Batek, gutxitxo iruditurik, -*zale* erantsi die bioi: *baikorzale..., eztikor* («dulce»? V, 22) *betikor* «eterno».

-KI

Ki, sufijo adberbiala, adjetiboekin bakarrik erabil liteke, Azkue-k erakusten digunez, edo geienez ere, «con algún raro substantivo en sentido adjetival». Azkeneko modu onetara esan digu Balerdi-k *maisuki*. Gogorrago dira beste oek: *ametski* «soñando» (I, Ataria.), *ondorioki* «consecuentemente» (Pernando, VI, 31 ta 32) ta Intxausti-ren «arrazoikiro jokatu bear da» (XIII, 33).

RE-

Ba-da erderetan prepozizio bildurgarri bat, bapo estutu gaituena: *re-*, berritzea adierazten duena. Onentzat, euskeraz bi modu ditugu, *Jakin*-en asko idatzia: *ber* ta *bir*. *Berrideki, birjaiokunde, Berrerospen, Birreirospen*. Frantziatik ekarri digute irugarren merkaduria: *erre*. «Orduan Jainkoak hasi du gizakentearen erreberritzea» (IV, 24. Arnaud Erdozain-ey Etchart.) Ta iñork ez du orrengatik xentimorik eman nai.

Baten batzu nai dituzten bereizkuntzak ondo gorde dira *Jakin*-en ia beti: *alegia, men* «facultad», *pen* «acto»; *tasun* «cualidad virtuosa», *keri* «defectuosa, moral o físicamente». Onelako bereizkuntzak, errealdadean

oiñarrituak ala gabeak izan —or konpon, jaunak!— ez genituzkeala baz-terrera bear, pentsatzen dut. Onuragarri baitzaizkio idazleari, ta argitasun ta laguntza berebizikoa ematen diotenak izkiriatuari. Gaiñera, zabalduxeak dauzkagu (literaturan), eta egunean egunean zabaltenago doaz. Txarrik ez duten ezkerro (baldin badute derrefente ixilduko naiz), ta beti ezeptioak ametituaz, ondo lego ke paketan uztea, daramatela artu duten bidea.

-ARI, -LARI

Atzizki au guziz aproposa izan dugu edozertarako. Ain egokia ta aproposa, nolanai manejatu dugu ba:

Ari, naiz lari, sustantiboei bakarrik erants omen daki. Sekula santa ez aditzari. Kasu aundirik egin gabe utzi dugun erregela. Abeslari ta pentsalari, bi Txillardegi-k zigortutako normen txikizioak, desaide jarratu dute idazle onen VI-garrenekoaren atzetik. Jakin-eko plazetan, abeslari, pentsalari, zuzendari, idazlari ta besteren bat, dotore asko dabilta gaur ere, kritika-polizien bildur aundirik agertu gabe.

Usarioa? Usarioak gainzuritu ez baiño beltzagotu egiten duela pekatua, pentsatuko du bearbada Txillardegi-k. Fraille moralistak ordea, ze pekatu ta pekatu ondo, beren axioan jarraitu dute. Oek aparte, beste ari pixtiak, Txillardegi-ren zaparrada otsak entzun zirenean izkutatu ziren zirrikituren batean, ta arrezkero, oso noizean bein ezpada ez dute agertu geiago muturrik. Despabilatu zituen, noski!

Pentsalari ta abeslari-ren kontra joango al gera? Ez dakit. Orduan, galdeitu egin naiko nuke nik, galdeitu: orduan, Euskaltzaindia-ren agirian, euskal itzei buruz argitaratutakoan, zergatik erabiltzen da idazlari potxolo ura?

-TZAZ

Bukatzeko. Ez dut ejenplorik ekarriko, millaka izango lirake-ta. Uste dut Jakinlari den denok erabili dugula noiz edo noiz. Ta jakin, jakinda ere jatorregia ez omen dela, ezaguna dela-ta («garakoen» artez ta partez izango da apika, baiña... aien ondoren gatoz gu-ta), dena dela, temoso xamar egon gera, bearbada, utzi nai ezta. Bitartean, *gain, gaiñean, gai-xuok* kanpotik zebiltzan, noiz festara deituko genien, zai. Ta guk, batere ez deitu, egin diegu.

Tzaz delakoari buruz, gordeta, argitaratzeko asmoan, Yon Etxaide-koak eta izena gorde nai duen jaun batek elkarrekin izandako eskutitz oso interesgarriak dauzkagu *Jakin-en*. Baita A. Irigoyen-en artikulo-kartatxo bat ere.

Eztabaida martxan zegoela ixildu giñan, alabearrez, beste bat arte. Bestela jakingarria izango zen, garbitasunarekiko auzia bezala, zertan bukatzen zen au ikustea.

Yon Etxaide-koak altxatu zuen erbia, XV-garrenean, Aurraitz-i zuzendutako erantzun agirian. Prantatu zituzten eskupetak, ta puntu artan-ixe —alazankoa!—, tximista batean, izkutatu zen bistatik... Ez erbia. Errebista.

Jakin-en lezioa

Biltzarre onen asmoari gagozkiola, zer erakusten digu *Jakin-en* esperimentzi txiki onek? Zazpi puntutan laburtuko dut, nire ustez ematen digun lezioa. Baiña aurretik, permiti zaidazute aitzaki bat agertzea: emen esanak ez dira dogma, noski, ta iñor ez dago aiek onestera obligaturik. Ta dogma ez badira, ez dira gauza seguruak ere sikeran. Ta zuzendu nai didanak, zuzentzeko baimen guziak izango ditu.

Ona puntu oek.

1. Kultura zabaltzeko kulturadunak bear dira, ta ez bakarrik euskeria ederki menderatzen dutenak. Kultura ta euskeria dakitenak bear dira. Ta euskeran, nire ustez, sufijazioa ondo, oso ondo.

2. Lan egin bear dela, egin. Lekutan gelditu zaigu itzetan labur eta obretan luze omen geralako ura. Euskeraren etorkizunik eza ta eriotza benetan sinisten baditugu, ez da konprenitzen ikusten diren makiña bat gauzen errai zikiña. Lan egin: ta lan egiteko, pertsonak errespetatu —lankideak, alegia—, ta ez ahal den guzietan mutur joka asi. Pertsonak eta iritziak. Eta bear denean, barkatu. Ahal bada.

3. Bakoitza bere bidetik ibilli bagabiltz indarrak sakabanatu besterik ez dugu egingo. *Jakin-ek* bereen artean iritxi zuen batasuna, euskal-tzale kulturadun guzien arteko elkar lotura izateraiño irixten ezpada, bi-derdian ildako asmo ames utsa izango da. Ejenplo eman dugu. «Zuek zerate gure eredu; emen gabiltz gu ezertarako batu eziñik», idazten zigun Zaitegi-k.

4. Garbi nai mizkiñez ez daukagu ezer egiterik. *Jakin-en* esperentzi agiriiena auxe izan da. *Jakin-ek* kaskarreko galantekin ikasi duen lezio onek gogoan artzea merezi duelakoan nago. «Praktiko primero: errege», esan bearko dugu gure erresuman, edo akabo dena.

5. Lanarekin, batasunarekin eta praktikutasunarekin: kritika. Norbere jardunaren beroan albokoaren kritikari ateak zabaldu nai ez dizkionak laister izango du bere barruan illuntea. Bakoitzen ideia utsak, batek uste baiño bonbillatik tristeagoak izaten dira, ta bikaiñak izanda ere, ariak dakarren indarra —kanpotik datorrena— ukatzen bazaio, itzali egiten dira. Orduan, barruko argi guzia, seta utsarena izango da. Ta ingura zakizkio alakoari... *Jakin-ek* beti izan zituen ateak zabalik edozein kritiku sar zedin: dakidala, etzitzion iñori kritikarako eskubiderik ez ukatu ta ez moztu.

6. Batasunaren ardatza: Euskaltzaindiari obeditzea, *Jakin-en* X-garraren Atarian irakurtzen dugu: «Euskaltzaindiari. Gidari zaitugu... Iñora joango bagera zurekin bakarrik joan gaitezke: ez dugu beste gidaririk... Euskaldunak, burrukaldi gogor ontan, batasuna, ta gidaritza bat, bear dugu, ta ori zuk bakarrik eman dezaigukezu».

Obeditzeak ez luke kritikarik ukatu bear. *Jakin* egin bear dela, ori bai, obeditzen eta kritika neurutzen...

7. Beste zerbait? Puntu bat oraindik: euskal kulturarentzat *Jakin* bezalako aldizkari batek daukan importantzia.

Fr. Jose Azurmendi, O. F. M.

EUSKERA'REN IZTEGIA, NOLA LITZAKEN

I

Jaunak! Agur t'erdi.

Aurretik jarri ditzagun ainbat egokien oiñarri batzuek. Oiñarri bat auxe bedi: «Ez zayo iñola ere ertsí bear Euskerari garbizaleen aterik.» Aurre esakun onek ez dakar gure arteko jarduketa garratzik. Bere esangura bayezkoa da bakarrik.

Euskeragintza ez da bukatu, ez da burutua izan. Gramatikaz Euskera egiña da. Baña gogaiz eta kontzeptuz eta jakinbidez eta kulturaz lan sail aundia eginbearrean gera. Giza bizitza eguneroko aldaketaz iraulka doa-ta. Euskerak gogai berriz eta itz berriz azten eta azten jardunen du. Ortan, ba, garbizaleen bidea ertsí, ta erdel itzez gure izkuntza gañezka betetzea, kaltegarri leritzake. Euskera ez litzake izanen Euskera, beste zerbaitei baizik. Izkuntza baita itzetan ere jarri bear da, itza gogayen ikurrira da-eta. *Kontrabentaria* esatea ta *aurreleyoa* esatea ez da berdin, lehengo itza ez bai-ta gogayaren euskal itza, ta bai bigarrena edo *aurreleyoa*. *Betanilla* esatea ta *leyatilla* esatea ez da, berebat, izkuntza berbera, bata erdal patua ta bestea Euskera bai-dira.

Beraz, Euskera bere errayetatik, aal dan neurrian (ta neurri bete betean, noski) lantzen eta ugaltzen sayatu bear giñake. Sayaketa ori ekiñalean burutu bear litzake.

Bestalde, itz garbiz bapatean Euskera astunduko ba'litz, orrenbeste erriarendako kaltegarri izanen litzake. Beraz, beste oiñarri bat ere jarri bearrean gera: «Erdel itzak ere aukeratu bear dira. Batez ere, euskal itz egokirik asmatuta ez dugun bitartean, eta erria orrenbeste ulertzeko atzeratuta arkitzen dan bitartean.»

Aurre esakun orrek, zearki aztertuta, onenbesteko esangura azalduko luke: erdel itzak berez aldirako jasoko lirakela; erdel itzak aldiokotzat jaso beariko lirakela. Orixo, baña, ez litzake zeario egi izango, iritzia itzez itz artuko ba'litz. Orregatik, onela samurtuko litzake eretxi au: «Berez atzerri itzak, beroyek edozein izkuntzetatik gure Iztegira erakarrita, gure artean bizi diranak, aldirako izanen lirake oiñarriz, asmoz eta

gogoz.» Ariketaz, baña, edo praktikaz orrenbesteko oiñarri ta gogoa ezinéko da, ta utsune ori edonola beste izkuntzen bidez beteko litzake. Adbz. «comunismo, socialismo, liberalismo» ta abar erderaetatik jasota. Bañan, azkenik, gogai oneitan ere, euskel itz egokiren bat sortuko ba'litz, Iztegian berau ere jartzea ondo legoke, bigarren maillan, bederik.

II

Talde bitan banatu gaitezke euskaltzaleok: 1) jakitun talde, ta 2) errikoi taldean.

Jakitun taldeak Euskeragintza ontan garbizale bidetik lan eginen luke. Euskal itzez izkuntza ugaltzen, edertzen, garbitzen ariko litzake esandako taldea. Bañan emen euskal itza zer dan galdetuko luke norbaitek. Gai ontaz jarduketak izan dira. Alere, ondo datorke beste izketaldi bat.

Emen eta orain euskal itza da erdel itza ez dana, edota arrotzetiko izkuntzak ez emandako itza. Adbz. *urrutizkiña* euskal itza da, ta *telefonua* ez da.

Norbaitzuek esaten dute: «Euskal itza aintzat artzeko, ez zayo begiratu bear bere etimilojari, bere itz sorkunari.»

Bañan orren ordez, obeto jarriko litzake beste oiñarri au: «Euskal itza aintzat artzeko, geyenen bere itz sorkunari, bere etimon'i begiratu bear zayo. Itzaren sorkuna Euskera ba'litz, euskal itza izanen litzake.»

Norbaitzuek diñoe: «Euskal itza aintzat artzeko, bere etimoloxia bakarrik ez da auzibidetzat artu bear.»

Bañan orren ordez, obeto jarriko litzake beste oiñarri au: «Euskal itza aintzat artzeko, berez eta Euskera legez itzaren sorkunari begiratu bear zayo. Bañan aldiz, alabearrez eta ezin bestelakoan; Euskerak indarrik ez dun bitartean, bera aul bizi dan bitartean, ondorengo gaiztoz ito agiñian arkitzen dan bitartean, Euskerak arrotz itzak ere erabilliko ditu. Itz oriek nolabait euskel itzak dira, baña beste euskal itz jatorrak ba'genitu, lehengo oriek kendu ere kenduko genituke.»

Ariketan edo praktikan ba liteke gorago aitatu izan diran oiñarri biyek elkar aurkako-esakunak ez izatea, mutur joka ez aritzea. Bañan ekiteko puntuak ez da berdin biyetan, galde erantzunak ez dute argi berdiña, asmabide bata bestea baño jatorrago litzake-eta.

Batzuek diñoe: «Euskal itza etimoloxiz edo sorkunez ez ezen, baita bere erabilkuntzaz ere aintzat artu bear da.» Beraz, itza eguneroko eus-

kal iztegian aspalditik ontzat artu izan dalako, erriaren eguneroko izketan bizi dalako, zerbaiten esangura zeatza dulako, elkar aditzeko onurakorra dalako, etimolojiz euskal itza ez izan arren, bere erabilkuntzaren indarrrez aintzat artu bear da.

Aburu ori ez da errondotik beera bota bear, alegia. Erriak arrotz itza ba derabilen bitartean, eta beste oberik ez dun bitartean, ez zayo berari aotik erauzi bear. Jakitunek beuren artean, elertibidez edo literaturaz, bestelango euskal itz jatorrak erabilli dezaketen arren, erriari bere itza emango zayo.

Alere, baña, gogoratu bearrean gera, noiz eta nola sartu izan diran itz oriek Euskeraren alorrean. Euskaldunek beure jakitez edo konsziñiarik gutxi edo ezer ez zutenean, sartu izan ba'ziran; Euskera egoera negargarrian, gaur dagon bezela, bazterrera bultzaka eroanda, arki danean, itzak alabearrez artu izan ba'dira, gure euskaltaletasunak, zertan ari geran obeto dakigulako, bera edertzen sayatuko gera. Euskera ederra Euskera garbiari deretxioe erritar batzuek.

Orrenbesteko iritzia denak ez dute ontzat artuko. Denak ez, egiz, bañan ausaz geyentsuek bai artuko dute. Orain, batzuek ez dute ontzat artuko iritzi ori, baña geroko egunen batean, biar ba'da, euskaldunen egoera aldatzen danean, erantzun galdera oni: batzu oriek geyago ala gutxiago izanen dira?

Orrezkeroz, gure joera ta yomuga, gure eguneroko irritsa berez eta ekitez Euskera garbitzeko ta edertzeko izan bear da, orain oraiñetan orrenbesteko ideal ori eziña ta eskuragaitza izan arren.

Laburki esanda: Lehenik, garbizaletasuna ta Euskera ederraren zalletasuna ontzat artu bear dira. Ez dira ukatu ta ezetsi bear. Euskera garbia ta ederra izan bear litzake danen betiko yomuga, ekintza, ardura. Euskera'ren osokuntza ori, osokunde ori, batez ere, jakitunek bere bizkar jaso bear lukete. Orren erantzubearra gure gogo barrenean eta ezagueran ajola biziz iduki bear genuke. Bigarren, erdelitzak ere, orratio, erabilli bear lirake, erriak orrela Euskeraz egiten dulako, Euskera bere ondamentitik ateratzeko eta berari eusteko. Ori, berriz, ariketaz eta eginbidet. Bañan asmoz, iritziz, gogoz, ez giñake ortan geratu bear, ez genuke ori naikotzat artu bear. Irugarren, teknika ta Kultur itzak beste errietan erabiltzen diran neurrian, gerkeratik jasota ta abar, ez litzake zer esanik Euskeraz ere erabilli bear genitukela. Bañan euskel itzak ere jatorki asmatuko ba'lira, oriek ere Iztegiak batera ekarri bear lituke. Adb. *urрутіzkin, urrutikuskin...* (Doitxeraz telephon esan arren *urrutikuskiñ'*ari ta beronen senide diran itzei, *fernsehapparat, fernsehturm* ta abar dere-

txioe). Gertakun edo kasu bakoitzean astiro aukeratu ta jarri bearko genuke itz egokia. Zera, «telescopio» esateko, ausaz ondo litzake *urru-tiazterkin, izarrazterkin, ortzeazterkin* aukeratzea, *skopeo* ta *visión* esan-gura berdiñeko ez dira-ta. Izkada edo itzen luzeeraz beerago ariko gera pitin bat, geyagorik bear ez dalako.

III

Euskaltzaindiak jarrai lezaken bide bat: Itzak aukeratzeko Euskaltzaindiak orri bat aldzika atera dezake (edota lezake). Orri ortan itz asma berri zenbait jarriko lituke. Baita ere galdetuko luke onelako ta alako gogai edo konzeptu, ta onelako ta alako erdel itza, nola asmatuko liraken Euskeraz. Orri ori Euskeraren arduraz lanean ari diranei bialduko lieke, idazle, izlari, Euskeragintzaren ajoladun diranei. Bakoitzak orri bertan agertuko luke bere aukera ta... geyenen iritzia ontzat artu. Batzuetan bi itz (edota iru) ere autetsiko lituke Euskaltzaindiak, eta beroyek Iztegian errezkadan jarri. Ortarako Euskaltzaindiak laguntalde berezi bat izentatu dezake, ta talde orrek baetuko lituke itzak eta auteskunak.

Euskeria, ba, gerauneik nai dugun bezela izanen da. Itzak gizonak berak aukeratzen ditu gogayen ikur edo señaletzat. Lantze ori berez etorri daiteke, erriak gizaldiz gizaldi ustegabe onartuta. Baña baita orixe ere egin daiteke, alegia, gizonak batzarrean jezarri ta galdekizunak egiñik, denak gogo batez edota gogo geyenez itz auxe ta beste ori ta beste axe onarturik.

IV

Euskeraz bildur gera ta atzeratu egiten gera itz luzexeren bat jarzen dugunean. Olako sorginkeri naiko ba dugu gure artean, fobia ta irudikeri ta tabu antzeko fetitxe aunitz artean naaspillatzen gerala. Doixtarrek, ordia, ez dute olakorik ta euskaldunok baño askoz geyago ta itz luzeagoak jarri arren, ez dute susmo txarrik ortan. Itz batzuek ogetakada izkiak izaten ditute, ta ogetamarrekoak sarritan azaltzen dira. Azalbidez entzun onenbesteko mordollokeriak: *bezirkspolizeibeamter, bevollmächtigungsvertrag, bergwerkswissenschaft, blutschnelligkeitsmesser, brustbeinoberarmmuskel, brustbeinschieldknorpelpermuskel, brustbeinzungenbeinmus-*

kel. Ondo aal da au ala txarto? Gaur euskaldunok ez gera gai orrenbetseko lasaitasunez euskal itzak sortzeko ta elkar lotzeko. Jakiña, batzuek olako itz luzeen ordez nayago lukete erderakada bat botatzea, orain gure belarrietatik obeto iresiko litzakelako. Baña zer dan Euskerak galdeka ari gera, ta nola gauzak euskeraz esan bear diran. Euskerak ere bere itz errezkadak ba ditu, ta doixerak bezain eskubidez jo dezake bide bertatik. Ondo leritzake, doixerak bezela, Iztegian onela jartzea itzak eta bere itsaskunak: Kanonen: *-fest* (esangura), *-märtig...* *-feuer...* *-fieber...* *-herd...* *-kugel...*

Euskeraz, baña, itza luzeegi eritzi ezkero, zatitan jarri daiteke. Auz. *uztaiaundi emadantzariak* onela jarri: *uztaiaundi emadantzariak*. Baita onela ere: *uztai audi ema dantzariak*. Ikasteko politago, ta irakurtzeko samurrago izango litzake.

Gure egunetan ere itz berri sortak asmatu izan ditute doixeraz. Heidegger'ek bere gogayak azaltzeko iztegi berria sortu du. Leenagotik ba zan, adbz., *geworfen* aditza. Heidegger'ek aditz orri atzizki bat jarri dio ta sustantibo biurtu du. Onela: *geworfenheit*, «gizakiak dun jaurtia izatea, jaurtitasuna, eskutik jareginda izatea». Leen ba-zan, baitipat, *zeit*, *aldia*», ba-zan *zeitlich*, «aldiskoa». Heidegger'ek eratxiki dio atzizki au *keit* eta *zeitlichkeit* sustantibo egin du, «aldiskotasuna»

Ontan, Euskerak ere bidea zabal zabalik izan bear du, bere aal iza-tea ta egimena (potencia activa) azi ta eltzeko, bere errayetan dadukan itz elkartze aberastasuna azaltzeko ta iraultzeko.

Euskal itzak elkartzeko, ba, ta gogayak itz errezkadaz azaltzeko, jo dezakegu gerkerara, doixerara, ingelerara... Izkuntz orien arioz edo analojiz gure Kulturbidea ez litzake ain eskuragaitza izango. Doixerak itz aunitz *gegen aurrizkiz* osotzen ditu. Euskeraz askotan *aurre*, *aitzin* aurrizkiz, arrotz izkuntz orien gogaibideari jarraiturik, euskal itz jatorrak iza-nen ditugu. Baita aditzen esangura berezia berebateko bidez adierazi dezakegu: aurretik esan, atzetik jarraitu, albotik igazi, sayetsetik igaro...

V

Itzetan gogoratu bear litzake Euskeraren berezko bokal eta konsonante arteko uztardura, lotuera. Lotuera edo elkartze biguña da izki orien artean, bokal bakoitzari bere konsonante bata lotu ta elkartu bear zayo-ta. «Armonía vocálica» deritzayon oguzkera legun ori ere aintzat artu bearko litzake, bokal eta konsonanteak banan lotzeko ez ezik, baita bokal berayek ere beti berdin eta soñubateko izan ez daitezen. Aukeran

jarri bear lirake bokal oriek ere bere errezkadan, orrela oguzkera atsegungarriago izan dediñ. Euskerak *a* bokal aunitz bai ditu. Batzuek aldatuz, forma ariñagoak aukeratuz, bokal etorrera ñabarra areago autatuz, euskal itzak datoretasun aundiago izango luke. Adbz., *asarratu* esan bearrean *asarretu* edota *aserretu* esan daiteke; *aztarrena* esan bearrean *azterrena* aukeratu daiteke; *elkar* obeto; ta ola beste itz askoetan, beroyek ñabartzearen. Luter'ek, oi diñoenez, sajon kutsua ekarri omen zion doitzxerari. Berak jarri omen zitun doitzelitzak e bokalerantz etziñak. Ortik jayoko ote ziran, ba, *leben*, *lieben*, *loben* eta beste orien bukaeraren antzeko asko?

VI

Orain, berriz, itz aunitzen esangura mugatzeko edo fijatzeko sayaketa bat jarriko da emen. Batzuetan, ba, euskelgietan itzak ez dira berebateko esanguraz aditzen. Ori beste zeregin bat dugu ta Euskaltzaindiak bere ardura artu bearko luke mugatze ori. Orra or doazi itz batzuek, beroyen esangura mugatzeko asmoz.

Erdetsi «alcanzar»;

jadetsi «alcanzar»;

iritxi «llegar a»;

ezarri, egotzi «poner echado, depositar, colocar tumbado»;

jezarri «sentarse»;

jarri «poner algo ahí, aquí, de cualquier forma»;

bear «tener que hacer de algún modo»;

auzu izan, zillegi izan «tener permiso, ser lícito (dürfen)»;

alabear, ezinbestez, alabearrez izan «tener que hacer necesariamente con necesidad física o moral (müssen)»;

bearkuna izan «obligación moral (sollen)»;

ertsi «cerrar»; *ideki* «abrir»; *itxi, utzi* «dejar».

Doitzxeraz «ciencia» esateko *wissenschaft* jartzen dute atzizki. Euskeraz *jakintza?* *Jainkojakintza* «teología». Baita erabiltzen dute *lehre*. Euskeraz *irakaste?* Japondarrak *do* jartzen omen dute «*jakinbide*» esateko. Euskeraz *bide?* *Kulturabide, Euskerabide, Ikerbide, gizartebide...*?

Izatasun «existencia (abstracta, cualidad, existencial?)»; *izate* «acto de existir»; *izaki* «el ser concreto»; *izanide, izakide* «consustancial —gleichsein— ómo-oúsios; *izapekide?* «consustancial»; *izape?* «sustancia»; *izansuzter, izanerro*; *zera, zerkuna, zerkuntza* «esencia»; *izangai*

«possible»; *gertagiñ*, *gertaburu* «causa»; *etorburu* «principio»; *bakoya* «individuo»; *bakoitasuna* «subsistencia»; *bakoitzasuna* (berenbat); *egimen* «potencia activa»; *armen* «potencia pasiva»; *alde artuta* «absoluto»; *utsik artuta*; *formalgaya*, *materialgaya* «parte cuestión formal, parte material».

Oarrak: Ingelerazko Iztegiak bitariko itzak ekartzen ditu naastuta, sajon errotiko itzak eta latel errotikoak. Euskal itzak eta erdel itzak talde bitan jarri litezke. Euskal Erriko zokoetan oraindik itz aunitz dira. Euskaltzaindiak eskatu bear luke, bereganada edonundik batutakoak bialtzeko. Erronkari'n, adbz. esaten dute *zabalko* «descansillo de la escala»; *olastazale* «pegador»; *kala xin*, *kala gau*; Arrasate'n *albitsa* «belar latza»; ta abar. Onenbestez bukatzen det.

Beste oar bat: Laisterka ari naiz eta zati batzuek ez ditut astiro ta luzeago azaldu. Antxiñako garbizaleek utsik egin ba'zuten bere bidean, alere sayaldi bat izan zala, lehengo sayaketa bat egin zutela, gogoan artu bear litzake. Ayen yoran bizia, ta adorea, ta pizkunderako izan zuten arnasa ta giarra oso osorik ontzat artu bearko genuke. Nire gorantzi miñenak gure aurretiko euskal Kulturabidearen langilleari, ta batez ere, Arana Goiri martiriari ta bere ikasleei.

BARANDIARAN'dar GAIZKA jl.

BATASUNERAKO URHATSAK, EUSKAL - ANALPHABETISMUA TA KULTUR-HIZTEGIA

Lojendio, Mitxelena, Villasante, ta beste jaun agurgarri batzuen azken orduko eskariei ezetz esan ezinik, nere iritziz beranduegi bazan ere, egun gutti dirala hasi naiz zerbait idazten, beste zereginetik uzten didaten huts-unetan, batzar huntan irakurteko. Denbora labur laburragaz hasten naiz ba ideia batzu azaletik aztertu nahirik.

Batasun eta kultur-euskarazko lanekin aspalditik nabilela jakinik, baliteke baten batek galdetzea zelan izan diteken hunelako gaiak lehen-dik zearo estudiatuta ez edukitea. Hunelako galderci erantzuteko, nahi nituke ezagutarazi aurretik pentsatuta dauzkaten urhatsak litteratur euskararen batasuna lortzeko.

LEHENBIZIKO URHATSA

Zabalkundea, propagandea. Ideia oker asko zabaldu dira gure arte batasuna dala-ta. Zerbait egiten hasi orduko, beharrezkoa da ideia zaharen akatsak agerian ipini ta berriak ezagutaraztea. Beste alde batetik, sistema berriarekin inoiz ere ezer idatzi etzalarik, arrotza eta akatsez bethetakoa iruditu beharko litzakio irakurleari idaz-tankera hau lehenbzik arkitzen zualarik. Eleberriak, iphuinak, eztabaidak, edozer idaztea sistema berriarekin eskatzen du bada lehenbiziko urhats hunek, besteen iritziak ideia berrietara ekarteko.

Badirudi nik uste nuan baino arinago dathorrela hau. Egun gutti dirala, Satrustegi jauna Euskaltzaindia sartu zan egunean, Aita Lafitte'k erran zidan ongi dagola eurentzat sistema hau, mugaz bestaldeko idazle ta irakurleentzat. Egun gutti dirala, nere systemaz idatzitako iphuin bati eman diote lehenbiziko saria Donostin. Agerian dago ba, idaz ditezkela sistema hunekin atseginez irakurten diran gauzak.

Eleberri bat ere egin dut eta uste dut asko eginen duala novela hunek besteen iritziak ideia berrietara ekarteko. Itxaropen handiarekin igurikitzetan dut bukatuta egonen dala lehenbiziko urhats hau liburua argitaratu ta laster.

Lehenbiziko urhatsa bukatu gabe, eztut bada kultur-hiztegirik antolatu. Bai ordea nere idazkietan agertu zaizkidan kultur-hitz bakan batzu. Gero erranen dizuet zelan egin dudan hau eta aurretik pentsatuta daukadan guztia.

BIGARREN URHATSA

Euskalari ta idazlerik gehienen iritziak sistema berriarengana ekarri orduko, orthographizko hiztegi bat behar da antolatu, eta garrantzi handiko gauza bat egin hiztegi horrekin geroko utzi gabe: Euskal aldizkari guztiak zuzendariekin ados gelditu ostean, tipuski, bat-batean, sartu

gure aldizkari guztietai orthographi fijua, orthographi-hiztegia hiz bakoitzean jarraiturik.

Bentaja bat dauka analphabetismuak. Inork ere irakurten eztualarik, nahi dugun bezelako orthographi bat ezarri dezakegu. Jendea irakurten ohitura dagolarik ezin hasi aldakuntzekin. Mugaz bestaldean eztago hunaindian besteko euskal-analphabetismurik, ezin da beraz aldatu asko hango orthographia. Huna beste arrazoi bat *h* letrera han bezela idazteko.

Izugarria da gaurko euskal-orthographiaren anarchia. Galdetzen aldizkigute azken denboretako euskal eleberrien tituluak, arin bukatuko zaizkigu eztira asko ta, bainan euren arte *Bide izkutua* eta *Leturiaren egunkari ezkutua* aiphatu beharko ditugu. *Ezkutua* eta *izkutua* eztira hitz differenteak, hitz bat bi modutara idatzia baizik, eta tituluetan, gehien ikusten dan tokian. Berdin zaizkigu biak, bainan bata gehiegizkoa dugu. Hartu edozein euskal aldizkari bat eta modu askotan idatzita ikus dezakegu hitz bakhoitza, eta horriari bira eman behar izan gabe ohar dezakegu sarri idaz-modu aldakorra. Esate baterako *Zeruko Argia*'n *eskiñi*, *eskeiñi*, *eskaiñi* edo *eskaindu* eta abar. *Herria*'n *bertze* edo *beste*, *ipui*, *iphui* edo *iphuin* eta abar. *Egan*'en beste hainbeste, eta berdin beste edozein euskal aldizkari batean.

Erreza da orthographi-hiztegia egitea. Azaldu dut nik beste toki batean, nere iritziz jarraitu behar litzateken kriterio nagusiak. Khontuz khontuz eta ahalik akatsik guttienekin egiten saiatuarren, ezin da egin akatsik gabe, gizonek egindako gauza guztiak bezela, bainan apropos egin ezkero be, kostatuko litzake standard-tutako hizkuntzen orthographiek dituzten beste akatsekin atheratea. Zergaitik dago ondo erderaz *exagono h'*rik gabe eta gazki *hexagono h'*rekin? Ba danak *h'*rik gabe idaztekotan gelditu diralako. Eztu merezi hitz bakhoitzarekin eztabaidetan hastea, eztu merezi eta ezkenduke bukatuko sekula. Idaz-modu guztiatik bat hautatu ezkero bethiko eginda dago orthographiaren batasuna.

Ezta erreza idazle bakhoitzari orthographi hunen tipuski irets-araztea, eta ezkera hasi behar aldapaz gora iruditzen zaigun bide hortatik. Idaz dezala bakhoitzak orai arte bezela. Gizon bakhar baten lana izan diteke aldizkari bateko original guztiak orthographi-modu fijuan ipintea. Ohitu arte gizon horrek lan nahikoa izanen du hitzak banan banan hiztegian bilhatu behar izanik, bainan denbora labur laburrean ikasiko du lan hau arin arin egiten hiztegia zabaldu gabe.

Ezin dugu sartu *Zeruko Argia*'n halaz ere orthographi fijua tipuski nere iritziz. Hasi horri bakhar batean esate baterako, bainan danon arte horri hori ahalik irakurgarri eta errezena egiten saiatzen gerala.

Urthe batzutan, beste batasun lanak prisa handirik gabe egiten diralik, beharrezkoa da orthographi fijua danei begietatik sarraraztea huenela. Eta aldzikari bakhoitzean oker-zuzentzale bat behar dala erakusteko, agertu zaizkigu *Zeruko Argia*'n orthographi-huts asko egiten dituzten idazleak *h* letrea edozein tokian sarturik.

HIRUGARREN URHATSA

Giltz-esakera eta giltz-hitzak erakasteko liburu bat egin behar da, euskaldun jatorrei zuzendua, ez euskaldun berrientzat, orai artekoak bezela. Ezta egin behar orai arte egin diran euskal grammatica guziak bezela, linguistica modernuak eskeintzen dizkigun ikas-bide errezak jarraiturik baizik. Hunelako liburuak grammaticazko hitzez josiak egiten diranak baino askozaz scientificuagoak izanaren, edozeinek ulertzen ditu eta oso errezak dira ikasteko, dudarik ere eztute uzten noiz ta nola eraibili behar dan esakera bakhoitza. Grammaticazko hitz garratzez josiak bezela idaztea errezagoa da, bainan hala egin ezkero, ez litzake ikasteko gauza.

Hau dana egin ostean mila zearaztasun faltako zaizkigu, bainan hurbil hurbil egonen da euskararen batasuna. Catalanak, italianuak, deutsch-tarrak eta, euren batasuna egiteko zauden denboretan bezela egonen gera eta urthe gutti barru eginda edukiko dugu guk ere. Hala izan bedi Jaungoikoaren laguntzagaz.

EUSKAL ANALPHABETISMUA

Kalte izugarri bat egin diote euskarari euskaldun berriek, borondaterik onenarekin bada be, liburu batzutan ikasitako euskarazko lau gauzatto barruan ezin gorderik, bai ta euskaldun jatorrek ere euskara experimentalarekin. Euskal analphabetismuaren sustraiak ezarri dituzte, eta gaur eztauak lan makala euskal-analphabetismuaren kontrako gudua irabazteko beharrezkoza zaigun bezela euskarari bizitza emateko. Idatzitako hizkuntza ezta besterik hizkuntz mintzatuaren irudi bat baizik, eta irudirik onena, originalarekin antz handiena duana da bethi.

Orhaitzen zaizkit ondo nere euskal-analphabetismuzko denborak. Kanpoan negoala euskaraz ethorten ziran egunorokoan herriko berriak. Saiatu irakurten eta ezin ulertu! Adiskide batek irakurri ta dana klaru

klaru!... Horra zer daukan euskal analphabetu hutsak, eztio ematen entonazioa irakurten duanari eta ezin du irakurri. Hunegaitik maite ditu bertso berriak. Bertsoak kantatu egiten dira, eta eztago entonazio okerra ematerik kantatzen danean.

Bainan herriko berriak euskaldun arrunt batek idatziak ziran eta etzitzaidan kostatu asko bere gauzattoak eta egutegiaren horrieta zethoztenak irakurten ikastea. Egunorokoan horri bethe euskaraz zethorren, edo hobeto esateko, «euzkeraz», hala, zetarekin. Guretzat han zethorren euskara ona, euskara aphaina, beste batek irakurri ezkero be ulertzen ez genuena. Munduan gerthatzen ziran gauzak erderaz, berri izugarriren bat egon ezkero, esate baterako munduak Venus'en kontra joko zuala ta danak laster hilen gineala bazan, zeaztasun guztiak erderaz, letra handien azpian, eta euzkerazko horrian aberri arazoak, herrietako berriak, eta ulertu ezinezko olerkiak.

Bainan bakhoitzak bere herriko berriak izan ezik, euzkerazko horria etzan irakurtekoa, erdeldunei erakustekoa baizik. Ezetz arkitu erdera antzeko hitzik, esaten nion nik harro harro adiskide erdeldun bati horri hau erakusten niolarik, eta erdeldun gaixoa harrituta gelditzen zan beste munduko hizkuntz bat iruditzen zitzaina erakusten niolarik. Azkenean bilhatu ta bilhatu, hara, arkitu zuala esaten zidan pozik, «eia nun!» eta «huna hemen» eta *baño* hitza erakusten zidan. «Zer uste duzu ba hitz horrek adierazten duala?» ta «¿Que qué significa?, pues está bien claro, *baño*, donde se baña uno». «Paaa!» egiten nion nik, «¡eso significa pero!» Erdelduna lotsatuta gelditzen zan eta nik harro harro gor-detan nuan «izparringia» sakelean.

Bitarikoak ziran ba horri hartan agertzen ziran gauzak, beste batek entonazio onarekin irakurri ezkero edozein euskal analphabetu batek ulertzen zuana, eta ahalik ondoen irakurri ostean ere ulertzen etzana. Hauxe zan guretzat euskera ona. Eztaukat orduko izparringirik adibide bat atherateko eta azkeneko denboretan argitaratutako euzkerazko liburu batetik irakurriko dizuet zathi bat entonaziorik onena ematen saiaturik. Ezta adibide on bat, zathika ulertzen baita, bainan eztaukat besterik:

«Ialki ezazu...»

Euzkeratik euskararatzea ezta erreza, griegorik ere eztakit, bainan erderatik euskararatu litekela erakusteko huna zathi hau edozelan eta arin arin euskaraz idatzita:

...
Alperrik litzake esandako horria eta hunelako liburuak ezagutu duan euskaldun bati euskarazko liburu bat irakurteko esatea. Babak

jan ta sabeleko mina pasatu duanari berriz babak jaten komidatzea bela litzake. Esate baterako *Kurloia*k erosten badu, ipiniko du bere liburutegian, gehien ikusten dan tokian, eta erranen du irakurri duala. Galdetzen badiozue gero eia zer iruditu zaion, «condo dago» erantzunen dizue, «badu mamia», bainan eztu erranen ezer ere irakurri duala era-kusten duenik, eztualako irakurri. Bere amaren kontrako gauza izugarriekin idatzitako liburu bat ematen badiozue be, «oso ondo dago» erranen dizue, «badu mamia», eta liburutegian ipiniko du, gehien ikus-ten dan tokian.

Ikasleen arte arkitzen dira nere irakurlerik gehienak. Gazte huiek eztute oraindaino ezagutu horrelako litteratura garbia eta euskarazko liburu bat erosten dutenean irakurteko eta ez gordetako erosten dute.

Inglesezko ikasleak, liburuekin eta irakasleekin urthe askotan ahal-eginak egin ostean, lotsatuta lez gelditzen dira edozein ingles baten aurrean, bere ondoan ezer eztakitela pentsaturik. Berdin gerthatzen zaie frantsez edo beste edozein hizkuntz bat ikasten dabilenari, hizkuntz hori ttikitatik erabilten dutenen aintzinean. Nolako astoak dira euskarazko ikasleen ondoan! Munduko linguisteen arte onenak eurentzako liburuak egiten saiatu, ikasi ondo liburu hauk, entzun hizkuntza egunoro arradioz, behar bada egunoro hitz egin hizkuntz hortan ohitura hartzeko, eta haurtzarotik darabiltenen ondoan lotsatu! Txapela khendu behar dugu euskaldun berrien aurrean. Adimen sakoneko gizonak ditugu. Eztago euskaraz ikasteko liburu onik, inglesez ikasteko asko ta asko dagozan bezela, eztute egiten euskaraz egunoro ohitura hartzeko beharrezkoa litzaken bezela eta hala ta guzitiz ere baserritarrek baino askozaz gehiago dakite, maisuak dira hausr-zarotik erabilten ohitura dagozenen ondoan eta libururik bikainenak egiten dizkigute. Zoritxarrez ondoegi dagoz eta ulertzeko errezak diranean ere, eztute balio beste euskaldun berrientzai baizik. Guri belarriko minik ematen digute. Euskal analphabetismua zabaltzen dute gure arte hunegaitik errezak diranean ere. Badira belarriko minik ematen eztiguten gauzak idazten dituzten euskaldun berriak, oso gutti, bainan badira. Bainan hauek eztira adimen sakoneko gizonak besteak bezela, zazpi ahaleginetan saiatuarren maisutzat dauzkate base-rritarrak eta.

Oso errezak behar ditugu argitaratzen ditugun liburu guztiak euskal analphabetismuaren kontrako gudua irabazi behar badugu, oso errezak eta belarriko minik ematen eztigutenetarikoak.

Indar handia dauka euskara mintzatuak euskaldunak bereganatze-ko. Ikusi dugu danok nola bethetan dan areto handi bat bertsolari egunean, lekurik eztagola ta jende asko kanpoan gelditurik barruan

sartu ezinik. Ezpagendu ahaztuko euskal idazleok eztala hizkuntz idatzia hizkuntz mintzatuaren irudi bat baizik eta baldin gure liburuek abotsez irakurriak izan ezkero euskara biziaren soinua berbera entzunaraziko balukete, jende guzti hori euskal liburuuen atzetik ibiliko litzake.

Euskal analphabetismuaren kontrako burruka irabazteko tresna eder bat daukagu gaurko egunean: magnetophonua. Nik tramankulu zantar bat baino eztaukat, bainan beste magnetophonu bat erosita ta nere liburuak argitaratu baino lehen magnetophonuz ezagutarazi behar ditut. Uste dut hala egin ezkero askok irakurriko dituztela. Magnetophonuz hitzez hartuta eduki ezkero diskuak athera edo arradioz bota diteke.

Entzun ezazue *Peru Abarka*'ren zathi bat nere tramankuluan hartua:

KULTUR HIZTEGIA

Ehun milatik gora dira hizkuntz jakitun guztieng kultur hitzak eta urthero jaiotzen dira ehuntik gora guttienez. Ezin dugu guk egin besterik, sortzen diran bezela gureganatzea baino, iturria joan eta ezer-tarako aldakuntzik sartu gabe, danok berdin egiten ditugunak baizik.

Mathematikazko hiztegiko hitz batzu aztertuko ditugu adibide bezela. Jakintza-adar huntan gerthatzen dana gerthatzen da beste jakintza-adar guzietan.

Batzu latinetik hartuak dira:

Latinez *abacus*. Frantsesez *abaque*. Alemanez *abacus*. Inglesez *abacus*. Italianoz *abaco*. Espanolez *ábaco*.

Latinez (griegotik) *diagramma*. Frantsesez *diagramme*. Alemanez *diagramm*. Ingléses *diagram*. Italianoz *diagramma*. Espanolez *diagrama*.

Latinez *punctum*. Frantsesez *point*. Alemanez *punkt*. Ingléses *point* (frantsesetik). Italianoz *punto*. Espanolez *punto*.

Batzutan alemanek euren hizkuntzeko sustraietik egindako hitz bat-tein esaten dute besteek latinetik hartzen dutena:

Latinez *calculus*. Frantsesez *calcul*. Alemanez *rechnung*. Inglesez *calculus*. Italianoz *calcolo*. Espanolez *cálculo*.

Bainan batzutan alemanek hau egiten badute, eragozpen bat baino ezta, asko komeni baita hitz jakitun guztiak mundu guztian berdinak izatea, jakintzazko liburuak edozein hizkuntz batean irakurteko erreztasuna ez galtzeko. Khontuz garbizaleok, alemanak handiak dira jakintza arazoetan eta eurei parkatzen zaiena elitzakigu parkatuko guri ta. Gainera eurek ere ezin dute egin hau bethi, eta bethi ez egiteko, hoba ez

egitea inoiz. Frantsesez *calcul différentiel*. Alemanez *Differentialrechnung*. Inglesez *differential calculus*. Italianoz *calcolo differenziale*. Espanolez *cálculo diferencial*.

Batzutan asmatu zuanaren izenetik hartzen da kultur hitza: Frantsesez *jacobien*. Alemanez *jacobische*. Inglesez *jacobian*. Italianoz *jacobiano*. Espanolez *jacobiano*.

Frantsesez *wronskien*. Alemanez *wronski'sch*. Inglesez *wronskian*. Italianoz *wronskiano*. Espanolez *wronskiano*.

Esandako adibideetan, latinezko *us ta um bukaerak u ipini ta beste aldakuntzik gabe idatzi behar dira*. Eztira gureak eta ezkera gu inor aldatzen hasteko. Hunela izan behar litzakez ba euskaraz:

Abacu, diagramma, punctu, calculu, calculu differenziala, jacobiana, wronskiana.

Errezagoa da kimikaki hiztegia, batez ere kimika organicuarena. *Propil-2-butanu, etanol*, eta abar hizkuntz guztientzat asmatuak diran ezkerro, euskarazkoak dira, euskara be hizkuntz bat baita.

Huna hemen euskarazko kultur-hiztegiaren lehenbiziko hitzak:

Aabam, aah, aaiba, aakendar, aakla, aal, aalendar, aalkhuaba, aalkim, aam, aasmu, aati, abab, ababan...

Eta hunela ehun mila inguru.

Parkatu entzule maiteok, lan sakonago egiteko denborarik ezpaitut izan.

OSKILLASO.

BERMEOKO ARRAINTZALEEN LEKSIKUA

Nire lan onetan Bermeoko berbak erabilliko dodaz. Aolan, asikera asikeratik ikusiko dozue zelakoa dan Bermeotarren leksikua. Orrek ez dau esan gura, Bermeotarrak legez bardin berba egingo dodana. Eurak

asko laburtuten ditue berbak, aditzaren flesiño espezialak daukez eta fonetika naikoa gatxa usetan dabe. Nik neuk berbak oso osorik esango dodaz, eta bizkaiera literarioa erabilliko dot; baiña leksikua Bermeotar utsa izango da jeneralmentean.

Nire lan onek parte bi ditu. Argi ta garbi jakin eragingo deutsuet: lenengoan Bermeoko errealdadea, eta bigarrenean neure eretxia eta neure asmoak errealdade orren aurrean.

Azkenengo sei urteotan era ederra euki dot Bermeoko arraintzaileen eskuerea ikasteko. Sei negutan joan naiz eurokaz Oestafrikara atunetan. Luzaro bizi izan naiz euron artean, eta alegin aundi egin dot euron eskuerea ikasteko. Eskuera bizia; laboratorioan barik, Bermeoko portuan jaio ta azi dana; Bermeoko untzietan eten barik entzun dana, eta guganaiño berez trasformatuta eldu dana.

Bermeoko arraintzaileak (arraintzaileak, ez arrantzaleak), itxasoan lan egiten dabenak, bi milla ta berreun dira. Euretariko geienak, Bermeon jaoiak. Nire ustez, ez dira eunera eltzan kanpotik etorri direan erdaldunak. Bermeotar arraintzaileak beti egiten dabe eskueraz (eskueraz, ez euskeraz). Barkuetan ez da besterik entzuten. Euren arteko erdaldun banakak ez dira orregaitik keixetan. Ze erremedio! Pozik egoten dira eurakaitik noizik noizera egiten direan erderazko konbertsaziño laburraz. Erdaldun batzuk eskueraz ikasten dabe, batezbere mutil gazteak. Mundakako arraintzaile asko Bermeoko enbarkaziñotan dabilta. Mundakarrak, ba dakizue, erdi galdu egin dabe eskuerea; baiña Bermeora datozen arraintzaileak laster ikasten dabe eskueraz ondo egiten Bermeotarren alboan.

Bi milla arraintzaile gau ta egun eskueraz egiten. Joan Bermeoko tabernetara, lamerara (alameda), ziñetara, ta ikuñiko dozue. Joan, batezbere, arraintzaileen Kofradiara; asistidu Junta Jeneral batera. Antxe ikuñiko dozue saloi aundi bat, arraintzaiez beterik, danak euren profesionoko interesak defendidu ta jagoteko listo. Antxe entzungo deutsazue sekretarioari, karreradun bateri, eskueraz herba egiten Bermeoko arraintzaileen problema ekonomiku-sozialen gaiñean.

Baiña ez pentsa gero problema orreek txikiak direanik. Bermeoko igazko arraiñak berreun milloi pezeta balio izan dau. Espaiñia guztian baixurako arraintzan Bermeok dauko flotarik aundiiena. Urtean baiño urtean barku geiago egiten diardue Bermeotarrak. Barku aundiagoak, ederragoak, modernuagoak. Portuan ez dago ainbeste untzirentzako lekurik. Portu aundiagoa egin bear da. Edur fabrika kapazagoa. Orretarako dirua bear da. Milloi asko. Gobernuari eskatu bear jako. Problema ekonomiku aundiak.

Euron gaiñean berba egiten dago sekretarioa. Beti eskueraz. Otsean otsean asten dira berba egiten batzarreko arraintzaleak. Beti eskueraz. Eurak ez dauke edozer gauzaren gaiñean berba egiteko difikultaderik. Eskuerea da euren berbabidea. Bide erreza, naturala, guztiz egokia. Eurak ez dauke leksiku problemarik. Ez deutse bapere ardura euren leksikuan erroak erbestekoak badira, frutua beti eskualduna da-ta. Euren ustez, euren eskuerea ona da, total ona, biziteko eta gizon modernuak izateko balio deutselako.

Orra or eskualdun uri audi bat. Amalau milla abitanteko uria. Arraintzaleak, euren familiakaz, bederatzi milla-edo dira. Beste guztiak, terrestreak. Kanpotar banaka batzuk izan ezik, erritar guztiak eskueraz dakie, askotan —batezberre terrestreak— erderaz egiñarren.

Onezkerro ba daukozue idea jeneral bat, zelako leksikua erabilten dabent Bermeotarrak. Orain permitidu eistazue digresiño bat. Bermeoko Kofradiako Batzar Nagusira joan bazeinteze, eta arraintzale bateri Madrilleko Gobernuaren kreditu nabalaaren gaiñean berba egiten entzun bazengioe, seguru segurutik entusiasmuz beterik geratuko ziñakee, aren eskuerearen bizitasuna ikusita. Orain barriz, kulturazko batzar onetan, Bermeoko leksiku berorregaz egiñiko nire lan au entzukeran, zueteriko batzuk bearbada erdi eskandalizatuta zagoze, leksiku ori paperean ipinten atrebidu naizalako. Orra or erreaziño diferente bi fenomeno linguis-tiku berberaren aurrean.

Eta orain segidu daigun aurrera; eta entzun eizue, sasoia da-ta, zelako leksikua darabilen Bermeotarrak itxasoan dabiltzanean.

Oraintxe urtengo dau Bermeoko portutik Oestafrikarantz «Galarrena» izeneko embarkaziñoak. Amazazpi lagun dagoz barruan (abordo). Amairu tostarteko ta lau armadore. Euron artean nago neu-bere. Zafatu doguz txikotak. Asi gara barkua desatraketen. Korront aundia dago portuan. Baiña gure patroiak total ondo egin dau maniobrea; lemazain leberra da, eta gainera gure barkua berez da maniobrosoa. (Eskuerazko *leber*, «activo, hábil», ingles *clever-tik* dator).

Urten dogu portutik. Goizeko bederatziak dira. Makiñisteak martxa geiago emon deutso motorrari. Gure untziak asko korrietau dau; korri aundikoa da, abilla da, martxantea da. Euri antza dago. Nordestetik dator aizea. Aize oneri mendebala deituten deutsagu. Atzean itxi doguz Izaro, Matxitxako, Billanoa, Galea ta Bilbaoko Abrea. (Billanoa, artikuluagazta guzti.)

Amabiak inguruan, eguerdia jaten asi gara. Plato biko bazkaria atara deuskue. Jateko, platerik ez dogu usetan; tenedorerik-bere ez. Norberak bere lapikotxua dauko, eta koillarea. Naikoa da. Gaur, jatekoaren

gaiñetik, kafea emon deuskue. Gozo egon da. Mutillak larguro bota deutso azukarea. Nik neuk tola bete artu dot. (Aluminiozko basoari deituten deutsagu «tolag».)

Ordu batetan, Santoñaren parera eldu gara. Kostako atx audi bateri Fraillepe deituten deutsagu. Kosterrez goaz (atxerrez, kostearren errez, atxen errez, kostatik urre). Ordu bietan bisteratu dogu Sanandere. (Aolan deituten deutsoe Bermeotarrak Montañako uri nagusiari). Aurretik daroagu aizea. Aizearen barrura goaz. Gero ta aize berdeago dakar. Lau barku gatoz alkaren atzetik. Geure embarkaziñoa dator aizerengo. Gure patroia radiotik berba egiten asi da aizebeetik datozañ barkuakaz. «Artxanda» dator aizebeerengo. Beroneri egin deutso lenengo aupadea.

—Ea Anjel, ea emendik. Ea Anjel, ea emendik. Ea entzuten banozu. Arratsaldeon. Zeuretzat.

—Bai, Esteban, bai. Ea zer diñozun. Arratsaldeon. Zeuretzat.

—Ezer-bere ez, Anjel. Arratsaldeon emoteagaitik. Emen goaz ondo. Aize berdetxu au ez balego... Ez dot uste geituko danik baña. Olan, etzirako itxiko dogu atzean Finisterre. Ea entzun dozun. Zeuretzat.

—Bai, Esteban, bai. Entzun deutsut. Eguraldiagaitik kasurik-bere ez. Ondo goaz. Biar, seguru, kalma zuria eukiko dogu. Emen nabil orain gonoia konprobetan. Txarto ez dago. Baiña, ba dakizu, lengo atunetean gonoiaagaz apurtxu bat algaretean ibilli gara-ta..., beti ikaratzua. Bueno, Esteban. Probetxu on bat danori. Agur.

—Bai, Anjel, agur.

Arratsaldeko seirak dira. Sasoia da afaltzeko. Lapiko zabal bi atara ditu mutillak. Kubertan jaten dogu jeneralmentean. Afaria baltsutik jaten dogu danok (lapikotik bertatik). Niri aolan gustetan jat geien. «A Jesus» esaten dau arraintzale batek. Auxe da jaten asteko seiñalea. Gero eskaratzera joaten gara kafea artzen. (Berba au —eskaratza— gitxi usetan dogu. Bere ordez koziñea esaten dogu geienetan. Lapikoak irakiten dagozan lekuari, batzuk suetea deituten deutsoe). Gure barkuko eskaratza total da txikia. Ori gorabeera, afalostean antxe batzen gara barruko geienak, ogera joan orduko. Danak dira nire lagun audiak. Igaz ta igazlanean eurokaz joan naiz Oestafrikara. Itxi eistazue euretariko batzuen presentaziñoa egiten.

Au, nire alboko au, mutilla da. Amalau urte ditu. Datorren atunetean egingo da gizon. (Aienekoa-bere deituten deutsagu. Gauza luzea izango litzake orain espliketa, zegaitik emoten deutsagun izen politt ori).

Beste au barruko zarrena da. Kaiñaberan lan egiten dau. Bederatzti urtegaz asi zan itxasora. Orduan, mutillak maria laurena bakarrik irabazten eben (zerrena, Bermeotarrak esaten daben legez). Gero, maria

erdia irabazten asi zirean. Orain barriz, maria osoa irabazten dabe; gizonek legez, bardin bardin.

Urengoa ori goitarra da, Lekeitiokoa. Urte asko daroaz Bermeon. Guretzako, Bermeo da kostaldearen erdiunea. Bermeotik lesterantz bizi direan arraintzaleak goitarrak dira: Lekeitiarrak, Motrikuarrak, Getariarrak eta abar. Oesterantz bizi direanak barriz, beetarrak dira: Laredotarrak, Santoñarrak eta abar. (Portugesak «leste» deituten deutsoe sortaldeari, Bermeotarrak legez).

Nire aurrean jezarrita dagoan ori sotapatroia da: arraintzale fiña, jaseko. Patroia, momentu onetan, ez dago emen; kasetan (en el puente) dago. Bera lakorik ez dago iñor barruan: lemazain abilla, inkirnio (arranque) aundikoa, urtxakurra, aundigura bakoa, danon gustukoa.

Eta ni nor naiz? Aita Imanol deituten deuste. Orain sei urte, lenengo aldiz Oestafrikarako embarkatu nintzanean, neure bildur zirean barruko arraintzaleak. Suberte txarra emongo neutsela uste eben danak. Barruko balbea, barkuko patua (hado siniestro) izango nintzala pentsetan eben. Gero, arraintzan asi giñeanean, aldatu egin eben euren uste txarra; gure barkua, Aita Imanol barruan egonarren, lengo besteko suhertosoa zan.

Urengoa egunean eguraldi obea egin euskun. Aizeak asko amor emon eban. Gaur-bere aizeraka goaz (aizearen barrura). Asturiasko mendi altuak ikusten asi gara. «Picos de Europa» deituten deutsee erdaldunak; guk barriz, «Tiñesak». Zeru ertzean merkante aundi bat bisteratu dogu. Doi doi ikusten da, itxasoan autsa dago-ta. Oraiñarte ez naiz mareatu. Mareaziño onekoa naiz. Baiña biar izango dira kontuak, Finisterrera allegetan gareanean. An ia beti egiten dau eguraldi zantarra. Aurten-bere adolan izan da.

Finisterreko farola eguerdi inguruan pasatu dogu. Aizea ekarten ekarten asi da. Aizea gogorra. Ankakera emoten deusku (kostadutik). Murmoi aundia sartu da itxasoan (zarrantzi aundia, zarrazoia). Ozta ozta ikusten doguz gure aizebeetik datozen barkuak. Orain brankatik (aurretik) emoten deusku aizeak. Marejada aundia dago itxasoan. Aizeari eta olatueri aurrera egin eziñik gabiltza. Itxaso aundi bat sartu jaku bodegara bertara (lo egiten dogun tokira). Iru ordu daroaguz kapan (a la capa). Bide gitxi egiten dogu. Orakan orakan goaz (beti leku baten). Jo ta tapa, jo ta tapa.

Illuntze nabarrean kalmune labur bat euki genduan; baiña laster asi zan aizea ostera-bere, len baiño afrontosoago. Vigora arribadan joan bear izango dogula esan dau radiotik «Artxanda»-ko patroiak. Ezetz eran-

tzun deutsoe beste patroiak, gure barkuak saiets sendoak dituela eta ainbat ariñen Canariasera eldu bear dogula-ta.

Urrengo egunean argi agertu zan zerua. Bezperako zarrazoia askatu egin da. Eguzkiak geldi geldika jan egin dau aizea, eta baretu egin da itxasoa. Danok gagoz pozarren, oraindik aurrera Canariaserarte Atlantiku erditik joan bear dogu-ta. Arratsaldean poparean (popatik) asi jaku aizea. (Konturatu zaiteze aintxiñako berba onegaz: poparean, popatik). Orain ez goaz kosterrez (ez goaz atxerrez), zabaletik baiño. Ur aunditik goaz (uretik). Ez dago ondorik emen. Ur baltza becan eta zero azula goian. Kantilletik urrun gagoz (kantilletik asago, Bermeotarrak esaten dogun legez). Geroaga ta urerago sartu gara. Gure opostetik petrolero bat dator. Andana aundia dakar. Gure baborretik pasatu da. Ugera luzea itxi dau bere atzetik.

Canariaserarte eguraldi Habana euki dogu. Las Palmasen egun bi egin doguz, edurra artzeko ta biberak erosteko. Gero, abante barriro. Orain kosterrez goaz. Lau eguneko bidea daukogu oraindiño Dakarrerarte. Lemazaiñak txitean pitean begiratuten deutso sondeari, kostalde one-tan arezko baixa asko dago-ta. Egorazka egorazka goaz (beerazka beerazka), ein bateko (intensidade bateko) aizea poparean daukogula. Singladura bi eginda gero, illuntzean Cabo Blancoko senaiean (ensenada) errekalatu dogu, karnadea egiteko; baiña ez dogu ezer atrapatu, etxada bi egíñarren. («Karnada»-ren ordez, «beita» esaten dabe giputzak; baiña berba au ingles utsa da. «Etxada» kostalde guztian esaten da).

Gero ta gero-bere, allegatu gara Dakarrera; baiña ez gara portuan bertan sartu. Badian (en la bahía) geratu gara danok fondeatuta, illunduarte. Gaubeon, derrigorrean egin bear dogu amurako karnadea, atuna atrapetan biar goizetik asiko gara-ta. Zorionez, subertosoa izan gara danok: onek lenengo etxadan, arek bigarrenean, danok bete doguz biberoguztiak sardiña ederragaz.

Urrengo goizean, egunaren sentikeran jaigi gara danok. Listo gagoz faenarako. Meladea atarako deutsagu atunari. Arraintzale pillo bat koros-teko tostan jezarrita dagoz, itxasoari begira, atuna noiz agertuko. (Korostari «proa» deitutenean deutsoe erdaldunak. Manda batetik bestera doan jezarlekuari «tostea» esaten deutsagu eskueraz. Eta mariñeruari, armadore ez danari, «tostarteko»).

Alako baten, goizeko zortziretan, patroiak ubillada bat (arrañaren saltu bat) ikusi dau eguzkipean (eguzkiak uraren gaiñean egiten dauan erluzean). Bertara goaz korri guztian, eta arraintzan asten gara. Danok estriborretik. Aurrean mariñeru bat dago mazi egiten (karnada bizia itxasora botetan, debaldeko arraiña atunari jaten emoten). Gero kaiña-

berako gizonak datozi. Atuna azia danean, kaiñaberakoak laguntzaille bana dauke. Laguntzaille oneek, karnada bizia amuan ipinten eta arrain torpea (aundiegia) kako bategaz itxasotik altzetan lagundutene deutsee. (Bermeon kako orri «txista» deituten deutsagu). Kaiñaberakoena erdian beste mariñeru bat egoten da, deskantsu barik txiparrari eragiten (mangera bategaz ur txaparraidea itxasora botetan), atunak ikusi ez gaizan, erreza la ez daiten eta eskapa ez dakigun. Kalada bi egin doguz goizeon, eta bietan arraintzu ona egin dogu.

Arratsaldean sarda ederrak ikusi doguz (itxasoa bitsetan, atunak ubilka, arrain txikia jaten). Enbarkaziño guztiak baltsu baten ibilli gara (leku baten). Baiña gitxi atrapatu dogu: atuna ez da egon jatera (janguardu ego da). Gure untzian amar grano bakarrik josi doguz.

Gaur gaubeon karnadea egin bear dogu barriro. Atuna kantil erzean atrapetan da (ur aundian, ur azian, eundaz brazako urean). Karnadea barriz, ur txikian atrapetan da (ur meean, ur zurian, sikutan, plaicean). Karnada lekua naikoa asago dago kantilletik.

Eguzkia zarratu orduko asi gara lesteraka, plaierazka plaierazka, geldi geldika, sikutarantz. Blankura asko ikusi doguz bidean. (Karnadatarako arrain maseari emoten deutsagu izen ori, berorren kolorea egunez zuriztea dalako. Berba au kostalde guztian erabiltzen da).

Gaueko bederatzietan eldu gara karnada lekura. Kalma zuria egiten dau. Sondeak ogetamar braza marketan ditu. Gure barkua andana guztian dabil gora ta beera, arraiña billatuten. Alako baten iru ardor matxo ikusi doguz (iru ardor aundi). Karnadatarako arrain maseari «ardora» deituten deutsagu, gauez botetan dauan argitasunagaitik. Berba au kostalde guztian usetan da. Lenengo etxadeagaz bibero guztiak konpletatu doguz. Karnada elegantea izan da. Arrain garbia (klase bateko, naaste hakoia), antxoba ederra.

Urrengo egunean, kantillera eldu orduko, arraiña jo dogu. Subertosoak izan gara. Iru orduko kalera baten bederatzireun atun txikirriño enbarkatu doguz. Nebera biak, aurrekoia ta atzekoa, arraiñez beterik daukoguz. Sasoia da errira (a tierra) joateko. Gonioagaz Freetowneko radiofaroa markatu dogu. Biar goizean zazpiretain-edo sartuko gara portuan. Freetowneko portua gatxa da sartzeko. Azkenean, sartu gara. Kankoko moillan atrakatu dogu. Danok gagoz pozik. Pixuak amabost tone-lada emon deuskuz. Mare ona egin dogu.

Entzun dozuez, jaunak. Bermeotarrak itxasoan erabilten dituen berba banaka batzuk. Onezkerro ba dakizue gitxi gorabeera zelakoa dan Bermeotarren euskal leksikua. Nire lan onek 2.200 berba ditu gitxi gor-

beera. Euretarik 600-edo, diferenteak dira. Azkueren iztegiak 353 bakanrik dakaz. Beste guztiak (247, euneko 41) Bermeotarren agoan entzuten dira: batzuk aintxiña aintxiñatik, beste batzuk ez ain aspalditik, danak bizi bizirik baiña.

Nire ustez, Bermeotarren leksikua aberatsa da, interesantea da. Duda barik bizia da. Nire eritziz, gaur egunean erriaren euskerea Bermeokoaren antzekoa da edonon. Bermeoko fenomenoa ez da bakarrik bertakoa, Euskalerri guztikoa baiño, batezberre uri aundietakoa. Naitanaiez, auxe da gure euskerea. Batzuk beste euskera bat gura izango leukee, garbiagoa, bitxiagoa. Baiña orain bizi dan euskerea ez da orrelakoa. Ez, ez da orrelakoa. Komentzidu gaitezan. Izkuntza baten giarrera mintzabide izan ala ez izanean datza. Nire ustez, euskera biziaren gaiñean egin bear dogu lan. Euskaltzaleen problema nagusia ez da izkuntzearen bitxitasuna, garbitasuna, bere bizitasuna baiño. Auzi onetan erria da maixua. Berak esango deusku ze euskera klase dan onena alkar ulertzeko eta alkarrategaz berba egiteko. Esan deusku Bermeoko erriak.

Aita Imanol Berriatua.

EUSKAL-ITZEN MAIZTASUNA

Bialdu zuen kartaren zatia

Lan luzeagoa eta obeto egiña bialtzeko asmoa euki ddet, baiña nere gaixua dala ta, ezin izan det egin neure gustora. Zure Nere izena zan Plorentxi liburutik (1), Loidi'ren Amabost egun Urgain'en polizi-nobelatik, Kirikiñoren Abarrak-etatik, eta Altube (G. B.)'ren lan batzuetatik lana egiteko oinarria artzekotan nengoan, baiña ezin izan det egin. Zure liburuko itzaurrearekin bakarrik egin det lana. Jakiña, eztago dana ondo egiña. Sufijoak eta ez ditut egiñ. Ez bialtzekotan ere egon naiz, ez dagolako ondo amaituta. Baiña onelako lanak egiteko bidea. zabaldu bear degu, Pedagoji-liburuak realismu piskategaz egin nai baditugu. Orrelako liburuak eta egiteko, jakin bear degu zeintzuk diran oraingo idazleak

(1) Aita Luis Villasante-na.

erabiltzen dituzten itzak, eta zeintzuk diran maizen erabiltzen diranak. Lan auek egiteko, apaizgaien artean eta fraidegaien artean ekipoan artu bear da lana, bestela denpora asko galtzen da batek bakarrik egiteko. Or erabakiko dezue zeintzuk (liburuak) artu leitekezan oiñarritzat lan au egiteko; esate baterako, Arantzazukoek zein liburu; Seminaristek beste bat eta zein; Loiola-koek, eta abar.

Gero beste gauza bat, importantzi aundikoa: Artu bear dituzue kriterioak nola egin bear diran lan auek.

Anai Berriotxoa F. S. L.

eta	22	gure	10
ta	2	gurea	1
ez	7	Jainkoa	3
ezta	3	Jainkoak	2
eztet	2	Jainkoaren	2
eznien	1	Jainko	1
ezpadute	1	Jainkoagandikoa	1
eztakitenak	1	Jainkoari	1
eztedilla	1	Jainkoarekiko	1
eztira	1		11
eztuena	1	da	7
eztute	1	dan	1
		danean	9
berak	8		
bera	3	bat	6
berakin	2	batean	
beraren	1	batekin	1
beragan	1	batetik	9
ere	13	du	3
egin	5	duen	1
egiten	4	dute	3
egiñak	2	dutela	1
egiña	1	dutenak	9
egitea	1	bere	8
izan	11		8
izanik	1	zan	8

bizi	3	ezagutu	2
bizitan	2	ezagutzen	2
biziak	1	ezagutzeak	1 5
bizitzarik	1 7		
oiek	4	moja	3
oiei	1	mojen	2 5
oien	1		
oietako	1 7	olako	4
		olakotik	1 5
ori	4		
orixe	3 7	siñisteko	3
		sinisteko	1
eu	5	siñisgarri	1 5
auek	1		
auetatik	1 7	ama	4 4
eman	6		
emateraiño	1 7	arrigarri	1
		arrigarria	1
gauza	3	arrigarrazkorik	1
gauzak	1	arritzekoa	1 4
gauzei	1		
gauzen	1 6	diteken	1
		ditekenik	1
izaten	3	ditezke	1
izatea	1	ditezkenik	1 4
izatera	1		
izateraiño	1 6	elizan	1
		elizaren	1
badago	1	elizari	1
badiogu	1	eliz-parrokiren	1 4
baditu	1		
badu	1	errian	1
badute	1 5	erriko	1
		errira	1
baiña	5 5	erritik	1 4
bataioko	2		
bataioa	1	euskal	1
bataioan	1	euskaldun	1
bataioaz	1 5	euskalduna	1
		Euskalerriko	4
bera	5 5	geiegikeriak	2
dira	4	geiegí	1
dirala	1 5	geiegikeri	1 4

Jauna	1		etorri	1	
Jaunak	1		etortzen	1	
Jaunaren	1		etortzean	1	3
Jaunari	1	4	gaur	2	
maitasunezko	2		gaurko	1	3
maitatu	1		gera	3	3
maitetsuaren	1	4	guztien	2	
amodio	2		guztia	1	3
amodiozko	1	3	lagun	1	
aundia	2		lagundu	1	
aundiela	1	3	laguntzen	1	3
artu-eman	1		lenengo	3	3
artu-emana	1				
artu-emanañk	1	3	nai	3	3
artzen	3	3	nik	3	3
ba	3	3	onek	2	
bai	3	3	oni	1	3
bear	2		otoitza	2	
bearrago	1	3	otoitzak	1	3
batzuen	1		zidan	2	
batzuek	1		ziran	1	3
batzuentzat	1	3	abadesa	1	
begirada	2		abadesari	1	2
begiratzean	1	3	al	2	2
dala	3	3	ala	2	2
degu	2		alegia	2	2
degula	1	3			
dira	2		ara	2	2
diranean	1	3	artu	2	2
egia	2		arrazoia	1	
egiazkoak	1	3	arrazoirik	1	2
esan	2		asmatu	1	
esaten	1	3	asmatuak	1	2

asko	1		eraman	1	
askok	1	2	eramaten	1	2
auxe	2	2	erakutsi	1	
azi	2	2	erakusten	1	2
azken	1		erretratu	2	2
azkenik	1	2	eskatu	1	
baiño	2	2	eskaturik	1	2
batez	2	2	euki	1	
batez	2	2	eukitzen	1	2
bear	2	2	gero	2	2
bein	2	2	grazia	1	
bere	1		graziatik	1	
beren	1	2	gutxi	1	
berri	2	2	gutxirekin	1	2
besteen	1		ikusi	1	
besteekin	1	2	ikusten	1	2
beti	2	2	itza	1	
dagokio	1		itzaurrea	1	2
dagonean	1	2	izen	1	
daudelako	1		izena	1	2
daudenai	1	2	kristau	2	2
det	2	2	lan	1	
dezaken	1		lanik	1	2
dezakenik	1	2	mistikak	1	
dion	1		mistikuen	1	2
diote	1	2	mundu	1	
egiten	1		munduko	1	2
egiterainoko	1	2	nagusi	1	
eldutasunera	1		nagusia	1	2
eldutasunezko	1	2	nere	2	2
ementxe	1		niola	1	
emendik	1	2	nionean	1	2
			nola	2	2

noraiñoko	1		zor	2	2
noraiñokoa	1	2	aazkarrari	1	
obra	2	2	adierazten	1	
oi	1		adiskidetasun	1	
oiturak	1	2	agertu	1	
olerkari	1		ahapaldi	1	
olerkietan	1	2	aideekin	1	
omen	2	2	ain	1	
onek	1		ainbeste	1	
onekin	1	2	aintzat	1	
ontan	1		Aita Santuak	1	
ontaz	1	2	aitzakitzat	1	
orain	1		alaba	1	
oraintxe	1	2	alaxe	1	
orregatik	1		al-dago	1	
orregaitik	1	2	aldetatik	1	
orrenbesteko	1		alea	1	
orrenbesteraiño	1	2	alegia	1	
oso	2	2	alguztiduna	1	
parroku	1		amestuak	1	
parrokuarekin	1	2	ango	1	
sartzen	1		antze	1	
sartzean	1	2	apaiz-gai	1	
tokia	2	2	apaiz-karrera	1	
txotxolokeriak	1		ara	1	
txotxolorekiak-edo	1	2	arentzat	1	
uste	2	2	arima	1	
zer	2	2	aritza	1	
zerbait	2	2	ar-eman	1	
zeruko	2	2	ark	1	
ziñez	2	2	artan	1	
zion	2	2	artean	1	
			arren	1	
			asko	1	
			aul	1	
			aurrak	1	
			aurrean	1	
			ausnartzea	1	
			autatuena	1	
			auzi	1	
			axalekoak	1	
			azaroan	1	
			azia	1	

azkartzen	1	edo	1
azkengabea	1	eginbear	1
azpian	1	egunean	1
aztorau	1	ekarri	1
baita	1	emakume	1
baitigute	1	entzunda	1
baitzigen	1	erabilli	1
baitzuen	1	eraman	1
banaka	1	erdi	1
barneak	1	erkiturik	1
barne-bizia	1	erregiña	1
barkaziotan	1	erregutu	1
barreiatuak	1	erriagaitik	1
bataioarrira	1	eskandalurako	1
batean	1	eskas	1
batetxo	1	eskerronezko	1
bazeikan	1	eskubidea	1
bear	1	eskumiñak	1
bein	1	eskutitz	1
beraz	1	esperientzi	1
berez	1	esplikatu	1
berberean	1	estuena	1
beretzat	1	etengabeko	1
besterik	1	etxetiarrok	1
bide	1	ezaguna	1
billatzen	1	ezez	1
bitartean	1	ezin	1
biurtu	1	ezkur	1
bizia	1	ezkurra	1
burua	1	ezkuz	1
dala	1	ezpaiñetan	1
dakitenak	1	eztabaidak	1
dedilla	1	gabe	1
deituak	1	gai	1
denporan	1	gaitu	1
dezagula	1	gaiñera	1
dit	1	gandorrik	1
dituen	1	garai	1
ditut	1	garratz	1
digun	1	gauza	1
doatsuak	1	gaztea	1
duela	1	gazte-denporan	1
duenarekin	1	geiagotan	1
dute	1	gelditu	1

genuen	1	meditatzea	1
gertatu	1	mesedea	1
gizaldi	1	min	1
gizon	1	moja-etxe	1
gloria	1	moja-itxi	1
goitar	1	nekatzen	1
gogoan	1	neurrigabea	1
gogoratzeko	1	ninduten	1
gorenak	1	nuen	1
gordetzen	1	oe-ondoan	1
gorputza	1	ogeigarren	1
ibilli	1	ola	
idatzirik	1	ontan	1
ikasi-bearra	1	onartzea	1
ikasteak	1	ontasun	1
inguruan	1	oraindik	1
importantzirik	1	oraingo	1
iñoz	1	ordaintzen	1
iruditzen	1	orduan	1
itxi	1	ori	1
itzultzean	1	osasun	1
ixuriak	1	ote	1
izkuntza	1	otoitz-bidean	1
Jainko-fedea	1	paketsu	1
jakiña	1	paperaz	1
jayoterrira	1	pekatuakgaitik	1
jesuitetan	1	pontean	1
jetxi	1	prestatu	1
kanonigo	1	saiatzen	1
kanpoko	1	santutasuna	1
kanpo-aldera	1	salbatzeko	1
klausurako	1	señale	1
kontrara	1	seminarioan	1
konzezioko	1	sekula	1
kordokatua	1	sumatu	1
korrientea	1	udako	1
kreatura	1	ukigarria	1
landare	1	uko	1
lau	1	ura	1
lehen	1	urruti	1
liburutxo	1	utsik	1
lukena	1	zaarrak	1
makiña	1	zabartasun	1
materialismuak	1	zaie	1

zaigun	1	ziola-ta	1
zaiozu	1	zion	1
zaitu	1	zituen	1
zaizkionak	1	zitztaizkidan	1
zapaldu	1	zorabioan	1
zatirik	1	zozokeri	1
zein	1	zuan	1
zerbitzuan	1	zuen	1
zeregin	1	zure	1
zertako	1	zuten	1
zidalako	1	zuzen	1

24	aldizkoak	1 = 24	3,2 %
19	"	1 = 19	2,5 %
15	"	1 = 15	2 %
13	"	2 = 26	3,5 %
12	"	1 = 12	1,6 %
11	"	2 = 22	2,9 %
9	"	3 = 27	3,6 %
8	"	2 = 16	2,1 %
7	"	5 = 35	4,7 %
6	"	2 = 12	1,6 %
5	"	9 = 45	6 %
4	"	9 = 36	4,8 %
3	"	25 = 75	10 %
2	"	69 = 138	18,5 %
1	"	240 = 240	33,6 %

742 itz danez

Anai Berriotxoa Salletarra.

EUSKERAREN ALDEKO LAN OROKAR BATEN EGITARAUA

Bayona'n 1963'ko iraillaren 7'n.

Euskaltzaindia

Ribera, 6

BILBAO

Agur jaunak:

Euskaltzaindiak euskaltzaleai egin dien deiari erantzun naiean, datorren illean Arantzazu'n egiteko dagoen batzarrerako, onekin batera dijoan txostena biali nai dugu, lagunza txikia eskeintzeko gogoaz.

Gure lantxo ortan ikusiko duzutenez, alde ta iritzi guzie-tako euskaltzaleak ikusi nai-izango genituzke lan berean sartuta, guziok gure Erri ta gure izkuntzarekiko maitasunean alkarturik. Euskerarena ororen arazoa dugu ta orrengatik alik eta euskaltzale geyenak gogoz erabiltzeko artu bear dute. Beraz, naiz Erri naiz euskeraren onerako, guzien lanak ontzat artutako egitarau baten norabideetan barna eraman bear dira geron gardiz. Orrengatik noraezkoia izango zaigu aurretik guziontzat egokia izan diteken egitarau ori atontzea; ta orixe duzute, ain zuzen, gure xede berezia.

Euskeraren biziarentzat ar diteken bide bearrena, irakas-kintzarena dugu eskierki, ortan baitago eguzki pean kultura ororentzako oñarria. Guretzat ere orixe izan bear dalakoan, gure lan berezienak ortara eraman bear-izango ditugula uste dugu, egin liteken alkartasun aundienean.

Xede oietaz dijoakizue gure lana; ia bertan egokia izan diteken zerbait aurki ote dezakezuten.

Onar ezaizkiguzute, otoi, gure agurrik on eta kartuenak
E. K. A.

Urrestarazu'tar A.

Idazkaria

Gure izkuntza onen etorkizunari buruz ajolaz beteta gaudelarik, beraren alde gaur zer egin liteken ikusteko, arlo ori erabiltzen ari-izan gera aspalditxodanik; ez dugu uste arazo erraz bat dugula ortan eta gure iritzia ba-liteke guztiz egokia ez izatea; baña euskeraren alde lane-gitea euskaldun guzion eginbidetza daukagula-ta, bearra iruditu zaigu gure iritzi ori agerreraztea, guri dagokigun eginbidea betetzeko lenengoz, eta besteak egin dezaketenari laguntzaren bat emateko naiean gero.

Asmo oietaz, euskeraren aldeko lan orokar baten egitarau bat atondu dugu ta Euskaltzaindiak Arantzazu'n aurtengo urrillean egin nai duen euskaltzaleen batzarrerako txosten bat bezela aurkezten dugu.

Ona emen geron asmo ta aburua:

Euskerari, izkuntza danezkero, bizi-izateko, gaur bizi oparoaz agertzen diran beste izkuntza guziak bezela ari bear-izango zaio. Izkuntza guzti oiek, berak eratu duten kulturan barna edatu dituzte beren ahalmen guztiak; kultura izan zaie bide egokienna, bearrena, alde guztieta gutxi gorabera berdin erabilli izan dana; eta orren orkartasun aundian, urte ta mendeetan erabillia izan dalarik, oso on eta egokia dala bayeztu egin bear; geyago, beste biderik ez dagoela esan genezake. Alakotz, bere burua edatu nai duen edonungo izkuntzari, euskerari ere, orrenbeste egitea dagokio, ala bearrik. Guk ere gure euskal-kultura eratu ta zabaldu bear dugu, enurarik gabe.

Kultura arazoetan, errialde guztieta gauza bera egiten dute aspalditanik guziek bide bat, bide berbera eramatzen. Eta ori ere guzienarena danezkero ta orren luzaroan darabiltenez, on eta egokitzat artu bear dugu, noski. Beraz, bide ori guri ere eramatea egoki ta bearra izango zaigu.

Zein ote da bide ori? Alde guzietako kulturak —gaur kultura itzari ematen zaien zentzun zabalean— aurak lenengo gauzak ikasten ditue-nean asten dira; beraz, bereziki, lenengo eskoletan. Oietan asitako kulturak oro (Erri guztiak kulturak), gero irakaskintza-mail guzietan barna indartzen eta borobiltzen diojaz; azkenez, osoro zabaltzeko, gogoari dagozkion zelai orotara eldu ta jarduteko.

Euskal-kultura ere bide guzti oietan barna joan-erazi bear-izango dugu; euskaldun aurraz asi ta euskal-irakaskintzan barna eraman euskal-bizi oparotsuan euskal-gogoz okiturik sar dedin. Egiatzko euskal-kultura izan dezagun, orixe da bidea; eta ori atontzen eta erabiltzen ezpada, euskera ilko da; eta beraren alde egin ditezken beste lanak, azkenez, alpe-rrik egiñak geratuko dira, eskierki.

Egin al dezakegu geuk ori, euskal-irakaskintza antolatu, indartu ta gure Errian barna jarri? Gaur, noski, ezin. Irakaskintza guzia Ma-

drid eta Paris'etik emandako legeen pean dago Euskal-Eri guzian antolatua; tokirik ez, orrengatik, edo oso gutxi onenean, gure euskerarentzat gaurko ikastoletan. Ziur egon gaitezke, alaz ere, egunen batean antolaketa ori aldatuko dala, ta eskolaetako bidea euskerarentzat zabalduko dala. Baña ezin egon gaitezke, bide ori ustiatzeko bearra izango dan guzia aurretik atondu gabe; orixe, gañera, guri dagokigu gertutzea, guri bereziki. Alakotz, bear-bearra zaigu euskal-irakaskintzari buruz egitarau bat eratzea ta ortarako gaur bertan zer egin bear dugun ikusi, zer egin ahal dugun azterkatu ta egingarria izan diteken guzia bete.

Ikus dezagun, beraz, nola ari izan bear dugun. Ortarako, lenengoz, arazo orri buruz gaur ditugun bide, eskuarte, erraztasunak eta oztopoak zeintzuk diran jakin bear da garbi.

Bi norabide aundi auek eraman bear-izango ditu egingo dan lan guziak: Euskalerri osoari so-egitea, ta euskeraren batasuneruntz beti jotezko xedea. Batasun ori ez da berealaxe egingo, eskierki, baña berarekiko urratsak eman ditezke ta eman bear dira.

Euskelgi batzuetan barna bizi da gaur euskeria, ta ortan agertzen da irakaskintzarako oztopo bat; asieran euskal-irakaskintza euskelgi baikoitzerako antolatu bear-izango da, geron ustez, naiz eta orrela lana aunditurik izanaren; umetxoen bearra da arretaz begiratu bear dana, ta, asieran bederen, bear orrek orixe eskatzen duela dirudi.

Euskal-irakaskintza, lenengoz, euskaldunak diran errietan bereziki jarri bear-izango da; bai ta beste uri aundietan ere ortarako bertan euskaldunak aski izan ezkerro. Baña bide batez, Euskalerri'ko erri ta uri guztieta, euskera beste gai bezela ardura aundienaz irakasiko da.

Esan dugunetik, argi atera diteke euskal-irakaskintza osoaren asiera lenengo mallakoak izan bear duela, lenengo eskolarenak. Arazoa, lendarbiziz, orrela zedarriturik, errazagoa ere biurtzen da. Alakotz, asiera ortan, Erri osorako irakaskintza onela atontzeko: alde guztietan euskera gai bezela irakasiko da, ta euskaldun errietan ikasteko bidea bezela erabilikoa. Gai bezela, beko ta goiko irakastola ta ikastetxe guztieta; bide bezela lenengo eskoletan, mintzoeraz euskaldunak diranen artean.

Euskal-irakaskintzaren antolatzea ezin utzi dizaiok, ez gizon bat ez eta baziun bati bakarrik, naiz eta oiek jakintsuenak izan. Euskera ta Erri osoari dagokien arloa izanik, gure errialde orotako euskaltzale guziek lan ortarako beren laguntza aundiena eman bear-izango dute. Ba-dira euskelgi guztieta ari diran euskaltzale onak, izkelgiengatik ala beste edozein arrazoigatik beren iritzi bereziak dituztenak; beste aldetik, izari orokarrean, berdin ez diran jokera batzuk azaldu dira, garbitasun osoa jarraitzen duenarengandik mordollokeri larregiraño, eta mutur bi

oien artean ari izan ditezkenak. Izkelgi batean egon ditezken itz, joskera edo esakun obeak ontzat artu bear dira batasunezko euskerarentzat eta kulturazko bearretarako ere; orobat guzien iritziak, zindotasunez egiñak izan ezkero, onartzeko ta entzungarritzat euki bear dira, guziak askatasunez azaldu ahal izan ditezen eta elkarren artean erkatu ahal-izateko. Ortan ditugun ez berdintasun guztiengatik, ain zuzen, esan dugu len, irakaskintzaren arloa emengo ala ango gizon edo talde baten eskuetan bakarrik utzi ezin ditekela. Geron ustez, izkelgietan izan ditezken aldin guztiak eta bazterretan era ditezken iritziak oro ere, irakaskintzaren lanerako agerrerazi bear-izango dira. Gañera, geron gardiz, oso noraezekoa zaigu iritzi guztiak ezagutzea, eta ortarako, iritzi danak agertu ahal izan ditezen, bide egokiak idekitzea bear-bearra, guziongan eta bakoitzaren-gan, ororena izango dugun elbururako, norberaren laguntza emateko naimena, gogo onez eta indartsuenik, sendotzekeo asmoz.

Euskeraren alde egiten dan guzia ona da, txiki naiz aundia izan. Baña euskera bizi dedin, kultura-izkuntza biurtu bear danezkeror —orixe ezinbesteko ta eraginkorrena dan bidea, nagusiena beraz— eta kulturaren oñarri bearrezkoa irakaskintza izanik, bearrezkoa zaigu euskal-irakaskintza euskeraren aldeko lan guztien erdiko ta mami bezela artzea, orren inguruau eta ortik sortu bear-izango diran eskuarteei esker, kulturaren adar guzietara, euskal-eraz eta obekienik, igoteko. Geron iduriko, asmo ori guziona edo dugu; baña ororena izan bear duen lan batean asteko, on eta egokia izango zaigu asmo ori geron baitan berriro artu ta indar-tea, asiera ortan bederen guziok bat izateko.

Ororena izango litzaken euskal-irakaskintza antolatzeko egin bear dan lanerako, euskaltzale guzien edo geienen baiespena lortu ahal-izango balitz, lan ori burutzeko egitarau egokia gertutzea izango litzake urrengo urratsa.

Len, gure Errian irakaskintza antolatzeko gure asmoa adierazi dugu; jakinña, berriz esango dugu, ortarako gure esku izan gaitezeneko. Orain, xede orri buruz, gaur zer egin bear ote dan noraezekoa zaigu begiratzea, orduan lanerako eskuarte egokia izan dedin.

Urratsez-urrats ari-izateko, bearrezkoa zaigu lenengoa ematen asi; eta irakaskintza guziaren asiera lenengo ikastolakoa izanik, orixe, lendabiziko irakaskintza izango zaigu gure lenengo betekizuna. Gaurkotz eta bide guziaren asiera bezela, ortan zedarritu bear dugu gure lana, ororena izango dan lana. Ona emen, nola burutu genezaken lan ori:

Gaur eta gerorako, bear bi auek ditugu euskal-irakaskintzaren nagusienak: A) *Ikas-liburuak egitea*, ta B) *Euskal-irakasleak gertutzea*. Eta lenengo irakaskintzaz ari izan bear dugulako, lendabiziko eskoletan era-

biltzen diran gaiak izango dira ikas-liburu gaurkotz. Orrelaxe ondo mugatua izango dugu lenengo lana.

A) *Ikas-liburuak egitea.* Esandako gaien bakoitzeko liburu bat egiteko, urrats bi auek eman bear dirala uste dugu: 1) gai orren itz berezien bilduma eratzea; 2) liburua egiteko batzaldi zabala idekitzea.

Bearrezkoa deritzaigu, lendabizi, gai bakoitzeko bere itz berezien bilduma eratzea; ahal-izango balitz, oso ona izango litzake, batzaldira elduko liraken liburuentzat eta gerokoan idatzi litezenentzat ere, aurrez itz-bilduma bat aukeratzea, idazle guziek onarturik; orrela mail ortan ere batasuna egiña geratuko litzake. Erreza iruditzen ezpazaigu ere, orren atzetik ibilli bear dugu, ortarako bide egokia idekitzen. Ona emen xede ortaz eta gure ustez zer egin genezaken: 1) Lanera Iotu litezen guziek (taldeka baldin bada obe), lendik autatutako gaierako itz-bilduma bana aurkeztu lezakete; naiz lendik egindako beste liburuetatik itz bat edo batzuk jasoten (jakiña, nundik artu dan esanez), naiz bakoitzaren iritziz, itz berri bat edo batzuk eratzen; baña itz bakoitzaren zentzuna, itz bakoitzak adierazi nai duena, euskeraz ematen; adierazte ori iztegietan edo ikas-liburueta ematen diranen antzeko izan liteke.

2) Lendik argitaratuta dauden beste liburueta, iztegietan eta ikas-liburueta, aurkitzen diran itz berezien bilduma ateratzea, egoki ta bearra ere deritzaigu, liburu oien egille bakoitzaren itz-bilduma ere izateko; noski, len bezela, itz guzien adierazpena emanik. Itz bakoitzarentzat ere espaineraz eta parantzerazko itzulpenak egiñik. Orrela, iritzi guziak bilduta izango genituzke, bat ere urruñatu gabe, ta alkarrekin argitaratzea bide egokia dugu, idazle ta irakasleentzat iturburu bat bezela izan dedin. Lan guzti ori bildu ta zuzenduko luken bazkunak, bilduma guztietatik bat esondatu lezake batasunerako bidea emateko xedeaz; ala ere idazle ta irakasleak izango lirake beti, beren iritziaz, bilduma oietatik itz batzuk ala besteak aukeratzeko jarei. Baña, berriz dagokigu esatea, bearrezkoa deritzaigu iritzi guziak bildurik eukitzea, ororentzat ezagunak izan ditezen.

Itz-bildumak eta ikas-liburuak egiteko, iru norabide auek ar liteke: 1) Euskaltzaindiak 1958'garren urtean Arantzazu'n egin zuen batzarrean aolkuz eman zuen auxe: «Badaki batzarreak zenbait kultura-sailletan itzen eskas gabiltzala. Geroago, bear den garaiean, Euskaltzaindiak bere erabakiak ar ditzan, euskaldun ikasi guztieri eskatzen zaie ortarako egokiera dutenean, gai oriek, bai itzez eta bai izkribuz, euskeraz erabiltzeko, erderara jo gabe naiz ta nekegarriago izan» (*Euskera*).

2) Asmo berberak erabillirik, Unesco'k 1954'garren urtean «Ama-izkuntzak irakaskintzan erabiltzea» izenaz argitaratu zuen liburu batean esaten dan au:

14'garren orrialdean: «Izkuntza-auzi nagusiena ontan datza: idatzi ta ez dagoen izkuntza elertikoa biurtzea; lendabizi elizti ta fonetikari buruz bere izaera tinkotuz, itz-bilduma egikorra atontzen eta gero era-biltzeko egokiak izan ditezken idazkera ta ortografia ematen».

69'garren orrialdean: «Ama-izkuntza eskolan lendabiziz sartzen da-nean, edo lendik irakaskintza ta jakintzarako oso gutxi erabilli dan iz-kuntza xede oietarako sartu nai danean, itz-bildumaren edatzea kontuz atondu bear da».

70'garren orrialdean: «Lendik onartutako arauaz, itz-bilduma baten edatzea». «Geyenetan, auzia, itz-bilduma egokia ez izatea izaten da. Orduan, izkuntzari peitzen zaizkion itzez ornitzea aski da; ortarako urren-goan azaltzen diran jokerak erabilli ditezke, urrenkera ontaz onartzeko:

- a) bizi diran itzetatik berriak ateratzea, itzak eratzeko izkuntza bakoitzak dauzkan arauen bidez;
- b) atzerriko itzen antzezoak egitea eta ortarako itz oien atal bakoitzaren ordez, izkuntzaren itz-bildumatik artutako aren zen-tzunkide izan dedin beste atal bat jartzea;
- c) atzerriko beste izkuntzaetatik bearrezkoak izan ditezken itz bat-zuek arturik, fonetikari buruz, artzen dituen izkuntzaren arauetaz egokitzea».

«Azken jokera au ahal den guzian ez da erabilli bear, izkuntzaren itzorkun-oreka kordokatzeko galbidea dalako, eta, antzezoak baña itur-buru batekoak izango ez diran itzak batera erabiltzeak, nasketa sorrerazi dezakelako. Gañera, beste izkuntzaetatik itzak artzea, edozein neurrian, eragozpen ontaz biurtzen da: beren itzorkunarekiko berealaxe ulertu ezin ditezken itz asko sartzen dira, eta orrela irakaskintza-lana zallagoa egi-ten da».

3) Pedagojia'ren bearrak.

Ikas-liburu bakoitzerako egingo litzaken batzaldira, edozein izkel-gian idatzitako liburuak aurkeztu litezke; baña alik eta neurri zabale-nean, itz berezi berberak erabiltzeko alegiñak egiten; eta batzaldia ira-baziko luken idaztia ona izango litzake gero beste izkelgietan ere argi-taratzea.

Gai bakoitzerako elburua betetzeko urte bete edo ar liteke; lenengo iruillabeteak itz-bildumak jasotzeko ta urte osoa liburua egiteko. Orrela

sei edo zazpi urte barru lenengo irakaskintzarako liburu guztiak egiñak izango lirake.

Lenengo irakaskintzarako gaiak: Eliztia, Zenbakiztia, Neurtiztia, Lutelestia, Edestia, Abeldia, Landaredia ta Meadia, Gauzaen esamasiak (Eresia, Marreztia).

B) *Euskal-irakasleak gertutzea.* Oraingo giroan zallagoa agertzen da orren bearra dugun euskal-irakasleak gertutzea.

Asko da, irakasleai buruz, gure Errian aldatu bear dana. Gaur irakaskintza-mail guztietan ari diran irakasle guztiak ezpadira, geyen-geyenak bai bederen, erderaz (españeraz edo parantzeraz) ematen dituzte beren ikaskizun guziak. Orrela, ikasleen gogoa erderaz eratzen dute oso-ro; eta eskola ta ikastetxeetatik ateratzen diran gazteak erderaz oldozten dute, eta beren bizi guzirako orrela egiteko bearturik izango dira geyeten, barnean daramaten gogo berezi orrengatik. Naiz eta euskeraz idatzi ta idazten duten idazleen lanetan ere maiz ageritzen da erdal-gogo ori, itz berri ta esakunetan barna; gurean beti irakaskintza osoa erderaz egin danezkero, bidezkotzat euki bear orrela jazotzea.

Irakasleak, beraz, izkuntzai buruz asko aldatu bear-izango dira. Ezin izango zaigu, alegia, izkuntzaz zearo aldatzea; eta elebitza agertzen zaigu ar diteken bide egokiena bezela. Orrengatik gure Errian jardun bear duten irakasleak elebitza erabiltzeko izan bear ditugu aldatuta. Euskal-irakaskintza eman ahal-izateko, asmo ortaz gertu bear-izango dira irakasleak. Orrela berak izango dira euskal-gogoa obekienik gordeko dutenak, ikasleengan bear dan bezela moldaturik. Eta irakasle ororentzat lenengo urrtatsa euskera sakonki ta ongienik ikastea izan bear. Euskal-gogoari eusteko, euskera bide bakarra dala argi ikustean, euskaltzale sutsuak izan bear ditugu gure irakasle guztiak. Eta Erri ta ikasleen bearrak onarturik, elebitzaren bidean barna ari-izateko gertu bear-izango dute orok beren burua.

Ez da asko, egun, euskal-irakasleak gertutzeko egin ditekena. Ona buruak ematen digun zertxobait gertutze orri buruz; gutxi bada ere, egin-garri deritzaigu:

- 1) Gaur euskera ikasten eta irakasten ari diran guziengan arloaren garrantzia sarrerazi, ikasle oien artean euskal-irakaskintzarako zaletasuna sor dedin.
- 2) Len aipatu ditugun ikas-liburuak egitea, bide ona izan baititeke irakaslegai guzientzat.
- 3) Aldizkarietan arazoari buruz idazlanak argitaratu.

- 4) Numbait, Bayona'n edo, ikastaro bereziak edo bilkura berezi batzuk gutxienez antolatu; uda-ikastaroak bezela.
- 5) Erdal-irakasleen artean euskal-irakaskintzaren asmoa zabaldu.
- 6) Euskal-pedagojiari buruz aldizkari berezi bat argitaratu; orta-rako, orain agertzen dan *Ikas'ena*, artaz biur liteke.

Gaur gure Erri osoan barna irakasten ari diran geyenengan ez dago, eskierki, euskerarenganako ardurarik; iñori ez edo dio buruak ematen euskera beren irakasketan iñoz sartu bear-izango danik, gutxiago beste gaiak irakasteko bidez iñun eta iñoz erabilliko dala. Oientzat eta guzientzat bearra izango da zabalkunde egoki bat egitea, auziaren berri zeatza ta gure Erriarentzat duen garrantziarena izan ditzaten. Ortarako len aipatu dugun euskal-pedagojiari buruzko aldizkaria izango litzake berebzikoa.

Erritarren artean ere uzkur izango dira asko ta asko, euskeraren ikastea ontzat artzeko ta, Erriari bearra zaion bezela eskoletan eta ikastetxeetako irakaskintzan bidez erabiltzeko. Orrengatik zabalkundea asko edatu bear-izango da, elburu ta bearra, guziengan sartzeko asmoz.

Itz-bildumak eratzeko esondatzen dugun bidea, beste elburu baterako ere oñarri ona izango genuke: Euskeraz bakarrik egin bear dan iztegi aundi bat egiteko; bertan, noski, itz bakoitzak adierazten duena, ertsiki, euskeraz emateko.

Eta lenengo irakaskintzari buruz, egitarau onen lana ona izango balitz, gero bigarren irakaskintzan ere jarri liteke, bai ta beste mail eta beste gai berezietan ere.

1963'garren iraillan.

Euskal Kulturaren Alde

EUSKERA BATXILLER - MUTILLENTZAT

Nere ikasleekin zer egiten dudan agertzeko eskatu zait, eta honetaraxe noa lerro hauetan. Nere iduriz, irakasleok elkarren berri behar dugu jakin, eta lan hau elkar-hizketa honen atari gerta baledi, uste dut ez litzakela lan arras alferra izango.

Egiten dudanaren alkantzua konpreni dezagun, behar dugu lehenik jakin zein jende dudan nere klasean. Hara:

— 14'tik 17 urtetaraiñoko mutillak. Batxilleratoko laugarren eta bosgarren urteak.

— Klase honetan denak euskaldunak dire: 18 bosgarrenean, 31 laugarrrenean.

— Batzuek ez dakite euskera haundirik. Hiru urteetan zehar guziek idatzi dute zerbait. Irakurtzen ba-dakite, ta gramatika-puska bat ere bai.

— Baserritarrak, 15 dire bosgarrenean; 19 laugarrrenean.

— Kaletarrak, 3 dire bosgarrenean; 12 laugarrrenean.

— Bizkaitarrak, 3 bosgarrenean; 4 laugarrrenean.

— Gipuzkoarrak, 15 bosgarrenean; 27 laugarrrenean.

(Klase-lanerako, gipuzkoar bezela kontatzen ditut bi napar: baztandarra bata, ta lizarragatarra bestea).

BATXILLERATUAN, EUSKERA IRAKASTEKO, BEHAR-BEHARREKOA DUGU POESIA EMATEA (1)

I. ZERGATIK BEHAR DA POESIA?

1. *Giza-bideek eskatzen dutelako.*

Giza-izakia osotasun bakar bat da: adimen - irudimen - edermen - oroimen - nahimen - zentzumen... Guziok gizakiak dire ta sakabanatueziñak. Arimari ahalmen-zirrikitu batetik, hau da, gramatika hutsez, mintzatu nahi izatea zozokeria bat da, gizakontrakoa.

Gizonaren arima dantzari-taldearen idurikoa da, ta bere barnebitzta jatorra makilla-dantza bat. Doiñu bakarrak zortzi-hamabi gizon jarzen ditu dantzan. Bakoitza guzientzat ari da, ta ez dezake iñork berekasako dantzariak asma; doiñu bakarraren deira talde osoak erantzuten du, ez denak berdin, baiña bai orok elkarrentzat. Honeletsu da giza-arima ere: ahalmenak ez dute sekula bakarkako aurreskurik. Ideia batek, sentimenduak... ahalmen-talde dena jartzen du ekiñean eta batabestearen zerbitzuan. Holakoxea da giza-izaera.

(1) Poesia, ez da hemen bertso. Aipatzen duguna literaturaren argia ta ederra da: Jainko-izadien gozoa ta lillura hitzetan elurtu ta isuria. Mintzaira, poesiaren mirariz, eder bilakatzen da: horra literaturaren jatorria.

Norbaitek gure arimari dei egin nahi badezaio, ez dezala ahalmen bakarrarentzat soilik izan liteken doiñurik jo, gizonaren batasun-kontra ariko bailitzake: gure ahalmenak elkar-nahasiak daude ta, hizkuntza bat erakustean, gizon osoari begira jardun behar dugu.

Gure barnean, giza-izate osoa esnatzen da egunsentiko xori-txiuntaren deira, ideia baten sorginkeriaz: millaka burutapen zahar iratzarriko dire hitz-berritze baten eragitez. Eta sentimendu bakarrarekin ere berdintsu: lehenengoaren ondotik milla oiartzun jeikiko dire arimako ahalmen-ibar eta haranetan. Gizona, beraz, ahalmen guziekin ari da bere ekiñean: osokiro.

Giza-moldadura ta izan-modu hau ukaeziña da. Gizona ez da apalaz osatutako gela bat. Euskal-irakaskintzak gizonari begiratu behar dio, ta ez arima'barnetik larrutu ondoren, honen azalarekin, adimen-larrauarekin, gelditu. Euskeraz ez dezakegu eraman gure arima-gelara uretxindor triste ta mutu baten antzera, kaiola itxi batean. Ideiek eta sentimenduek libre behar dute izan arima-kolkoan. Xori librearen iduriko (hizkuntzak gure gizatasunari zor dion zerbitzuan leial, gramatikakeriak ahazturik), euskerak zero ozkarbi denak kurri behar ditu aldenik alde. Gramatikakeriak, teknika delako, barneko euskal-oiartzunak hesitu egiten ditu ta hil. Ez gaitezke, ba, hemen geldi. Hori ere bai, hori bakarrik ez. Bestela, delako euskalzaletasun batekin, euskeraren eta gizatasunaren traidore ta saltzaille izango gera.

Eziketak gizatasun-bideak iriki behar ditu. Hau da goiko horretatik datorkigun ondorioa. Gizagintza da irakasleen lana. Herriari begira ta herriari so leloturik, gizonaz ahazten denak, hau da: euskeraz irakatsiaz, herritasun bat gorde nahi lukela-ta, ikasleen gizatasunak herritasun-ur epeletan beratzera doanak ez du irripar eztirik merezi. Gure edukazioak umanismu izan behar du, ots: gizaahalmenak oro ekintza bakar batean jartzen ahalegindu, ta gizona, abaniku eder baten antzera, alde orotara iriki behar du. Benetan euskal edukapenik nahi baldin badugu, ekin dezaiogun giza-bide honi, baita euskeraz irakastean ere.

Sar dezagun euskeraz bein betiko ta sekula guzietarako edukazio ja-torraren bideetan. Gizonok gere baitan daramakigun orkesta isil eta aberatsa esnatu behar du edukatzaillek. Eta gramatika-behatz bakarrez doiñua sortu nahi luken irakasleak zer-nolako orkesta-aidea ukaten du ikasleen arimengandik? Euskal-klaseetan ez gakizkiola mintza matematika-enteleguari bakarrik. Ez dugu oraindik aski gramatikatik, baiña bai zenbait gramatika-zarpilkerietatik.

Bai, ba-dakit. Esaten ditudanok teoria lausoak direla jaurtikiko dit norbaitek; baiña euskal-ikastoletan ibilli zeratenok konprenituko dida-

zute. Mme. Staël'entzat, eziketa jakin-sentitzeak parean aitzina eramatea da. Nik ezin ikusi, ordea, gramatika maitagarriak zein eder-sentimendu eman dezaioken gizonari. Honegatik dio Alba Pelayo'k: Ederraren edukazio-balioa ikusi ez duenaren itsukeria bai dela galanta; nun aurki liteke izan ere gazteria sakontasunean hobeki zuzen dezaken biderik?

Estetika ahazten duenak ez dezake iñolatan umanismu egiazkorik egin, ezta edukazio jatorrik eman ere, ezta euskaltasun zuzenik sortu ere.

Kofesa dezagun: euskerak umanismu-lana behar du. Euskerari sakontasuna eman behar zaio gure izpirituetan; gure mintzairari giza-goibearen neurria zor diogu, giza-leialtasunez jokatu nahi badugu beintzat. Euskalduna ez da lehenen gizon ta ondotik euskaldun, konejuak lehenbizi abere ta ondoren koneju ez diren bezelaxe. Giza-errotik bertatik dator euskalduna euskaltasunez jantzia. Ta gizatasunari dagokion sakon-zabaleko euskera eman behar zaio ikasleari. Hau nahi ez baldin bada, aitor dezagun gaurgero gure euskaltasuna, zenbait udaratiarren antzera, galtza motxekin uzteko asmotan gabiltzala.

Asmoak bestelakoak baldin baditugu, berriz, on-har dezagun bertanbera umanismu-bidea. Izan ere ez da gizatasun horren neurriko euskerarik izango, gizon osoa zehar eta giza-ahalmen guzien medioz lan egiten ez bada. Giza-arimaren erdi-erdian, bihotz-bihotzean, zuzter-zuzterrean landatu behar da euskera, hortik denboraren poderioz sustraiak izpíritu guzira zabal ditzan. Honela, landareak gogo osoaren zumoa izango du, edozein gogo-izpi ikutzea euskal-zuzter bat mugitzea izango da. Orduan, euskera barnetik deserrotu nahi lukenak arima osoa oiñaze-samiñetan jarriko luke. Gure gizaera euskeraz mamitzen badugu, hizkuntza umanismu bidez eman zaigulako, ez da munduan gu deseuskaldundu gaitzaken indarrik.

Euskerak, gizatasun osoari begira dela, bete behar du bere zeregiña, ez baitezake gure gizatasunetik fitsik ere arbuia, euskaltasunaren etorkizunak berak ere horixe galdatzen baitigu.

Ta hitzak? Zer dio hitzak guk darabilkigun honezaz? Hitza beti izan da misterio. Bere baitan giza-izpírituaren beraren taupada daramaki, hitzaren erraietan bizia isuri baitu gizonak. Hitza ez da ideia soillik, ideia maitemindu ta enamoratua baiño: ideiari gizonaren sentimendu, irudipen eta intziriak erantsi zaizkionean, hitza argitara jaio diteke.

Iñorengandik hitza jasotzean, Giotto'k eta Spagnoli'k pintatu diguten hora berritzen da. San Frantzisko'k hitz-egiten die bere xoriei ta, bukatzearekin, han doaz denak egalari munduaren lau parteetara. Honen pareko zerbait dugu guk ere izpírituetan: hitzaren ideia atzeman orduko, isilpeko sentimendu aunitz esnatu ta egadan doazkigu arimaren

urdiñean. «Ama» esango zait, baiña ama hori ez da mundura gizaki bat ekarri duen emaztekia bakarrik. Hitzak inguru oparoa du: honela edo hala maitatu nuena da ama; egun batez eskoba-kirtena nere iztarrean hautsi zuena; bestean, gaixo ta triste nengoelarik, lau musu luze eman zizkidan emakume maitagarria... Bai, hitza sentimenduz troxaturiko ideia da, ta arcago, zenbaitetan sentipen hutsa ere bai.

Gramatika sentipen-iturri izan ote da iñoz? Euskal-aditza naiz sufijoak ikastean, bihozkada asko jaso ahal dituzue gramatiketatik. Behin egin dut gramatika-lan bat, baiño amodio-gose zeratenok ez joan, mescdez, hara.

Arrazoikeria hutsaren lejiaz hitzak sentimendu orez garbitzen baldin baditugu, azkenean ideia bera ere erre egingo dugu. Unamuno'rentzat hizkuntza izpirituaaren odola da, ta odol hau ez dezakegu gure barne-sentimenduen lisibarako erabil. Ez. Aintzira batera bota ahal duzue iñoz harritxo biribil bat? Hara nola joan zen barnera, ideia adimenera bezala, ta ikus nolako uhiñak uraren loan, hitzak gure ariman biltzu dituen sentimenduen iduritzat.

Hizkuntzak giza-izpiritua darama bere kolkoan, ta ez zaigu zillegi aberastasun hori ideia elkor batzuetara herstea. Gaurko euskaldunok de-nok konprenitzen omen dugu erdera; hau dela-ta, noiznahi egin omen dakiguke erderaz: predikuetan, mintzaldietan, irratian, errezoetan... Hau-xe bai dela zozokeria geometrikoa! Euskaldun arimak konzetu poligonu-egiñak ote ditugu, gero? Holako jende «pratikuarentzat» erantzuna: bai ulertzen dugu erdera, zuek baiño langilleagoak geralako; baiña ez dugu berdin maitatu ta sentitzen, zuek bezin gizatiar baigaituzue. Ideia maite dugu, baiña areago amodia.

Gramatika hutsak nahiz hizkuntza-teknikak eman ez dezaiguketena literaturak eskeiñi beharko digu.

Zergatik ez euskaldunon eder-sena euskeraz ezi?, galde dezakegu literaturari xuxenagoan begiratuaz. Euskaldungoa, artistaren euskaltasuna, gorde nahi bada, baitezpadakoa da hau. Guk ere, Euskal-Herrian, ba-dugu zorionean eder-sentimen bat, bere hortan iraunarazi ta bizkortu behar duguna.

Gizonak edonun idoro dezake edertasuna, ta ikaslea euskeraz ikus-tera bultzatzen ez badugu, edertasun horiek denak, izaki guziak, euskeraren etsai billakatuko dire, honela erdera izango baitu edertasunak jario-bide. Ez ditzagun laga besomotz euskal-gogoak, eder senaz moztu ta irendurik. Bide honetan lanik ez egite hutsa euskaldungoari saldukeria bat egitea da. Itsumenik frauko ba-dugu lehendik ere, gehiago sortu gabe. Idek ditzagun gure leihoa ta beha eder-mundu miresgarrira!

Eder-sena euskeraz esnatzea ahazten badugu, begira zer gerta daki-guken: mutillik azkarrenak eta argienak literatura-mundurako erbestean jaioko zaizkigula. Ez pentsa, gero, hau dena nimbait, noizbait eta nolabait jazo diteken ezbeharra denik. Ez, zoritzarrez! Izenak ere eman litezke norbaitzuk gogoratuaz.

Labur dezaizuedan honezkero ibilli dugun bidea. *Lehenen*, giza-ostasun bakarraren izenean eskatu dut poesi-edukazioa, gramatikaz ez dezakegula gizatasun hori ase-ta. *Hurrengo*, euskerarekin ezi egin behar ditugula gure mutillak esan dut, eta edukazio honen babesean literatura-bandera zabaldu dugu. *Hirugarren*, euskera umanismu-lana egitera bortxatua dela iruditu zaigu, esan nahi baita, giza-ahalmen orori begiratu behar zaiela, ta honetarako, berriz ere, ez dela aski gramatika. *Azkenean*, ikusi da gramatika-bidea ez dela nahikoa hitzaren ondo-sakona ta maiatasuna dastatzeko, ta hizkuntzaren haundiak zerbait goikoagorik eska-tzen digula: poesia.

Horra gure baso honetako bidetxigorak. Gizonaren eta mintzairaren literaturarako deia erakusten digute gramatikaren eskasiak eta ahultasunak. Nolabait ere, hau dena arrazoi-bide negatibua da, baiña ba-da beste arrazoi sakonago ta jatorrago bat: eder-sentipenaren bikaiña.

Eder-sentimendu jatorrak arima-barnean duen edadura ikus deza-gun. Agian, mistika-momentu zenbait salbu, nekez idoro liteke eder-sentimenduak baiño ahalmen gehiago ekiñera bultzatzen dituen ezer. Hementxe ari da izpiritua oso-osorik jardunean. Rizzi'k garbi esango du: estetika-esperientzian gizon osoak, pertsona denak, atzematen du objetu osoa: zentzuek ba-dituzte kolore ta doinu-hots, adimenak baita forma ta ideiarik, irudimenak zenbait dastagarri, maitamenak nun lilluratu... Ta hau dena egintza bakar sorgiñean! Poesiak ez ahal dizue sekula halako eziñegon zerutiar bat barneratu? Ez zaituzte iñoi gozamen ase ta freskoz bete? Horra, ba, ederraren muin maitalea.

Eder-sena, instintua, ez da noiznahi bazter dezakegun zerbait. Passeiri Pignoni'k esango digu: haurraren arima-moldaduran oiñarrizkoa da eder-sena, ta derriorrekoa mundu-ingururako bide bezala. Sen honen za-baleroa arimaren beraren edadura-parekoa da: ahalmen guziengan diar-du, ta hauek denak sen horren zerbitzuan ari dire. Beraz, eder-esperientziaren bidez arimaren zabal-goibehe guzietan ukantzen dezakegu eragin gizatiar bat, eta guk nahi badugu, eder-esperientzia euskeraren zerbitzuan ta zerbitzurako jaio ta izan dakiguke. Baiña poesia gramatikan, hizkuntzaren kalaberaz egiñiko presondegi horretan, ito nahi badugu, ta ikas-leak elkorkeria haukin lotzera erabakiak baldin bagaude, beste nimbait tetik helduko zaie poesiaren ederra, ta orduan, noizbait gure armariak

onena izan zitekena, horra etsaiaren eskuetan geure kontra ta gure on-damenditan. Ikus nola lagun dezaiguken gure itsukeriak!

Ta oraindik ba-du eder-sentimenduak balio ahaztuezin bat: izadiaganaiñoko biderik erosoen dela, jatorrena. Erlilio-sentimenduak miste-riaren atarira eramatzen gaitu; sentipen honen xirripak garbitu egiten dizkigu begi lausoak. Erlilio-sentipenak, materiaren behelaiñoz ikusieziñak zitzaizkigun zeru-goiak erakusten dizkigu: elkar ikusi gabe ere, esku emanda ibiltzera sakatzen ditu gizona ta misterioa.

Moral-sentimenduak gizona bere egintzeekin erlaziotzen du. Gizonagandiko egintzek ba-dute zerikusirik giza-izaerarekin, ta honen men-pean neurtu behar ditugu. Eder-sentipenak, berriz, beste erlazio bat sortzen du, gizona errealdadearekin har-emanetan jartzean. Munduaren izakia bizikiro edoski dezagun, eder-sentimendua behar da.

Bai poliki esan digula Sartre'k munduaren eskasia: «Gauzak, bide-erdia bakarrik ibilli duten ideiak dire». Zugaitza, izar bat, hilargia, intza...: guziok izan ez baitire beren izangure, izan-gose, izkutuak nahi luken hainbat, eta guk, geuk, amodioz eta sentipenez osatu behar ditugu. Eginkizun honetarako bi tresna ditu gizonak: astrazioa ta estetika-senti-mendua, baiña bakoitzak du bere zeregiña.

Estetika-sentipenak, izadia atzman eta osatzean, betekizun hauek ditu:

a) Irakurleak jaso dezala olerkariaren mundu antzaldatua objeti-bidade ta sujetutasun osoan.

b) Izadia, bizipen universalista batean atzman, artea guziona ta guziontzakoa baita.

d) Ikaslea askatasun-ekintza batera behartu, artea bere izaera zeharo librea baita. Honela, gaztearen libertade-eskeari irten-bide bat ematen diogu.

Lehenen bi puntu horiek ez ditezke beste medioz ardiets, eder-espe-rientziaez ez bada. Izadiaren bizipena, ta ederraren bidezkoa hain zuzen, beharreko zaigu gizonori, ta eder-esperientziara bultzatzen ez dugun mu-tillari izaera-behar hau egarritan uzten diogu. Gizonak deika dauka mun-dua, baiña dei hau eder-antenaz bakarrik sar dakiguke bihotzera: antena hau zokoratu nahiz apurtzen duen maisua izadiaren eta gizonaren hil-tzaillea, asesinoa, da. Sasi-maisua! (M. Dufrenne).

Eder-sentipenak munduaren esperientzia berri bat ematen digu: es-tilo bat, estiloa mundu-bizitzen ikus-molde berezi bat baita. Honegatik, estilorkik ez duena gizon eskasa da, pobrea bere pertsonaren sakonean.

Metafisika ta psikologia-kutsuko arrazoiketaok utzita, gogora dezan gun euskaldunok ere umanismua dugula, ta izan dugula, elburu. Euskal-Herrian ba-dakigu ez dela edozein nahi bezin gizabete. Gizongaiak ideial honetara eraman behar ditu edukatzailleak, ez dugu gizaxkarik nahi iñun. Orain urte bete lagun bat joan zen, Meza Berrirako, bere herrira, ta haurtzaroko lagun batekin topo egin zuen. Hamahiru urte ziren elkar ikusi ez zutela. Harrezkero zenbait bizi-bidaia egiñak! Ta gazte harek, mirestuta, isil-une batean goi-beheak begiratu ondotik, hauxe esan zion praille lagunari: «Bai, hi gizon egin haiz».

2. *Biderik baliotsuena dugulako.*

Ederra maitagarri denez, berebiziko importantzia du urteotan. Hamalau-hamazazpi urteko gizona maitasunera jaiotzen ari da. Bere bizitza arrosa-pilpira gorriz asea dabil, eta maitagarri orori besarkatu nahirik bizi da. Honegatik, indar eta egarri hauezaz balia gaitezen euskeraren one-rako. Baiña gure euskal-klaseetan eder-maitakizun gozoen ordez, gramatika-ozpiña eskeintzen badiegu, segurki ez dugu gazte-multzo haundirik irabaziko.

Eder-gose hau euskeraz asetzen bada, sekula-sekuletan maitatuko dute gure ikasleek arbasoen hizkera, eskerronez begiratuko diote. Ederrenaren bidea lora-bidea da, poz-iturriz ezatua. Hementxe dario gaztetxoak behar duen lilluramendu-arno gozoa. Zillegi balitzait, edertasuna mistikuena gezi leguna dela esango nizueke. Gomuta Santa Teresa'ren gezi-zauritzea. Behin jasan duenak betiko du barnean.

Gramatikakeriak elkorra direlako ere behar dugu literatura. Zer-gatik ez ditugu, ba, emango beharreko zaizkigun hizkuntza-arau horiek azukre gozotan bildurik?

Euskal-poesia oparoa da. Ez diteke idoro euskal-literaturan ezer helduagorik. Orain aipatzen dizuedan poesia, bertso-poesia da noski. Hain zuzen, urteotan, Batxilleratoan, behar dugun literatura-mota da gure artean mardulena. Ba-dago nun autaturik. Hori bai: aukeratu egin behar da, ez baitago —nik dakidanez— ikastoletarako behar litzaken antologiarik.

Mutilleri lehenbaitlehen erakutsi behar zaie gure poesia, beren goentzat eder-bazka nun topa dezaketen adieraziaz. Ederzale baldin bazerate, segur naiz: ba-duzue olerkari autaturen bat, zuentzat oso-osokoa dena, zuen eder-egarria asetzeko ur gardena. Nik ba-ditut nereak: Juan Ramón, Tagore, Otero, eta liburuetatik Gerardo Diego'k eratutako *Poesía*

Española Contemporánea, Antología erderazkoen artean. Euskeraz, berriaz: Aita Gandiaga'ren *Elorri* ta Josepe Azurmendi'ren poema argitara-gabeak. Izpiritua erorita dudanean, arima zimeldurik daukadanean, horiek dire nere adiskide ta poz-emaille. Izadiak barnea berritu dezaigun, lehioak behar ditugu; aipatu horiek dire nereak. Idek ditzagun gazteen izpiritua, bihotz-kutxak, hor kolkoan, ederraren ditzira sar dakien. Ta bereziki, erakus dezaiegun Euskal-Herrian ditugun aberastasunak, milloñarioak baigera poesian. Txunditurik geldituko zaizkigu, gaiak eskatzen duen jatortasunez agertzen badiegu.

Erderaren pareko izan gaitezen ere behar da Batxilleratuuan poesia. Erderak bere ikaskaiak ditu urtean-urtean maillatuak. Euskerari itxura onik emango badiogu, jantzi berdiña nahiz hobea zor diogu. Bestela, gure mintzaira bigarren maillakoa gertatuko da. Honek ondorio gogorrak ditu.

Direla zenbait urte Ikastetxe bat ezagutu nuen. Ba-zen han ikasleek izkribatzen zuten aldizkari bat, euskeraz ere ematen zen zerbait. Ta euskeraren tamala!, besterik ezin zutenek euskerari heltzen zioten. Gure hizkuntza zen han eskapa-bide bakarra, edonork zezakena baitzen... Baina urteen buruan ba-dakit gauzak aldaturik direna: ikastetxe honetako mutillik argienek —esan didatenez— euskeraz egiten dute gaur. Garai baten erbesteko lantegietara joango zirenak, orain euskeraz ari dire: euskerari begirunez eta itzalez begiratzen zaio. Ta diotenez, hau dena gramatika-husteria batzu ahaztu direlako. Euskeria itxura-hobeturik dabil orain. Beste ikastetxe nagusi batean ere berdintsu: jaio zen egun batez errebista bat, eta bapatean ikusi zen han idazteko haiñakoak gutxi zirena. Harrezkero euskerak errespetorik haundiiena du, intelektual prestijio bat-edo du. Eta dena mutillik argienak bertan ari zirelako. Bai, euskerak zerbait haundirik egingo badu, gizon hauen zai dago.

Bide erosoen hauxe dugu, poesiarena. Hizkuntza bere zilborrari begira ausnarketan hastean, bildurtzeko da ez ote duen itsuskeriaren bat egingo. Gutxienik narzisismua da hori. Zerbait eman-behar gorrian jarritzen ez badugu, gure aholku denei galdera honekin erantzungo die ikasleak: «Ikasi, ikasi... Zer deabutarako, gero?» Gizon haundia egiten denean gauza ederrak egingo dituelakoak ez du gehiegi urduritzen. Hor, klasean bertan, eman dezaio gun zerbait adierazi beharra, ta beharkizun hau euskeraz sortu baldin badiogu, bere zerak holaxe agertu beharrean aurkituko da. Ederra euskeraz jaioa ikusi du, euskal-jantziz bizitzenten ikusi du, ta honen ondoren nola demontre eman lezake hori dena euskeraz ez bada? Gramatika ere, bide batez, ikasi egingo du. Ikusia baitu mintzaira zarpillak ez duela barnean edertasunik gordetzen. Gramatikatik

behar diren denak azter ditezke poesi-komentario on batean, geroxeago ikusiko dugun bigarrenean bereziki.

Euskera etorkizun-argipean jarri behar diegu gure ikasleeri. Ba-dela hor bide ederrik adierazo behar zaie mutillei. Zein mutikok ez du, noiz-bait, berekiko esan: «Nik idazle izan behar nikel...», ta agian gehixeago: «... kapaz nauk-eta». Ilusio hau ez da agian aitortuko, baiña bai barnean, txinbeleta maitagarri baten antzera, begira-begiratuko. Epitetu polit bat eman denean nahiz lantxo egoki baten ostean nolako poza multillarena: zer esango ote dio, gero, maisuak?

Gaztea jaioko da, bai, egun batean eder-mundura, hau ere jaiotza baita. Oi euskal-klasean izango balitz! Lehen eder-musu hau euskeraz balitz, harrezkero hor genuke izadi oso bat euskaldungoaren alde. Izan ere hain da hunkigarria memento hori!

Oraindik gogoan dut une hora. Hamasei-hamazazpi urte nituen. Hazitxoa beraz. Zenbait izerdi ordurarte, nimbait bizi zen ederra ikusi ta ikutu nahirik; baiña eziñak ninduen gatigu: beti haruntzaxeago zebillen ikusiezíñeko ilusioa. Ta, hara!, bapatean eskutaratu: bera etorri zitzaidan, ez nintzan ni mogitu, ta neure eskuetan nuen edertasuna! Udaberriko arratsalde bigun bat izan zen; egun haretako azken ikas-ordua. Eguzkia epel-epel erortzen Errigoiti-aldetik. Mutillok ikasten geunden. Ba-dakit oraindik nun nengoena eserita. Leihoaak zabalik zeuden. Urte haretan baizen sakon eta misteriotsua ez zait sekula gerta primadera, ta gure gela-urreko udare-zugaitzak orduantxe ari ziren lora-edurrak urturik, horriz jazten.... Ta instant haretantxe ikusi nuen nik hitzaren ederra ta lilluramendua. Harrezkero, nere ustez, ba-dakit nora jo behar dudan idaztean. Gehienetan ez naiz helduko, baiña norakoa eskuetan daramat.

Horixe da gure lehenen eginkizuna, gure poesia hau ematean: **une paregabe hori euskal-lanean etor dakiela; han nimbaitetik ematen zaigun eder-lorategi hau euskal amantalean eskein dakigula.** Esan dezala mutillak: «Hau duk nere mundua, euskal-idazle izango nauk». Baiña nola ardiets dezakegu holakorik? Lehen urrats honetarako izango da ikusiko dugun lehenbiziko komentario-bidea.

II. NOLA EMAN BEHAR DA POESIA?

Hamaika t'erdi era ta modu ba-dire edertasuna zabaldu ta aztertzeko, baiña horietatik denak, edo gehienak, hiru hauetara erakar litezke. Bide hauek ez dire euskerari bakarrik dagozkionak, hizkuntza guzienak baiño.

Edertasun-bidean irakasbide denak ez dire maila berekoak. Ta komentario denek ez dute zeregin ber-bera. Jar dezaizkizuedan hemen horietako hiru:

a) *Eder-gosea piztu*, ederraren zastada sentiarazi. Arestian aipatu dudan eder-sentimendu horretara heldu. Hau agitz importantea dela uste dut, eta gero etorriko direnetarako lehenen mailla.

Orain hamar urte, fraide egin nintzanean, bizkaitar Aita Maisu jaintsu bat izan nuen. Berak beti esaten zigun zera: «Begira, senti ezazue behin Jainkoaren gozotasuna, unetxo batean bederen, eta segur zerateke salbazio-bidean». Artista-bizitzan ere berdintsu gertatu ohi da: une hunkigarri hori geugan suma bageneza, ederrerako deia gure baitan dukegu betirako.

Hau beharrekoa baldin bada, ez dezatela etxekonean ediren. Ederrako biderik erosoena euskera gerta dakiela.

b) *Ederra sortzeko teknika*: ez eder-otorria lotzeko, aurkezpen-erosotasunak emateko baizik. Betebehar honetarako egokia da benetan Correa-Lázaro'ren liburuxka. Ez da derrepente ongi ta nahi bezala erabilliko, baiña erabilliaren erabilliz laister mendera diteke. Bai egoki etorriko litzauiguke holako zerbaite euskal-atalei ezarria!

d) *Izadia ezagutu ta hizkuntza aberastu*. Aita Rizzi'ren jardun-bidea aproposa da honetarako. Zoritzarrez, hau dena aurrera eramateko ez ditugu iñun, Euskal-Herrian, beharreko genituzken hiztegi ta liburuak, eta zahartu ere egingo gera dena ardietsi arte.

Honera heldu geranez gero, ikus ditzagun hiru eginbehar hauetarako erabil litezen metoduak. Lehenik, xehetasun gutxirekin, metodu bakoitzaren teknika emango dut; ondoren, hori bera komentario batean erabillia. Ez dago zeresanik: hirurok goiko poesi-urrats horiek (a, b, d) emateko hartzen ditugu.

A) LEHENEN METODUA.

a) *Mugarriak*. Lau unetan osatzen dut nik. Bakotzak bere betekizuna du.

1. *Irakurri*. Geldiro egin behar zaie mutillei. Arreta guziz. Sentidu guzia gordeaz. Behar bada ez dire denaz jabetuko, baiña hau hurrengo puntuaren zuzenduko da. Hemen aski zaigu ongi irakurtzearekin.

2. *Uler-arazi.* Ez du fitsik gelditu behar illunpetan. Dena, oso-osorik, atzeman behar da: hitzak, esaerak... Ez da esan nahi, derriorrez, literatura-irudien zergatia ikusi behar denik. Aski da poesi-atala bere literaltasunean konprenitzea.

3. *Poesia-mundua sortu.* Komentario honetan, hau da momenturik garrantziatsuena. Hemen jarri behar ditu irakasleak gogo osoa, bere etorri ta ahalmen denak. Izpiritu gazteak eskutik eraman behar ditu, bere bihotzaren eder-taupadak suma-araziaz, edertasuna hunkitzera. Komentario-une hau da bereziki eder-izadian esna-arazteko berebizikoa. Zerigin hau betetzen badu (ez noski lehenen ahalegiñarekin), lortu du nekezena.

4. *Berriro irakurri.* Irakaslea deklamatzaile hona balitz, ainbat hobe. Leitu ondoren, deklamatu egin dezake orduan. Ez du olerkiak eta edertasunak ezer galduko, asko irabazi baiño. Komentarioaren ostean askoz ere kapazago dugu gure mutilla olerkiaren eder-balioa dastatzeko: orain, ideia ta sentipenak bat eginda, beren osotasunean ikusiko ditu.

b) *Entsegu bat.* Aita Gandiaga'ren *Elorri* liburutik jasotzen dut poesia hau (77 orr.). Aurrera igaro baiño lehen gogora dezadan zera: lehenengo metodo honetan ez duela importantziarik poesiari zor zaion leialtasunak, olerkia ez baita hemen edermundua sortzeko aitzakia baizik.

1. *Irakurri:* BEGIRATU dot, ta, ixiltasunak
bakartasunez bildurik nauka.

Klaustro mortuan gelditasuna:
aize gabeko ur lo bat dago.

Ez dagi arnas aide argiak
ezta zirkiñik mututasunak.

Noizik-beiñeko pausoak, praille bakarra,
gereiza dira..., gauza baiño.

Sortzen ez diran berbak ba-deutse begirunerik
zerraldo datzan aide zuri ta santuari.

Begiok emen. Begiok, diñot,
eta arimea jabetu jataz, entzumen utsez,
amestu nitun bazterrak baiño arutzagoz.

Eta biotzak
komentutzar au, neurea, diño,
gogobete ta nagusikiro,
berekaxa.

2. *Uler-arazi*. Eman dezaizkiegun behar diren hitz eta esaeren esanahiak. Adibidez hona: *Mortu* «desierto». *Zirkin* «movimiento». *Gereiza* «sombra». *Zerraldo* «yacer largo». *Datza*, == *etzanda dago*, «yace». *Jabetu* «adueñarse». *Entzumen* «oido». *Komentutzar*, == *komentu haundi*. *Gogobete* «satisfecho». *Nagusikiro* «como dueño».

3. *Poesia-mundua sortu*. Hitzez-hitz joango gera aitzina, ta pauso bakoitzean, eder-jauregi honetan, ate berriak irikiko zaizkigu. Poesia honen gaiak eskatzen digunez, klasoko isiltasuna urratu-bildurrez mintzatuko gera:

Begiratu dot: Begiak zabalik, dena begi, ikusmin, begi mirestuak arima-begietan. Gogoa kristalezko begi egin zait. Klaustroan ez naiz gorputz, fraide-arima bakarra baiño.

Ta: Arima gorpuzgabetuak bihotzaren taupada mundura luzatu du.

Ixiltasunak: Isilla ez da ezer, ez da zerbait. Astratua da hemen, ta deusezaren isilla gaiñera: isilla ezerezean murgildua.

Bakartasunez: Ezerezaren jantzia. «Bakarra» Urlia egada geldian bizi da soillik. Luma ikusieziñezko dama da bakartasuna.

Bildurik: Aize gozo-biguna bailitzaxe, maitasunak bihotza bezelaxe, bururakizun epel batek gogoa lez. Bakartasuna jantzibihurtu da.

Nauka: Ta hortxe nauka euki ere isiltasunak bere bakartasun-sehaskan.

Klaustro: Horra klastru hutsa, kristalezko kupulaapean. Argi-makutsean dena.

Mortuan: Ez dago ezer, ez da deus ageri, desmateriatua oro: izakiak argi-labetan desegin dire.

Gelditasuna: Hitz luzea, eroria, astratua. Mortuan ba-da zerbait, ba-da norbait: gelditasuna argitan.

Aize gabeko: Aiza uraren (ikus ondotik) lagun zen, baiña desegin da arrunt, erabat: bere baitan gelditu egin baita aizea.

Ur lo bat: Tantoka-tantoka gelditasun gardena (hitzak ere tanto ta apur dire beren silababakarrean); dena bakan ezerez argitsuan. Aizerik ezak loa eman dio urari, giroari.

Dago: Aizea hil egin baita.

Ez dagi arnas: Aidearen zirkiñik kaskarrena arnasa izan liteke, ta hori ere askas du: aidea hil egin da.

Aide argiak: «Aide» ta ez «aize», gelditasuna adieraziaz. *Argiak:* argia bakarrik baita zer eta nor klaustruan.

Ezta: gelditasunaren geldia lerropetuz.

Zirkiñik: Mogimenduetan txikiena da hori (ia beti ezezko esaera-tan erabiltzen da: ez du zirkiñik egin...). Onomatopeia-balioa: *i* horick izkribu-eraz bezain hertiak baitire hotsez ere.

Mututasunak: Hitza luzea, aldenik aldekoa, ta *u* horiekin betetasun oparo ta jausia duena.

Noizik-beiñeko: Pausoak ez datozi jarraian, ttiki-ttaka bizian, hola-koek gelditasuna hautsiko bailukete. Aldian-aldian datozi, banaka-banaka.

Pausoak: Hitzak bezin materiatasun guti. Bokal asko, ta konsonanteetatik *s* goxo bat.

Praille bakarra: Bakartasunaren mortua, norbait agertzean, nabar-menagotu egiten da, sentigarri bihurtzen baitu mututasunaren dardara.

Gereiza dira: *R* bigun horien neurriko gereiza. Gereiza ezin hunki ta pausoak berdin. Pauso-hotsa desmateriatu egin da berriz ere.

Gauza baiño: Pausoek ez dakarte ezer, desgauzatuak datozi banan-banan.

Aide zuri: Aidea argi egiñik: zuritasun dirdaitsu bat erori da zerutik.

Santuari: Zerutik baitator, ta garbia da: komentuko santutasuna hantxe baretu da...

Zerraldo datzan: Aidea geldi, zabal, hilda, gorputz: hor datza herio-zuritasuna.

Begirunerik: Santutegian gaude; hildako santu baten ondoan... Ber-tsoa biziki luzea da, hillak luze baitaude beti.

Sortzen ez diran berbak: Hildakoaren aurrean isiltzen goaz beti, ez da hitzik sortzen. Berba izan ez direnak, gorpuzgabeak ere, isillik daude, begirunez. Nolako begirune santua ote lukete jaioko balire hitz horiek?

Begiok emen: Hasierara gatoz berriro. Begien tokia da hau: begitegia. Begiak ase-asetzeko lekua hauxe!: argi haundi ta betea...

Begiok... arutzagoz: Arima, begi bihurtua, hemengo materiaren axala eten-zulaturik harutzago joan da: bere ames-gurariak hautsi ditu, entzumenak kizunik, atzemangarririk, ez duen giroa atzean utzita. Materia mehetu denean, ametsak berak ere gainditu egin dire olerkariaren bi-

hotzean. Hemengo mundu-argia igaro, amets-izadia pasa, ta horra olerkaria «hirugarren» mundu misteriotsuan.

Eta biotzak...: Dena beterik, ametsen muin gozoa dastatu ondotik, komentuak bete du olerkaria: barnean du dagoneko mundu zoragarria. Gogobete dago komentuaren haundia bere baitan duela. Arima ere argiz bete da, ta dena beretzat du (berekaxa).

4. *Berriro irakurri*: Oso geldi, kasik letraz-letra egiñaz. Ongi deklamatuko balitz, askozaz hobe.

B) BIGARREN METODUA (Correa-Lázaro).

a. *Mugarriak*: Sei une ditu bigarren bide honek. Ikus dezagun labur-labur dena. Emango diren lumeroek «Cómo se comenta un texto en el Bachillerato» (E. Correa Calderón y F. Lázaro. Ediciones Anaya. Apartado 371. Salamanca) liburura bialtzen dute. Zehaztasun gehiago hor bertan topa ditezke, nahi izan ezkerro.

Metodu hau erabiltzeak ba-ditu bere izerdiak, baiña agian hortara jarrita ez litzake hain zailla. Nik, kofesatu behar dut, ez dut oraindik aski ezagutzen, eta baska bekit hemengo nere ausardia, bideak urratzen hasi behar gorrian baigaude.

Analisi-metodu honek sei une ditu, ta hola banatzen dire:

1. *Irakurri arretaz*. Pauso hauek eman behar ditugu hemen:

- Ezagutzen ez ditugun hitzen esanahia billatu.
- Hitzak esanahi zenbait balitu, gure honetan egoki letorkena hartu.
- Interpretaziotan sartu gabe, izkribu-atala ongi konprenitu.
- Bosnaka-bosnaka lerro nahiz bertso denak lumeratu: 5, 10, 15...

2. *Nundikakoa ikusi, atala kondairan kokatuaz*.

—Zatia da ala testu osoa?

—Zein literatura-jenerutakoa dugu: Poesia (epika, lirika, dramatika), oratoria ala didaktika.

A) *Testu osoa balitz*, izkribatzaillearen obra guzian duen leku jakinña idoro beharko zaio (21, 49, 50).

B) *Atala balitz*, hiru kasu gerta litezke:

1) *Irakurria den obrakoa da:* Holakoan, izkribatzaille horrengan obra honek duen zer-ikusia agertu behar da. Ta ondoren: zein leku dagokio testu honi obra horretan?

2) *Kapitulu nahiz obra ezagunekoa da:* Idazlearen obra-barnean zein leku dagokio. Obra honen esanahia. Azal dezagun kapitulua, ta hemen zein toki du gure atalak? (64).

3) *Obra ezezagun batekoa da:* Kursoko ikas-liburuua mia dezagun (euskeraz egiteko dauzkagu liburu hauek...), ta gero 1) puntuau bezela jarrai dezakegu. Deus aurkituko ez balitz ikas-liburu horretan, ez gaitzezen estu. Goazen aurrera.

3. *Temaren billa* (22-28). Orraz dezagun gure atalaren asuntua xchapen guzietatik. Ez dedilla izan ezer sobranterik, ezta deus eskasik. Labur-labur dena. Billa dezagun zatiaren bihotz-hitza, sintesi-hitza, laburpen-hitza. Honetan huts-egitea, komentario guzirako bidea galtzea da: hau dugu hemen zeregiñik importanteena, ta zaillena.

4. *Barne-moldaduraren billa.* Esan-bideak ba-du noski hor estruktura bat. Ikus, ba.

—Metrika-neurri ta moldadurak azter ditzagun, atala bertsotan baldin badago.

—Temaren hara-honakoek daramazkiten zatiñoak ikus ditzagun. Ahapaldiek ez dute beti holakorik erakusten. Ba-daude gaiñera honelako zatiñogabeko atalak ere (37).

—Zatiño bakoitzean temak hor izan behar du gain-egadan (30-36, 52-53).

5. *Tema-zehar forma esamiñatu.* Benetako komentarioa orain egin behar da.

Oiñarria: Testuaren tema beti ageri da testu beraren forman (38-39, 54-55).

Analisia: Hauxe erakutsi behar da: testuaren forma-era bakoitzak temaren beraren halabehar batek beharturik jaio dela. Hitzak, joskerak, metrika, erretorika-irudiak, t. a.: orok tema-barnean aurkitu behar dute beren izan-arrazoia. Azterketa astun honetarako ikas-liburuek lagunduko digute.

Izkribatu: Seigarren eta azken puntura pasa aurretik, oraiñartean ikusiak garbi-garbi idatziko dire (57).

6. *Amaiera* (41-55, 59-60).

—*Atzera-begirada*: Erakus dezagun funtsean, xehetasun gabe, oiñarrri-legea nola bete den.

Eritzia: Eman dezagun geure uste-iritzia: egiatia, apal, irmoa, esera txanponezkorik gabea.

b. *Entsegu bat*. Ongi ezaguna den ondoko atal hau hartu dut nere honetarako.

1. *Arretaz irakurri*: Ura gizona, ura!

Zazpi oin ta erdi bai luze, makal-zugatza bezain zuzen, pagorik lodiena baizen zabal, arte gogorra bezela trinko, gorosti ezearen antzera zimel.

5 Orrela zan Joanes nik ezagutu nuanean.

Sendoak zeuden oraindik artzai zarraren beso zaintsuak, txit azkarrak bere oiñak, zindoak bere bular-auspoak.

Ura = a; makal = chopo; zugatz = árbol; bezain, baizen = tanto como; pago = haya; arte = encina; bezela = lez; trinko = denso, macizo; gorosti = acebo; zimel = enjuto; zaintsu = de mucho nervio; azkar = vigoroso, ligero; zindo = sano, firme; bular-auspo = pulmones; arizti = robledal; jaurti = lanzar, arrojar; oin = pie (medida).

Hiztegitxo honekin ez dago hor iñungo euskaldunentzat misteriorik.

2. *Atalaren nundikakoa*.

Caroa nobelaren hasiera da atal hau; liburuaren lehenen kapitulu-tik jasoa, beraz. Izkribu honen egille Txomin Agirre (1864-1920) dugu. Gaiñerako bere obretatik *Auñamendiko Lorea* ta *Kresala* ditu aipagarrienak, ta biok ere nobelak dire.

Caroa honek Zabaleta baserrikoen gora-beherak jaulkitzten ditu, ta bertako nagusi den Joanes da eleberriaren ardatz-pertsona, protagonista. Eleberriaren lehenen horrialdeetan horixe ematen zaigu: Joanes gorutz-

-arimaz, zabal-zabal, irakurlearen irudimenarentzat. Biziki ikusgarria zen artzain zaharra, ta benetan miresturik aurkezten digu idazleak. Mendian idorotzen du honek bere gizona ta txundituta gelditzen da haren gorputz-bikaintasunaz. Hementxe, lehenbiziko lerro hauetan, azaltzen zaigu Joanes'en gorputz irudia.

Ohar hauekin, ba-dakigu honezkero, ataltxo honi euskal-literaturan dagokion eser-lekua zein den.

(Nahi izan ezkerro irakaslea mintza liteke Tx. Agirre idazleaz, honen izkribuez, baita euskal-nobelaz cre).

3. *Temaren billa.*

Idazleak zerbaitetarako izkribatu du hau. Asmo jakin bat bete nahi zuen noski. Zein da, ba, atal honen ideia-ardatza? Honatx: *Joanes zaharraren gorputz gazteak izkribatzailleagan sortu duen mirespena deskrizio-bidez ematea*. Ideia honi begira, epaitu beharko dugu orain atal osoa: aukeratu duen bidetik helburu horretara iristen bada, idazleak lortu du nahi zuena.

4. *Barne-moldaduraren billa.*

Atal hau ez dugu bertsoz egiña, ta oraingoan beintzat bazter ditza-kegu neurt-hitz-legeak. Agian, hala ere, egin liteke banaketaren bat, pentsamendua ez baitugu bapatean ematen, maillaka baizik. Berriro irakurria, berealakoan ikusiko dugu ba-direla hor zenbait zatiño:

- a) Amirazio-esaera bat (1 lerroan).
- b) Artzaiñaren gorputz-aurkezpen orokorra (2-4).
- d) Epifonema bat (5).
- e) Joanes'en presentazio xehetua (6-7).

5. *Tema-zehar forma esamiñatu.*

- a) Zatia: *Ura zan gizona, ura!*

Mirespen-irudi, amirazio-figura, batekin hasten da. Temari zegokion erarik egokienna agian. Hiru balio eder aipa ditzagun hemen:

Amirazio apropos bat deskrizio baten ordeko izan diteke. Bere bidez ez zaigu ezer berezirik esaten, baiña idazlearen arima-zehar zerbait ikusi dugunaren susmoa izango dugu. Ondoren etor ditezken zertzeladei aurrea harturik, aitzinetik sentipen beroz ematen zaizkigu.

Mirespen-irudiak irakurlearen jakin-gurea iratzarri egiten du. Ondotik letorkena benetan jakingarri bihurtzen da guretzat. Ta galdera xuxenean datorkigu mingain-punttara: zer zuen, ba, gizon horrek?

Esaeraren jatortasuna ere ongi euskalduna da. Erderara itzulieziña da hori. Uradun esaera oso gurea da, ta birresanez gehiago nabarmentzen da bere jatortasunean. Lorezko euskal-arkupe honetatik garamazki protagonista ganaiño izkribatzailleak.

Temaren bihotz-bihotzean dago amirazio hau: egoki baitator bai miresprena agertzeko, bai deskriziorako.

- b) Zatia: *Zazpi oin ta erdi bai luze, makal-zugatza bezain zuzen, pagorik lodiena baizen zabal, arte gogorra bezela trinko, gorosti ezearen antzera zimel.*

Zer eta nolakoa zen, ba, holako amirazioaren iturria?, galdetzen diogu gure buruari. Hona!, erantzuten digu orain idazleak. Baiña bere mirespenak bultzaka daramakiela, ezin dizkigu xehapen denak bertanbera zabaldu. Temaren bi ideia-uneen (amirazioa ta deskrizioa) artean tiraka bat sortzen da: deskrizioa behar du, ta amirazioak begirada lausotu egiten dio idazleari.

Honegatik, gizandi haren aurrean, lehenbiziko «O!»-aren ondotik gorputz osoko erretratu bat emango digu Txomin Agirre k bigarren zatiño honetan, mirespenak ez baitu bestetarako betarik utzi. Beraz, argi dago hemen temaren bertakotasuna, presentzia.

Aukerakoa da deskrizio hau, baita bere gonbarazioengatik ere. Izan ere, artzaiña izanik Joanes, mendiko semea ta tontorretan hezia, inguruau zuen bizi-girotik jaso beharko zituen bere giza-edergailluak. Bere bizitzari dagozkion tasunak, kalitateak, ditu gure gizonak.

Joanes euskalduna ere ba-da. Honegatik, bere giza-tankera Euskal-Herriarena da: Euskal-Herriaren azala bero jantzia. Nolako arbola, halako ezpala. Zatitxo honetan iperbolea gain-egadan dabil; ta beti euskal-tasun-sirimiria dariola.

Ikus ditzagun epitetuak eta gonbarazioak. Zugaitzetatik, gonbarazio-helburutzat, geureenak aukeratu ditu, maiteenak: makal-pago-arte-gorosti. Ta lerrotxo bat gehiago ekarri bagenu, geurekin izango genuen haritza ere. Ta epitetuak? Biñaka ematen zaizkigu: gonbarazio-helbuari izaera dagokion epiteturik aproposena ematen zaio (Pago lodi, arte go-

gor, gorosti heze), ta zugaitzen kalitate horiek neurriagotu egingo dire Joanes'gan gizatasunez jaztean (makala, *zuzen*, pagoa, *zabal*, artea, *trinko*, gorostia *zimel*). Ez ahal duzue iñoz holako gizonik ikusi: nik bai Kanpion'en *Narraciones Baskas*-eko apaingarri batean: Aitor bera zen... Eta guk, nola goraipatuko genituzke guk euskal-artzain baten gorputz-bikaintasunak?

Esan dugu, zati honetan ez dago deskrizio-xehetasunik. Ba-dakigu zergatik ere. Ez dakiguke, beraz, plastikutasun haundirik eman, zerbaite haundiren susmapen miretsia baiño.

Gonbarazio asko, baiña denak arras liferenteak dire. Artzaiñari ematen zaion pintzelada bakoitzak tonalidade berezia daramaki gonbarazio-lokarrian ere: *bezain - baizen, - bezela - antzera*. Zinema-travering bat dela esan liteke: hara-honako honek gauza berari higidura bizia ematen dio teknika-mogimenduaren bidez.

Ikusten dugu, ba, honaiño esan direnekin, zein artezki eman digun Agirre'k bere amirazioari zegokion deskrizio-jantzia, temak berak eskatzen zuen parekoa.

d) Zatia: *Orrela zan Joanes nik ezagutu nuanean.*

Amirazioz beteriko epifonema bat da. Ez dezala, gero, iñork zalan-tzarik ukana, holakoxea zen gure gizona-ta. Honezkero irakurleak eskatzen dituen xehetasunetarako ate irikia dugu afirmazio hau. Behin ta berriz tema begi-bistan da.

e) Zatia: *Sendoak zeuden oraindik artzai zarraren beso zaintsuak, txit azkarrak bere oiňak, zindoak bere bular-auspoak.*

Sendotasuna erakutsi nahirik (hori baita lehenago ere adierazi izan nahi digun tasun bat), hasiera-hasieran jarriko da «sendoak», inkiridu-legearen bortitzasuna zorrotzagotuaz. d) Zatiaren arrazoi-oiňarria argitan jartzen du hemen: mirespena ez da batere harritzeko. Hitzak berak ere ba-duela eufoniak ematen dion sakontasun bat esan liteke: «s» hori gezi bat baita, ta «n» ta «o» horiek sendotasunaren barreneraiño garamazkite.

«Zeuden» aditzak iraupena ematen digu, aldakaiztasuna. Urteak ez dute ezer ikutu, lehengoan dirau sendotasunak. Ez ahal da hau biziki txundigarria. Joanes, bere haretan egon dago: ez dio «sendoak ziran»-ik, «zeuden» baiño. Temaren uhiňak honaiño ere heldu dire. Ta ondotik datorren «oraindik» hori gogoan baldin badugu? Iraupen horren harri-garrria!

Artzaiña zaharra da. Datu honek kontraste-balioa du bereziki, deskriziorako beharreko dela ere, mirespen-arrazoia hor baitago. Sendotasuna besoetan ikusi ohi dugu gizonok, eta Agirre'k beso zaintsuak aipa-

tzen ditu, arestiko pago lodia ezin ahazturik behar bada. Ez dire xamurrik beso horietxek! Urteek eta lanek zaildu dituzte, bai! Zain gogorrez zertuak dire. Honatx, ba; Joanes'i eman zikioken kalitaterik preziatuena: honen gain doaz, zankarteka, mirespena ta deskrizio-errealsismua.

Bigarren esakunean elipsi bat daukagu: «zeuden» kendu egin da, ideiaren arin-ariñari esaeran bertan ere lagunduaz. «Txit» aberbioak ere ez dirudi eufonia-asmorik gabe dabilenik, hitza bapatekoa baita, bizkorra: onomatopeia? Ez ahal da gelditasuna, ta geldotasuna, zahartzaroaren penarik samingarriena: ba, gure artzain zaharrak ez du honelakorik ere. Amiragarria ziñez!

Hirugarren begirada batean ere ba-da Joanes'gan zerbait berririk. Ez zen bera itxurazko gaztea bakarrik, egiazkoa baizik. Kanpo ta barne, bere gaztetasuna gorputz guzira isuria zuen. Ez zen beragan zaharren arnas-estukarik, bular-zindotasuna zuen barrutik.

Hona hiru datu laburretan oso-osorik gizona: beso -oin- bular. Gorputzeko gazte-bikaintasunik nabarmenenak hor izan ohi dire. Bereziki hemen ageri da nabarmen-nabarmen ataltxo honen tema: deskrizio-amirazioak. Esaeraren hara-honakoak beti du gaiñera, zerbait berririk, betiko egoera ta ibillera berdiñak utzita: *sendo... -xit... -zindo...* esaera bakoitzak du bere hitz-ordenamendua. Artzainaren mendi-ibillaldien antzera, frasea ere ibiltari da.

6. Amaiera: azterketaren ondorea.

Agirre beti izan da maisu bere izkribuak euskal-arnasez biltzen, ta hemen ere bizi-bizi dauka bere balio haundia: gogora lehenen zatiñoa, hor baitago nabarmenen hizkeraren euskaltasuna; berdintsu bigarrenean ere. Agirre erromantikua dela esan da, ta lehenengo zatiñoan horrelakorrik suma dezakegu, zerbait galduaren tristura alegia: *ura... ura*, esango digu. Gaurgero honelakorik ez dela, esan nahi zaigu nunbait: nostaljia, lehen-miña du izkribatzailleak bihotzean. Ta bihotz-samin hau nobelaren muiña da.

Laburki erakusten zaigu gizaki miresgarri hori: gonbarazio ames-arazlez eta zehaztasun baliotsuz. Atal honi edonundik darizkio idazlearen amirazio ta lehen-ametsa. Deskrizio dena bihotz-hunkitu honekin ondua dator.

D) HIRUGARREN METODUA (Aita Rizzi, S. J.)

Mugarrriak: Oraingo hau da biderik nekezena, baiña baita baliotsuena ere. Ez dut uste gaur-egun oraindik euskeraz metodo hau erabil de-

zakegunik. Ez noski komeni ez zaigulako, behar genituzken liburu ta tresnak eskas ditugulako baiño. Honegatik ez naiz hirugarren honetan asko luzatuko. Nahi duenak, eta euskal-irakasleok nahi izan behar dugu, *Humanidades* errebistan aurki dezake, 33'gn. zenbakiaren 383'gn. horrialdean (1). Hemen gain-bebiratutako bat bakarrik emango diogu denari.

a) *Errealidadearen analisia.*

- 1) *Hitz-izadia:* Izaki naturala bere ikusguneetan, aspektuetan, aztertu: ura-elurra... Hiztegian, hitzaren esanahi ta argillunak ikusi: sinonimuak, antonimuak... Esanahi berdintsuko hitzak sailka taldeutu: galgal, poil-poil...
- 2) *Izpiritu izadia:* Izakiak sinbolu ere ba-dire ta sinbolutasun hori idoro behar dugu. Zein giza-errealidade ematen digute izakiek sinbolupean?: mendiak giza-irmotasuna ukan dezake sinbolutan...
- 3) *Biblia ta Liturgia-izadia:* Zer ote diote darabilkigun kreaturahonezaz bi horiek?

b) *Izkribuaren analisia.*

Poetak errealidadea autatu egiten du, eder aldetik garbitu ta bat egin: bere goi-hatsaren eragitez, mundua ederreztu baliotsu bilakatzen da. Baiña irakurleak gertu egon behar du olerkariak ematen dion izaera berri hori atzeman eta jasotzeko. Honetara, irakurlea prestatzera alegia, zuzentzen da analisi hau.

a. *Analisi-atarian.*

- 1) Idazkiaren esplikazio literalra.
- 2) Idazkiaren asuntu-aurkientza (ojetua: zeru izartsua Fr. Luis'en *Noche serena-n*).
- 3) Idazkiaren tema-ideia (ojetuan begiratzen dugun ikusgune apartekoak: zeru izartsuaren ederra *Noche serena-n*).
- 4) Idazkiaren ideia poetikoa (poetaren kontenplaerak duen trazendentzia-balioa: mundutar bizitzatik besterako igo-bidea *Noche serena-n*).

---

(1) Comillas'ko Aita Jesuitek argitaratua.

b. Analisia.

- 1) Esaeraren balio-semantikoa: ojetuak (zerua, argiak, lurra...), sentimendua (argiz apaindua, urrats isillez...), ideiak (zein patu gaiztok nauka loturik?... Hau dena *Noche serena*-n).
- 2) Esaeraren gramatika-joskerak: fonologia, morfologia, sintasia... Orain ikusi behar da poesiaren tema-ideiak ta gramatika esacerak elkarri nola laguntzen dioten.
- 3) Esaeraren estilistika: Erretorika-irudiak...
- 4) Esaeraren arkitektura: Nola iruten dire poesian perioduak, persionak, ojetuak. Osaki bakoitza nola kokatzen da olerkiaren barnean.

d. Birkreazioa.

Analisiak, poesia-gorputza zatitu, biziebaki, egin du. Baiña gure zeregiña burutuko bada, ikusia birsortu egin behar da. Gerekuntzak eta imitazioak maillaka joan behar dute: 1.º hitzak geretu ta imitatu, 2.º gramatika-usarioa, 3.º erretorika-irudiak.

d) Osakuntza.

Edozein izakik hamar milla sarrera-ate ditu, ta guziotatik sar gaitzke olermenaren laguntzaz:

- 1) *Literatura-esparruan*: aztertu dugun atalaren pareko izkribuak irakurri.
- 2) *Ikus-arteetan*: kuadruak, dokumentalak, telebista...
- 3) *Entzun-arteetan*: musika-saioak, konziertuak... Dena gure gaia-ri dagokiona.
- 4) *Naturalezaren, izadiaren, biziaren*: ibillaldiak, ikustaldiak...

Horra hiru bide, ta hiruron bide-gurutzean gizon bat: irakaslea. Hemendik nahiz handik, maisu onak biderik izango du, baiña literaturan ume-zapitan gaudenok eskarmentuaren poderioz ikasi bearko ditugu bideok. Besterenarekin nahikoa baldin badugu, ez gera hala ere hain gaizki.

Irakasleak lillurapen-makillatxoa behar du. Kreatura bakoitza eder-tu egin behar du ikasleen aurrean. Ez dezatela hauek iñoi zez ezer izan-makutsean ikusi: edonun ederraren zoramendidea topa dezatela. Hone-

tarako agian irakasleak berak ere idaz-lantxoren batzuk egin beharko dizkie.

Lehenen izadiko zerbait erakutsi ta bere ederra billatzera behartu ditzagun gure mutillak, ta ondoren, behar bada eziñean eseri direnean, eder hori, mamiturik, eskuartean erakutsi, «hona hemen!» esanaz: leihoa ez da leihoa izango, ederrerako iges-bide baizik. Lorea ez da botanika-ikasgaia gertatuko, ederraren muin-printza baiño. Zelaia ez da belardia izango, edertasun berde-hezea izanen da. Eder-mundurako sarrera erosoa-goa da izaditik, naturalezatik, gizonon arte-obretatik baiño. Ikusarazi dezaiegun mundua, gero izkribuz hori ematera behartuak gerta ditezen. Ederra atzeman duenarentzat bortitzta da barnean gorde nahi izatea. Gure mutillen arimak eder-zoramenetan blai jar ditzagun, idazole bihur ditezen.

Esango zait behar bada harako hora: ezin liteke horrelakorik mutil-talde batekin lortu (barka dezaidatela euskal-andereñoek, nere mutillak bakarrik aipatze deitoragarria, zuentzat, euskal-nexka ponpoxa guziontzat ere ba-duzue hau-ta). Irakasleontzat ez dute dzipuluen arimek hesisik alde-aurretik. Guk bide denak iriki behar dizkiegu mutillei, ta ondoren, gazteongan ahalmenik baldin bada, segi ditzatela. Gehienetan geu gera pekatari.

Gauza asko egin litezke, baiña geuk ikasi egin behar dugu lehenen. Errientsa on bat aurkitu zutenean, Puerto Rico'ko herri-eskola batean 18 olerkari jaio ziren. Nik ba-dakit gure euskal-ikasleak ez direla hain arin esnatzen eder-mundurako, baiña badute edermenik eta zortzi urte-rekin ez bada ere, Batxilleratuau bederik eman behar diegu eder-argia. Hona hemen Puerto Rico'ko eskola horretatik bi olerkari koxkorren lanak:

La Primavera

Ya llegó la primavera
con su pico de algodón.
Todos los pájaros cantan
y en el jardín todo es flor.

El campo ríe de verde
y en el campo todo es flor.
¡Ya llegó la primavera
con su pico de algodón!

Gladys Coss, 8 urte.

El Mar

Las olas del mar
vienen y van,
al son del viento
que las arrulla
con su cantar.

Y al sol brillante
sobre las aguas,
tan transparentes
como el cristal,
las olas vienen,
las olas van.

Norma Iris Rivera, 10 urte.

Ikasleek ederra izadian atzeman dezaten, maisuak ernai egon behar du gauzen edertasun hori ikusi ta erakusteko. Mutikoaren begiak hara ta hona zuzendu behar dire: atzo, gaur, bihar, orain, han, hemen, basoan, iturrian, karrikan... Beti ta nunahi begiak zabal: leihopeko jolasak, gauaren isilla, haraneko terrala, arratseko lehenen izarra, baratzeko lora hilla, zelai-erdiko piñu beltza, kearen gora-nai neurria, udazkenaren heriotasuna...

Ikasleek beren lanak egiten dizkigute. Zergatik ez erabilli hauen gain gure metoduak; hirurotatik, lehenen biek beintzat balio dute honetarako. Hala ere, bigarrenak gehiegi desalima ditzakelako, hobe dugu lehenen metodo hori, samurragoa baita: beti aurkituko ditugu zenbait edertasun, ikaslearen lantxoak zerbaitez balio badu behintzat, ta horren gain sortuko dugun mundua erabat beretza joko du ikasleak.

Idaz-teknika ikasteko, lehenengoa ez baiña, beste biak egokiagoak dire. Ez dago, ordea, dena batera ikasi beharrik, alfer-lana bailitzake: has gaitezen epituetatik; hitzak eterriko dire ondoren, irudiak ere bai, joskera, lanaren osotasuna...

III. ZER EMAN LITEKE LITERATURAN?

Olerkiak obeki datozen lehenen komentariorako, gehienetan poesia-trinkotasun hertsia goa ukana ohi dute-ta. Bilduma egoki batzu falta zaizkigu eskoletarako. Erderaz ba-dire antologia ederrak, baiña gu ume-oihaletan gaude oraindik. Bilduma onak, aberatsak eta merkeak behar ditugu, Bergua'k espaiñolez daukan horren antzekoak-edo. Izan asko baiño lan-izkribu onak hobe. Ba-ditugu zenbait izen jatorre: Etxahun, Lizardi, Lauaxeta, Mitxelena, Orixetxe, Elizanburu, Azurmendi (honek zoritzarrez argitaragabeak bere lanak)... Holako batzuekin olerki-bilduma oparoa izango genuke gure zeregiñerako. Hitz-lauz ez dakit hain-bestekorik bilduko litzaken.

Deskrizioaren, narrazioaren eta ideia-estiluaren teknikak ere eman beharrekoak ditugu. Honetarako Schökel'en *Formación del estilo* liburua erabili ohi da gure ikastetxeen. Liburu baliosa dela esango nuke. Teknika ahuek ezagutu gabe beti ibilliko dire galdu samarrak gure mutillak. Zalantza-uneetan jakin dezatela zeri heldu.

Zein lan eta jardukizun eman? Nere esperientzia eskasak ezer balio baldin badu, hobe da, ia beti, idazlanetarako gai hertsia bat ematea. Ta horixe hartzera behartu egin beharko da gure ikaslea, mundu ezezaguna baitu berak eta ez du ikusten nora joan liteken alde-aurretik: arbola,

hodeia, argi-printza, hil-gorputza, errekastoa, txoria, izarra, t. a. Honelako gairik ez da faltako.

Nundik nora ibil diteken ikus dezazuten, apendizean emango dizkizuet zenbait lantxo, baita gai batzuetarako, etsenplu bezala, har ditza-kezutenean olerki batzu ere.

Mutilla irudi billatzera behartu behar da, eta ez du honelakorik egiten gai zabala duenean, bere horrialdetxoa handik eta hemendik jasotako txutxuputxukeriekin bete baitezake. Ta horixe izan, hain zuzen, errezena! Poesia-munduan buruz behera ta ankaz gora sartu nahi badugu gure mutikoa, iges-bideak itxi egin beharko dizkiogu. Honegatixe aukeratuko dizkiogu gai jakin-jakiñak.

Lanak burutu ondoren, galdera honekin geldituko zaigu gaztea: «Nola demontre egin behar nian, ba, nere idazlan hau?» Honetarako, irakasleak berak presta dezake zerbait, edota luzagarrian aipatzen diren poesietatik auta. Nundik heldu jakin ez duten gai hori bera idazle onak nola erabilli duen ikusteak harrituta utzikor ditu, ta beste hainbestetarako gosetan. Oso ikasbide ona izan liteke hau, benetako interes bizia izaten baitute holakotan idazkia ezagutzeko.

Mutikoenak berak ere irakur ditezke, tajuzkorik baldin bada behintzat, zuzendu ta hobetuaz. Ikus dezatela beren bide beretik noraiño joan ziteken.

Irudi-billa izkribuaak aztertu. Hartzen da olerki bat. Hor dago hori bere osotasunean. Ba-dire hor erretorikak aipatzen dituen irudiak. Ba-dakite gazteak zein zailla den horiek sortzea; honegatik irudi horiek dauden tokian aurkitzera beharko ditugu.

Estate baterako, hemen daukagu Aita Gandiaga'ren «Xirimiri» poesia. Nere mutillak millaka aldiz ikusi ez badute, ez dute iñioiz ikusi Arantzazu'ko lanbroa; batean etxe barnetik izango zen, bestean paseokoan... Urtearen erdia lanbrotan bizi du Arantzazu'k. Hara, ba, nola ikusten duen olerkariak irudi-iruditan muttiko lanbro txepela:

XIRIMIRI txanka meia,
nora barik eta bustia,
baso aldetik agertu da gaur,
artzaiek, tontoz, jaurtia.

Xirimiria muttikoa da, luxemburgarra. Ez du seriotasunik, ez gizon-tasunik. Ez da benetan gizon presuntu. Formalidade gutxi du bere hara-honakoetan, eta Urbiko artzaiek, tontotzat harturik, bota egin dute.

Horra lanbroa irudiz jantzita.

Ideiak eman eta irudiak eskatu. Irakaslearentzat lan erreza da: poesia bat hartzen du, ta bertako ideiak larrugorritan ematen dizkie ikasleeri, desirudituak. Ideia horiek irudiz beztiturik eman behar ditu orain ikasleak. Jardukizun honen ondoren, banaka-banaka galde dezaieke ea nola egin duten. Azkenik ideiak jasotzeko erabilli genuen olerkia irakurriko die.

Bi eratara erabil dezakegu lan-modu hau. Olerki labur bateko ideia denak xeheki-xeheki emanaz, honelatsu egingo genuke:

ARKAITZAK, elorriak,
biak gorri,
arima emon eutsen
aideari.

Arratsalde guztia
laiño busti.
Joran bat zan arima,
mendiz-mendi.

Gugan larritasun haundi bat
daukagu. Samingarria benetan.
Goibeldu egiten gaitu geure barru
guzian.

Dena tristetu zait, eta tristura
denon gain, hor dut oraindik nahi
ta gurari bat.

Bigarren era zera izango litzake. Eman funtsean, jeneralki, ideia bat-edo, eta gazteak sor dezala irudi-mundua oso-osorik. Adibidez, Aita Gandiaga'ren *Elorri-tik «Usain, erle...»* (33 orr.) diona hartuko genuke, ta hauxe besterik ez genuke esango: «Lan bat egin behar didazute, ta honatx gaurko zuen gaia: ariman nahasian ditugu tristura-oñaze-poz-ne-garrak. Ea nola adierazten duzuen hori irudiz.»

Epitetu, irudi, gonbarazioak, t. a. kendurik, poesia osarazi. Gehienek gustora egiten duten lana da hau, ez baita hain zailla. Aurkitzen dituzten pitxien ditzira argitara eman behar zaie, lehenengo komentario-metoduaren arabera zerbait irakasleok egiñaz. Luzagarrian ematen ditut «Gazteluaitz» poesiarekin egiñak.

Olerkariak eta poesien gaiak (deskrizioetarako bereziki) ezagunak baldin balitzte, askozaz ere interesgarriagoak gertatuko litzaizkieke. Honegatik, nik gehien erabilli ditudanak frantziskotarrak izan dire: Gandiaga (nere ikasle guzien maisu izana), Azurmendi (Arantzazu'n egunero ikusi izan dutena), Mitxelena... Gaiari gagozkiola, berriz, Arantzazu-inguruko deskrizio-gaiak inguratzen ahalegindu naiz. Txomin Agirre'k ere ba-ditu nereontzat atal egokiak.

IV. NORK IRAKAS LEZAKE LITERATURA?

Literatura-arteengan feder haundia duenak. Nolabait betetzena datorenak ez du baliozko gauzarik egingo. Artea, giza-eginkizun sakona dela siñisten duenak bakarrik irakas dezala, gure artean franko baitire feder hau galdu ta agian iñoi izan ez dutenak. Ez diteke ezer egin itxurakeria hutsez.

Ederra sentitzen duenak, eta nolabait sentiarazteko lain denak. Eder-kreatzaille izan behar du irakasleak gutxi edo asko. Ba-liteke bera idazle ez izatea, baiña bere benetako zeregiña nekez beteko du, ederrik sortzeko ahalmengabea denak. Hori bai, ez pentsa hasi baiño lehen ezin dezakezunik, haurrak ere ez baitaki, lehenen urratsa eman aitzinetik, xuxen ibilliko denentz.

Literatura-teknikak eta kondaira ezagutzen dituenak. Ez euskaldunak soillik, baita erdaldunak ere. Hizkuntza bien jabe ta irakasle bada, hainbat hobe: bere bizitzarekin erakus beza argi ta garbi zerekohau: euskerala-landetara ez doala besterik eziñean. Ikus dezatela gazteak, euskerak ez duela iñoren jakinduria murrizten, eta euskal-irakasleak badakiela gauzarik franko, bai bere alorrean eta bai besteenean.

Giza-kultura zabala duenak. Zabala ta sakona. Ahalegin bedi, honetan irakasle-lagun guzien gaiñekoa izaten, ez arrokeria tontoz ari dela, euskeraren prestijio ta izen onaren beharrak eraginda baiño. Ez dedilla gerta iñorentzat gure mintzairia bigarren maillako zerbaite, beti zarpil eta lotsatia. Euskerari bruxa kendu ta frak dotorea jantzi behar diogu, ta au euskerarekin gabiltzanok bakarrik egin dezakegu, ez daki-zuela burura, Jainkoaren, bestek egingo digunik.

Gramatika-zirrikituak ezagutzen dituenak. Baiña ez horietan galteko, beharreko den laguntzarako baizik. Gramatika buru-haundia tarteko zelako, noizbait euskeraren gertatuta da asignaturarik gorrotatuena. Hori behin izan da, baiña ez du berriro izan behar.

Jainkoagatik eta Aren santu guziengatik, euskeraren irakaslea ez dedilla izan egun batez zertara jo ez zekielako euskerari heldu ziona. Irakasle poetak behar ditugu, irakasle ta bide batez poeta ta goimaillako karreradun direnak. Ezer jatorrik nahi bada behintzat, ez dago beste biderik: gaiñerako sasi-erremedio denak, ezur hautsia kamamilla-ur goxoz sendatu nahi izatea dira. Hala ere nik ez ditut ezagutzen, gure artean, gizon horiek. Ba-da bat, baiña ikusten dugunez, berari eskatzen zaio Euskal-Herri'ko ezbehar denak zuzentzeako, ta ba-dakit hamar mila

ta bosteun ta hirurogeitazortzi zeregin dituena. Ez gaitezke beraz bera-gana joan. Horiek horrela, ba-dut itxaropenik: kasik erabaki dugu, di-rudienez, gure burugogorkeriak orma baten kontra afusilatzea, ta hau egin ondoren jaio diteke behar dugun libertadearen egun-sentia. Euskal-zale guziok kaskopean daramazkigun lau tabu horietxek prejitu, erre ta zakurrei botatzen dizkiegunean, zero santuan izango gera hil aurretik ere gure Euskal-Herri honetan.

Intelektualek, pentsalariek, jakintsuek, kulturagille guziek behar duten askatasun-giroa sortzen dugun egunetik geurekin izan ditzazkegu bestela etxe-koanera joango ziraken euskal-semerik prestuenak. Batxilleratu guzirako testuak behar ditugu eta bilduma egokiak eta komentario-liburuak eta hiztegiak eta dena..., baiña hori guzia egin lezaiguketenak erakarri egin behar ditugu gurera, lanerako behar duten giro ona eskeiñiaz. A!, ta geu, geure aldetik, ikasten eta egiten, irakasten eta eragiten hasten baldin bagera, geure eginbeharra betetzen ikasten baldin badugu, ez goaz bide gaitztoenetik. Eta zorioneko gu, egin dugun lanarentzat kritikari zorrotza aurkitzen badugu: grisa ez baita zuri, ezta beltz ere; baiña —hau ere bai—, Martin Txilibitu eizerako ta eitzari jaio zenez, mendira joan dedilla ta ondoren, gehienik ere, iges egin zion erbiaren ipuiña konta dezaigula: jakintza ta pedagogia-liburuetaako Don Lohon-txo baitugu kritikari zintzoa.

Eman dizuet hemen nere pekatuen aitorpena. Orain, maisukide maiteok, zuenak entzun nahi nituzke. Betoz lehenbailehen.

A P E N D I Z E A K

I.—IDAZ-LAN HERTSIAK

LOINAZ, 16 urte.

Lili berria.—Goizeko argi-sentia. Zero kiskaliaren urdin argia baso-lili gorrixkan dirdir. Lili berria gaueko illunari zabaldu zaio polliki, ixil-ixillik.

Lili txikiak irribar usain goxozkoa dauka ernetzen bere orritxo legunetan.

Gauari iriki zaio ta intz-malko zillarrezkoa utzi dio gauak bere altzo birjiñean... Antxe usaiñez bildu-bildua ta txinbeletatxo danari bere pitxi ederra erakusten daukagu...

Zeruko urdin garbia bere ixpillu txikian gordeta.

IÑAKI BERISTAIN, 15 urte.

Illerria.—Illerrian nago, bakarrik, giro larri batez bildua.

Iretargia, izarren maitea, paketsu zeru urdin zabalaren zabalean. Bere argi gardenaren izpi motelak illerrian ixiltasun dira.

Kupres itzal illunak, lurrera luze erorita, kurutzetxo erdoitueri muin dagiete.

Orma zaarra, untezez ta gooldioz estalita, serio ta triste dago.

Aize astun bat, polliki ta nagusi, onuntz-aruntz dabil.

Ixiltasuna, illerrian ixillik, etzana, luze, zabal.

Illobi barruko ittute baten erortze makala, ontzaren negar-zotin sorrarekin bat, entzuten da bakarrik.

Dana da
ixiltasun...
Dana da
bakartasun...

L. OLABERRIA, 14 urte.

Goiza erortzen.—Goiza gaixo, mokoti, terral emez bustia. Urbi-alde-tik, xarpaz jantzia, errenka-errenka jetxi da.

Errekastoaren abesti oker, urratua, laiño artean ittotzen doa, larri itzaldua, urrutia.

Bere oin otzarekin ikutzean, emaratu egin da Arantzazu, oiñetarai-noko txapelean bilduta, laiñozko txapel xuri-zabalean.

Arkaitz artean ixiltasun luze, gogor bat etzanda dago, larrez betea.

Bide luzeetan zear ba-dator egunaren biotza, dardaraz, ozkirri.

Eta ba-doa terral ximur-negartia erreka-ondotik barrena, arrastaka.

Ba-datoz aurren argiak, kiñuka bixian, anka punttan, ttin-ttin, xal-toka, oiñak terralean bustitzeko bildurrez bezela.

Galdu da belaiñoa Urbi'rako bidexka garbian azken arnasa emanda.

Ta berriro errekastoa xirolari.

Goiz gaixo, mokoti, terral emez bustia; Urbi'tik beera, crrenka-errenka, xarpa zaarrez jantzia jetxi da goiz elbarria.

II.—IZKRIBU GAIETARAKO OLERKIAK

ABEREAK: «Erbiak eta igelak» (Oxobi, *Milla Euskal-Olerki Eder*, MEO, 963'gna). «Oillaskoa eta axeria» (Oxobi, MEO, 969). «Axeria

- eta mahatsak» (Oxobi, MEO, 970). «Igelak» (Mirande, MEO, 999). «Katuari» (Kerexeta, MEO, 649). «Usoa» (Elizondo, MEO, 676). «Mitxeleta» (Jakakortajarena, MEO, 811).
- ABERRIA:** «Gernikako arbola» (Salaberry, MEO, 984). «Errimiña» (Azkue, MEO, 252). Eta beste millaka.
- ARRATSALDEA:** «Arratsaldeak» (Gandiaga, *Elorri*, 96 orr.). «Ilhuntzia» (Babaki, MEO, 987). Eta *Elorri* poeman agertzen diren beste aunitz.
- EKAITZA:** «Galerna bat mendian» (Barbier, MEO, 948). «Ekaitza» (Etxaniz, MEO, 873).
- ELIZAN:** «Koruko» (Gandiaga, *Elorri*, 174 orr.).
- ELLORRIA:** «Usain» (33 orr.). «Arkaitzeko» (32 orr.). «Udalenak» (32 orr.). Ta *Elorri*-n aurkitu ditezken beste asko.
- ELURRA:** «Goizaldeko elurra» (Lauaxeta, *Bide Barriak*, 122 orr.). «Edurra» (Gandiaga, *Elorri*, 188 orr.).
- GAUA:** «Zorionaren» (Gandiaga, *Elorri*, 186 orr.). «Illuna» (G., *Elorri*, 178 orr.). «Gau» (G. *Elorri*, 100 orr.). «Gabeko irrintzia» (Lauaxeta, *Bide Barriak*, 38 orr.). «Iretargia» (Gandiaga, *Elorri*, 107).
- HERIOTZA:** «Haur hilaren arreba ta ama» (Lafitte, MEO, 978). «Xabudin» (Lafitte, MEO, 982). «Xabiertxo'ren eriotza» (Lizardi, MEO, 770). «Otartxo utsa» (Lizardi, MEO, 773). «Biotzean min dut» (Lizardi, MEO, 774). «Herioa» (J. Etxeberri, MEO, 155). «Otoi, adiskide...» (Loramendi, MEO, 818).
- HILARGIA:** «Ilargia» (Azkue, MEO, 253).
- ILLUNTZA:** «Illuntzeko» (Gandiaga, *Elorri*, 176 orr.). «Arrats gorri» (Lizardi, MEO, 781). «Illunabarra» (Arruti, MEO, 706).
- IRRINTZIA:** «Irrintzina» (Barbier, MEO, 947).
- ITURRIA:** «Iturri-negarra» (Lauaxeta, *Bide Barriak*, 40 orr.). «Ur-xirripa inhar batekin guduau» (Lafitte, MEO, 977).
- ITSASOA:** «Uhainen dantza» (Lafitte, MEO, 976). «Itsasora!» (Lauaxeta, *Bide Barriak*, 137 orr.). «Itsasoa» (Iratzeder, MEO, 990). «Itxasua» (Etxeita, MEO, 516).
- KEA:** «Etxeko kea» (Lizardi, MEO, 782).
- LANBROA:** «Xirimiri» (Gandiaga, *Elorri*, 60 orr.).
- LOREA:** «Lore-buru» (Gandiaga, *Elorri*, 52 orr.). «Mao Gorri» (Lauaxeta, *Bide Barriak*, 28 orr.). «Lore igarra» (Tapia-Perurena, MEO, 888). «Lora bateri» (Errebido, MEO, 244).
- UDABERRIA:** «Neskatz urdin jantzia» (Lizardi, MEO, 772). «Sagar-lore» (Lizardi, MEO, 775).

UDAZKENA: «Udagoena» (Gandiaga, *Elorri*, 193 orr.). «Udagoen-usaiña» (Gandiaga, *Elorri*, 195 orr.). «Ondar gorri» (Lizardi, MEO, 775).

ZERUA: «Aidean» (Gandiaga, *Elorri*, 181 orr.).

OHARRA: Ba-dakit sasi-bilduma hau txepelkeria bat dudana; baiña horrelaxe utzi beharko da gaurkoz. Olerkari asko falta dire ta oso onak, Orixe esate baterako. Edonork ezagutzen ditu gure poeta gorrenak eta beren poematik osa lezake hemen agertu dena. Barka, ta eskerrik asko.

III.—POESIA BESOMOTZAK OSATZEN

Gazteluaitz Arantzazu'ko arkaitz ezagun bat da. Honen sahetsean, errekoondoan, praillegaien futbol-zelaia aurkitzen da. Olerkaria Josepe Azurmendi dugu. Olerkia osatuko digutenak bosgarren urteko ikasleak ditugu, euskera hobekitxoen darabiltitenak. Errima-legerik-eta gordetze-korik ez zaie eskatu.

LOINAZ (Errezil'goa)

*Gerizpeak itzaltzen
arratsarekin batera.
Argi urtu goria,
argi epel makala,
tu urrun arrats bera.
Gazteluaitz ondotik
zantzo ta karraxi-ots,
jolas-zipriztiña,
aidea urratuaz
pozen pozak lertuak.
Nor litzaken ume...*

*Arratsalde zauri
odol-iturri,
inguru motelek pena.*

OLERKARIAK

*Gerizpeak luzatzen
arratsarekin batera.
Argi more biguna,
argi fresko leguna,
ta urrun arrats bera.
Gazteluaitz ondotik
zantzo ta karrasi ots,
poz biurrien ezpal,
aidea ebakitzten
pozen gezi zorrotz.
Nor litzaken ume...*

*Arratsalde zauri
odol-iturri,
inguru moreen pena.*

*Gazteluaitz-pean
alaitasun labe,
labeak karraxi.*

*Nor litzaken ume
ume alai beti.*

ARZAILLUZ (Goiaz'koa)

*Gerizpeak zorroztzen
arratsarekin batera.
Argi gozo txukuna,
argi motel kutuna,
ta urrun arrats bera.
Gazteluaitz ondotik
zantzo ta karraxi-ots,
egunsentiko txinparta,
aidea txulatzten
pozen arrats mingots.
Nor litzaken ume...*

*Arratsalde zauri
odol-iturri,
inguru geldoen pena.*

ZABAleta
(Legazpi'goa)

Gerizpeak *illuntzen*
arratsarekin batera.
Argi *legor joanbera*,
argi *illun ilbera*,
ta urrun arrats bera.
Gazteluaitz ondotik
zantzo ta karraxi-ots,
txori nekatuen istillu,
aidea *zulatzen*
pozen *tximista oker*.
Nor litzaken ume...

Arratsalde zauri
odol-iturri,
inguru *astunen* pena.

Oiarzabal
Andoain'goa)

Gerizpeak *illuntzen*
arratsarekin batera.
Argi *urre mee*,
argi *bigun bare*,
ta urrun arrats bera.
Gazteluaitz ondotik
zantzo ta karraxi-ots,
ume-pozen altzo,
aidea *lotutzen*,
pozen *iñar biurri*.
Nor litzaken ume...

Arratsalde zauri
odol-iturri,
inguru *tristeen* pena.

I. BERISTAIN
(Errezil'goa)

Gerizpeak *illuntzen*
arratsarekin batera.
Argi *urdin illuna*,
argi *eztitsu goxoa*,
ta urrun arrats bera.
Gazteluaitz ondotik
zantzo ta karraxi-ots,
kanpai gazteen soiñua,
aidea *jolasten*
pozen *txiñare berri*-
emaille.
Nor litzaken ume ...
Arratsalde zauri
odol-iturri,
inguru *gorrien* pena.

Fr. JOSEBA INTXAUSTI, O. F. M.

ZERTAN DEN ESKUARA

Joan den Agorrilean, Baionako egunkari batek galdegin dee zombait eskualduner, zer zioten Eskuararen geroaz. Ihardespen horiek agertu dira beraz, *Basque Eclair* deitzen den egunkarian, eta ene ihardespena izan da lehenik agertu dena, Agorriaren 12-an.

Erraiten nuen bezala artikulu hortan, mintzo niz eskualdun gisa eta frantses erakasle gisa.

Zertan den Eskuara 1963-an.

Begistatzen dugularik, Luis Luciano Bonapartek duela ehun urthe publikatu zuen mapa, ikus dezakegu Hego-aldeko Eskual-Herrian anhitz galdu duela Eskuarak, bereziki Alaba eta Naparroan, eta aldiz, Eskiula-

tik eta Hendaiarat, Bidaxunetik eta Baigorriat Iphar-aldeko Eskualdunek atxiki dutela beren mintzaira xaharra. Bainan ez giten hortan bara zeren berdin ari baita galtzen eskuara Iphar-aldeko Euskal-Herrian. Eskuarak pairatzen duen gaitza da barne-barneko min samin eta boritz bat.

Miatzen baginu egiazki, ikus ginezake badela gaur egunian anhitz jende mintzaira bat baizik dakitenik, eta mintzaira hori erdera. Duela ebreroiei ta hamar bat urthe Atzerrietik jinikako jendek baizik ziren erdaldunak. Bertze batzuek eskuara baizik zakiten. Erran dezakegu orai eztela kasik nehor ere eskuara baizik dakienik eta, zorigaitzez, urtero, eskualdun gaztek uzten dutela eskuara eta erdaldun bilakatzen.

Lehenik aita eta ama eskualdun batzuen semek komprenenitzen dute eskuara bainan ez dute mintzatzen, ez kompreni ere eskuara.

Hola dira erdalduntzen gure herri eta basherriak.

Hortarat heltzeko, kausetarik haundienak dira ene iduriko:

1. *Eskola*. Eskolak du gehienik erdaldundu Eskual-Herria. Hemen, frantses erakasle gisa, nahi nuke erran, argi eta garbi, hirugarren errepublikak egin duen lana, lan eder eta baliosa dela. Eskualdunek behar dute erdara jakin, edozoin frantsesek bezemba. Eskolak eta errientek deete ikasi, eskualdun gazter, erdaraz mintzatzen. Bainan ez dute gure buruzagiek komprenitu erdararen erakastiak etzeela, eskualdun haurrer, eskuara gal-arazi behar. Frantses buruzagiek uste ukana dute behar zela erresumaren batasunaren osoki finkatzeko mintzairaren batasuna finkatu, eta bertze hizkuntzek (bretoi, okzitan, eskuarak) behar zutela hil.

2. *Familia*. Eskual-Herriko burrasoek erran dezakete egun guziz «kofesatzen nintzaio»-an erraiten duguna: ene faltaz, ene faltaz, ene falta haundiaz, zeren anhitz eskualdun burrasoek dute ahantzi beren aginbidearen osoki bethetzea, beren haurrer eskuararen erakastia.

Eskolak gal-araZen eskuara, familiak ez erakasten eskuara, horiek dira Eskual-Herria erdalduntzen dituzten bi kausa gehienak.

Nola bihurtu erdalduntzeko bide hori?

Ene iduriko, gaitza ikusi-ta, gaitzari behar zako galdegin sendagailua. Eskolak behar du izan sendagailuetan den azkarrena.

1. Eskual-Herriko lehen maileko eskola guzietan behar lukete errient eta errientsek eskuara erakatsi haurrer. (Erdaraz: «Dans toutes les écoles primaires du Pays Basque sera dispensé l'enseignement public, gratuit et obligatoire de la langue basque.»)

2. Eskual-Herriko bigarren maileko ikastetxe guzietan (Baionan, Miarrizen, Donibane-Lohitzunen...) behar litaizke finkatu Eskuarazko katedrak eta horietan ezarri eskuara erakasiko duten erakasleak. Bigarren maileko ikaslek, ikasten dituztelakoan bi hizkuntza (Angles, español, aleman...) behar ginuke ardietsi izan dadien eskuara hizkuntza horietarik bat, batxilleratoan presenta dezaketena.

3. Frantses gobernuak behar luke finkatu lege bat onhartua izan dadien eskuara hirugarren maileko (*enseñanza superior*) etsaminetan.

Gisa hortan balakikete eskualdun haurrek, beren hizkuntza xaharra zerbaitetako on ditaikela, eta ikas lezakete edozoin maileko eskoletan.

Uste dut eta bihotz-bihotzetik erraiten, salbatu behar balimbadu eskuarak, eskolak behar duela salbatu.

Bainan sendagailu hori ez da gure eskuetan, bainan bai frantses edo español gobernuen eskuetan. Beraz, behar deegu galdegin garbiki eta goraki ez dezaten utz hiltzerat munduan den mintzaira xaharretarik bat. Lingüista batek zion egun batez: «hizkuntza baten galtzerat uztea zela gaxtakeri haundi baten egitea bai gizonen, bai gizontasunaren kontra». Behar dute jakin bi erresumetako buruzagiek edo zuzendariek, beren gain hartu behar dutela eskuaren geroa eta izanen direla hobendun bai Jainkoaren bai gizonen aintzinean uzten balimbadute galtzerat.

Eskultzaindian sar-egunian, erraiten nuenene hitzaldian Oxobiren olerkietaz mintzo nintzalarik:

«Zendako othe, La Fontaine-n alegiak dituztelarik gure haurrek eskoletan, ez ditzazkete ikas Oxobiren alegiak. Horiek dira gure eskualkulturaren ontasunak. Behar dituguia debaldetan utzi? Eskualdun laborariak, larre uzten ditia bere lurrik? Nahi balimbadugu gure eskualdun eginbidea osoki bethe, aintzinekoek utzi daukuten ontasun ederrez behar gira baliatu, behar ditugu erabili. Hori ez eginez, bigarren aldikotz hilena da Oxobi eta izanen gira, gu, haren hiltzaliak.»

Ez dugu nahi hil diten bigarren aldikotz gure literaturan diren olerkari eta idazle haundiak. Bainan eskual-buru eta bihotzetan bizitze-ko, behar dute eskualdunek ikasteko nahikundea.

Erranez garbiki eta goraki ez dela utzi behar hiltzerat eskuara, uste dut bethetzen dudala ene eginbidea.

Jean Haritschelhar

GAURKO IZLARIAK ETA EUSKERA

Oarra: Nere lanaren izenburua aldatu egin det.
 Jarri diotanarekin Billera ontan esan nai detana
 obetoago dijoalako.

Euskeraren bizia elizgizonen eskuetatik zintzilika dagola, esango nuke. Berak nai badute euskera biziko da eta euskeraren eriotza nai baldin badute, euskeraren eriotza gertatu egingo da. Beraz euskeraren bizia elizgizonen eskuetatik zintzilika dago. Nai ote? Geiegi esan det. Egiago da orain esatera noana: elizgizonak asko dezakete euskeraren alde; baita ere asko dezakete euskeraren ondamendirako. Baña ez, ez dira berak euskeraren bizia edo agonia zirt edo zart erabakiko dutenak edo erabaki dezaketenak. Ori erriagintaritzaren eskuetan dagola, ordea, ziur ziurki siniñesten det.

Baña, berriz ere esango det, elizgizonak asko dezakete ortan. Adibidez, zenbait erritan (Euskal-Naparroako erritxo asko ditut, au esatekoan, gogoan) euskera bizirik dabill ango apaizei eskerrak; bestetan, berriz, illa dago apaiz batek euskera baztertu ta bere ordez itzaldi guztietarako erdera artu dualako.

Eta goazen arira.

I. IKUSI ZER GERTATZEN DAN

1. Eliz-izlarien aldetik: bear aña eliz-izlari euskaldunik ez dago gure artean, ez elizgizonen artean ta ez eliz-andreen artean. Eliz-izlari euskaldun izan bear luketen askok ez dute euskerarik beren itzaldietan.

a) *Beren erruz.* Bai, askotxotan. Nagikeriz edo beste zerbaitegaitik euskera-ikasteari ez diote sekulan serioki ekin. Diotenez, gure seminario oietako batean, jakiña omen zan batzuen-batzuen asmoa: euskerarik ez ikasi nai, apaiztuta gero euskaldun erritxiki oietan bizi bearrik ez iza-tearren. Bilbo edo Donosti inguruak naiago izaki.

b) *Seminario ta fraile-etxeen erruz* ere gertatu izandu da esaten ari geran gaitz ori. Ango ikasketa guztien artean, gure euskerak ez baitu bear bezelako lekurik eta estimatasunik izan.

c) *Entzule euskaldunen erruz.* Euskaldun askok —egia argi ta garbi esan dezagun— naiago ta maiteago izaten dute erderazko sermoia, euskerazkoa baño. Jarri itzatzute an da emen euskerazko itzaldiak eta jarri itzatzute ordu ta lekurik ederrenean. An entzule egon bear luketen asko ez dira iñolaz ere azaldu. Eta ori dala-ta euskal-izlarien biotzetan zegoan gogoa ta zaletasuna galdu egiten da.

2. Eliz izlari euskaldun diranetatik ere askok ez dute bear aña alegin egiten.

a) *Ez izkeran.* Euskeraz itzegin bear dala-ta, bost ajola zaie itzak batekoz beste esateagaitik.

b) Ezta itzaldi-gaiak aukeratzen eta bear bezela aletzen ere ez dute alegiñik egiten. Erderazko itzaldietan entzuten dituzun zenbait gai eder, mamitsu ta gaurko gaurkoak... ez dituzu zoritzarrez euskerazko itzaldietan sekulan entzungo. Ortarako burua nekatu bearra baitago ta izariok ere askotan buru neketzeari bildur diogu.

3. Oiek orrela diralarik, zenbait euskal-aldetan, euskeraz beti —etxe ta kanpo— mintzatzen diran kristau euskaldun askok Jainkoaren itza beren jatorrizko izkuntzan eztute entzuten.

4. Jokabide oetatik kaltea ugari, bai euskera berarentzat eta bai, batezere erlijio ta Elizarentzat. Gogoratu zer gertatu zan Eliza Katolikoa bere errikoitasuna Alemani-n galdurik zebillenean, eta Lutero erri-izkuntzaren maitatzalle azaldu zanean. Ipar-Aprikañan noizbait izandako kris-tautasun zaarra, sustraitik zergaitik Mahometarren azpian galdu zan *ere* jakin nai nuke. Eliztarrok bertako izkuntzak alboratuz jardun ziralko otc?

II. GERTATZEN DAN ORRI BURUZ IRITZIAK

1. Lenengo gogora ditzagun Jainkoarengandik datozkigun iritziak (siñismendun geranontzat txit aintzat artu bearrekoak noski).

a) Jesukristo gure Jaunaren jokabideari begira. Jesukristok bere itzaldietarako sasoi artan zebiltzan izkuntza nagusienetako bat artu ze-zakean. Baña bai zera! Ara nola bereganatu duan bere erriaren izkuntza ta bere artan emango du bere Berri on guztia.

b) Espiritu Santua Pentekoste egunez apostoloengana sartu ta gizon oiek izketan jarri zituanean, izkuntza berezien alde benetan Jainkozko errespetoa ta estimatasuna erakutsi zigun. Begira *Apostoluen Eginak* deritzaion liburu santuaren bigarren kapituluan. Bein da bider esaten zaigu an «jendea arriturik gelditu zala Apostoloen itzaldiak bakoitzak bere izkuntzan entzuten zituala ikusita».

c) Begira Korintiotarrei Paulo Santuak ere idazten diena: «Egia esan, zuek danok baño geiago naiz ni izkerak itz egiten, eta eskerrak ematen dizkiot Jainkoari orregaitik ere; baiña Eleizan naiago ditut zuen onera bost itz ulertzeko moduan esan, erderazko izkeratan amar milla esatea baño» (I Kor. 14, 19).

d) Eta zergaitik ez aitatu emen Lourdes-en gertatutakoa ere? Jainkoaren Ama dan Andre Maria Bernardetta Soubirous-i agertu zitzaionean etzion itzegin frantzesez neskatoari, onek zekian bere errialdeko izkuntzan baizik.

2. Gogora ditzagun Elizaren buruzagitzatik, auzi oni buruz, zabaldu izandu diran zuzenbide batzuk ere:

a) Propaganda Fide'ko Kongregazioak 1774-ko maiatzaren 5-ko «Etsi Plures» dekretua:

«Aita Kardenalek uste izan dute beren esku dagoala, jentillen edo erejeen lurretan Kristo-gatik lan egiten duten guztiei eta bakoitzari era guztien bidez eta obedientzi santuaren indarrez ere agintzea, bakoitzari enkargatu zaizkion lurretara eltzen diran bezin laster, *sedulo studeant vernaculam illius gentis sermonem atque in id nervos omnes intendere.*»

b) Propaganda Fide-ko Kongregazioak 1778-ko epaillaren 7-ko dekretua:

«Guztiz ardura aundikoa baita misiotara dijoaztenak daukaten arlo aundian alperrik ez egotea, askotan erabaki izan dana da... misiolari danak eurei enkargatu izan zaizkien errietara etorri bezin laister, *sedulo studeant vernaculam illius gentis sermonem atque in nervos omnes intendere:* alegia, saiatu ditezela arretaz an bertako jendearen izkuntza ondo ikasten eta ekiñalean jarri ditezela lan ortan.»

c) Propaganda Fide-ko Kongregazioak 1920-gn. urteko Epifania-ko Istrukzioan:

«Misiolariek ez dute bere aberrietako izkuntza zabaldu bear misio-lurretako jendeen artean, jokabide orren bidez animen salbazioari haino

euren nazioaren probetxu ta bentajai begiratzen dietela geiago aditzera eman ez dezaten; saiatu ditezela, baizik bialduak izan diran errietako izkeraren berezitasuna ikasten, eta egin bitzate beti bertako jendeen izkera ortan elizkizunak, dotriñazko erakusaldiak, eta agiriko beste itzaldi danak bai eskolatan eta bai gaiñerako zentru berdintsuetan danai aprobetxatu eta danak entzun eta entenditzeko moduan..»

«Berebat, liturjizkoak ez diran errezoak bertakoen izkera ortantxe egingo dira danak, eta ortantxe kantatuko erri-abesti ta imnu guztiak..»

d) Benedikto XV-k Begin kardenalari:

«Batez ere, jakin beza ondo ere ondo, Berorren betebearrez tratatu bear dituan arraza desberdiñetako gizonek erabiltzen duten izkera, bisitan baitago bestela ezin bete al izango duala berorren egitekoarekin..»

(Kontuan artu emen izkuntza-biko erriekin ari dala, eta jendeak justu justuan beste izkera ulertzen duteneko kasuetan.)

e) Juan XXIII-ak *Mater et Magistra-n*:

«(Gai ontan) zorrotz esan bearrekoa da minoria etnikuen bizitasuna galerazteko egin dedin guztiak astun eta larri zapaltzen duala justizia, eta areago oraindik eraso oiek arrazaren beraren desegitera zuzenduta badaude.

Bestalde berriz, justiziak eskatzen duanarekin dago erabat, Erriko Agintarieki minoria oien gizatasun-balore oiei benetan laguntzen saiatzea: izkuntza, kultura eta aberastasun-iturri eta aberasteko bide-sumatzeari batez ere» (3gn. atala).

3. Entzunak entzunda, ezin genezake ba iñolaz ere ontzat artu... ondo ulertzen edo ondo biotzeratzen ez duan izkuntzaz, daukana zapaldurik, erri bati predikatzea.

Eta ementxe aurreratzen zaigu, askotan arpegira botzatzen zaigun objezioa: «Gure entzuleak ba-dakite española, ba-dakite frantzes. Zer-tarako ibilli bear dezut beren sukaldetako izkera ortan pulpituko edo aitor-lekuko edo dotriñako itzaldiak egiten?» Amaika eztabaidea eraman izan ditu Aita Agirretxe-k gai ontaz batez ere Galizia-ko apaizekin. Galizia-erri geienetako izkuntza gallegua da; baiña ez det oraindik elizgizonik ezagutu bere itzaldiak alderdi aietan españolez egiten ez dituanik. Españolula ulertzen dutela? Askok bai; denak ez. Eta, gañera, zenbat aldiz ez du izlariak sentimentuz entzuleen biotza biguindu bear izaten? Izlariaren eta entzulearen artean bear-bearrezko lokarria da sentimentua. Eta sentimendu ori ilda gelditzen da bere eguneroko izkuntzan entzuleari itz egi-ten ez dion izlariaren jardunketan.

Beste objezio bat: «Erlificioa zaitu ta zabaldu ezkero bost ajola izan bear zaigu izkuntza bategaitik edo bestegatik. Erlificioa ez da izkuntzari begira egoteko.»

Ez, ez da ortarako bakarrik erlificioa. Ez, ez da ortako batezere. Baña ortarako ere ba-da erlificioa. Erlificioak izadi guztia bere balore guztiekin konsagratu egin bear du. Eta erri-izkuntza bat balore oietako bat dalarik, erlificioak lagundi egin bear dio, ederragotu dedin eta Jainko beraren aintzarako eder eta bizkor iraun dezan.

4. Dotriña. Dotriña aitatu det leen. Kristau-Ikasbidea edo Katedismoa kristau-bizitza guztiaren oñarria dala, esan bearrik ez dago. Zenbait lekutan gertatu dana ikusita, askok ez dutela ala pentsatzen dirudi. Euskera uts-utsean bizi bearra izango duten euskal-ume askoi elizalde batzuetan etzaie tutik ere dotriña ortatik euskeraz erakutsi. Nai izan ezkero, esan detana egia dala ikusteko, gertaera asko esango nizkizueke. Baña naiago det gaurkoz iñor ez salatu, pekatu izugarri ori gure artetik laister alderatuko dalako itxaropenarekin. Pekatu izugarria, nere iritziz izan ere, kristau bati, bere bizi guztian ibilli bearko duan izkuntzan, bear bearrezkoenak diran otoitzak ere ez erakustea.

6. Beraz euskerak erlificioaren eremuan sartzeko eskubidea dauka-ba ta erlificioak berriz errialde bakoitzeko izkuntza errespetatu ta erabiltzeko obligazioa.

Estaduak izkuntza bat zanpatzearekin pekatu aundia egingo baluke... nolakoa ez ote luke egingo erlificioak zanpatze ortan ibilliz! Nik esango nuke erlilio ori, naiz eta kristau-izena eraman, puntu ortan beintzat, elitzakela egizko erlificioa izango ta eskandalo garratza ematen dabilera ala jokatzean. Eta kontuz eskandaloarekin. Begira gero zer gertau zan Alemania-n Lutero-ren garaian.

III. EKIN. ZER EGIN BEAR DEGU?

A) Elizgizonen aldetik: Gai ontan gure kristau-erri euskaldunaren aurrean daukagun erantzunkizuna ondo neurtu. Eta gai ontan kapitroxzka ibiltzeko ta nolanaiko jokabideak artzeko eskubiderik ez dauka-gula etengabe gogoratu ta gure kideko diranei gogoratu erazi.

Lanari ekin:

1. Eliz-izlari euskaldun geiago izan ditzagun. Ortarako:

a) Apaizgai ta fraillegaien ikastetxeetan beste izkuntza bearrezkoei ematen zaien lekua euskerari ere emanaz ta emanaraziaz. Euskarerrian itz egin edo irakatsi bear duten eliz-andreen artean ere beste ainbeste ta lenbaitlen lortu.

b) Ortarako euskal billera ontan esaten eta entzuten ari geran dotriña auek —batezere gure arteko Elizaren jokabidearekin zer ikusirik andiena dutenak— billera guztiaren izenean Euskalerriko Gotzai guztiei, arzipreste ta parroko guztiei, fraile ta monjenak diran ikastetxetako agintari ta zuzendari nagusienai... bein da bider bialdu ta gogoratu erazi.

2. Euskal izlariak beren izlaritzan gero ta geiago obeagotu ditezen alegindu.

a) *Izlari geranon aldetik:* Gure izkera ona, ondo josia ta ikasia izan dedin alegindu. Euskeraz itz-egin bear degula-ta, erderazko itzaldietan nai izaten dugun txukuntasun, fintasun ta osotasun ori... batzutan euskerazkoetan ez degu izaten. Zergatik ez, ordea? Ez al degu Ebanjelioa, edozein izkuntzaren bidez esaten degularik, al dan ondoen ta ederkien azaldu bear? Bestaldetik, entzule euskaldunak ez al dira bestelakoak bezin eskubidedun beren dotriña-erakusleen aurrean?

Ori euskeraren aldetik. Eta itzaldi gaietara bagoaz, zer ikusten da askotan? Esan deguna. Gaurko publikoari atsegin ta bearrekoak zaizkion gai asko... etzaizkiola oraindik euskeraz ematen. Estate baterako: *Mater et Magistra*-ren bear bezelako erakusketarik entzun al-degu euskeraz? Onelako beste gertaera asko esan ditezke.

Ori orrela dalarik, banoa utzi eziñezko egiteko bat esatera: Euskerazko gure euskal-izlaritza errezagotu ta obeagotu dedin... nik ortarakoxe bakarrik lan egingo luken aldizkari bat sortu-eraziko nuke. Nortzuk atera bear luketen? Nere iritziz, gure Seminario ta frailleen ikastetxetako teologolariak. Onek, onek dira gu sermoilari gaxoon maixu izan bear dutenak. Gure artekoak dira irakasle oietatik geienak, bai Seminarioetan bai fraile-etxetan; euskaldunak dira... baña ez euskalza-leak. Oien artean dago gogoa piztu bearra ta oiek eman bear digute —danen artean— gure predikatzeari dagokion euskaldun-aldzkari ma-mintsu ta modernu bat.

b) *Eliz-entzuleen aldetik:* Euskalerriko pulpitu askotan, batezere gure uri-buru ta erri aauditxoetan, guk izlariok poz gutxi artzen degu

entzuleengandik. Euskalzale dirala dioten asko ez ditugu euskerazko itzaldiak entzuten ikusten. Erderazkoetara dijoaz.

Zergatik ez euskerazko itzaldietara joateko moda bat sortu-erazten danok alegindu?

Baita ere beste zerbait: Gure eliz-agintariengandik euskerazko itzaldientzat ordu egokiak eskatu. Donosti-n, esate baterako, euskerazko itzaldiak entzun nai dituanak goiz-goizeko orduetan jaiki ta elizaratu bearra izaten du.

Eskari au egin bear dutenak, gure eliztar seglar euskaldunak dira. Errespeto ta begirapen guztiz, eskari ori bein da bider egin bearra dago.

c) Euskaltzaindiak ontan egin lezaken lana esango det orain:

Ba-dira gaur zenbait itz euskeraz ere askotan erabilli bear ditugunak eta ongi esan nai genituzkeanak. Ara, adibidez, batzuk emen:

Espiritualidad... ta onen antzekoak.

Cristianismo, comunismo... eta *ismo* guztiak.

Congregación, procesión... ta antzekoak.

Psicología, teología... ta antzekoak.

Auekin ta orrelako beste millaka itzakin... katramallatu egiten zai-gu gure izlari gizajoa. Berak latiñez edo erderaz dakizkin itz asko, euskeraz nola esan ezin asmaturik dabill. Eta euskeraz itz egin bearrok ez dio pozik ematen. Edo, bestela, esakerarako alako zailtasun pixkat izan oi duten gaiak euskeraz ez ditu sekulan esango.

Orregatik euskal-izlari guztien izenean nik Euskaltzaindiari eskari auxe egiten diot: lenbaitlen izan dezagula gaurko kultura-gai guztia euskeraz esaten lagunduko digun iztegi bat. Lendabizitik iztegi osoa izango ez bada ere, bearrezkoen ta gaurkoen diran konzeptuak esaten lagunduko digun iztegi bat.

Eta jakiña, nere iritziz, ortaroko euskeraz-kanpotik itz-pilla izugarria artu bearra dago. Baña ez itz artu, nola artu ta nola itz oietako bakoitzaki euskeratasun egokia eman jakiteko, maixuak bear ditugu ta maixu oiek Euskaltzaindiak izango al ditu; lan oni benetan da lenbaitlen erantzungo diotenak, alegia.

Beraz, eliz-izlari euskaldunok ere Euskaltzaindiaren zai ta itxaropenez gaude.

Eta bestaldetik erantzunkizun txit aundia degu guk izlariok ere euskeraren bizitza ta etorkizunari buruz. Geroak juzgatuko gaitu edo txa-loka edo zigorka.

IRU ALABA

1963 TORIBIO ALZAGA TEATRO SARIA IRABAZIA

JOB.—Etxe oneko gizona. 70 urte inguru.

PIE   }
LIÑE   } 40/45 urte inguruko emakumeak. Job'en alabak.
XOLE   }

SIMON.—Banku bateko zuzendaria.

PERU.—16 urte inguruko multiltxoa,

LOPE.—Notario jauna.

MUNI.—Muniategi jauna. Xole'ren senarra.

IRU ALABA

(*Job'en etxia. Aitak deitura Liñe, Pie ta Xole, iru alabak, etxian dira. Erdi-gogaituta, zer egin eztakiela, bazterrak arakatzen. Aita (Job) sofa baten exerita dago asieran.*

Egal baten idazteko maia. Urrutizkiña mai gañean. Atzean liburutegi txiki bat. Beste egalean armario bat. Etxe txukuna, dotorea.)

I

PIE.—Ba'zan emen kate eder bat.

JOB.—Iru alaba be ba'ziran gurean.

PIE.—Ez al gara?

JOB.—Etxetik kanpuan. Kanpoeder.

PIE.—Saldu egin zendun?

JOB.—Oraindik ez dot saldu etxeiko gauzarik.

XOLE.—Jakin lei nun egon leiken?

JOB.—Bigarren kontu artzalle?

XOLE.—Kontu artu ez. Jakin nai.

JOB.—Bakarrik laga ninduenak ba ete dabe orretarako eskubiderik?

PIE.—Eskubidea... ikusi bear.

JOB.—Nire gauzakin nai dodana egin neike.

LIÑE.—Alabak aztu barik.

JOB.—Alabak bai, aita?

(*Ixitlunea. Aita jaiki ta idazteko mai egalean jezarten da. Pie liburuei begira, Xole armarioa ikusten. Igarriko da danak be biurri dagozala.*)

XOLE.—Amaren urrezko belarritakorik be ez dot ikusten.

JOB.—Amarenak ba'ziran, aitarenak be bai.

LIÑE.—Eta alabenak.

JOB.—Alabak erosi ta eskiñiak?

XOLE.—Baña amarenak.

JOB.—Ta?

LIÑE.—Gureak.

JOB.—Nik agintzen dodanian.

PIE.—Zegaitik ez orain?

JOB.—Ba'dakizue ama nungoa zan?

LIÑE.—Ori bein entzuna ez dogu.

JOB.—Ba'dakizue ama esku uts-utsik etorri zala ezkontzara?

PIE.—Ta zer?

JOB.—Ba'dakizue etxe ta jantzi, arrio ta dote, nik, nik aurreratuak zirala?

LIÑE.—Edozein gaztek egiten dau gaur ori.

PIE.—Edozeñek beintzat.

JOB.—Ba'dakizue...

LIÑE.—(*Zoli*) Bai, bai, bai. Laroiei bidar entzun doguz esan daikezuzanak.

JOB.—Ta oraindik entzuteko, bear aña.

Origaitik uste dozue zuen amarik enebala maitatu, amaren zorionik enebala billatu, amaren ondasunik enebala indartu, amaren osasunak enindula kezkatu?

PIE.—Beti negarrez ezagutu gendun.

JOB.—Ez jakon ezer falta.

LIÑE.—Etzan zorioneko.

JOB.—Isterika zan.

PIE.—Ta zu biotz zitala.

XOLE.—Isterika biurtu eragiten da bat.

LIÑE.—Ez zorionean biziten danetan.

JOB.—Zorionak gaixo geiago ekarten dau, utsune geiago bizitzan.

LIÑE.—Norbere usteak dira orreik.

PIE.—Ustea ez, naia baño.

JOB.—Zorion garraren gaitzak dira makalaldi ta larrialdi ugari.

XOLE.—Bizi eziñetik geiago sortuko dira.

LIÑE.—Itotasun geiago.

PIE.—Garratza izan zara bizi guztian.

JOB.—Ni?

XOLE.—Garratzegi, bai aita. Beti dollor.

PIE.—Beti siku.

JOB.—Eztozue sinistu nai zenbat egin dodan zuekaitik.

PIE.—Itxurei begiratu.

JOB.—Eztakizue zenbat kezka ta zenbat negar.

XOLE.—Negar eragin bai.

LIÑE.—Amari ta guri.

JOB.—Jentearen zer esanak bakarrik suspertu zaitue beti.

PIE.—Dirua etxian ta biziten ez dozu jakin.

XOLE.—Ez berak ta ez bestiei opa.

JOB.—Dirua ez da emea, alabak. Dirua kosta egiten da.

LIÑE.—Ba'dakigu.

JOB.—Ta gaitz irabazi.

XOLE.—Ekin betiko illetei.

JOB.—Eztozue sinistu nai.

LIÑE.—Ez da erreza.

JOB.—Ondo jan ta ondo jantzten zinduedazalako...

PIE.—Bai, bai, azkenengo modetan.

JOB.—Ortxe dago zuen min-bizia, zuen kantzerra, modetan.

LIÑE.—Modetan zure alabak? Ixo, aita, ixo.

XOLE.—Botikarion emaztiaren jantziak etzenduzen erosten ba guretzat, arek erabilli-erabilli ondoren?

JOB.—Enitzan geiago. Ten egiten zenduen, ten, egunari begira biziteko zorotasunez.

PIE.—Olako zoro-putzak giñan gu?

JOB.—Dotorre irabazi-arren, zorra besterik enean egin etxian bizi ziñen artian.

LIÑE.—Nundik ataraten zendun ba dirua?

JOB.—Zorretan. Ez uste esana bakarrik danik. Zorretan.

PIE.—Zegaitik?

JOB.—Ezkondu nitzanian ba'neukan zerbait.

XOLE.—Amona zarrak ba'ekian arrokeria aizetzen.

JOB.—Etxe jaube be ba'nitzan.

XOLE.—Gaur ez?

JOB.—Gaur? Ba'zenkie...

LIÑE.—E? Olakorik...

JOB.—Itz egitera deitu zaituet.

XOLE.—Kargak ezartera, itxuraz.

JOB.—Arro ezkondu ziñen, andiki.

PIE.—Negar asko egin ondoren.

JOB.—Erriko semerik etzenduen artu nai izan.

XOLE.—Nai ta ez erritarrei begiratu bear da?

JOB.—Askoren gaixua. Erbestean intxausr onak.

PIE.—Ta?

LIÑE.—Ezkontzatako erruak botako dauskuzuz gaur?

JOB.—Zure gizona kimikoa ei zan.

LIÑE.—Ez al da?

JOB.—Jokorako izan ezik bestelako entzute andirik ez da niregan eldu.

LIÑE.—Aita...!

PIE.—Mesedesz, aita!

JOB.—Zuk be, Pie, ezkontza ederra egin zendun. Esana bat eta izana bi.

PIE.—Zu ala ni ezkondu giñan ori jakiteko?

JOB.—Ontzi jaubea, armadorea zan zure gizona... bankuen diruaz ta eurei erantzun eziñik.

XOLE.—Zelan batu ziñan zeu zoritzarreko egin zenduzan emakume batetkin?

JOB.—Iñok ezin lei niri olakorik bota. Gitxiago zuek.

PIE.—Ama penaz il zana ikusi gendun. Naigabez, miñez.

JOB.—Gaixoa zan... ezkontz aurretik.

XOLE.—Jakingo zendun.

JOB.—Enekien. Gizonok eztogu emakumerik ezagutzen ezkondu aurretik.

PIE.—Gizon batzuk, izango da.

JOB.—Geienok. Danok.

Baña sekula eneutsan aitzaki ori arpegira ezarri.

LIÑE.—Ez oraingo eztenik euki be.

JOB.—Gurasoakandik artu neban ondasuna beragaz ondatu neban.

XOLE.—Jakin barik etzan geratuko ama gaixoa.

JOB.—Odol me-duna zan, bularrean be miña eukan ta arintasun aiztsua buruan.

PIE.—Iru gaixo.

XOLE.—Ain zuzen be iru.

LIÑE.—Orain iru alaba burukomiñak sortu-arazteko.

JOB.—Beti itzal ikustean ni be itzaldu egiten nitzan, illundu, mindu.

PIE.—Itzaldu, illundu, mindu. Irutako miña.

XOLE.—Iru gaixo eukazala amak? Ta etziñan konturatu iru gauza falta zitunik?

JOB.—Zer falta?

XOLE.—Iru gauzatxu baño ez. Maitasuna, dirua ta...

PIE.—Zoriona.

LIÑE.—Ori, zoriona.

XOLE.—Nik gizontasuna esango neban.

JOB.—Gizontasuna?

XOLE.—Gizontasunik al dau norberekorra danak?

JOB.—Ez maitetasunik ta ez diru utsunerik ez eban izan.

Zoriona ez dago iñorengan, norberegan baño. Ta esan dautzuet amak gaixo asko eukazala.

XOLE.—Iru beiñik-bein.

LIÑE.—Gaixoak bigunkeria bear dau.

PIE.—Etzaitugu sekula bigun ezagutu.

JOB.—Itxuran ez dago izaterik. Azaletik garratz naizela ba'dakit.

XOLE.—Egiteak ezagutzeko oraindik.

JOB.—Entzun be ez dot egin nai olako zirikadarik. Gaixo izanarren zuck ez lakoa zan ama. Etxe-zalea zan bera; zuen etxea, kalea da.

PIE.—Ori, sasoiko bzikera da.

JOB.—Ume-zalea zan ama. Zuek errez bizi nai dozue.

(Seirak joten azten da orduaria.)

LIÑE.—Seirak.

PIE.—Arratsaldeko seirak.

XOLE.—Illuntzeakoak.

JOB.—Luze joatzuez orduak.

XOLE.—Egokera onetan alperriko.

LIÑE.—Kalterako. Baretzko pastillarik ba'dozue?

JOB.—Nire bakartadean aspertuta bizi naiz ta nik pixkat alaitu ta bizi-tasuna emongo daustenak bear izaten dodaz.

PIE.—Zazpiretako bultzia artu nai neuke.

LIÑE.—Gaberako etxeан egon bear naz.

XOLE.—Nik be...

JOB.—Seme alabak zain?

XOLE.—Zegaitik ziri ori?

JOB.—Gure odola ugaria izan da.

PIE.—Iru ordez bat izan ba'giña, obe.

JOB.—Nik naiago sei.

LIÑE.—Ta ain zuzen be irugaz gelditu. Betiko iru.

XOLE.—Len gitxi gara-ta.

JOB.—Aitarentzat batez.

PIE.—Edo geiegi. Zorrak egiteko...

JOB.—Besterik esan zeinkie?

PIE.—Bekaizkerizko itzak baño ez darabizuz.

JOB.—Bekaizkeria nik?

XOLE.—Ozpiña, binagrea baño ez.

JOB.—Lotsarik bai orrela jarduteko?

LIÑE.—Betiko biotza erakusten dozu gaur be.

JOB.—Ixo! Naiko da! Alabak zarie, alabak?

(*Telefono tirriña entzuten da.*)

LIÑE.—Niretzako izan lei.

PIE.—Nire senarra seguru asko.

XOLE.—Ene! Ez al da ezer gertatu etxian.

JOB.—(*Telefonoa artzen utzi nai-ezik*). Geldi! Zegaitik zuentzat? Zuek bizi al zare emen?

(*Urrutizkiña artuaz*)

Nor da?

Bai, Job naiz.

Oraintxe bertan, notario jauna.

Emen gagoz, bai...

Irurak emen dira.

Ez, ez, ez dautset deitu...

Gauza onetan nire borondatea izango da lege, ez?

Bai, bai... a bertan bera laga nai dot. Ementxe, danen aurrean agertuko dot nire oraingo naia...

Ala izango da, baña legeak beti izaten ditu urterak. Bein baño sarriagotan egingo zendun antzekoren bat.

Laster arte, ba. Bai, bai, emen egongo gara.

(*Telefonoa utzi ondoren*)

JOB.—Igarri dozue?

XOLE.—Notarioa dator?

PIE.—Zetan?

JOB.—Gauzak argitzen.

LINE.—Zelako gauzak?

JOB.—Etxeko gora berak.

XOLE.—Zorrak?

LIÑE.—Nungo zorrak?

JOB.—Gora berak esan dot. Gora-berak.

XOLE.—Orañarte ez dozu guretzako olako konturik izan.

PIE.—Nik senarrik barik ezin nei ezer egin.

JOB.—Nik iru alaba bakarrik ezagutzen dodaz. Eurak be osta osta.

LINE.—Ta gure gizonak.

JOB.—Zuen gizonak?

LIÑE.—Legean indarrik ez dogu eurak barik.

JOB.—Zuen lagunak izango dira. Niretzako ezer ez. Burukomiñak.

XOLE.—Nai ta ez eurak dira gure buru.

JOB.—Legeak aginduko dau baita seme-alabak gurasoei dedu ta lotsa bear dautsela be.

LIÑE.—Ta?

JOB.—Maitasuna zor dautsela.

XOLE.—Besterik iñok esan dau?

JOB.—Aitatasunaren ezaguera emon bear dautsela. Ez?

PIE.—Nok ukatu dautzu?

JOB.—(Zorrotz). Aintzat artu nau sekula kimikuak?

LIÑE.—Zelan jardun zeinke orretara?

JOB.—Ontzi jaubearren barri izan dot emen iñoz, iru illabetetik bein alabaren bitartez izenpetzeko bialtzen daustazan Bankuko letron goraberetatik kanpora?

XOLE.—Zeregin larregi dabe. Astirik ezin artu.

JOB.—Gogozko dituezan gauzetarako geiegi.

XOLE.—Zer egingo dabe, ba, gizonak?

JOB.—Zer egingo daben? Besterik ezik semetasuna agertu.

PIE.—Garrazkeriak entzuteko?

LIÑE.—Betozkoa ikusteko?

JOB.—Mingañik ez eidazu labandu, ez tenik eragin, Pie.

PIE.—Esatekorik ba'zendu, etzenduke eskutuan eukiko, ez orixe, min emotekoa izan ezkero.

JOB.—Ixi, mesedesz, ixi.

XOLE.—Zegaitik? Etzara asi gure gizonak bantzartutene?

JOB.—Zurerik ez dot aitatu.

XOLE.—Ez gogoaren faltaz, seguru asko. Ezer ba'zenki...

JOB.—Barriro diñot. Ez zirikatu geiago.

LIÑE.—Zirikatu biarra!

JOB.—Gain-gaiñetik txukuntzen nua, notario jauna etorri aurretik.

XOLE.—Aita, lotsa ta eskutuko barik ezin zeinke aurrez zerbait esan?

LIÑE.—Ori, zer nai dozun, zer esango dauskuzun.

PIE.—Zerbait beñik-bein, zerbait.

JOB.—Esan biar dana garaiz esango da; (*Barrura sartzen da*).

XOLE.—Nik oindixek esaten dautzuet, ezelako zorrik ez dot ezagutuko.

Txori txiki batenik ere ez.

PIE.—Ez nik be.

LIÑE.—Zer esanik bez.

PIE.—Aitak ezin zeinkian bere dirutzarik eralgi.

XOLE.—Alabei emondakuagaz ez, ori ez.

LIÑE.—Nok daki zerbaitetan jokatu ete daben?

XOLE.—Boltsan jokatuta be, aspaldian ez da galtze andirik ezagutu.

PIE.—Norbaiteri emonda eukiko dau.

XOLE.—Ortik ez dator zorrik. Artzekua artzeko da.

LIÑE.—Galdutzat etsi ezik, bai.

PIE.—Guk iruok bat-batera jokatu bear genduke.

LIÑE.—Orretan gara, ez?

XOLE.—Ta notarioari agertu, ala bear izan ezkerro, ezkondu ezkeroztik eta ama il ondoren, aitak egin al izan dabena, gure baimenik barik, guri adierazi barik egiña dala.

PIE.—Zegaitik ez dautsagu deituten Olabide abogaduari?

LIÑE.—Berak dollorkeriz jokatu nai ba'dau, zegaitik guk geure aldeko indarra billatu ez?

PIE.—Olako gauzeten zurrena eta satorrena Olabide da. Aitaren diruen zati bat agindu ezkerro, seguru egon arek nun ikutu ta nun zirkatu billatuko dabela.

LIÑE.—Etxarri jaunagaz zer egin eban eztakizue?

Zorotzat ezagutu-eraztea lortu eban ta semeak geratu ziran diru jaube. Zegaitik guk antzeko bat egin ez?

XOLE.—Zorrak lepuan artu aurretik, edozer.

PIE.—Aita zorotzat artu-eraziteko, zein medikuk naiko leuke ori bateytu?

XOLE.—Ez kakurik billatu. Olabideri gure guraria agertu ta beragaz konpontzen ba'gara, berak jakingo dau zelan, nun eta zeñekin dantzan egin.

LIÑE.—Ta zorrak benetako ba'litzakez?

XOLE.—Ara, eztabaida ta zalantzetan sartzen ba'gara, eztogu ezer egingo.

PIE.—Bera be zekena ta zitala izan da, bai?, ta...

XOLE.—Ikusiko genduke beintzat biar edo etzirako zetan garian.

LIÑE.—Legezkoa ete da sekula gurasoen dirurik ikusi barik, bizi guztian dollorkeriaren mende ibilli ondoren, zelan eta noiz egiñak izan leikezan gurasoen zorrak bizi guztirako norbere gain artza? Alabatasunik izan ete dogu orretarako?

XOLE.—Nik, bene-benetan diñot, olakorik ez dot artuko. Lenago senide-tza ukatu, aitatasuna ukatu. Ez ete dausku berak ainbesterako biderik zabaldu? Bereak bakarrik ete dira etxeko ondasunak? (Ateko tirraña entzuten da.)

JOB.—(Bixkor urtenaz). Notario jauna izango da.

Geldi zuek, Neuk zabalduko dot atea.

XOLE.—Ez aldakigu orrenbesterik?

JOB.—Aspaldi aztu ziñen zuek ate onegaz. Zuen tokietan jezarri zaiteze.
(Atea zabalduten dua.)

SIMON.—(*Agertuaz*). Kaixo Job. Eta andereak.

JOB.—Egunon, edo arratsaldeon.

SIMON.—Bardin da, bardin.

JOB.—Ze barri?

SIMON.—Bankura deitzekotan nenguan.

JOB.—Ta? Aizea artzeko gogoagaz urten?

SIMON.—Bankeruen aize-artzeak ez ei dira ain zuzen be oxigeno eroangarri bestientzat.

JOB.—Sartu, sartu... Zure etxean zagoz.

Zer dakartzu?

SIMON.—(*Zalantza pixka bat ondoren*). Ezin geinke bakarrik itz egin?

JOB.—Irabazi onen bat erakusteko? Negozio onen bat agertzeko? Bankeruak ba'dakizue negozio onak nori ta nun eskiñi.

SIMON.—Orretarako deitu egingo neutzun, deitu.

Gaur dakardana... bear ba'da ez da emen gogo-gogoko izango.

JOB.—Bankuko eskutukoren bat?

SIMON.—Zuri gibeletik ikututen dautzuna.

JOB.—Orrela dala naiago sits eta bits danak jakiteko eran agertu.

SIMON.—Eztakit... eztakit... Nik naiago neuke...

JOB.—Ez misteriorik erabilli.

SIMON.—Ba... Garbi esango dautzut. Ezkerrak emoten dabena eskumak ez daiala jakin, esan oi da, baña zure gurea dan ezker...

JOB.—Bankuak, ostera, begi bakar, belarri motz eta mutu nai lituzke bere biargiñak, ez?

SIMON.—Esan nai neukena da, bankuak senitarterik be ez dabela ezagutzen barruko gora-beretan, diru-arazuetan.

JOB.—Nire baimena entzun dozu ta ez bildurtu, asi.

SIMON.—Gogoratuko zara orain urte bete inguru berreun milla pesetako letra bat zure izen eta firmiagaz indartu zendula zeure suin batentzako?

JOB.—Txarto al dabiz arrasteruak?

SIMON.—Arrasteruen letrak oraindik denpora barruetan dira. Garaia eldu arte ez dabe areik ardurarik.

JOB.—Bestelakoren barririk ez dakit.

SIMON.—Gogoratu zaite... gogoratu...

JOB.—Ez, ez, nik ez.

SIMON.—Gogoan eukiteko besteko da mesede ori.

JOB.—Nik egiña ez dala ziur egon.

SIMON.—(*Letra bat erakutsiaz*). Etzara onegaz gogoratzen?

JOB.—Ez da nigandik urtena.

SIMON.—Ez al da au zure izenpe edo firma?

JOB.—Itxuraz ala esan lei... Baña nik ez dot sekula olakorik izenpetu.

SIMON.—Gogoan daukat. Eguerdi-eguerdi baten, zure alabaz ezkondutako Muniategi inkiñerua...

JOB.—Inkiñerotzakua.

XOLE.—Baña aita... inkiñerua bai.

SIMON.—Dana dala. Bankura istorri zan, itz egin guraz. Bosteun milla peseta nai zitun, orduan gora istorran etxeren baten parte-artzeko.

XOLE.—Nire gizonak? Sekula ez dautzat aitatzen be entzun.

SIMON.—Bankuak ixillean eukiten dakiz emondakuak eta emon bakorik sekula ez dau agertzen, andria.

JOB.—Jarraitu... jarraitu.

SIMON.—Lau egun barru etorteko eskatu neutsan.

XOLE.—Nire gizona? Beste norbaitegaz etzara ibilliko? Nun parte artzeko berak?

SIMON.—Nire ardurea Bankuko gora-beretan dago. Kalekoak etxian edo auzuan jakingo dozuz.

JOB.—Jarraitu...

SIMON.—Irugarren eguna baño len istorri zan. Nik, mingañean ulerik eztauak-eta, garbi garbi azaldu neutsan Bankuak ez ebala bere artu-emonik ezagutzen ta ezin zeikiala olako krediturik emon.

XOLE.—Telefonoz itz egin nai neuke nire senarragaz.

JOB.—Geldi. Eukiko dozu nun itz egin.

Gogoratzen zara nik firmatu nebanik?

SIMON.—Gogoratzen naz nik esan neutsala, ainbesterik ezetz, baña zuk izenpetu gura ezkerro, berreun milla peseta beriala emongo neutsazala ta gañerakua beste baterako utzik gendula.

JOB.—Baña nik diñodana auxe da: Gogoratzen zara nik letra au izenpetu nebanik?

SIMON.—Ni gogoratzen naizena da, egun berean ekarri eustala letra au zuk izenpetuta.

JOB.—Bankeruen ardurea ez al da zeuon aurrean izenpetu eraztea?

SIMON.—Ala izan da be, akats txikia litzake ori. Danetara be zuganako nire itsutasuna agertuko leuke.

JOB.—Ba dira iru urte gitxienez nik areri agur egin dautsadala be.

XOLE.—Noiz artu dau, baña, nire gizonak diru ori?

SIMON.—Gauza onetan parkatu, baña ezin neiketzu erantzunik emon.
Bera ta zure aita bakarrik ezagutzen dodaz, eurok izenpetutako agiria dalako.

JOB.—Nik ez.

SIMON.—Gogoratu soseguz.

JOB.—Ezetz.

SIMON.—Dana dala beragaz konpontzerik ez dago. Ikusi al izan dot nundik atalarik ez daukala.

JOB.—Ta nik bai?

SIMON.—Etxekoak zarie danok, Job.

JOB.—Mesedez, enagizu zirikatu.

SIMON.—Bankuak erabagi bat eskatzen dau zortzi egunen barruan.

JOB.—Nik ez daukat ze erabagi.

SIMON.—Zure firmea garbi dago.

JOB.—Eztala nirea.

SIMON.—Bankuan erakutsita eta emonda daukazunaren bardin-bardiña da.

JOB.—Baña nirea ez.

XOLE.—(*Telefonora urreratuta*). Laster garbituko dogu auzi au.

JOB.—(*Telefonoa eskutik kenduaz*). Geldi, mesedez.

SIMON.—Biar edo etzi sosegu obeagoaz jardungo gara.

Ba dakizu nire aldetik erreztasunak izango dozuzala. Beste letraren bat zeure gain artu nai izan ezkerro ere... Bankuak zuregazko artu-emona zindotzat dauka.

JOB.—Nire artu-emonak garbi ta zintzo erabilli dodaz beti. Alegindu be bai orretan.

Baña oraingo au ez da nirea.

SIMON.—Bankuarentzat bai.

JOB.—Ori garaiz ikusiko da.

SIMON.—Ainbat lasterren, zortzi egunen buruan, Bankuan ikusi nai zaitut, Job. Agur danoi. (*Beyoa*).

XOLE.—Nik ez dot sinistuten. Asmakizunen bat dabil emen.

LIÑE.—Deitu, deitu gizonari ta garbitu.

JOB.—Nik sinistu nai ez, baña sinistu bear. Sinistu bear...

(*Mai gañean makurtzen da.*)

XOLE.—(*Telefonoan markatzen asten da. Job'ek barriro gogor kenduaz*).

JOB.—Ezetz agindu dautzut.

XOLE.—Zegaitik ez? Gauzak jakiteak koldartu egiten zaitu?

JOB.—Arpegiko azalak ez dira zurbiltzen telefonoz itzeginen. Loditu egiten dira, arrotu.

LIÑE.—Baña, aita...

JOB.—Gizonei aña erru ezarten dautzuet, senarrei baño geiago.

XOLE.—Guri?

PIE.—Gure gain egurrak?

JOB.—Danori. Zuri, orrerri ta ari. Irurori. Danori.

Zoro bizi nai dozue, amesetan.

Zuentzako ez dago ez gurasorik, ez aitarik.

Aize gangar lez zabize. Ta etzarie konturatzen kristalezko mundu argal baten bizi zariela, lenengo ikutuan zartiatu ta birrinduta geratzen dan kristalezko mundo zoro ta guzurti baten sartuta zagozela. Urteak urte zoro-zoro, ustel-ustel.

LIÑE.—Notarioa etorteko da?

JOB.—Zetan? Danon lotsagarri? Izenik ez dauken egitada zikin onein agiriak artzen? Ez da etorriko ez. (*Telefonoz deika.*)

Notario jaunaren etxea?

Or dago?

Urten dabela? Ba dakizu nora?

Job naiz.

Onera? Urtena ba'da, ezer ez. Agur, agur.

XOLE.—Notarioa eterri aurretik nire gizonagaz itz egin nai neuke. Bera billatu nai neuke.

JOB.—Billatu? Ezkondu daroazuzan ogei urtetan ez al dozu ikasi edo igarri bere bizibiderik?

PIE.—Zegaitik orrenbeste eezeko beragaz itz egiteko?

XOLE.—Arazo onetan garbi ez dagon zerbait dagoneko susmoa erakusten dozu zure eezeko orregaz.

JOB.—(*Garratz*). Enazu ezagutzen, Xole?

LIÑE.—Alaxe da ta...

XOLE.—Beragaz itz egin barik ez dot ezer sinistuko.

PIE.—Nik be eneuke sinistuko.

JOB.—Nik, zoritzarrez, sinistuta daukat.

Baña naizena naizenez esaten dautzut. Bankuak eskintzen daus-tazan zortzi egun oneitan, inkiñerotzan baño zertzelada geiago agertu biarko dituz, ez nire aurrean bakarrik, askoren agirian baño, gizon... lapur orrek.

XOLE.—Aita...!

JOB.—Lapurra bai, la-pu-rra. Orixo lotsagarriena. Len guzurtitzat neukan, sasi-inkiñerua baño izan ez dalako, sekula lortu bako titulu bate-

gaz atzipetu zinduzalako ezkontzarako; orain... lapurtzat. Bere aitaren lapurtzat.

(*Ateko tirriña*).

Notarioa...

Zelako giroaz, zelako arpegi eta lotsaz itz egingo dogu beragaz?

(*Atea zabaltzen dau ta Peru, amasei urte inguruko multiltxoa agertzen da*).

PERU.—Egunon.

JOB.—Zer?

PERU.—Atzo be etorri nintzan.

JOB.—Eztakit.

PERU.—Etzendudazan etxe an aurkitu.

JOB.—Egon da ere... esan neutzun geiago ez etorteko.

PERU.—Amak diño ezin dala bizi.

JOB.—Bestiok be obe genduke ez bizi.

PERU.—Ama gaixorik dago.

JOB.—Noiz ez?

PERU.—Benetan. Osagilleagaz dabil.

JOB.—Beste asko premiñan gagoz.

PERU.—Txarto dago. Bai, txarto.

JOB.—Nok esan dautzu? Osagilleak?

PERU.—Ez. Abade batek.

JOB.—Ta?

PERU.—Milla peseta nai lituzke amak, jauna.

LIÑE.—Zein da emakume ori?

JOB.—Gaur ezin emon neikioz.

PERU.—Nai ta ez bear dituz.

Botikarioak ez dautsa botikarik emon nai diru barik. Ta miñezi ezin eutsita dabil.

Osagillea be gogo alperrez etorten da.

Nai ta ez bear dituz.

JOB.—Ezin nei, ezin.

PERU.—Ba dakit al dozuna. Amak be ba daki. Orañarte emon izan dautsazuz.

JOB.—Amaitu neban beragazko tratua.

LIÑE.—Ze tratu?

PERU.—Jauna, nik ba dakit ama ilgo dana.

Ni biziko naz an edo emen. Baña bera il arte, bera il arte...

LIÑE.—Ain zuzen be gurean bakarrik billatu bear dozu laguntza ori?

PERU.—Ez ukatu, jauna. Ba'dakizu amak beti biotz ona agertu izan dautzula. Jauna, berak esan daust agur egiteko, eskerrak emoteko, geiago eztala biziko-ta.

Baña, jauna, gaur neu nator eskatzen. Ezin neike ama animali bat lez ilten ikusi... eta ilgo da. Gaur neuk eskatzen dautzut... ama il ondoren egingo dodan lanagaz ordaintzekotan.

JOB.—Tori eun peseta.

XOLE.—Aita, eun peseta eskale bateri?

LIÑE.—Gugaz eztozu sekula olako ugaritasunik agertu.

PERU.—Eun pesetakin ez dot ezer egiten. Botikatan bakarrik laureun peseta zor doguz.

Jauna, ama ilten ba'da, neuk biurtuko dautzudaz. Neu aziko naz lanian. Ta ekarriko dautzudaz. Emoidazuz milla peseta.

XOLE.—Ain eskuzabalak billatzekotan jo beste amar ate. Laster batuko dozuz.

PERU.—Aterik ate eta eskale ibilten diranak lapur eta maltzur biurtzen ei dira.

Nire amak ez dau olakorik ikusi nai nigan.

XOLE.—Errezago bateri biotza ikutu ta urratu, ez?

JOB.—Ixildu zaite, Xole.

LIÑE.—Zegaitik ixildu?

JOB.—Ume au ezagutzen dot. Badakit bere jokabidea zelakoa dan. Ba'dakit bere zintzotasuna zenbatekoa dan.

XOLE.—Alabena baño obeto.

JOB.—Alabak euren senarrena baño ziatzago.

(*Notarioa agertzen da atian*).

Sartu, sartu notario jauna.

Unetxo bat. Pitin bat. Exeri, exeri...

(*Peru'ri*) Benetan gaixorik dago ama?

PERU.—Ez ba'lego enitzan etorriko.

JOB.—Zein osagille da beregana juaten dana?

PERU.—Bastoigaz ibiltzen dana.

JOB.—Don Martin?

(*Telefonoa artuta*).

Don Martin?...

Job naiz.

Emakume baten barri jakin nai neuke. Semetxu bategaz bizi da, erreka onduan.

Bai... bai...

Benetan gaixorik dago?... Ainbestetan? Urtekerarik ez?...

Gaur dagon eran ez?...

Eta ezin lei ezer egin bere alde?

XOLE.—Aita, baña zer dozu emakume orregaz?

JOB.—Itxi baketan.

Ta operazio ori egin ezkero?...

Jauna, mesede bat eskatuko dautzut. Emakume ori klinikara eruan eta ezer al ba'da, egin al dana bere alde.

Bai, bai... Bere kostu guztia nire gain izango da. Nik jasoko dodaz orko gastuak...

Ainbat lasterren, bai... bai... eskerrrik asko.

LINE.—Zoratuta al zagoz, aita?

PIE.—Notario jauna, gauz onetan ezin lei ezer erabagi? Ezin lei zorotasun au eragotzi?

XOLE.—Zorrak erakustekotan ez gaituzu deitu? Zor barri au orain?

JOB.—Notario jauna, eragozpenik egon ete lei nik neure kontzientzian premiña-premiñazkua dan laguntza bat beste bateri eskintzeko?

NOTARIOA.—Zure buruaren jaube uste zaitut.

XOLE.—Orregaz, aita, guk sekula jakin ez dogun zerbait adierazoten dauskuzu. Guk sekula pentsatuko ez gendun ixilleko maitasunen bat agertzen dozu.

JOB.—(*Garratz*). Xole! Aita naz...! Zure herbak nire biotza urratu egiten dabe.

Ogei urte inguru dira ezkondu ziñala.

Sekula ez dautzut zirikada bat bakarra arpegira bota. Asko jakinaren iruntsi egin izan dot zu ikusiaz barriztuten jatan min garratza. Baña gauzak onetara eldu diran ezkero, notario jaunaren aurrean esango dautzut, eta argi esan be danok jakin dagizuen... (*negarrari ezin eutsita*)... noiz ilgo dagon emakume koidada ori... zure senarrak zu baño lenago ezagutu ebala... ta zu baño lenago makurtu ebala... Aurrean dagon mutiltxu au bien odolekoa da... maitekeri lotsagarri baten frutua...

XOLE.—(*Negarrez, zarataka*). Aita! Aita! Ezin lei, ezin... Guzurra da... Asmakizun lotsagarri bat... (*Bere aizten inguruan negarrez lotzen da*).

JOB.—(*Peru'ri*). Mutil! Juan zaite arin amaren ondora. Medikua laster juango da beregana.

Tori milla peseta, amaren zorrak ordaindu daizuzan. Al dan guztia egingo da bere alde.

Ta biar edo etzi...

PERU.—Neuk irabaziko dot, jauna. Neuk ekarriko dautzudaz. Eskerrak.
JOB.—Oraingoak ez.

Ta biar edo etzi (*esan nai leuken zerbait ezin esanik*) ...emen izango dozu zure etxea.

(*Pie ta Liñe zer esan ez dakiela igarriko dira. Xole negarrez. Job eta Peru besarkatuten dira, notario jauna buruagaz errukia agertzen ezagutuko dalarik.*)

OYALA.

II EKITALDIA

(*Lengo etxean. Job eta Peru etxean sartu barriak dira, onen amaren obiratzea egin ondoren.*)

PERU.—Ederra izan da amak il-kaja gañean eruan daben koroia.

JOB.—Enaz konturatu.

PERU.—Zuk bialdua izan da?

JOB.—Nik ez. Nik egitezko koroia nai dodaz, zimeltzen diran lorazkoak barik.

PERU.—Zeñek bialdu ete dau?

JOB.—Ez orretan bururik nekatu. Edozein lotsagabek. Lotsagaberik andienak bialtzen dituez koroia il ondoren.

PERU.—Ezaugarriren bat eukiko dabe.

JOB.—Geienetan arrokeria. Batzutan maitekeria. Askotan lizunkeria. Lizunkeria askoren atsa. Loren usaiñak bigundu ta gozotuko ba'lebe lez.

Konturatzen zara zer agertu nai dodan?

PERU.—Benetan, ez.

JOB.—Obe. Zenbat urte daukazuz?

PERU.—Amasei edo.

JOB.—Enitzake ain gordin mintzatu bear.

Maitasuna zer dan ba'dakizu?

PERU.—Neskakin ibiltea? Neskak irri egiten dauste sarri ta lotsatuta iges eragin.

JOB.—Zuk ez dautsezu neskei koroirik eskiñiko.

PERU.—Zenbat balioko eban koroi arek?

JOB.—Zetarako?

PERU.—Saltzeko.

JOB.—Itxi egiozu zimeltzen.

PERU.—Zuregazko zorra ordaindu nai neuke.

JOB.—Eskatzen dana lorra izaten da, zorra baño geiago. Maitasunez edo karidadez emoten dana, ez zorra ta ez lorra.

PERU.—Nik ez daukat orain amarik. Niretzako lain edo geiago irabaziko neuke laster. Emotekuak laster osotu ezkero arpegi obeagoaz ikusiko ninduke.

JOB.—Ba'dakizu amaren zorrik?

PERU.—Ementxe bakarrik.

JOB.—Emen ez daukazu emotekorik.

Nire emaztiak zurelako seme bat eskatzen eban. Iru alaba bakkrik euki genduzen.

Zure antzera, mutillak ikustean iges egin izan ba'lebe nire alabak, ogei urte gazteago izango nitzan gaur.

PERU.—Noiz amaitutenean da gaztetasuna?

JOB.—Elitzake amaitu bear. Larogei urteduna gazte gordin ta guri zaindu lei.

PERU.—Koroi-a...

JOB.—Usteltzen laga egiozu, len be usteldutako biotzen batek eskiñia izan leike-ta.

PERU.—Nire aitarena izan ete da?

JOB.—Izentatu eutzun amak nor dan?

PERU.—Ez.

JOB.—Zentzuna agertu dautzu amak orretan.

PERU.—Ba'dakizu zeuk nor dan?

JOB.—Aitatasunik agertzen ez dabentz aita, jaio bear ez eban izakia da. Atsegina izango jatzu etxe onetan bizitzea?

PERU.—Zegaitik esan dautsazu len alaba bateri bera baño lenago eza-gutu ebala nire ama... zeñek?

JOB.—Kezkatu egin zaitu orrek?

PERU.—Len be gogoratu naz.

JOB.—Ezaupide asko artzen dira munduan.

PERU.—Emen bizi bear naz?

JOB.—Txarto deritxazu?

PERU.—Zeu zara nire aita, ala?

JOB.—Ez. Zuk lau urte inguru zenduzala ezagutu neban zure ama.

PERU.—Zegaitik bialtzen nenduan beti onera diru billa?

JOB.—Egunen baten dana jakin ziñei. Oraindik ez. Etxe onetan ez jatzu ezer faltako.

Ordain bakarra eskatuko dautzut: zintzotasuna.

(*Tirriña entzuten da*).

PERU.—Atea zabalduko dot?

JOB.—Ez telefonoa da. (*Telefonoaz izketan*).

Zein? Zein?

Ez da ezer entzuten. Zein? Zein?

A? Simon? Bai, bai...

Il dan emakume bateri laguntzen izan naiz.

Senidea ez, ezaguna.

Gaur dirala bederatzi egun? Ta? ...Bai ta?

Ez... ez... Nik ez... Nai dana, baña nire gain ez.

Bai... bai... Ni lengoan nago.

Nai dana egin, baña nik...

Baña gizona, ez dautzut esaten ez dala nire firmea?

Nik ez... ez...! (*Telefonoa asarre lagaten dau*).

(*Sofan jezarten da, burua makur, ixilik. Peru'k ez daki zer egin.*)

(*Tirriña*.)

PERU.—Barriro telefonoa.

JOB.—Ez. Nire gelako esnagarri edo despertadora da. Oker ipinita, itxuraz.

PERU.—Ain berandu jaikitzen zara?

JOB.—Zeu noiz esnatzen zara?

PERU.—Eztakit. Txoriakin batera.

JOB.—Emendik txori kantu gitxi entzuten da.

PERU.—Egunagaz batera.

JOB.—Leyo bikotxa izango dozu, argiak lotarako kalterik ez daizuen egin.

PERU.—Ez txoririk eta ez eguzkirik?

(*Tirriña*).

Telefonoa ala despertadora oraingotan?

JOB.—Atea.

PERU.—Atea? Zabalduko dot?

JOB.—Erakutsiko dautzut aurrerantzerako.

(*Atea zabalduz*).

Oi! Lope jauna?

LOPE.—Egunon. Uste gabeko ikustaldia, ez?

JOB.—Alaxe, notario jauna.

LOPE.—(*Peru'gaitik*). Illobaren bat?

JOB.—Illoba? Gurean ezkondu aurretik antzutu ziran. Etzenkien?

Baña etxekotzat daukat. Bere amari illobira lagunduta eterri gara.

LOPE.—Senitartekoren bat?

JOB.—Notarioen nortasuna ez al da entzun ta ixilik egotea?

LOPE.—Zoli jaiki zara goizetik.

Itz egin geinke?

JOB.—Entzuteko nago.

Baña jezarri, aurrez, jezarri.

LOPE.—Aspaldiko adizkide baten karta bat artu dot. Eskola-lagun izan zan. Mexikon dago lege gizon. Eli Bidarte.

PERU.—Nire ama be Bidarte zan. Ni be bai.

LOPE.—Zein dozu lenengoa?

PERU.—Amak eta nik abizen bardiña dogu.

LOPE.—Aaa...!

Nun jaio ziñan?

PERU.—Eztakit.

LOPE.—Ta ama?

PERU.—Gogoratu be ez jatan egin sekula galdetzerik.

JOB.—Poliziko egin al zaitue?

LOPE.—Eztozu entzun iñioiz notarioak satorrak izaten garanik?

Amaren seniderik ezagutzen dozu?

PERU.—Zelako senideak?

LOPE.—Anaia, edo osabak, edo lengusuak, edo...

PERU.—Eztakit. Beartsuak ez dabela eukiten seniderik esaten eban.

LOPE.—Zetatik bizi zan?

JOB.—Bestien antzera. Al ebanetik, ez?

PERU.—Alaxe, jauna.

LOPE.—Eta... amagaz bizi ziñanean...

JOB.—Nigaz itz egiten ez zara ba eterri?

LOPE.—Parkatu.

Zigarroak aztu jataz. Ba dakit erreten ez dozuna, Job. Ekarriko zendukez estankutik, mutiko?

PERU.—Poz pozik.

LOPE.—(*Dirua emonaz*). Chester eskatu.

PERU.—Eztabe pentsatuko niretzat diranik?

LOPE.—Gizonak oker pentsatera oituak gara. Baña ez bildurtu.

(*Peru beyoa*).

Mutil auxe izan lei billatzen nabilena.

JOB.—Gertatu lei.

Atzo il jakon ama. Gaur obiratu. Bera ta ni bakarrik juan gara. Ez dot uste seniderik daukanik emen ingurutan.

Bakarrik geratzen da. Ni be erdi bakarrik nago. Origaitik orain-txe bertan etxera ekarri dot. Nirerik ez dautsat ukatuko, zintza ba'da.

LOPE.—Susane zan amaren izena?

JOB.—Berbera.

(*Lope ate ondora doa ia mutilla an ete dagon ikusten*).

LOPE.—Oraindik gaitzik bako mutilla da. Bestela emen egongo zan jakin miñez.

JOB.—Mutil ona dirudi.

Amaika jazan dau orren amak. Errukia artu neutsan lenengotatik. Ba dira emakumeak bein jausi ta betiko ondatzen diranak.

Beste batzuk bein jausi ta geiago okertuko elitzakezanak. Azkenetakoa zan onen ama.

Ziur nago bein baño geiagotan jausi etzana, gaixoa. Nire sendiaren ondamendirako sartu jakun gizon maltzur baten maitekeriz ondatu be.

LOPE.—Aitatasuna ukatu egin eutsan?

JOB.—Eskiñi ere ez, seguru asko. Arduratu ere ez. Nire ustez obeto baño ez onela gelditzean, naita demoniñua aingerurik zuzenena lez nire alabetara urreratu.

LOPE.—Ogei milla peseta bialtzen ditu bere anaiak Susane'ren lenengo laguntasunerako. Nunbaitetik jakin dau txarto egoala.

JOB.—Ogei milla peseta?

Notario jauna, biotzez diñotzut, naiago neban barri ori jakin ez.

LOPE.—Jakiteak ez dakar kalterik.

JOB.—Oraingoan bai.

LOPE.—Job...

JOB.—Zerbait egin nai neban mutil onen alde.

Gurean ikusten diran lizunkeri, garrazkeri ta zabarkerien ordez, zerbait nai neban.

Lotsagarri deritxat alaben bizitza gurasoen diruei begira.

Ba'dakit nire ondasunak urte gitxiren barruan amaituko dirala ta zabarkerietarako, arrokerirako, alperkeria gizenduteko amaitu be. Orixo da nire min bizia.

LOPE.—Danok daukaguz arantzak.

JOB.—Gau asko galdu dodaz orren gomutaz. Pozik jaiki **naz** gaur nire asmua bete gurarik. Baña orain... beste zerbaitetan pentsatu bear-ko dot. Dirua bitarteko dala ez dagokit mutilla etxearen artzerik. Nire egitada au elitzake biotzekua izango.

LOPE.—Benetan be zure etxian artu nai dozu mutil au?

JOB.—Artutatz daukat gaurtik. Bera pozik ba'da, emen izatekotan.

LOPE.—Ta gerorako?

JOB.—Nai ba'dau, betiko.

LOPE.—Ondasunei buruz diñot.

JOB.—Alabekin lotuten al nau legeak?

LOPE.—Legeak eta gizatasunak.

JOB.—Eta alabak ez?

LOPE.—Bardin.

JOB.—Ikusten dozu. Bakarrik bizi naz.

LOPE.—Borondatez.

JOB.—Penaz biziteko borondaterik ez da egoten.

LOPE.—Zegaitik ez zuaz alaben etxetara?

JOB.—Eurentzako beste gizaldi bateko gizon naskagarria naz.

(*Tirriña*).

Parkatu. (*Atea zabalduaz*).

PERU.—(*Sartuaz*). Begitankorra da estankerua.

JOB.—Zer ba?

PERU.—Chester eskatu ta beste zerbait emon nai. Enago dotore, ala?

LOPE.—Ezagun dozuz zigarro markak?

PERU.—Nik ez dot erreten, baña iñoi entzun bai.

Nungua naizen, zeñentzako diran ta...

JOB.—Ezagutu arte.

PERU.—Gizon bi datozen gora. Asarre. Alkar joko eben bildur etorri naz.

Emen datozen.

SIMON.—(*Ate kanpotik*). Sartu leike?

LOPE.—Ni ba'nua. Itz egingo dogu astiz.

JOB.—Naiago zaitut berton ikusi.

SIMON.—(*Sartuez*). Sartu leike?

JOB.—(*Muni ikusi ondoren*). Nire etxea zabalik dago beti, baña ez lapurrentzat.

MUNI.—Zeñentzako da zirikada ori?

JOB.—Zeuk jaso dozu?

MUNI.—Gauzak argitu bear dira.

JOB.—Argiegi dagoz.

MUNI.—Izketan konpontzen dira gizonak.

JOB.—Garai oberik egonda itz egiteko. Premiña andiagorik ere bai.

MUNI.—Alabaren dotetik ezin neikian etxearen aurrerapiderako zerbait ikutu?

JOB.—Dote barik ezkondu al zan alaba?

MUNI.—Dotea? Uzkeri a dotetzat?

JOB.—Lau zati egin nituzen nire ondasunak. Alaba bakoitzari berea emon ta laugarrena niretzat. Gaizki jokatu al neban?

LOPE.—Orrela dala, zintzoegi.

JOB.—Garbi jokatu zendun zeuk alabari maitasuna eskatzian?

SIMON.—Job, etxeko gora bera ta autuak baztertu ta...

JOB.—Sustraitik agertu bear dira kontuak. Sustraitik azten da arbola.

SIMON.—Guk ez daukagu zetan jakin.

JOB.—Gizonak argaltasun bat euki lei.

MUNI.—Nor da ain bakoa?

JOB.—Lotsagabe...! Bat bakarra parkatzen dakit. Gizon guztiok jakin bear genduke bat bakarra parkatzen.

LOPE.—Parkatu bakarrik ez. Lagundu, lagundu jaso ta zintzotuten.

JOB.—Alaxe da.

SIMON.—Asarre jartearkin ez dogu ezer lortuko.

JOB.—Zuekin ez. Ba'dakit. Diruaren biotza dozue zuek, sentimendu bako biotza. Dirua ta irabaziak, irabaziak eta dirua. Eztakizue besterik. Baiña diruak ez dau zuzenduten mundurik. Diruak ez dau lortutentz zorionik. Diruak ez dau lorik zaintzen. Diruak ez dakar barkerik, eztakar osasunik.

LOPE.—Bear ba da enago emen nire tokian. Darabiltzuen auzirako al-perrik nago.

JOB.—Ez, notario jauna. Egon geldi.

Biotzik bako erregea da dirua. Azur eta mamiñik bakoa. Zitala ta ustela.

SIMON.—Nire ustez letra au garbi dago. Muniategi inkiñeruari...

JOB.—Sasi-inkiñeruari.

MUNI.—Ba'dakit aintzat enazula artzen. Oker zabiz. Nire tituloa daukat. Eta nortasuna.

JOB.—Nun lortuta?

MUNI.—Lovaina'n.

JOB.—Firmak bardintzen eta guzurtatzen izan bear zenduke tituloa, baña lotsagarrizkoa.

MUNI.—Notario jauna, nire aitaren zitalkeriaz konturatu zaite. Notario lez esku artu daizula eskatzen dautzut.

JOB.—Alaxe da baita nire guraria be.

Lovaina'ko inkiñerua zara? Benetan?

MUNI.—Eztaukat ukatzeko.

JOB.—(*Kutxa batetik agiri bat atara ta emonaz*).

Eutsi, notario jauna, Artu, ona emen Lovaina'ko erretore jaunaren agiri bat.

MUNI.—Nire garaiko erretorea lurpean dago aspaldi.

JOB.—Erretoretzak jarraitzen dau, orraitik. Liburuak betiko dira, erretore bat il edo bestea bizi.

Irakurri nai dozu, mesedez?

LOPE.—Lovaina'ko Erretore nagusi lez agertzen dot. Ikastetxe Nagusi onetako liburuak aztertu ondoren, argi dago Muniategi ikaslea iru urtetan emen ikasle egon zala. Examiñetako agirietatik ikussten danez, iru urte orreitan urte bakar bat osotzea lortu eban.

MUNI.—Nire arerioren bateri ataratako guzurrezko agiria da ori, zeuk egiña ez ba'da.

JOB.—Zure antzeko dirala uste, besteak? Ez dauka Lovaina'ko sellurik?

LOPE.—Erretorearena eta idazkariarena.

MUNI.—Berogetamar be euki leiz.

JOB.—Ez da bitartekorik egon emen. Ezkondu ziñanean neuk eskatu neban, arrokeri aizeak ikututa, neure gela onetan ipinteko as-motan.

SIMON.—Eguerdia baño len nire arazua erabagi nai neuke.

JOB.—Geiago dodaz nik erabagiteko. (*Peru gaitik*). Ikusten mutiko au?
Ez al dautzu ezer gogoratuten?

MUNI.—Eztaukat zetan ezagutu.

JOB.—Ez? Ez? Olako mutil batek ez dautzu sentimenturik biltutene?

MUNI.—Zegaitik?

JOB.—Itotera nua esan daikedana.

SIMON.—Jo daigun gurera. Muniategi inkiñeruak...

JOB.—Sasi-inkiñerua esan dot.

SIMON.—Muniategi jaunak Bankutik dirua atara eban, jakingo zen-dunez.

JOB.—Gastatu arte ez dot usaiñik artu.

SIMON.—Bankuak iru lau aldiz deitu dautsa. Egunak emon be bai.
Ezin eldu da ordaintzera. Zugan uste eban. Ez ei dau artu zu-gandik itxaro ebanik.

JOB.—Ezta artuko be. Zer itxaron lei?

SIMON.—Ori alde batera lagata, letra au zuk bayeztua da, zuk indartua, ta ezer jasotekotan erantzun bear dabena zeu zara, Job.

JOB.—Zegaitik?

SIMON.—Ba'dakizu olako firmak zetara beartzen daben.

JOB.—Nire itzak ez al dabe indarrik?

SIMON.—Ba'dakizu zeuk izenpetua dala.

JOB.—Eitzaitut nai entzun orrela jarduten.

SIMON.—Agirian dago, Job.

JOB.—Arpegi bidun gizona naizela uste dozu?

SIMON.—(*Muni'ri*). Ez eban berak firmatu?

MUNI.—Ez al da ezagutzen bere firmea?

JOB.—Notario jauna, nik izenpetu ez dodan letra bat ordaintzeko beartasunik ba al dot?

SIMON.—Zure firma agirian dagola, Job. Ez ukatzen sayatu.

JOB.—Ez dala nirea.

Zeñek agertu ta sinistu erazi lei niri nirea danik? Buru galduztatetsiten nazue?

(*Simon'eri*). Zeuk ikusi ninduzun izenpetzen?

LOPE.—Ez al zan zure eginbearra firma ori zeuk eskatzia?

SIMON.—Bai.

LOPE.—Ta?

SIMON.—Beste askotan lez konfiantzaz jokatu neban.

JOB.—Oraingotan enaz makurtuko. Enaz bigunduko.

LOPE.—Agertu al izango dozu zurea ez dana?

JOB.—Agertu al izango ete daust onek nirea dala?

SIMON.—Bankuak epaitegira jo bearko dau ta enbargua eskatu.

JOB.—Zeñen aurka?

SIMON.—Ikusiko dogu. Legeak esango dau.

JOB.—Zuentzako dan legeak ez ete dau nitzako indarrik eukiko?

Legetik nai gizontasunetik jokatu ziñei. Baimena dozu.

SIMON.—Zer eterri leikenaz konturatu zaite, Job. Etxeko kalterik ez aztu, Orretan asi ezkero...

JOB.—Ez nau ezek atzeratuko.

SIMON.—Edozetara be zure alabaren senarra dala gogoratu. Mingarri da, baña... Era onetan, legea ikusiko dogu, legea. Legeak asierarik dirua eskatuko dabela jakin. Ta dirua eruaten amaitu.

JOB.—Niri beste gertatu lei zueri.

MUNI.—Nik eztaukat ezer.

JOB.—Ezetz? Azur galantak kartzelan biguntzeko.

(*Simon eta Muni beyoaz*).

LOPE.—Zartzara gogortzen zuaz, Job.

JOB.—Azurrak lez. Ta oraindik gogortzeko.

PERU.—(*Bildur*). Egunero onela bizi zarie emen?

JOB.—Laster ebagiko doguz bedar gaiztoak, Peru.

Ementxe biziko zara. Esan dautzut len be. Ez dautzut ezer eskatuko.

Zintzotasuna bakar bakarrik. Zintzotasuna.

LOPE.—Job... ta len aitatu dogun arazoa?

JOB.—Buru ori aztertu egizu pixkat Mexiko'ko osabaren gogua ta nire asmuak alkartzeko. Olako itxaropen barik lagundu izan dautsat mutil onen amari. Beraren errukiz eta mutil au bere maitasunean ikusteagaitik. Ama il jako. Bakarrik ez da geratuko orraitik. Bizi naizen artean nigaz euki nai dodala agertu egiozu.

PERU.—Gizon ori barriz etorteko da?

JOB.—Bildurtu egin zaitu?

PERU.—Eneuke nai olako baten seme izan!

YOALA.

III. EKITALDIA

(*Lengo etxean, Pie, Liñe, Xole eta Job. Alabak aita zuritu nairik.*)

LIÑE.—Gaixo zagozala esan dauskue.

JOB.—Noiztik nire alabak nire kezkaz?

PIE.—Osategiren baterako asmoa dozula.

JOB.—Geroko barri eztakit.

XOLE.—Ez da arrigarri, izan be, zure adiñean olako makalaldiak eukitea.

JOB.—Edozein adiñetan egoten dira makal-aldi ta bera-aldiak.

XOLE.—Zaindu egin bear.

PIE.—Zaindu bai, osasunaz arduratu.

JOB.—Geiegi zaintzen gara.

LIÑE.—Benetan be obeto egongo zara osategi baten.

XOLE.—Obeto artuko zaitue.

PIE.—Etxean eztauakazu iñor.

JOB.—Ezetz? Iñoz baño obeto nago. Laguntasuna ta maitasuna falta barik.

PIE.—Mutiko baten laguntasuna? Aren maitasuna?

LIÑE.—Ori ez da etxeko.

JOB.—Zuen besteko.

LIÑE.—Gu beste?

JOB.—Ez arritu. Bai, bai, zuek aña.

PIE.—Gu aña?

JOB.—Geiago.

PIE.—Aita!

XOLE.—Zeñek sinistu ori?

PIE.—Guretzat lotsagarri litzake.

JOB.—Aurrez lotsagarriago laga ninduzuen.

XOLE.—Zorakeriak dira orreik. Maitekeriak eragiten dautuzan uste eta bigunkeri zimelak.

JOB.—Usteak ez dabe miñik emoten.

LIÑE.—Sarritan egiteak baño geiago.

JOB.—Oraindik sorbalda gañean daukat burua.

PIE.—Beste askoren antzera, baña osagille premiñan egoten dira.

JOB.—Alabak... eskerrak zuen ardureari. Ez dot uste oraindik ainbesteko gaixo nagonik.

(*Jaikiaz*). Gaurko naiko da, ez? Atea nun dan ba'dakizue.

LIÑE.—Atea?

XOLE.—Zentzunean zagoz, aita?

PIE.—Etxetik kanpora atara nai gaituzu?

JOB.—Bakarrik egoteko gogua sartu jat.

XOLE.—Ez gara juango.

JOB.—Len etziñen juan?

XOLE.—Gure etxetik kanpora bota gu?

JOB.—Bakartadea maitatuten zeuek erakutsi daustazue.

Lagun txarrekin baño bakarrik ez al da obeto biziten?

LIÑE.—Mindu egiten gaituzu. Naigabetu.

PIE.—Ez gara juango.

XOLE.—Ez beintzat.

JOB.—Eztaukazue gaur iñor zai? Eztaukazue guatekerik?

PIE.—Gure zeregina ementxe dago.

JOB.—Emen? Gaur ez.

XOLE.—Zegaitik ez?

JOB.—Atea zabalik dagola entzun dozue.

PIE.—Sartzeko izango da.

JOB.—Bai? Ta ni urteteko, ez? (*Job, arro arro, sukaldera sartzen da*).

PIE.—Gordin dago oraindik.

LIÑE.—Burukomin ugari ekarteko eran.

XOLE.—Zegaitik?

LIÑE.—Zeñek lortu ori makurtutea?

PIE.—Gu ez giñake onetan sartu bear.

XOLE.—Olabide abogadua ez al zan geratu dan-dana berak egitekotan?

LIÑE.—Onezkerro, bankuetan bear diran agiriak, an egongo dira, buruaren jaube ez dala adierazo ta agertzen.

PIE.—Ori egiña ba'da, laster dira eskubide guztiak gure gain.

LIÑE.—Onez eruan ezin ba'da, zoroetxetik bertatik etorriko dira bere billa.

PIE.—Egun oso bat igaro baño len etxera bialduko dabe.

LIÑE.—Gure gain dago asko. Amabostetik bein gitxienez zoraldiak joten dabela erakutsi bear dogu.

XOLE.—Etxe onen jaube lenengotatik egin biarko gara, Peru ori kalera bialduaz.

LIÑE.—Peru'gaz egin dabena ez al da gorrotoz dabillela adierazoteko aña, zitalkeriz dabillela erakusteko?

XOLE.—Aitak orrela etxeen artzean, gure anaia dala usteko dabe.

LIÑE.—Anaia? Orixo bear genduke. Ume moko ori...

PIE.—Mingain luzeak ez dira mutu lotuko.

(PERU kaletik dator. Zurbilduta lotuten da emakumiak ikustean. Eztaki zelan agertu. Borondatetsu, maitekiro, bigun. Baña emakumien ixiltasunak artegatuten dau ta gero ta urduriago ta lotsatiago ekingo dautsa).

PERU.—Arratsaldeon.

...
Aitari itxaroten?

...
Zerbait nai zenduen?

...
Ez al da etxian?

...
Deitza nai?

...
Ikusi nai?

...
Zuekin egona da aita?

...
Ba'dakizue sukaldean ete dagon?

...
Zerbaitetan laguntzerik gura ezker...

...
Eneuke itzik egin bear?

JOB.—(*Barrutik*). Peru!

PERU.—Bai! Ba'nator.

(*Emakumiei*). Or dago. Ezer esaterik nai?

Nai ba'dozue...

(*Zurbil, lotsati, sartzen da*).

XOLE.—Lotsagabea!

PIE.—Ikusten, ume moko zistriña?

LIÑE.—Lotsagarri da au guretzat.

PIE.—Benetan, iguingarri.

XOLE.—Ume au lenengotatik jaurti bear da emendik.

PIE.—Eskubideak gure gain gelditu orduko. Lenengo erabagia orixe, nire utez beintzat.

XOLE.—Bestiok be bardin jokatuko dogu, kontixu.

LIÑE.—Zetan esanik ez.

(*Tirriña entzuten da*).

XOLE.—Telefona!

PIE.—Bera ete da?

LINE.—Zein?

PIE.—Olabide abogadua.

XOLE.—Oraintxe dator ordua.

LIÑE.—(*Telefonora urreratuaz*). Artuko dot?

XOLE.—Geldi! Geldi!

LIÑE.—Itanduko dogu nor dan?

PIE.—Obe ez. Berak itz egin daiala.

(*Barriro tirriña*).

LIÑE.—Etorri ezetz?

PIE.—Baietz.

LIÑE.—Eztozue ezagutzen.

PIE.—Ikusten? Bai nik igarri. Mutilla dator.

(*Destañez*). Etxeko jauna. Gure anaia.

PERU.—(*Agertu ta telefonoa artuaz*). Nor da? Nor?

Pitin pitin bat, mesedezez. Oraintxe deituko dautsat. (*Sukaldera juaten da*).

XOLE.—Laster dira zezenak.

PIE.—Lasturkoak.

LIÑE.—Eztakit zegaitik, baña arratsalde guztian ba'dakizue ze pentsamendu darabillan buruan? Akerrak adarrak okerrak ditu, adarrak akerrak okerrak ditu, okerrak ditu akerrak adarrak.

PERU.—(*Agertuaz*). Zuek, aitaren partez, mesedezez, urteteko etxetik.

XOLE.—Eztaukagu zetan urten.

PERU.—Orixo diño.

XOLE.—Guk diñogu, ezetz. Ez da ala?

PERU.—Nik bere eskabidea agertu dautzuet.

XOLE.—Ondo gagozala emen. (*Peru eskutaten da*).

LIÑE.—Auxe be ikusi.

PIE.—Ikusi ta entzun.

XOLE.—Adarrak okerrak ditula. Okerrak eta zorrotzak.

LIÑE.—Ez dago Lastur'en zezenik orrenbeste dakienik.

PERU.—(*Agertu ta telefonotik izketan*). Jauna, al ba'dau, gerotxuago deitzeko.

...
Etxian da, bai, ementxe.

...
Ni nor naizen? Peru!... Bai, Peru... Semia ez... etxekua...
Zelako senidetasuna? Ee... etxekua... eztakit... emengoxia...
Bera jarteko? Itxaron, itxaron. (*Barriko sukalderra dua*).

XOLE.—Olabide ba'da ez dautsa beriala utziko.

PIE.—Bein gauza bategaz jaubetuten danian, ez ei da olakorik.

LIÑE.—Entzun dozue? Etxekua... emengoxia... Noiztik?

PIE.—Orrek, ikastekuak ondo ikasita daukaz orrek!

PERU.—(*Barriko agertuaz telefonotik*). Jauna, abogadu bategaz libertadeaz itz egin bear dala, diño, ta une onetan testigu larregi daukazala etxian. Gerotxuago deitzeko, edo emen egongo dala, alkarragaz aurrez aurre jardutea egokiago ba'deritxa...
Bai, jauna. Ondo da. (*Telefonoa utzi ta sukalderra dua*).

LIÑE.—Urten egin bear giñan.

PIE.—Len ezkendun ala uste.

XOLE.—Kaska gogorra da gure zarra ta oraindik argiegi dago.

LIÑE.—Igarri ete dau zerbait?

PIE.—Itzik egin barik?

XOLE.—Bere buru-gogortasuna orrek, geu emen gagozalako.

PIE.—Zetan geratzen gara orain Olabide'gaz?

LIÑE.—Bere etxera urreratuko ba'giña?

XOLE.—Lenengotatik obe ez? (*Irurak juaten dira*).
(*JOB eta PERU agertzen dira*).

JOB.—Alabak dira irurak. Ezagutzen zenduzen?

PERU.—Emen ikusita.

JOB.—Ez dabe niretzako borondate andirik.

PERU.—Destañez begiratu dauste, arpegi asarrez.

JOB.—Zoro-zoro bizi nai dabe. Azaletik. Kanpoeder.

PERU.—Emakumiak negar asko egiten ez dakie ba?

JOB.—Orreik egin baño eragin geiago.

PERU.—Nire ama zana negarrez egoten zan gau askotan. Niri be negar eragiten eustan sarri, gaberdietan itxartu eragiñaz.

JOB.—Ezagutu zendun iñoz gizonik beragaz?

PERU.—Bera ta ni bakarrik bizi giñan.

JOB.—Bakar-bakarrik?

PERU.—Ni eskolara juaten nitzan artian, garbiketak egiten juaten zan bera etxerik-etxe. Gero nire adizkidetasunaz poztutenean. Alaxe, osta-osta bizi arren, alkarren-maite bizi giñan.

Beartsuak aberatsak baño zoriontsuago bizi dira, ez?

JOB.—Danetara. Zoriona ez dago aberats bizitzan. Aberats nai beartsu norbere neurrian zintzo ta zuzen jokatzean baño.

PERU.—Zeu pozik bizi zara?

JOB.—Nik, ondasunetan, niretzako beste euki dot.

Bake, poz eta maitasun billa, lau zati egin ta iru alabak eta ni zati banaz gelditu giñan. Edozein biziko zan kezka barik, egune-roko lanari lotuta. Baña eurena jan ta nirea zazkildu dauste.

PERU.—Nik eneuke nai etxekalte agertu. Edonun be lan egin neike.

JOB.—Bai, mutil. Lan egoki bat billatuko dogu. Pozik eta gogoz egin daikezun lanen bat. Biar edo etsi zeurea izango dan etxe onetan zintzo bizi zaitezen, gizonak euki biar leuken maitasun, bake, poztasun eta amesetan.

(*PIE, LIÑE eta XOLE agertzen dira.*)

JOB.—Barriro?

LIÑE.—Itz egin nai genduke zugaz, aita.

PIE.—Asarre barik itz egin, garraztu barik.

JOB.—Ogei urtetan ez beste zatoze egun bi oneitan.

XOLE.—Mindu egiten zara gu ikustiaz?

JOB.—Sarri gogaitu izan naz bakarrik.

Ta? Zer?

XOLE.—Bakarrik nai genduke itz egin.

JOB.—Bakarrik? Ez al gara bakarrik?

FIE.—Mutil ori emen ez dala.

XOLE.—Etxeko gora berak doguz. Geure geureak.

LIÑE.—Ez dauka zetan jakin gure arazorik.

PERU.—Sukaldera juango naz.

JOB.—Ez. Geldi, ementxe.

XOLE.—Zegaitik?

JOB.—Nai dodalako.

PERU.—Enaz asarratuko. Billatuko dot zerbait sukaldean.

JOB.—Ementxe, esan dot. Auxe da nire borondatea.

LIÑE.—Ez da egoki etxeko gauzak argitzeko.

XOLE.—Batez be zuri dagokitzuzanak.

JOB.—Etxekuak eta nireak bereak be ba'dira.

PIE.—Bereak?

JOB.—Zegaitik ez?

XOLE.—Ez dogu iñundik ezagutzen.

JOB.—Nik bai.

PIE.—Baña aita...

JOB.—Naiko da nik ezagutza. Eta orretan gogortuten ba'zarie...

PIE.—Guk ez genkien zerbait erakusten dauskuzu.

XOLE.—Guk ez dakigun uts egiteren bat iñoi euki ba'zendun be...

JOB.—Nik? Ausartu egiten zarie esaten be? Lotsarik ba'dozue?

PIE.—Ez berotu, ba'dakigu...

JOB.—Gorrak eta itsuak zarie?

PIE.—Eztakigu, ba.

JOB.—Eneutzuen len esan, batez be zuri, Xole? Argiago ta ziatzago itz egitea nai dozue?

LIÑE.—Guk, aita, Osagilleren batek ikusi zaitzala nai genduke.

JOB.—Zetarako?

LIÑE.—Len ez lako gauzak ikusten doguz zugan. Aldatu egin zara.

JOB.—Bizi guztian garratz eta gogor enazue etsi?

PIE.—Bai, baña orain bestelako zerbait igarten dogu.

JOB.—Bestelako zer? Aldatu ba'naz zeuok eragin daustazue. Zeuok.

XOLE.—Guk? Diñozun lez, agertu barik?

JOB.—Iñoi poztasun bat ekarten jakin ez dozuelako.

Biziten jakin ez dozuelako.

XOLE.—Biziten jakin ez?

JOB.—Zintzotasunez ez.

Bigunkeria egin dozue lege.

PIE.—Orretan guk eta edozeñek.

JOB.—Amak izaten be ez dozue jakin. Edo nai ez.

XOLE.—Orren kontua ez da zurea, gurea baño.

PIE.—Betiko mozolokeriekin zatoz. Betiko zirikadekin. Orrela ezin gein-ke itzik egin.

JOB.—Ba'dakit olakorik atsegin ez jatzuela. Diru kontua nai dozue?
Ondasun kontua?

LIÑE.—Ez al dogu eskubiderik?

JOB.—Ondo jakiñak zagoze.

PIE.—Gu?

JOB.—Ezkontzarakuuan esan neutzuen nire ondasun guztia lau zati egi-
ten nebala. Zuek irurok eta nitzat.

XOLE.—Ta arrezkero?

JOB.—Arrezkero zer? Zuen zatiak arrak eta nirea ain zuzen be emea
izan dalakoan zagoze?

(Telefonoko tirriña. Job'ek artzen dau.)

Zein?

Olabide abogadua?

Ez dautzut len adierazi libertade barik ez dodala itzik egin nai?
...Bai, Job naiz, bai... Bai, bai, berbetan nagon berbera.

Nik? Nik zer?... Zein osagillek ikusi nabela?... Ni?... Burua
galdū dodala uste? Oraindiño jauna, neure zentzunean bizi naz...

Nai dodana egingo dot, nai dodana... Ezin neikela? Ezetz?...

Parkatu, baña Job naizena ba'dakit. Ta jakingo dozue. *(Telefo-
noa asarrez lagaten dau.)*

Eta Job nor dan, oraindik beste askok be jakin bearko dabe.

Zetan sartu bear dau mozolo orrek nire gauzeta?

(Peru'ri.) Ainbat lasterren karta au Lope notario jaunari eruan.

*(Iru lau letra egingo ditu paper baten ta gero sobre baten sar-
tuta Peru'ri emon.)*

PERU.—Nun bizi da?

JOB.—Edozeñek esango dautzu.

PERU.—Emon bakarrik?

JOB.—Berak daki zer egin. *(Peru beyoa.)*

PIE.—Danak ikusten dabe, aita, zure-zurea ez dan zerbait dozula. Zure
izakera aldatu egin dala.

JOB.—Oraindik askok ikusiko dabe osasunez eta zentzunez nagola.

LIÑE.—Ez diñogu ezer, baña...

JOB.—Zer, zer?

LIÑE.—Ba'dakigu gauza andia ez dala.

JOB.—Nik ba'dakit ezer ez daukadala.

XOLE.—Aintzat artzekorik ez. Baña kontu pixkat, ardura pixkat eska-
tzen dau zure egokerak. Osasuna, beste gauza asko lez, ez da beti
bardin zaintzen.

JOB.—Kontu geiago eskatzen dau zuenak.

XOLE.—Ba'dakizu gaur osasunari buruz aurrerapide arrigarriak dirala.
Norberak igarri barik etorten dira sarri okerkeri asko.

PIE.—Norbera konturatu be barik, zuri jazoten jatzun lez.

XOLE.—Ta amabost eguneko osataldi batek barriztuta lagaten daki,
bestela betiko litzaken gaitzen bat.

LIÑE.—Ba'dakigu erdi asarre zagozala gugaz, baña guk zuzenduko dogu
etxeko gora bera guztia zeu etorri arte.

JOB.—Ba'dakit nora zuazen.

LIÑE.—Zure osasunaren alde.

JOB.—Zorotzat sartu nai nazue. Buru galduzat, maniatikotzat.

PIE.—Zorotzat ez, aita. Makalaldi pixka batek ez dau ainbesterik era-
kusten.

JOB.—Beti izan zarie zitalak, biotzik gabekoak.

LIÑE.—Orretan zure eskolan ikasiak gara.

JOB.—Ta azkenean be... Guzurak urtengo dautzue. Oindixeek diñot-
zuet. Etxe onen arri bakar bat libre geratzen ba'da, arri bat
bakarra bera be, ez da zuentzat izango.

LIÑE.—Gurea da, aita.

JOB.—Nirea da.

XOLE.—Borondate ori ez da zuzena.

JOB.—Zer dira zuzenak? Azpikeriak?

PIE.—Legeak lagunduko dausku.

JOB.—Ta? Zorrak jasoten, zeñek?

Eztiñozue ezer? Zorrak jazoten?

(SIMON agertzen da.)

SIMON.—Sartzeko baimenik?

JOB.—Artu dozu.

SIMON.—Zure jokabidea ez da legezkoa, Job.

JOB.—Zetan?

SIMON.—Kartzelan sartuko zaitue. Zu ta Muniategi. Biok.

JOB.—Biotatik bat ez da merezi bakua.

Zer da orain?

SIMON.—Etxe oneri ezarri dautzazun hipoteka ez da zuzena, ez da
bidezkoa.

JOB.—Bankuaren begirako ez nunbait.

SIMON.—Ba'zenkien zorrak zenduzena.

JOB.—Nik egiñak ez.

LIÑE.—Hipoteka etxearen kontura?

JOB.—Bear danaren kontura. Al danaren gain.

XOLE.—Aita, ta...

JOB.—Zer nai zenduen? Bankuei eskiñi? Ta len baño zoroago bizi?

SIMON.—Zorrei erantzun lenengoz beiñik-bein.

JOB.—Egin ditunari eskatu.

SIMON.—Ba'dakizu arek ezin dabena.

JOB.—Kartzeletan aterpe ederrak dira. Aurretik kontuak ataratea eukan.

XOLE.—Zitala! Betiko dollorra!

JOB.—Sarritan norberak zabaltzen ditu ango ateak.

SIMON.—Zeure buruaren aurka diarduzu.

JOB.—Zer egingo zenduke zeuk nire lekuau?

SIMON.—Enaz eldu orretara.

JOB.—Ni beartu egin nazue, beartu.

LIÑE.—Olabide abogaduak konponduko dau jokabide au.

JOB.—Gizon zurra da. Ba dira surragoak orraitik.

XOLE.—Oraindik gure-gain etorri bearko dau dan-danak.

PIE.—Gu ez al gara alabak?

JOB.—Lore igartuak lore ete dira?

LIÑE.—Odolak dakaz eskubideak.

JOB.—Odolak dakar maitasuna be. Nun da?

Baketan laga nagizue, bakarrik obeto nago.

Zuen etxetan egon lei norbait kezkaz, ume txikiak negarrez egon ez da be.

SIMON.—Gora-bera au argitu bear dogu, argitu.

JOB.—Ikustekoa argi dago.

SIMON.—Zetan geratzen gara Muniategi'ri aurreratutakoagaz?

JOB.—Ba'dauka koipea nun kendu, lanik egin ezkerro.

XOLE.—Ezkondu giñanetik ezin dozu ikusi.

JOB.—Ezkondu ezkerotzik ez dau egirik erabilli, lengoei baketan itxita.
    Ez gaitu maite izan, ez ni ta ez zu.

XOLE.—Nire barri neuk dakit.

JOB.—Obe nire eritxi au okerra ba'litz.

SIMON.—(*Muniategi ateau ikusi ondoren.*) Emen bera.

Argi itz egin bear dogu, Muniategi. Sits eta bits gauzak aztertu.

MUNI.—Alaben eskuetan dago dan dana.

LIÑE.—Gure gain?

JOB.—Zer?

MUNI.—Egin ditu agiriak Olabide jaunak. Ziatz. Zertzelada guztiekin.

XOLE.—Bai? Dan-danak?

MUNI.—Oraintxe bertan Bankutik nator. Neuk itxi dodaz bertan.

JOB.—Zer da darabiltzuena?

MUNI.—(*Job'eri jaramonik egin barik.*) Iru alabetan geratu da dan dana, eskubide ta jaubetasun guztia, aitaren gaixoak irauten daben artean. (*Xole'ri kiñu egíñaz.*) Beti.

JOB.—Arratsaldeonik be ez al dot merezi etxe onetan?

MUNI.—Zuek nai lez ekin zeinkie une onetatik.

JOB.—Ba'nekien ustela ziñala. Ba'nekien arpegi bikotxa ziñala. Ba'nekien zitala, odol gaiztokoa ziñala. Baña ez ai lotsagabea.

MUNI.—Emendik aurrerako erabagirik iñok ez dautsa onartuko. Bere gaixoa legeak ikutua dauka.

JOB.—Ni gaixo? Nor da ori baieztu leikena? Nor da orretarako ikusi nabena?

PIE.—Esaten geuntzun, aita, zerbait... zerbait makal ezagutzen zaitugula.

JOB.—Ni?

MUNI.—(*Simon'eri.*) Antxe laga dautzut, Simon, agiria, zelan jokatu jakin daizun.

SIMON.—Baña zuen eskubidien aurretik gauzak okertuta dagoz.

Bankuko diruak eskutatu ziran ta etxe onen gain hipoteka bat sartua da, diñozuzan agiri orrein aurretik.

MUNI.—Alaben eskubideak oso osuak dira. Ez dauke dudarik.

SIMON.—Zer erabagiteko? Jatekoak jan ondoren, zetarako ortzak?

MUNI.—Zer?

SIMON.—Ez dozu ulertu?

(*LOPE ta PERU agertzen dira.*)

JOB.—Poztuten nau zuen etorrerak.

LOPE.—Danok batzarrean? Ez nator ordu egokian?

JOB.—Ezin garai obean. Etxean zagoz.

MUNI.—Zetarako?

Gaixo dagon agiriak bear dan tokian erakutsiak dira, Lope. Ori jakiten ba'zatoz, ikusi, ikusi.

JOB.—Latsagabe...!

Bera ta zuek, diruagaitik dana salduko zenduken alabak!

PIE.—Danon onagaitik gabiltz.

JOB.—Danona? Zeintzuna?

(*Irriz.*) Uste zenduen lo egongo nitzala?

XOLE.—Eztautzugu ukatuten zurra izan zarianik. Zurregia batzutan.

JOB.—Eztakizue ormak be itz egiten dabenik?

Gogorik onenagaz asi nitzan zerbait egin guraz.

LINE.—Ikusteko dago ainbesteko gogo on ori.

JOB.—Agertu nai dozu, Lope, ze asimo nerabillan?

LOPE.—Lau berbatan. Dan dana ziatz-ziatz aztertu, batu ta argitu.

LIÑE.—Zetarako?

JOB.—Zetarako? Jarraitu, baimena dozu.

LOPE.—Agura zarren etxe bateko egokera ordaintzeko truke, dan dana iru alaboi lenengotatik eskintzeko asmotan.

Orretarakoxe deitu neutzuen iruroi. Orretarakoxe.

LIÑE.—Etzendun olakorik adierazi.

JOB.—Nire guraria igarri ta ezagutu baño len lotsagabekeriz azi ziñen.
PIE.—Gu?

XOLE.—Ori ez da egia.

JOB.—Zuen asmo ta gurariak, zuen barru-barrutik urtendako biozkadak, «biozkadak», egunean bertan jakiten nebazan.

XOLE.—Agiri da gaixo zagozena. Amesak egi biurtzen dozuz. Gurariak egite, osotu ta aurrera eruan baño len.

JOB.—Ames?

Nik esanak egiak ez ba dira, nai dozuez zuen esanak entzun?
(*Orma baten dagon kuadro bat altza ta magnetofono bat agertuko da. Lenengo ekitaldian emakumiak bakarrik egozala artutako zatia entzuteko eran ipinten dau. Emakumiak eta danak zurbil dira. Pie'n abotsa entzuten da: «Zegaitik ez dautsagu deituten Olabide abogaduari? Geroxeago Xole'k: Bereak ete dira etxeko ondasunak?» eta abar. Bakotizaren abotsa entzun-ala, irritsu alabak salatutzen ibilliko da.*)

Ezagutzen zara, Pie?

.....

Garbi ez dago zure abotsa, Liñe?

.....

Ainbesteko zital zeu, Xole, ez?

Mingarri da, Muniategi, tartean zeu ez egotea. Obetuago ezagutzeko aukera izango neban.

SIMON.—Senitarteko gora-berak ardura gitxi biztuten dauste.

JOB.—Ikusten dozue zelan nekiен zuen barru barruko txikikeri guztia?

PIE.—Zortzirak. Etxean zain ditut onezkero.

JOB.—Egon, egon... Erlojua len lez dabil.

XOLE.—Nik be juan nai neuke.

JOB.—Eztaukazu emen zure senarra?

Lotsatuten ikasi dozue?

Enaz gaitzo izango. Dana parkatzen dautzuet.

LOPE.—Ba'nekien, Job. Ezagutzen zaitut.

SIMON.—Bankuak be aztuko leuke. Baña aurrez erabagi bearko da zer-bait. Letra orren dirua nimbaitetik atera bear da. Zorra zorra da, Luzetu bear ba da luzetu, baña...

JOB.—Ez bildurtu. Ez kezkatu, Simon.

Nik ezagutzen ez nituzan zorrak... beingoz jasoko dodaz. Baña garbi geratu daiala nik egiñak ez dirala.

SIMON.—Alegiña egingo da. Ta beste baten, premiñan egon ezkero be...

JOB.—Ez, ez. Nireak amaitu dira. Sasoi txarra daukat gaurko giro epel eta errezen erpetan jausteko. Gaurko emekerietan sartzeko.

LIÑE.—Aldi bakoitzak bere giroa eukiten dau, bere bizikera. Orixe ez dozu ikusi nai.

JOB.—Baña giro guztiak zintzotasuna bear dabe. Zintzotasuna.

Nik lengo erara bizi nai dot. Diru ta arrokeriaren gain, lotsa ta zintzotasuna.

Etxea hipotekan sartu ba'dot, zuen zorrak ordaintzeko egin dot. Hipoteka ori nire eskabidez egiña da, ez iñoren indarrez. Ta asmo zuzen bateri indarra emoteko. Ez al da orrelaxe, Lope?

LOPE.—Biozkada bat izan da benetan.

JOB.—Orañartekuak ordainduko dira, nai ta azpikiriz egiñak izan. Nai ta lapurretako ezaupidez egiñak izan, nai ta nire kontzientziak, gero, ainbeste egiteko eskubiderik enebala agertu crazi. Orren bildur naz benetan.

MUNI.—Ori ezin esan lei.

JOB.—Agirian dagonik ukatu lei? Ala zein da emen gaixo?

PIE.—Ta etxea?

JOB.—Etxearen eskubidea kendu nai izan dot, asmo larregirik artu ez daizuen. Etxe onen jaube barria agertu nai dautzuet. (*Peru bere ondora eruanaz.*) Aitatasunik gabeko Peru.

XOLE.—Zoro zagoz, aita.

LIÑE.—Ori ezin lei.

PIE.—Ezin dogu ontzat artu, ezin, ezin.

MUNI.—Maltzurkeria, azpikeria da ori.

LIÑE.—Nundik norako dirua Peru'k? Zure konponketa lotsagarria da ori.

PIE.—Gure diruak dira emen dabizenak.

LOPE.—Notario naizenez agertu neike zuen dirurik ez dala bitarteko.

LIÑE.—Notario batek esan da be ezin dogu sinistu.

LOPE.—Zuen aukeran dozuez agiriak. Ba dakit Job adiskideak, mutiko au etxerako artu ebanian, iñoren erruren bat zuzenduteko asmostan artu ebala, bestelako asmo ta aztarren barik.

MUNI.—Errua dabenak zegaitik ez dau bereganatu?

JOB.—Ain arin aztuten jatzuz ibillerak?

LOPE.—Mesedez, Muniategi. Dana parkatzekotan jarri daneitik, obe zenduke bein ixildu ta makurtu.

JOB.—Bidezkoa ete da parkamena egokera onetan?

LOPE.—Ez zaite atzeratu, Job. Ondorengo onak arinkeria au zindotu lei. Guazen lengora. Mutil onek osaba aberatsa dau. Ez ekien orain-tsu arte. Bera ta ni adiskide giñan gaztetan. Alkarrekin ikasiak. Adierazi neutsan zuen aitaren jokabidea, batez be il jakon amari laguntzen. Ta gero, gauzak okertu diranean, ikusten dozuezan zuen etxeko gora-berak agertu diranean, lenengotatik itsu-itsu agertu da bere arrebaren eta bere illobaren laguntzarako ain biotz onez jokatu dabenaren alde.

JOB.—Bera izan ez ba litz, nik parkatuta be, beti zorpean beariko zenduen. Ez nitzan eldutenean nire ondasunekin agertu diranak estaltzera.

XOLE.—Baña aita...

LIÑE.—Gure eskubideak...

JOB.—Ohorea galtzen danean eskubideak illak dira.

LIÑE.—Kalian geratzen gara gu?

XOLE.—Beti diñodazan gure eskubideak, zer? Gure legea, zer?

PIE.—Esku uts utsik lagaten gaituzu?

MUNI.—Arri bakar baten eskubideari be ten egingo jako, Xole.

JOB.—Oraindik setatsu zurean, guzurti ori?

MUNI.—Itz ori ariñegi darabiltzu, ugariegi.

JOB.—Parkatzen ba dakit, baña aztuten ez.

MUNI.—Alaben ondasunak jatean lapurra izan zariala esango ba neu, nik?

LOPE.—Ixildu bear ziñake, Muni.

JOB.—(*Minkor*). Ni... ni... lapurra?

MUNI.—(*Lotsagabe*). Ta ni bai?

JOB.—Ukatzeko adorea daukazu lotsaz mututua bear ziñaken orrek?

MUNI.—Zegaitik ixildu?

XOLE.—Baretu, Muni.

PIE.—Ixildu zeu be, aita.

LIÑE.—Zure bidegabekeririk eztozu autortu nai.

JOB.—Ori da zuen erantzuna? Zuen eskerra?

Ta ixilduteko? Suari eraginda gero ixildu?

Ez! Ez! Enaz ixilduko. Era onetan ixilduko ba nitz, nire bizi guztia, nire izate berbera ezetsiko neukez. Ta ori ez! Ori ez!

MUNI.—Ez ba, ori ez! Emen eztago norberaren naia besterik. Ez alabrik, ez legerik.

JOB.—Nire etxetik kanporatu zaitez lenbailen lapur ori.

MUNI.—Notario jauna, testigu izan bearko zara egunen baten.

XOLE.—Mesedez, mesedez...!

JOB.—Lapurra bai. Lapurra, emakume bateri garbitasuna ostu zeuntzanean.

XOLE.—Ezin esan ziñei olakorik, aita.

JOB.—Lapurra... zure zatarkeriko frutuari aitatasuna ukatu zeuntsianian.

XOLE.—Zoro zagoz, aita.

LIÑE.—Ixildu bein, aita.

JOB.—Lapurra... alabari biotza eskatu zeuntsianian, etziñan eta etzenden izate ta nortasuna erakutsiz.

Lapurra... niri itz bakar bat zuzendu harik, eskabide motz bakar bat egin barik, nire izenpea guzurtatu ta berreun milla peseta seguru asko lizunkeri ta ordikerietarako...

MUNI.—(*Itsu, Job'en gain*). Ixilduko zaitut betiko. Betiko!

(*Job'eri paparretik oratu ta jo naian.*)

PIE ta LIÑE.—Muni! Muni! Ori ez. Geldi! Mesedez! Ori ez!

(*Simon eta Lope sartzen dira banandu nairik. Xole zarataka negarrez. Peru danen artetik sartu ta Muni'ren aurrez aurre, zamatik oratuaz.*)

PERU.—Zeuk bera baño lenago ilko zaitut neuk. Neuk lenago! Neuk ilgo zaitut!

(*Txilio, garraxi, estutasun, negarra. Batzuk bestiak baretu eziñez.*)

PERU.—(*Kiriotsu, negarti, Job'en ondora urreratuaz*). Jauna! Jauna! Zu biziko zara. Ez koldartu. Biziko zara. Neuk lagunduko dautzut. Neuk.

JOB.—(*Peru besarkatuaz*). Mutil! Eskerrak! Eskerrak!

Eskutuko bat neukan zuretzat... Sekula ez dautzut agertuko. Enaz zure aita... baña gaurtik semetzat zaitut. Semetzat.

Bizi bear dozu, bizi... zintzotasunean. Biozkada bat egitera bearuten nazu.

Etxe au, aurrerantzean, aitatasuna ukatuta jayoten diran ume errukarrien etxea izango da. Iñoren eskubiderik ez da izango beragan. Ta nire alabak... gaurkoak estaldu ta parkatuko ba dira... ondorenik ez dabenetik, etxe oneri zordun izango dira, notario jaunak erabagiko daben eran.

XOLE, LIÑE ta PIE.—Baiña aita... Aita!

JOB.—Legea lege. Esana, lege.

A M A Y A

Agustin Zubikaray.

BERRIAK ETA GAI LABURRAK

GURE ILLAK

JOSE INDALEZIO ZINKUNEGI ARRUTI (1886-1964)

Igaro dan Urtarrillaren bederatzigarrenean il da Zarautzen Zinkunegi sendagillea, aspalditik Euskaltzaindiko Urgazlea izan dana.

Errexildarra jaiotet, Valladoliden egin zituan ikasteak. Euskal idazole ona izan da; batez be joskera jatorra erabili dau bere idazlanetan. Balmesen "El Criterio"-a (**Irizpideak**) eta Kanpionen ipuin batzuk (**Erraondoko azkenengo atabalaria, Popatxo, Jan Pier Bidart**) itzuli zituan.

Izalaria be izan da, eta bere itzaldi batzuk **Euskal Esnalea** aldizkarian agertu ziran.

Ainbat euskal aldizkaritan idatzi dau. **Zigor** operearen libretoa saritu eutseen Bilbaon 1957'gn. urtean.

Ia amaituta itxi dau iztegi bat. Beste itzulpen eta lan labur batzuk be argitaratu barik itxi ditu.

Egin daben lanagin, leku on bat irabazi dau Zinkunegik euskalarien artean eta Euskal Literaturan. Goian bego.

N. A. G.

GILLERMO ALBIZU 1963 URTEKO BERTSO PAPEL SARIKETAREN IRABAZLE

Euskal Akademiak bertso papel sari batzuk jarriak dauzka urtero emateko Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialaren laguntasuna dala medio. Igazko urtearen barruan jarritako zenbait bertso papel aurkeztatu ziran parte artzeko eta Euskal Akademiak juradu bat izendatu zuen iritzia eman zezan: Antonio Arrue, Alfonso Irigoyen, Juan San Martin eta Aita Antonio Zavala Jesusen Konpaina. Bildu dira eta 1964 otsailaren 28-an egin duten batzarrearen ondoren au da ao batez jakinerazi nai dutena:

Lendabiziko saria Gillermo Albizu Tolosa-koari ematea erabaki dutela amalau bertso "Txarrikume bati" jarriak dituen papel bategatik. Bi mila pezeta da jaso bear duen dirua.

Bigarren, irugarren eta laugarren saria iru bertso papeli ematea, baiña irurak gradu berdiniean gelditzen dirala bata bestea baiño geiago nabarmendu gabe. Sariak berdindu egin dira eta bakoitzak mila pezeta artu bear ditu. Auek dira:

"Zurrutari jarriak" Jesus Lete "Ibai-ertz".

"Arantzazuko Amari jarriyak" Manuel Matxain.

"Euskal Erriko oiturak" Sebastian Salaberria.

Bertsolariei jakinerazten zaie aurten paratutako bertso papelik onenak ere sariak izango dituztela eta animoso agerto bear gendukeala.

Sari auek 1965 ilbeltzaren 1-ean partitu ziran Anoetako frontoian Euskal-erri osoko bertsolarien azken txapelketa nagusia egin zanean.

ANTONIO BILBAO MONASTERIO 1964 LIZARDI POESIA SARIAREN IRABAZLE

1964 urterako Lizardi poesia saria emango zanaren berri zabaldu zan 1962 urtean ipiñi ziran oñiarri berdiñakin. Lanak bialtzeko epea maiatzaren 28-an bukatu zan. Euskaltzaindiak juradu bat izendatu zuen: Fernando Artola "Bordari", Gabriel Aresti, Juan Maria Lekuona, Aita Santiago Onaindia eta Agustín Zubikaray.

Agertu ziran lan guztiak irakurri ondoren 1964 uztailaren 22-an epaia eman zuten eta saria Antonio Bilbao Monasterio-gana erori zan, Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak emandako bost mila pezeta. Bere poesia lanaren titulua "Loraen zugatza" izan zan.

DOMINIQUE PEILLEN 1964 URTEKO DOMINGO AGIRRE NOVELA-SARIAREN IRABAZLE

1965 urtean Toribio Alzaga teatro saria ematea tokatzen da

Aurten Txomin Paillen-i eman zaio Domingo Agirre novela saria, Bizkaiko Ahorro Kaxak Euskal Akademirekin bat egiñik sortua duena. "Gauaz ibiltzen dana" deritza saria irabazi duen obrari. Juradua osatu dutenak Gabriel Aresti, Juan San Martin eta Alfonso Irigoyen izan dira eta ago batez eman dute erabakia.

Txomin Peillen Parisen jaio eta bizi dan gazte bat da, guraso zuberotarren semea. Euskal izkuntza batua ondo menderatua du bere jatorriko izkera bestetatik berezienetakoia izanagatik eta gaiñera kultura zabalaren jabe da.

Datorren urterako Toribio Alzaga teatro-sarira dei egiten da orainarteko oñiarri berberak eta lanak bialtzeko epea 1965 uztailaren 20-an bukatzen da.

JOSE MARIA LERTXUNDI "ARGIÑ" AYA-KOAK 1964 XENPELAR SARIA IRABAIZ DU

Euskaltzaindiak Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak lagunduta Xenpelar poesia sariak bertsolarien klasean ari diranentzat ipiñita zeuzkan igaz. Urtearen asieran bertso papelak aurkeztatzeko epea luzatu zan.

Amaika orri eldu dira eta Euskaltzaindiak juradu bat izendatu ondoren, arek 1965 maiatzaren 28-anurrengoa au erabaki du:

Lendabiziko saria, bi mila pezeta, Jose Maria Lertxundi "Argiñ"-i ematea asto bati jarri dizkan bertsoakatik. Bigarrena, mila ta bosteun, Jesus Lete "Ibai-erz"-i amabi bertsokin osatutako orriagatik. Irugarrena, mila, Joxe Mari Ertzilla "Xabinoa"-ri aurtengo estropadai jarritako bertoakatik. Eta laugarrena, bosteun, Sebastian Salaberria-ri Iturrioz-ko sega-apustuari jarritakoakatik.

Juradua osatu dutenak dira: Juan Maria Lekuona, Fernando Artola "Bordari", Juan San Martin, Antonio Arrue, Aita Antonio Zavala, Jose Maria Sa-trustegi eta Alfonso Irigoyen.

Aurtengo beste saraketa baten berria zabaldua dago izen berberarekin, au da, Xenpelar izenarekin, eta bertso papelak bialtzeko epea urriaren 20-an bukatzen da. Gaia libre izango da eta amar bertso papel inprintatu elduerazi bear dira.

DOMINGO AGIRRE ZANAREN OMENEZ LITERATURA SARIKETAK. 1964 ABENDUAREN 20-AN LORE JOKOAK ONDARRUN

Ondarruko Ayuntamentuak zenbait literatura saraketa jarri zituen Domingo Agirre bertako semea zanaren omenez, batzuk euskeraz eta beste batzuek erderaz. Euskerazkoak Euskaltzaindiari eman zizkioten erabakiak ar zitzan.

Onela egin zan:

Poesia saria: "Bear zaitut laga". Egillea: Antonio Bilbao Monasterio. Juradua: Aita Lino Akesolo, Fernando Artola "Bordari", Juan Maria Lekuona, Juan San Martin eta Alfonso Irigoyen. Saria: Bizkaiko Diputazioak emandako amar mila pezeta eta lore natural bat.

Teatro saria: "Historia triste bat". Egillea: Salvador Garmendia. Juradua: Iñaki Beobide, Manuel Ziarsolo eta Alfonso Irigoyen. Saria: Ondarruko Kresala teatro taldeak emandako amar mila pezeta.

Mariñel giroko narrazioa: "Amonatxo zaarrak eta ur txakurrak". Egillea: Agustin Zubikaray. Juradua: Manuel Ziarsolo, Jesus Maria Arenaza eta Alfonso Irigoyen. Saria: Ondarruko "Unión Sindical de Armadores de Altura" alkarta-deak emandako bost mila eta bosteun pezeta.

Baserritako giroko narrazioa: "Arnobarrengo Iñaxio". Egillea: Tene Muxika. Juradua: Manuel Ziarsolo, Jesus Maria Arenaza eta Alfonso Irigoyen. Saria: Bizkaiko Ahorro Kaxak emandako iru mila pezeta.

Domingo Agirre apaiz: "Domingo Agirre-ren eliz-itzialdiak". Egillea: Aita Luis Villasante. Juradua: Manuel Ziarsolo, Jesus Maria Arenaza eta Alfonso Irigoyen. Saria: Ondarruko Santa Maria Parrokiak emandako bi mila pezeta.

Erderazkoak erabaki zituztenak beste alkartade batzuek izan ziran.

Erabaki auek abenduaren 18-an artu ziran eta egun bi geroago Ondarrun lore jokoak egin ziran. Jose Artetxe jauna izan zan izalaria. Poesia saria autoreak berak irakurri zuen. Euskaltzaindiko zenbait egon ziran bertan.

1965 TORIBIO ALZAGA TEATRO-SARIA

Bizkaiko Ahorro Kaxak zortzi milla pezetako sari bat sortua du Euskaltzaindiari lagunduaz. Sariaren oiñarriak auek dira:

- a) Edozein euskalkitan idatzi ditezke teatro-lanak.
- b) Gaia nai dan bezelakoa izan diteke, eta lanak norberak egiña izan bear du eta ez beste izkuntza batetik itzulia.
- c) Gutxienez ordu bete iraun bear izango du eta ekitaldi bi izan. Izkribuak makiñaz idatzita bialdu bear dira, alde bakar batetik eta lerro-une bat utzirik, folio tamañuzko orrian (31,50 x 22 gutxi gora bera).
- e) Sari bakar bat baizik ezta izango, zortzi milla pezetakoa eta zatitu eziña.
- f) Saria, gabe gelditu diteke egoki iruditzen bazaie batzarrekoei.
- g) Batzarrea Bizkaiko Ahorro Kaxak izendatuko du Euskaltzaindiaren eskabidez lanak bialtzeko epea bukatu ondoan. Batzarrean Bizkaiko Ahorro Kaxaren ordezkari batek parte artuko du.
- h) Lanak Euskaltzaindira bialdu bear dira (Ribera, 6, Bilbao) 1965-gko. uztailaren 20-a baiño leen. Lema batekin firmatu bear dira, eta lemaren giltza sobre itxi batean bialdu bear da.

1965 LIZARDI POESIA-SARIAREN OIÑARRIAK

Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak amar milla pesetako sari bat sortu du urtero emateko Euskaltzaindiaren adurapean Lizardi poesia-saria olerkarien klasean ari diranentzat, eta Xenpelar sariak bertsolarien klasekoentzat ornituko ditu.

Lizardi sariaren oiñarriak dira:

1. Bost milla pezetako sari bat emango da ezin zatitu izango dana.
2. Bialtzen diran poesia-lanak nai dan bezelako luzeera eta gaia izan dezakete eta bertsotan euskeraz egiñak izan bear dute.
3. Juzgua emango duen juradua Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak izendatuko du Euskaltzaindiaren eskabidez lanak bialtzeko epea bukatzen danean.
4. Lanak Euskaltzaindira bialdu bear dira (Ribera, 6, Bilbao) 1965 aza-roaren 20-a baiño leen. Lema batekin firmatu bear dira eta lemaren giltza sobre itxi batean bialdu.

1965 XENPELAR POESIA SARIAK BERTSOLARIEN KLASEAN ARI DIRANENTZAT

Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak amar milla pezetako sari bat sortu du urtero emateko Euskal Akademiaren ardurapean. Lizardi poesia saria oler-

karien klasean ari diranentzat, eta Xepelar sariak bertsolarien klasekoentzat ornituko ditu.

Bertsolarien klasean ari diranentzat ipintzen diran poesia-sarien oiñarrriak dira:

a) Sariak izango dira: 1. Bi milla pezeta; 2. Milla ta bosteun pezeta; 3. Milla pezeta; 4. Bosteun pezeta.

b) Urtearen barruan argitaratutako bertso papelik onenak sarituko dira. Bertso-papel inprimatuaren amar ale bialdu bear dira Euskal Akademiara (Riberia, 6, Bilbao). Bialtzeo epea 1965 azaroaren 20-an bukatzen da.

c) Gaia libre.

e) Bertso-papela argitaratzen danean, eta jakiteko zein dan bertsolari egillearren izena, "Bertso berriyak urliyak jarriyak" edo beste alako zerbait ipiñi bear da aspaldiko oiturari segituzaz.

f) Juzgua emango duen juradua Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak izendatuko du Euskal Akademiaren eskabidez.

EUSKALTZAINDIAREN JAIA BILBON

1964 ilbeltzaren 26-an Bilboko Arriaga Teatroan Euskaltzaindiak urtero egin ohi duen jaia egin zan. Ondarruko teatro taldeak Agustin Zubikaray-k osatutako "Seaska inguruau" obra jokatu zuen.

Aurreko urteko garagarnillaren 27-an Bizkaiko neska mutillen artean egin ziran euskerazko esamiñen sariak partitu ziran.

BILBON "XXVII CONGRESO LUSO-ESPAÑOL PARA EL PROGRESO DE LAS CIENCIAS"

1964 uztaillaren 20-tik 24-ra egin ziran batzarreak eta euskerari buruzko estudioak ere izan zuten bere atala. Bakoitzak bere lanarekin parte artu zuten: Luis Mitxelena, zuzendari bezela, Aita Luis Villasante, Juan Bautista Merino Urrutia, Manuel Agud, Santos Pagadigorria, Florentino Castaños eta Alfonso Irigoyen-ek.

DOMINGO AGIRRE JAIO ZALA EUN URTE

Ondarrun Euskaltzaindiak batzarre agiri bat egin zuen 1964 maiatzaren 7-an Domingo Agirre jaio zala eungarren urtea ospatzeko, Alameda Zinean, publikoa aurrean zala. Alfonso Irigoyen jaunak eman zion asiera itz batzuekin eta ondoren itzaldiak egin zituzten Eusebio Erkiaga, Nemesio Etxaniz eta Ani-

zeto Zugasti jaunak. Ondarrutar novelagille famatuaren inguruan ibilli ziran itz guztiak.

Ondarrun urtearen barrenean gauza geiago ere egin ziran: itzaldiak, ume euskaldunei sariak partitzea, Bizkaiko bertsolarien azken txapelketa nagusia, teatro eta l ore jokoak, Domingo Agirre-n gorazarretan literatura sariak emanaz.

RESURREZIO MARIA AZKUE JAIO ZALA EUN URTE

Lekeition 1964 abuztuaren 9-an zenbait jai egin ziran Resurrecio Maria Azkue jaio zala eungarren urtea ospatzeko, bertako Ayuntamentuak prestatuta.

Euskaltzaindiko batzuek ere bertan izan ziran beste alkartade batzuetako jaunekin batean. Bilboko apezpiku Pablo Gurpide jauna ere egon zan.

R. M. Azkue Euskal-Katedra berriaren bedeinkazioa egin zan. Los Rios-eko apezpiku Victor Garaigordobil jauna izan zan egin zuena. Bertako Ayuntamentuak sortua da Euskaltzaindiaren babesean jarririk.

Lekeition-ko Ayuntamentuak Bizkaiko ta Nafarroako Diputazioen laguntasunarekin Azkue-n omenez ogetabost milla pezetako literatura sari bi sortu ditu. Lanak bialtzeko epea 1965 uztailaren 1-erarte ezta bukatzen. Gaiak Azkue lexikografo eta Azkue folklorista dira.

EUSKALZALEEN BILTZARRA LOYOLA-N

1964 abuztuaren 21, 22 eta 23-an Euskalzaleen Biltzar bat egin zan Loyola-n. Aita Jesuitak beren etxea eskeifí zioten Euskaltzaindiari bildu ahal izateko. Aurretik gai nagusi bezela urrengo au zabaldu zan: "Euskal irakurleak geitzeko bideak. a) Euskera etxean; b) euskera eskolan; d) euskera radioan; e) euskera aldizkarietan; f) euskera gaurko literuria berrian; g) euskera teatroan; h) irakurtzen asi berriak diranentzat literatura."

Aita Antonio Arana Loyola-ko Jesuiten nagusiak itzaldi labur bat egin zuen ongi etorria emanaz. Luis Mitxelena-k eskerrak eman zizkan bildutakoien izenean eta asi ziran berriketak. Izlariak bukatzen zuenean alkarrizketa sortzen zan nai zuen guztiak parte arturik txanda eskatu ondoren. Piarres Larzabal-ek teatroaz eta radioaz itz egin zuen. Aita Luis Villasante-k pedagojiaz, Anai Valentín Berriotxo-k lantxo bat bialdu zuen aurrei kaligrafia irakasteaz. Aita Gaizka Barandiaran-ek lan bat bialdu zuen nola ematen dituen euskal eskolak Tudela-n. Aita Antonio Zavala-k lan bat bialdu zuen **Auspoa** liburu sortaz "Euskal irakurleak geitzeko bideak" saillean sartzen zalako. Aita Juan Goikoetxea-k itz egin zigun Azpeiti-ko gazteak zer egiten ari diran euskera eta euskal literaturari dagozkion gauzeten. Aita Angel Goenaga mintzatu zan egiten ari dan texisaz: "Filosofía de la lengua vasca". Aita Isidoro Basterrika beneditanoa literuria berriaz. Manuel Lekuona-k itzuñpen euskerara moldatu bat bialdu zuen esko-

Iako aurren lendarbiziko irakurrialdietarako. Jose Maria Lojendio eta Aingeru Irigaray-k ere itzaldi bana egin zuten. Ibarrola andreak ipui batzuek kontatu zituen. Azkenengo egunean Jose Maria Iriondo radioaz mintzatu zan Loyola-koan dagoen partez. Antonio Labayen teatroaz. Gabriel Aresti eta Aita Jose Maria Altuna-k alkarrizketa bat egin zuten euskal ortografiaz. Batez ere h-aren gora beherak erabilli zitzuten arrazoia adieraziaz. Aita Angel Goenaga-k azken itz batzuek esan zituen eta Alfonso Irigoyen-ek batzarraren bukaeran artutako ondoren batzuek irakurri zituen. Aranburu apezpiku jaunak agurra egin zuen.

Ona emen ondoren-gisa esandako itzak:

1. Euskaltzaindiak atsegínez beterik ikusten ditu Azpeiti-ko gazteak euskeria eta euskal literaturaz egiten ari diran eta egin nai dituzten lanak. Beste zenbait erritan ere egiten dira gutxi gora behera antzeko gauzak. Bide auek zabaltzea asko komeni litzake eta Euskaltzaindiak alako joera oraindik eztuteneen erriko gazteei eskatzen die beste ainbeste egin dezaten.

2. Euskaltzaindiak ikusten du euskal eskola ematen ari diranak lan bikaina egiten dutela eta euskal texto egokiak osatzea komeni dala. Orretan aritu litezkeanai eskatzen zaie saia ditezela eta laguntasuna izango dutela ahal dan neurrian.

3. Euskal liturjia berria bere bidean badator ere, nola oraindik eztakigun zer egingo dan, gauza onetan zai eta erne egon bear degu apezpiku jaunen esanei begira. Euskaltzaindiaren aldetik alegin guztiak egingo dira apezpiku jaunak euskeria aintzat ar dezaten ahal danik geien.

4. Aita Antonio Zavala-ri aipamen berezi bat egiten zaio irakurle taldea Euskalerrian praktikaz ugaritu duelako **Auspoa liburutegia** dala medio. Ahal danik laguntasun aundiiena eman bear litzaiok gure aldetik aurrera segi dezan. Gauza bera esan bear da **Zeruko Argia** astekariaz eta **Kulixka sorta-z** ere.

5. Euskaltzaindiak bere poza agertzen du batzarre auek Loyola-n egin ahal izateko bidea eman zaiolako eta gogora dakaz aurreko aita jesuita argi eta ospetsu izan ziran Larramendi, Mendiburu, Kardaberaz, Olabide eta beste asko eta asko, eskerrak emanik Jesusen Konpañíari beti euskeraren alde era-kutsi duen beroagatik.

6. Euskerazko radioak, batez ere euskaldun asko irakurzale baiño entzunzale geiago dalako, lan aundiak egin lezake izkuntza, literatura eta euskal kantak zabaltzeko, jendearen atsegíñerako ari diran bitartean. Eskerrak ematen zaizkie orainarte saiatu diranai.

7. Euskal teatroaz erri askotan egiten diran lanak txalotu bearrean gaude eta baita ere teatrozaleen artean alkartuta egin nai dana.

8. Ortografia ta erdiko literatura-izkuntzaz zabaltzen ari diran kezkak atsegíñez beterik ikusten ditu Euskaltzaindiak. Ortaz ahal danik geien saiatzen da apurka apurka literaturaren usarioak geroago ta baterago gerta ditezen, lege bezela aitorrtu ahal izan arte.

**PERNANDO AMEZKETARRARI GORAZARREA BERE ERRIAN JAIOTZAREN
BERREUNGARREN URTEA OSPATZEKO**

1964 iraillaren 6-an Amezketan Pernando-n omenez jaiak izan ziran. Meza nagusian Juan Maria Lekuona-k sermoia egin zuen. Basarri ta Uztapide bertsostan aritu ziran. Bazkari aundi bat egin zan kanpoan eta gero itzaldia Antonio Arrue, Fernando Artola "Bordari" eta Aita Antonio Zavala-k Pernando-n nortasuna gogora ekarria.

Bezperan jaiotetxe aurrean jarritako arria agerian ipiñi zan.

BERTSOLARIEN TXAPELKETAK

1964 urtean Euskaltzaindiak bertsolarien txapelketak eratu zituen erririk erri, 1965 urteko lendabiziko egunean bukatzeko Euskalerri osoko bertsolarien txapelketa nagusiarekin, Donostian, Anoeta-ko frontoian. Aipatu degun azken saioak izugarrizko oiartzuna izan zuen publiko bertsozalearen aurrean. Amar bertsolarik parte artu zuten bertan. Txapelduna Uztapide. Bigarrena Lazkao-txiki. Irugarrena Xalbador. Laugarrena Mitxelena. Bosgarrena Mattin. Seigarrena Lopategi. Eta beste laurak Mugartegi, Narbarte, Arozamena eta Garmendia.

Egin ziran txapelketak auek dira:

Nafarroan:

Beruete-n maiatzaren 3-an Andres Narbarte Goizueta-koa txapeldun. Lesaka-n garagarrillaren 14-an Migel Arozamena Lesaka-koa txapeldun. Iruñean iraillaren 27-an Nafarroako azken txapelketa nagusia. Andres Narbarte txapeldun eta Migel Arozamena bigarren.

Bizkaian:

Urkiola-n garagarrillaren 13-an Julian Martitegi Mañari-koa txapeldun. Mungia-n uztailaren 19-an Felix Ortuzar Muxika-koa txapeldun. Markiña-n, Larruskain-en, uztailaren 31-an Abel Muniategi Ereño-koa txapeldun.

Igorre-n, abuztuaren 16-an, Basilio Pujana Zeanuri-koa txapeldun. Gernika-n, abuztuaren 17-an, goizean, Bizkaiko txapelketa nagusiaren aurrekoia. Azkenerako gelditu ziran Juan Mugartegi, Jose Maria Arregi, Ireneo Ajuaria, Deunoro Sarduy, Basilio Pujana eta Abel Muniategi. Juan Mugartegi-k irabazi zuen Gernika-ko sari nagusia. Juan Lopategi eta Juan Azpillaga, Bizkaiko txapeldun eta bigarrena, azken saiora, aurrekoetan parte artu gabe, joateko eskubidearekin zeuden.

Ondarru-n, abuztuaren 17-an, arratsaldean, Bizkaiko azken txapelketa nagusia. Juan Lopategi txapeldun eta Juan Mugartegi bigarren.

Gipuzkoan:

Andoain-en, garagarrillaren 21-ean, Domingo Garmendia Berrobi-koa eta Kasiano Ibarguren Lizartza-koa berdin.

Mondragoe-n, garagarrillaren 28-an, Jose Maria Gabilondo Antzuola-koa txapeldun eta Jesus Egileor Alberdi bigarren.

Errenteria-n, uztailaren 23-an, Frantzisko Etxeberria Lasarte-koa txapeldun eta Kosme Lizaso Oiartzun-goa bigarren.

Azkoiti-n, abuztuaren 9-an, Manuel Olaizola Arroa-koa, Uztapide-n illoba, txapeldun eta Pedro Aizpurua "Lilibé" Zestoa-koa bigarren.

Beasain-en, irailaren 20-an, Jose Intxausti Segura-koa txapeldun eta Jose Antonio Aranzadi, Ezkio-koa bigarren.

Zarautz-en, azaroaren 15-ean, Jose Maria Lertxundi Aya-koa txapeldun eta Jose Maria Roteta Aya-koa bigarren.

Eibarren, abenduaren 6-an, Gipuzkoako txapelketa nagusiaren aurrekoa. Aurreko txapelketetan txapeldun eta bigarren gelditutakoak parte artu zuten. Jose Maria Roteta ezin joan zan desgrazi bategatik eta bere ordez Markos Manterola joan zan. Gaiñera Joakin Mitxelena eta Jose Miguel Iztueta "Lazkao-txiki" ere sartu ziran. Azkenerako gelditu ziranak dira: Lazkao-txiki —Eibar-ko kopa irabazi zuen—, Garmendia, Mitxelena, Intxausti, Etxeberria, Ibarguren, Lizaso eta Lertxundi.

Tolosa-n, abenduaren 13-an, Gipuzkoako azken txapelketa nagusia. Jose Miguel Iztueta "Lazkao-txiki" txapeldun. Domingo Garmendia bigarren. Eta Joakin Mitxelena irugarren. Irurak Euskalerriko txapelketan parte artzeko gelditu ziran.

Bilbon:

Capitol-ean, abenduaren 20-an, Euskalerrri osoko azken txapelketa nagusiaren aurrekoa. Guztia pasatu ziran azkenekora. Jose Miguel Iztueta, Joakin Mitxelena, Domingo Garmendia, Fernando Aire "Xalbador", Mattin Trecou, Andres Narbarte, Miguel Arozamena, Juan Lopategi eta Juan Mugartegi. Bizkaiko Diputazioaren kopa "Lazkao-txiki"-k irabazi zuen eta Bizkaiko Ahorro Kaxarena Joakin Mitxelena-k. Manuel Olaizola "Uztapide" eta Iñazio Eizmendi "Basarri"-k eskubidea zuten Euskalerriko azken txapelketa nagusira joateko besteetan parte artu gabe. Basarri etzan joan.

BIZKAIKO NESKA MUTILLEN EUSKAL ESAMIÑAK

1964 garagarrillaren 11-an, aurreko urteetan bezela, Indautxu-ko Aita Jesuiten kolegioan Bizkaiko neska mutillen esamiñak egin ziran. Sariak 1964 abenduaren 20-an eman ziran Capitol-ean zan bertsolarien txapelketan.

LITURJIA BERRIA

Euskaltzaindia Euskalerriko apezpiku guztiei zuzendu zitzaien jakin zue-nean Erroman liturjia berriaren legeak jarri zirala erriko izkuntzak ere aintzat arturik. Aspaldiko denboretatik euskera erabillia izan da erlijio arazoetan eta orretan oiñarrria jaririk oraingo lege berrietan ere gogoan artzeko eskatu zitzaien. Aldakuntza egiten asi danean, 1965 urtearen asiera inguruau, ontzat artu dala ikusi da.

ITZALDIAK BILBON RESURREZIO MARIA AZKUE ZANAREN GORAZARRETAN

Bizkaiko Kultura Batzarreak antolatuta iru itzaldi egin dira Bilbon Euskaltzaindiko buruzagi ainbeste urtetan izan zan Azkue-n omenez. Bizkaiko Diputazioaren Bibliotekan izan ziran.

Lendabizikoa 1965 martxoaren 30-ean Luis Mitxelena-k egin zuen. "Azkue y la lexicografía vasca" artu zuen gaitzat. Programak onela zion: "Guión: Alcance y significación del **Diccionario vasco-español-francés**. Precursores y continuadores de Azkue. Acumulación de materiales y acumulación de errores. Lexicografía y crítica textual. Lengua hablada y lengua escrita, textos y vocabularios. Léxico patrimonial y préstamos. La realidad de las palabras y sus grados. El Patriarca Aitor y los Basajaunes. Investigación y crítica."

Bigarrena 1965 apirillaren 7-an Julio Caro Baroja-k. Programak zion: "Guión: Recuerdos personales. Breve historia del folklore vasco. Azkue y sus contemporáneos. Valor folklórico del diccionario. Observaciones acerca del cancionero. La literatura popular del País Vasco y su importancia documental. Reflexiones en torno a la misma".

Iruigarrena 1965 maiatzaren 3-an Antonio Tovar jaunak. "D. Resurrección María de Azkue, gramático". Programak zion: "Azkue gramático. Análisis de la **Gramática euskara** de 1891. Espíritu pesimista del joven Azkue. Academicismo normativo. Regularización de la lengua. Las influencias en el joven Azkue: Astorloa, el P. Zubala, Campión. El problema de desarrollar una lengua literaria. Entusiasmo por el euskera. El desarrollo del pensamiento lingüístico de Azkue. La ciencia de su época. Las luchas y polémicas sobre el desarrollo del vascuence. La **Morfología vasca**, muestra de una gran madurez y de un examen completísimo de toda la documentación, tanto de la lengua popular como de la literatura escrita. El ejemplo de Azkue y la necesidad de un estudio desapasionado y científico de la lengua. La autoridad en materia lingüística."

PELLO MARI OTAÑO-RI GORAZARREA ZIZURKILLEN

1965 maiatzaren 9-an Zizurkil伦 gorazarre bat egin zitzaion Pello Mari Otaño zanari. Goizean lendabizi oroitarri bat agerian jarri zan bere jaiotetxeen.

Meza nagusian Juan Maria Lekuona-k egin zuen sermoia. Zenbait bertsolari bertsotan saiatu zan. An ziran Uztapide, Basarri, Azpillaga, Lopategi, Lazkao-txiki, Lizaso, Lasarte eta Uranga. Bazkari bat egin zuen eliza ondoko frontoian. Jendea erruz. Euskaltzaiñetatik Aita Antonio Zavala, Antonio Labayen eta Alfonso Irigoyen. Eliza aurrean Pello Mari Otaño-n estatua eder bat ipini da.

IRU EUSKALTZAIÑEN SARRERA ITZALDIEN ARGITARATZEA

Gure Herria eta **Egan**-en argitaratu diran ezkero eztitugu berriz jartzen **Euskera-n**. Ona nola aurkitu litekean:

Gure Herria, 1963, p. 203-223. "Haritschelhar euskalzain jaunaren mintzaldia". "René Lafon euskalzain jaunaren ihardespena".

Egan, 1964, p. 19-35. "Luzaideko otoitz ttipiak. Jose M. Satrustegi jaunak Euskalzaindian sartzeko, Luzaiden egin itzaldia". "Aingeru Irigaray euskalzain jaunaren iardespena".

Gure Herria, 1963, p. 323-339. "Euskalzaindian sartzeko mintzaldia" (P. Larzabal). "P. Lafitte-n ihardespena".

K- ETA Z-REN ARTEKO ALDAKUNTZAZ OHARPEN LABUR BAT

Gure eskualzain-kide jakintsun Luis Michelena jaunak handizki lagundu ditu eskual-ikertzaleak, hoien menerako **Textos arcaicos vascos** eman dituelarik.

Asko auzi eraikiko edo berrituko dauzku liburu eder horrek, eta ez nola-nahikoak.

Egun batto baizik ez nuke nahi aipatu, ez balinbada ere premia handi-handikoa.

Hogoi-ta hemezortzigarren orri-aldean ikusten dugu erderaz **Carcastillo** deitu tokiak eskuaraz **Zarrakatzelu** duela izena.

Zer gertatu da bada? **Car** erromana **zar** bilakatu othe da eskualdunen aho-mihitan?

Michelena jaunari kanore gutikoa zaio aldakuntza hori, eta **Serracastello** izen zaharra nahiago luke ezagutu **Zarrakatzelu**-ren aitatzat, **Carcastillo** oraino bizi dena baino.

Aitatasun horren ukatzeko ez dut nik ez biderik, ez gutiziari.

Bertzeak bertze nork daki **Carcastillo**-k ez duenetz bakarrik aspaldiko urtetan zedilla bat galdu? Lapurdin baditugu **Carcabal** batzu, **Zarzabal** batzuen legezko eta bidezko seme-alabak direnak, zedilla salbu.

Lerro labur haujetan nahi nuke ber-bera erakutsi eskuara aise lerratu dela zonbait aldiz **k**-tik **z**-rat eta ez dela hortaz harritzekorik.

Orok dakiguna: Kristoren ondoko hirugarren mende azkentsuraino, latinak zintzurraz ahoskatzen ohi zituen **Cicero**, **cecidi**, **cilices** eta holakoak, guk orai

zizotzen edo txitxotzen ditugularik: **Zizero, zezidi, zilizer** edo **txitxero, txetxidi, txilitxex** ahoskatuz.

Kikotzetik zizotzerako aldakuntza hori ez da bet-betan egin, ez eta duda-muda asko gabe.

Zonbaitek **k** soinua begiratu dute **e** eta **i**-ren aintzinean ere edo **g** ahoskatu dute doi-doia eztitz, erran nahi dut elkortuz: hortik ditugu **bake, kima, gima, gela, gertu** bezalako hitz andana batzu.

Bertze batzuek, ordainez, **a, o, u**-ren aintzinean ere **k** gogorra haizatu dute eta **z-ri** lotu zaizko.

Gisa hortan nahasteka pozi bat gertatu dela eskuararen fonetikan ez ditake uka.

Itzen ontzeko, **s** eta **ts** zonbait sartu dira artean.

Ororen barru huna birazka emanik erro edo sustrai bereko hitz batzu. **k** eta **z** aldizkatzen dituztenak:

KA, ZA

Kalamastra eta **zamastra** (Lat. Van Eys).

Kamastra (BN.).

Karramiko (BN.) eta **zarramiko** (L. BN.).

Karramiska (BN.) eta **zarramiska** (S.).

Karramarro (L.) eta **zamar** (L.).

Lat. **catula, canícula** eta **zakur** (C.).

KA, SA

Kaphar (S.) eta **saphar** (BN. S.).

KE, ZE

Keleuma (L.) eta **zeleuma** (L.) (Hiribarren).

KI, ZI

Kizkor (N.) eta **zizkor** (L.).

Kirau (N.) eta **zirau** (L.).

Kizkola (L.) eta **zizkola** (N. L.).

Kirri-marra (N.) eta **zirri-marra** (C.).

KI, TSI

Ihardoki (C.) eta **ihardtotsi** (BN.).

GI, ZI

Girgil (C.) eta **zirgil** (L.).

KO, ZO

Lat. **cohortem** eta **zorte** (jergada) (BN. L.).

Lat. **columba** eta **zolumna** (L.).

KO, TSO

Dioko (L. N.) eta **diotso** (B.).

KU, ZU

Kurka eta **zurka** edo **zurga** (ahatara).

Kunkur (N.) eta **zunkur** (L.).

Lat. **culum** eta **zulo, zilo**.

Lat. **cuvam** eta **zuba, zuban**.

Horra begi-ukaldi batez hauteman ditudan zonbait kasu. Ene iduriko, era-kusten dute **k** eta **z**-ren arteko aldakuntzak bein baino gehiagotan izan direla.

Hasi baizik ez dudan aztertze edo ikertza behar litake hedatu eta behar-bada, zuetarik zonbaitek artea duketelarik, bururaino eremanen dute lantto hau. Atsegina handia lizaiket. Uste dut baden auzi huntan zedilla baten gorabeheraz bertzerik.

P. Lafitte.

MIEMBROS DE LA ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA

Académicos de Número

- Antonio Arrue - Garibay, 13, 3.º - SAN SEBASTIAN.
 Louis Dassance - Ingénieur agronome - USTARITZ (B. P.) (France).
 R. P. Xabier Diharce - Abbaye Notre Dame de Bellloc - URT (B. P.) (France).
 Guillaume Eppherre - Aumônier - Collège St. Bernard - BAYONNE (France).
 Eusebio Erquiaga - García Rivero, 4, 3.º dcha. - BILBAO.
 Juan Gorostiaga - Trinidad, 5 - ALGORTA (Vizcaya).
 Jean Haritschelhar - "Elorrieta" - Route de Lamigotte - ANGLET (B. P.) (France).
 R. P. Dámaso Inza - PP. Capuchinos - CONSTITUCION (Chile).
 Angel Irigaray - S. Esnaola, 11, 1.º - SAN SEBASTIAN.
 Alfonso Irigoyen - B. Santiago, 21 - BILBAO (Vicesecretario).
 Federico Krutwig - 10, Avenue Louis Barthou - BIARRITZ (B. P.) (France).
 Antonio M.ª Labayen - San Francisco, 35, pral. - TOLOSA (Guipúzcoa).
 Pierre Lafitte — Petit Séminaire - USTARITZ (B. P.) (France).
 René Lafon - Villa Mariana, 55 bis, Avenue Ganbetta - ARCACHON (France).
 Pierre Larzabal - Curé de Socoá - CIBOURE (B. P.) (France).
 Manuel Lecuona - Colegio Berrospe - ANDOAIN (Guipúzcoa).
 José María Lojendio - Guetaria, 2, pral. - SAN SEBASTIAN.
 Juan San Martín - Mekola, 7, 3.º - EIBAR (Guipúzcoa).
 Luis Michelena - Goiko Kalea, 6 - RENTERIA (Guipúzcoa) (Secretario)
 José María Satrustegui - URDIAIN (Burunda) (Navarra).
 Juan Miguel Seminario Rojas - VERA DE BIDASOA (Navarra).
 R. P. Luis Villasante - Santuario de Aránzazu - OÑATE (Guipúzcoa).
 R. P. Antonio Zavala, S. J. - Colegio de San Ignacio de Loyola - Ategorrieta - Apartado 410 - SAN SEBASTIAN.

Académico de honor

Isaac López Mendizabal - Avda. Belgrano, 1141 - BUENOS AIRES (Argentina)

Académicos Correspondientes

María Dolores Aguirre - Urbeta, 5, 2.º - SAN SEBASTIAN.

Eugenio Aguirreche - Santuario de Aránzazu - OÑATE (Guipúzcoa).

Jacques Allières - 32 bis, Raymond IV - TOULOUSE (France).

José Luis Alvarez Emperanza - 166, Chaussé de Neerstalle - BRUXELLES, 19 (Bélgica).

Vicente Amézaga - Ed. "Jonio" P. 8. Apto. 807 - Casanova esq. Chacaito - CARACAS (Venezuela).

Agustín Anabitarte - Gral. Primo de Rivera, A, 2.º - SAN SEBASTIAN.

Pierre Andiazaabal - Petit Séminaire - USTARITZ (B. P.) (France).

R. P. Marcelo Andrinua - PP. Pasionistas - EUBA (Vizcaya).

Odón Apraiz - Plaza del General Loma, 3, 1.º - VITORIA.

R. P. Lino Aquesolo - Carmelo de Begoña - BILBAO.

Jesús M.ª Arenaza - Alda. San Mamés, 14, 1.º - BILBAO.

Gabriel Aresti - General Dávila, 20, 3.º dcha. - BILBAO.

Sauveur Arotçarena - Archiviste, Evêché - BAYONNE (B. P.) (France).

Ricardo Arregui - Villa Eguzkialde - Carretera Bazcardo - ANDOAIN (Guipúzcoa).

Miguel Arruza — Licenciado Poza, 4, 5.º dcha. - BILBAO.

José Arteche - Biblioteca de la Diputación de Guipúzcoa - SAN SEBASTIAN.

Fernando Artola - Avda. de J. Ugara - FUENTERRABIA (Guipúzcoa).

Cirilo Arzubiaga - Capellán del Convento de Santa Clara - Zabalbide, 98 - BILBAO.

José M.ª Aspiroz - Párroco de LESACA (Navarra).

Miguel Angel Astiz - Correo, 14, 3.º dcha. - BILBAO.

Julene Azpeitia de Escauriaza - Grupo Juan de Icíar - Larresoloeta, chalet 3 - DURANGO (Vizcaya).

R. P. Salvador Barandiarán, S. J. - Colegio San Francisco Javier - Apartado 1 - TUDELA (Navarra).

José Miguel de Barandiarán - "Sara" - ATAUN (Guipúzcoa).

José Basterrechea - Sangüesa, 13, 1.º izda. - PAMPLONA.

R. P. Isidoro Basterrica - PP. Benedictinos - Santuario de ESTIBALIZ (Alava).

Alessandro Baussani - Universitate - ROMA (Italia).

R. P. Imanol Berriatúa - PP. Franciscanos - BERMEO (Vizcaya).

Hno. Valentín Berriochoa - (N. Alzola) - Colegio San Marcial - IRUN (Guipúzcoa).

Antonio Berrueta - Pintorería, 54, 1.º - VITORIA.

Karl Bouda - Haydnstr. 6 - ERLANGEN (Alemania).

Joseph Camino - Aumônier de l'Enfance - 9, rue des Prébendés - BAYONNE (B. P.) (France).

- Julio Caro Baroja - Ruiz de Alarcón, 12 - MADRID.
- Américo Castro.
- María Paz Ciganda - Navas de Tolosa, 23, 2.º - PAMPLONA.
- Jean Chabagno - Missions Etrangères - Rue du Bac - PARIS (France).
- Pierre Charriton - HAZPARREN (B. P.) (France).
- Pedro Díez de Ulzurrun - Médico - San Antón, 43 - PAMPLONA.
- Pedro Díez de Ulzurrun - Presbítero - Parroquia de San Agustín - PAMPLONA.
- Pierre Duny-Pétré - "Héguitoa" - SAINT JEAN DE PIED DE PORT (B. P.) (France).
- Jon Echaide - Paseo de Colón, 33, 4.º izda. - SAN SEBASTIAN.
- Nemesio Echániz - Víctor Pradera, 79, 2.º izda. - SAN SEBASTIAN.
- R. P. Aurelio de Echarri Aranaz.
- José Echeandía - Párroco de Santa Ana - DURANGO (Vizcaya).
- Peter Echeverría - Residence 1855 - Sierra Lage Ln. - RENO (NEVADA) (USA).
- R. P. Francisco Echeverría - Catholic church - KUANHSI, HSINCHU HSIEN, TAIWAN (Formosa).
- Ignacio Eizmendi - Nuestra Señora del Pilar, 10 - ZARAUZ (Guipúzcoa).
- R. P. Etchehandi - Abbaye Notre Dame de Belloc - URT (B. P.) (France).
- Pierre Eyheramendy - JURANÇON (B. P.) (France).
- Blas de Fagoaga - Seminario de Pamplona - PAMPLONA.
- R. P. Victoriano Gandiaga - PP. Franciscanos - Santuario de Aránzazu - OÑATE (Guipúzcoa).
- Justo Gárate - Perú, 678 - MENDOZA (Argentina).
- Marcelino Garde - Presbítero - RIPODAS (Navarra).
- Pierre Guilsou - 48, Bd. Serurier - PARIS XIX (France).
- Marcelin Heguiaphal - Pastoralier - Cheraute, par MAULEON (B. P.) (France).
- Jean Hiriat-Urrutry - Vicaire à la Cathédrale - BAYONNE (B. P.) (France).
- Nils M. Holmer - P. O. Box, 40 - LUND (Suecia).
- Juan Cruz Ibarguchi - Presbítero - Calvo Sotelo, 6, 1.º - BASAURI (Vizcaya).
- Andima Ibinagabeitia - Edificio "Valdiana" - Apto. 110 - Avenida de las Fuerzas Armadas - CARACAS (Venezuela).
- Mariano Iceta - ELIZONDO (Navarra).
- R. P. Joseba Inchausti - PP. Franciscanos - Santalón, 80 - BARCELONA-6.
- R. P. Policarpo de Iraizoz - Curia Generale dei Fratri Minori Capuccini - 70 via Piemonte 70 - ROMA (Italia).
- José M.ª Iribarren - Sarasate, 13 - PAMPLONA.
- Michel Labeguerie - CAMBO (B. P.) (France).
- R. P. Ignacio Larrañaga - Obispo de Pingliang - PP. Capuchinos - FUENTERRABIA (Guipúzcoa).
- José Manuel Lasarte - Presbítero - LEIZA (Navarra).
- Juan M.ª Lecuona - Seminario Diocesano - SAN SEBASTIAN.

- R. P. Gabriel Lerchundi - Abbaye Notre Dame de Belloc - URT (B. P.) (France).
- José Antonio Loidi - Farmacia - Paseo de Colón, 93 - IRUN (Guipúzcoa).
- Gerardo López de Guereñu Galarraga - Nueva Dentro, 76 - VITORIA.
- Gabriel Manterola - Presbítero - CEANURI (Vizcaya).
- R. P. Fernando Mendizábal - PP. Franciscanos - Santuario de Aránzazu - OÑATE (Guipúzcoa).
- Ramón Menéndez Pidal - Zarzal, 23, Chamartín - Madrid.
- José Juan Bautista Merino Urrutia - San Ignacio, 3 - ALGORTA (Vizcaya).
- R. P. Salvador Michelena - Tourelles, 21 - LA CHAUX DE FONS (NE) (Suiza)
- Marie Jeanne Minaberry - Journaliste - USTARITZ (B. P.) (France).
- Jon Mirande - 106, Boulevard Davout - PARIS XX (France).
- R. P. Justo M.ª Mocoroa - PP. Escolapios - Alda. Recalde, 19 - BILBAO.
- R. P. Plácido Múgica - PP. Jesuítas - Santuario de Loyola - AZPEITIA (Guipúzcoa).
- R. P. Felipe de Murieta - PP. Capuchinos - Carlos III, 22 - PAMPLONA.
- Jean Narbaits - Instituteur - BEGUIOS (B. P.) (France).
- R. P. Ignacio Omaechevarría - PP. Franciscanos - Paseo de Atocha - SAN SEBASTIAN.
- R. P. Santiago Onaindia - PP. Carmelitas - Larrea - AMOREBIETA (Vizcaya).
- Martín Oyarzábal - HERNANI (Guipúzcoa).
- Dominique Peillen - 98, Avenue de Paris - VINCENNES (Seine) (France).
- Xabier Peña Pérez Galdós, 6, 1.º izda. - BILBAO.
- Jaime Querexeta - Presbítero - ELORRIO (Vizcaya).
- Etienne Salaberry - Petit Séminaire - USTARITZ (B. P.) (France).
- Carlos Santamaría - Buen Pastor, 13 - SAN SEBASTIAN.
- Vicente Saralegui - SAN SEBASTIAN.
- Manuel de la Sota - Etchepherdia - Au Phare - BIARRITZ (B. P.) (France).
- Dominique Soubelet - HAZPARREN (B. P.) (France).
- Juan Talhamas Labandibar - Aldama, 26, 3.º - SAN SEBASTIAN.
- Norbert Tauer - Vinohradská, 126 - PRAGUE 3 (Tchecoslovaquia).
- Francisco Tirapu - Plaza San José, 1 - PAMPLONA.
- André Tournier - 4, Allées Boufflers - BAYONNE (B. P.) (France).
- Antonio Tovar - Castellana, 76 - MADRID 1.
- Ignacio Urquijo - Embajador de España en ECUADOR.
- Thomas Uthurry - 9, rue des Prébendés - BAYONNE (B. P.) (France).
- Antonio Valverde - Zubietza, 38, 3.º - SAN SEBASTIAN.
- Madeleine de Yaureguiberry - "Sibasia" - Sibas par TARDETS (B. P.) (France).
- Pedro Yrizar - Lagasca, 54 - MADRID.
- Joaquín Zaitegui - San Antonio Aguas Calientes - Departamento de Sacatepequez - REPUBLICA DE GUATEMALA.

Ambrosio Zatarain - Zubietza, 40, 2.º - SAN SEBASTIAN.
Agustín Zubicaray - Cruceño, 38 - ONDARROA (Vizcaya).
Aniceto Zugasti - Euskalerria, 12, 3.º dcha. - SAN SEBASTIAN.

NUEVOS MIEMBROS CORRESPONDIENTES DE LA ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA

1964 urtean izendatuak:

Pierre Andiazabal - Petit Séminaire - USTARITZ (B. P.) (France).
Ricardo Arregui - Villa Eguzkialde - Carretera Bazcardo - ANDOAIN (Guipúzcoa).
Julene Azpeitia de Escauriaza - Grupo Juan de Icíar - Larresoloeta, chalet 3 - DURANGO (Vizcaya).
José Basterrechea - Sangüesa, 13, 1.º izda. - PAMPLONA.
R. P. Isidoro Basterrica - PP. Benedictinos - Santuario de ESTIBALIZ (Alava).
R. P. Etchehandi - Abbaye Notre Dame de Belloc - URT (B. P.) (France).
R. P. Victoriano Gandiaga - PP. Franciscanos - Santuario de Aránzazu - OÑATE (Guipúzcoa).
Marcelino Garde - Presbítero - RIPODAS (Navarra).
José Manuel Lasarte - Presbítero - LEIZA (Navarra).
Gerardo López de Guereñu Galarraga - Nueva Dentro, 76 - VITORIA.
R. P. Fernando Mendizábal - PP. Franciscanos - Santuario de Aránzazu - OÑATE (Guipúzcoa).
José Juan Bautista Merino Urrutia - San Ignacio, 3 - ALGORTA (Vizcaya).
Marie Jeanne Minaberry - Journaliste - USTARITZ (B. P.) (France).
Jaime Querexeta - Presbítero - ELORRIO (Vizcaya).
Carlos Santamaría - Buen Pastor, 13 - SAN SEBASTIAN.
Ambrosio Zatarain - Zubietza, 40, 2.º - SAN SEBASTIAN.

F E D E E R R A T A S

Página	Línea	Dice	Debe decir
61	18	nintzan	nintzuan
61	28	nintzan	nintzuan
98	16	nabe	najone
98	17	najone	nabe
140	11	<i>i-ñ-dar</i>	<i>i-ñ-dar</i>
145	5	egitego	egiteko
187	11	ratinas	ranitas
305	22	gorako	gorago
362	26	<i>ikasgarri</i>	<i>ikusgarri</i>

Del tomo VII - 1962

166	13	el joven	el jueves
205	23	fundidor	tundidor

AURKIBIDEA 1963-64

Fr. Luis Villasante, O. F. M.—Despojo sistemático de la lengua de Axular.	5
Toribio Echebarria.—Flexiones verbales de Eibar	53
† Ignacio María Echaide.—Son de origen extraño los sufijos -ekin, -ka y -z?	131
Fr. Ignacio Omaechevarria, O. F. M.—Observaciones al proyecto de gramática del euskera literario por la Academia de la Lengua Vasca ...	135
Dámaso Inza, O. F. M. CAP.—Esaera zarrak	143
Antonio Arrue.—Cuatro poetas vascos actuales	179
Florentino Castaños.—Apologistas vascos	199
R. Bozas-Urrutia.—Contribución al diccionario vaseo	213
Justo Garate.—Observaciones a mis trabajos en esta revista	223
Justo Garate.—La vascología del profesor Julien Vinson, de la Sorbona.	229
Justo Garate.—De Guillermo Von Humboldt a Menéndez Pidal	249
José María Satrustegui.—Vocabulario Popular	255
N. Alzola.—Jose Paulo Ulibarri'ren gutunak	285
M. Lekuona.—Erria = lurra?	289
Euskoalzaleen Biltzarra. Arantzazu-n, 1963 iraillaren 30-ean eta urriaren	
1 eta 2-an	291
Fr. Luis Villasante, O. F. M.—Sebero Altube iztegi arazoetan maisu.	293
Julene Azpeitia.—Gure Ama Euskeraren alde lau iritzi	314
Jose M. ^a Aspiroz.—Azkue jaunaren iztegia osateko, Naparroako Leitz-eñ bildutako itz-bilduma	317
Fr. Jose Azurmendi, O. F. M.—Jakin: Euskal kulturaren bideak lantzen	336
Aita Gaizka Barandiaran, S. I.—Euskeraren iztegia, nola litzaken.	372
Jose Basterretxea «Oskillaso».—Batasunerako urhatsak, euskal-analphabetismua ta kultur-hiztegia	378
Aita Imanol Berriatua, O. F. M.—Bermeoko arraintzaleen leksikua.	385
Anai Valentín Berriotxoa, F. S. L.—Euskal-itzen maiztasuna ...	392
Euskal Kulturaren Alde.—Euskeraren aldeko lan orokar baten egitaraua	401
Fr. Joseba Intxausti, O. F. M.—Euskera batxiller-mutillentzat ...	408
Jean Haritschelhar.—Zertan den eskuara	440
Fr. Eugenio Agirretxe, O. F. M.—Gaurko izlariak eta euskera ...	443
Agustin Zubikaray.—Iru alaba	451

